

π. Σεραφείμ Ρόουζ

Η ΨΥΧΗ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ

Οι μεταθανάτιες
ἐπιπτώσεις
πρό φως
πρὸς Ουράνην
ἀναβαίνει

Ἰ. ΜΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΨΥΧΗ ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

Τίτλος πρωτότυπου: The Soul After Death
Συγγραφέας: Ἱερομόναχος Seraphim Rose
Μετάφραση ἀπὸ τὴν Ἀγγλική: Παναγιώτα Τσουροπλή
Ἐπιμέλεια διδίου: π. Ἰωάννης Δρογγίτης

Ἐξώφυλλο: πρεσβυτέρα Ἀναστασία Δρογγίτη
Διόρθωση: Ντίνα Σαμοθράκη
Ἰωὴ Μπάμπαλη

Α' ἔκδοση: Φεβρουάριος 2003
Β' δελτιωμένη ἔκδοση : Ἀπρίλιος 2003
Γ' ἔκδοση: Ὀκτώβριος 2003
Δ' ἔκδοση: Ἀπρίλιος 2004
Ε' ἔκδοση: Αὐγουστος 2004

© Γιά τὴν ἑλληνική γλώσσα:
Ἐκδόσεις Μυριόβιδλος, Καρέλλας Νικόλαος
Βύρωνος 2 Πλάκα Τ.Κ. 105 58 Ἀθήνα
Τηλ.-Fax: 210 32 14 565
e-mail: myriob@otenet.gr

ISBN: 960-87579-0-8

Τὸ παρὸν βιβλίον ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορά στὰ Ἀγγλικά ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ στὴν Ἀλάσκα (St. Herman of Alaska Brotherhood, P.O. Box 70, Platina, California 96076, U.S.A.). Sixth printing: 1988. Original English version copyright 1980 by the St. Herman of Alaska Brotherhood.

π. Σεραφεΐμ Ρόουζ

Η ΨΥΧΗ ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

*Οι μεταθανάτιες εμπειρίες στο φῶς
τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας*

*Εἰσαγωγικό σχόλιο - Ἐπιμέλεια:
π. Ἰωάννης Δρογγίτης*

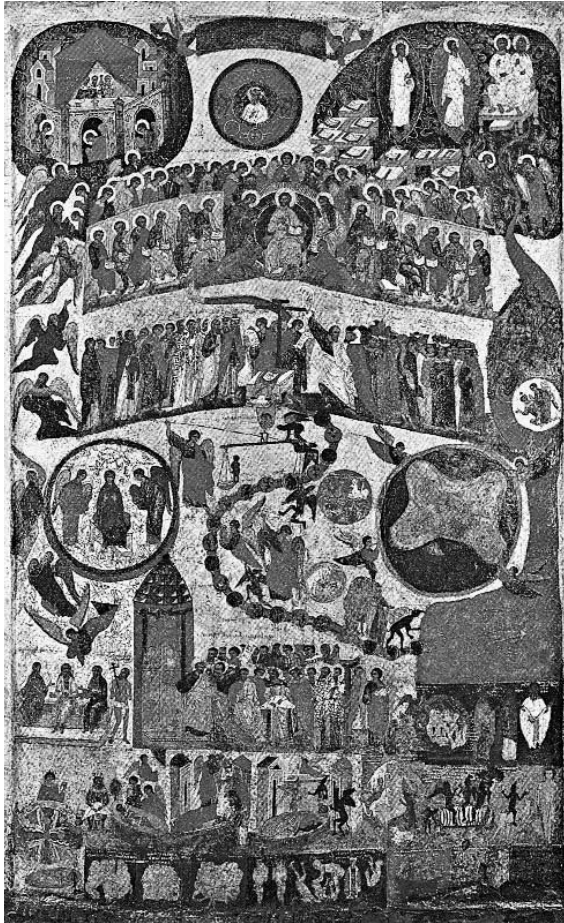
*Μετάφραση:
Παναγιώτα Τσουροπλή*

Ε' ἔκδοση

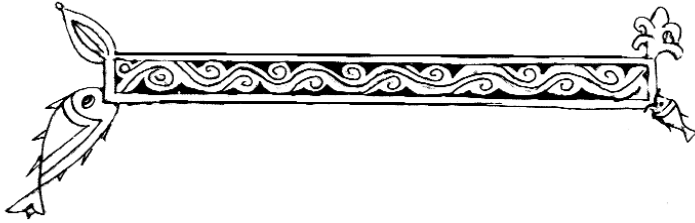
 ἐκδόσεις,
ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΣ

*Ὁ ἱερομόναχος Σεραφεῖμ Ρόουζ στή Μονή
τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ τῆς Ἀλάσκας, Πλάτινα, Καλιφόρνια*

*« Η Τελική Κρίση »
Μοσχοβίτικη εικόνα του 16ου αιώνα,
Tim Art Gallery, Σάν Ντιέγγο, Καλιφόρνια.*

Ἄνθρωπος δὲ τις ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον εὐφραϊνόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς. πτωχὸς δὲ τις ἦν ὀνόματι Λάζαρος, ὃς ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἡλκωμένος καὶ ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν ψιγίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου· ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι ἀπέλειχον τὰ ἔλκη αὐτοῦ. ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ· ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ πλούσιος καὶ ἐτάφη. καὶ ἐν τῷ ἄδη ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὄρᾳ τὸν Ἀβραάμ ἀπὸ μακρόθεν καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ. καὶ αὐτὸς φωνήσας εἶπε· πάτερ Ἀβραάμ, ἐλέησόν με καὶ πέμψον Λάζαρον, ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσαν μου, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογί ταύτῃ. εἶπε δὲ Ἀβραάμ· τέκνον, μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά· νῦν δὲ ὧδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι. καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται, ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἔνθεν πρὸς ὑμᾶς μὴ δύνωνται, μηδὲ οἱ ἐκείθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶσιν. εἶπε δέ· ἐρωτῶ σὺν σε, πάτερ, ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου· ἔχω γὰρ πέντε ἀδελφοὺς· ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἔλθωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς βασάνου. λέγει αὐτῷ Ἀβραάμ· ἔχουσι Μωϋσέα καὶ τοὺς προφῆτας· ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. ὁ δὲ εἶπεν· οὐχί, πάτερ Ἀβραάμ, ἀλλ' ἐάν τις ἀπὸ νεκρῶν πορευθῇ πρὸς αὐτούς, μετανοήσουσιν. εἶπε δὲ αὐτῷ· εἰ Μωϋσεὺς καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ πεισθήσονται.

Λουκ. 16, 19-31

Εισαγωγικό σχόλιο

Ο σύγχρονος άνθρωπος ό όποϊος αναπτύσσεται σέ ένα κοσμικό περιβάλλον και έχει δεχθῆ μιá παιδεία ούμανιστική στό πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διαφωτισμοῦ, στέκεται μέ άμηχανία ἐνώπιον τῶν μεγάλων γεγονότων και αίσθημάτων ὅπως εἶναι ὁ θάνατος, ἡ ἀγάπη, ἡ μετάνοια, ἡ εὐλάβεια και ἄλλα. Ἐδυνατεῖ νά τά κατανοήση και νά τά ἐρμηνεύση γιατί τά προσεγγίζει ὄχι μέ νοῦ «καθηγεμόνα και αὐτοκράτορα»¹, ἀλλά ἀποπροσανατολισμένο και «δοῦλο τῶν ἀλόγων παθῶν».

Ἐτσι, ἄν δέ μαθητεύση ταπεινά στήν παράδοση πού μεταφέρει ὄ,τι χαρισματικά έχει βιωθῆ και βιώνεται ἀπό τούς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀνοιχτός σέ ὀποιαδήποτε ἰδέα ἢ ἐμπειρία συγκινήση τήν άμηχανία του.

Εἰδικότερα στό θέμα τῆς ζωῆς μετά τό θάνατο, ὁ σύγχρονος άνθρωπος, ἀνάσκητος ὅπως εἶναι στό νά «δοκιμάζη τά πνεύματα»², γίνεται κοινωνός ρομαντικῶν ἀντιλήψεων πού τόν ἀφήνουν ἐκτεθειμένο σέ ἰδέες και ἀντιλήψεις πού ἀπέχουν πολύ ἀπό τήν ἀλήθεια. Αὐτό έχει σάν ἀποτέλεσμα νά μή συντονίζεται μέ τήν ἀλήθεια πού θά μπορούσε νά τόν θεραπεύση και τελικά νά τόν σώση.

Σ' αὐτόν τόν σύγχρονο ἄνθρωπο ἀπευθύνεται τό βιβλίο τοῦ π. Σεραφεῖμ Ρόουζ. Στόχος του δέν εἶναι νά τόν κρῖνη

1. Ἁγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς Ὁμιλία ΜΓ, 8,10

2. Α' Ἰω. δ,1.

ἢ νὰ τὸν κατηγορήσῃ γιὰ τίποτα, ἀλλὰ ἀντίθετα νὰ τὸν καταστήσῃ κοινωνὸ τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία διαστρέφεται ἀπὸ τὸ κοσμικὸ πνεῦμα καὶ τὰ παραμορφωτικὰ ἔσοπτρα τῶν χριστιανικῶν αἱρέσεων. Τὰ ἐπιχειρήματά του προέρχονται ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῆς πατερικῆς παραδόσεως, γι' αὐτὸ στὸ βάθος τους εἶναι φιλάνθρωπα. Ἀκόμα καὶ οἱ ἀναφορές στα «ἐναέρια τελώνια» ἔχουν τὴν ποιότητα αὐτῆς τῆς φιλανθρωπίας. Ὅλα καλοῦν σέ μετάνοια, σέ κατάνυξη, σέ μιὰ ἱερή ὅσο καὶ ἔμπονη διαδικασία πού ὀδηγεῖ στὴ «βαθεῖα εἰρήνη» γιὰ τὴν ὁποία ὀμιλοῦν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ὅλα ἔχουν σάν σκοπὸ νὰ ἐλευθερώσουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἐγωπάθειά του, ἔτσι ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ γνωρίσῃ τὸ Θεὸ καὶ τὴν ἀγάπη Του.

Καὶ ἡ ἐμπειρία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ πιὸ συγκλονιστικὴ μεταθανάτια ἐμπειρία, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἀγαπώμενος ἀπὸ τὸ Θεὸ ἄνθρωπος ὑπερβαίνει τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο, ἐλκόμενος ἀπὸ τὴν ἄκτιστη Χάρη Του.

π. Ἰωάννης Δρογγίτης

Ἐφημέριος Ἱ. Παρ/σίου Ἁγ. Δημητρίου, Πλάκα

1/10/2002 Ἀνανίου Ἀποστόλου

καὶ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ

Εὐχαριστοῦμε τὸν π. Σεραφεῖμ γιὰ τὸν κόπο του καὶ ζητᾶμε τὴν εὐχή του. Καὶ στίς ἐκδόσεις Μυριόβιβλος πού ἐγκαινιάζουν τὴν ἐκδοτικὴ τους πορεία μὲ αὐτὸ τὸ βιβλίον, εὐχόμεστε καλὴ καὶ εὐλογημένη πορεία στὴ διακονία τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως.

Πρόλογος

Ο στόχος τοῦ παρόντος βιβλίου εἶναι διττός· πρῶτον, νά δώσει μία ἐξήγηση, βάσει τῆς Ὁρθόδοξης Χριστια-νικῆς διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, σχετι-κά μέ τίς σημερινές «μεταθανάτιες ἐμπειρίες» οἱ ὁποῖες ἔχουν προκαλέσει ξεχωριστό ἐνδιαφέρον σέ μερικούς θρη-σκευτικούς καί ἐπιστημονικούς κύκλους· καί δεύτερον, νά παρουσιάσει τίς βασικές πηγές καί τά κείμενα πού ἐκφρά-ζουν τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Τό γεγονός ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία εἶναι ἐλάχι-στα κατανοητή σήμερα, ὀφείλεται κατά πολύ στό ὅτι τά ἐν λόγω κείμενα ἔχουν τόσο παραμεληθεῖ καί θεωρηθεῖ «ἐκτός μόδας» στούς «πεφωτισμένους» καιρούς μας· ἐπι-δίωξή μας ἦταν νά κάνουμε αὐτά τά κείμενα περισσότερο κατανοητά καί προσιτά στό σύγχρονο ἀναγνώστη. Εἶναι περιττό νά ποῦμε ὅτι τά κείμενα αὐτά ἀποτελοῦν ἕνα ἀνα-γνωστικό ὑλικό ἀπείρως πιό βαθύ καί ψυχωφελές ἀπ' ὅ,τι τό ἀντίστοιχο τῶν δημοφιλῶν βιβλίων πού κυκλοφοροῦν στίς μέρες μας πάνω στό θέμα τῶν «μεταθανάτιων ἐμπει-ριῶν», βιβλία τά ὁποῖα ἀκόμα καί ὅταν δέν ἀποσκοποῦν μόνον στόν ἐντυπωσιασμό, ἀπλῶς δέν μποροῦν νά διεισδύ-σουν πολύ πιό πέρα ἀπό τή θεαματική ἐπιφάνεια τῶν σημε-ρινῶν ἐμπειριῶν λόγω τῆς ἀπουσίας μίας μεθοδικῆς καί ἀληθινῆς διδασκαλίας πάνω στό ὅλο θέμα τῆς «μετά θάνα-τον» ζωῆς.

Ἄναμφίβολα, ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία πού παρουσιάζεται σέ αὐτό τό βιβλίον θά δεχθεῖ τίς ἐπικρίσεις μερικῶν, οἱ ὁποῖοι θά τή θεωρήσουν ὡς ὑπερβολικά «ἀπλή» ἢ ἀκόμα καί «ἀπλοϊκή» γιὰ νά γίνει πιστευτὴ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τοῦ 21ου αἰῶνα. Θά πρέπει, ἐπομένως, νά τονίσουμε ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτὴ δέν προέρχεται ἀπὸ κάποιους ἀπομονωμένους ἢ μὴ τυπικούς διδασκάλους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀλλὰ εἶναι ἡ διδασκαλία τὴν ὁποία παρέδωσε ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὰ πολὺ πρῶτα χρόνια τῆς δημιουργίας τῆς διδασκαλίας ἢ ὁποία ἐκφράζεται σέ ἀμέτρητα Πατερικὰ κείμενα καί Βίους Ἁγίων καθὼς καί στίς θεῖες λειτουργίες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, καί ἡ ὁποία διδάσκεται ἀδιαλείπτως μέσα στήν Ἐκκλησία καί μέχρι σήμερα. Ἡ «ἀπλότητά» τῆς εἶναι ἡ ἀπλότητα τῆς ἴδιας τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία – εἴτε ἐκφράζεται σέ αὐτὴν εἴτε σέ ἄλλες διδασκαλίες τῆς Ἐκκλησίας – προβάλλει ὡς ἀναζωογονητικὴ πηγὴ καθαρότητας μέσα στὴ σκοτεινὴ σύγχυση πού προκαλεῖται στὸ νοῦ τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ διάφορα σφάλματα καί τίς κενές θεωρίες τῶν τελευταίων αἰώνων. Κάθε κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἐπιχειρεῖ νά παραπέμψει στίς Πατερικὲς καί ἀγιογραφικὲς πηγές οἱ ὁποῖες περιέχουν αὐτὴν τὴ διδασκαλία.

Κύρια πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ βιβλίου ἀποτελέσει ὁ Ρῶσος Πατέρας τῆς Ὁρθοδοξίας Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντιανίνωφ, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸ 19ο αἰῶνα καί ἦταν ἴσως ὁ πρῶτος μεγάλος Ὁρθόδοξος θεολόγος πού ἀντιμετώπισε εὐθέως αὐτὸ καθαντὸ τό πρόβλημα, τὸ ὁποῖο ἔχει γίνει τόσο ἔντονο στίς μέρες μας: τὴ διαφύλαξη τῆς αὐθεντικῆς Χριστιανικῆς παράδοσης καί διδασκαλίας σέ ἕναν κόσμον πού ἔχει γίνει τελείως ξένος πρὸς τὴν Ὁρθοδο-

ξία και πού αγωνίζεται είτε να την ανατρέψει και να την αγνοήσει είτε να την «μεθερμηνεύσει», έτσι ώστε να μπορέσει να γίνει συμβατή με έναν κοσμικό τρόπο ζωής και σκέψης. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνατίος, αντιλαμβανόμενος μέ ὄξυδέρχεια τίς Ρωμαιοκαθολικές καί ἄλλες δυτικές ἐπιρροές, οἱ ὁποῖες πάσχισαν νά «ἐκσυγχρονίσουν» τήν Ὁρθοδοξία ἀκόμα καί στήν ἐποχή του, προετοιμάστηκε γιά τήν ἄμυνα τῆς Ὁρθοδοξίας τόσο μέ τήν ἐμβριθῆ μελέτη τῶν αὐθεντικῶν Ὁρθόδοξων πηγῶν, τῶν ὁποίων τῆ διδασκαλία ἀφομοίωσε σέ μερικά ἀπό τά καλύτερα μοναστικά κέντρα τῆς ἐποχῆς του, ὅσο καί μέ τήν ἐξοικείωσή του μέ τήν ἐπιστημονική καί λογοτεχνική γραμματεία τοῦ αἰῶνα του – παρακολούθησε σχολή μηχανολόγων καί ὄχι κάποια θεολογική σχολή. Ἔτσι, ἐφοδιασμένος τόσο μέ τήν ἀντίληψη τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας ὅσο καί μέ τήν κοσμική γνώση, ἀφιέρωσε τή ζωή του στήν ὑπεράσπιση τῆς αὐθεντικῆς Ὁρθοδοξίας καί στήν ἀποκάλυψη τῶν σύγχρονων παρεκκλίσεων ἀπό αὐτήν. Δέν εἶναι ὑπερβολή νά ποῦμε ὅτι καμιά ἄλλη Ὁρθόδοξη χώρα στό 19ο αἰῶνα δέ διέθετε ἕναν τέτοιο ὑπερασπιστή τῆς Ὁρθοδοξίας ἐναντίον τῶν προκλήσεων καί τῶν σφαλμάτων τῆς σύγχρονης ἐποχῆς· ὁ μόνος ἄλλος ἀντάξιός του ἦταν ἴσως ὁ συμπατριώτης του Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἐγκλειστος, τό ἔργο του ὁποίου ἦταν σχεδόν ἴδιο μέ τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ἀλλά λιγότερο «ἐμπεριστατωμένο».

Ὁ τρίτος τόμος τῶν Ἔργων τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ἦταν εἰδικά ἀφιερωμένος στό θέμα τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, τήν ὁποία καί ὑπερασπίστηκε ἐνάντια στίς Ρωμαιοκαθολικές καί ἄλλες σύγχρονες κακοδοξίες. Ἀπό αὐτόν κυρίως τόν τόμο δανει-

στήκαμε τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐξέταση θεμάτων ὅπως τὰ τελώνια καὶ οἱ ἐμφανίσεις τῶν πνευμάτων, διδασκαλίες τίς ὁποῖες, γιὰ κάποιον λόγο, ὁ «σύγχρονος» νοῦς θρῖσκει ἀδύνατο νὰ δεχθεῖ μὲ ἓναν ἀπλό τρόπο, ἀλλὰ ἐπιμένει νὰ τίς «μεθερμηνεύει» ἢ νὰ τίς ἀπορρίπτει τελείως. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, ὅπως εἶναι φυσικό, παρέδωσε τὴν ἴδια διδασκαλία, καὶ κάναμε ἐπίσης χρῆση τῶν λόγων του ἓνας ἄλλος μεγάλος Ρῶσος Ὁρθόδοξος θεολόγος, ὁ εὐλογημένος Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης Μαξίμοβιτς, ἐπανέλαβε αὐτὴν τὴ διδασκαλία τόσο ἀπλά καὶ καθαρὰ, ὥστε χρησιμοποίησαμε τὰ δικὰ του λόγια γιὰ νὰ δημιουργήσουμε τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ συμπεράσματος τοῦ παρόντος βιβλίου. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς ἔχει διατυπωθεῖ μὲ τέτοια σαφήνεια καὶ καθαρότητα ἀπὸ τούς μεγάλους Ὁρθόδοξους διδασκάλους τῆς ἐποχῆς μας, ἀκριδῶς μέχρι καὶ τίς μέρες μας, ἀποτελεῖ τεράστια δοῆθεια γιὰ ἐμᾶς πού πασχίζουμε σήμερα νὰ διαφυλάξουμε τὴν ἀληθινὴ Ὁρθοδοξία τοῦ παρελθόντος, ὄχι ἀπλῶς ὅσον ἀφορᾷ τὴ σωστὴ μεταβίβαση τῶν διδαγμάτων της, ἀλλὰ ἀκόμη περισσότερο, τὴν αὐθεντικὰ Ὁρθόδοξη ἐρμηνεία αὐτῶν τῶν διδαγμάτων.

Στὸ βιβλίο αὐτό, ἐκτός ἀπὸ τίς Ὁρθόδοξες πηγές καὶ τίς ἐρμηνεῖες πού ἀναφέρθηκαν πιο πάνω, χρησιμοποίησαμε μεγάλο μέρος τῆς σημερινῆς μὴ Ὁρθόδοξης βιβλιογραφίας γιὰ τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, καθὼς ἐπίσης καὶ κάποια ἀποκρουστικά σχετικά κείμενα. Ἐδῶ ἀκολουθήσαμε τὸ παράδειγμα τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου καὶ παρουσιάσαμε, ὅπως καὶ ἐκεῖνος, μία ψευδὴ διδασκαλία ὅσο πληρέστερα καὶ ἀμερόληπτα χρειάζεται γιὰ νὰ ἐκθέσουμε τὴν ἀναλήθειά της, ἔτσι ὥστε οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ νὰ μὴν

παρασυρθοῦν ἀπό αὐτὴν· ἐπίσης ἀνακαλύψαμε, ὅπως καὶ ἐκεῖνος, ὅτι τὰ μὴ Ὁρθόδοξα κείμενα, ὅταν παρουσιάζουν πραγματικές ἐμπειρίες καὶ ὄχι ἀπλῶς καὶ μόνον ἐρμηνεῖες καὶ ἀπόψεις, συχνὰ παρέχουν ἐκπληκτικές ἐπιδεδαιωσεις τῶν Ὁρθόδοξων ἀληθειῶν. Πρωταρχικός μας στόχος σέ αὐτό τό βιβλίον ἦταν νά καταδείξουμε τὴν ὑπαρξὴ μίας ἀντίθεσης ὅσο λεπτομερῶς ἀπαιτεῖται, ὥστε νά ἐπισημάνουμε τὴν πλήρη διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία καὶ τὴν ἐμπειρία τῶν Ὁρθόδοξων ἀγίων ἀφενός, καὶ τὴν ἀποκρουφιστικὴ διδασκαλία καὶ τίς σύγχρονες ἐμπειρίες ἀφετέρου. Ἐάν εἶχαμε ἀπλῶς παρουσιάσει τὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία χωρὶς αὐτὴν τὴν ἀντίθεση, θὰ ἦταν πειστικὴ γιὰ ἐλάχιστους ἐκτός ἀπὸ τοὺς ἤδη πεπεισμένους· τώρα ὅμως, ἴσως μερικοὶ ἀκόμα καὶ ἀπὸ ὅσους ἔχουν ἤδη βιώσει παρόμοιες ἐμπειρίες στὴ σύγχρονη ἐποχὴ νά ἀντιληφθοῦν τὴν τεράστια διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ δική τους καὶ στὴ γνήσια πνευματικὴ ἐμπειρία.

Παρόλα αὐτά, τό ἴδιο τό δεδομένο ὅτι ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ βιβλίου ἀναφέρει ἐμπειρίες, τόσο Χριστιανικές ὅσο καὶ μὴ Χριστιανικές, σημαίνει ἐπίσης ὅτι τό βιβλίον δέν παρουσιάζει ἀπλῶς καὶ μόνον τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τίς προσωπικές ἐρμηνεῖες τοῦ συγγραφέα του σχετικὰ μέ τίς διάφορες αὐτές ἐμπειρίες. Ὅσον ἀφορᾷ τίς συγκεκριμένες ἐρμηνεῖες, φυσικά, ὑπάρχει χῶρος γιὰ μία δάσιμη διαφορὰ ἀπόψεων μεταξύ Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν. Προσπαθήσαμε ὅσο τό δυνατόν περισσότερο νά παρουσιάσουμε αὐτές τίς ἐρμηνεῖες μέ ἓναν λιγότερο συστηματικὸ τρόπο, χωρὶς νά προσπαθήσουμε νά τίς «ὀρίσουμε» μέ τὸν ἴδιο τρόπο μέ τὸν ὁποῖο μορεῖ νά ὀριστεῖ ἡ γενικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλη-

σίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Εἰδικότερα, ὅσον ἀφορᾷ τίς ἀπόκρυφες «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες καί τὸ «ἀστρικό πεδίο», ἀπλῶς τίς παρουσιάζουμε ὅπως τίς ἔχουν περιγράψει οἱ συμμετέχοντες σέ αὐτές, καί τίς συγκρίνουμε μέ παρόμοιες ἐμπειρίες στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία, χωρίς νά προσπαθοῦμε νά ὀρίσουμε τήν ἀκριδή τους φύση· τίς ἀποδεχόμαστε, ὅμως, ὄχι ὡς ἀπλές παραισθήσεις, ἀλλά ὡς πραγματικές ἐμπειρίες κατά τίς ὁποῖες τά ἄτομα ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ πραγματικές δαιμονικές δυνάμεις. Ἔς κρίνει μόνος του ὁ ἀναγνώστης πόσο ἐπαρκῆς ἦταν αὐτή ἡ προσέγγιση.

Θά πρέπει νά γίνει φανερό ὅτι σέ καμιά περίπτωση τὸ βιβλίον αὐτό δέν παρουσίασε τήν πλήρη Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς· ἀποτελεῖ μόνο μία εἰσαγωγή σέ αὐτήν. Στήν πραγματικότητα, ὡστόσο, δέν ὑπάρχει «πλήρης διδασκαλία» πάνω στό συγκεκριμένο θέμα, οὔτε καί Ὁρθόδοξοι «εἰδικοί». Ἐμεῖς πού ζοῦμε στή γῆ μετά θίας μποροῦμε ἀκόμα καί νά ἀρχίσουμε νά καταλαβαίνουμε τήν πραγματικότητά του πνευματικοῦ κόσμου μέχρι νά ἔρθουμε οἱ ἴδιοι νά κατοικήσουμε σέ αὐτόν. Εἶναι μία διαδικασία πού ἀρχίζει τώρα, στήν ἐπίγεια ζωή, ἀλλά τερματίζεται μόνον στήν αἰωνιότητα, ὅπως δηλώνει καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «βλέπομεν γάρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (Πρὸς Κορινθίους Α' 13:12).¹ Ὅμως οἱ Ὁρθόδοξοι πηγές τίς ὁποῖες χρησιμοποιήσαμε στό βιβλίον, μᾶς δίνουν ἓνα βασικό περίγραμμα τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας, καί αὐτό

1. «Τώρα βλέπομεν σάν σέ καθρέφτη ἀμυδρῶς, τότε ὅμως θά βλέπομεν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (Πρὸς Κορινθίους Α' 13:12)

ἀρκεῖ γιά νά μᾶς παρακινήσει, ὄχι νά ἀποκτήσουμε μία ἀκριβή γνώση γιά κάτι πού εἶναι, σέ τελική ἀνάλυση, πέρα ἀπό ἐμᾶς, ἀλλά νά ἀρχίσουμε νά ἀγωνιζόμαστε γιά τήν κατάκτηση τῆς Οὐράνιας Βασιλείας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τόν στόχο τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, καί γιά τήν ἀποφυγή τῶν δαιμονικῶν παγίδων, οἱ ὁποῖες εἶναι διασκορπισμένες παντοῦ στό δρόμο τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Χριστοῦ ἀπό τόν ἐχθρό τῆς σωτηρίας μας. Ὁ ἄλλος κόσμος εἶναι πιό πραγματικός καί πιό κοντινός ἀπ' ὅσο συνήθως νομίζουμε· καί τό μονοπάτι γι' αὐτόν βρῖσκεται ἀκριβῶς ἐδῶ μπροστά μας, στή ζωή τῆς ὑπακοῆς καί τῆς προσευχῆς πού ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει παραδώσει ὡς τόν δρόμο πού ὁδηγεῖ στή σωτηρία. Τό βιβλίό αὐτό ἀφιερώνεται καί ἀπευθύνεται σέ ὅλους ὅσοι ἐπιθυμοῦν νά ζήσουν μία τέτοια ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑ

Τό σύγχρονο φαινόμενο τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν

Τό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς ἔχει, ἐντελῶς ξαφνικά, ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἐκτεταμένου ἐνδιαφέροντος γιά τό πλατύ κοινό στό δυτικό κόσμο. Εἰδικότερα, τά τελευταῖα δύο χρόνια ἔχουν δημοσιευθεῖ ἀρκετά βιβλία πού διατείνονται ὅτι περιγράφουν «μεταθανάτιες ἐμπειρίες», καί φημισμένοι ἰατροί καί ἄλλοι ἐπιστήμονες εἴτε ἔχουν γράψει οἱ ἴδιοι αὐτά τά βιβλία εἴτε τούς ἔχουν προσφέρει τήν ὀλοθερμη ὑποστήριξή τους. Μία τέτοια περίπτωση ἀποτελεῖ ἡ παγκοσμίως γνωστή ἰατρός καί «εἰδική» ἐπί τῶν προβλημάτων πού σχετίζονται μέ τό θάνατο καί τήν ἐπιθανάτια ἀγώνια, Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός. Ἡ Ρός θεωρεῖ πώς αὐτές οἱ ἔρευνες γιά τίς μεταθανάτιες ἐμπειρίες «θά δια φωτίσουν πολλούς ἀνθρώπους καί θά ἐπιβεβαιώσουν αὐτό πού ἔχουμε διδαχθεῖ ἐδῶ καί δύο χιλιάδες χρόνια – ὅτι δηλαδή ὑπάρχει ζωή μετά τό θάνατο».

Ὅλα αὐτά, φυσικά, συνιστοῦν μία ἀπότομη ἀλλαγὴ στήν ἕως τώρα ἐπικρατοῦσα ἀτμόσφαιρα στους ἰατρικούς καί ἐπιστημονικούς κύκλους, οἱ ὅποιοι γενικά θεωροῦσαν τό θέμα τοῦ θανάτου «ταμπού» καί ἐξοστράκιζαν ὅποιαδήποτε ἰδέα σχετικά μέ τήν μετά θάνατον ἐπιβίωση στή σφαῖρα τοῦ φανταστικοῦ ἢ τῆς δεισιδαιμονίας ἢ, στήν καλύτερη περίπτωση,

τήν ἀντιμετώπιζαν ὡς προσωπική πεποίθηση ἢ ὁποῖα στερεῖται ἀντικειμενικῶν ἀποδείξεων.

Ἡ ἐξωτερική αἰτία αὐτῆς τῆς ξαφνικῆς ἀλλαγῆς ἀπόψεων εἶναι ἀπλή: νέες τεχνικές ἐπαναφορᾶς στή ζωή τῶν «κλινικῶς νεκρῶν» - συγκεκριμένα, μέ διέγερση τῆς καρδιάς ὅταν αὐτή ἔχει πάψει νά χτυπᾶ - χρησιμοποιοῦνται εὐρέως τά τελευταῖα χρόνια. Ἔτσι, πολλοί ἄνθρωποι κλινικῶς «νεκροί», δηλαδή χωρίς σφυγμό ἢ καρδιακούς παλμούς, ἔχουν ἐπανέλθει στή ζωή καί ἕνα μεγάλο ποσοστό ἀπό αὐτούς, ἐφόσον τό σχετικό ταμπού καθώς καί ὁ φόβος μήπως θεωρηθοῦν «τρελοί» ἔχουν σταδιακά ἐκλείψει, μιλοῦν τώρα ἀνοιχτά γιά τήν ἐμπειρία τους.

Ὅμως, μᾶς ἐνδιαφέρει κυρίως ἡ βαθύτερη αἰτία τῆς ἀλλαγῆς ὅπως καί ἡ «ἰδεολογία» της: γιά ποιό λόγο αὐτό τό φαινόμενο ἔχει ξαφνικά τέτοια τεράστια ἀπήχηση στόν κόσμο καί βάσει ποιᾶς θρησκευτικῆς ἢ φιλοσοφικῆς ἄποψης γίνεται γενικῶς κατανοητό; Ἀποτελεῖ ἤδη ἕνα ἀπό τά «σημεῖα τῶν καιρῶν», σύμπτωμα τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντός τῆς ἐποχῆς μας; ποιᾶ εἶναι λοιπόν ἡ σημασία του; Θά ἐπανέλθουμε σέ αὐτά τά ἐρωτήματα, ἀφοῦ πρῶτα ἐξετάσουμε πῶς προσεκτικά τό ἴδιο τό φαινόμενο.

Πρῶτα, ὅμως, πρέπει νά διερωτηθοῦμε: σέ ποιᾶ βάση θά ἐξετάσουμε τό συγκεκριμένο φαινόμενο; Αὐτοί οἱ ἴδιοι πού τό περιγράφουν δέ διαθέτουν κάποια σαφή ἐρμηνεία του ἀλλά συχνά τήν ἀναζητοῦν σέ ἀποκρυφιστικά ἢ πνευματιστικά κείμενα. Μερικοί θρησκευόμενοι ἄνθρωποι, ὅπως καί μερικοί ἐπιστήμονες, διαισθανόμενοι μία ἀπειλή γιά τίς καθιερωμένες πεποιθήσεις τους, ἀπλῶς ἀπορρίπτουν τίς ἐμπειρίες, ὅπως αὐτές περιγράφονται, καί συνήθως τίς ὑποβιάζουν στόν χῶρο τῶν «παραισθήσεων». Ἔτσι ἐνεργοῦν μερικοί Προτε-

στάντες οἱ ὅποιοι πιστεύουν εἴτε ὅτι ἡ ψυχὴ βρῖσκεται σέ κατάσταση ἀσυνειδησίας μετὰ τὸ θάνατο εἴτε ὅτι πηγαίνει ἀμέσως νά βρεθεῖ «μέ τὸ Χριστό»· παρομοίως, οἱ θεωρητικοὶ ἄθεοι ἀπορρίπτουν ἀκόμα καὶ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ ψυχὴ ἐπιζεῖ μετὰ τὸ θάνατο, ὅποιαδήποτε ἀποδεικτικά στοιχεῖα κι ἂν τοὺς παρουσιαστοῦν. Τέτοιες ἐμπειρίες ὅμως δέν μποροῦν νά ἐξηγηθοῦν ἀπλῶς καὶ μόνον μέ τὸ νά τίς ἀπορρίπτουμε· πρέπει νά γίνουν σωστά κατανοητές, τόσο ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἴδια τὴ φύση τους, ὅσο καὶ μέσα στό συνολικό πλαίσιο γνώσης σχετικά μέ τὴν πορεία τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο.

Δυστυχῶς, μερικοὶ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ ἐπίσης, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση κάποιων σύγχρονων ὑλιστικῶν ἰδεῶν, ὅπως αὐτὲς ἔχουν ἐμφιλοχωρήσει μέσα στόν Προτεστантиσμό καὶ τὸ Ρωμαιοκαθολικισμό, καταλήγουν νά ἔχουν μᾶλλον ἀσαφεῖς καὶ ἀόριστες ἀπόψεις γιὰ τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ. Ὁ συγγραφέας ἑνός ἀπὸ τὰ καινούρια βιβλία πού πραγματεύονται τίς μεταθανάτιες ἐμπειρίες¹, ζήτησε τὴ γνώμη διάφορων «ἐκπροσώπων θρησκευτικῶν δογμάτων» σχετικά μέ τὴν κατάσταση τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο. Ἔτσι λοιπόν, ἀπευθύνθηκε σέ ἕναν ἱερέα τῆς ἑλληνορθόδοξης Ἀρχιεπισκοπῆς, ὁ ὅποιος ἐξέφρασε μία πολὺ γενικὴ γνώμη σχετικά μέ τὴν ὑπαρξὴ παραδείσου καὶ κόλασης, τοῦ εἶπε, ὅμως, ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία δέν ἔχει «καμιά συγκεκριμένη ἀποψη γιὰ τὸ πῶς εἶναι ἡ μετὰ θάνατον ζωὴ». Ἔτσι, τὸ μόνο πού μποροῦσε νά συμπεράνει ὁ συγγραφέας ἦταν ὅτι «ἡ ἀποψη τῆς ἑλληνικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας γιὰ τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ δέν εἶναι σαφής»².

1. David R. Wheeler, *Journey to the Other Side*, Ace Books, Νέα Ὑόρκη 1977.

2. Στό ἴδιο, σελ. 130.

Φυσικά, ἰσχύει τό ἀντίθετο: ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανισμός διαθέτει μία ἀρκετά συγκεκριμένη διδασκαλία καί ἄποψη γιά τή μετά θάνατον ζωή, ἡ ὁποία ξεκινᾷ ἀπό αὐτήν τήν ἴδια τή στιγμή τοῦ θανάτου. Αὐτή ἡ διδασκαλία ἐμπεριέχεται στήν Ἁγία Γραφή, ἐρμηνευμένη μέσα στό συνολικό πλαίσιο τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, στά κείμενα τῶν ἁγίων Πατέρων καί, εἰδικά ὅσον ἀφορᾷ τίς συγκεκριμένες ἐμπειρίες τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο, σέ πολλούς Βίους Ἁγίων καί ἀνθολογίες προσωπικῶν ἐμπειριῶν αὐτοῦ τοῦ εἵδους. Γιά παράδειγμα, ὁλόκληρο τό τέταρτο βιβλίο τῶν Διαλόγων τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Πάπα Ρώμης (604), εἶναι ἀφιερωμένο στό θέμα αὐτό. Στίς μέρες μας, κυκλοφόρησε στά Ἀγγλικά μία ἀνθολογία τέτοιων ἐμπειριῶν οἱ ὁποῖες συγκεντρώθηκαν τόσο ἀπό πολύ παλαιούς Βίους Ἁγίων ὅσο καί ἀπό πιό πρόσφατες διηγήσεις.³ Πρόσφατα ἐπίσης, ἐπανεκδόθηκε σέ ἀγγλική μετάφραση ἓνα ἀξιόλογο κείμενο πού γράφτηκε στά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα ἀπό κάποιον πού ἐπανῆλθε στή ζωή ἀφοῦ παρέμεινε νεκρός ἐπί 36 ὄρες.⁴

Ἔτσι λοιπόν, ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανός ἔχει στή διάθεσή του μία πολύ πλούσια γραμματεία, ἡ ὁποία τοῦ παρέχει τή δυνατότητα νά κατανοήσῃ τίς νέες «μεταθανάτιες ἐμπειρίες» καί νά τίς ἀξιολογήσῃ ὑπό τό φῶς ὁλόκληρης τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας γιά τή μετά θάνατον ζωή.

3. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968.

4. K. Uekskuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος - Αὐγουστος 1976 Το περιστατικό αὐτό περιέχεται μέ τήν ὀνομασία «Ἐνα ἀπίστευτο καί ὁμως ἀληθινό γεγονός» στό βιβλίο *Ἀπίστευτα καί ὁμως Ἀληθινά*, Ἐκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1985. Οἱ ἀπλές παραπομπές πού θά ἀκολουθήσουν ἀναφέρονται στίς ἀμερικανικές ἐκδόσεις, καί οἱ ἐντός παρενθέσεων στίς ἐλληνικές.

Στή σημερινή ἐποχή, τό βιβλίο πού ἔχει ἐξάψει τό ἐνδιαφέρον γιά τό θέμα αὐτό γράφτηκε ἀπό τό Ραίημοντ Μούντυ, ἕνα νεαρό ψυχίατρο ἀπό τίς νότιες Ἡνωμένες Πολιτεῖες, καί κυκλοφόρησε τό Νοέμβριο τοῦ 1975.⁵ Τότε ὁ Μούντυ δέ γνώριζε ἐάν ὑπῆρχαν ὁποιοσδήποτε ἄλλες μελέτες ἢ βιβλιογραφία σχετικά μέ τή μετά θάνατον ζωή, ὅμως ἀκόμα καί τήν περίοδο πού τυπωνόταν τό βιβλίο ἔγινε φανερό ὅτι εἶχε ἤδη ἐκδηλωθεῖ ἔντονο σχετικό ἐνδιαφέρον καί εἶχαν ἤδη γραφτεῖ πολλά γιά τό θέμα. Ἡ σαρωτική ἐπιτυχία τοῦ βιβλίου, τό ὁποῖο πούλησε πάνω ἀπό δύο ἑκατομμύρια ἀντίτυπα, ἔφερε τίς ἐμπειρίες τῶν ἀνθρώπων πού πέθαιναν στό φῶς μίας ἐκτεταμένης δημοσιότητας καί ἀπό τότε κυκλοφόρησαν ἀρκετά βιβλία καί ἄρθρα σχετικά μέ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ἀνάμεσα στά πιά σημαντικά εἶναι τά ἄρθρα καί τό βιβλίο τῆς Δρος Ἐλιζαμπεθ Κιοῦμπλερ Ρός, τά εὐρήματα τῆς ὁποίας συμφωνοῦν ἀπολύτως μέ τοῦ Δρος Μούντυ, καθὼς καί οἱ ἐπιστημονικές μελέτες τῶν ἱατρῶν Ὅσις καί Χάραλντσον. Ὁ ἴδιος ὁ Δρ. Μούντυ ἔχει γράψει ἕνα δεύτερο βιβλίο, πού ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ πρώτου⁶, μέ συμπληρωματικό ὑλικό καί περαιτέρω συλλογισμούς ἐπί τοῦ θέματος. Τά εὐρήματα αὐτῶν καί ἄλλων νέων βιβλίων, τά ὁποῖα ὅλα βασικά συμφωνοῦν μεταξύ τους ὅσον ἀφορᾷ τά ἐξεταζόμενα φαινόμενα, θά συζητηθοῦν στή συνέχεια.

5. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Life After Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975. Ἑλληνική ἐκδοση: Ραίημοντ Μούντυ, *Ἡ ζωή μετά τό σωματικό θάνατο*, μτφρ. Γιώργου Κριμπᾶ, Ἐκδ. Μπουκουμάνη, 6^η ἔκδ., Ἀθήνα 1977. Οἱ ἀπλές παραπομπές πού θά ἀκολουθήσουν ἀναφέρονται στίς ἀμερικανικές ἐκδόσεις, καί οἱ ἐντός παρενθέσεων στίς ἐλληνικές.

6. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Reflections on Life After Life*, A Bantam-Mockingbird Book 1977.

Θά ξεκινήσουμε ἐξετάζοντας τὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ Δρος Μούντυ, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ μία ἀρκετὰ ἀντικειμενική καὶ συστηματική προσέγγιση τοῦ ὅλου θέματος.

Ὁ Δρ. Μούντυ, μέσα σέ μία δεκαετία, συγκέντρωσε τίς προσωπικές μαρτυρίες περίπου 150 ἀτόμων οἱ ὁποῖοι εἴτε εἶχαν οἱ ἴδιοι πεθάνει ἢ φθάσει στό κατώφλι του θανάτου, εἴτε τοῦ διηγήθηκαν τίς ἐμπειρίες πού εἶχαν ἄλλοι τή στιγμή πού πέθαιναν· ἀπό τὰ 150 ἄτομα, ὁ Δρ. Μούντυ ἐπικεντρώθηκε σέ περίπου πενήντα, μέ τὰ ὁποῖα διεξήγαγε λεπτομερεῖς συνεντεύξεις. Προσπαθεῖ νά εἶναι ἀντικειμενικός στήν παρουσίαση αὐτῶν τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων, ἄν καί παραδέχεται ὅτι τὸ βιβλίο «ἀντανακλᾷ, φυσικά, τὸ βάθος τῶν ἀπόψεων καὶ προκαταλήψεων τοῦ συγγραφέα του»⁷, ὁ ὁποῖος στό θρήσκευμα εἶναι μεθοδιστῆς προτεστάντης μέ μᾶλλον φιλελεύθερες ἀπόψεις. Καί πράγματι, τὸ βιβλίο, ἐάν ὑποτεθεῖ ὅτι ἀποτελεῖ μία ἀντικειμενική μελέτη τῶν «μεταθανάτιων» φαινομένων, παρουσιάζει ὀρισμένα μειονεκτήματα.

Πρῶτον, ὁ συγγραφέας δέν παρουσιάζει οὔτε μία ὀλοκληρωμένη ἐμπειρία θανάτου ἀπό τὴν ἀρχή μέχρι τὸ τέλος, ἀλλά παραθέτει μόνον ἀποσπάσματα, συνήθως πολὺ σύντομα, πού ἀντιπροσωπεύουν καθένα ἀπὸ τὰ δεκαπέντε ξεχωριστὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα σχηματίζουν τὸ «μοντέλο» του γιὰ τὴν «πλήρη» ἐμπειρία θανάτου. Ὅμως, στήν πραγματικότητα, οἱ ἐμπειρίες τῶν ἀνθρώπων πού πεθαίνουν, ὅπως περιγράφονται σέ αὐτὸ καὶ σέ ἄλλα μεταγενέστερα βιβλία, συχνά διαφέρουν τόσο πολὺ μεταξύ τους στίς λεπτομέρειες, ὥστε μοιάζει στήν καλύτερη περίπτωση πρόωρη ἢ ἀπόπειρα νά προσπαθήσει κανεὶς νά τίς συμπεριλάβει ὅλες σέ ἓνα «μοντέλο». Τό

7. Moody, *Life After Life*, σελ.9 (15).

«μοντέλο» τοῦ Δρος Μούντυ φαίνεται σέ κάποια σημεῖα τεχνητό καί βεβιασμένο, παρότι αὐτό, φυσικά, δέν ὑποθαμιῖζει τήν ἀξία τῶν καθαυτό μαρτυριῶν τίς ὁποῖες παραθέτει.

Δεύτερον, ὁ συγγραφέας ἔχει συνενώσει δύο ἀρκετά διαφορετικές κατηγορίες ἐμπειριῶν: καθαυτό ἐμπειρίες «κλινικοῦ θανάτου» καί ἐμπειρίες «στό κατώφλι του θανάτου». Ὁ συγγραφέας ἀναγνωρίζει τή διαφορά πού ὑπάρχει μεταξύ τους, ἀλλά ἰσχυρίζεται ὅτι «οἱ περιπτώσεις τῆς δεύτερης κατηγορίας μᾶλλον ἀποτελοῦν προέκταση ἐκείνων τῆς πρώτης»⁸ καί γι' αὐτό θά πρέπει νά μελετηθοῦν μαζί. Σέ περιπτώσεις ἐμπειριῶν οἱ ὁποῖες ξεκινοῦν πρὶν τό θάνατο καί καταλήγουν στήν ἐμπειρία του ἴδιου τοῦ θανάτου, ἀσχέτως τοῦ ἐάν ἢ ὄχι τό πρόσωπο ἐπανέρχεται στή ζωή, ὑπάρχει ὄντως ἓνα «συνεχές» ἐμπειρίας· ὅμως ἀρκετές ἀπό τίς ἐμπειρίες πού περιγράφει, ὅπως ἡ ταχεία χρονολογική ἀνάκληση τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς ἐνός ἀνθρώπου, ὅταν κινδυνεύει νά πνιγεῖ, ἢ ἐμπειρία τῆς εἰσόδου σέ ἓνα «τοῦνελ», ὅταν τοῦ χορηγηθεῖ ἀναισθητικό ὅπως ὁ αἰθέρας, ἀποτελοῦν ἐμπειρίες ἀρκετά συνηθισμένες ἀνάμεσα σέ ἀνθρώπους πού δέν ἔχουν ποτέ διώσει «κλινικό θάνατο», καί ἐπομένως, ἴσως ἀνήκουν στό «μοντέλο» κάποιας γενικότερης ἐμπειρίας καί συναντῶνται μόνο συμπτωματικά στήν ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου πού πεθαίνει. Μερικά ἀπό τά διβλία πού κυκλοφοροῦν σήμερα εἶναι ἀκόμα λιγότερο ἐπιλεκτικά ὡς πρὸς τίς ἐμπειρίες πού καταγράφουν, συμπεριλαμβάνοντας «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, γενικῶς, μαζί μέ τίς καθαυτό ἐμπειρίες θανάτου καί ἐπιθανάτιας ἀγωνίας.

Τρίτον, τό ἴδιο τό γεγονός ὅτι ὁ συγγραφέας προσεγγίζει

8. Στό ἴδιο, σελ.20 (29)

τέτοια φαινόμενα «ἐπιστημονικά», χωρίς νά διαθέτει ἐκ τῶν προτέρων σαφὴ ἀντίληψη γιὰ τὸ τί πραγματικά συμβαίνει στὴν ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο, τὸν ἐκθέτει σέ πολλές συγχύσεις καὶ παρανοήσεις σχετικὰ μὲ τὴ «μεταθανάτια» ἐμπειρία, οἱ ὁποῖες δὲν μποροῦν ποτέ νά ἀποφευχθοῦν μὲ μία ἀπλή συλλογὴ κάποιων περιγραφῶν της· αὐτοὶ οἱ ἴδιοι πού τὴν περιγράφουν ἀναπόφευκτα προσθέτουν τίς δικές τους ἐρμηνεῖες. Ἀκόμα καὶ ὁ συγγραφέας παραδέχεται ὅτι στὴν πραγματικότητα εἶναι ἀδύνατο νά μελετήσῃ κανεὶς τὸ θέμα «ἐπιστημονικά» καὶ μάλιστα ἀναζητᾷ μία ἐξήγηση σέ παράλληλες ἐμπειρίες πού περιγράφονται σέ ἀποκρουστικὰ κείμενα, ὅπως αὐτὰ τοῦ Σθέντενμποργκ καὶ τῆς *Θιβετιανῆς Βίβλου τῶν Νεκρῶν*, σημειώνοντας ὅτι προτίθεται τώρα νά μελετήσῃ πῶς προσεκτικὰ τὴν «τεράστια βιβλιογραφία πάνω στὰ παραφυσικά καὶ μυστηριώδη φαινόμενα», ἔτσι ὥστε νά κατανοήσῃ βαθύτερα τὰ γεγονότα πού ἔχει μελετήσῃ.⁹

Ἐξαιτίας ὅλων αὐτῶν τῶν παραγόντων δέ θά πρέπει νά προσδοκοῦμε πολλά ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο βιβλίον καθὼς καὶ ἀπὸ ἄλλα παρόμοια, ἀφοῦ ἀδυνατοῦν νά μᾶς παράσχουν μία περιγραφή τῆς μεταθανάτιας κατάστασης τῆς ψυχῆς, πού νά χαρακτηρίζεται ἀπὸ πληρότητα καὶ ἐσωτερικὴ συνοχή. Ὑπολείπεται, ὡστόσο, ἕνας ἱκανοποιητικὸς ἀριθμὸς πραγματικῶν ἐμπειριῶν κλινικοῦ θανάτου τόσο σέ αὐτὸ ὅσο καὶ σέ ἄλλα καινούρια βιβλία, πού τὰ καθιστᾷ ἄξια ἰδιαίτερης προσοχῆς, ἐάν μάλιστα λάβουμε ὑπόψιν ὅτι μερικοὶ ἄνθρωποι ἤδη ἐρμηνεύουν αὐτές τίς ἐμπειρίες κατὰ τρόπο ἐχθρικό πρὸς τὴν παραδοσιακὴν χριστιανικὴν ἄποψη

9. Στὸ ἴδιο, σελ.9 (15).

γιά τή μετά θάνατον ζωή, θέλοντας νά «διαψεύσουν» τήν ὑπαρξη εἴτε τοῦ παραδείσου εἴτε – κυρίως – τῆς κόλασης. Σέ ποιά δάση λοιπόν, πρέπει νά ἐρμηνεύσουμε αὐτές τίς ἐμπειρίες;

Τά δεκαπέντε στοιχεῖα πού περιγράφει ὁ Δρ. Μούντνυ ὡς στοιχεῖα τά ὁποῖα συνιστοῦν μία «πλήρη» ἐμπειρία θανάτου μποροῦν νά περιορισθοῦν, γιά νά διευκολύνουμε τή συζήτησή μας, σέ μερικά κύρια χαρακτηριστικά τῆς ἐμπειρίας, τά ὁποῖα θά παρουσιάσουμε ἀμέσως παρακάτω καί θά τά συγκρίνουμε μέ τά χαρακτηριστικά ἀντίστοιχων ἐμπειριῶν πού συναντοῦμε στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία.

Ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία.

Τό πρῶτο πράγμα πού συμβαίνει σέ ἕναν ἄνθρωπο πού ἔχει πεθάνει, σύμφωνα μέ αὐτές τίς περιγραφές, εἶναι ὅτι ἀφήνει τό σῶμα του καί ὑπάρχει τελείως χωριστά ἀπό αὐτό, χωρίς οὔτε μία στιγμή νά χάνει τή συνείδησή του. Συχνά, μπορεῖ νά παρατηρεῖ τά πάντα γύρω του, ἀκόμα καί αὐτό τό ἴδιο του τό νεκρό σῶμα καί τίς προσπάθειες ἄλλων ἀνθρώπων νά τό ἐπαναφέρουν στή ζωή. Αἰσθάνεται μία ἀνώδυνη ζεστασιά καί γαλήνη, σάν νά «πλέει» ἢ νά «αἰωρεῖται»· εἶναι τελείως ἀνίκανος νά ἐπιδράσει στό περιβάλλον του μέ τήν ὁμιλία ἢ τήν ἀφή κι ἔτσι συχνά νιώθει μία ἔντονη «μοναξιά»· οἱ λειτουργίες τῆς σκέψης του συνήθως γίνονται πολύ πιό γρήγορες ἀπ' ὅ,τι ὅταν ἦταν μέσα στό σῶμα. Παραθέτουμε πιό κάτω μερικά σύντομα ἀποσπάσματα ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες:

«Ἡ μέρα ἦταν πολύ κρύα, ὡστόσο ἐγώ ὅσο ἔπλεα στό ἀπόλυτο ἐκεῖνο κενό, ἔνιωθα μία ζεστασιά καί ἕνα αἰσθη-

μα τόσο εὐχάριστο, πού δέν τό εἶχα ξαναδοκιμάσει ποτέ ὡς τότε... Θυμᾶμαι πὼς σκεφτόμουν: θά πρέπει νά ἔχω πεθάνει».¹⁰

«Ἀρχισα νά νιώθω τά πιό ὑπέροχα συναισθήματα. Ἔταν γαλήνη, ἡρεμία, χαλάρωση».¹¹

«Τούς ἔβλεπα νά ἀγωνίζονται νά μέ ξαναζωντανέψουν. Ἔταν κάτι παράξενο σ' ἀλήθεια. Δέν ἤμουν πολύ ψηλά, ἀλλά ἔνιωθα σάν νά βρισκομαι πάνω σ' ἓνα βᾶθρο, μά ὄχι πολύ ψηλότερα ἀπ' τοὺς ἄλλους. Προσπαθοῦσα νά τοὺς μιλήσω, μά κανεῖς δέ μέ ἄκουγε, κανεῖς δέ μοῦ ἔδινε προσοχή.»¹²

«Ἀπό παντοῦ ἔβλεπα κόσμο νά τρέχει στόν τόπο τοῦ δυστυχήματος... καθώς μέ πλησίασαν, ἔκανα νά παραμερίσω γιά νά μή μέ τσαλαπατήσουν. Μά δέ χρειάστηκε, γιατί μέ μεγάλη μου κατάπληξη εἶδα πὼς περνοῦσαν μέσα ἀπό τό σῶμα μου!»¹³

«Δέν μποροῦσα ν' ἀγγίξω τίποτα, οὔτε κι ἦταν δυνατό νά ἐπικοινωνήσω μέ κανένα γύρω μου. Ἔνιωθα ἓνα αἶσθημα μοναξιᾶς, ἓνα αἶσθημα ἀπόλυτης ἐρημιᾶς. Ἦξερα πὼς ἤμουν μόνος, ὀλομόναχος.»¹⁴

Μερικές φορές ὑπάρχει κάποια ἐντυπωσιακή «ἀντικειμενική ἀπόδειξη» ὅτι ἓνας ἄνθρωπος πράγματι βρίσκεται ἔξω ἀπό τό σῶμα του ἐκείνη τήν ὥρα, ὅπως στίς περιπτώσεις στίς ὁποῖες εἶναι σέ θέση νά ἐπαναλάβει συζητήσεις πού ἔγιναν ἢ νά δώσει ἀκριβεῖς λεπτομέρειες γιά γεγονότα πού συνέβη-

10. Στό ἴδιο, σελ. 27 (40).

11. Στό ἴδιο, σελ. 27 (40).

12. Στό ἴδιο, σελ. 37 (51).

13. Στό ἴδιο, σελ. 37 (52).

14. Στό ἴδιο, σελ. 43 (60).

σαν, ἀκόμα καί σέ διπλανά δωμάτια ἢ καί μακρύτερα, ἐνόσω αὐτός ἦταν «νεκρός». Ἀνάμεσα σέ ἄλλα παρόμοια παραδείγματα, ἡ Δρ.Κιοῦμπλερ-Ρός ἀναφέρει τήν ἀξιοσημείωτη περίπτωση μίας τυφλῆς γυναίκας ἡ ὁποία «εἶδε» καί ἀργότερα περιέγραψε μέ ἀκρίβεια τά πάντα μέσα στό δωμάτιο ὅπου «πέθανε», παρότι ὅταν ἐπανῆλθε στή ζωή ἦταν καί πάλι τυφλή – μία ἐντυπωσιακή ἔνδειξη γιά τό ὅτι δέν εἶναι τό μάτι πού βλέπει οὔτε ὁ ἐγκέφαλος πού σκέφτεται, ἀφοῦ οἱ διανοητικές λειτουργίες ἐπιταχύνονται μετά τό θάνατο· εἶναι ἡ ψυχή πού ἐπιτελεῖ αὐτές τίς λειτουργίες μέσω τῶν σωματικῶν ὀργάνων γιά ὅσο διάστημα τό σῶμα εἶναι ζωντανό, ἀλλά μέ τή δική της καί μόνο δύναμη ὅταν τό σῶμα εἶναι νεκρό.¹⁵

Τίποτα ἀπό τά παραπάνω δέ θά πρέπει νά φαίνεται παράξενο σέ ἕναν Ὁρθόδοξο Χριστιανό· ἡ ἐμπειρία πού περιγράφηκε ἐδῶ εἶναι αὐτό πού γνωρίζουν οἱ Χριστιανοί ὡς χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου. Εἶναι χαρακτηριστικό δείγμα τῆς ἀπιστίας πού ἐπικρατεῖ στήν ἐποχή μας τό ὅτι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι σπανίως χρησιμοποιοῦν τό Χριστιανικό λεξιλόγιο ἢ συνειδητοποιοῦν ὅτι εἶναι ἡ ψυχή τους πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπό τό σῶμα καί τώρα διώνει τά πάντα· συνήθως εἶναι ἀπλῶς σαστισμένοι ἀπό τή νέα κατάσταση στήν ὁποία βρέθηκαν.

Ἡ περιγραφή μίας παρόμοιας μεταθανάτιας ἐμπειρίας¹⁶ γράφτηκε ἀπό ἕναν τέτοιο ἄνθρωπο: ἕνα βαπτισμένο Ὁρθόδοξο Χριστιανό ὁ ὁποῖος, ἀκολουθώντας τό πνεῦμα

15. Dr. Elizabeth Kubler-Ross, «Death Does Not Exist», *The Co-Evolution Quarterly*, Καλοκαίρι 1977, σελ. 103-4.

16. Βλ. ὑπόσημ. ἀρ. 4.

τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰώνα, παρέμενε ἀδιάφορος πρὸς τίς ἀλήθειες τῆς δικῆς του Πίστης καὶ μάλιστα δέν πίστευε στὴν ὑπαρξή τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Ἡ ἐμπειρία του, πρὶν ἀπὸ ἑκατό¹⁷ περίπου χρόνια, ἔχει πολὺ σημαντικὴ ἀξία γιὰ ἐμᾶς σήμερα, καὶ μοιάζει νὰ εἶναι ἀκόμα καὶ ἔργο τῆς Θείας Πρόνοιας, λαμβανομένων ὑπόψη τῶν καινούριων μεταθανάτιων ἐμπειριῶν τῆς ἐποχῆς μας, ἀφοῦ ἀποτελεῖ μία μοναδικὴ πλήρη ἐμπειρία τοῦ τί συμβαίνει στὴν ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο καὶ προχωρᾷ πολὺ πῶς πέρα ἀπὸ τίς σύντομες καὶ ἀποσπασματικὲς ἐμπειρίες πού περιγράφονται στὰ νέα βιβλία. Ἡ ἐμπειρία αὐτὴ διώθηκε ἀπὸ ἓναν εὐαίσθητο ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος, ξεκινώντας ὡς ἄπιστος, σύμφωνα μὲ τὸ σύγχρονο πνεῦμα, κατέληξε νὰ ἀναγνωρίσει τίς ἀλήθειες τῆς Ὁρθοδοξίας σὲ τέτοιο βαθμὸ πού τελείωσε τὴ ζωὴ του ὡς μοναχός. Τὸ μικρὸ αὐτὸ βιβλίον μπορεῖ πράγματι νὰ χρησιμεύσει ὡς «πρότυπο» βάσει τοῦ ὁποῖου νὰ ἀξιολογήσουμε τίς νέες ἐμπειρίες. Ἐχει ἐγκριθεῖ ἀπὸ ἓναν ἀπὸ τοὺς κορυφαίους Ὁρθόδοξους ἐκδότες ἱεραποστολικῶν ἔργων τῶν ἀρχῶν τοῦ 20ου αἰώνα, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Νίκωνα τῆς Βολογδᾶ.

Ἄφοῦ περιγράφει τὴν τελικὴ ἐπιθανάτια ἀγωνία του καὶ τὸ φοβερὸ βάρος πού τὸν πίεζε πρὸς τὰ κάτω, ὁ συγγραφέας αὐτοῦ τοῦ περιστατικοῦ διηγεῖται:

«Ξαφνικὰ κατάλαβα ὅτι δέν αἰσθάνομαι πιά αὐτὴν τὴν ἔλξη. Ἔνοιξα τὰ μάτια μου. Στὴ μνήμη μου ἀποτυπώθηκαν μὲ ὅλες τίς λεπτομέρειες ὅλα αὐτὰ πού εἶδα ἐκείνη τὴ στιγμή.

»Εἶδα ὅτι στέκομαι μόνος μου στὴ μέση τοῦ δωματίου. Στὰ δεξιὰ μου εἶδα τὸ προσωπικὸ τοῦ νοσοκομείου πού μαζεύτηκε γύρω ἀπὸ τὸ κρεβάτι μου, σχηματίζοντας ἡμικύ-

17. Ὅγδόντα σὺν πρῶτότυπο.

κλιο... αὐτό μου φάνηκε περίεργο. Ἐκεῖ πού στεκόταν αὐτή ἡ ομάδα ἀνθρώπων ἦταν τό κρεβάτι μου. Ποιό πρῶγμα τώρα τραβοῦσε τήν προσοχή τους, τί κοίταζαν αὐτοί, ἂν ἐγώ τώρα δέν ἤμουν ἐκεῖ, ἀλλά στεκόμουν στή μέση τοῦ δωματίου;

»Πλησίασα καί κοίταξα ἐκεῖ ὅπου κοιτοῦσαν ὅλοι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι: ἐκεῖ πάνω στό κρεβάτι βρισκόμουν ἐγώ.

»Δέ φοβήθηκα ὅταν εἶδα τόν ἑαυτό μου, ἀποροῦσα ὅμως, πῶς εἶναι δυνατό νά γίνεται κάτι τέτοιο! Αἰσθανόμουν ὅτι εἶμαι ἐδῶ, ἀλλά καί ἐκεῖ συγχρόνως...

»Ἦθελα μέ τό δεξιό μου χέρι νά πιάσω τό ἀριστερό. Τό ἕνα χέρι πέρασε μέσα ἀπό τό ἄλλο. Προσπάθησα νά πιάσω μέ τά χέρια τη μέση μου, καί πάλι τά χέρια μου πέρασαν μέσα ἀπό τό σῶμα μου σάν νά ὑπῆρχε στή θέση του ἕνα κενό... Φώναξα τό γιατρό. Ὅμως ἡ ἀτμόσφαιρα γύρω μου ἦταν ἤδη τελείως διαφορετική: δέν μπορούσε καν νά μεταδώσει τή φωνή μου. Κατάλαβα τότε τόν πλήρη ἀποχωρισμό μου ἀπό τό περιβάλλον, τήν παράξενη μοναξιά μου καί μέ ἔπιασε πανικός. Ἦταν πραγματικά φρικτή αὐτή ἡ παράξενη μοναξιά μου...

»Τόν κοίταξα καί τότε γιά πρώτη φορά σκέφτηκα ὅτι αὐτό πού μου συνέβη, στή γλώσσα μας, στή γλώσσα τῶν ζωντανῶν ἀνθρώπων, ὀνομάζεται θάνατος! Ἡ σκέψη αὐτή μου ἤλθε στό μυαλό, ἐπειδή τό σῶμα πού ἦταν ξαπλωμένο στό κρεβάτι φαινόταν σάν πτώμα...

»Στό νοῦ μας ἡ λέξη «θάνατος» συνδέεται ἀδιάρρηκτα μέ τόν ἀφανισμό καί μέ τό τέλος τῆς ζωῆς. Ἀλλά πῶς ἦταν δυνατόν, ἐγώ νά σκέφτομαι ὅτι πέθανα ὅταν, οὔτε γιά ἕνα λεπτό, δέν ἔχασα τήν αὐτοσυνειδησία μου, ὅταν αἰσθανόμουν τόν ἑαυτό μου ζωντανό καί εἶχα μάλιστα καί τήν ἰκανότητα νά ἀκούω, νά βλέπω, νά αἰσθάνομαι, νά κινούμαι, νά σκέφτομαι καί νά μιλάω;...

»Ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ ὁ διχασμὸς τῆς προσωπικότητάς μου θὰ μποροῦσε νὰ μὲ κάνει νὰ ἐξημενεύσω τὸ συμβάν, ἂν πίστευα ὅτι ὑπάρχει ἡ ψυχὴ καὶ ἂν ἤμουν ἄνθρωπος θρησκευόμενος. Ὅμως τέτοιες προϋποθέσεις δέν ὑπῆρχαν. Μὲ ὀδηγοῦσαν μόνο οἱ αἰσθήσεις μου. Αὐτὴ ἡ αἴσθησις ὅτι εἶμαι ζωντανὸς ἦταν τόσο καθαρὴ, πού ὅλα τὰ παράξενα αὐτὰ φαινόμενα μοῦ προκαλοῦσαν ἐκπληξὴ καὶ μόνο. Δέν ἤμουν σέ θέσι νὰ συνδέσω αὐτὸ πού αἰσθανόμουν μὲ τὴ συνηθισμένη ἀντίληψη περὶ θανάτου, δέν ἦταν δυνατὸν, ἔχοντας πλήρη αὐτοσυνειδησία, νὰ σκέφτομαι πὼς δέν ὑπάρχω...

»Ὅταν ἀργότερα ἐνθυμόμουν τὴν κατάστασι στὴν ὁποία βρέθηκα, ἔβλεπα ὅτι ὁ νοῦς μου λειτουργοῦσε τότε μὲ τόση δύναμη καὶ ταχύτητα...».¹⁸

Ἡ κατάστασι τῆς ψυχῆς κατὰ τὰ πρῶτα λεπτά μετὰ τὸ θάνατο δέν περιγράφεται μὲ τόσες λεπτομέρειες στὴ Χριστιανικὴ γραμματεία τῆς ἀρχαιότητος· ἐκεῖ ἡ ὅλη ἔμφασι δίνεται στίς πολὺ πῖο ἐντυπωσιακὰς ἐμπειρίες πού ἀκολουθοῦν. Ἰσως μόνο στὴ σημερινὴ ἐποχὴ, στὴν ὁποία ἡ ταύτισι τῆς «ζωῆς» μὲ τὴ «ζωὴ μέσα στό σῶμα» ἔχει γίνεσι τόσο πλήρης καὶ διάχυτη, θὰ περιμέναμε νὰ ἐκδηλώνεται τέτοιον ἐνδιαφέρον γιὰ αὐτὰ τὰ πρῶτα λίγα λεπτά, ὅπου οἱ προσδοκίαι τῶν περισσότερων σύγχρονων ἀνθρώπων διαψεύδονται πλήρως, μὲ τὴ συνειδητοποίηση ὅτι ὁ θάνατος δέν εἶναι τὸ τέλος, ἡ ζωὴ συνεχίζεται, καὶ ἡ ψυχὴ εἰσέρχεται σέ μίαν τελείωσι νέα κατάστασι!

Ἀσφαλῶς δέν ὑπάρχει τίποτε σέ αὐτὴν τὴν ἐμπειρία πού νὰ ἀντιδιαστέλλεται μὲ τὴν Ὁρθόδοξην διδασκαλία γιὰ τὴν

18. Uekskuell, ἔ. ἄ., σελ. 16-21 (34-43).

κατάσταση τῆς ψυχῆς ἀμέσως μετά τό θάνατο. Μερικοί, σχολιάζοντας αὐτό τό εἶδος ἐμπειρίας, ἐκφράζουν ἀμφιβολίες γιά τό ἔάν ἕνα πρόσωπο εἶναι πράγματι νεκρό στήν περίπτωση πού ἐπανερχεται στή ζωή μέσα σέ λίγα λεπτά: αὐτό ὅμως ἀποτελεῖ ἕνα ἐρώτημα ἐπιστημονικῆς φύσεως, μέ τό ὁποῖο θά ἀσχοληθοῦμε ἐν εὐθέτω χρόνῳ. Γεγονός παραμένει ὅτι σέ αὐτά τά λίγα λεπτά, καί μερικές φορές ἀκόμα καί στά λεπτά πού προηγοῦνται τοῦ θανάτου, οἱ ἄνθρωποι συχνά διώνουν ἐμπειρίες πού δέν μποροῦν νά ἐρμηνευθοῦν ὡς ἀπλές «παραισθήσεις». Σκοπός μας στό παρόν διβλίο εἶναι νά ἀνακαλύψουμε σέ ποιά βάση θά πρέπει νά ἐρμηνεύσουμε τίς ἐμπειρίες αὐτές.

Ἡ συνάντησι μέ ἄλλους

Μετά τό θάνατο ἡ ψυχή παραμένει γιά πολύ μικρό χρονικό διάστημα στήν ἀρχική της κατάσταση μοναξιᾶς. Ὁ Δρ. Μούντυ παραθέτει ἀρκετές περιπτώσεις ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι, ἀκόμα καί πρὶν πεθάνουν, εἶδαν ξαφνικά πεθαμένους συγγενεῖς καί φίλους τους.

«Ὁ γιατρός μέ ἀποφάσισε καί εἶπε στους δικούς μου πώς ἤμουν στά τελευταῖα μου... Διαπίστωσα πώς ἦταν ὅλοι τους γνωστοί μου πού ὅμως εἶχαν πεθάνει πρὶν ἀπό μένα ὅλοι τους. Ἄναγνώρισα τή γιαγιά μου, μιᾶ συμμαθήτριά μου ἀπ' τό σχολεῖο καί πολλούς ἄλλους συγγενεῖς καί φίλους... Φαίνονταν ὅλοι τούς εὐχαριστημένοι καί σκέφτηκα πώς εἶχαν ἔρθει νά μέ προσπατέψουν ἢ νά μέ ὀδηγήσουν.»¹⁹

Ἡ ἐμπειρία τῆς συνάντησης μέ ἀποδιώσαντες φίλους καί

19. Στό ἴδιο, σελ. 44 (61).

συγγενεῖς κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου δέν ἀποτελεῖ καθόλου νέα ἀνακάλυψη, ἀκόμα καί μεταξύ τῶν σύγχρονων ἐπιστημόνων. Περισσότερο ἀπό ἐβδομήντα²⁰ χρόνια πρίν, ἀποτέλεσε τό θέμα ἑνός μικροῦ βιβλίου πού γράφτηκε ἀπό ἕναν πρωτοπόρο τῆς σύγχρονης «παραψυχολογίας» ἤ, ἀλλιῶς, τῆς σύγχρονης «ψυχικῆς ἔρευνας», τόν σέρ Οὐίλιαμ Μπάρετ²¹. Μετά τήν ἐμφάνιση τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ Δρος Μούντυ, ἕνα νέο βιβλίο δημοσιεύτηκε, ἐμπνευσμένο ἀπό τό βιβλίο τοῦ Σέρ Οὐίλιαμ, τό ὁποῖο πραγματευόταν τό θέμα τῆς «συνάντησης μέ ἄλλους» μέ πολύ περισσότερες λεπτομέρειες. Ὅπως ἀποδείχθηκε, οἱ δύο συγγραφεῖς του διεξῆγαν γιά πολλά χρόνια συστηματική ἔρευνα πάνω στίς ἐμπειρίες τῶν ἐτοιμοθάνατων. Θά πρέπει ἐδῶ νά ποῦμε λίγα λόγια γιά τά εὐρήματα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.²²

Πρόκειται γιά τό πρώτο καθαρά «ἐπιστημονικό» βιβλίο πού κυκλοφόρησε σχετικά μέ τίς ἐμπειρίες τῶν ἀνθρώπων τή στιγμή πού πεθαίνουν. Βασίζεται στά ἀποτελέσματα λεπτομερῶν ἐρωτηματολογίων καί συνεντεύξεων μέ μία τυχαία ἐπιλεγμένη ὁμάδα γιατρῶν καί νοσοκόμων στίς ἀνατολικές Ἑνωμένες Πολιτεῖες καί τή Βόρεια Ἰνδία, ἡ ὁποία ἐπελέγη γιά νά ἐπιτευχθεῖ ἡ μέγιστη ἀντικειμενικότητα, ἔτσι ὥστε νά ἐλεγχθοῦν οἱ πιθανές διαφορές στίς ἐμπειρίες ἀνθρώπων λόγω τῆς διαφορᾶς ἐθνικότητας, ψυχολογίας καί θρησκείματος. Ἔτσι, τό ὑλικό πού συγκεντρώθηκε περιλαμβάνει πάνω ἀπό χίλιες περιπτώσεις ὄπτασιῶν καί ὄραμάτων πού

20. Πενήντα στό πρωτότυπο.

21. Sir William Barrett, *Death- Bed Visions*, Methuen, Λονδίνο 1926.

22. Karlis Osis and Erlendur Haraldsson, *At the Hour of Death*, Avon Books, Νέα Ὑόρκη 1977.

ἐμφανίστηκαν σέ ἐτοιμοθάνατους, καθώς καί σέ μερικούς οἱ ὁποῖοι ἐπανῆλθαν στή ζωή ἀφοῦ εἶχαν θεωρηθεῖ κλινικῶς νεκροί. Οἱ συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου θεωροῦν ὅτι σέ γενικές γραμμές τά εὐρήματα τοῦ Δρος Μούντυ συμφωνοῦν μέ τά δικά τους.²³ Διαπιστώνουν ὅτι ὀπτασίες νεκρῶν συγγενῶν καί φίλων καί, στήν Ἰνδία, πολλές ὀπτασίες Ἰνδουιστικῶν «θεοτήτων» ἐμφανίζονται στούς ἀνθρώπους ἀρκετές φορές μέσα στήν τελευταία ὥρα καί συνήθως μέσα στό τελευταῖο εἰκοσιτετράωρο πρὶν τό θάνατο. Στίς μισές περίπου περιπτώσεις ἐμφανίζεται ἓνα ὄραμα κάποιου μεταφυσικοῦ περιβάλλοντος, πού θυμίζει «παράδεισο», καί προκαλεῖ τά ἴδια συναισθήματα: αὐτή ἡ ἐμπειρία «παραδείσου» θά συζητηθεῖ παρακάτω. Ἡ ἰδιαίτερη ἀξία τῆς μελέτης τῶν Ὅσισ καί Χάραλντσον ἔγκειται στό ὅτι διαχωρίζει ἐπιμελῶς τίς ἀσύνδετες, φυσικές παραισθήσεις ἀπό τίς ἐναργεῖς, «ὑπερκόσμιες» ἐμφανίσεις ὀπτασιῶν καί ὄραμάτων, καί ἀναλύει στατιστικά τήν παρουσία παραγόντων, ὅπως ἡ χρήση παραισθησιογόνων φαρμάκων, ὁ ὑψηλός πυρετός, καθώς καί ἀσθένειες καί βλάβες τοῦ ἐγκεφάλου, τά ὁποῖα θά μπορούσαν νά δημιουργήσουν ἀπλές παραισθήσεις μᾶλλον, παρά πραγματικές ἐμπειρίες κάποιας κατάστασης πού λαμβάνει χώρα ἔξω ἀπό τό ἴδιο τό μυαλό τοῦ ἀσθενοῦς. Οἱ συγγραφεῖς καταλήγουν στήν ἀξιοσημείωτη διαπίστωση ὅτι οἱ καθαρά «ὑπερκόσμιες» καί μέ τή μεγαλύτερη ἐσωτερική συνοχή ἐμπειρίες συμβαίνουν στούς ἀσθενεῖς ἐκείνους πού ἔχουν τή μεγαλύτερη ἐπαφή μέ τή «φυσική» πραγματικότητα καί τίς λιγότερες πιθανότητες νά ἐκδηλώσουν παραισθήσεις: εἰδικότερα, ὅσοι βλέπουν ὀπτασίες νεκρῶν ἢ πνευματικῶν ὄντων

23. Στό ἴδιο., σελ. 24.

συνήθως διατηροῦν πλήρως τίς διανοητικές τους λειτουργίες καί βλέπουν αὐτά τὰ ὄντα ἔχοντας ταυτόχρονα πλήρη ἀντίληψη τοῦ νοσοκομειακοῦ περιβάλλοντος. Ἐπιπλέον, οἱ Ὅσοι καί Χάραλντσον διαπιστώνουν ὅτι αὐτοὶ πού ἔχουν παραισθήσεις συνήθως βλέπουν πρόσωπα πού βρισκονται ἐν ζωῇ, ἐνῶ οἱ γνήσιες ἐμπειρίες τῶν ἐτοιμοθάντων ἀφοροῦν κυρίως πρόσωπα πού ἔχουν πεθάνει. Οἱ συγγραφεῖς, παρότι ἐπιφυλακτικοί ὅσον ἀφορᾷ τὰ συμπεράσματά τους, καταλήγουν ὅτι τείνουν πρὸς τὴν «ἀποδοχὴ τῆς ὑπόθεσης περὶ μετά θάνατον ζωῆς ὡς τῆς πιὸ ἀξιόπιστης ἐρμηνείας τῶν δεδομένων μας».²⁴ Ἔτσι λοιπόν, τὸ βιβλίον συμπληρώνει τὰ εὐρήματα τοῦ Δρος Μούντυ καί ἐπιβεβαιώνει μὲ ἐντυπωσιακὸ τρόπο τὴν ἐμπειρία τῆς συνάντησης μὲ τοὺς νεκρούς, καθὼς καί μὲ πνευματικὰ ὄντα κατὰ τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου. Ἐάν τὰ ἐν λόγῳ ὄντα, εἶναι πράγματι αὐτὰ πού πιστεύουν ὅτι εἶναι οἱ ἐτοιμοθάνατοι, εἶναι ἓνα θέμα πού θὰ συζητηθεῖ παρακάτω.

Τέτοια εὐρήματα προκαλοῦν, φυσικά, μία κάποια ἔκπληξη ἀφοῦ προέρχονται ἀπὸ τὸ ὑπόβαθρο τοῦ ἀγνωστικισμοῦ καί τῆς ἀπιστίας πού ἐδῶ καί τόσο καιρὸ χαρακτηρίζουν τίς θεωρίες τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης. Ἐν τούτοις, γιὰ ἓναν Ὀρθόδοξο Χριστιανό, δέν ὑπάρχει τίποτε σέ αὐτές πού νά προκαλεῖ ἔκπληξη· γνωρίζουμε ὅτι ὁ θάνατος ἀποτελεῖ μόνο μία μετάβαση πρὸς μία ἄλλη μορφή ὑπαρξης, καί μᾶς εἶναι οἰκεῖες πολλές περιπτώσεις ἐμφάνισης ὄπτασιῶν καί ὄραμάτων στοὺς ἐτοιμοθάνατους, τόσο στοὺς ἁγίους ὅσο καί στοὺς κοινούς ἁμαρτωλοὺς. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας, περιγράφοντας πολλές τέτοιες ἐμπειρίες στοὺς Διαλόγους του, ἔξηγεῖ τὸ φαινόμενο τῆς συνάντησης μὲ ἄλλα πρόσωπα ἢ πνευματικὰ

24. Στὸ ἴδιον, σελ. 194.

όντα: «Συμβαίνει ἀρκετά συχνά ἡ ψυχὴ πού πρόκειται νά ἐξέλθει νά ἀναγνωρίζει ἀκόμη καί αὐτούς, μέ τούς ὁποίους πρόκειται νά τῆς ὀρισθεῖ ἡ ἴδια οὐράνια μονή, λόγω ἰσότη-
τας πταισμάτων ἢ καί βραδείων»²⁵. Καί εἰδικά ὅσον ἀφορᾷ ἐκείνους πού ἔχουν ζήσει ἕναν ἐνάρετο βίο, ὁ ἅγ. Γρηγόριος παρατηρεῖ ὅτι «πράγματι συμβαίνει πολλές φορές στούς δικαίους, κατά τό θάνατό τους νά δέχονται ὀπτασίες τῶν προηγηθέντων ἀγίων γιά νά μή φοβηθοῦν τήν καταδικαστική ἀπόφαση τοῦ θανάτου τους, ἀλλά, καθῶς δεικνύεται στό νοῦ τους ὁ ὄμιλος τῶν ἐντός τῆς Βασιλείας πολιτῶν, νά λυθοῦν ἀπό τό δεσμό τῆς σάρκας τους χωρίς λύπη καί φόβο».²⁶ Παραθέτει χαρακτηριστικές περιπτώσεις ὅπου ἄγγελοι, μάρτυρες, ὁ ἀπόστολος Πέτρος, ἡ Παναγία, ἀκόμη καί ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, ἔχουν ἐμφανιστεῖ σέ ἐτοιμοθάνατους.²⁷

Ὁ Δρ. Μούντυ ἀναφέρει ἕνα παράδειγμα συνάντησης πού εἶχε ἕνας ἐτοιμοθάνατος, ὄχι μέ κάποιον συγγενή ἢ πνευματικό ὄν, ἀλλά μέ ἕναν τελείως ἄγνωστο ἄνθρωπο: «Μιά γυναίκα μου διηγήθηκε πώς σάν «πέθανε», εἶδε, ἐκτός ἀπ' τό δικό της «ἐξαῦλωμένο σῶμα», καί τό «σῶμα» κάποιου πού εἶχε πεθάνει πρόσφατα καί πού ὡστόσο ἡ ἴδια δέν τόν γνῶριζε.»²⁸

Ὁ ἅγ. Γρηγόριος περιγράφει ἕνα παρόμοιο φαινόμενο στούς Διαλόγους του: ἀναφέρει διάφορα περιστατικά, κατά τά ὁποῖα ἕνας ἐτοιμοθάνατος φωνάζει δυνατά τό ὄνομα

25. Ἅγ. Γρηγόριος τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἁγιον Ὄρος 1988, IV, 36, σελ. 344.

26. Στό ἴδιο, IV, 12, σελ. 299.

27. Στό ἴδιο ΦV, 13-18, σελ. 299-312.

28. Moody, *Life After Life*, σελ. 45 (62).

κάποιου ἄλλου, ὁ ὁποῖος πεθαίνει τήν ἴδια ὥρα σέ κάποιο ἄλλο μέρος. Καί δέν πρόκειται καθόλου γιά φαινόμενο διόρασης, ἡ ὁποία εἶναι δυνατή μόνο στους ἄγιους, ἀφοῦ ὁ ἅγ. Γρηγόριος περιγράφει τό πῶς ἕνας κοινός ἁμαρτωλός, προοριζόμενος προφανῶς γιά τήν κόλαση, καλεῖ κάποιον μέ τό ὄνομα Στέφανος, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶναι ἄγνωστος καί πεθαίνει τήν ἴδια μέ ἐκεῖνον στιγμή, θέλοντας νά τοῦ πεί ὅτι « ἔτοιμο εἶναι τό καρᾶδι γιά νά μᾶς μεταφέρει στή Σικελία». Σημειώνουμε ὅτι ἡ Σικελία εἶναι τόπος ἔντονης ἡφαιστειακῆς δραστηριότητος, πού θυμίζει τήν Κόλαση.²⁹ Εἶναι φανερό ὅτι πρόκειται γιά τήν ὀνομαζόμενη σήμερα «ὑπέρ-αἰσθητική ἀντίληψη» ἢ ESP,³⁰ ἡ ὁποία γίνεται ἰδιαίτερος ἔντονη σέ πολλούς ἀνθρώπους ἀκριβῶς πρὶν πεθάνουν, καί φυσικά συνεχίζει νά ὑπάρχει μετά τό θάνατο, ὅταν ἡ ψυχή βρῖσκεται τελείως ἔξω ἀπό τόν κόσμον τῶν φυσικῶν αἰσθήσεων.

Ἐπομένως, αὐτή ἡ συγκεκριμένη «ἀνακάλυψη» τῆς σύγχρονης ψυχικῆς ἔρευνας ἀπλῶς ἐπιβεβαιώνει αὐτό πού ὁ ἀναγνώστης τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς γραμματείας ἤδη γνωρίζει σχετικά μέ τίς συναντήσεις μέ ἄλλα πνευματικά ὄντα ἢ πρόσωπα κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου. Οἱ συναντήσεις αὐτές, ἐνῶ κατά κανέναν τρόπο δέ φαίνεται νά συμβαίνουν σέ κάθε ἔτοιμοθάνατο, μποροῦν, ἐντούτοις, νά ὀνομαστοῦν καθολικῆς ἐμπειρίας, μέ τήν ἔννοια ὅτι συμβαίνουν ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητος, θρησκευματος ἢ ἀγιότητος βίου τοῦ ἔτοιμοθάνατου.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ ἐμπειρία ἐνός χριστιανοῦ ἁγίου, ἐνῶ ἔχει τά γενικά κοινά χαρακτηριστικά τά ὁποῖα φαινομε-

29. Ἅγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, IV, 36, σελ. 346.

30. ESP: Extra Sensory Perception.

νικά ὁ καθένας μπορεῖ νά βιώσει, διαθέτει μία τελείως ἄλλη διάσταση – μία διάσταση ἢ ὁποία δέν ἐπιδέχεται ὀρισμό ἀπό τούς ἐρευνητές τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Κατά τήν ἐμπειρία αὐτή, συχνά ἐκδηλώνονται ἕκτακτα σημεῖα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καί ὅλοι ἢ πολλοί ἀπό αὐτούς πού θρῖσκονται κοντά στόν ἐτοιμοθάνατο ἔχουν τή δυνατότητα νά δοῦν τό ὄραμα ἀπό τόν ἄλλο κόσμο. Ἔς παραθέσουμε, ὅμως, ἕνα καί μόνο τέτοιο παράδειγμα ἀπό τούς Διαλόγους τοῦ ἁγ. Γρηγορίου.

«Τά μεσάνυκτα, ἐνῶ θρῖσκόντουσαν δίπλα στό κρεββάτι τῆς κατάκοιτης, ξαφνικά φῶς σταλμένο ἀπό τόν οὐρανό γέμισε κάθε χῶρο τοῦ μικροῦ οἰκίσκου καί ἀστραποβόλησε μιά λάμψη τέτοιας φωτεινότητας, πού ἀνείπωτος φόβος διαπέρασε τίς καρδιές τῶν παρευρισκομένων... ἄρχισε νά ἀκούγεται ἦχος σάν νά ἔμπαινε μέσα πλῆθος πολύ καί ἡ εἴσοδος τοῦ οἰκίσκου σειόταν σάν νά συνθλιβόταν ἀπό τίς μάξες τῶν εἰσερχομένων. Ὅπως ἔλεγαν, αἰσθανόντουσαν πλῆθος νά εἰσερχεται, ἀλλά ἀπό τήν ὑπερβολή τοῦ φόβου καί τοῦ φωτός δέν μποροῦσαν νά δοῦν, γιατί τά μάτια τους τά εἶχε πλακώσει ὁ φόβος καί τά εἶχε θαμπώσει ἡ ἀκτινοβολία τόσο φωτός. Τό φῶς αὐτό ἀμέσως τό ἀκολούθησε ὁσμή θαυμαστής εὐωδίας, ἔτσι ὥστε κι ἂν τήν τρώμαξε τήν ψυχή τους τό ἐκπεμπόμενο φῶς, τήν ἀνέθαλπε ὅμως ἡ γλυκύτητα τῆς εὐωδίας... ἄρχισε ἡ Ρωμύλα νά παρηγορεῖ μέ φιλόφρονα τόνο φωνῆς τήν δικιά της διδασκάλισσα τῆς χρηστοθήειας Ρεδέμπα, πού στεκόταν δίπλα καί ἔτρεμε, λέγοντας: «Μή φοβᾶσαι, μητέρα. Δέν πεθαίνω ἀμέσως». Κι ἐνῶ τό ἐπαναλάμβανε αὐτό συνέχεια, λίγο-λίγο τό ἐκπεμπόμενο φῶς ἀποτραδῆχθηκε, ἀλλά ἡ εὐωδία πού τό ἀκολούθησε παρέμεινε. Ἔτσι πέρασε δεύτερη καί τρίτη ἡμέρα καί ἡ σκορπισμένη ὁσμή εὐωδίας παρέμεινε. Τήν τέταρτη νύκτα φώναξε ξανά τήν

διδασκάλισσά της. Σάν ἦρθε, ζήτησε τὴ Θεία Κοινωνία τὴν ὁποία καί πῆρε. Δέν εἶχαν ἀκόμη ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ κρεβδάτι τῆς κατάκοιτης ἢ Ρεδέμπτα καί ἡ ἄλλη μαθήτριά της, ὅταν ξαφνικά στήν πλατεία μπροστά στήν εἴσοδο αὐτοῦ τοῦ οἰκίσκου στάθηκαν δυὸ χοροὶ ψαλλόντων... ἡ ἀγία ἐκείνη ψυχὴ λύθηκε ἀπὸ τὴ σάρκα. Καθὼς ὀδηγεῖτο αὐτὴ στὸν οὐρανό, ὅσο ψηλότερα ἀνέβαιναν οἱ χοροὶ τῶν ψαλλόντων, τόσο σιγανότερα ἄρχισε νὰ ἀκούγεται ἡ ψαλμωδία, ἕως ὅτου ξεμακρυσμένος πιά ὁ ἦχος τῆς ψαλμωδίας καί ἡ γλυκύτητα τῆς εὐωδίας ἔσβησαν»³¹. Οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ θὰ θυμῶνται παρόμοια περιστατικά ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση πολλῶν Βίων Ἁγίων, ὅπως τοῦ ἁγ. Σισώη, τῆς ἁγ. Ταϊσίας, τοῦ ὁσίου Θεοφίλου τοῦ Κιέβου, κλπ.

Καθὼς προχωροῦμε ὅλο καί βαθύτερα στὴ μελέτη τῶν ἐμπειριῶν θανάτου καί ἐπιθανάτιων ἐμπειριῶν θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε πάντοτε ὑπόψη τίς σημαντικὲς διαφορὲς πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὴ γενικὴ ἐπιθανάτια ἐμπειρία, ἢ ὁποία προκαλεῖ σήμερα τόσο ἔντονο ἐνδιαφέρον, καί στήν ἐμπειρία θανάτου πού παρέχει ἡ Θεία Χάρη στοὺς δίκαιους Ὁρθόδοξους Χριστιανοὺς. Αὐτό θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ κατανοήσουμε πληρέστερα μερικὲς ἀπὸ τίς δυσεξηγήτες πλευρὲς τῶν σύγχρονων ἐμπειριῶν θανάτου.

Ἡ ἐπίγνωση αὐτῆς τῆς διάκρισης, γιὰ παράδειγμα, μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ προσδιορίσουμε τὴν ταυτότητα τῶν ὄπτασιῶν πού βλέπουν οἱ ἐτοιμοθάνατοι. Συμβαίνει πράγματι νὰ ἔρχονται συγγενεῖς καί φίλοι ἀπὸ τὸν κόσμο τῶν νεκρῶν γιὰ νὰ ἐμφανιστοῦν στοὺς ἐτοιμοθάνατους; Καί διαφέρουν ἄραγε αὐτὲς οἱ ἴδιες οἱ ὄπτασιες ἀπὸ τίς ἐμφανίσεις

31. Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, IV, 16, σελ. 308-9.

ἀγίων σέ δίκαιους Χριστιανούς κατά τό θάνατό τους;

Γιά νά ἀπαντήσουμε στό πρῶτο ἐρώτημα, θά ἀνατρεξοῦμε στό βιβλίο τῶν Δρων Ὅσις καί Χάραλντσον, οἱ ὁποιοί ἀναφέρουν ὅτι πολλοί Ἰνδουιστές βλέπουν τούς «θεούς» καί τίς «θεές» τοῦ Ἰνδουιστικοῦ Πανθέου, π.χ τόν Κρίσνα, τό Σίβα, τήν Κάλι κλπ, καί ὄχι ἐκείνους τούς στενοῦς συγγενεῖς καί φίλους πού συχνά ἀναφέρονται στήν Ἀμερική. Ὡστόσο, ὅπως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τόσο κατηγορηματικά διδάσκει, αὐτοί οἱ «θεοί» δέν ὑπάρχουν στήν πραγματικότητα: *«περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἶδαμεν ὅτι οὐδὲν εἶδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς»* (Πρὸς Κορινθίους Α' 8:4-5)³². σέ ὁποιαδήποτε ἀληθινή ἐμπειρία «θεῶν» ἐμπλέκονται δαίμονες *«ἀλλ' ὅτι ἂ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει καὶ οὐ Θεῶ»* (Πρὸς Κορινθίους Α' 10:20).³³ Ποιούς λοιπὸν πραγματικά βλέπουν αὐτοί οἱ ἐτοιμοθάνατοι Ἰνδουιστές; Οἱ Δρες Ὅσις καί Χάραλντσον πιστεύουν ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τῆς ταυτότητας τῶν ὄντων μέ τὰ ὁποῖα συναντᾶται ὁ ἐτοιμοθάνατος εἶναι σέ μεγάλο βαθμὸ προῖόν ὑποκειμενικῆς ἐρμηνείας πού ἀποδίδεται ἀνάλογα μέ τό θρησκευτικό, πολιτισμικὸ καί προσωπικὸ ὑπόβαθρο τοῦ καθενός· καὶ αὐτὴ φαίνεται πράγματι νά εἶναι μία λογικὴ ἀποψη πού ἀρμόζει σὶς περισσότερες περιπτώσεις. Ἐπίσης,

32. «Ὅσον ἀφορᾷ λοιπὸν τὸ ζήτημα, ἐὰν πρέπει νά τρώγομεν κρέατα ἀπὸ θυσίας πού ἔχουν προσφερθῆ εἰς τὰ εἰδωλα, γνωρίζομεν ὅτι κανένα εἶδωλο δέν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον πραγματικά, καὶ ὅτι δέν ὑπάρχει κανεὶς ἄλλος θεὸς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἕνα» (Πρὸς Κορινθίους Α' 8:4-5),

Ἡ νεοελληνικὴ μετάφραση τῶν πρωτοτύπων κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης ἔχει γίνεαι ἀπὸ τὴν 5η ἐκδοσὴ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2000.

33. «Ὁχι, ἀλλὰ ἐκεῖνο πού τὰ ἔθνη θυσιάζουν, τὸ θυσιάζουν εἰς τὰ δαιμόνια καὶ ὄχι εἰς τὸν Θεόν» (Πρὸς Κορινθίους Α' 10:20)

στὶς περιπτώσεις ἀτόμων ἀπὸ τὶς Ἴνωμένες Πολιτεῖες, τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι οἱ νεκροὶ συγγενεῖς τοὺς ὁποίους βλέπουν οἱ ἐτοιμοθάνατοι δὲν εἶναι στήν πραγματικότητα «παρόντες», ὅπως ἐκεῖνοι πιστεύουν ὅτι εἶναι. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας λέει μόνον ὅτι ὁ ἐτοιμοθάνατος «ἀναγνωρίζει» ἄτομα, ἐνῶ στοὺς δικαίους «οἱ ἅγιοι τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν ἐμφανίζονται» – μία διάκριση ἢ ὁποία δὲν ὑποδεικνύει ἀπλῶς τὴ διαφορετικὴ ἐπιθανάτια ἐμπειρία μεταξὺ δικαίων καὶ κοινῶν ἁμαρτωλῶν, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἄμεσα συνδεδεμένη μὲ τὴ διαφορετικὴ μεταθανάτια κατάσταση ἁγίων καὶ κοινῶν ἁμαρτωλῶν. Οἱ ἅγιοι ἔχουν μεγάλη ἐλευθερία νὰ πρεσβεύουν ὑπὲρ τῶν ζώντων καὶ νὰ σπεύδουν πρὸς βοήθειά τους, ἐνῶ οἱ ἀποθανόντες ἁμαρτωλοὶ, ἐκτὸς ἀπὸ πολὺ εἰδικές περιπτώσεις, δὲν ἔχουν καμία ἐπαφή μὲ τοὺς ζῶντες.

Αὐτὴ ἡ διάκριση ἐκφράζεται μὲ ἀρκετὴ σαφήνεια ἀπὸ τὸν ἱερό Αὐγουστῖνο, Λατῖνο Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ 5ου αἰῶνα, στήν πραγματεία πού ἔγραψε κατ' αἴτησιν τοῦ ἁγίου Παυλίνου Ἐπισκόπου Νώλης περὶ τῆς «φροντίδος τῶν νεκρῶν». Στὸ ἔργο αὐτό, ὁ Αὐγουστῖνος προσπαθεῖ νὰ συμβιδάσει τὸ ἀδιαμφισβήτητο γεγονός ὅτι ἅγιοι, ὅπως ὁ Μάρτυρας Φήλιξ τῆς Νώλης, ἔχουν σαφῶς ἐμφανιστεῖ σὲ πιστοὺς, μὲ τὸ ἐξίσου ἀδιαμφισβήτητο γεγονός ὅτι οἱ νεκροὶ κατὰ γενικὸ κανόνα δὲν ἐμφανίζονται στοὺς ζῶντες.

Ἄφοῦ παραθέσει τὴ βασισμένη στήν Ἁγία Γραφή Ὁρθόδοξη διδασκαλία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν βρισκονται σὲ ἓνα μέρος ὅπου δὲ βλέπουν τὰ διαδραματιζόμενα σὲ αὐτὴν τὴ θνητὴ ζωή»³⁴, καθὼς καὶ τὴν ἀποψή

34. Saint Augustine, «Care for the Dead», *Treatises on Marriage and Other Subjects, The Fathers of the Church*, τόμ. 27, Νέα Ἱόρκη, κεφ. 13, σελ. 378.

του ὅτι οἱ περιπτώσεις φαινομενικῶν ἐμφανίσεων νεκρῶν στούς ζῶντες εἶναι συνήθως εἴτε τό ἀποτέλεσμα «ἔργου τῶν ἀγγέλων» εἴτε «ψευδῆ ὄράματα» κατ' ἐνέργειαν τῶν δαιμόνων, πού ἀποσκοποῦν στό νά ὀδηγήσουν τούς ἀνθρώπους στή διαμόρφωση μίας ἐσφαλμένης διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς³⁵, ὁ ἱερός Αὐγουστίνος προχωρᾷ κατόπιν στή διάκριση ἀνάμεσα στίς *φαινομενικές* ἐμφανίσεις νεκρῶν καί τίς *ἀληθινές* ἐμφανίσεις τῶν ἁγίων:

«Πῶς γίνεται οἱ μάρτυρες μέ τίς εὐεργεσίες τους, πού παρέχουν σέ ἐκείνους πού τίς ζητοῦν, νά δείχνουν ὅτι ἐνδιαφέρονται γιά τίς ἀνθρώπινες ὑποθέσεις, ἐάν οἱ νεκροί δέ γνωρίζουν τί κάνουν οἱ ζῶντες; Ἄφου, ὁ Φήλιξ ὁ Ὁμολογητής ὄχι μόνο ἔγινε ἀντιληπτός ἀπό τίς εὐεργεσίες πού παρῆχε στούς ἀνθρώπους, ἀλλά καί ἐμφανίστηκε μπροστά στά ἴδια τους τά μάτια, ὅταν ἡ Νῶλα ἐπολιορκεῖτο ἀπό τούς βαρδάρους. Σεῖς (σημ: ἐννοεῖ τόν Ἐπίσκοπο Παυλίνο) διακατέχεστε ἀπό εὐσεβή ἀγαλλίαση λόγω αὐτῆς τῆς ἐμφανίσεώς του. Πληροφορηθήκαμε αὐτό τό γεγονός ὄχι ἀπό ἀμφίβολες φῆμες, ἀλλά ἀπό ἀξιόπιστους μάρτυρες. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι παρουσιάζονται κατά θεῖο τρόπο πράγματα τά ὁποῖα διαφέρουν ἀπό τή συνήθη τάξη πού ἡ φύση ἔχει δώσει στά διαφορετικά εἶδη τῶν δημιουργημάτων. Τό ὅτι ὁ Κύριός μας μετέτρεψε ξαφνικά τό νερό σέ κρασί, ὅταν Ἐκεῖνος τό θέλησε, δέν ἀποτελεῖ δικαιολογία γιά ἐμᾶς γιά νά μήν κατανοήσουμε τήν καθαντό ἀξία τοῦ νεροῦ ὡς νεροῦ. Πρόκειται γιά ἕνα σπάνιο, καί μάλιστα μοναδικό περιστατικό θεϊκῆς παρέμβασης. Ἐπίσης, τό γεγονός ὅτι ὁ Λάζαρος ἀναστήθηκε ἀπό τούς νεκρούς, δέ σημαίνει ὅτι κάθε νεκρός ἀνασταίνεται

35. Στό ἴδιο, κεφ. 10.

ὅταν τὸ ἐπιθυμεῖ, ἢ ὅτι ἓνας ζωντανὸς μπορεῖ νὰ ἐπαναφέρει στή ζωὴ κάποιον πού ἔχει πεθάνει, ὅπως μπορεῖ νὰ ξυπνήσει κάποιον πού κοιμᾶται. Μερικὰ γεγονότα ὀφείλονται χαρακτηριστικά σέ ἀνθρώπινη ἐνέργεια, ἐνῶ ἄλλα ἐμφανίζουν τὰ σημεῖα θείας δύναμης. Κάποια πράγματα συμβαίνουν φυσικά, ἐνῶ ἄλλα γίνονται θαυματουργικά, μολονότι ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν στίς φυσικὲς διαδικασίες, καὶ ἡ φύση συνοδεύει τὸ θαῦμα. Δέν πρέπει λοιπὸν νὰ πιστεύουμε ὅτι ἓνας νεκρὸς μπορεῖ νὰ παρέμβει στίς ὑποθέσεις τῶν ζώντων ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ οἱ μάρτυρες εἶναι παρόντες ὅταν θεραπεύουν, ἢ ὅταν βοηθοῦν ὀρισμένους ἀνθρώπους. Ἀντίθετα, θὰ πρέπει νὰ πιστεύουμε τὸ ἐξῆς: «Οἱ μάρτυρες διὰ μέσου τῆς θείας δύναμης συμμετέχουν στίς ὑποθέσεις τῶν ζώντων, ἀλλὰ οἱ νεκροὶ ἀπὸ μόνοι τους δέν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ παρέμβουν σέ αὐτές»³⁶.

Μάλιστα, γιὰ νὰ δώσουμε ἓνα παράδειγμα, οἱ ἅγιοι Πατέρες πού ἔζησαν πρόσφατα, ὅπως ὁ ὄσιος Ἀμβρόσιος τῆς Ὀπτινα, διδάσκουν ὅτι τὰ ὄντα μὲ τὰ ὁποῖα ἔρχονται σέ ἐπικοινωνία οἱ παρευρισκόμενοι σέ πνευματιστικὲς συγκεντρώσεις δέν εἶναι τὰ πνεύματα τῶν νεκρῶν ἀλλὰ δαίμονες· ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἔχουν ἐνδελεχῶς ἐρευνήσει τὰ πνευματιστικὰ φαινόμενα, ἀκόμα καὶ ἂν διαθέτουν στό ἐλάχιστο κάποια Χριστιανικά κριτήρια, ἔχουν καταλήξει στό ἴδιο συμπέρασμα³⁷. Δέ χρειάζεται, λοιπὸν, νὰ ἀμφιβάλουμε γιὰ τὸ ὅτι οἱ ἅγιοι πράγματι ἐμφανίζονται στούς δικαίους κατὰ τὴ στιγμή τοῦ θανάτου τους, ὅπως περιγράφεται σέ πολλοὺς Βίους Ἁγίων.

36. Στό ἴδιο, κεφ. 16.

37. Βλ. γιὰ παράδειγμα, Simon A. Blackmore, S. J., *Spiritism: Facts and Frauds*, Benziger Bros., Νέα Ὑόρκη 1924

Ἀπό τήν ἄλλη, στούς κοινούς ἁμαρτωλούς ἐμφανίζονται συχνά ὄπτασιες συγγενῶν, φίλων, ἢ «θεῶν» πού ἀντιστοιχοῦν σέ ὅ,τι οἱ ἐτοιμοθάνατοι εἶτε προσδοκοῦν εἶτε εἶναι προετοιμασμένοι νά δοῦν. Ἡ ἀκριβής φύση αὐτῶν τῶν τελευταίων ἐμφανίσεων εἶναι ἴσως ἀδύνατο νά προσδιορισθεῖ· σίγουρα δέν εἶναι ἀπλές παραισθήσεις, ἀλλά φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν μέρος τῆς φυσικῆς ἐμπειρίας τοῦ θανάτου, μία ἔνδειξη γιά τό ἀποθνήσκον πρόσωπο ὅτι πρόκειται νά εἰσέλθει σέ ἕνα νέο κόσμο ὅπου οἱ νόμοι τῆς συνηθισμένης ὑλικῆς πραγματικότητας δέν ἰσχύουν πιά. Δέν ὑπάρχει τίποτα τό ἰδιαίτερα ἀσυνήθιστο ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐμπειρία αὐτή, ἢ ὁποία φαίνεται ὅτι ἐπαναλαμβάνεται σταθερά, ἀνεξαρτήτως χρόνου, τόπου καί θρησκευματος.

Ἡ ἐμπειρία τῆς «συνάντησης μέ ἄλλους» συνήθως συμβαίνει ἀκριβῶς πρὶν τό θάνατο, καί δέν πρέπει νά συγγέεται μέ τή μᾶλλον διαφορετική συνάντηση τήν ὁποία θά περιγράψουμε ἀμέσως: τή συνάντηση μέ τή «φωτεινή ὑπαρξη».

Ἡ «φωτεινή ὑπαρξη»

Αὐτή ἡ ἐμπειρία περιγράφεται ἀπό τόν Δρα Μούντνυ ὡς «τό πῶς ἐκπληκτικό ἀπό τά κοινά σέ ὅλες τίς διηγήσεις στοιχεῖα, πού ἄλλωστε ἄσκησε καί τή μεγαλύτερη ἐπίδραση στά ἄτομα μέ ἐμπειρίες θανάτου»³⁸. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι πού βιώνουν αὐτήν τήν ἐμπειρία περιγράφουν ὅτι ἐμφανίζεται ἕνα φῶς τοῦ ὁποίου ἡ λαμπρότητα αὐξάνεται πολύ γρήγορα· καί ὅλοι ἀναγνωρίζουν τό φῶς αὐτό ὡς κάποια προσωπική ὑπαρξη, γεμάτη θερμότητα καί ἀγάπη, ἢ ὁποία ἀσκεῖ

38. Moody, ἔ. ἄ., σελ. 45 (64).

μαγνητική ἔλξη στὸν ἄνθρωπο πού μόλις ἔχει πεθάνει. Ὁ προσδιορισμός τῆς ταυτότητας τῆς φωτεινῆς ὑπαρξης φαίνεται ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ ὑπόδαθρο τοῦ προσώπου στό ὁποῖο ἐμφανίζεται· ἡ ὑπαρξη αὐτὴ καθαυτὴ δὲν ἔχει ἀναγνωρίσιμη μορφή. Μερικοὶ τὴν ἀποκαλοῦν «Χριστό», ἄλλοι «ἄγγελο», ὅλοι ὅμως φαίνεται νὰ καταλαβαίνουν ὅτι εἶναι μία ὑπαρξη πού ἔχει ἀπὸ κάπου σταλεῖ μέ σκοπὸ κάπου νὰ τοὺς ὀδηγήσει. Παραθέτουμε στή συνέχεια κάποιες χαρακτηριστικές περιγραφές:

«Ἄκουσα τοὺς γιατροὺς νὰ λένε πὼς ἦμουν νεκρὸς καὶ τὴν ἴδια στιγμή ἔνιωσα νὰ κλυδωνίζομαι σάν νὰ ἔπλεα στή θάλασσα καὶ νὰ πέφτω μέσα σέ μιὰ σκοτεινὴ γαλαρία. Θαρρῶ πὼς δὲν ὑπάρχουν λέξεις γιὰ νὰ περιγράψω ἀκριβῶς ἐκεῖνο πού μοῦ συνέβαινε. Γύρω μου ἐπικρατοῦσε ἀπόλυτο σκοτάδι, ὅταν ξαφνικά εἶδα ἐκεῖνο τὸ φῶς. Ἦταν ἓνα φῶς πολὺ δυνατὸ, μὰ στὴν ἀρχὴ δὲν ἔπιανε πολὺ χῶρο. Ὅσο ὅμως τὸ ζύγωνα, ὅλο καὶ μεγάλωνε.»³⁹

Ἔνας ἄλλος ἄνθρωπος πού πέθανε ἔνιωσε νὰ αἰωρεῖται καὶ κατευθύνθηκε «πρὸς ἐκεῖνο τὸ καθάριο φῶς, ἐκεῖνο τὸ κάτασπρο, δυνατὸ φῶς... Νομίζω πὼς τέτοιο φῶς δὲν ὑπάρχει πάνω στή γῆ, γι' αὐτὸ καὶ δέ μοῦ εἶναι δυνατὸ νὰ τὸ περιγράψω. Καὶ μόλο πού δὲν εἶδα κανέναν μέσα σέ αὐτὸ τὸ φῶς, ὅμως εἶχε μιὰ συγκεκριμένη ὄντοτητα, μιὰ δική του προσωπικότητα. Ἀπὸ μέσα του πήγαζε ἀπέραντη κατανόηση καὶ ἀγάπη.»⁴⁰

«Εἶχα βγεῖ ἀπ' τὸ σῶμα μου τὸ δίχως ἄλλο, γιατί τὸ ἔβλεπα σωριασμένο ἐκεῖ μπροστά μου, πάνω στό χειρουργικὸ

39. Στὸ ἴδιο., σελ. 48 (67)

40. Στὸ ἴδιο., σελ. 48 (67)

τραπέζι. Ἡ ψυχὴ μου λοιπόν ἦταν λεύτερη. Στὴν ἀρχὴ ἔνοιθα δύσκολα, τ' ὁμολογῶ, μὰ γαλήνεψα μεμιᾶς μόλις εἶδα ἐκεῖνο τό λαμπρό φῶς, πού ἐνῶ ὅταν πρωτοφάνηκε ἦταν ἀμυδρό, λίγο - λίγο δυνάμωσε γιὰ νά γίνει τελικά μιὰ ἐκθαμβωτικὴ δέσμη ἀπὸ ἀκτίνες... Σάν πρωτοεμφανίστηκε τό φῶς, δέν εἶχα πολυκαταλάβει τί μοῦ συνέβαινε, μὰ τό συνειδητοποίησα μόλις τό φῶς μέ ρώτησε ἄν ἤμουν ἔτοιμος νά πεθάνω.»⁴¹

Σχεδόν πάντα, αὐτὴ ἡ ὑπαρξὴ ἀρχίζει νά ἐπικοινωνεῖ μέ τόν ἄνθρωπο πού μόλις ἔχει πεθάνει, περισσότερο μέ ἓνα εἶδος «μεταβίβασης τῆς σκέψης» παρά μέ προφορικό λόγο· τούς «λέει» πάντα τό ἴδιο πρᾶγμα, πού ὅσοι διώνουν αὐτὴν τὴν ἐμπειρία τό μεταφράζουν μέ τίς ἀκόλουθες ἐρωτήσεις: «Εἶσαι προετοιμασμένος νά πεθάνεις;» ἢ «τί μπορεῖς νά μοῦ δείξεις ἀπ' ὅσα ἔκανες στή ζωὴ σου;»⁴²

Μερικὲς φορές ἐπίσης, τὴν παρουσία τῆς φωτεινῆς ὑπαρξὸς τὴ συνοδεύει ἓνα εἶδος ἀναδρομῆς στά περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου πού πεθαίνει. Ὡστόσο, ὅλοι τονίζουν ὅτι ἡ ὑπαρξὴ αὐτὴ δέν ἐκφέρει ἀπολύτως καμιὰ «κρίση» σχετικὰ μέ τίς ζωές ἢ τίς πράξεις τους· ἀπλῶς τούς προτρέπει σέ ἓναν ἀπολογισμό τῆς ζωῆς τους.

Ἀλλὰ καί οἱ Δρες Ὅσις καὶ Χάρολντσον κατέγραψαν στίς μελέτες τους κάποιες ἐμπειρίες σχετικὰ μέ τὴν ἐμφάνιση μίας τέτοιας ὑπαρξὸς. Οἱ δύο ἐπιστήμονες παρατηροῦν ὅτι ἡ ἐμπειρία τοῦ φωτός ἀποτελεῖ «χαρακτηριστικὴ ιδιότητα τῶν υπερκόσμιων ἐπισκεπτῶν»⁴³ καὶ προτιμοῦν νά υἱοθετήσουν

41. Στό ἴδιο, σελ. 48 (68)

42. Στό ἴδιο, σελ. 48 (66)

43. Osis & Haraldsson, ἔ. ἀ., σελ. 38.

τὴν ἄποψη τοῦ Δρος Μούντυ σχετικά μετὰ τὴν ὀνομασία τῶν ὄντων τὰ ὅποια γίνονται ὁρατὰ ἢ αἰσθητὰ μέσα σὲ αὐτὸ τὸ φῶς, ἀποκαλώντας τα ἀπλῶς «φωτεινές μορφές» καὶ ὄχι πνευματικὰ ὄντα καὶ θεότητες, ταυτίσεις τίς ὁποῖες συχνὰ προσδίδουν οἱ ἄνθρωποι πού πεθαίνουν.

Ποιά – ἢ τί – εἶναι αὐτὰ τὰ «φωτεινὰ ὄντα»;

Πολλοὶ τὰ ἀποκαλοῦν «ἄγγελους» καὶ τονίζουν ἰδιαίτερα τίς θετικές τους ιδιότητες: εἶναι «φωτεινές» ὑπάρξεις, γεμάτες «ἀγάπη καὶ κατανόηση», καὶ ἐμφυσοῦν στὸν ἀποθνήσκοντα τὴν ἰδέα τῆς «εὐθύνης» γιὰ τὴ ζωὴ του. Ὅμως οἱ ἄγγελοι τοὺς ὁποίους γνωρίζει ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ παράδοση εἶναι πολὺ περισσότερο καθορισμένοι, τόσο ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνιση, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ ἔργο πού ἐπιτελοῦν, ἀπ' ὅ,τι αὐτὲς οἱ «φωτεινές ὑπάρξεις». Γιὰ νὰ τὸ καταλάβουμε αὐτὸ καὶ γιὰ ν' ἀρχίσουμε νὰ βλέπουμε τί μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὲς οἱ «φωτεινές ὑπάρξεις», θεωροῦμε ἀναγκαῖο νὰ παρουσιάσουμε τὴν Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ ἀγγέλων, καὶ κατόπιν νὰ ἐξετάσουμε, εἰδικότερα, τὴ φύση τῶν ἀγγέλων πού ὁδηγοῦν τὴν ψυχὴ στὴ μεταθανάτια κατάστασή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΥΟ

Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ ἀγγέλων

Γνωρίζουμε ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ ὅτι μετὰ τὸ θάνατο τὴν ψυχὴν τὴ συναντοῦν ἄγγελοι. «*Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ*» (Κατὰ Λουκᾶν 16:22).

1

Τὸ Εὐαγγέλιο μᾶς πληροφορεῖ ἐπίσης γιὰ τὴ μορφήν μετὰ τὴν ὁποία ἐμφανίζονται οἱ ἄγγελοι: «*Ἄγγελος γὰρ Κυρίου καταβάς ἐξ οὐρανοῦ... ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπή καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιών*» (Κατὰ Ματθαῖον 28:2-4)². «*εἶδον νεανίσκον... περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν*» (Κατὰ Μάρκον 16:5)³ «*ἄνδρες δύο... ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις*» (Κατὰ Λουκᾶν 24:4)⁴ «*δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς ...*» (Κατὰ Ἰωάννην 20:12)⁵. Σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ ἄγγελοι φανερόνται μετὰ τὴν ἴδια αὐτὴ μορφήν, δηλαδὴ ὡς ἑξαστράπτοντες νεανίσκοι περιβεβλημένοι

1. «*Συνέθη δὲ νὰ πεθάνῃ ὁ πτωχὸς καὶ νὰ φερθῆ ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ*» (Κατὰ Λουκᾶν 16:22)

2. «*Ἐνας ἄγγελος τοῦ Κυρίου κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ... τὸ πρόσωπόν του ἦτο σάν ἀστραπή καὶ τὸ ἔνδυμά του ἄσπρο σάν τὸ χιόνι*» (Κατὰ Ματθαῖον 28:2-4)

3. «*Εἶδαν ἕνα νέον μετὰ λευκὴν στολὴν*» (Κατὰ Μάρκον 16:5)

4. «*Δύο ἄνδρες μετὰ ἐνδύματα ἀστραφτερά*» (Κατὰ Λουκᾶν 24:4)

5. «*Δύο ἀγγέλους μετὰ λευκὰ ἐνδύματα*» (Κατὰ Ἰωάννην 20:12)

στολήν λευκήν. Ἡ εἰκονογραφική παράδοση σχετικά μέ τήν ἐμφάνιση ἀγγέλων παραμένει ἐπίσης σταθερή διαμέσου τῶν αἰώνων, ἀπεικονίζοντας μόνον τέτοιους ἐξαστραπτοντες νεανίσκους, συχνά μέ φτερά, τά ὅποια θεδαίως ἀποτελοῦν ἕνα συμβολικό χαρακτηριστικό, συνήθως ὄχι ὁρατό στίς ἐμφανίσεις τῶν ἀγγέλων· καί ἡ Ἑβδομη Οἰκουμενική Σύνοδος τοῦ 787 μ.Χ. ὄρισε ὅτι οἱ ἄγγελοι θά πρέπει πάντα νά ἀπεικονίζονται μόνον κατ' αὐτόν τόν τρόπο, δηλαδή ὡς ἄνθρωποι. Οἱ «ἐρωτιδεῖς» τῆς Δυτικῆς τέχνης τῆς Ἀναγέννησης καί τῶν κατοπινῶν περιόδων εἶναι παγανιστικῆς ἔμπνευσης καί δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τούς ἀληθινούς ἀγγέλους.

Μάλιστα, ὄχι μόνον ὅσον ἀφορᾷ τήν καλλιτεχνική ἀναπαράσταση ἀγγέλων, ἀλλά καί στή συνολική διδασκαλία περὶ πνευματικῶν ὄντων, ἡ σύγχρονη Ρωμαιοκαθολική καί Προτεσταντική Δύση ἔχει κατά πολύ ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τή διδασκαλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς καί τῆς ἀρχαίας Χριστιανικῆς παράδοσης. Εἶναι σημαντικό νά γνωρίζουμε αὐτό τό σφάλμα, ἐάν θέλουμε νά κατανοήσουμε τήν ἀληθινή χριστιανική διδασκαλία γιά τήν πορεία τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο.

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντιανίνωφ (†1867), ἕνας ἀπό τούς μεγάλους Πατέρες τῶν πρόσφατων χρόνων, παρατήρησε αὐτό τό σφάλμα καί ἀφίερωσε ἕναν ὁλόκληρο τόμο ἀπό τά Ἔργα του τόσο γιά νά τό ἀποκαλύψει, ὅσο καί γιά νά παραθέσει τήν ἀληθινή Ὁρθόδοξη διδασκαλία σχετικά μέ τό θέμα⁶. Ἐπικρίνοντας τίς ἀπόψεις πού ἐκφράζει ἕνα πρότυπο Ρωμαιοκαθολικό θεολογικό ἔργο, τό Λεξικό τῆς Θεολογίας,

6. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, Ἔργα, τόμος III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1886.

πού γράφτηκε τὸ 19ο αἰῶνα ἀπὸ τὸν Ἀββά Μπερζιέ, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιερώνει ἓνα ἐκτενές τμήμα αὐτοῦ τοῦ τόμου⁷ γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν ἀντίθεσή του πρὸς τὴ σύγχρονη ἰδέα, πού βασίζεται στὴν διατυπωμένη ἀπὸ τὸν Ντεκάρτ φιλοσοφία τοῦ 17ου αἰῶνα, ἢ ὅποια πρέσβευε ὅτι καθετὶ πού βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸν ὑλικό κόσμο ἀνήκει ἀπλῶς στὸν κόσμο τοῦ «ἀμυγοῦς πνεύματος». Μία τέτοια ἰδέα, στὴν πραγματικότητα, τοποθετεῖ τὸν ἄπειρο Θεὸ στό ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὰ διάφορα πεπερασμένα πνεύματα – ἀγγέλους, δαίμονες, ψυχές ἀποθανόντων. Ἡ ἰδέα αὐτὴ εἶναι ἐξαιρετικά διαδεδομένη σήμερα, ἂν καὶ ὅσοι τὴν ἀσπάζονται δὲν ἀντιλαμβάνονται τίς πλήρεις συνέπειές της, καὶ ἐξηγεῖ ἓνα μεγάλο μέρος τῆς σύγχυσης πού διέπει τὸ σύγχρονο κόσμο ὅσον ἀφορᾷ τὰ «πνευματικά» θέματα: ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἐκδηλώνεται γιὰ καθετὶ πού βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸν ὑλικό κόσμο, συχνά μὲ ἐλάχιστη διάκριση μεταξὺ τοῦ τί εἶναι θεῖο, ἀγγελικό, δαιμονικό, ἢ ἀπλῶς καὶ μόνον ἀποτέλεσμα ἀσυνήθιστων ἀνθρώπινων δυνάμεων ἢ καὶ τῆς φαντασίας.

Ὁ Ἀββάς Μπερζιέ δίδασκε ὅτι οἱ ἀγγελοι, οἱ δαίμονες, καὶ οἱ ψυχές τῶν ἀποθανόντων εἶναι ὄντα «ἀπολύτως πνευματικά»: συνεπῶς δὲν ὑπόκεινται σέ νόμους πού διέπουν τὸ χρόνο καὶ τὸ χῶρο, μπορούμε νὰ ὀμιλοῦμε γιὰ τὴ «μορφὴ» ἢ τὴν «κίνησή» τους μόνο μεταφορικά καί, τέλος, «ἔχουν ἀνάγκη νὰ περιβάλλονται ἓνα λεπτό σῶμα ὅποτεδήποτε ὁ Θεὸς τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ἐνεργοῦν ὡς ὄντα μὲ ὑλικὴ ὑπόσταση».⁸ Ἀκόμα καὶ ἓνα Ρωμαιοκαθολικό ἔργο τοῦ 20οῦ αἰῶνα σχετικὰ μὲ τὸ σύγχρονο πνευματισμό, τὸ ὁποῖο, κατὰ τὰ ἄλλα, δια-

7. Στὸ ἴδιο, σελ. 185-302

8. Στὸ ἴδιο, σελ. 193-95.

θέτει γνώση τοῦ θέματος, ἐπαναλαμβάνει αὐτήν τή διδασκαλία, δηλώνοντας, γιά παράδειγμα, ὅτι τόσο οἱ ἄγγελοι ὅσο καί οἱ δαίμονες «μποροῦν νά δανειστοῦν τήν ἀπαιτούμενη ὕλη (ὥστε νά καθίστανται ὄρατοί στους ἀνθρώπους) ἀπό μία κατώτερη οὐσία εἴτε ἐμψυχη εἴτε ἄψυχη».⁹ Οἱ ἴδιοι οἱ πνευματιστές καί ἀποκρυφιστές ἔχουν ἀφομοιώσει τίς ιδέες αὐτές ἀπό τή σύγχρονη φιλοσοφία. Ἐνας ὀξυδερκής ἀπολογητής τῶν ἀπόψεων τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ ὑπερφυσικοῦ, ὁ Ἀγγλικανός Κ.Σ. Λιούις, ὀρθά ἐπικρίνει τή σύγχρονη «ἀντίληψη περὶ οὐρανοῦ ὡς ἀπλῶς μία κατάσταση τοῦ νοός», καί πάλι ὁμως φαίνεται, τουλάχιστον ἐν μέρει, προσκολλημένος στή σύγχρονη ἄποψη «ὅτι τό σῶμα καί ὁ τόπος καί ἡ κίνηση καί ὁ χρόνος, σήμερα φαίνονται ἄσχετα πρὸς τά μεγαλύτερα ὕψη τῆς πνευματικῆς ζωῆς».¹⁰ Τέτοιες ἀπόψεις εἶναι τό ἀποτελεσμα μίας ὑπεραπλούστευσης τῆς πνευματικῆς πραγματικότητας ὑπό τήν ἐπιρροή τοῦ σύγχρονου ὕλισμοῦ καί ὀφείλονται στήν ἀπώλεια ἐπαφῆς μέ τήν αὐθεντική χριστιανική διδασκαλία καί τίς πνευματικές ἐμπειρίες.

Γιά νά κατανοήσουμε τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ ἀγγέλων καί ἄλλων πνευμάτων, πρέπει πρῶτα νά ἀπαλλαγοῦμε ἀπό τήν ὑπεραπλουστευμένη σύγχρονη διχοτομική διάκριση - διχοτομία «ὑλῆς-πνεύματος»· ἡ ἀλήθεια εἶναι πολύ πιό σύνθετη ἀπό αὐτήν τή διάκριση, ἀλλά καί ταυτόχρονα τόσο «ἀπλή» πού ὅσοι εἶναι ἀκόμα ἱκανοί νά τήν πιστεύουν, μᾶλλον θά θεωρηθοῦν ἀπό πολύ κόσμο ὡς «ἀφελῶς προσηλωμένοι στό γράμμα». Ὁ Ἐπίσκοπος Ἱγνάτιος γράφει:¹¹

9. Simon A. Blackmore, *Spiritism: Facts and Frauds*, Benziger Bros, Νέα Ὑόρκη 1924, σελ. 522.

10. C. S. Lewis, *Miracles*, The Macmillan Company, Νέα Ὑόρκη 1967, σελ. 164-65.

11. Ἡ ἐμφαση εἶναι τοῦ π. Ρόουζ.

«Ὅταν ὁ Θεός ἀνοίξει τούς πνευματικούς ὀφθαλμούς ἐνὸς ἀνθρώπου, αὐτός τότε μπορεῖ νά δεῖ τὰ πνεύματα μέ τή δική τους μορφή». ¹² «Οἱ ἄγγελοι, ὅταν ἐμφανίζονται στούς ἀνθρώπους, ἔχουν πάντοτε ἀνθρώπινη μορφή». ¹³ Παρομοίως, σύμφωνα μέ τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο, «ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καθίσταται φανερό ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ψυχή ἔχει τή μορφή ἀνθρώπινου σώματος, ἀκριβῶς ὅπως τὰ ἄλλα δημιουργημένα πνεύματα». ¹⁴ Γιά νά τό ἀποδείξει αὐτό, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει ἕνα πλῆθος ἀποσπασμάτων ἀπό Πατερικές πηγές. Ἄς ἐξετάσουμε λοιπόν πρός ἰδίαν γνώσιν τήν Πατερική διδασκαλία.

Ὁ ἅγ. Βασίλειος ὁ Μέγας, στό ἔργο του περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀναφέρει ὅτι «ὡς πρός τάς ἀγγελικάς δυνάμεις ἡ μέν οὐσία αὐτῶν εἶναι πνεῦμα ἀέριον ἢ ἴσως πῦρ ἄυλον. Διά τοῦτο καί εὐρίσκονται εἰς τόπον συγκεκριμένον καί καθίστανται ὄρατοί διά τῆς ἐμφανίσεώς των εἰς τούς ἀξίους ὑπό τήν μορφήν τῶν ἰδικῶν των σωμάτων». Ἐπίσης, ὅτι «διά τούς ἀγγέλους πιστεύεται ὅτι ἕκαστος ἐξ αὐτῶν εὐρίσκεται εἰς ἕνα ὠρισμένον τόπον, διότι ὁ ἄγγελος ὁ ὁποῖος ἐπαρουσιάσθη εἰς τόν Κορνήλιον δέν εὐρίσκετο ταυτοχρόνως καί δίπλα εἰς τόν Φίλιππον ¹⁵, ἐνῶ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος συνωμίλει μετά τοῦ Ζαχαρίου εἰς τό θυσιαστήριον ¹⁶, δέν εὐρίσκετο συγχρόνως καί εἰς τήν θέσιν του εἰς τόν οὐρανόν.» ¹⁷

12. Μπριαντσιανίωφ, ἔ. ἀ., σελ. 216.

13. Στό ἴδιο, σελ. 227.

14. Στό ἴδιο, σελ. 233.

15. Πράξεις Ἀποστόλων 10:3, 8:26.

16. Κατά Λουκᾶν 1:11.

17. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Περὶ Ἁγίου Πνεύματος», μτφρ. Θεοδώρου Ζήση, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 10, Θεσσαλονίκη 1974, κεφ. ΙΣΤ', ΚΓ'.

Παρομοίως, ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος διδάσκει: «Κι ἀπ' τήν Τριάδα φῶτα εἶν' ἐκεῖνα δεύτερα βασιλικά πού λάμπουν, λαμπροί ἄγγελοι, χωρίς μορφή, πού στό μεγάλο θρόνο σάν πνεύματα πανάλαφρα στέκονται ὀλόγυρά του, φλόγα καί πνεύματα θεϊκά, γοργά πετοῦν στά αἰθέρια.»¹⁸

Ἔτσι λοιπόν, οἱ ἄγγελοι, ἐνῶ εἶναι «πνεύματα» καί «πυρός φλόγα», ὅπως διαβάζουμε στήν Ἁγία Γραφή, «ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καί τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρός φλόγα» (Πρὸς Ἑβραίους 1:7, Ψαλμοί 103:5)¹⁹, καί ἐνοικοῦν σέ ἕναν κόσμο ὅπου δέν ἰσχύουν οἱ γήινοι νόμοι πού διέπουν τό χῶρο καί τό χρόνο, ἐν τούτοις εἶναι περιορισμένοι ἀπό τό χῶρο καί τό χρόνο καί ἐνεργοῦν μέ τέτοιους «ὕλικούς» τρόπους, ἄν μποροῦμε νά τοὺς ὀνομάσουμε ἔτσι, πού μερικοί Πατέρες δέ διστάζουν νά ἀναφέρονται στά «ἀέρια σώματα» τῶν ἀγγέλων. Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, συνοψίζοντας κατά τόν 8ο αἰώνα τή διδασκαλία τῶν προγενέστερων του Πατέρων, ἀναφέρει: «Ἐν τούτοις ὁ ἄγγελος λέγεται ἀσώματος καί ἄυλος, ὅταν συγκρίνεται μέ μᾶς, γιατί καθετί πού συγκρίνεται μέ τό Θεό, τό μόνο ἀσύγκριτο, βρῖσκεται παχύ καί ὕλικο. Πραγματικά ἄυλο καί ἀσώματο εἶναι μόνον τό θεῖον». Ἐπίσης, διδάσκει ὅτι: «Οἱ ἄγγελοι εἶναι περιγραπτοί, ὅταν βρῖσκονται στόν οὐρανό, δέ βρῖσκονται στή γῆ, καί ὅταν στέλνονται ἀπό τό Θεό στή γῆ, δέ

18. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, «Περί Νοερῶν οὐσιῶν» (7), Ἔπη δογματικά, μτφρ. Ἰγνατίου Σάκκαλη, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 8, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 289.

19. «Ἐκεῖνος πού κάνει τοὺς ἀγγέλους του σάν ἀνέμους, καί ἐκεῖνους πού τόν ὑπηρετοῦν σάν πυρίνην φλόγα» (Πρὸς Ἑβραίους 1:7, Ψαλμοί 103:5). Ἡ ἀπόδοση τῶν χωρίων τῆς Π. Διαθήκης ἔχει γίνει ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη κατά τοὺς ἑβδομήκοντα, μτφρ. Ἰωάννου Κολιτσάρα, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων ἡ «ΖΩΗ», δ' ἔκδ., Ἀθήνα 1997.

μένουν στὸν οὐρανό. Δέν περιορίζονται ἀπὸ τείχη καὶ πόρτες καὶ κλειδαριές καὶ σφραγίσματα, γιατί δέν ἔχουν ὄρια. Βέβαια λέγω ὅτι δέν ἔχουν ὄρια, γιατί δέ φανερώνονται ὅπως ἀκριβῶς εἶναι στοὺς ἄξιους, σ' αὐτοὺς πού θά θελήσει ὁ Θεός νά φανερωθοῦν, ἀλλά μέ μετασχηματισμό, ὅπως μποροῦν νά τοὺς δοῦν αὐτοὶ πού τοὺς βλέπουν.»²⁰ Λέγοντας ὅτι οἱ ἄγγελοι «δέ φανερώνονται ὅπως ἀκριβῶς εἶναι», ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός δέ βρῖσκεται σέ ἀντίφαση μέ τόν ἅγ. Βασίλειο, ὁ ὁποῖος διδάσκει ὅτι οἱ ἄγγελοι ἐμφανίζονται «ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν ἰδικῶν των σωμάτων». Καὶ οἱ δύο αὐτές δηλώσεις εἶναι ἀληθεῖς, ὅπως φαίνεται καθαρά σέ πολυάριθμες φανερώσεις ἀγγέλων στήν Παλαιά Διαθήκη. Ἔτσι, ὁ Ἀρχάγγελος Ραφαήλ ἦταν ἐπὶ πολλές ἐβδομάδες ὁ συνταξιδιώτης τοῦ Τωβία χωρίς ποτέ νά κινήσει τὴν παραμικρὴ ὑποψία ὅτι δέν ἦταν ἄνθρωπος. Ὡστόσο, ὅταν ὁ Ἀρχάγγελος ἀποκάλυψε στὸ τέλος ποιός ἦταν, εἶπε: «πάσας τὰς ἡμέρας ὠπανόμην ὑμῖν, καὶ οὐκ ἔφαγον οὐδέ ἔπιον, ἀλλὰ ὄρασιν ὑμεῖς ἔθεωρεῖτε» (Τωβίτ ιβ':19).²¹ Ἀλλά καὶ οἱ τρεῖς ἄγγελοι πού ἐμφανίστηκαν στὸν Ἀβραάμ ἔδωσαν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἔτρωγαν καὶ ἐξελήφθησαν ὡς ἄνθρωποι.²² Παρομοίως, ὁ ἅγ. Κύριλλος Ἱεροσολύμων, στίς Κατηγήσεις του μᾶς πληροφορεῖ, σχετικὰ μέ τόν ἄγγελο πού ἐμφανίστηκε στό Δανιήλ, ὅτι «ὁ προφήτης Δανιήλ κατατρόμαξε καὶ ἔδαλε τό πρόσωπό του στή γῆ, μόνο καὶ μόνο πού τοῦ φανερώθηκε ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ... καὶ

20. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Γιά τοὺς ἀγγέλους», Ἔκδοσις Ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, μτφρ. Νίκου Ματσούκα, Ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 98.

21. «Ὅλας τὰς ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας ἐνεφανίζομην εἰς σᾶς, δέν ἔφαγα καὶ δέν ἔπια τίποτε, ἀλλὰ σεῖς φαινομενικῶς μέ ἐβλέπατε νά τρώγω καὶ νά πίνω.» (Τωβίτ ιβ':19).

22. Γένεσις, κεφ. 18, 19.

μέχρι πού πήρε ὁ Ἄγγελος ἀνθρώπινη μορφή, δέν τόλμησε νά ἀπαντήσῃ ὁ προφήτης.»²³ Ὅμως, στό βιβλίο τοῦ Δανιήλ διαβάζουμε ὅτι ἀκόμα καί στήν πρώτη του ἀπαστράπτουσα παρουσία, ὁ ἄγγελος εἶχε ἐπίσης ἀνθρώπινη μορφή, μόνον πού ἡ λαμπρότητά της ἦταν τόσο μεγάλη, «καί τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ ὄρασις ἀστραπῆς, καί οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡσεὶ λαμπάδες πυρός, καί οἱ θραχίονες αὐτοῦ καί τὰ σκέλη ὡς ὄρασις χαλκοῦ στίλβοντος», ὥστε νά μήν μποροῦν νά τήν ἀντέξουν οἱ ἀνθρώπινοι ὀφθαλμοὶ (Δανιήλ ι':6)²⁴. Συνεπῶς, ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση ἑνὸς ἀγγέλου εἶναι ἡ ἴδια μέ τήν ἐμφάνιση ἑνὸς ἀνθρώπου· ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ ἀγγελικὸ «σῶμα» δέν εἶναι ὑλικό καί ἐπειδὴ αὐτὴ καί μόνο ἡ ὄραση τῆς πύρινης, λαμπερῆς του ἐξωτερικῆς ἐμφάνισης εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νά ἀποσοβλώσῃ ὅποιοιδήποτε ἀνθρώπο πού βρίσκεται ἀκόμα μέσα στὴ σάρκα, οἱ ἐμφανίσεις ἀγγέλων πρέπει ἀναγκαστικὰ νά προσαρμόζονται στοὺς ἀνθρώπινους ὀφθαλμούς πού τίς ἀντικρῦζουν, κι ἔτσι νά φαίνονται λιγότερο λαμπερές καί νά ἐμπνέουν λιγότερο δέος ἀπ' ὅ,τι στήν πραγματικότητα.

Σχετικὰ μέ τήν ἀνθρώπινη ψυχὴ ἐπίσης, ὁ ἱερός Αὐγουστίνος διδάσκει στό ἔργο του «Ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ» ὅτι, ὅταν ἡ ψυχὴ ἀποχωρισθεῖ ἀπὸ τὸ σῶμα, «ὁ ἀνθρώπος πού βρίσκεται σέ μία τέτοια κατάσταση, καθαρῶς πνευματικὴ καί ὄχι σωματικὴ, βλέπει τὸν ἑαυτό του τόσο ὅμοιο πρὸς τὸ σῶμα του, ὥστε νά μήν μπορεῖ νά διακρίνει καμιά ἀπολύ-

23. Ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατηχήσεις*, Κατήχηση Θ', α', μτφρ. Ἱ. Ἀρχιμ. Ἰωάννου Ρωμαίου καί τῶν Ἱδελφῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου Καρέα, Ἔκδ. «Ἐτοιμασία», Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου Καρέα, 6' ἔκδ., Ἀθήνα 1999, σελ. 243.

24. «Τὸ δὲ πρόσωπόν του εἶχε τὴν λάμπην τῆς ἀστραπῆς. Τὰ μάτια του ἔλαμπαν ὡσάν λαμπάδες πυρός, οἱ θραχίονές του καί τὰ σκέλη του ὡσάν στίλβων χαλκός» (Δανιήλ ι': 6).

τως διαφορά»²⁵ Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ἔχει σήμερα εὐρέως ἐπιβεβαιωθεῖ ἀπὸ τίς προσωπικῆς ἐμπειρίας τῶν πιθανῶς χιλιάδων ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι ἔχουν ἐπαναφερθεῖ στὴ ζωὴ στὴν ἐποχὴ μας.

Ὅμως ὅταν ὁμιλοῦμε περὶ «σωμάτων» τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἄλλων πνευμάτων, πρέπει νὰ προσέχουμε νὰ μὴν ἀποδίδουμε σέ αὐτούς κανένα χονδροειδῶς ὑλικό χαρακτηριστικό. Ἐν κατακλείδι, ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός διδάσκει: «τῆς ὁποίας οὐσίας μόνος ὁ κτίστης γνωρίζει τὸ εἶδος καὶ τὸν ὄρο».²⁶ Στὴ Δύση, ὁ ἱερός Αὐγουστίνος ἔγραψε ὅτι εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο εἶτε προτιμοῦμε νὰ ὁμιλοῦμε περὶ «ἀερίων σωμάτων» τῶν δαιμόνων καὶ ἄλλων πνευμάτων, εἶτε ἀπλῶς τὰ ἀποκαλοῦμε «ἀσώματα».²⁷

Ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἔδειξε ἴσως ἓνα ὑπερβολικό ἐνδιαφέρον νὰ ἐρμηνεύσει τὰ ἀγγελικά «σώματα» βασιζόμενος στὴν ἐπιστημονικὴ γνώση τοῦ 19ου αἰῶνα περὶ τῶν ἀερίων· γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ μία ἐλαφρὰ διαφωνία δημιουργήθηκε μεταξύ ἐκείνου καὶ τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνους τοῦ Ἐγκλείστου, ὁ ὁποῖος θεώρησε ἀναγκαῖο νὰ τονίσει τὴ μὴ σύνθετη φύση τῶν πνευμάτων, τὰ ὅποια, φυσικά, δὲν ἀπαρτίζονται ἀπὸ μόρια χημικῶν στοιχείων, ὅπως συμβαίνει μὲ ὅλα τὰ ἀέρια. Στὸ βασικό σημεῖο ὅμως, δηλαδή στο «λεπτό περίβλημα» ποῦ ὅλα τὰ πνεύματα διαθέτουν, συμφωνοῦσε μὲ τὸν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο.²⁸ Ἴσως κάποια παρόμοια παρανόηση σέ

25. Saint Augustine, *City of God*, Ἐκδ. Modern Library, Νέα Ἐγόρκη, 1955, Βιβλίο XXI, 10, σελ. 781.

26. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ἔ. ἀ., σελ. 98.

27. Saint Augustine, ἔ. ἀ., σελ. 781.

28. π. Γεωργίου Φλορόφσκυ, *Σταθμοὶ τῆς Ρωσικῆς Θεολογίας*, στα ρωσικά, Παρίσι 1937, σελ. 394-5

κάποιο δευτερεῦον σημεῖο ἢ κάποιο ζήτημα ὀρολογίας στάθηκε ὑπεύθυνη γιά τή διαμάχη πού ἐκδηλώθηκε στή Δύση τόν 5ο αἰώνα μ.Χ., ὅταν ὁ Λατίνος Πατέρας ἄγ. Φαῦστος τοῦ Λεράν διδάξε αὐτό τό ἴδιο δόγμα περί τῆς σχετικῆς «ὕλικότητας» τῆς ψυχῆς, βάσει τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἄν ὁ ἀκριβής προσδιορισμός τῆς ἀγγελικῆς φύσης εἶναι γνωστός μόνο στό Θεό, ἡ κατανόηση τῆς δράσης τῶν ἀγγέλων, τουλάχιστον σέ αὐτόν τόν κόσμο, εἶναι ἐφικτή γιά κάθε ἄνθρωπο, ἀφοῦ ὑπάρχουν πολλές σχετικές μαρτυρίες τόσο στήν Ἁγία Γραφή ὅσο καί στά Πατερικά κείμενα, καθώς ἐπίσης καί στούς Βίους Ἁγίων. Γιά νά κατανοήσουμε πλήρως τίς φανερώσεις πού ἐκδηλώνονται στούς ἀποθνήσκοντες, θά πρέπει νά γνωρίζουμε εἰδικῶς τό πῶς ἐμφανίζονται οἱ πεπτωκότες ἄγγελοι, δηλαδή οἱ δαίμονες. Οἱ ἀληθινοί ἄγγελοι πάντα ἐμφανίζονται μέ τίς δικές τους μορφές, μόνο λιγότερο ἔξαστραπτοντες ἀπ' ὅ,τι εἶναι στήν πραγματικότητα, καί ἐνεργοῦν ἀποκλειστικά μέ σκοπό νά ἐκπληρώσουν τό θέλημα καί τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. Ἀπό τήν ἄλλη, οἱ πεπτωκότες ἄγγελοι, παρότι ἐμφανίζονται μερικές φορές μέ τή δική τους μορφή τήν ὁποία ὁ ὅσιος Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ περιέγραψε, ἀπό τήν προσωπική του ἐμπειρία, ὡς «φορικιαστική», συνήθως ἐμφανίζονται μέ διάφορες ἄλλες μορφές καί κάνουν πολλά «θαύματα» μέ τίς δυνάμεις πού κατέχουν λόγω τῆς ὑποτέλειάς τους στόν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος.²⁹ Ὁ ἰδιαίτερος τόπος διαμονῆς τους εἶναι ὁ ἀέρας, καί κύρια ἀποστολή τους εἶναι νά βάζουν σέ πειρασμό ἢ νά τρομάζουν τους ἀνθρώπους καί ἔτσι νά τούς παρασύρουν μαζί τους

29. Πρὸς Ἐφεσίους 2:2.

στήν ἀπώλεια. Ὁ ἀγώνας τοῦ Χριστιανοῦ κατευθύνεται ἐναντίον τῶν δαιμόνων: «ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκοτεινοῦ τοῦτου αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12).³⁰

Ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, στήν ὄχι ἰδιαιτέρως γνωστή πραγματεία του «Ἡ Μαντεία τῶν Δαιμόνων», τὴν ὁποία ἔγραψε ὅταν τοῦ ζητήθηκε νὰ ἐρμηνεύσει μερικές ἀπό τίς πολλές δαιμονικές φανερώσεις στὸν ἀρχαῖο παγανιστικό κόσμο, παρουσιάζει μία ἱκανοποιητική γενική εἰκόνα τῶν δαιμονικῶν δραστηριοτήτων:

«Ἡ φύση τῶν δαιμόνων εἶναι τέτοια, ὥστε ἡ ἀντιληπτική ἱκανότητα τοῦ ἀέριου σώματος ὑπερβαίνει εὐκόλα αὐτὴν τῶν γήινων σωμάτων, καὶ ἡ ταχύτητά τους, ἐπίσης, λόγω τῆς μεγαλύτερης κινητικότητας τοῦ ἀέριου σώματος, ξεπερνᾷ ἀσύγκριτα ὄχι μόνο τὴν ταχύτητα μὲ τὴν ὁποία κινοῦνται οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἄγρια ζῶα, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ αὐτὴ μὲ τὴν ὁποία πετοῦν τὰ πουλιά. Διαθέτοντας αὐτές τίς ἱκανότητες, χάρις στίς ιδιότητες τοῦ ἀέριου σώματος, δηλαδή τὴν ὀξύτητα ἀντίληψης καὶ τὴν ταχύτητα κίνησης, προβλέπουν καὶ ἀποκαλύπτουν πολλὰ πράγματα πού ἔχουν παρατηρήσει πολύ πρὶν αὐτὰ συμβοῦν. Ὄταν γίνεται κάτι τέτοιο, οἱ ἄνθρωποι θαυμάζουν, ἐξ αἰτίας τῆς βραδύτητας τῆς γήινης ἀντίληψής τους. Οἱ δαίμονες ἐπίσης, ἐπειδὴ ὑπάρχουν ἐπὶ μακρὰ χρονικὴ περίοδο, ἔχουν συσσωρεύσει μία πολὺ μεγαλύτερη πείρα τῶν γεγονότων σέ σύγκριση μὲ τοὺς ἀνθρώ-

30. «Διότι δὲν διεξάγομεν πάλιν μὲ σάρκα καὶ αἷμα, ἀλλὰ μὲ τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκοτεινοῦ τούτου κόσμου, μὲ τὰ πονηρὰ πνεύματα εἰς τοὺς οὐρανοὺς» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12)

πους, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ εἶναι σύντομη. Χάρη σέ αὐτές τους τίς ἰκανότητες, πού τούς ἔχει παραχωρήσει ἡ φύση τοῦ ἀερίου σώματος, οἱ δαίμονες ὄχι μόνον προλέγουν πολλά ἀπό αὐτά πού θά συμβοῦν, ἀλλά κάνουν καί πολλά θαύματα».³¹

Πολλά ἀπό τά «θαύματα» καί τά ὀπτικά τεχνάσματα τῶν δαιμόνων περιγράφονται στήν ἐκτενὴ ὁμιλία τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου, στό Βίο του, πού συνέγραψε ὁ ἁγ. Ἀθανάσιος· στό ἴδιο ἐπίσης ἔργο γίνεται ἀναφορά στά «ἐλαφρύτερα σώματα» τῶν δαιμόνων . Ἀλλά καί στό Βίο τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ, πρῶην μάγου, βρισκουμε πολυάριθμες περιγραφές δαιμονικῶν μεταμορφώσεων καί θαυμάτων, ὅπως τά διηγεῖται κάποιος πού εἶχε ἐνεργό συμμετοχὴ σέ αὐτά.³²

Μία κλασικὴ περιγραφή δαιμονικῆς δραστηριότητος συναντοῦμε στήν ἔβδομη καί ὄγδοη ἀπό τίς Διαλέξεις τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Κασσιανοῦ, τοῦ μεγάλου Πατέρα τῆς Γαλατίας, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 5ο αἰῶνα καί πρῶτος μετέφερε τὴν πλήρη διδασκαλία τοῦ Ἀνατολικοῦ μοναχισμοῦ στή Δύση. Γράφει ὁ ἁγ. Κασσιανός:

«Εἶναι τόσο μεγάλο τό πλῆθος τῶν πονηρῶν πνευμάτων τά ὁποῖα πληροῦν τόν ἐναέριο χῶρο πού ἐκτείνεται μεταξύ οὐρανοῦ καί γῆς καί ἵπτανται στό χῶρο αὐτό μὴ μένοντας ἀδρανῆ ἀλλά μέσα σέ ταραχὴ καί θόρυβο, ὥστε ἡ Θεία Πρόνοια γιὰ τό δικό μας ὄφελος ἔχει κρύψει καί ἀπομακρύνει αὐτά τά πνεύματα ἀπό τά βλέμματα τῶν ἀνθρώπων· ἐάν δέν εἶχε γίνει αὐτό, οἱ ἄνθρωποι θά καταλαμβάνονταν ἀπό ἀνυπόφορο τρόμο καί θά ἦταν ἔτοιμοι νά καταρρεύσουν, ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου μήπως τούς ἐπιτεθοῦν οἱ δαίμονες ἢ τοῦ

31. Saint Augustine, *The Divination of Demons*, The Fathers of the Church, τόμ. 27, κεφ. 3, σελ. 426

32. Βλ. *The Orthodox Word*, 1976, τεῦχος No. 5.

φρικιαστικοῦ θεάματος τῶν προσώπων στά ὅποια μεταμορφώνονται καί μεταλλάσσονται οἰκειοθελῶς ὅποτεδήποτε θελήσουν...

»Ὅσο γιά τήν ἀναμφισβήτη ἀλήθεια ὅτι τά ἀκάθαρτα πνεύματα κυβερνῶνται ἀπό τίς πιό πονηρές δυνάμεις καί ὑπόκεινται σέ αὐτές, αὐτό τό πληροφοροῦμαστε ὄχι μόνο ἀπό τή μαρτυρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τήν ὅποια διαβάζουμε στήν περιγραφή τῆς ἀπάντησης τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Φαρισαίους πού Τόν συκοφαντοῦσαν: «εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβούλ, τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια» (Κατὰ Ματθαῖον 12:25, 28)³³, ἀλλά καί ἀπό τά εὐκρινῆ ὁράματα καί τίς πολλές ἐμπειρίες τῶν ἁγίων μας.

»Ὅταν ἕνας ἀπό τοὺς ἀδελφούς μας ταξίδευε σέ αὐτήν τήν ἔρημο, ἔχοντας βρεῖ μιὰ σπηλιά μετά τό σούρουπο, στάματησε ἐκεῖ καί θέλησε νά κάνει τή βραδινή προσευχή του. Ἐνῶ λοιπόν κατὰ τή συνήθεια ἔλεγε τοὺς ψαλμούς, ἡ ὥρα πέρασε καί ἔφτασε κιόλας περασμένα μεσάνυχτα. Ἀφοῦ τελείωσε τόν κανόνα τῆς προσευχῆς, θέλοντας νά ξεκουράσει λίγο τό ἀποκαμωμένο του σῶμα, ξάπλωσε κάτω καί ξαφνικά ἄρχισε νά βλέπει ἀναρίθμητες ὀρδές δαιμόνων πού συγκεντρῶνονταν ἀπ' ὅλες τίς κατευθύνσεις: ἔρχονταν ὁ ἕνας πίσω ἀπό τόν ἄλλο, σέ μιὰ ἀτέλειωτη παράταξη καί μιὰ πολύ μακριά σειρά: μερικοί προηγοῦνταν τοῦ ἀρχηγοῦ τους, ἐνῶ ἄλλοι τόν ἀκολουθοῦσαν. Τελικά ἐμφανίστηκε ὁ ἄρχοντας, μεγαλύτερος ἀπ' ὅλους στό ἀνάστημα καί φρικιαστικότερος ἀπ' ὅλους στήν ἐμφάνιση. Ἀφοῦ τοῦ ἔστησαν ἕνα θρόνο πάνω σέ ἕνα ὑπερυψωμένο δῆμα, κάθισε καί,

33. «Ἐάν ἐγὼ διὰ τοῦ Βεελζεβούλ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν δαιμονίων, διώχνω τὰ δαιμόνια» (Κατὰ Ματθαῖον 12:25, 28).

ἐρευνώντας προσεκτικά, ἄρχισε νά ἐξετάζει τή δραστηριότητα τοῦ κάθε δαίμονα. Ἐκείνους πού ἔλεγαν ὅτι δέν εἶχαν καταφέρει ἀκόμα νά παρασύρουν τους ἀντιπάλους τους, τούς διέταξε μέ ἐπιπλήξεις καί βροσιές νά ἐξαφανιστοῦν ἀπό τά μάτια του, θεωρώντας τους τεμπέληδες καί ἀδιάφορους, καί τούς κατηγοροῦσε μέ λυσσασμένους βρυχηθμούς ὅτι χαράμισαν τόσο χρόνο καί προσπάθεια χωρίς νά καταφέρουν τίποτα. Ἐκείνους ὅμως πού δήλωναν ὅτι εἶχαν πετύχει νά παρασύρουν στήν ἁμαρτία αὐτούς πού τούς εἶχαν ἀναθεθεῖ, τούς ἄφηνε νά φύγουν μέ μεγάλες τιμές, ἐνῶ ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι δαίμονες τούς ἐπευφημοῦσαν μέ ἐνθουσιασμό, ὡς ιδιαίτερα θαρραλέους πολεμιστές, οἱ ὁποῖοι δοξάζονταν ὡς παράδειγμα γιά ὅλους.

»Τότε ἓνα πονηρότατο πνεῦμα προχώρησε μπροστά ἀπό τὸ πλῆθος καί ἀνέφερε μέ μοχθηρή χαρά, σάν νά ἐπρόκειτο γιά κάποια λαμπρή του νίκη, ὅτι τελικά εἶχε ὑποτάξει ἓνα φημισμένο μοναχό, τοῦ ὁποῖου εἶπε τὸ ὄνομα, μετά ἀπό δεκαπέντε χρόνια ἀκατάπαυστης πειρασμικῆς πολιορκίας, παρασύροντας τον ἐκείνη ἀκριβῶς τή νύχτα στήν πορνεία... Μετά ἀπό αὐτήν τή δήλωση, ὑπερβολική εὐθυμία κατέλαβε ὅλο τὸ πλῆθος τῶν δαιμόνων, ἐνῶ ὁ δαίμονας ἐκεῖνος ἀποχώρησε, ἐκστασιασμένος μπροστά στους ὑψηλοῦς ἐπαίνους τοῦ ἄρχοντα τοῦ σκότους καί στεφανωμένος μέ δόξα. Καθώς πλησίαζε ἡ αὐγή, ὅλο ἐκεῖνο τὸ πλῆθος τῶν δαιμόνων ἐξαφανίσθηκε». Ἀργότερα ὁ ἀδελφός πού ἔγινε μάρτυρας αὐτοῦ τοῦ θεάματος πληροφορήθηκε ὅτι ἡ δήλωση σχετικά μέ τήν πῶση τοῦ μοναχοῦ ἦταν πράγματι ἀληθινή.³⁴

34. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, «Διαλέξεις», Ἔργα, μτφρ. στά Ρωσικά τοῦ Ἐπισκόπου Πέτρου, Μόσχα 1892, VIII,12, 16, σελ. 313, 315.

Τέτοιες ἐμπειρίες ἐξακολουθοῦν νά συμβαίνουν σέ Ὁρθόδοξους Χριστιανούς μέχρι καί τόν αἰώνα μας. Σαφῶς δέν ἀποτελοῦν οὔτε ὄνειρα οὔτε ὁράματα, ἀλλά ἐν ἐργηγόρσει ἐμπειρίες δαιμόνων μέ τή μορφή πού ἔχουν στήν πραγματικότητα – μόνον, φυσικά, ἀφοῦ οἱ πνευματικοὶ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀνθρώπου στόν ὁποῖο ἐμφανίζονται ἔχουν ἀνοιχθεῖ ὥστε νά βλέπει αὐτά τά ὄντα πού κανονικά εἶναι ἀόρατα γιά τούς ἀνθρώπινους ὀφθαλμούς. Μέχρι σχετικά πρόσφατα, ὑπῆρχαν ἴσως ἐλάχιστοι μόνο «συντηρητικοί» ἢ «ἀφελεῖς» Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί πού μπορούσαν ἀκόμα νά πιστεύουν στήν «κατά γράμμα ἀλήθεια» τέτοιων διηγήσεων· καί σήμερα ὁμως, μερικοὶ Ὁρθόδοξοι δυσκολεύονται νά τίς πιστέψουν, τόσο πολύ ἔχει διαπεράσει τόν κόσμο ἡ σύγχρονη πεποίθηση ὅτι οἱ ἄγγελοι καί οἱ δαίμονες εἶναι «ἀμιγῆ πνεύματα» καί δέν ἐνεργοῦν μέ τέτοιους «ὕλικούς» τρόπους. Μόνο λόγω τῆς σημαντικά αὐξημένης δαιμονικῆς δραστηριότητος τῶν τελευταίων χρόνων αὐτές οἱ διηγήσεις ἀρχίζουν καί πάλι νά μοιάζουν τουλάχιστον ἀληθοφανεῖς. Σήμερα ἐπίσης οἱ εὐρέως διαδεδομένες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἔχουν ἀνοίξει διάπλατα τόν κόσμο τῆς μὴ ὕλικῆς πραγματικότητος σέ πολλούς συνηθισμένους ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι δέν ἔχουν ποτέ ὡς τώρα ἔλθει σέ ἐπαφή μέ ἀπόκρυφα φαινόμενα, καί ἔτσι ἡ ὑπαρξη μίας ἐρμηνείας τοῦ κόσμου αὐτοῦ καί τῶν ὄντων του, ἐρμηνεία ἢ ὁποία θά χαρακτηρίζεται ἀπό ἀλήθεια καί ἐσωτερική συνοχή, ἀποτελεῖ μία ἀπό τίς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς μας. Μόνον ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανισμός, ἔχοντας διαφυλάξει τήν αὐθεντικὴ Χριστιανικὴ διδασκαλία μέχρι σήμερα, μπορεῖ νά παράσχει μία τέτοια ἐρμηνεία.

Ἐὰν δοῦμε τώρα πῶς συγκεκριμένα μέ ποιόν τρόπο ἐμφανίζονται οἱ ἄγγελοι καί οἱ δαίμονες κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΑ

Ἐμφανίσεις ἀγγέλων καὶ δαιμόνων κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου

Στίς περιπτώσεις αὐτές τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου πού μόλις ἔχει πεθάνει τὴ συναντοῦν συνήθως δύο ἄγγελοι. Νά πῶς περιγράφει τὴ σχετικὴ του ἐμπειρία ὁ συγγραφέας τοῦ «Unbelievable for Many...»¹: «Ἡ ἡλικιωμένη νοσοκόμα εἶπε: «Ἄς ἔχει τὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν καὶ τὴν αἰώνια ἀνάπαυση». Μόλις τό εἶπε αὐτό, ἀμέσως ἦλθαν κοντά μου δύο ἄγγελοι: στόν ἓνα ἀναγνώρισα τό δικό μου Φύλακα Ἄγγελο ἀλλά ὁ ἄλλος μοῦ ἦταν ἄγνωστος. Ἀργότερα κάποιος εὐλαδῆς περιπλανώμενος προσκνητήτης τοῦ εἶπε πῶς ἐκεῖνος ἦταν ὁ «ἄγγελος τῆς ὑποδοχῆς». Ἡ ἁγ. Θεοδώρα, τῆς ὁποίας ἡ μετὰ θάνατον διαδρομὴ μέσα ἀπό τὰ ἐναέρια «τελώνια» περιγράφεται στό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου² διηγεῖται: «Ὅταν πιά μ' ἐγκατέλειψαν οἱ δυνάμεις μου εἶδα ξαφνικά δύο ἀκτινοβολοῦντες ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ, πού εἶχαν ὄψη λαμπρῶν νέων ἀνέκφραστης ὠραιότητας. Τά πρό-

1. K.Uekshuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος-Αὔγουστος 1976, σελ.22.

¹Ἑλληνική Ἔκδοση: «Ἀπίστευτα καὶ ὅμως ἀληθινά», Ἐκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη, σελ. 44.

2. Ὁ ὅσιος Βασίλειος ὁ Νέος ἔζησε τό 10ο αἰ. μ.Χ. Ἀναφέρεται ὡς ἅγιος μόνον στά σλαβικά ἀγιολόγια, τὰ ὁποῖα ἐορτάζουν τὴ μνήμη του τὴν 26η Μαρτίου.

σώπα τους ἦταν λαμπρότερα κι ἀπ' τόν ἥλιο, ἡ ματιά τους γεμάτη ἀγάπη, τά μαλλιά τους λευκά σάν τό χιόνι, γύρω ἀπό τό κεφάλι τους ξεχυνόταν μιὰ χρυσή ἀνταύγεια, τά ἐνδύματά τους ἀστραφταν καί στό στήθος ἦταν περιζωσμένοι σταυρωτά μέ ὀράρια».³ Ὁ ἅγ. Σάλβιος, ἐπίσκοπος Γαλατίας τόν 6ο αἰώνα, περιγράφει τή δική του ἐμπειρία θανάτου: «Ὅταν σειόταν τό κελλί μου πρὶν τέσσερις ἡμέρες, καί μέ εἶδατε νά κείτομαι νεκρός, δύο ἄγγελοι μέ ἀνύψωσαν καί μέ μετέφεραν στό πιό ψηλό σημεῖο τοῦ οὐρανοῦ».⁴

Οἱ ἄγγελοι αὐτοῖ ἐχουν ἀποστολή νά συνοδεύσουν τήν ψυχή τοῦ ἀποθανόντος στό μεταθανάτιο ταξίδι της. Δέν ὑπάρχει ἐπάνω τους τίποτε τό ἀσαφές, οὔτε ὡς πρὸς τή μορφή οὔτε ὡς πρὸς τίς ἐνέργειές τους· ἔχουν ἀνθρώπινη μορφή, πιάνουν σταθερά τό «λεπτό σῶμα» τῆς ψυχῆς καί τό μεταφέρουν. «Οἱ φωτοφόροι ἄγγελοι πῆραν τήν ψυχή μου ἀμέσως στήν ἀγκαλιά τους».⁵ «Ἄφοῦ μέ πῆραν ἀπό τό χέρι, μέ ἔβγαλαν στό δρόμο περνώντας κατευθείαν μέσα ἀπό τόν τοῖχο τοῦ δωματίου...».⁶ Τόν ἅγ. Σάλβιο τόν «ἀνύψωσαν δύο ἄγγελοι». Ὑπάρχουν πολλά ἄλλα παρόμοια παραδείγματα.

Δέν μπορεῖ, ἐπομένως, νά εὐσταθεῖ ὁ ἰσχυρισμός ὅτι τό «φωτεινό ὄν» πού ἐμφανίζεται στίς σύγχρονες ἐμπειρίες εἶναι ἕνας ὀδηγός ἄγγελος, ἀφοῦ τό ὄν αὐτό δέν ἔχει συγκεκριμένη μορφή, δέν ὀδηγεῖ τήν ψυχή πουθενά, σταματᾷ γιά νά συνδιαλεχθεῖ μέ τήν ψυχή καί τῆς δείχνει σέ ταχύτατη ἀναδρομή τά περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς της. Δέν εἶναι

3. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968, σελ.70.

4. Ἁγίου Γρηγορίου Τουρώνης, *Ἡ Ἱστορία τῶν Φράγκων*, VII, 1 · Βλ. τόν Βίο τοῦ ἅγ. Σάλβιου στό *The Orthodox Word*, 1977, τεῦχος No. 5.

5. *Eternal Mysteries...ἔ. ἀ.*, σελ.71.

6. Uekskuell, ἔ. ἀ., σελ.22(45).

πράγματι ἄγγελος κάθε ὄν πού ἐμφανίζεται ὡς ἄγγελος, ἀφοῦ «αὐτός γάρ ὁ Σατανᾶς μετασηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός» (*Πρός Κορινθίους Β'11:14*)⁷. ἔτσι λοιπόν τά ὄντα αὐτά, ἀπό τή στιγμή πού δέ διαθέτουν κἄν τή μορφή ἀγγέλων σίγουρα δέν μποροῦν νά ταυτισθοῦν μαζί τους. Αὐθεντικές συναντήσεις μέ ἀγγέλους φαίνεται ὅτι σχεδόν ποτέ δέ συμβαίνουν στίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες γιά ἕνα λόγο πού θά ἐπιχειρήσουμε νά ἐξηγήσουμε παρακάτω.

Εἶναι λοιπόν δυνατόν τό «φωτεινό ὄν» νά εἶναι στήν πραγματικότητα ἕνας δαίμονας μεταμφιεσμένος ὡς ἄμορφος «ἄγγελος φωτός», προκειμένου νά βάλει σέ πειρασμό τόν ἐτοιμοθάνατο, ἀκόμα καί τή στιγμή κατά τήν ὁποία ἡ ψυχή ἀφήνει τό σῶμα; Ὁ Δρ. Μούντυ στά βιβλία του⁸ καθώς καί ἄλλοι ἐρευνητές ὄντως θέτουν αὐτό τό ἐρώτημα, μόνο καί μόνο γιά νά ἀπορρίψουν τήν πιθανότητα νά συμβαίνει κάτι τέτοιο, ἐπειδή δέν ἑναρμονίζεται μέ τίς «καλές» ἐντυπώσεις πού ἡ ἐμφάνιση τέτοιων ὄντων δημιουργεῖ στόν ἐτοιμοθάνατο. Τό σίγουρο εἶναι ὅτι οἱ ἀπόψεις αὐτῶν τῶν ἐρευνητῶν γιά τό «κακό» εἶναι σέ ὑπέρτατο βαθμό ἀφελεῖς· σύμφωνα μέ τόν Δρα Μούντυ «ὁ Διάβολος θά τόν συμβούλευε ν' ἀκολουθήσει τό δρόμο τοῦ μίσους καί τῆς καταστροφῆς»⁹ καί φαίνεται νά ἀγνοεῖ παντελῶς τά κείμενα τῆς χριστιανικῆς γραμματείας πού περιγράφουν τήν πραγματική φύση τῶν δαιμονικῶν πειρασμῶν, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζονται ἀνεξαιρέτως

7. «Διότι ὁ ἴδιος ὁ Σατανᾶς μεταμφιέζεται εἰς ἄγγελον φωτεινόν» (*Πρός Κορινθίους Β'11:14*).

8. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Life After Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 108 (146) καί *Reflections on Life After Life*, A Bantam-Mockingbird Book, 1977, σελ. 58-60.

9. Dr. Raymond a. Moody, Jr., *Life After Life*, σελ. 108 (146).

στά θύματά τους ὡς κάτι τό «καλό».

Ποιά εἶναι, ὅμως, ἡ ὀρθόδοξη διδασκαλία σχετικά μέ τούς δαιμονικούς πειρασμούς κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου; Ὁ Μέγας Βασίλειος, ἐρμηνεύοντας τά λόγια τοῦ Ψαλμοῦ «σῶσόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με καί ρῦσαί με, μή πότε ἀρπάσῃ ὡς λέων τήν ψυχήν μου» (Ψαλμός ζ' 2-3)¹⁰ δίνει τήν παρακάτω ἐξήγηση:¹¹ «Νομίζω δέ ὅτι οἱ γενναῖοι ἀθληταί τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἠγωνίσθησαν εἰς ὀλόκληρον τήν ζωήν τῶν ἀξίως κατά τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν, ὅταν διαφύγουν ἀπό ὄλας τάς καταδιώξεις αὐτῶν καί φθάσουν εἰς τό τέλος τῆς ζωῆς, ἐξετάζονται ἀπό τόν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος· καί, ἐάν μὲν εὐρεθοῦν τραυματισμένοι, ἀπό τούς ἀγῶνας των, ἢ κάπως στιγματισμένοι ἢ νά ἔχουν ἀποτυπώματα τῆς ἀμαρτίας, θά κρατηθοῦν αἰχμάλωτοι· ἐάν ὅμως εὐρεθοῦν ἀπρόσβλητοι καί ἀκηλίδωτοι, θά τούς ἀναπαύσῃ ὁ Χριστός, ἐπειδή εἶναι ἀνίκητοι καί ἐλεύθεροι. Παρακαλεῖ λοιπόν καί περὶ τῆς παρούσης καί περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς. Διότι λέγει, σῶσε με ἐδῶ ἀπό τούς διώκτας· λύτρωσέ με ἐκεῖ εἰς τόν καιρόν τῆς ἐξετάσεως μήπως ὡς λέων ἀρπάξῃ τήν ψυχήν μου. Καί αὐτά δύνασαι νά τά μάθῃς ἀπό τόν ἴδιον τόν Κύριον πού ἔλεγε κατά τόν

10. «Σῶσε με ἀπό ὄλους τούς ἐχθρούς μου, οἱ ὁποῖοι μέ καταδιώκουν καί γλύτωσέ με ἀπό αὐτούς, καί μάλιστα ἀπό τόν ἀρχηγόν των τόν Ἀβεσσαλωμ, διὰ νά μή ἀρπάσῃ αὐτόν καί ὡς λέων ἀγριος κατασπαράξῃ τήν ζωήν μου» (Ψαλμοί ζ' 2-3).

11. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Ὁμιλία εἰς τόν Ζ' Ψαλμόν», Ἔργα, μῦθρ. Σοφίας Καρακασίδου, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 5, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 45-47. Τό κείμενο αὐτό προφανῶς ἀναφέρεται εἰδικότερα στά τελώνια τά ὁποῖα ἀπαντῶνται μετά τόν θάνατο· στό Κεφάλαιο 6 παρακάτω γίνεται μία λεπτομερῆς συζήτηση σχετικά μέ τήν ἐμπειρία τῶν δοκιμασιῶν καί πειρασμῶν πού ὑφίσταται ἡ ψυχή ἀπό τούς δαίμονες τόσο πρὶν, ὅσο καί μετά τόν θάνατο.

καιρό τοῦ πάθους του· «*Nῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ἔρχεται, καὶ ἐν ἐμοὶ ἔξει οὐδέν*» (Κατὰ Ἰωάννην 14:30).¹² »

Καί μάλιστα, δέν εἶναι μόνο οἱ χριστιανοὶ ἀγωνιστές πού ἔχουν ν' ἀντιμετωπίσουν τὴ δοκιμασία ἀπὸ τοὺς δαίμονες κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου. Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, στίς ὁμιλίες του στό Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, περιγράφει πολύ παραστατικά τί συνήθως συμβαίνει στοὺς κοινούς ἁμαρτωλούς κατὰ τό θάνατό τους: «Διά τοῦτο λοιπόν καί εἶναι δυνατόν τότε ν' ἀκούσης πολλούς νά διηγοῦνται φοβερές ἱστορίες καί ὀράματα φρικτά, πού δέν ἤμποροῦν οὔτε κἄν νά τά ἀντικρύσουν οἱ μελλοθάνατοι, καί τινάσσονται μέ μεγάλη ὀρμή πάνω στό κρεββάτι πού εἶναι ἐξαπλωμένοι καί βλέπουν μέ τρόμο τοὺς παρευρισκομένους, ἐπειδή ἡ ψυχὴ τους προσπαθεῖ νά εἰσχωρήσῃ βαθύτερα καί διστάζει ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου ν' ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τό σῶμα καί δέν ὑποφέρει τὴν θέα τῶν ἀγγέλων πού ἔρχονται. Πραγματικά, ἂν κυριευόμαστε ἀπὸ φόβο ὅταν ἀντικρύζουμε ἀπλῶς ἀνθρώπους φοβερούς, τί δέν θά πάθουμε ὅταν ἰδοῦμε ἀπειλητικούς ἀγγέλους καί ἀδυσωπήτους δυνάμεις νά καταφθάνουν, ἐνῶ ἡ ψυχὴ μας θά ἀποχωρίζεται ἀπὸ τό σῶμα μας καί θά σύρειται καί θά ὀδύρεται συνεχῶς ἄσκοπα καί μάταια;»¹³

Στοὺς Βίους Ἀγίων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας συναυτοῦμε πολυάριθμες ἀναφορές τέτοιων δαιμονικῶν ὀράσεων κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, πού συνήθως ἀποσκοποῦν στό νά τρομοκρατήσουν τόν ἀποθνήσκοντα καί νά τόν κάνουν νά

12. «Διότι ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου, καί δέν ἔχει ἐπάνω μου καμμίαν δύναμιν» (Κατὰ Ἰωάννην 14:30).

13. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, «Υπόμνημα εἰς τό Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον», Ὁμιλία ΝΓ', μτφρ. Ἐλευθερίου Μερετάκη, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 11, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 170-1.

χάσει κάθε ἐλπίδα γιά τή σωτηρία του. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Διάλογος, γιά παράδειγμα, μιλά γιά κάποιον πλούσιο ἄνδρα πού ἦταν ὑποδουλωμένος σέ πολλά πάθη: «Φθάνοντας στά τελευταῖα του, τήν ὥρα ἀκριβῶς πού ἐπρόκειτο πιά νά βγεῖ ἀπό τό σῶμα, μέ ἀνοιχτά τά μάτια εἶδε βδελυρά καί κατάμαυρα πνεύματα νά παραστέκονται μπροστά του καί ἐπίμονα νά τόν διαΐζουν γιά νά τόν ἀρπάξουν στά κλειθρα τοῦ ἄδη... μέ θορυβώδεις θρήνους συγκεντρώθηκε ὅλη ἡ οἰκογένεια. Οἱ ἴδιοι ὁμως δέν μπορούσαν νά δοῦν τά πονηρά πνεύματα, τῶν ὁποίων τίς πιέσεις τόσο ὀδυνηρά ἐκείνος ὑπέμενε, ἀλλά ἐβλεπαν τήν παρουσία τους μέ τήν ὁμολογία, τήν χλωμάδα καί τόν τρόπο ἐκείνου πού ἔσερναν. Ἀπό τήν φρίκη τῆς βδελυρῆς μορφῆς ἐκείνων περιστρεφόταν πέρα-δῶθε στό κρεβάτι... κι ὅταν ἀπό τό ὑπερβολικό σφίξιμο ἀπελπίσθηκε πιά πῶς θά μπορούσε νά βρεῖ λίγη χαλάρωση, ἄρχισε μέ μεγάλες φωνές νά κραυγάζει: Ἐνακωχή τουλάχιστον μέχρι τό πρωί. Ἀλλά ἐνῶ φώναζε αὐτά, μέσα στίς ἴδιες τίς φωνές του ἀποσπάσθηκε ἀπό τήν κατοικία τοῦ σώματος.»¹⁴ Ὁ ἅγ. Γρηγόριος παραθέτει καί ἄλλα παρόμοια περιστατικά, ὅπως καί ὁ Βέδας στό ἔργο του *History of the English Church and People*.¹⁵ Ἀκόμα καί στήν Ἀμερική τοῦ 19ου αἰώνα τέτοιες ἐμπειρίες δέν ἦταν καθόλου ἀσυνήθιστες· σέ μία ἀνθολογία σχετικῶν περιστατικῶν πού κυκλοφόρησε πρόσφατα ὁ συγγραφέας ἔχει συγκεντρώσει πολλές διηγήσεις ὁραμάτων πού εἶχαν στό νεκρικό κρεβάτι ἁμαρτωλοί ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, μέ τίτλους

14. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἁγιον Ὄρος 1988, IV, 40, σελ. 360-1.

15. Venerable Bede, *A History of the English Church and People*, μτφρ. Leo Sherley-Price, Penguin Books, Baltimore, 1968, Βιβλίο V, κεφ. 13 & 15.

ὅπως «Εἶμαι μέσα στίς φλόγες – βγάλτε με ἔξω!», «Ἄχ, σῶστε με! Μὲ τραβᾶνε πρὸς τὰ κάτω!», «Πᾶω στὴν κόλαση!», καὶ «Ὁ διάβολος ἔρχεται νὰ σύρει τὴν ψυχὴ μου κάτω στὴν κόλαση!»¹⁶ Ὁ Δρ. Μούντυ, ὥστόσο, δὲ μνημονεῦει τίποτα παρόμοιο: οὐσιαστικά ὅλες οἱ ἐμπειρίες τῶν ἐτοιμοθάνατων πού περιέχονται στὸ βιβλίο του, μὲ τὴν ἀξιοσημείωτη ἐξαίρεση τῶν περιπτώσεων αὐτοκτονίας,¹⁷ εἶναι εὐχάριστες, εἴτε εἶναι Χριστιανοὶ εἴτε ὄχι, θρησκευόμενοι ἢ μὴ. Οἱ Δρες Ὅσις καὶ Χάραλντσον, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἀνακάλυψαν κατὰ τὴ διεξαγωγὴ τῶν ἐρευνῶν τους κάτι πού δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν παραπάνω τοποθέτηση.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐρευνὰ τους στὴν Ἀμερικὴ, τὰ ἀποτελέσματα ἦταν τὰ ἴδια μὲ τοῦ Δρος Μούντυ: τὸ γεγονός τῆς ἐμφάνισης τῶν ὑπερκόσμιων ἐπισκεπτῶν ἀντιμετωπίζεται ὡς κάτι θετικό, ὁ ἀσθενὴς ἀποδέχεται τὸ θάνατο, ἡ ἐμπειρία εἶναι εὐχάριστη, προκαλεῖ αἴσθημα γαλήνης καὶ ἀγαλλίασης καὶ συχνὰ παύση τοῦ πόνου πρὶν τὸ θάνατο. Ἀντιθέτως, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀντίστοιχη ἐρευνα στὴν Ἰνδία, τουλάχιστον τὸ ἕνα τρίτο τῶν ἀσθενῶν πού εἶδαν ὀπτασίες βίωσαν φόβο, κατάθλιψη καὶ ἀγωνία, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐμφάνισης τῶν «γιαμντού», ὅπως ὀνομάζονται οἱ ἄγγελοι θανάτου στὸν Ἰνδουισμό, ἢ ἄλλων ὄντων· αὐτοὶ οἱ Ἰνδοὶ ἀντιστέκονται καὶ προσπαθοῦν νὰ διαφύγουν ἀπὸ τοὺς ὑπερκόσμιους ἀγγελιαφόρους. Γιά παράδειγμα, ἕνας Ἰνδός, ὑπάλληλος γραφείου, ἔλεγε κατὰ τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου του: «Κάποιος στέκεται ἐκεῖ! Ἔχει ἕνα καρότσι μαζί του, πρέπει νὰ εἶναι γιαμντού!

16. John Myers, *Voices from the Edge of Eternity*, Spire Books, Old Tappan, N.J., 1973, σελ. 71, 109, 167, 196 κλπ.

17. Moody, ἔ. ἄ., σελ. 127-8.

Πρέπει νά ἔχει ἔρθει γιά νά πάρει κάποιον μαζί του! Μέ κοροϊδεύει καί λέει ὅτι θά πάρει ἐμένα!... Κρατήστε με σᾶς παρακαλῶ· δέ θέλω νά πάω μαζί του.» Ὁ πόνος του αὐξανόταν καί τελικά πέθανε». ¹⁸ Ἕνας Ἰνδουιστής εἶπε ξαφνικά ἐνῶ πέθαινε: «Τό γιαμντού ἔρχεται νά μέ πάρει μακριά. Κρούψτε με κάτω ἀπ' τό κρεβάτι γιά νά μή μέ βρεῖ». Ἔδειξε πρὸς τά ἔξω καί πάνω. «Ἐκεῖ εἶναι.» Τό δωμάτιο τοῦ νοσοκομείου ὅπου βρισκόταν ὁ ἀσθενής ἦταν ἰσόγειο. Ἔξω, μπροστά ἀπό τόν τοῖχο τοῦ κτιρίου, ὑπῆρχε ἓνα μεγάλο δέντρο, στά κλαδιά τοῦ ὁποίου κάθονταν πολλά κοράκια. Τήν ὥρα τοῦ ὁράματος, ὅλα τά κοράκια ξαφνικά πέταξαν μακριά ἀπό τό δέντρο μέ πολύ θόρυβο, σάν νά εἶχε ἐκπυρσοκροτήσει ὄπλο. Μείναμε κατάπληκτοι καί βγαίνοντας ἀπό τήν ἀνοιχτή πόρτα τοῦ δωματίου τρέξαμε ἔξω, ἀλλά δέν εἶδαμε τίποτα πού νά μπορούσε νά εἶχε ἐνοχλήσει τά κοράκια. Συνήθως ἦταν ἤρεμα, γι' αὐτό καί ὅλοι οἱ παρόντες θεωρήσαμε ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτο τό γεγονός ὅτι πέταξαν μακριά μέ μία πολύ ἔντονη βοή, ἀκριβῶς τή στιγμή πού ὁ ἀσθενής ἔβλεπε τό ὄραμα. ἜΉταν σάν νά εἶχαν ἀντιληφθεῖ καί ἐκεῖνα κάποια τρομερή παρουσία. Μετά ἀπό αὐτό, ὁ ἀσθενής ἔπεσε σέ κῶμα καί ἐξέπνευσε λίγα λεπτά ἀργότερα». ¹⁹ Μερικά «γιαμντού» ἔχουν τρομακτική ἐξωτερική ἐμφάνιση καί προκαλοῦν ἀκόμα περισσότερη ἀπελπισία στόν ἐτοιμοθάνατο.

Αὐτή εἶναι καί ἡ πιό ἐντυπωσιακή διαφορά ἀνάμεσα στίς ἐμπειρίες ἐτοιμοθάνατων στήν Ἀμερική καί τήν Ἰνδία πού

18. Karlis Osis and Erlendur Haraldsson, *At the Hour of Death*, Avon Books, Νέα Ὑόρκη, 1977, σελ. 90.

19. Στό ἴδιο, σελ. 41-2.

μελέτησαν οἱ Δρες Ὅσις καί Χάραλντσον, ὥστόσο οἱ συγγραφεῖς δέν μποροῦν νά προσφέρουν καμιά σχετική ἐξήγηση. Εἶναι φυσικό λοιπόν νά ἀναρωτηθοῦμε: Γιατί ἀπό τίς ἐμπειρίες τοῦ Ἀμερικανοῦ ἐτοιμοθάνατου στή σύγχρονη Ἀμερική ἀπουσιάζει σχεδόν ὀλοκληρωτικά ἓνα στοιχεῖο – ὁ ἔντονος φόβος πού προκαλεῖται ἀπό τίς τρομακτικές ἐμφανίσεις τῶν ὑπερκόσμιων ὄντων – τό ὁποῖο εἶναι τόσο συνηθισμένο τόσο στίς ἀνάλογες παρελθοντικές ἐμπειρίες τῶν Χριστιανῶν, ὅσο καί στίς σημερινές ἐμπειρίες τῶν Ἰνδῶν;

Δέν εἶναι ἀναγκαῖο νά καθορίσουμε ἀκριβῶς τή φύση αὐτῶν τῶν ὄπτασιῶν γιά νά διαπιστώσουμε ὅτι ἐξαρτῶνται σέ κάποιο βαθμό, ὅπως ἤδη ἔχουμε δεῖ, ἀπό αὐτό πού ὁ ἐτοιμοθάνατος ἀναμένει ἢ εἶναι προδιατεθειμένος νά ἀντικρῦσει. Ἔτσι λοιπόν, οἱ Χριστιανοί τῶν περασμένων αἰώνων οἱ ὁποῖοι ἔτρεφαν μία ζωντανή πίστη γιά τήν Κόλαση, καί τῶν ὁποίων ἡ συνείδηση τούς κατηγοροῦσε κατά τήν ὥρα τοῦ τέλους, συχνά ἔβλεπαν δαίμονες τήν ὥρα τοῦ θανάτου τους· οἱ σημερινοί Ἰνδοί, σαφῶς πιό «πρωτόγονοι» ἀπό τούς Ἀμερικανούς ὅσον ἀφορᾷ τά πιστεῦ τους καί τίς ἀντιλήψεις τους, συχνά βλέπουν ὄντα πού ἀνταποκρίνονται στούς ἀκόμα καί σήμερα πολύ ἀληθινούς φόβους τους γιά τή μετά θάνατον ζωή· ἀντίθετα, οἱ σημερινοί Ἀμερικανοί, μέ τίς «πεφωτισμένες» ἀπόψεις τους, βλέπουν ὄπτασιες πού ἐναρμονίζονται μέ τήν «ἄνετη» ζωή καί τά πιστεῦ τους, πού γενικά δέν περιλαμβάνουν κανέναν ἀπολύτως ρεαλιστικό φόβο γιά τήν κόλαση, ἢ καμιά ἀπολύτως ἐπίγνωση τῆς ὑπαρξης τῶν δαιμόνων.

Αὐτό πού ἀντικειμενικά συμβαίνει εἶναι ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ δαίμονες παρουσιάζουν πειρασμούς ἀνάλογα μέ τό πνευματικό ἐπίπεδο καί τίς προσδοκίες αὐτῶν τούς ὁποίους πειρά-

ζουν. Σέ ὄσους τρέμουν τήν κόλαση, οἱ δαίμονες μπορεῖ νά ἐμφανιστοῦν μέ τρομακτικές μορφές, προκειμένου νά καταφέρουν νά πεθάνει ὁ ἄνθρωπος μέσα στήν ἀπελπισία· σέ ὄσους ὅμως, δέν πιστεύουν στήν κόλαση, ἤ στούς Προτεστάντες πού πιστεύουν ὅτι εἶναι σίγουρα «ἤδη σεσωσμένοι» καί ἐπομένως δέ χρειάζεται νά φοβοῦνται τήν κόλαση, οἱ δαίμονες προτιμοῦν νά παρουσιάσουν πειρασμούς μέ κάποια ἄλλη μορφή μέ τήν ὁποία ἡ πονηρή τους πρόθεση δέ θά ἐκδηλώνεται τόσο φανερά. Κατά παρόμοιο τρόπο, ἀκόμα καί σέ ἕνα Χριστιανό ἀγωνιστή πού ἔχει ἤδη ὑποφέρει πολλά, οἱ δαίμονες μπορεῖ νά ἐμφανιστοῦν μέ τέτοιον τρόπο ὥστε νά τόν ἀποπλανήσουν παρά νά τόν ἐκφοβίσουν.

Οἱ δαιμονικοί πειρασμοί πού πολιορκοῦσαν τήν ἁγ. Μαύρα, Χριστιανομάρτυρα τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ., καθώς πέθαινε, μᾶς προσφέρουν ἕνα καλό παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ εἶδους πειρασμοῦ πού μόλις ἀναφέραμε. Ἄφοῦ εἶχε παραμείνει ἔννεα ἡμέρες σταυρωμένη μαζί μέ τό σύζυγό της, ἁγ. Τιμόθεο, ἡ ἁγ. Μαύρα δέχθηκε πειρασμό ἀπό τό διάβολο. Ὁ Βίος τῶν δύο ἁγίων ἀναφέρει τά λόγια μέ τά ὁποῖα ἡ ἴδια ἡ ἁγ. Μαύρα περιέγραφε τούς πειρασμούς πού δεχόταν στό σύζυγο καί συμμάρτυρά της : «-Στάσου στερεός, στάσου παλικάρι, Τιμόθεε. Τά μεσάνυχτα δρεθήκα σέ ἔκσταση κι εὐθύς ἀμέσως πρόσεξα νά μέ ζυγώνει ἕνας ἄνθρωπος χαμογελαστός, πού κρατοῦσε στά χέρια ἕνα ποτήρι γιομάτο μέλι καί γάλα. Μοῦ τῶφερε μέχρι τά χεῖλη, καί μοῦ εἶπε: «Πάρτο κι ἀπόλαυσέ το.» «Ποιός εἶσαι καί ἀπό ποῦ ἔρχεσαι;» τόν ρώτησα. «Ἄγγελος τοῦ Θεοῦ εἶμαι», μοῦ ἀποκρίθηκε. «Ἄν εἶσαι τέτοιος πού λές, ἔλα νά κλαύσουμε μαζί καί νά προσευχηθοῦμε στόν Ἐσταυρωμένο». «Ἐέρεις κάτι;» μοῦ λέει. «Σέ λυπήθηκα νά σέ βλέπω πάνω στό ξύλο, δίχως τροφή. Θά τά καταφέρεις ἄραγε

νά συνεχίσεις;». «Ποιός σ' ἔστειλε νά μοῦ τά πεῖς αὐτά;» τόν σιγορώτησα. «Δέν ξέρεις ὅτι μέ τήν ὑπομονή, τήν ἐγκράτεια καί τήν προσευχή, ἀνεβαίνω τή σκάλα τοῦ ὕψους;» Ὡ, ἡ δύναμη τῆς προσευχῆς λιώνει τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μας. Τή στιγμή πού στήν προσευχή μου ἀνέφερα τόν λυτρωτικό σταυρό τοῦ Σωτήρα μας, εἶδα νά στρέφει τό πρόσωπό του πρός τή Δύση. Τότε κατάλαβα. Καί τή στερνὴ ἀκόμα τούτη ὥρα, ἦλθε σάν ἄγγελος φωτός νά μᾶς ἀναστατώσει. Σέ λίγο ἡ ὄπτασία αὐτή ἐξαφανίσθηκε.

Μετά τήν ἐξαφάνισή του μ' ἐπισκέφθηκε ἄλλος. Αὐτός μέ πῆρε στά χέρια του, μέ ξεσήκωσε καί μ' ἔφερε σ' ἓνα πλατύ ποτάμι. Ἀνάμεσα στίς ὄχθες του κυλοῦσε μέλι καί γάλα! «Σκύψε καί ἀπόλαυσε ὅσο λαχταρᾷς» μοῦ ψιθύρισε. Στή δελεαστική του προσφορά ἀποκρίθηκα: «Δέν πρόκειται νά γευτῶ μήτε νερό, μήτε ἄλλο εὖοσμο δροσιτικό ποτό, ἂν τά χεῖλη μου δέν ἀκουμπήσουν στό Ποτήρι τοῦ Ἐσταυρωμένου Χριστοῦ. Αὐτό τό ποτήρι σκορπᾷ σωτηρία καί ζωή. Ζωή ἀτελεύτητη». Ὁ καινούργιος μου ἐπισκέπτης ἔσκυψε στόν ποταμό, ἄπλωσε τίς παλάμες του καί ἤπιε, καί ξαφνικά ἐξαφανίσθηκε, αὐτός μαζί καί τό ποτάμι»²⁰.

Ἡ τρίτη ὄπτασία πού ἐμφανίσθηκε στήν ἀγ. Μαύρα, αὐτή ἐνός ἀληθινοῦ ἀγγέλου, θά ἀναφερθεῖ παρακάτω· ἤδη, ὅμως, εἶναι φανερό ὅτι οἱ πραγματικοί Χριστιανοί ἀντιμετωπίζουν μέ μεγάλη ἐπιφύλαξη τίς «ἀποκαλύψεις» πού δέχονται κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου.

Ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, λοιπόν, εἶναι πράγματι μία ὥρα δαιμονικῶν πειρασμῶν καί οἱ «πνευματικῆς ἐμπειρίας» πού

20. Σώτον Χονδρόπουλου, *Οἱ Ἅγιοι Μάρτυρες Τιμόθεος καί Μαύρα*, Ἐκδ. «Καινούργια Γῆ», Ἀθήνα 1996, σελ. 90-2.

βιώνουν οἱ ἄνθρωποι τὴν ὥρα αὐτή, ἀκόμα κι ἂν φαίνονται νὰ εἶναι «μεταθανάτιες», ἓνα σημεῖο πού θά συζητηθεῖ παρακάτω, πρέπει νὰ κρίνονται μέ τὰ ἴδια κριτήρια τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μέ τὰ ὁποῖα κρίνονται ὁποιοσδήποτε ἄλλες «πνευματικές ἐμπειρίες». Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, τὰ «πνεύματα» πού ἐνδέχεται νὰ συναντήσῃ ὁ κάθε ἄνθρωπος αὐτὴν τὴν ὥρα πρέπει νὰ τὰ ὑποβάλλῃ στὴν καθολικὴ δοκιμασία, γιὰ τὴν ὁποία μιᾶ ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης: «δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον» (Ἰωάννου Α' 4:1).²¹

Μερικοὶ κριτικοὶ τῶν σύγχρονων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἔχουν ἤδη ἐπισημάνει τὴν ὁμοιότητα ἀνάμεσα σὸ «φωτεινὸ ὄν» καὶ στὰ πνεύματα «ὀδηγούς» καὶ «φίλους» τοῦ μεντιουμιστικοῦ πνευματισμοῦ. Ἄς ρίξουμε λοιπὸν μία σύντομη ματιὰ στὴν πνευματιστικὴ διδασκαλία σχετικὰ μέ τὰ «φωτεινά ὄντα» καὶ τὰ μηνύματά τους. Ἐνα κλασικὸ πνευματιστικὸ κείμενο²² ἀναφέρει ὅτι «ἡ διδασκαλία τῶν πνευμάτων εἶναι σύμφωνη πάντα ἢ σχεδὸν πάντα, μέ ὑψηλά ἠθικά κριτήρια: ὅσον ἀφορᾷ τὴν πίστη, δέχεται πάντοτε τὴν ὑπαρξὴ Θεοῦ, διακρίνεται ἀπὸ εὐλάβεια πρὸς Αὐτόν, ἀλλὰ δέν ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερα γιὰ τὰ διανοητικὰ κατασκευάσματα πού ἀπασχολοῦσαν τὸ νοῦ τῶν Ἐπισκόπων στίς Ἐκκλησιαστικές Συνόδους».²³ Ἐπιπλέον, τὸ βιβλίο αὐτό

21. «Δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, ἐὰν εἶναι ἀπὸ τὸν Θεόν, διότι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐδγῆκαν εἰς τὸν κόσμον.» (Ἰωάννου Α' 4:1).

22. J. Arthur Hill, *Spiritualism, Its History, Phenomena and Doctrine*, George H. Doran Co., Νέα Ὑόρκη, 1919.

23. Στὸ ἴδιο, σελ. 235.

δηλώνει ὅτι ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ «λέξη-κλειδί» καὶ «κεντρικό δόγμα» τῆς πνευματιστικῆς διδασκαλίας²⁴. ὅτι «ἡ θαυμάσια γνώση» μεταβιβάζεται ἀπό τὰ πνεύματα καὶ ὠθεῖ τούς πνευματιστές νά ἀναλάβουν τό ἱεροποστολικό ἔργο τῆς διάδοσης «τῆς ἰδέας ὅτι ἡ μετὰ θάνατον ζωὴ ἀποτελεῖ βεβαιότητα»²⁵ καί, τέλος, ὅτι τὰ «ἀνώτερα» πνεύματα ὑπερβαίνουν τούς «περιορισμούς» τῆς ἀτομικῆς προσωπικότητος καὶ ἐνεργοῦν περισσότερο ὡς «ἐπιρροές» παρά ὡς πρόσωπα, πληρούμενα ὅλο καὶ περισσότερο μέ «φῶς»²⁶. Πράγματι, οἱ πνευματιστές στούς ὕμνους τους κυριολεκτικά ἐπικαλοῦνται «φωτεινά ὄντα»:

«Ἄγιοι λειτουργοὶ τοῦ φωτός!

Κρυμμένοι ἀπό τὴ θνητὴ ὄρασή μας...

Στεῖλτε τούς ἀγγελιοφόρους τοῦ φωτός

Ν' ἀποσφραγίσουν τὴν ἐσωτερικὴ ὄρασή μας.»²⁷

Ἦ ὅλα τὰ παραπάνω εἶναι ἀρκετά γιὰ νά μᾶς κάνουν πολὺ δύσπιστους ὅσον ἀφορᾷ τό «φωτεινό ὄν» τό ὁποῖο τώρα ἐμφανίζεται σέ ἀνθρώπους πού ἔχουν παντελὴ ἄγνοια τῆς φύσης καὶ τῆς δεξιολογικῆς πανουργίας τῶν δαιμονικῶν ἐνεργειῶν. Καὶ ὁ Δρ. Μούντυ ἀπλῶς αὐξάνει αὐτὴ μας τὴ δυσπιστία ὅταν ἀναφέρει ὅτι κάποιοι περιγράφουν αὐτό τό ὄν ὡς «ἀστεῖο πρόσωπο» μέ «αἴσθησι τοῦ χιοῦμορ» πού κάνει τόν ἐτοιμοθάνατο νά «νιώθει εὐχάριστα μαζί του»²⁸. Ἐνα τέτοιο ὄν, μέ τό μήνυμα «ἀγάπης καὶ κατανόησης» πού ἐκπέμπει, ἔχει ὄντως μία ἀξιοσημεῖωτη ὁμοιότητα μέ τὰ ἀσή-

24. Στό ἴδιο, σελ. 283.

25. Στό ἴδιο, σελ. 185-6.

26. Στό ἴδιο, σελ. 300-1.

27. Στό ἴδιο σελ. 186-7.

28. Moody, ἔ. ἄ., σελ. 49, 51 (68).

μαντα καὶ συχνὰ εὐδιάθετα «πνεύματα» τῶν πνευματιστικῶν συγκεντρώσεων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναμφισβήτητα δαίμονες – ὅταν βέβαια ἢ ἴδια ἢ πνευματιστικὴ συγκεντρωσιμὴ δέν εἶναι μία στημένη ἀπάτη.

Τὸ γεγονός αὐτὸ ἔχει ὀδηγήσει πολλοὺς στό νά καταδικάσουν κάθε φαινόμενο «μεταθανάτιας» ἐμπειρίας τὸ ὁποῖο τώρα χαρακτηρίζουν ὡς δαιμονικὴ πλάνη. Οἱ Εὐαγγελικοὶ Προτεστάντες συγγραφεῖς ἑνός σχετικοῦ βιβλίου δηλώνουν: «Θεωροῦμε ὅτι ὑπάρχουν ὀρισμένοι νέοι καὶ ἄγνωστοι κίνδυνοι σέ ὅλη αὐτὴν τὴν πλάνη τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Ἔχουμε τὴν αἴσθησιμὴ ὅτι ἀκόμα καὶ μιὰ ἀόριστη πίστη στίς ἀναφερόμενες κλινικὲς ἐμπειρίες μπορεῖ νά ἔχει σοβαρὲς συνέπειες γιὰ τοὺς ἀνθρώπους πού πιστεύουν στή Βίβλο. Μερικοὶ εἰλικρινεῖς στήν πίστη Χριστιανοὶ ἔχουν πιστέψει ἀπολύτως ὅτι τὸ Φωτεινὸ Ἦν δέν εἶναι κανεὶς ἄλλος ἐκτός ἀπό τὸν Ἰησοῦ Χριστό καὶ, δυστυχῶς, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ὀρίσκονται στήν κατάλληλη θέση νά ἐξαπατηθοῦν».²⁹ Γιὰ νά ὑποστηρίξουν τὴν ἄποψή τους, οἱ συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου παραθέτουν κάποιους ἀξιόσημους παραλληλισμούς μετὰξὺ μερικῶν σημερινῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν καὶ ἐμπειριῶν πού εἶχαν κάποια μέντιουμ καὶ ἀποκρυφιστὲς τῆς ἐποχῆς μας, τονίζοντας ἐπιπροσθέτως τὸ ἀναμφισβήτητο γεγονός ὅτι ἕνας ἀριθμὸς ἐρευνητῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἐνδιαφέρονται ἐπίσης, καὶ γιὰ τὸν ἀποκρυφισμό, καὶ μάλιστα ἔχουν ἔρθει σέ ἐπαφή μὲ μέντιουμ.³⁰

Ἐπάρχει, φυσικά, μεγάλο ποσοστὸ ἀλήθειας σέ αὐτὲς τίς παρατηρήσεις. Δυστυχῶς, χωρὶς τὴν πλήρη Χριστιανικὴ

29. John Weldon and Zola Levitt, *Is There Life After Death*: Harvest House Publishers, Irvine, Calif. 1977, σελ.76.

30. Στό ἴδιο, σελ. 64-70.

διδασκαλία γιά τή μετά θάνατον ζωή, ἀκόμα καί οἱ πιά καλοπροαίρετοι «πιστεύοντες στή Βίβλο» ἀποπροσανατολίζονται, ἀπορρίπτοντας τίς ἀληθινές μεταθανάτιες ἐμπειρίες τῆς ψυχῆς μαζί μέ τίς ἐμπειρίες πού μπορεῖ ὄντως νά προέρχονται ἀπό δαιμονικές πλάνες. Αὐτοί οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι εἶναι «ἀνοιχτοί» στήν ἀποδοχή παραπλανητικῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω.

Οἱ Δρες Ὅσις καί Χάραλντσον, πού εἶχαν καί οἱ δύο «ἐκτενεῖς καί προσωπικές ἐμπειρίες μέ μέντιουμ» σημειώνουν κάποια ὁμοιότητα ἀνάμεσα στίς ὄπτασιες πού ἐμφανίζονται στούς ἐτοιμοθάνατους καί στίς ἐμπειρίες τῶν ἀσχολούμενων μέ τόν πνευματισμό. Σημειώνουν, ὡστόσο, καί μία «ὀλοφάνερη διαφορά» ἀνάμεσα στά δύο αὐτά εἶδη ἐμπειριῶν: «ἀντί νά συνεχίσει νά ζεῖ τή ζωή του μέ τό συνηθισμένο κοσμικό τρόπο τόν ὁποῖο περιγράφουν τά μέντιουμ, ὁ ἄνθρωπος πού γυρίζει ἀπό τό θάνατο ἐμφανίζεται νά προβαίνει μέ πάθος σέ ἕνα ριζικά νέο τρόπο ὑπαρξῆς καί δίωσης καταστάσεων καί γεγονότων».³¹ Μάλιστα, ὁ κόσμος τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν πράγματι μοιάζει στό σύνολό του νά εἶναι ἐντελῶς διαφορετικός ἀπό τό συνηθισμένο κόσμο τῶν μέντιουμ καί τοῦ πνευματισμοῦ· καί πάλι ὅμως, εἶναι ἕνας κόσμος ὅπου οἱ δαιμονικές πλάνες καί προτροπές εἶναι ὄχι μόνο πιθανές ἀλλά σίγουρα ἀναμενόμενες, εἰδικά στούς ἔσχατους καιρούς στούς ὁποίους ζοῦμε, καιρούς στούς ὁποῖους ἤδη βλέπουμε νά ἐκδηλώνονται ὅλο καί πιά καινούριοι, ὅλο καί πιά ἀδιόρατοι πνευματικοί πειρασμοί, ἀκόμα καί «σημεῖα μεγάλα καί τέρατα, ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατόν, καί

31. Osis & Haraldsson, ἔ. ἀ., σελ.200.

32. «Μεγάλα θαύματα καί τέρατα, ὥστε νά πλανήσουν, εἰ δυνατόν, καί τοὺς ἐκλεκτούς.» (Κατά Ματθαῖον 24:24).

τοὺς ἐκλεκτοὺς» (Κατά Ματθαῖον 24:24).³²

Ὁφείλουμε, λοιπόν, νά εἶμαστε ἐξαιρετικά δύσπιστοι ἀπέναντι στά «φωτεινά ὄντα» πού μοιάζουν νά ἐμφανίζονται τή στιγμή τοῦ θανάτου. Θυμίζουν πολύ δαίμονες οἱ ὁποῖοι προσποιῶνται τους ἀγγέλους καί ἀποσκοποῦν στήν παραπλάνηση ὄχι μόνο τοῦ ἴδιου τοῦ προσώπου πού πεθαίνει, ἀλλά ἀκόμα περισσότερο, αὐτῶν, στοὺς ὁποίους τό πρόσωπο αὐτό θά διηγηθεῖ ἀργότερα τήν προσωπική του ἐμπειρία στήν περίπτωση πού ἀνανήψει, ἀνάλογα μέ τίς πιθανότητες γιά κάτι τέτοιο, τίς ὁποῖες, φυσικά, οἱ δαίμονες γνωρίζουν πολύ καλά.

Ὡστόσο, τελικά, ἡ κρίση μας ὅσον ἀφορᾷ τό συγκεκριμένο καθὼς καί ἄλλα «μεταθανάτια» φαινόμενα θά πρέπει νά ἐξαρτηθεῖ ἀπό τό δόγμα τό ὁποῖο ἀνακύπτει ἀπό τά ἐν λόγω φαινόμενα, εἴτε αὐτό μεταδιδάζεται ἀπό κάποιον «πνευματικό ὄν» πού βλέπει ὁ ἄνθρωπος τήν ὥρα τοῦ θανάτου, εἴτε ἀπλῶς ὑπονοεῖται ἢ συνάγεται ἀπό τά φαινόμενα. Θά προσεγγίσουμε τό θέμα τῆς διαμόρφωσης τῆς κρίσης μας γιά τά συγκεκριμένα φαινόμενα ἀφοῦ πρῶτα τελειώσουμε τήν ἐξέταση τῶν ἰδίων τῶν φαινομένων.

Μερικοί ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι «πέθαναν» καί ἐπανήλθαν στή ζωή – συνήθως ἐκεῖνοι πού εἶναι ἢ γίνονται οἱ πιά «θηρσκευόμενοι» – ταυτίζονται τό «φωτεινό ὄν» πού συνάντησαν ὄχι μέ ἄγγελον, ἀλλά μέ τήν ἀόρατη «παρουσία» τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ. Γιά τέτοιους ἀνθρώπους ἡ ἐμπειρία αὐτή συχνά συνδέεται μέ ἕνα ἄλλο φαινόμενο τό ὁποῖο γιά τοὺς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς εἶναι ἴσως, ἐκ πρώτης ὄψεως, αὐτό πού προβληματίζει περισσότερο ἀπ' ὅλα τά σημερινά «μεταθανάτια» φαινόμενα: τή θέαση τοῦ «παραδείσου».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΣΣΕΡΑ

Ἡ σύγχρονη ἐμπειρία τῆς ὄρασης τοῦ «Παραδείσου»

Ὁ Δρ. Μούντυ παρατηρεῖ στό *Life After Life* ὅτι τὰ ἄτομα ἀπό τὰ ὁποῖα πῆρε συνέντευξη δέ φαίνεται νά ἔχουν βιώσει τίποτε σχετικό μέ «τίς παραδοσιακές δοξασίες γιά τή μετά θάνατον ζωή», καί μάλιστα συνήθως δυσπιστοῦν στή συνηθισμένη ἄποψη γιά τόν παράδεισο καί τήν κόλαση καί στό ὅλο μοντέλο «ἐπιδράβευση-τιμωρία στήν ἄλλη ζωή».¹

Στό *Reflections on Life after Life*, ὁ συγγραφέας δηλώνει ὅτι οἱ μεταγενέστερες συνεντεύξεις πού πῆρε πράγματι ἀποκαλύπτουν τήν εὐρεία ὑπαρξη μεταθανάτιων ἐμπειριῶν πού ἀφοροῦν κάποια «ἄλλα βασίλεια ὑπαρξης πού θά μποροῦσαν κάλλιστα νά ἀποκαλεστοῦν “οὐράνια”»². Κάποιος ἄνδρας βρέθηκε σέ «μία ἐξοχή ὅπου ὑπῆρχαν ρυάκια, γρασίδι, δέντρα καί βουνά»³. Ἐπίσης, μία γυναίκα βρέθηκε σέ ἕνα παρόμοιο «ὄμορφο μέρος», καί περιέγραψε πώς «πέρα μακριά... εἶδα μία πόλη. Αὐτή ἡ πόλη εἶχε κτίρια, ξεχωριστά κτίρια. Ἦταν λαμπερά, ἀστραφτερά, ξεχωριστά μεταξύ τους.

1. Dr. Raymond A. Moody Jr., *Life After Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 70 (95).

2. Dr. Raymond A. Moody Jr., *Reflections on Life After Life*, A Bantam-Mockingbird Book, σελ. 15.

3. Στό ἴδιο, σελ.16.4. Στό ἴδιο, σελ.17.

Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ ἦταν εὐτυχισμένοι. Ἐπῆρασαν κρυστάλλινα νερά, συντριβάνια...νομίζω ὅτι θά μπορούσε νά τήν πεῖ κανεῖς μία πόλη φωτός».⁴

Στήν πραγματικότητα, ὅπως ἀποκαλύπτουν μερικά ἀπό τά ὑπόλοιπα καινούρια βιβλία, αὐτή εἶναι μία μάλλον συνηθισμένη ἐμπειρία. Οἱ Προτεστάντες συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου πού ἀναφέραμε στό προηγούμενο κεφάλαιο πιστεύουν ὅτι πρόκειται – τουλάχιστον ὅταν οἱ περιγραφόμενες εἰκόνες εἶναι καθαρά Βιβλικές – γιά Χριστιανική ἐμπειρία ἢ ὁποία πρέπει νά διαχωρίζεται σαφῶς ἀπό τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ἄλλων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν, τίς ὁποῖες θεωροῦν ὡς δαιμονικές πλάνες. «Οἱ ἄπιστοι φαίνεται πώς βιώνουν ἐμπειρίες βασισιμένες σέ λανθασμένες διδασκαλίες, ἐκείνες πού στή Βίβλο ἀποδίδονται συγκεκριμένα στό Σατανά: οἱ πιστοί βιώνουν δογματικῶς ὀρθές ἐμπειρίες, οἱ ὁποῖες θά μπορούσαν νά προέρχονται κατευθείαν ἀπό τή Γραφή».⁵ Ἰσχύει ὄντως αὐτό ἢ ὑπάρχει πραγματικά πολύ μεγαλύτερη ἐγγύτητα μεταξύ ἐμπειριῶν πιστῶν καί ἀπίστων ἀπ' ὅ,τι φαντάζονται οἱ συγκεκριμένοι συγγραφεῖς;

Ἡ ἐμπειρία πού παρατίθεται ὡς αὐθεντικά «Χριστιανική» εἶναι αὐτή τῆς Μπέτυ Μάλτς, ἢ ὁποία ἔχει δημοσιεύσει ἕνα βιβλίο ὅπου περιγράφει τήν 28λεπτη «ἐξωσωματική» τῆς ἐμπειρία ἐνῶ ἦταν «κλινικά νεκρή». Ἡ Μάλτς γράφει: «Μετά τό θάνατό μου βρέθηκα ἀμέσως νά ἀνεβαίνω ἕναν ὄμορφο πράσινο λόφο... βιάδιζα πάνω σέ γρασίδι, εἶχε τήν πιό ζωντανή ἀπόχρωση πράσινου πού εἶχα δεῖ ποτέ». Συνοδευόταν ἀπό μία ἄλλη φιγούρα πού βιάδιζε δίπλα τῆς, «μία ψηλή

4. Στό ἴδιο, σελ.17.

5. Zola Levitt and John Weldon, *Is There Life After Death?*, Harvest House Publishers, Irvine, Ca. 1977, σελ.116.

φιγούρα, πού θύμιζε ἄνδρα καί φοροῦσε μακρὸ χιτῶνα. Ἐναρωτήθηκα ἂν ἦταν ἄγγελος... Καθὼς περπατούσαμε μαζί δὲν ἔδλεπα κανέναν ἥλιο – ὑπῆρχε ὅμως παντοῦ φῶς. Ἄριστερά μας, σὲ ἀπόσταση, ἄνθιζαν πολύχρωμα λουλούδια. Ἐπῆρχαν ἐπίσης θάμνοι καί δέντρα... καί ξαφνικά ἀντικρίσαμε ἓνα ὑπέροχο ἀσημένιο οἰκοδόμημα. Θύμιζε παλάτι, ἀλλὰ δὲν εἶχε πύργους. Καθὼς πλησιάζαμε πρὸς αὐτό, ἄκουσα φωνές. Ἦταν μελωδικές, ἁρμονικές, καί ἔψαλλαν ἐν χορῷ· ἄκουσα τὴ λέξη «Ἰησοῦς»... Ὁ ἄγγελος προχώρησε μπροστά καί ἔβαλε τὴν παλάμη τοῦ χεριοῦ του πάνω σὲ μία πύλη πού δὲν εἶχα παρατηρήσει προηγουμένως. Γύρω στὰ τέσσερα μέτρα ὕψος, ἡ πύλη ἦταν ἓνα συμπαγές φύλλο ἀπὸ μαργαριτάρι.» Ὅταν ἄνοιξε, «μέσα εἶδα κάτι σάν δρόμο πού εἶχε χρυσὸ χρῶμα μὲ ἓνα ἐπίστρωμα ἀπὸ γυαλί ἢ νερό. Τὸ κίτρινο φῶς πού ἐκπεμπόταν ἦταν ἐκτυφλωτικό. Δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ τὸ περιγράψω. Δὲν εἶδα κάποια φιγούρα, ὅμως εἶχα αἴσθησι τῆς παρουσίας ἑνὸς Προσώπου. Ξαφνικά ἤξερα ὅτι τὸ φῶς ἦταν ὁ Ἰησοῦς.» Ὅταν τὴν κάλεσαν νὰ περάσει τὴν πύλη, θυμήθηκε τὸν πατέρα της πού προσευχόταν γιὰ ἐκείνη, ὅσοι οἱ πύλες ἔκλεισαν, καί ἐπέστρεψε στὸ λόφο, παρατηρώντας τὸν ἥλιο νὰ ἀνατέλλει πάνω ἀπὸ τὸ στολισμένο μὲ πολύτιμους λίθους τοῖχο· ὁ ἥλιος αὐτὸς σύντομα ταυτίστηκε μὲ τὸν ἥλιο πού ἀνέτελλε πάνω ἀπὸ τὴν πόλη Τέρ ᾠτ, στὸ νοσοκομεῖο ὅπου βρισκόταν ὅταν ἐπέστρεψε στὸ σῶμα της, γεγονός πού κοινῶς ἀναγνωρίστηκε ὡς θαῦμα.⁶

Εἶναι ἄραγε αὐτὴ ἡ ἐμπειρία πραγματικά διαφορετικὴ στὸ εἶδος της ἀπὸ τίς περισσότερες ἀνάλογες ἐμπειρίες πού

6. Betty Malz, *My Glimpse of Eternity*, Chosen Books, Waco, Texas 1977, σελ.84-89.

ἀναφέρει ὁ Δρ. Μούντυ; Πρόκειται ὄντως γιά ἕνα χριστιανικό ὄραμα τοῦ παραδείσου; Σημειώνουμε ὅτι ἡ κα Μάλτς εἶναι Προτεστάντισσα στό θρήσκευμα, καί ἡ πίστη της ἐνδυναμώθηκε ἀπό αὐτήν τήν ἐμπειρία. Ὁ Ὀρθόδοξος Χριστιανός ἀναγνώστης δέν εἶναι, φυσικά, τόσο πεπεισμένος γιά τήν ἀύθεντικότητα τῆς ἐμπειρίας της ὅσο εἶναι οἱ Προτεστάντες συγγραφεῖς πού ἀναφέραμε πιά πάνω. Ἀνεξάρτητα ἀπό ὅποιαδήποτε γνώση πού μπορεῖ νά διαθέτουμε γιά τό πῶς ἡ ψυχή προσεγγίζει τόν οὐρανό μετά τό θάνατο, καί τό τί ὑφίσταται μέχρι νά καταλήξει ἐκεῖ – αὐτά θά τά συζητήσουμε ἀργότερα – αὐτή ἡ ἐμπειρία δέ μᾶς φαίνεται πραγματικά τόσο πολύ διαφορετική ἀπό τίς «κοσμικές» μεταθανάτιες ἐμπειρίες τίς ὁποῖες ἔχουμε ἀναφέρει καί πού τόσο συζητιοῦνται στίς μέρες μας. Ἐκτός ἀπό τή «Χριστιανική» ἀπόχρωση πού εἶναι φυσικό νά προσδίδει στή συγκεκριμένη ἐμπειρία μία πιστή Προτεστάντισσα – ὁ ἄγγελος, ὁ ὕμνος, ἡ παρουσία τοῦ Ἰησοῦ – ὑπάρχουν ἀρκετά κοινά στοιχεῖα μέ τίς «κοσμικές» ἐμπειρίες: τά αἰσθήματα ἀνακούφισης καί γαλήνης τά ὁποῖα περιγράφει ὡς ἐντελῶς ἀντίθετα μέ αὐτά πού τῆς δημιουργοῦσε ἐπί μῆνες ἡ ἐπώδυνη ἀσθένειά της, τό «φωτεινό ὄν» τό ὁποῖο καί ἄλλοι ἄνθρωποι ταυτίζουν μέ τόν «Ἰησοῦ», ἡ πρόσβαση σέ κάποιο εἶδος διαφορετικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος κεῖται πίσω ἀπό κάποιο εἶδος «συνόρου» καί εἶναι, τέλος, λίγο παράξενο τό ὅτι ἔβλεπε τόν ἥλιο τοῦ δικοῦ μας κόσμου νά ἀνατέλλει πάνω ἀπό τούς τοίχους μέ τούς πολύτιμους λίθους, ἐάν πράγματι αὐτό ἦταν ὁ παράδεισος. Πῶς πρέπει λοιπόν νά ἐρμηνεύσουμε τήν ἐμπειρία της;

Σέ μερικά ἀπό τά ἄλλα καινούρια βιβλία ἀναφέρεται ἕνας ἀριθμός παρόμοιων ἐμπειριῶν, ἡ σύντομη ἐξέταση τῶν ὁποίων θά μᾶς δώσει μία πιά σαφή εἰκόνα γιά τό τί πράγ-

ματι συμβαίνει.

Ἐνα βιβλίο πού ἔχει ἐκδοθεῖ πρόσφατα περιέχει μία συλλογή ἀπό «Χριστιανικές» ἐμπειρίες ἀνθρώπων, κυρίως Προτεστάντων, οἱ ὅποιοι εἶτε θρίσκονταν στό κατώφλι τοῦ θανάτου εἶτε εἶχαν θεωρηθεῖ κλινικῶς νεκροί.⁷ Στό βιβλίο αὐτό περιγράφεται ἡ ἐμπειρία μίας γυναίκας ἡ ὁποία «πέθανε», ἐλευθερώθηκε ἀπό τό σῶμα της καί ἔφτασε σέ ἕναν τόπο μέ λαμπρό φῶς κοιτάζοντας μέσα ἀπό ἕνα «ἐπουράνιο παράθυρο.» «Αὐτό πού εἶδα ἐκεῖ ἔκανε κάθε γήινη χαρά νά ὠχριά ἀπό ἀσημαντότητα. Λαχταροῦσα νά ἐνωθῶ μέ τό εὐτυχημένο πλῆθος τῶν παιδιῶν πού τραγουδοῦσαν καί χοροπηδοῦσαν στόν κῆπο μέ τίς μηλιές... Πάνω στά δέντρα ὑπῆρχαν εὐωδιαστά ἄνθη μαζί μέ ὄριμους κόκκινους καρπούς. Καθώς καθόμουν ἐκεῖ ρουφώντας τήν ὁμορφιά, σταδιακά ἄρχισα νά ἀντιλαμβάνομαι τήν ὕπαρξη μίας Παρουσίας· μίας Παρουσίας πού ἐξέπεμπε χαρά, ἀρμονία καί εὐσπλαχνία. Ἡ καρδιά μου ποθοῦσε νά γίνει ἕνα κομμάτι αὐτῆς τῆς ὁμορφιάς.» Κατόπιν ἡ γυναίκα αὐτή ἐπέστρεψε στό σῶμα της, ἀφοῦ εἶχε «πεθάνει» γιά δεκαπέντε λεπτά, «τήν ὑπόλοιπη ἐκείνη μέρα, καθώς καί τήν ἐπόμενη, αὐτός ὁ ἄλλος κόσμος ἦταν πολύ πιό πραγματικός γιά μένα ἀπ' ὅ,τι ὁ κόσμος στόν ὁποῖο εἶχα γυρίσει».⁸ Ἡ ἐμπειρία πού μόλις ἀναφέραμε προκάλεσε στή γυναίκα μία φαινομενικά «πνευματική» χαρά ἐφάμιλλη μέ αὐτήν τῆς κας Μάλτς, καί ἐπιπλέον ἔδωσε μία νέα θρησκευτική διάσταση στή μετέπειτα ζωή της· ὁμως ἡ εἰκόνα τοῦ «παραδείσου» στή μία περίπτωση εἶναι τελείως διαφορετική ἀπ' ὅ,τι στήν ἄλλη.

7. John Myers, *Voices from the Edge of Eternity*, Spire Books, Old Tappan, N.J. 1973.

8. ἔ. ἀ. σελ. 228-231, ἀναδημοσίευση ἀπό τό *Guideposts Magazine*, 1963.

Μία ἔντονη «μεταθανάτια» ἐμπειρία εἶχε ἕνας γιατρός ἀπὸ τὴν πολιτεία Βιορτζίνια τῶν Ἑνωμένων πολιτειῶν, ὁ Δρ. Τζώρτζ Ρίτσι. Μία σύντομη περιλήψη της δημοσιεύτηκε στὸ *Guideposts Magazine* τὸ 1963, καὶ μία ἐκτενέστερη ἀπόδοση κυκλοφόρησε μὲ τὴ μορφή βιβλίου⁹. Ὁ νεαρός Τζώρτζ Ρίτσι ἀφηγεῖται ὅτι μετὰ ἀπὸ μία μακρὰ ἀπροσδόκητη διαδικασία κατὰ τὴν ὁποία χωρίσθηκε ἀπὸ τὸ σῶμα του, τὸ ὁποῖο εἶχε ἐπισήμως χαρακτηριθεῖ «νεκρὸ», ἐπέστρεψε στὸ μικρὸ δωμάτιο ὅπου κειτόταν τὸ σῶμα του, καὶ μόνο τότε συνειδητοποίησε ὅτι ἦταν «νεκρὸς», ἐνῶ ἀμέσως μετὰ ἕνα πολὺ δυνατὸ φῶς πλημμύρισε τὸ δωμάτιο, ἕνα φῶς πού ὁ Ρίτσι αἰσθάνθηκε πὼς ἦταν ὁ Χριστός, «μία παρουσία τόσο παρηγορητική, τόσο χαρούμενη καὶ ἀπόλυτα καθησυχαστική, πού ἤθελα νὰ χαθῶ γιὰ πάντα μέσα στὸ θαῦμα της». Ἀφοῦ εἶδε σέ ἀστραπιαία ἀναδρομὴ τὰ περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς του, καὶ ρωτήθηκε: «Τί ἔκανες μὲ τὸ χρόνο πού σοῦ δόθηκε πάνω στή γῆ»;, εἶδε κατόπιν τρεῖς ὁράματα. Τὰ δύο πρῶτα φαίνονταν νὰ προέρχονται ἀπὸ «ἕναν πολὺ διαφορετικὸ κόσμο πού κατελάμβανε τὸν ἴδιο χῶρο ὅπως ἡ γῆ», ἀλλὰ παρουσίαζε καὶ πολλές γήινες εἰκόνες, ὅπως δρόμους καὶ ἐξοχές, πανεπιστήμια, βιβλιοθηκῆς, ἐργαστήρια. «Τὸν κόσμον τοῦ τρίτου ὁράματος τὸν εἶδα μόνο φευγαλέα. Φαίνονταν ὅτι δέν εἴμαστε πιά στή γῆ, ἀλλὰ ἀπέραντα μακριὰ της, δέν εἴχαμε καμιά σχέση μὲ αὐτήν. Καὶ ἐκεῖ, πάλι πολὺ μακριὰ μου, εἶδα μία πόλη – ἀλλὰ μία πόλη, ἂν κανεῖς μπορεῖ νὰ τὸ διανοηθεῖ, χτισμένη ἀπὸ φῶς... οἱ τοῖχοι, τὰ σπίτια, οἱ δρόμοι της ἔμοιαζαν νὰ ἐκπέμπουν φῶς, ἐνῶ ἀνάμεσά τους κινούνταν ὄντα τόσο ἐκτυφλωτικὰ λαμπρὰ ὅπως Ἐκεῖνος πού στεκόταν δίπλα μου. Ἦταν ἕνα ὄραμα πού κράτησε μόνο γιὰ

9. George C. Ritchie, Jr., *Return From Tomorrow*, Chosen Books, Waco, Texas 1978.

μία στιγμή, ἀφοῦ ἀμέσως μετά οἱ τοῖχοι τοῦ μικροῦ δωματίου ἐκλείσαν γύρω μου, τό ἐκτυφλωτικό φῶς σιγά-σιγά ἔσθησε, καί ἕνας περίεργος ὕπνος μέ κυρίευσε.» Πρίν ἀπό τήν ἐμπειρία του, ὁ Ρίτσι δέν εἶχε ποτέ διαβάσει τίποτε σχετικό μέ τή «μετά θάνατον» ζωή· μετά τήν ἐμπειρία του ὁμως, ἔγινε ἕνα πολύ δραστήριο μέλος τῆς Προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας.¹⁰

Ἡ παραπάνω ἐντυπωσιακή ἐμπειρία συνέβη τό 1943, καί ὅπως φαίνεται, τέτοιες ἐμπειρίες εἶναι κάθε ἄλλο παρὰ μεμονωμένες στό σύνολο τῶν ἐμπειριῶν «ἀνάληψης» πού καταγράφονται τά τελευταῖα χρόνια. Ὁ Προτεστάντης πάστορας Νόρμαν Βίνσεντ Πήλ καταγράφει στό βιβλίο του παρόμοιες ἐμπειρίες μέ τό ἔξης σχόλιο: «Παραίσθηση, ὄνειρο, ὄραμα – δέν πιστεύω ὅτι εἶναι τίποτε ἀπ' αὐτά. Ἔχω περάσει τόσα πολλά χρόνια κουβεντιάζοντας μέ ἀνθρώπους πού ἔφτασαν στό χεῖλος τοῦ «κάτι» καί ἔριξαν μιὰ ματιά πέρα ἀπ' αὐτό, ἀνθρώπους πού ὁμόφωνα ἀναφέρουν ὅτι ἔνωσαν ὁμορφιά, φῶς καί γαλήνη, ὥστε ἐγώ ὁ ἴδιος δέν ἔχω καμιά σχετική ἀμφιβολία».¹¹ Τό *Voices from the Edge of Eternity* χρησιμοποιεῖ πολυάριθμα παραδείγματα ἀπό τρεῖς ἀνθολογίες τοῦ 19ου αἰῶνα πού ἔχουν συγκεντρώσει διηγήσεις γιά ὄραματα στό νεκρικό κρεβάτι καί ἐμπειρίες στό κατώφλι τοῦ θανάτου· παρότι κανένα ἀπό τά παραδείγματά του δέν εἶναι τόσο λεπτομερές ὅσο μερικές ἀπό τίς πιό πρόσφατες μαρτυρίες, προσφέρουν ἐν τούτοις ἀφθονες ἀποδείξεις ὅτι ἡ ὄραση ὑπερκόσμιων σκηνῶν καί ὀπτασιῶν ἀποτελεῖ ἀρκετά κοινή ἐμπειρία μεταξύ τῶν ἐτοιμοθάνατων. Στή διάρκεια τέτοιων ἐμπειριῶν, αὐτοί πού πιστεύουν στό Χριστό καί εἶναι προε-

10. Myers, ἔ. ἀ., σελ. 56-61.

11. Norman Vincent Peale, *The Power of Positive Thinking*, Prentice-Hall, Νέα Ὑόρκη 1953, σελ. 256.

τοιμασμένοι γιά τό θάνατο νιώθουν γαλήνη καί χαρά, βλέπουν φῶς, ἀγγέλους, τόν παράδεισο, ἐνῶ οἱ ἄπιστοι στήν πιό παραδοσιακή Ἀμερική τοῦ 19ου αἰώνα συχνά βλέπουν δαίμονες καί κόλαση.

Ἔχοντας ἀποδείξει τήν ἀδιαμφισβήτητη ὑπαρξη αὐτῶν τῶν ὄραμάτων, καλούμαστε τώρα νά θέσουμε τό ἐρώτημα: Ποιά εἶναι ἡ φύση τους; Εἶναι ἡ θέαση τοῦ παραδείσου πράγματι τόσο κοινή μεταξύ αὐτῶν πού, ἐνῶ νομίζουν ὅτι πεθαίνουν ὡς χριστιανοί, θρίσκονται ὡστόσο ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας;

Προκειμένου νά προσδιορίσουμε τή φύση καί τήν ἀξία τέτοιων ἐμπειριῶν, θά ξεκινήσουμε μέ τήν ἴδια προσέγγιση πού ἐφαρμόσαμε καί στό θέμα τῆς «συνάντησης μέ ἄλλους». Θά ἐξετάσουμε τίς ἐμπειρίες πού ἔχουν οἱ μή Χριστιανοί κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου γιά νά δοῦμε ἐάν εἶναι φανερά διαφορετικές ἀπό αὐτές τῶν καθ' ὁμολογίαν Χριστιανῶν. Ἐάν καί οἱ μή Χριστιανοί βλέπουν συνήθως τόν «παραδεισο» κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου ἤ μετά τό «θάνατο», τότε θά πρέπει νά κατανοήσουμε αὐτήν τήν ἐμπειρία ὡς κάτι φυσικό πού εἶναι δυνατό νά συμβεῖ στόν καθένα, καί ὄχι ὡς κάτι συγκεκριμένα Χριστιανικό. Τό βιβλίο τῶν Δρων Ὅσις καί Χάραλντσον προσφέρει πολλά ἀποδεικτικά στοιχεῖα σχετικά μέ τό συγκεκριμένο θέμα.

Οἱ δύο ἐρευνητές ἀναφέρουν περίπου 75 περιπτώσεις «ὄραμάτων ἑνός ἄλλου κόσμου» πού τά εἶδαν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι πέθαιναν. Μερικοί περιγράφουν ἀπίστευτης ὁμορφιάς κήπους καί λιβάδια· ἄλλοι βλέπουν πύλες νά ἀνοίγονται ὀδηγώντας σέ μία ὁμορφη ἐξοχή ἢ μία πόλη· πολλοί ἀκοῦν ὑπερκόσμια μουσική. Συχνά κάποιες μᾶλλον ἐγκό-

σμιες εἰκόνες ἀναμειγνύονται μέ τά παραπάνω, ὅπως στήν περίπτωση τῆς Ἀμερικανίδας πού πῆγε μέ ταξί σέ ἕναν ὁμορφο κῆπο, ἢ τῆς Ἰνδῆς πού πῆγε στό δικό της «παράδεισο» πάνω σέ μία ἀγγελάδα¹², ἢ τοῦ Νεοϋορκέζου πού βρέθηκε μέσα σέ ἕνα καταπράσινο λιβάδι, μέ τήν ψυχή του πλημμυρισμένη ἀπό «ἀγάπη καί εὐτυχία» καί ἔβλεπε σέ ἀπόσταση τά κτίρια τοῦ Μανχάταν καί ἕνα λούνα πάρκ.¹³

Εἶναι ἀξιοσημείωτο τό γεγονός ὅτι στή μελέτη τῶν Ὅσις καί Χάραλντσον οἱ Ἰνδουιστές βλέπουν τόν «παράδεισο» τόσο συχνά ὅσο καί οἱ χριστιανοί, καί ἐνῶ οἱ Χριστιανοί συχνά βλέπουν «ἀγγέλους» καί τόν «Ἰησοῦ», οἱ Ἰνδουιστές ἐξίσου συχνά βλέπουν Ἰνδουϊστικούς ναούς καί θεούς.¹⁴ Ἀκόμα πió ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἡ θρησκευτική ἀφοσίωση ἢ ἡ συμμετοχή σέ θρησκευτικές δραστηριότητες φαίνεται νά μήν ἔχει καμιά ἀπολύτως ἐπίδραση ὅσον ἀφορᾷ τήν ἱκανότητά τους νά βλέπουν ὑπερκόσμια ὁράματα: «βαθιά θρησκευόμενοι ἀσθενεῖς βλέπουν κήπους, πύλες καί τόν παράδεισο τόσο συχνά, ὅσο κι ἐκεῖνοι πού εἶναι λιγότερο ἢ καί καθόλου θρησκευόμενοι.¹⁵ Μάλιστα, ἕνα μέλος τοῦ Ἰνδικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, ἀθεϊστής καί ὕλιστής, μεταφέρθηκε ἐνῶ πέθαινε σέ «ἕνα πανέμορφο μέρος, ὄχι τοῦ κόσμου τούτου...». Στό θάθος ἄκουγε μουσική καί κάποια τραγούδια. Ὅταν συνειδητοποίησε ὅτι ζοῦσε ἀκόμα, στενοχωρήθηκε πού ἦταν ἀνάγκη νά ἀφήσει αὐτό τό πανέμορφο μέρος.¹⁶ Κάποιος ἄλλος ἄνθρωπος εἶχε ἀποπειραθεῖ νά αὐτοκτονή-

12. Karl Osis & Erlendur Haraldsson, *At the Hour of Death*, Avon Books, Νέα Ὑόρκη, σελ.163.

13. David Wheeler, *Journey to the Other Side*, Ace Books, Νέα Ὑόρκη, σελ.100-105.

14. Osis & Haraldsson, ἔ. ἀ., σελ. 177.

15. Στό ἴδιο, σελ. 173.

16. Στό ἴδιο, σελ. 179.

σει καὶ ἐνῶ πέθαινε εἶπε τὰ ἀκόλουθα: «Βρίσκομαι στόν παράδεισο. Ἐπάρχουν τόσα σπίτια γύρω μου, τόσοι δρόμοι μέ μεγάλα δέντρα πού ἔχουν γλυκούς καρπούς καὶ πουλάκια πού τραγουδοῦν στίς φυλλωσιές τους».¹⁷ Οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτούς πού βιώνουν τέτοιες ἐμπειρίες διακατέχονται ἀπό αἰσθήματα χαρᾶς, γαλήνης, ἡρεμίας καὶ ἀποδοχῆς τοῦ θανάτου· ἐλάχιστοι εἶναι αὐτοὶ πού ἐπιθυμοῦν νά ἐπιστρέψουν στή γήινη ζωή.¹⁸

Εἶναι λοιπόν φανερό ὅτι πρέπει νά εἴμαστε ἐξαιρετικά προσεκτικοὶ ὅταν ἐρμηνεύουμε τὰ «ὄράματα παραδείσου» πού βλέπουν οἱ ἐτοιμοθάνατοι ἢ οἱ «νεκροί». Ὅπως καὶ προηγουμένως στό 2ο Κεφάλαιο, ὅταν ἐξετάζαμε τή «συνάντηση μέ ἄλλους», ἔτσι καὶ τώρα ἔχουμε καθῆκον νά κάνουμε μία σαφὴ διάκριση ἀνάμεσα στά γνήσια ὑπερκόσμια ὄραματα, πού εἶναι δωρεὰ τῆς Θείας Χάριτος ἀπό τὴν ἀπλῶς καὶ μόνο φυσική ἐμπειρία ἢ ὁποία, ἀκόμα κι ἂν ξεφεύγει ἀπό τὰ συνήθη ἀνθρώπινα ὄρια, δέν εἶναι οὔτε στό ἐλάχιστο «πνευματική» καὶ δέ μᾶς λέει τίποτα ἀπολύτως γιὰ τὴν ἀληθινὴ πραγματικότητα εἴτε τοῦ παραδείσου εἴτε τῆς κόλασης ἔτσι ὅπως παρουσιάζονται στὴν αὐθεντικὴ χριστιανικὴ διδασκαλία.

Καὶ τώρα βρισκόμαστε μπροστά στό πιό σημαντικό μέρος τῆς ἔρευνάς μας γιὰ τίς ἐμπειρίες στό κατώφλι τοῦ θανάτου καὶ τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: πρῶτον, τὴν ἐκτίμηση καὶ ἀξιολόγησή τους μέ κριτήριό τὴν αὐθεντικὴ Χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἐμπειρία γύρω ἀπὸ τὴ μετὰ θάνατον ζωή, καὶ δεύτερον, τὸν προσδιορισμὸ τῆς σημασίας τους καθὼς καὶ τῆς σπουδαιότητάς τους γιὰ τὴ σημερινὴ ἐποχή. Ἦδη ὅμως ἔχουμε τὴ δυνατότητα, στό σημεῖο αὐτό, νά προδοῦμε σέ μία

17. Στό ἴδιο, σελ. 178.

18. Στό ἴδιο, σελ. 182.

προκαταρκτική ἐκτίμηση τῆς «ἐμπειρίας παραδείσου» πού τόσο συχνά ἀναφέρεται σήμερα· οἱ περισσότερες ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες, ἴσως μάλιστα καί ὅλες, ἔχουν ἐλάχιστα κοινά στοιχεῖα μέ τή Χριστιανική ἐμπειρία παραδείσου. Τά ὄραματα αὐτά δέν εἶναι πνευματικά ἀλλά τοῦ κόσμου τούτου. Εἶναι τόσο σύντομα, τόσο εὐπρόσιτα, τόσο κοινά, τόσο γήινα στίς εἰκόνες πού περιγράφουν, πού εἶναι ἀδύνατο νά συγκριθοῦν σοβαρά μέ τά ἀληθινά Χριστιανικά ὄραματα παραδείσου τά ὁποῖα ἔχουν ἐκδηλωθεῖ κατά τό παρελθόν καί μερικά ἀπό τά ὁποῖα θά περιγράψουμε παρακάτω. Ἀκόμα καί τό πῶς «πνευματικό» στοιχεῖο πού ἐνυπάρχει σέ μερικά ἀπό αὐτά – ἡ αἴσθησις τῆς «παρουσίας» τοῦ Χριστοῦ – μᾶς πείθει πῶς πολύ γιά τήν πνευματική ἀνωριμότητα ἐκείνων πού βλέπουν τά ὄραματα, παρὰ γιά ὅτιδήποτε ἄλλο. Τά ὄραματα αὐτά δέν προκαλοῦν θαυμάσιο δέος, φόβο Θεοῦ καί μετάνοια, πού ἡ αὐθεντική ἐμπειρία τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ προκαλεῖ στούς χριστιανούς ἀγίους· ἡ ἐμπειρία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στό δρόμο γιά τή Δαμασκὸ ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό παράδειγμα μίας τέτοιας αὐθεντικῆς ἐμπειρίας: *«ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίξιν τῇ Δαμασκῷ, καὶ ἐξαίφνης περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν ἤκουσεν φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ· Σαούλ, Σαούλ, τί μὲ διώκεις; εἶπε δὲ τίς εἶ, Κύριε; ὁ δὲ Κύριος εἶπεν. ἐγὼ εἰμὶ Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις. ἀλλὰ ἀνάστηθι καὶ εἴσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεται σοι τί σε δεῖ ποιεῖν. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἰσθήκισαν ἐνεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες. Ἠγέρθη δὲ ὁ Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς, ἀνεωγμένων δὲ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐδένα ἔβλεπε χειραγωγῶντες δὲ αὐτὸν εἰσήγαγον εἰς Δαμασκόν. Καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲ ἔπιεν»* (Πράξεις Ἀπο-

στόλων 9:3-9)¹⁹. Ἀντίθετα, οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες προκαλοῦν κάτι πού θυμίζει περισσότερο τὴν «ἀνεση» καὶ τὴ «γαλήνη» τῶν μοντέρνων πνευματιστικῶν καὶ πεντηκοστιανῶν κινήσεων.

Ὡστόσο δὲν μποροῦμε νὰ μὴν παραδεχθοῦμε ὅτι αὐτὲς οἱ ἐμπειρίες εἶναι ἀσυνήθιστες· πολλές δὲν μποροῦν νὰ ὑποτιμηθοῦν ὡς ἀπλὲς παραισθήσεις καὶ φαίνονται νὰ λαμβάνουν χώρα ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς γήινης ζωῆς, ὅπως αὐτὴ ἐννοεῖται γενικά, σέ ἓναν κόσμον κάπου μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου, ἃν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὑπάρχει κάτι τέτοιο.

Ἀμέσως παρακάτω θὰ διαλευκάνουμε τὴ φύση αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἐξετάζοντας πρῶτα ἀπ' ὅλα τὴν ἀθηντική Χριστιανική μαρτυρία, καὶ κατόπιν – ὅπως κάνει ὁ Δρ. Μούντυ καὶ πολλοὶ ἄλλοι πού ἔχουν γράψει σχετικά μέ τὸ θέμα – θὰ ἐξετάσουμε τὰ κείμενα τῶν σύγχρονων ἀποκρυφιστῶν καὶ ἄλλων, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι ἔχουν ταξιδέψει στὸν κόσμο τὸν ὁποῖο θὰ ἐρευνήσουμε. Τὰ εὐρήματα αὐτῆς τῆς τελευταίας πηγῆς, ἐὰν κατανοηθοῦν ὀρθά, προσφέρουν μία ἐκπληκτικὴ ἐπιβεβαίωση τῆς Χριστιανικῆς ἀλήθειας.

Ἄς ξεκινήσουμε λοιπὸν θέτοντας τὸ ἐρώτημα: ποῖός εἶναι ἐκεῖνος ὁ κόσμος, σύμφωνα μέ τὴ Χριστιανικὴ διδασκαλία, στὸν ὁποῖο εἰσέρχεται πρῶτα ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο;

19. «Ἄλλ' ἐνῶ, κατὰ τὴν πορείαν του, ἐπλησίαζε εἰς τὴν Δαμασκόν, ἔξαφνα ἄστραψε γύρω του φῶς ἀπὸ τὸν οὐρανόν. Ἔπεσε εἰς τὴν γῆν καὶ ἄκουσε φωνὴν νὰ τοῦ λέγῃ, “Σαούλ, Σαούλ, γιατί μέ καταδιώκεις;”. Καὶ εἶπε, “Ποῖός εἶσαι, Κύριε;”. Ὁ δὲ Κύριος εἶπε, “Ἐγὼ εἰμὶ ὁ Ἰησοῦς τὸν ὁποῖον σὺ καταδιώκεις, ἀλλὰ σήκω καὶ ἔμπα εἰς τὴν πόλιν καὶ θὰ σοῦ δηλωθῇ τί πρέπει νὰ κάνης”. Οἱ ἄνδρες, πού τὸν συνώδευαν, ἐστάθησαν βουβοί, διότι ἄκουαν τὴν φωνὴν, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπαν κανένα. Ὁ Σαῦλος ἐσηκώθη ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ἀλλ' ἂν καὶ τὰ μάτια του ἦσαν ἀνοιχτά, δὲν ἔβλεπε κανένα· γι' αὐτὸ τὸν κρατοῦσαν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τὸν ἔφεραν εἰς τὴν Δαμασκόν. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας δὲν ἔβλεπε καὶ δὲν ἔφαγε οὔτε ἤπιε.» (Πράξεις Ἀποστόλων 9: 3-9).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΝΤΕ

Ὁ ἐναέριος κόσμος τῶν πνευμάτων

Ἡ κατανόηση τῆς φύσης τοῦ κόσμου στόν ὁποῖο εἰσέρχεται ἡ ψυχή μετά τό θάνατο, ἀπαιτεῖ τή μελέτη τοῦ θέματος μέσα στό συνολικό πλαίσιο τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Χρειαζεται νά γνωρίζουμε ποιά ἦταν ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου πρὶν τήν πώση του, τίς ἀλλαγές τίς ὁποῖες ὑπέστη μετά τήν πώση, καί τέλος τίς δυνατότητες πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιά ἐπικοινωνία μέ τά πνευματικά ὄντα.

Ἴσως ἡ πιό συνοπτική ἀνάλυση τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας πάνω σέ αὐτά τά θέματα περιέχεται στόν ἴδιο τόμο τῶν Ἔργων τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ ἀπό τόν ὁποῖο ἔχουμε ἤδη παραθέσει ἀποσπάσματα σχετικά μέ τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ ἀγγέλων.¹ Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιέρωσε ἓνα κεφάλαιο τοῦ τόμου αὐτοῦ στό θέμα τῆς ἀντίληψης τῶν πνευμάτων μέσω τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων, δηλαδή τῶν ἀγγελικῶν καί δαιμονικῶν ἐμφανίσεων στούς ἀνθρώπους. Στή συνέχεια, θά παραθέσουμε ἀποσπάσματα ἀπό τό συγκεκριμένο κεφάλαιο, τό ὁποῖο ἐκφράζει τήν Ὁρθόδοξη Πατερική διδασκαλία, ὅπως τή μετέδωσε μέ σοβαρότητα καί ἀκρίβεια ἓνας ἀπό τούς μεγάλους Ὁρθόδοξους Πατέρες τῆς σύγχρονης ἐποχῆς.²

1. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, Ἔργα, τόμ. III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη, 1886

2. Οἱ τίτλοι ἔχουν προστεθεῖ ἀπό τόν π. Σεραφεῖμ Ρόουζ.

Ἡ ἀρχικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου

«Πρὶν τὴν πτώση τοῦ ἀνθρώπου, τὸ σῶμα του ἦταν ἀθάνατο, ξένο πρὸς κάθε ἀσθένεια, ξένο πρὸς τὴ σημερινή του βραδυκινησία καὶ παχύτητα, ξένο πρὸς τὰ ἁμαρτωλὰ καὶ σαρκικὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα σήμερα θεωρεῖ ὡς φυσικὰ νὰ ἐνυπάρχουν σέ αὐτό.³ Οἱ αἰσθήσεις του ἦταν ἀσυγκρίτως πιὸ ἐκλεπτυσμένες, καὶ δροῦσαν τελείως ἐλεύθερα καὶ σέ ἕνα ἀπειρῶς εὐρύτερο φάσμα. Ἐνδεδυμένος μέ ἕνα τέτοιο σῶμα, μέ τέτοια αἰσθητήρια ὄργανα, ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἰκανὸς νὰ ἀντιλαμβάνεται μέσω τῶν αἰσθήσεων του τὰ πνεύματα, στήν τάξη τῶν ὁποίων ἀνῆκε ὡς πρὸς τὴν ψυχὴ του· ἦταν ἰκανὸς νὰ ἔρχεται σέ κοινωνία μαζί τους, νὰ ἔχει αὐτὴν τὴ θεία θεωρία καὶ κοινωνία μέ τὸ Θεό ἢ ὁποῖα εἶναι φυσικὴ στὰ ἅγια πνεύματα. Τὸ ἅγιο σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δέν ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο, οὔτε καὶ διαχώριζε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων. Ὁ ἄνθρωπος, ἐνδεδυμένος μέ σῶμα, εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ κατοικεῖ στὸν παράδεισον, στὸν ὁποῖο τώρα μόνον οἱ ἅγιοι, καὶ μόνο μέ τίς ψυχές τους, μποροῦν νὰ παραμένουν, καὶ πρὸς τὸν ὁποῖο θὰ ἀνέλθουν τὰ σώματα τῶν ἁγίων μετὰ τὴν ἀνάστασι. Τότε τὰ σώματα αὐτὰ θὰ ἀφήσουν στὸν τάφο τὴν παχύτητα τὴν ὁποία προσέλαβαν μετὰ τὴν πτώση καὶ θὰ γίνουν πνευματικὰ σώματα, ἀκόμα καὶ πνεύματα, σύμφωνα μέ τὴν ἐκφραση τοῦ ἁγ. Μακαρίου τοῦ Μεγάλου,⁴ καὶ θὰ ἐκδηλώσουν ἐκεῖνες τίς ιδιότητες οἱ ὁποῖες τοὺς δόθηκαν κατὰ τὴ δημιουργία τους.⁵ Τότε οἱ ἄνθρωποι

3. St. Macarius the Great, *Fifty Spiritual Homilies, Homily 4*, μτφρ. A. J. Mason, Eastern Orthodox Books, Willits, Ca., 1974.

4. Στὸ ἴδιο, *Homily 6:13*.

5. Ὑπάρχει, ὥστόσο, μία διαφορὰ στὴ λεπτότητα ἀνάμεσα στοῦ σῶμα πού

θά εἰσέλθουν καί πάλι στήν τάξη τῶν ἁγίων πνευμάτων καί θά θρῖσκονται σέ ἀνοικτή κοινωνία μαζί τους. Ἔνα παράδειγμα τοῦ σώματος, πού θά εἶναι ταυτόχρονα σῶμα καί πνεῦμα, εἶναι τό σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετά τήν ἀνάστασή Του.»

Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου

«Μέ τήν πώση τόσο ἡ ψυχή ὅσο καί τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἄλλαξαν. Ὑπό τήν ἀκριβή ἔννοια ἡ πώση ἦταν γιά τήν ψυχή καί γιά τό σῶμα ἐπίσης, ἕνας θάνατος. Αὐτό τό ὁποῖο βλέπουμε καί ὀνομάζουμε ὡς θάνατο εἶναι στήν οὐσία μόνον ὁ χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα, ἐκ τῶν ὁποίων καί τά δύο – ψυχή καί σῶμα – εἶχαν ἤδη θανατωθεῖ ἐξ αἰτίας τῆς πώσης. Οἱ ἀδυναμίες τοῦ σώματός μας, ἡ ἀρνητική ἐπίδραση πού ἀσκοῦν σέ αὐτό διάφορες οὐσίες ἀπό τόν ὑλικό κόσμο, ἡ παχύτητά του – αὐτές εἶναι συνέπειες τῆς πώσης. Ἐξαιτίας τῆς πώσης τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἰσῆλθε στήν ἴδια τάξη μέ αὐτήν στήν ὁποία ἀνήκουν τά σώματα τῶν ζώων· ἡ ζωή του ὁμοιώθηκε μέ τή ζωή τῶν ἄλογων ζώων, τή ζωή τῆς πεπτωκυίας φύσης του. Τό μεταπτωτικό σῶμα εἶναι τύμβος καί φυλακή γιά τήν ψυχή.

»Ἄν καί οἱ ἐκφράσεις πού χρησιμοποίησαμε εἶναι ἔντονες, ὡστόσο, δέν ἐκφράζουν ἐπαρκῶς τόν ξεπεσμό τοῦ σώματος μας ἀπό τό ὕψος τῆς πνευματικῆς κατάστασης στή σαρ-

εἶχε ὁ ἄνθρωπος στόν παράδεισο πρὶν τήν πώση του, καί σέ αὐτό πού θά ἔχει στούς οὐρανούς μετά τήν ἀνάσταση. Βλ. *Ὀμιλία 45η*, κεφ.5, τοῦ Ἁγίου Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, στό περιοδικό *The Orthodox Word*, τεῦχος Νο 76· βλ. ἐπίσης *The Sin of Adam*, St. Herman Monastery Press, 1979. (Σημ. ἐπιμ. τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης)

κική. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἐξαγνίσει τὸν ἑαυτό του μὲ τὴν ἐπιμελή μετάνοια, πρέπει νὰ νιώσει τουλάχιστον σέ κάποιο βαθμὸ τὴν ἐλευθερία καὶ τὸ ὕψος τῆς πνευματικῆς κατάστασης, ἔτσι ὥστε νὰ ἀποκτήσει μία κατανόηση τῆς ἀξιοθρήνητης θέσης στὴν ὁποία θρίσκεται τὸ σῶμα του, τῆς κατάστασης νέκρωσῆς του λόγω τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τὸ Θεό.

«Σέ αὐτὴν τὴν κατάσταση, λόγω τῆς ἀκραίας παχύτητος καὶ τραχύτητάς τους, οἱ σωματικὲς αἰσθήσεις εἶναι ἀνίκανες νὰ ἔλθουν σέ κοινωνία μὲ τὰ πνεύματα, δέν τὰ βλέπουν, δέν τὰ ἀκοῦν, δέν τὰ αἰσθάνονται. Ἔτσι ὁ ἀμβλύς πέλεκυς δέν εἶναι πλέον ἱκανὸς νὰ χρησιμοποιηθεῖ σύμφωνα μὲ τὸ σκοπὸ του. Τὰ ἅγια πνεύματα ἀποφεύγουν τὴν κοινωνία μὲ τοὺς ἀνθρώπους πού εἶναι ἀνάξιοί της, ἐνῶ τὰ πεπτωκότα πνεύματα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἔχουν παρασύρει στὴν πτώση τους, θρίσκονται ἀνάμεσά μας καί, μὲ σκοπὸ νὰ μᾶς κρατοῦν πιὸ εὐκόλα σέ αἰχμαλωσία, πασχίζουν νὰ καταφέρουν νὰ μένουν ἀπαρατήρητα, τόσο τὰ ἴδια ὅσο καὶ οἱ ἄλυσιδες μὲ τίς ὁποῖες μᾶς κρατοῦν. Καί ἂν κάποτε ἀποκαλύπτουν τὸν ἑαυτό τους, τὸ κάνουν γιὰ νὰ δυναμώσουν ἀκόμα περισσότερο τὴν κυριαρχία τους ἐπάνω μας.

»Ὅλοι ἐμεῖς πού θρίσκόμεστε ὑποδουλωμένοι στὴν ἁμαρτία, πρέπει νὰ καταλάβουμε ὅτι ἡ κοινωνία μὲ τοὺς ἁγίους ἀγγέλους εἶναι μὴ φυσικὴ πρὸς ἐμᾶς ἐξ αἰτίας τῆς ἀποξένωσῆς μας ἀπὸ αὐτούς, ἀποξένωση ἢ ὁποῖα προήλθε ἀπὸ τὴν πτώση· ὅτι αὐτὸ πού εἶναι φυσικὸ πρὸς ἐμᾶς, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, εἶναι ἡ κοινωνία μὲ τὰ πεπτωκότα πνεύματα, στὴν τάξη τῶν ὁποίων ἀνήκουμε ὡς πρὸς τὴν ψυχὴ· ὅτι τὰ πνεύματα πού βλέπουν μὲ τοὺς σωματικούς ὀφθαλμούς τους οἱ ἄνθρωποι πού θρίσκονται σέ κατάσταση ἁμαρτίας καὶ πώσης εἶναι δαίμονες καὶ σέ καμιά περίπτωση ἅγιοι ἄγγελοι.

«Μία ρυπαρή ψυχή», λέει ὁ ἅγ. Ἰσαάκ ὁ Σύρος, «δέν εἰσέρχεται στὸν ἄγνὸν κόσμον καὶ δέ συναντᾶται μέ τὰ ἅγια πνεύματα»⁶. Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι ἐμφανίζονται μόνον σέ ἅγιους ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀποκαταστήσει τήν κοινωνία μέ τὸ Θεό καί μαζί τους, διάγοντας ἕναν ἅγιο βίον⁷.

Ἐπαφὴ μέ τὰ πεπτωκότα πνεύματα

«Παρότι οἱ δαίμονες, κατά τήν ἐμφάνισή τους στούς ἀνθρώπους, συνήθως προσλαμβάνουν τήν ἐμφάνιση φωτεινῶν ἀγγέλων προκειμένου νά τούς ἐξαπατήσουν πῶς εὐκόλα, παρότι ἐπίσης πασχίζουν μερικές φορές νά τούς πείσουν ὅτι εἶναι ἀνθρώπινες ψυχές καί ὄχι δαίμονες – αὐτός ὁ τρόπος ἐξαπάτησης στίς μέρες μας εἶναι πολύ τῆς μόδας μεταξύ τῶν δαιμόνων, λόγω τῆς ἰδιαίτερης προδιθέσεως τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων νά πιστεύουν κάτι τέτοιο – παρότι μερικές φορές προλέγουν τὸ μέλλον, παρότι ἀποκαλύπτουν μυστήρια ἀκόμα κι ἂν αὐτά συμβαίνουν, ὡστόσο, ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά τούς ἐμπιστεύεται κατά κανένα τρόπο. Οἱ δαίμονες μπερδεύουν τήν ἀλήθεια μέ τὸ ψέμα· ἐνίστε χρησιμοποιοῦν τήν ἀλήθεια μόνο καί μόνο γιά νά πετύχουν μία πῶς βολική ἐξαπάτηση. Ὅπως λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «Αὐτὸς γάρ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός... καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης» (Πρὸς Κορινθίους Β' 11:14,15)^{8,9}.

6. St. Isaac the Syrian, *Homily 74*.

7. Ὅσοσο, σέ σπάνιες περιπτώσεις, γιά κάποιον εἰδικό σκοπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐμφανίζονται ἄγγελοι σέ ἁμαρτωλούς, ἀκόμα καί σέ ζῶα, ὅπως ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀναφέρει παρακάτω. (Σημ. τοῦ ἐπιμελητῆ τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης).

»Ἐνας γενικός κανόνας γιὰ ὅλους τους ἀνθρώπους εἶναι νὰ μὴν ἐμπιστεύονται γιὰ κανέναν λόγο τὰ πνεύματα ὅταν ἐμφανίζονται μὲ αἰσθητὴ μορφή, νὰ μὴν ξεκινοῦν συζήτηση μαζί τους, νὰ μὴν τοὺς δίνουν καμιὰ προσοχή, νὰ ἀναγνωρίζουν τὴν ἐμφάνισή τους ὡς ἕναν πολὺ μεγάλου καὶ πολὺ ἐπικίνδυνου πειρασμοῦ. Ὅσο διαρκοῦν αὐτὲς οἱ ἐμφανίσεις, ὁ ἄνθρωπος θὰ πρέπει νὰ κατευθύνει τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά του πρὸς τὸ Θεὸ μὲ μία προσευχὴ στὴν ὁποία θὰ Τοῦ ζητᾶ νὰ τὸν ἐλεήσει καὶ νὰ τὸν ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸν πειρασμό. Ἡ ἐπιθυμία νὰ δεῖ κανεῖς πνεύματα, ἢ περιέργεια νὰ μάθει τὰ πάντα γι αὐτὰ καὶ ἀπὸ αὐτὰ, εἶναι ἕνα σημάδι ὑπέρτατης ἀνοησίας καθὼς καὶ πλήρους ἄγνοιας τῶν παραδόσεων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας σχετικά μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ. Ἡ γνώση τῶν πνευμάτων ἀποκτᾶται τελείως διαφορετικὰ ἀπ' ὅ,τι ὑποθέτει ὁ μὴ ἔμπειρος καὶ ἀπερίσκεπτος πειραματιζόμενος. Γιὰ τὸν μὴ ἔμπειρο ἢ ἀνοικτὴ κοινωνία μὲ τὰ πνεύματα ἀποτελεῖ τὴ μεγαλύτερη συμφορὰ, ἢ γίνεται αἰτία γιὰ τίς μεγαλύτερες συμφορές.

»Ὁ θεόπνευστος συγγραφέας τοῦ βιβλίου τῆς Γένεσης λέει ὅτι μετὰ τὴν πτώση τῶν πρωτόπλαστων ὁ Θεός, δηλώνοντάς τους τὴν τιμωρία τους πρὶν νὰ τοὺς ἐξορίσει ἀπὸ τὸν παράδεισο, ἐποίησε (Κύριος ὁ Θεός) τῷ Ἀδάμ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ χιτῶνας δερματίνους καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς. (Γένεσις γ' 21).¹⁰ Οἱ δερματῖνοι χιτῶνες, σύμφωνα μὲ τὴν ἐξήγηση τῶν Ἁγίων Πατέρων¹¹ σημαίνουν τὴν τραχεία σάρκα μας ἢ ὁποία

8. «Διότι ὁ ἴδιος ὁ Σατανᾶς μεταμφιέζεται εἰς ἄγγελον φωτεινόν... καὶ οἱ ὑπηρέται του μεταμφιέζονται εἰς ὑπηρέτας δικαιοσύνης» (Πρὸς Κορινθίους Β' 11:14,15).

9. Μπριαντσιανίνοφ, ἔ. ἀ., σελ. 7-9.

10. «Ὁ δὲ πανάγαθος Θεὸς κατεσκεύασε δι' αὐτοὺς χιτῶνας δερματίνους, μὲ τοὺς ὁποίους καὶ τοὺς ἐνέδυσεν» (Γένεσις γ' 21).

ὑπέστη αὐτὴν τὴν ἀλλοίωση κατὰ τὴν πτώση· ἔχασε τὴ λεπτότητά της καὶ τὴν πνευματικὴ τῆς φύση καὶ ἔλαβε τὴ σημερινή της παχύτητα. Μολονότι ἀρχικὴ αἰτία τῆς ἦταν ἡ πτώση, ἐν τούτοις ἡ ἀλλοίωση αὐτὴ συνέβη κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Παντοδύναμου Δημιουργοῦ, στό ἀνείπωτο ἔλεός Του γιὰ ἡμᾶς, καὶ πρὸς τὸ ὕψιστο ὄφελός μας. Ἀνάμεσα στὶς ἄλλες συνέπειες πού ἀποβαίνουν πρὸς ὄφελός μας καὶ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρισκεται σήμε-
ρα τὸ σῶμα μας, θὰ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε τὴν ἐξῆς: μέσω τῆς παχύτητας τοῦ σώματός μας ἔχουμε καταστῆ ἀνίκανοι νὰ ἀντιλαμβανόμαστε μέ τίς αἰσθήσεις μας ἐκεῖνα τὰ πνεύ-
ματα στῶν ὁποίων τὸν κόσμο ἔχουμε πέσει μετὰ τὴν πτώση... Ἡ σοφία καὶ ἡ καλοσύνη τοῦ Θεοῦ τοποθέτησαν ἓνα ἐμπό-
διο ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι κατέπεσαν στὴ γῆ ἀπὸ τὸν παράδεισο, καὶ στὰ πνεύματα τὰ ὁποῖα κατέπεσαν στὴ γῆ ἀπὸ τὸν οὐρανό· τὸ ἐμπόδιο αὐτὸ εἶναι ἡ τραχεία ὑλικότητα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Μέ παρόμοιο τρόπο οἱ κυβερνήτες στὴ γῆ ἀπομακρύνουν τοὺς κακοποιούς ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία κλείνοντάς τους πίσω ἀπὸ τὸν τοῖχο μίας φυλακῆς, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ βλάψουν τὴν κοινωνία ἐνε-
ργώντας σύμφωνα μέ τίς ἐπιθυμίες τους καὶ νὰ μὴ διαφθεί-
ρουν ἄλλους ἀνθρώπους.¹² Τὰ πεπτωκότα πνεύματα ἐνε-
ργοῦν πάνω στοὺς ἀνθρώπους, φέροντάς τους ἁμαρτωλές σκέψεις καὶ συναισθήματα· ἐλάχιστοι ὅμως ἄνθρωποι κα-
τορθώνουν νὰ ἔχουν αἰσθητὴ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων¹³.

» Ἡ ψυχὴ, ἐνδεδυμένη μέ ἓνα σῶμα τὸ ὁποῖο τὴν ἀποκλεί-

11. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἔκδοσις Ἀκριδῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, μτφρ. Νίκου Μτσούκα, Ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 209.

12. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, «Διαλέξεις», Ἔργα, μτφρ. στὰ Ρωσικά τοῦ Ἐπι-
σκόπου Πέτρου, Μόσχα 1892, VIII, 12.

13. Μπριαντσιανίνοφ, ἔ. ἀ., σελ. 11-12.

ει καὶ τὴ χωρίζει ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων, σταδιακὰ ἐξασκεῖται μέσω τῆς μελέτης τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ, δηλαδή μέσω τῆς μελέτης τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἀποκτᾷ τὴν ἱκανότητα νὰ διακρίνει τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακὸ. Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀπ. Παῦλος: «τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ» (Πρὸς Ἑβραίους 5:14).¹⁴ Τότε τῆς παραχωρεῖται ἡ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων μέσω τῶν πνευματικῶν ὀφθαλμῶν, καί, ἐάν αὐτὸ βρῖσκεται σὲ συμφωνία μὲ τοὺς σκοποὺς τοῦ Θεοῦ ὁ Ὅποιος τὴν ὀδηγεῖ, τῆς παραχωρεῖται καὶ ἡ ἀντίληψή τους μέσω τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν, ἀφοῦ τώρα ἡ ψυχὴ κινδυνεύει λιγότερο ἀπὸ τὴν αὐταπάτη καὶ τὴν παραπλάνηση, ἐνῶ ἡ πείρα καὶ ἡ γνώση πού ἔχει ἀποκτήσει τὴν ἐνδυναμώνουν.

»Κατὰ τὸν ἀποχωρισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα μέσω τοῦ ὄρατοῦ θανάτου, εἰσερχόμαστε πάλι στὴν τάξη καὶ τὴν κοινωνία τῶν πνευμάτων. Εἶναι φανερό ὅτι γιὰ μία ἐπιτυχή εἴσοδο στὸν κόσμον τῶν πνευμάτων χρειάζεται ἀπαραιτήτως νὰ ἀσκήσουμε ἐγκαιρὰ τὸν ἑαυτὸ μας στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ ὅτι ἀκριβῶς γιὰ νὰ ὀλοκληρώσουμε αὐτὴν τὴν ἐκπαίδευση μᾶς ἔχει δοθεῖ ἓνα ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα, καθορισμένο ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ κάθε πρόσωπο γιὰ τὸ προσκυνηματικὸ του ταξίδι στὴ γῆ. Αὐτὸ τὸ προσκυνηματικὸ ταξίδι ὀνομάζεται ἐπίγεια ζωή.»

14. «Ἄλλ' ἡ στερεὴ τροφή εἶναι διὰ τοὺς ὠρίμους, οἱ ὅποιοι, ἕνεκα τῆς ἔξεως, ἔχουν γυμνασμένα τὰ αἰσθητήρια ὄργανα, ὥστε νὰ διακρίνουν μεταξὺ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ» (Πρὸς Ἑβραίους 5:14).

Τό ἄνοιγμα τῶν αἰσθήσεων

«Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἰκανός νά βλέπει πνεύματα χάρη σέ μία ὀρισμένη ἀλλοίωση τῶν αἰσθήσεων, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται μέ τρόπο πού δέν μπορεῖ οὔτε νά παρατηρήσει οὔτε νά ἐξηγήσει. Τό μόνο πού παρατηρεῖ στόν ἑαυτό του εἶναι ὅτι ξαφνικά ἀρχίζει νά βλέπει αὐτά πού πρῖν δέν ἔβλεπε καί πού οἱ ἄλλοι δέ βλέπουν, ὅπως καί νά ἀκούει αὐτά πού πρῖν δέν ἄκουγε. Γιά ὅποιον βιώνει ὁ ἴδιος προσωπικά μία τέτοια ἀλλοίωση τῶν αἰσθήσεων, εἶναι μία ἐμπειρία πολύ ἀπλή καί φυσική, παρότι ἀνεξήγητο σέ αὐτόν καί στούς ἄλλους· γιά ὅσους δέν τήν ἔχουν βιώσει, εἶναι παράξενη καί ἀκατανόητη. Κάτι ἀντίστοιχο συμβαίνει καί μέ τόν ὕπνο· ὅλοι γνωρίζουμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἰκανός νά βυθίζεται σέ ὕπνο· παραμένει, ὅμως, μυστήριο γιά ἐμᾶς τό τί εἶδους φαινόμενο ἀποτελεῖ ὁ ὕπνος, καί μέ ποιόν τρόπο περνᾶμε, χωρίς νά τό παρατηρήσουμε, ἀπό μία κατάσταση ἐγρήγορης σέ μία κατάσταση ὕπνου καί ἀπώλειας συνειδήσεως.

»Ἡ ἀλλοίωση τῶν αἰσθήσεων μέ τήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος εἰσέρχεται σέ κοινωνία μέ τά ὄντα τοῦ ἀόρατου κόσμου μέσω τῶν αἰσθήσεών του ὀνομάζεται στήν Ἁγία Γραφή τό ἄνοιγμα τῶν αἰσθήσεων. Ὅπως διαβάζουμε στήν Παλαιά Διαθήκη: *ἀπεκάλυψε δέ ὁ Θεός τοὺς ὀφθαλμοὺς Βαλαάμ, καί ὄρα τὸν ἄγγελον Κυρίου ἀνθεστηκότα ἐν τῇ ὁδῷ καί τὴν μάχαιραν ἐσπασμένην ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ (Ἀριθμοὶ κβ'31).*¹⁵ Ἀλλά καί ὁ Προφήτης Ἑλισαῖος, περικυκλωμένος ἀπό ἐχθρούς,

15. « Τότε ὁ Θεὸς ἤνοιξεν τὰ μάτια τοῦ Βαλαάμ καὶ εἶδε τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ νὰ ἀντιπέχεται εἰς τὸν δρόμον καὶ νὰ κρατεῖ εἰς τὸ χεῖρι τοῦ γυμνῆν τὴν μάχαιραν. (Ἀριθμοὶ κβ' 31).

για νά ἡρεμήσει τόν τρομαγμένο ὑπηρέτη του «προσηύξατο (Ἐλισαίε) καί εἶπε· Κύριε, διάνοιξον δὴ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ παιδαρίου καί ιδέτω καί διήνοιξε Κύριος τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ καί εἶδε. καί ἰδὸν τὸ ὄρος πλήρες ἵππων, καί ἄρμα πυρὸς περικύκλω Ἐλισαίε» (Βασιλειῶν Δ΄ στίχ. 17).¹⁶ (Βλ. ἐπίσης Κατὰ Λουκᾶν 24:16-31)

»Ἀπὸ τὰ χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς τὰ ὁποῖα παραθέσαμε γίνεται φανερό ὅτι τὰ σωματικά ὄργανα λειτουργοῦν ὡς θύρες καί πύλες πού ὀδηγοῦν στὰ βασιλικά δωμάτια τῆς ψυχῆς, καί ὅτι ἀνοίγονται καί κλείνονται κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ. Μὲ ὑπέριστη σοφία καί εὐσπλαχνία, αὐτές οἱ πύλες παραμένουν μονίμως κλειστές στοὺς μεταπτωτικούς ἀνθρώπους, ἔτσι ὥστε οἱ ὀρκισμένοι ἐχθροὶ μας, τὰ πεπτωκότα πνεύματα, νά μὴν εἰσορμήσουν βίαια ἐναντίον μας καί μᾶς ὀδηγήσουν στὴν ἀπώλεια. Αὐτὸ τὸ μέτρο εἶναι πολὺ περισσότερο ἀναγκαῖο καθ' ὅσον, μετὰ τὴν πώση, θρῖσκόμεστε στὸν κόσμον τῶν πεπτωκῶτων πνευμάτων, περικυκλωμένοι ἀπὸ αὐτά, ὑποδουλωμένοι σέ αὐτά. Μὴν ἔχοντας δυνατὴτητα νά εἰσβάλουν μέσα μας, τὰ πεπτωκότα πνεύματα κάνουν γνωστὴ τὴν παρουσία τους ἀπ' ἔξω, προκαλώντας διάφορες ἁμαρτωλές σκέψεις καί φαντασίες, μέσω τῶν ὁποίων δελεάζουν τὴν εὐπιστὴ ψυχὴ, ὥστε νά ἔρθει σέ κοινωνία μαζί τους. Δέν ἐπιτρέπεται στὸν ἀνθρώπον νά ἀπομακρύνει τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Θεοῦ καί μὲ δικούς του τρόπους – μὲ παραχώρηση τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ χωρὶς τὴ θέλησή Του – νά

16 «Ὁ Ἐλισαῖος προσηυχήθη πρὸς τὸν Θεόν καί εἶπε· “Κύριε, ἄνοιξε, σέ παρακαλῶ, τὰ μάτια αὐτοῦ τοῦ παιδαρίου, διὰ νά ἴδῃ”. Ὁ Κύριος πράγματι ἤνοιξε τὰ μάτια ἐκείνου καί εἶδε· καί ἰδὸν ὅτι τὸ ὄρος ἦτο γεμάτον ἀπὸ ἵππων καί ἄρματα πύρινα γύρω ἀπὸ τὸν Ἐλισαῖον» (Βασιλειῶν Δ΄ στίχ. 17)

ἀνοίξει ὁ ἴδιος τίς δικές του αἰσθήσεις καί νά εἰσέλθει σέ ὄρα-
τή κοινωνία μέ τά πνεύματα. Ὅμως, αὐτό συμβαίνει. Εἶναι
φανερό ὅτι μέσω τοῦ δικοῦ του θελήματος ὁ ἄνθρωπος μπο-
ρεῖ νά ἐπιτύχει κοινωνία μόνο μέ τά πεπτωκότα πνεύματα.
Δέν εἶναι χαρακτηριστικό τῶν ἀγίων ἀγγέλων νά συμμετέ-
χουν σέ κάτι τό ὁποῖο δέ βρῖσκεται σέ συμφωνία μέ τό θέλημα
τοῦ Θεοῦ, πού δέν εὐαρεστεῖ τό Θεό...

»Τί εἶναι αὐτό πού ἔλκει τούς ἀνθρώπους ὥστε νά εἰσέλ-
θουν σέ ἀνοικτή κοινωνία μέ τά πνεύματα; Ὅσοι εἶναι ἐλα-
φρόμυαλοι καί ἀγνοοῦν τήν ἐν Χριστῷ ζωή ἔλκονται ἀπό
περιέργεια, ἀπό ἄγνοια, ἀπό ἀπιστία, χωρίς νά καταλαβαί-
νουν ὅτι κάνοντας κάτι τέτοιο μποροῦν νά προκαλέσουν στόν
ἑαυτό τους τό μέγιστο κακό».¹⁷

» Ἡ ἰδέα ὅτι ὑπάρχει κάτι ἰδιαιτέρως σημαντικό στήν
αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων εἶναι λανθασμένη. Χωρίς
τήν πνευματική ἀντίληψη, ἡ αἰσθητή δέν παρέχει μία σωστή,
ἀλλά μόνον μία ἐπιφανειακή κατανόηση τῶν πνευμάτων.
Μπορεῖ πολύ εὐκόλα νά κάνει τούς ἀνθρώπους νά συλλά-
βουν τά πράγματα μέ τόν πλέον λανθασμένο τρόπο, καί μάλι-
στα αὐτό συχνότατα συμβαίνει μέ τούς μή ἔμπειρους καί μέ
ἐκείνους πού ἔχουν μολυνθεῖ ἀπό ἐγωισμό καί κενοδοξία. Ἡ
πνευματική ἀντίληψη τῶν πνευμάτων ἐπιτυγχάνεται μόνον
ἀπό τούς ἀληθινούς Χριστιανούς, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι πού διά-
γουν τίς πύ διεφθαρμένες ζωές διαθέτουν τή μεγαλύτερη
ικανότητα γιά αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων.... Ἐλάχισ-
τοι ἄνθρωποι διαθέτουν τέτοια ἰκανότητα ἐκ φύσεως καί σέ

17. Μπριαντσιανίνοφ, ἔ. ἀ., σελ.13-14.

* π.χ μέσω ἑνός μεντιουμιστικοῦ ταλέντου πού μπορεῖ νά κληρονομηθεῖ
(Σημ. ἐπιμ. τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσης).

ἄλλους, ἐπίσης ἐλάχιστους, τά πνεύματα ἐμφανίζονται ἔξαιτίας κάποιας εἰδικῆς περιστασης στή ζωή τους. Στίς τελευταῖες δύο περιπτώσεις ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει εὐθύνη, πρέπει ὁμως νά κάνει κάθε προσπάθεια ὥστε νά ξεφύγει ἀπό αὐτήν τήν πολύ ἐπικίνδυνη κατάσταση. Στήν ἐποχή μας πολλοί ἄνθρωποι ἐπιτρέπουν στόν ἑαυτό τους νά εἰσέλθει σέ κοινωνία μέ πεπτωκότα πνεύματα μέσω μαγνητικῶν φαινομένων (πνευματιστικά φαινόμενα), κατά τά ὅποια τά πεπτωκότα πνεύματα συνήθως ἐμφανίζονται μέ τή μορφή φωτεινῶν ἀγγέλων καί παραπλανοῦν καί ἐξαπατοῦν λέγοντας διάφορες ἐνδιαφέρουσες ἱστορίες, ἀναμγνύοντας τήν ἀλήθεια μέ τό ψέμα· πάντοτε προκαλοῦν μία ἀκραία διαταραχή στήν ψυχή, ἀκόμα καί στή διάνοια.¹⁸

»Αὐτοί πού βλέπουν πνεύματα, ἀκόμα καί ἅγιους ἀγγέλους, μέ αἰσθητό τρόπο, δέν πρέπει νά σχηματίζουν μεγάλη ἰδέα γιά τόν ἑαυτό τους· ἡ ἀντίληψη μέσω τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν ἀπό μόνη της δέν ἀποτελεῖ καμιά μαρτυρία τῆς ἀνώτερης ποιότητας τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ἀφοῦ ὄχι μόνον διεφθαρμένοι ἄνθρωποι διαθέτουν τέτοια ἱκανότητα, ἀλλά ἀκόμα καί τά ἄλογα ζῶα. Ὅπως διαβάζουμε σχετικά στήν Παλαιά Διαθήκη: «καί ἰδοῦσα ἡ ὄνος τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ ἀνθεστηκότα ἐν τῇ ὁδῷ καί τὴν ρομφαίαν ἐσπασμένην ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καί ἐξέκλινεν ἡ ὄνος ἐκ τῆς ὁδοῦ καί ἐπορεύετο εἰς τὸ πεδίον· καί ἐπάταξε τὴν ὄνον ἐν τῇ ράβδῳ αὐτοῦ τοῦ εὐθύναι αὐτήν ἐν τῇ ὁδῷ.» (Ἀριθμοὶ κβ' 23)¹⁹,²⁰

18. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἄ. σελ. 19.

19. «Ἡ ὄνος, ὅταν εἶδε τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ νά τῆς ἐμποδίξῃ τὸν δρόμον καί νά κρατῇ ρομφαίαν γυμνὴν εἰς τὸ χέρι του, παρεξέκλινε ἀπὸ τὴν ὁδὸν καί ἐπήγαγε εἰς τὴν πεδιάδα. Ὁ Βαλαάμ ἐκτύπησεν αὐτήν μέ τὴν ράβδον του, διὰ νά τὴν ἐπαναφέρῃ καί κατευθύνῃ εἰς τὴν ὁδόν.» (Ἀριθμοὶ κβ' 23.

20. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἄ. σελ. 21.

Ὁ κίνδυνος τῆς ἐπαφῆς μέ τά πνεύματα

«Ἡ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων μέ τούς σωματικούς ὀφθαλμούς προξενεῖ πάντοτε κακό, ἄλλοτε μικρότερο κι ἄλλοτε μεγαλύτερο σέ ὅσους δέ διαθέτουν τήν πνευματική ἀντίληψή τους. Ἐδῶ στή γῆ ἀληθινές εἰκόνες τῆς ἀλήθειας ἀναμιγνύονται μέ ψεύτικες (Ἀγ. Ἰσαάκ τοῦ Σύρου, *Λόγος Β'*), ὅπως σέ ἕναν τόπο, ὅπου τό κακό ἀναμιγνύεται μέ τό καλό· ἕνας τέτοιος τόπος εἶναι ὁ τόπος τῆς ἐξορίας τῶν πεπτωκότων ἀγγέλων καί τῶν πεπτωκότων ἀνθρώπων.»²¹

»Ὅποιος ἀντιλαμβάνεται τά πνεύματα μέ τίς αἰσθήσεις του μπορεῖ εὐκόλα νά ἐξαπατηθεῖ μέ ἀποτέλεσμα νά δλάψει τόν ἑαυτό του καί νά ὀδηγηθεῖ στήν ἀπώλεια. Ἐάν, τή στιγμή πού ἀντιλαμβάνεται τά πνεύματα, δείξει ἐμπιστοσύνη ἢ εὐπιστία ἀπέναντί τους, εἶναι σίγουρο ὅτι θά ἐξαπατηθεῖ, εἶναι σίγουρο ὅτι θά μαγνητιστεῖ, εἶναι σίγουρο ὅτι θά σφραγιστεῖ μέ τή σφραγίδα τῆς ἐξαπάτησης, μή κατανοητή γιά τόν μή ἔμπειρο, τή σφραγίδα ἑνός φοβεροῦ τραυματισμοῦ τοῦ πνεύματός του· καί ἐπιπλέον, ἡ δυνατότητα ἐπιναφορᾶς στόν ὀρθό δρόμο καί ἡ δυνατότητα σωτηρίας συχνά χάνονται. Αὐτό ἔχει συμβεῖ σέ πάρα πολλούς ἀνθρώπους. Ἐχει συμβεῖ ὄχι μόνο στούς παγανιστές, τῶν ὁποίων οἱ ἱερεῖς θρῖσκονταν ὡς ἐπί τό πλεῖστον σέ ἀνοικτή ἐπαφή μέ τούς δαίμονες· ὄχι μόνο σέ πολλούς Χριστιανούς οἱ ὁποῖοι δέ γνωρίζουν τά μυστήρια τοῦ Χριστιανισμοῦ καί ἐξαιτίας διαφόρων συνθηκῶν ἔχουν εἰσέλθει σέ κοινωνία μέ πνεύματα· ἀλλά ἔχει συμβεῖ καί σέ πολλούς ἀγωνιστές τῆς πίστεως καί μοναχούς οἱ ὁποῖοι εἶχαν αἰσθητή ἀντίληψη τῶν

21. Στό ἴδιο σελ. 23.

πνευμάτων χωρὶς νὰ ἔχουν ἀποκτήσει πνευματικὴ ἀντίληψη αὐτῶν.

»Ἡ ὁρθή, νόμιμη εἴσοδος στὸν κόσμον τῶν πνευμάτων παρέχεται μόνο μέσω τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ ζωῆς. Ὅλοι οἱ ἄλλοι τρόποι εἶναι ἀθέμιτοι καὶ πρέπει νὰ ἀποκηρυχθοῦν ὡς ἄχρηστοι καὶ καταστροφικοί. Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ τὸν ἀληθινὸ ἀγωνιστὴ τοῦ Χριστοῦ στὴν ἀντίληψη τῶν πνευμάτων. Ὅταν ὁ Θεὸς ὁδηγεῖ, τὰ προκαλύμματα τῆς ἀλήθειας, μὲ τὰ ὁποῖα ἐνδύεται τὸ ψέμα, ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια· τότε, παρέχεται στὸν Χριστιανὸ ἀγωνιστὴ, πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἡ πνευματικὴ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων, καὶ τοῦ ἀποκαλύπτονται λεπτομερῶς καὶ μὲ ἀκρίβεια οἱ ἰδιότητές τους. Μόνον ἀφοῦ γίνῃ αὐτὸ δωρίζεται σὲ ὀρισμένους ἀσκητές ἢ αἰσθητὴ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων, μὲ τὴν ὁποία ὀλοκληρῶνεται ἡ γνῶση γιὰ τὰ πνεύματα, γνῶση τὴν ὁποία ἔχουν ἀρχικὰ ἀποκτήσει μέσω τῆς πνευματικῆς ἀντίληψής τους».²²

Μερικὲς πρακτικὲς συμβουλές

Ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου, στό Βίο του πού συνέγραψε ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος – ἥδη ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω ὡς ἡ κύρια πηγὴ τῆς γνῶσης μας περὶ τῆς δραστηριότητος τῶν δαιμόνων – ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δανείζεται πρακτικὲς συμβουλές τίς ὁποῖες ἀπευθύνει πρὸς τοὺς Χριστιανούς ἀγωνιστές σχετικὰ μὲ τὸ πῶς νὰ συμπεριφέρονται σὲ περίπτωση πού τοὺς συμβεῖ νὰ ἔχουν αἰσθητὴ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων. Οἱ συμβουλές του ἔχουν τεράστια ἀξία γιὰ ὅλους ὄσους ἐπι-

22. Στὸ ἴδιο, σελ. 24.

θυμοῦν νά ζοῦν μία ἀληθινή Χριστιανική πνευματική ζωή στίς μέρες μας, στίς ὁποῖες, γιά λόγους πού θά προσπαθούσαμε νά ἐξηγήσουμε παρακάτω, ἡ αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων ἔχει γίνεи πολύ πιό συχνή ἀπ' ὅσο ποτέ ἄλλοτε.

Ὁ ἅγ. Ἀντώνιος διδάσκει ὅτι:

« Ὡς τεκμήριον – γιά ἀπόδειξη δική σας καί γιά ἀφοβία ἐναντίον τους – νᾶχετε τό ἐξῆς:

“Ὅταν γίνῃ κάποια φαντασία, μήν τά χάνεις ἐκ τῶν προτέρων ἀπό δειλία, ἀλλ' ὁποιαδήποτε κι ἄν εἶναι ἡ φαντασία αὐτή, πάρε θάρρος καί ρῶτα πρῶτον:

– Ποιός εἶσαι σύ καί ποῦθε ἔρχεσαι; –«Τίς εἶ σύ καί πόθεν;»

Καί ἐάν μὲν εἶναι ὀπτασία ἀγίων, σέ πληροφοροῦν καί μεταβάλλουν τό φόβο σου σέ χαρά. Ἐν δέ εἶναι καμιά διαβολική, ἀμέσως ἀδυνατεῖ, γιατί βλέπει ἰσχυρή τή διάνοιά σου. Γιατί μέ τό νά ρωτᾶ κανεῖς νά μάθῃ:

–Τίς εἶ καί πόθεν; Αὐτό εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἀπόδειξις ἀταραξίας.

Ἐτσι, ὁ μὲν Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ρώτησε καί ἔμαθε: “Καί ἐγένετο ὡς ἦν Ἰησοῦς ἐν Ἱεριχῶ, καί ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδεν ἄνθρωπον ἐστηκότα ἐναντίον αὐτοῦ, καί ἡ ρομφαία ἐσπασμένη ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. καί προσελθὼν Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῶ· ἡμέτερος εἶ ἢ τῶν ὑπεναντίων; ὁ δὲ εἶπεν αὐτῶ· ἐγὼ ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου νυνὶ παραγέγονα.” (Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ε' 13-14).²³ Καί δέν κατώρθωσε νά ἐξαπα-

23. «Συνέβη δὲ τότε καί τοῦτο: Ὅταν ὁ Ἰησοῦς ἦτο πλησίον τῆς Ἱεριχοῦς, ἐσήκωσε τὰ μάτια του καί εἶδεν ἕνα ἄνδρα ὄρθιον ἐνώπιόν του, εἰς τὸ χεῖρι τοῦ ὁποίου ὑπήρχε γυμνή ρομφαία. Ὁ Ἰησοῦς ἐπλησίασεν αὐτὸν καί τοῦ εἶπεν· «Ἰδικός μας εἶσαι σύ ἢ μήπως εἶσαι ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς;» Ἐκεῖνος ἀπήντησεν· “ἐγὼ εἶμαι ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου· μόλις δὲ τώρα δὰ ἦλθα ἐδῶ”» (Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ε' 13-14).

τήση ὁ ἐχθρός τό Δανιήλ, ἀκριβῶς ἐπειδή τόν ρώτησε: “Καί εἶπεν εἰ οἶδας, ἵνατί ἤλθον πρὸς σέ; καί νῦν ἐπιστρέψω τοῦ πολεμῆσαι μετὰ τοῦ ἄρχοντος Περσῶν καί ἐγὼ ἐξεπορευόμην, καί ὁ ἄρχων τῶν Ἑλλήνων ἤρχετο” (Δανιήλ ἰ 20)²⁴».²⁵

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ἀφοῦ πρῶτα ἀναφέρει τό πῶς ἀκόμα καί ὁ ἅγ. Συμεών ὁ Στυλίτης σχεδόν ἐξαπατήθηκε κάποτε ἀπό ἓνα δαίμονα πού ἐμφανίστηκε μπροστά του μέ τή μορφή ἀγγέλου μέσα σέ πύρινο ἄρμα²⁶, προειδοποιεῖ τούς σημερινούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς: «Ἀφοῦ οἱ ἅγιοι ἀντιμετώπισαν τέτοιο κίνδυνο νά ἐξαπατηθοῦν ἀπό τά πονηρά πνεύματα, ὁ κίνδυνος αὐτός προβάλλει ἀκόμα πιό τρομακτικός γιά ἐμᾶς. Ἀφοῦ οἱ ἅγιοι δέν ἀνεγνώριζαν πάντοτε τούς δαίμονες πού ἐμφανίζονταν μπροστά τους μέ τή μορφή ἁγίων ἀλλά καί τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, πῶς εἶναι δυνατόν ἐμεῖς νά σκεφτοῦμε ὅτι θά τούς ἀναγνωρίσουμε χωρίς νά πέσουμε σέ σφάλμα; Ὁ μόνος τρόπος σωτηρίας ἀπό τά δαιμονικά πνεύματα εἶναι νά ἀρνηθοῦμε πλήρως νά ἔχουμε ἀντίληψη αὐτῶν καί ἐπικοινωνία μαζί τους, ἀναγνωρίζοντας τήν ἀκαταλληλότητα τοῦ ἑαυτοῦ μας γιά κάτι τέτοιο.

»Οἱ ἅγιοι διδάσκαλοι τοῦ Χριστιανικοῦ ἀγῶνα ζητοῦν ἀπό τούς εὐσεβεῖς ἀγωνιστές νά μήν ἐμπιστεύονται κανενός εἰδους εἰκόνα ἢ ὀπτασία πού θά ἐμφανιστεῖ ξαφνικά προ-

24 «Ἐκεῖνος εἶπε: “γνωρίζεις, τάχα, διατί ἤλθα πρὸς σέ; Τώρα ἐγὼ θά ἐπιστρέψω νά πολεμήσω μέ τόν ἄρχοντα ἀγγελον τόν ἐξουσιάζοντα εἰς τοὺς Πέρσας. Ὅταν ἐγὼ ἔφευγα, ἤρχετο ὁ ἀγγελος ἄρχων τῶν Ἑλλήνων.» (Δανιήλ ἰ 20)

25 Μ. Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Ὁ Μέγας Ἀντώνιος-Βίος καί Πολιτεία, μτφρ. Θεοδ. Σακελλαρίου, Ἐκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, ζ΄ ἐκδ., Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 94 Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἄ. σελ. 43-44.

26. 7 Σεπτεμβρίου, Ὁ Μέγας Συναξαριστής τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, Ἐκδ. Ματθαίου Λάγγη, τόμ. Ζ΄, 5η ἐκδ., Ἀθήνα 1999.

στά τους, οὔτε νά ἀρχίζουν κουθέντα μαζί της, οὔτε νά τῆς δίνουν καμιά προσοχή. Ἐπίσης τούς ζητοῦν νά προφυλάσσουν τόν ἑαυτό τους κατά τή διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐμφανίσεων κάνοντας τό σημεῖο τοῦ Σταυροῦ, νά κλείνουν τά μάτια τους, καί μέ ἀκλόνητη ἐπίγνωση τῆς ἀναξιότητος καί τῆς ἀκαταλληλότητάς τους νά βλέπουν ἅγια πνεύματα, νά ἱκετεύουν τόν Θεό ζητώντας Του νά τούς προστατεύει ἀπ' ὄλες τίς παγίδες καί τίς πλάνες πού μέ πανουργία ἐπινοοῦν ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων τά μοχθηρά πνεύματα.

Ἐπιπλέον, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει χωρίο ἀπό τόν ἅγ. Γρηγόριο τό Σιναΐτη: «Ποτέ νά μήν παραδεχθεῖς ὅ,τι καί ἄν δεῖς, αἰσθητό ἢ νοερό, ἐξωτερικά ἢ ἐσωτερικά, ἀκόμα καί ὀπτασία Χριστοῦ, ἢ δῆθεν Ἀγγέλου, ἢ μορφή ἁγίου, ἢ νά φαντάζεσαι φῶς μέ τό νοῦ σου ἢ νά δίνεις σ' αὐτόν σχῆμα. Γιατί κι ὁ ἴδιος ὁ νοῦς ἔχει ἀπό τή φύση του τή δύναμη τῆς φαντασίας καί εὐκόλα μπορεῖ νά σχηματίζει τίς μορφές ὧσων ἐπιθυμεῖ, σ' ἐκείνους πού δέν τόν προσέχουν ἀκόμα μέ ἀκρίβεια, καί προκαλεῖ βλάβη καί στόν ἑαυτό του».²⁷

Συμπέρασμα

Ἐν κατακλείδι, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος διδάσκει: «Ἡ μόνη ὀρθή εἴσοδος στόν κόσμο τῶν πνευμάτων εἶναι ἡ Χριστιανική ζωή καί διδασκαλία. Ἡ μόνη ὀρθή εἴσοδος στήν αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων εἶναι ἡ Χριστιανική πρόοδος καί τελειοποίηση».²⁸

27. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου, «Περί πλάνης καί διαφόρων ζητημάτων», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπιτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Δ', γ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 236 · Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 47-49

28. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 53.

»Όταν ἔρθει ἡ ὥρα πού εἶναι καθορισμένη ἀπό τόν ἕνα καί μοναδικό Θεό καί πού μόνον Ἐκεῖνος τή γνωρίζει, εἶναι σίγουρο ὅτι θά εἰσέλθουμε κι ἐμεῖς στόν κόσμο τῶν πνευμάτων. Ἡ ὥρα αὐτή δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τόν καθένα μας! Μακάρι ὁ πανάγαθος Θεός νά μᾶς ἀξιώσει νά ζήσουμε τήν ἐπίγεια ζωή μας μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε κατά τή διάρκειά της νά μπορέσουμε νά διακόψουμε τήν ἐπικοινωνία μέ τά πεπτωκότα πνεύματα, καί νά εἰσέλθουμε σέ ἐπικοινωνία μέ τά ἅγια πνεύματα ἔτσι ὥστε, ἔχοντας ἀπεκδυθεῖ τό σῶμα, νά μπορέσουμε νά συγκαταλεχθοῦμε μέ τά ἅγια καί ὄχι μέ τά πεπτωκότα πνεύματα!». ²⁹

Ἡ διδασκαλία αὐτή τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, γραμμένη περισσότερο ἀπό ἕναν αἰῶνα πρῖν, θά μποροῦσε κάλλιστα νά εἶχε γραφεῖ σήμερα, ἀφοῦ περιγράφει μέ τέτοια ἀκρίβεια τους πνευματικούς πειρασμούς τῆς σύγχρονης ἐποχῆς κατά τήν ὁποία οἱ «θύρες τῆς ἀντίληψης» – γιά νά χρησιμοποιήσουμε μία δημοφιλή φράση ἑνός πειραματιστή τοῦ χώρου αὐτοῦ, τοῦ Ἄλντους Χάξλεϋ – ἔχουν ἀνοιχθεῖ γιά τούς ἀνθρώπους σέ βαθμό ἀσύλληπτο γιά τήν ἐποχή τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου.

Αὐτά τά λόγια δέ χρειάζονται σχεδόν κανένα σχόλιο. Ὁ ἀναγνώστης πού διαθέτει ἀντίληψη, ἴσως νά ἔχει ἤδη ἀρχίσει νά ἐρμηνεύει θάσει αὐτῶν τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες πού περιγράφουμε στό βιβλίο μας καί ὡς ἐκ τούτου, ἴσως ἔχει ἀρχίσει νά συνειδητοποιεῖ τόν τρομερό κίνδυνο πού τέτοιες ἐμπειρίες συνεπάγονται γιά τήν ἀνθρώπινη ψυχή. Ὅποιος γνωρίζει καλά τή σχετική Ὁρθόδοξη διδασκαλία δέν μπορεῖ παρά νά ἀντικρούσει μέ κατάπληξη καί φρίκη τήν εὐκολία μέ

29. Μπριαντιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 67.

τὴν ὁποία οἱ σημερινοὶ «Χριστιανοί» ἐμπιστεύονται τὰ ὄραματα καὶ τίς ὄπτασιες πού ἀποτελοῦν ἓνα τόσο συχνό σημερινό φαινόμενο. Ὁ λόγος γι' αὐτὴν τὴν εὐπιστία εἶναι σαφής: ὁ Ρωμαιοκαθολικισμὸς καὶ ὁ Προτεστантиσμὸς, ἀποκομμένοι ἐδῶ καὶ αἰῶνες ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία καὶ πρακτικὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἔχουν ἀπολέσει κάθε ἱκανότητα γιὰ σαφὴ διάκριση τοῦ κόσμου τῶν πνευμάτων. Ἡ ἀπολύτως οὐσιαστικὴ Χριστιανικὴ ἰδιότητα τῆς δυσπιστίας ἀπέναντι στὶς «καλές» ἰδέες καὶ τὰ «καλά» συναισθήματα ἔχει καταντήσει τελείως ξένη πρὸς αὐτοῦς. Ἔτσι, οἱ «πνευματικὲς» ἐμπειρίες καὶ οἱ ἐμφανίσεις πνευμάτων εἶναι ἴσως πιὸ συχνές σήμερα παρὰ σέ ὅποιαδήποτε ἄλλη περίοδο τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ μία μωρόπιστη ἀνθρωπότητα εἶναι πρόθυμη καὶ ἱκανὴ νὰ δεχθεῖ τὴ θεωρία μίας «νέας ἐποχῆς» πνευματικῶν θαυμάτων ἢ μίας «νέα ἔκχυση» τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἔτσι ὥστε νὰ ἐξηγήσει αὐτὸ τό γεγονός. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει περιπέσει σέ τέτοια πνευματικὴ ἐξαθλίωση, πού φαντάζεται ὅτι εἶναι «Χριστιανικὴ» ἀκόμα καὶ τὴ στιγμή πού προετοιμάζεται γιὰ τὴν ἐποχὴ τῶν δαιμονικῶν «θαυμάτων» πού εἶναι σημάδι τῶν ἐσχάτων καιρῶν: «εἰσὶ γὰρ πνεύματα δαιμονίων ποιοῦντα σημεῖα, ἃ ἐκπορεύεται ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς οἰκουμένης ὅλης, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος.» (Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 16:14).³⁰

Θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Ὁρθόδοξοι

30. «Αὐτὰ εἶναι πνεύματα δαιμονικά πού κάνουν σημεῖα, καὶ ἐπῆγαν εἰς τοὺς βασιλεῖς ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ νὰ τοὺς συγκεντρώσουν εἰς τὸν πόλεμον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ τοῦ Παντοκράτορος.» (Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 16:14).

Χριστιανοί, ἐνῶ θεωρητικά κατέχουν τήν ἀληθινή Χριστιανική διδασκαλία, σπανίως ἔχουν ἐπίγνωση αὐτῆς, καί συχνά ἐξαπατοῦνται τό ἴδιο εὐκόλα μέ τούς μή Ὁρθόδοξους. Εἶναι καιρός αὐτή ἡ διδασκαλία νά ἀνακτήσει τή θέση της μέ τή δραστηριοποίηση αὐτῶν πού τήν ἔχουν κληρονομήσει!

Ἀποκαλύπτεται ὅτι ἐκεῖνοι πού σήμερα περιγράφουν τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες τους εἶναι τόσο εὐκολόπιστοι σχετικά μέ αὐτές ὅσο καί κάθε ἄλλος πού παραπλανήθηκε στό παρελθόν· σέ ὅλα τά σύγχρονα σχετικά κείμενα ὑπάρχουν ἐξαιρετικά λίγες περιπτώσεις στίς ὁποῖες ἕνα πρόσωπο ἀναρωτιέται σοβαρά ἐάν τουλάχιστον ἕνα μέρος τῆς ἐμπειρίας εἶναι δυνατόν νά προέρχεται ἀπό τό διάβολο. Ὁ Ὁρθόδοξος ἀναγνώστης, φυσικά, θά κάνει αὐτήν τήν ἐρώτηση καί θά προσπαθήσει νά κατανοήσει τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες κάτω ἀπό τό φῶς τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας τῶν Ὁρθόδοξων Πατέρων καί ἁγίων.

Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά προχωρήσουμε καί νά δοῦμε τί ἀκριβῶς συμβαίνει στήν ψυχή σύμφωνα μέ τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, ὅταν, κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου, ἀφήνει τό σῶμα καί εἰσέρχεται στόν κόσμο τῶν πνευμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΞΙ

Τὰ ἐναέρια τελώνια

Ο ἰδιαίτερος τόπος, ὅπου κατοικοῦν οἱ δαίμονες στό μεταπτωτικό κόσμο μας, καί ὅπου οἱ ψυχές τῶν ἀπελθόντων ἔρχονται ἀντιμέτωπες μέ αὐτούς, εἶναι ὁ ἀέρας. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντσιανίνωφ περιγράφει ἐκτενῶς τόν κόσμο τῶν δαιμόνων, ὁ ὁποῖος πρέπει νά γίνει σαφῶς ἀντιληπτός, προκειμένου νά μπορέσουμε νά κατανοήσουμε πλήρως τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες.

«Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καί τό Ἅγιο Πνεῦμα πού ἐνεργεῖ μαζί μέ αὐτόν μᾶς ἀποκαλύπτει, μέσω τῶν ἀγίων, οἱ ὁποῖοι εἶναι τὰ «σκευή ἐκλογῆς του», ὅτι ὁ χῶρος μεταξύ οὐρανοῦ καί γῆς, ἡ ὅλη κυανόχρωμη ἔκταση τοῦ ἀέρα πού εἶναι ὄρατή στους ἀνθρώπους κάτω ἀπό τούς οὐρανοῦς, εἶναι ὁ χῶρος ὅπου ἐνοικοῦν οἱ πεπτωκότες ἄγγελοι, οἱ ὁποῖοι ἐκδιώχθηκαν ἀπό τὰ οὐράνια. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀποκαλεῖ τούς πεπτωκότες ἀγγέλους «τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις» (Πρός Ἐφεσίους 6:12)¹, καί τόν ἐπικεφαλῆ τους «τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος» (Πρός Ἐφεσίους 2:2)². Ὑπάρχει ἓνα πλῆθος πεπτωκῶτων ἀγγέλων διασκορπισμένων ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη στή διάφανη,

1. «Τὰ πονηρὰ πνεύματα εἰς τοὺς οὐρανοῦς» (Πρός Ἐφεσίους 6:12).

2. «Τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος» (Πρός Ἐφεσίους 2:2).

ἀπέραντη ἔκταση πού βλέπουμε ἀπὸ πάνω μας. Δέ σταματοῦν νά ἐνοχλοῦν ὅλες τίς ἀνθρώπινες κοινωνίες καί κάθε ἄνθρωπο ξεχωριστά· δέν ὑπάρχει κακὴ πράξι, δέν ὑπάρχει ἔγκλημα στό ὁποῖο νά μὴν εἶναι πρωταίτιοι καί συμμετέχοντες· προδιαθέτουν καί καθοδηγοῦν τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὴν ἁμαρτία μὲ κάθε δυνατὸ μέσο. «*Ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπίη*» (Πέτρον Α' 5:8)³, τόσο κατὰ τὴν ἐπίγεια ζωὴ ὅσο καί μετὰ τὸ χωρισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα. Ὅταν ἡ ψυχὴ ἐνός χριστιανοῦ, ἀφήνοντας τὴν ἐπίγεια κατοικία της, ἀρχίζει νά ἀγωνίζεται νά φτάσει στὴν οὐράνια πατρίδα περνώντας μέσα ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν ἐναέριων πνευμάτων, οἱ δαίμονες τῆ σταματοῦν, πασχίζουν νά ἐντοπίσουν σέ αὐτὴν κάποια ὁμοιότητα μαζί τους, μὲ τὴν ἁμαρτία τους, μὲ τὴν πτώση τους, καί νά τὴ σύρουν κάτω στὴν κόλαση «*εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ*» (Κατὰ Ματθαῖον 25:41).⁴ Ἐπομένως, ἐνεργοῦν βάσει τοῦ δικαιώματος πού ἔχουν ἀποκτήσει.»⁵

Μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ἀδάμ, συνεχίζει ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀποκλείστηκε ἀπὸ τὸν παράδεισο καί ὁ Θεὸς ἔβαλε ἕνα Χερουβεὶμ μὲ φλόγινη ρομφαία νά τὸν φυλάττει, «*καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἀδὰμ καὶ κατόκισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς καὶ ἔταξε τὰ Χερουβεὶμ καὶ τὴν φλογίνην ρομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν*

3. «Ὁ ἀντίδικός σας ὁ διάβολος σὰν λέων πού ὠρύεται, τριγυρίζει διὰ νά βρῆ κάποιον νά τὸν καταπίη» (Πέτρον Α' 5:8).

4. «Στὴν αἰωνία φωτιά, πού ἔχει ἐτοιμασθῆ διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους του» (Κατὰ Ματθαῖον 25:41).

5. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, Ἔργα, τόμ. III, ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετροῦπολη 1886, σελ. 132-133.

ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς» (Γένεσις γ' 24)⁶, ὁ ἀρχηγὸς τῶν πεπτωκότων ἀγγέλων, ὁ σατανάς, μαζί μέ ὀρδές ὑποταγμένων σέ αὐτόν πνευμάτων «στάθηκε πάνω στήν ἀτραπὸ πού ὀδηγεῖ ἀπὸ τὴ γῆ στὸν παράδεισο, καὶ ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμή μέχρι τὴ στιγμή τοῦ σωτήριου πάθους καὶ τοῦ ζωοποιῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ δὲν ἐπέτρεπε νά περάσει ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀτραπὸ οὔτε μία ἀνθρώπινη ψυχὴ μετὰ τὴν ἔξοδό της ἀπὸ τό σῶμα. Οἱ πύλες τοῦ οὐρανοῦ ἦταν αἰωνίως κλειστές γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Μετὰ τό θάνατό τους, τόσο οἱ δίκαιοι ὅσο καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ κατέρχονταν στήν κόλαση. Οἱ αἰώνιες πύλες καὶ ὁ ἀδιάβατος δρόμος ἄνοιξαν μόνο γιὰ τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό».⁷ Μετὰ τὴ λύτρωση πού μᾶς χάρισε ὁ Ἰησοῦς Χριστός, «ὅλοι αὐτοὶ πού ἔχουν ἀπροκάλυπτα ἀπορρίψει τό Λυτρωτὴ ἀποτελοῦν τὴν κληρονομία τοῦ σατανᾶ: οἱ ψυχές τους, μετὰ τὸν ἀποχωρισμό τους ἀπὸ τό σῶμα, κατέρχονται κατευθείαν στήν κόλαση. Ἀλλὰ καὶ οἱ Χριστιανοὶ πού βλέπουν πρὸς τὴν ἁμαρτία εἶναι ἐπίσης ἀνάξιοι νά ἀναληφθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπίγεια ζωὴ στὴ μακάρια αἰωνιότητα. Ἡ ἴδια ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νά ὑπάρξει μία στάθμιση καὶ μία ἀξιολόγηση αὐτῶν τῶν μορφῶν προδοσίας πρὸς τό Λυτρωτὴ. Χρειάζεται κάποια κρίση καὶ διάκριση προκειμένου νά καθορισθεῖ, ἐάν τὰ ὅσα ἐπικρατοῦν στήν ψυχὴ τὴν προορίζουν γιὰ τὴν αἰώνια ζωὴ ἢ τὸν αἰώνιο θάνατο. Ἡ ἀνυπόκριτη Κρίση τοῦ Θεοῦ ἀναμένει τὴν ψυχὴ τοῦ κάθε Χριστιανοῦ μετὰ τὴν ἀναχώρησή της ἀπὸ τό σῶμα, ὅπως ἄλλωστε ἔχει

6. «Ἐθγαλε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν ἔφερε νά κατοικήσῃ ἀπέναντι ἀπὸ τὸν παράδεισον τῆς χαρᾶς καὶ τῆς τέρψεως. Διέταξε δὲ τὰ Χερουβείμ καὶ τὴν φλογίνην ρομφαίαν, τὴν συστρεφομένην, νά φυλάσσουν τὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ὠδηγοῦσε πρὸς τὸ δένδρον τῆς ζωῆς.» (Γένεσις γ' 24).

7. Μπριαντσανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 134-135.

πεῖ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος: “ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις” (Πρὸς Ἑβραίους 9:27)».⁸

«Γιὰ τὴ δοκιμασία τῶν ψυχῶν καθὼς περνοῦν μέσα ἀπὸ τὸν ἀέρα, ἔχουν τοποθετηθεῖ ἀπὸ τίς σκοτεινές δυνάμεις ξεχωριστοὶ τόποι κρίσης καὶ φρουροὶ μέ ἀξιοσημείωτη τάξη. Στὰ ὑποουράνια στρώματα, ἀπὸ τὴ γῆ μέχρι τὸν ἴδιο τὸν οὐρανό, ὀρθώνονται λεγεῶνες πεπτωκότων πνευμάτων πού φρουροῦν τὴ διάβαση τῆς ψυχῆς. Κάθε τμῆμα εἶναι ὑπεύθυνο γιὰ μία εἰδική μορφή ἁμαρτίας καὶ ἐλέγχει τὴν ψυχὴ γι’ αὐτὴν τὴ μορφή ἁμαρτίας, ὅταν ἡ ψυχὴ φθάσει ἐκεῖ. Στὰ Πατερικά κείμενα, οἱ ἐναέριοι δαιμονικοὶ φρουροὶ καὶ οἱ τόποι κρίσης ἀποκαλοῦνται τελώνια, καὶ τὰ πνεύματα τὰ ὁποῖα ὑπηρετοῦν σὲ αὐτοὺς ἀποκαλοῦνται εἰσπράκτορες».⁹

Πῶς νὰ κατανοήσουμε τὰ τελώνια

Ἴσως καμιά ἀποψη τῆς Ὁρθόδοξης ἐσχατολογίας δὲν ἔχει παρανοηθεῖ τόσο, ὅσο ἡ σχετικὴ μέ τὸ φαινόμενο τῶν ἐναέριων τελωνίων. Πολλοὶ ἀπόφοιτοι τῶν σημερινῶν νεωτεριστικῶν Ὁρθόδοξων σχολῶν τείνουν νὰ ἀπορρίπτουν γενικά τὸ ὅλο φαινόμενο ὡς ἓνα εἶδος «μεταγενέστερης προσθήκης» στὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, ἢ ὡς ἓνα εἶδος «φανταστικοῦ» κόσμου πού δὲν εἶναι θεμελιωμένος στὰ κείμενα τῶν Γραφῶν ἢ τῶν Πατέρων ἢ στὴν πνευματικὴ πραγματικότητα. Τέτοιοι φοιτητές ἀποτελοῦν τὰ θύματα μίας ὀρθολογιστικῆς ἐκπαίδευσης, ἢ ὁποῖα στερεῖται ἐκλεπτυσμένης ἀντί-

8. «Οἱ ἄνθρωποι μία φορὰ πεθαίνουν καὶ ὑστερα ἔρχεται κρίσις» (Πρὸς Ἑβραίους 9:27).

9. Μπριαντιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 136.

ληψης σχετικά μέ τά διαφορετικά ἐπίπεδα πραγματικότητας πού συχνά περιγράφονται στά Ὁρθόδοξα κείμενα, ἀλλά καί μέ τά διαφορετικά ἐννοιολογικά ἐπίπεδα πού συχνά ἀπα- ντῶνται στά κείμενα τῶν Γραφῶν ἢ τῶν Πατέρων. Ἡ ὑπερ-βολική ἔμφαση πού προσδίδει ἡ σύγχρονη ὀρθολογιστική ἐκπαίδευση στήν «κατά γράμμα» ἐννοια τῶν κειμένων καθώς καί μία «ρεαλιστική» ἢ «κοσμική» κατανόηση τῶν γεγονό- των πού περιγράφονται στήν Ἁγία Γραφή καί στούς Βίους Ἁγίων καταλήγουν νά ἐπισκιάζουν ἢ νά ἐξαφανίζουν τελεί-ως τά πνευματικά νοήματα καί τίς πνευματικές ἐμπειρίες πού συχνά εἶναι πρωτεύοντα στίς Ὁρθόδοξες πηγές. Γιά τό λόγο αὐτό, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὁ ὁποῖος ἀπό τή μία ἦταν ἕνας «ὀξυδερκής» σύγχρονος διανοούμενος καί ἀπό τήν ἄλλη ἕνα γνήσιο καί ταπεινό τέκνο τῆς Ἐκκλησίας, μπορεῖ νά ἀποτε-λέσει τήν κατάλληλη γέφυρα μέσα ἀπό τήν ὁποία οἱ σημερι-νοί Ὁρθόδοξοι διανοούμενοι νά βροῦν τό δρόμο τῆς ἐπι-στροφῆς πρὸς τήν ἀληθινή παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας.

Πρὶν παρουσιάσουμε ἐκτενέστερα τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περὶ τῶν ἐναέριων τελωνίων, ἀξίζει νά σημειώσουμε τίς ἐπιφυλάξεις πού διατυπώνουν δύο Ὁρθόδοξοι στοχαστές, ἕνας σύγχρονος καί ἕνας ἀρχαῖος, γιά ὅσους προχωροῦν στήν ἐξερεύνηση τῆς ὑπερκόσμιας πραγματικότητας.

Τό 19ο αἰῶνα, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος Μόσχας, πραγματευόμενος τό θέμα τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν μετά τό θάνατο, γράφει: «Πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει γενικά μέ τίς ἀναπαραστάσεις τῶν στοι-χείων τοῦ πνευματικοῦ κόσμου γιά ἐμᾶς πού εἴμαστε ἐνδεδυ-μένοι μέ τή σάρκα, ὀρισμένα χαρακτηριστικά τά ὁποῖα εἶναι ἀνθρωπομορφικά καί λιγότερο ἢ περισσότερο ἀντιληπτά

μέσω τῶν αἰσθήσεων εἶναι ἀναπόφευκτα παρόντα. Ἔτσι, εἰδικότερα, αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά ἐνυπάρχουν καί στή λεπτομερῆ διδασκαλία περὶ τελωνίων τὰ ὅποια διαβαίνει ἡ ψυχὴ μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸ τῆς ἀπὸ τὸ σῶμα». Συνεπῶς πρέπει νὰ ἐδραιώσουμε στή μνήμη μας τὴν ὁδηγία τὴν ὁποία ἔδωσε ὁ ἄγγελος στὸν ἅγ. Μακάριο Ἀλεξανδρείας εὐθύς ἀφότου ἄρχισε νὰ τοῦ μιλᾷ γιὰ τὰ τελώνια: Νὰ δέξεστε τὰ γήινα ἐδῶ ὡς τὸ πιὸ ἀδύναμο εἶδος ἀναπαράστασης τῶν οὐρανίων. Πρέπει νὰ φανταζόμαστε τὰ τελώνια ὄχι μέ μία χονδροειδῆ καί αἰσθητῆ, ἀλλὰ – ὅσο εἶναι δυνατὸ γιὰ μᾶς – μέ μία πνευματικὴ ἔννοια, καί νὰ μὴν ἀγκιστρωνόμαστε σέ λεπτομέρειες οἱ ὁποῖες παρουσιάζονται ποικιλοτρόπως σέ διάφορους συγγραφεῖς καί διηγήσεις τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας, μολονότι ἡ βασικὴ ἰδέα τῶν τελωνίων εἶναι μία καί ἡ αὐτή.»¹⁰

Μερικὰ συγκεκριμένα παραδείγματα ἀπὸ τέτοιες λεπτομέρειες πού δέν πρέπει νὰ ἐρμηνεύονται μέ «χονδροειδῆ» καί «αἰσθητὸ» τρόπο παρατίθενται ἀπὸ τὸν ἅγ. Γρηγόριο τὸν Διάλογο στό Τέταρτο Βιβλίον τῶν Διαλόγων του, τὸ ὁποῖο, ὅπως ἔχουμε ἤδη δεῖ, εἶναι εἰδικὰ ἀφιερωμένο στό θέμα τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς.

Ἔτσι, περιγράφοντας τὸ μεταθανάτιο ὄραμα κάποιου Ρεπαράτου, ὁ ὁποῖος εἶδε ἕναν ἁμαρτωλὸ ἱερέα νὰ καίγεται στήν κορυφὴ μίας τεράστιας νεκρικῆς πυρᾶς, ὁ ἅγ. Γρηγόριος σημειώνει: «Ἐξάλλου ὁ Ρεπαράτος εἶδε πυρὰ νὰ παρασκευάζεται, ὄχι γιατί στὸν ἅδη καῖνε ξύλα γιὰ νὰ δάλουν φωτιά, ἀλλὰ ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ ὅτι θὰ τὰ διηγείτο στοὺς

10. Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Μόσχας, Ὁρθόδοξη Δογματικὴ Θεολογία (στά Ρωσικά), τόμ. 2, Ἁγία Πετρούπολη 1883, σελ. 538.

ζωντανούς. Ἔτσι εἶδε νά χρησιμοποιοῦνται γιά τόν ἐμπυρισμό τῶν φαύλων ἀνθρώπων ἐκεῖνα τά ὑλικά, μέ τά ὅποια συνήθως τρέφεται τό σωματικό πῦρ στους ζωντανούς, οὕτως ὥστε ἀκούγοντας γιά τά συνηθισμένα, μέ αὐτά νά μαθαίνουν τί φόβο πρέπει νά ἔχουν γιά τά ἀσυνήθιστα». ¹¹

Σέ μία ἄλλη περίπτωση, ὁ ἅγ. Γρηγόριος περιγράφει τό πῶς ἓνας ἄνδρας στάλθηκε πίσω στή ζωή μετά τό θάνατό του ἐξ αἰτίας ἑνός «λάθους» – κάποιος ἄλλος μέ τό ἴδιο ὄνομα ἦταν αὐτός πού εἶχε κληθεῖ νά φύγει ἀπό τή ζωή, κάτι πού ἔχει ἐπίσης συμβεῖ καί στίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες – καί κατόπιν προσθέτει: «Ὅταν γίνεται αὐτό, δέν πρόκειται γιά λάθος, ἀλλά γιά νοθεσία. Γιατί ἡ θεϊκή ἀγαθότητα κατά μεγάλη δωρεά τῆς εὐσπλαχνίας Της οἰκονομεῖ, ὥστε μερικοί ἀκόμη καί μετά τήν ἔξοδο ξαφνικά ξαναγυρίζουν στό σῶμα, καί ἀρχίζουν τελικά νά φοβοῦνται τίς βασάνους τοῦ ἄδη, τώρα πού τίς εἶδαν, κι ἄς μήν πίστευαν προηγουμένως, ὅταν τίς ἀκουγαν». ¹²

Ἄναφερόμενος ἐπίσης σέ κάποιον ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος σέ μεταθανάτιο ὄραμα εἶδε σπίτια καμωμένα ἀπό χρυσό στόν παράδεισο, ὁ ἅγ. Γρηγόριος σχολιάζει: «Ποῖός, πού ἔχει σώας τās φρένας, θά καταλάβαινε ἔτσι;... δηλαδή εἶναι ὅπως-δήποτε οἴγουρο πῶς θά κτίσει τή μονή του ἀπό χρυσό, ἐπειδή εἶναι χάρη στήν ἀπλοχεριά τῶν ἐλεημοσυνῶν του πού θά ἀξιωθεῖ τοῦ αἰωνίου φωτός.» ¹³

Σέ ἐπόμενα κεφάλαια θά ἔχουμε τήν εὐκαιρία νά ποῦμε

11. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν*, ἐκδ. Ἁδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἁγιον Ὄρος 1988, IV, 32, σελ. 338.

12. Στό ἴδιο, IV, 37, σελ. 349.

13. Στό ἴδιο, IV, 37, σελ. 355.

περισσότερα σχετικά μέ τή διαφορά μεταξύ *ὀράσεων* τοῦ ἄλλου κόσμου καί πραγματικῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν τοῦ κόσμου τούτου – οἱ ἐμπειρίες τῶν τελωνίων, καί πολλές ἀπό τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, σαφῶς ἀνήκουν στήν τελευταία κατηγορία, ὅμως, πρός τό παρόν, μάς εἶναι ἀρκετό νά συνειδητοποιήσουμε ὅτι πρέπει νά προσεγγίζουμε μέ ἐπιφυλακτικότητα καί σοβαρότητα ὅλες τίς ἐμπειρίες ἀπό τόν ἄλλο κόσμο. Κανείς ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπίγνωση τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας δέ θά ἔλεγε ὅτι τά τελώνια δέν εἶναι «ἀληθινά», ὅτι δέ *θιώνονται* ἀπό τήν ψυχή μετά τό θάνατο. Πρέπει ὅμως νά ἔχουμε ὀπωσδήποτε ὑπόψη μας ὅτι αὐτές οἱ ἐμπειρίες δέν ἐκδηλώνονται στόν τραχύ, ὑλικό μας κόσμο· ὅτι τόσο ὁ χρόνος ὅσο καί ὁ χῶρος, ἂν καί προφανῶς ὑφίστανται, ἔχουν μία τελείως διαφορετική ἔννοια ἀπό αὐτήν μέ τήν ὁποία τούς ἀντιλαμβανόμαστε στή γῆ· καί τέλος, ὅτι ὅλες οἱ ἀναφορές τέτοιων ἐμπειριῶν σέ γήινη γλῶσσα ἀποτυγχάνουν νά ἐκφράσουν τήν πραγματικότητα. Ὅποιοσδήποτε διαθέτει μία ἐξοικείωση μέ τό εἶδος τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας πού περιγράφει τή μεταθανάτια πραγματικότητα κατά κανόνα γνωρίζει πῶς νά διακρίνει ἀνάμεσα στίς πνευματικές πραγματικότητες πού περιγράφονται ἐκεῖ καί τίς δευτερεύουσες λεπτομέρειες πού μπορεῖ μερικῆς φορές νά ἐκφράζονται σέ συμβολική ἢ φανταστική γλῶσσα. Συνεπῶς, φυσικά, δέν ὑπάρχουν ὀρατά «σπίτια» ἢ «θάλαμοι» στόν ἀέρα ὅπου συλλέγονται τά «τέλη», καί ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὑπάρχουν «ρολά παπύρου ἢ περγαμηνῆς» καί ἄλλα ὄργανα γραπτῆς καταχώρησης τῶν ἁμαρτιῶν, ἢ «ζυγαριές» μέ τίς ὁποῖες ζυγίζονται οἱ ἀρετές, ἢ «χρυσός» μέ τόν ὁποῖο πληρώνονται τά «χρέη» – σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις θά πρέπει νά κατανοήσουμε σωστά τίς παραπάνω

εἰκόνες ὡς συμβολικά ἢ ἐρμηνευτικά μέσα πού χρησιμοποιοῦνται γιά νά ἐκφράσουν τήν πνευματική πραγματικότητα τήν ὁποία ἀντιμετωπίζει ἐκείνη τήν ὥρα ἡ ψυχή. Τό ἐάν ἢ ὄχι ἡ ψυχή ὄντως βλέπει τίς εἰκόνες αὐτές, λόγω τῆς ἰσοδίας συνήθειάς της νά βλέπει τήν πνευματική πραγματικότητα μόνον μέσω τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων, ἢ τό ἐάν ἀργότερα μπορεῖ νά *θυμηθεῖ* τήν ἐμπειρία μόνον μέσω τῆς χρήσης τέτοιων εἰκόνων, ἢ τό ἐάν ἀπλῶς ἀδυνατεῖ νά *ἐκφράσει* αὐτό πού ἔχει διῶσει μέ κάποιον ἄλλο τρόπο, ὅλα αὐτά συνιστοῦν ἕνα τελείως δευτερεύον ἐρώτημα πού δέ φαίνεται ὅτι ἦταν σημαντικό γιά τοὺς ἅγιους Πατέρες καί τοὺς συγγραφεῖς τῶν Βίων Ἁγίων οἱ ὁποῖοι ἔχουν καταγράψει τέτοιες ἐμπειρίες. Τό βέβαιο εἶναι ὅτι ὄντως *ὑπάρχει* ἕνας ἔλεγχος ἀπό τοὺς δαίμονες, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται μέ μία τρομακτική ἀλλά ἀνθρώπινη μορφή, κατηγοροῦν τόν ἄνθρωπο πού μόλις ἔχει πεθάνει γιά τίς ἁμαρτίες του καί κυριολεκτικά προσπαθοῦν νά ἀρπάξουν μέ τή βία τό λεπτό σῶμα τῆς ψυχῆς, τό ὁποῖο κρατοῦν σφιχτά καί σταθερά οἱ ἄγγελοι· καί ὅλα αὐτά συμβαίνουν στόν ἀέρα πού θρίσκειται ἀπό πάνω μας καί μποροῦν νά τά δοῦν μόνον ἐκεῖνοι πού οἱ ὀφθαλμοί τους ἔχουν ἀνοιχθεῖ στήν πνευματική πραγματικότητα.

Ἄς ἐπανέλθουμε τώρα στήν παράθεση τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περί τελωνίων ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο:

Πατερικές μαρτυρίες γιά τά τελώνια

« Ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Δέν ὑπάρχει καμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία - ἡ ἔμφαση εἶναι τοῦ ἴδιου τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου - ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος μιλά γι' αὐτά ὅταν δηλώνει δημόσια ὅτι

οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ διεξάγουν πάλη μὲ τὰ πονηρὰ πνεύματα πού θρῖσκονται κάτω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς: «ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκοτίου τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12).¹⁴ Αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν τὴν θρῖσκουμε στὴν πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησιαστικὴ παράδοση καὶ στίς προσευχὰς τῆς Ἐκκλησίας.¹⁵

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει πολλὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν ἁγίων Πατέρων σχετικὰ μὲ τὰ τελώνια, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ παραθέσουμε καὶ ἐμεῖς ἀμέσως παρακάτω.

Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, στὸ πασίγνωστο ἔργο του Βίος τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου,¹⁶ περιγράφει πὼς ὁ ἁγ. Ἀντώνιος, «κάποτε, τὴν ὥραν τοῦ φαγητοῦ, ἐκεῖ πού σηκώθηκε νὰ προσευχηθῆ γύρω στὴν ἐνάτη ὥραν (σημερινὴ 3μ.μ.), ἔνοιωσε μέσα του νὰ συναρπάζεται νοερά· καὶ τὸ παράδοξο, ὅτι στεκόταν κι ἔβλεπε τὸν ἑαυτό του σάν νὰ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, καὶ πὼς τὸν ὀδηγοῦσαν ἄγγελοι στὸν ἀέρα. Ἐπειτα ἔβλεπε μερικοὺς μοχθηροὺς καὶ φοβεροὺς (δαίμονας) νὰ στέκονται στὸν ἀέρα καὶ νὰ θέλουν νὰ τὸν ἐμποδίσουν νὰ μὴ διαβῆ (πρὸς τὸν οὐρανὸ). Ἐπειδὴ ἐκεῖνοι πού τὸν ὀδηγοῦσαν (οἱ Ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ) ἀντιμάχονταν, αὐτοὶ τοὺς

14. «Διότι δὲν διεξάγομεν πάλιν μὲ σάρκα καὶ αἷμα, ἀλλὰ μὲ τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκοτεινοῦ τούτου κόσμου, μὲ τὰ πονηρὰ πνεύματα εἰς τοὺς οὐρανοὺς» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12).

15. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἄ. σελ. 138.

16. Μ. Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Ὁ Μέγας Ἀντώνιος- Βίος καὶ Πολιτεία, μτφρ. Θεοδ. Σακελλαρίου, Ἐκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, ζ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 119· Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἄ. σελ. 138-139.

ζητοῦσαν τό λόγο πῶς καί γιατί παίρναν τήν εὐθύνη του. Ἦθελαν νά ζητήσουν λογαριασμό τῆς ζωῆς του ἀπό τότε πού γεννήθηκε. Ἀλλά τούς ἐμπόδιζαν οἱ ὀδηγοῦντες τόν Ἄντώνιον, λέγοντάς τους:

– Τά μέν ἁμαρτήματα ἀπό τῆς γεννήσεώς του τά ἔσβησε ὁ Κύριος, ἀφ’ ὅτου δέ ἔγινε μοναχός καί ἀφοσιώθηκε στό Θεό σᾶς ἐπιτρέπομε νά κάμετε λόγο.

Τότε ἐπειδή οἱ δαίμονες κατηγοροῦσαν μόνον χωρίς νά ἔχουν καί ἐπιχειρήματα, ἀφέθηκε ἐλεύθερος καί ἀνεμπόδιστος ὁ δρόμος καί ἀμέσως εἶδε τόν ἑαυτό του σάν νά ἐρχόταν καί νά στέκεται κοντά του καί ἦταν πάλιν ὁ ἴδιος ὁ Ἄντώνιος (ὅπως πρίν).

Τότε, ξέχασε τελείως τό φαγητό καί ἔμεινε τό ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας καί ὅλη τήν νύχτα στενάζοντας καί προσευχόμενος. Διότι θαύμαζε βλέποντας μέ πόσους ἐχθρούς ἔχομε νά παλέψωμε, καί πόσους κόπους ἔχει νά καταβάλλη κανεῖς γιά νά διαδῆ τόν ἀέρα (πρός τόν οὐρανό). Θυμόταν καί πῶς αὐτά ἐννοοῦσε ὁ ἀπόστολος ὅταν ἔλεγε: «ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12),¹⁷ «τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος» (Πρὸς Ἐφεσίους 2:2).¹⁸ Ὁ ἀπόστολος γνωρίζει ὅτι τά ἐναέρια πνεύματα ἐπιζητοῦν ἓνα καί μόνον πράγμα, τό πῶς νά ἐμποδίσουν τήν ἐλεύθερη ἀνοδό μας στόν οὐρανό, καί ἀγωνίζονται μέ διακαή πόθο νά μᾶς στερήσουν αὐτή τῆ

17. Βλέπε παρ. 14 σελ. 122

18. «Τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος» (Πρὸς Ἐφεσίους 2:2).

δυνατότητα. Ἔτσι, μᾶς παρακινεῖ: «ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς πονηρᾶ (Πρὸς Ἐφεσίους 6:13),¹⁹ «ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῆ μὴδὲν ἔχων περὶ ἡμῶν λέγειν φαῦλον» (Πρὸς Τίτον 2:8).²⁰

Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, περιγράφοντας τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, διδάσκει: «Στὸ ταξίδι μας μέσα ἀπὸ τὸν ἄερα, θὰ ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ πολλές προσευχές, πολλοὺς βοηθοὺς, πολλές ἀγαθοεργίες καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἀδιάλειπτη μεσιτεία τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Ἀφοῦ ἀκόμα κι ὅταν ταξιδεύουμε σὲ κάποια ξένη χώρα ἢ ἄγνωστη πόλη ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ κάποιον ὁδηγό, πόσο περισσότερη ἀνάγκη θὰ ἔχουμε τότε ἀπὸ ὁδηγούς καὶ βοηθοὺς οἱ ὁποῖοι θὰ μᾶς περάσουν μέσα ἀπὸ τίς ἄόρατες δυνάμεις καὶ τοὺς κοσμοκράτορες τοῦ σκοτεινοῦ τούτου κόσμου πού κατοικοῦν στὸν ἄερα καὶ ὀνομάζονται κατήγοροι καὶ εἰσπράκτορες τελῶν.»²¹

Ὁ ἅγ. Μακάριος ὁ Μέγας γράφει: «Σύ, ὁμως, ἀκούοντας ὅτι ὑπάρχουν ποταμοὶ δρακόντων, στόματα λεονταριῶν καὶ σκοτεινές δυνάμεις πού βρῖσκονται κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανό, καὶ φωτιά πού καίει καὶ κοχλάζει στὰ μέλη, τὰ θεωρεῖς αὐτὰ σὰν ἀνύπαρκτα, ἐπειδὴ δὲ γνωρίζεις ὅτι ἂν δέ δεχθεῖς τὸν ἄρραβῶνα τοῦ ἁγίου Πνεύματος – «ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δὸς τὸν ἄρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδί-

19. «Ἐνδυσθῆτε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ μπορέσετε νὰ ἀντισταθῆτε κατὰ τὴν πονηρὰν ἡμέραν» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12).

20. «Διὰ νὰ ἐντραπῆ ὁ ἐχθρὸς πού δὲν θὰ ἔχη νὰ πῆ τίποτε κακὸν γιὰ μᾶς» (Πρὸς Τίτον 2:8).

21. Λόγος γιὰ τὴν Ἵπομονή καὶ τὴν Εὐγνωμοσύνη, ὁ ὁποῖος διαβάζεται στὶς λειτουργίες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τὸ ἕβδομο Σάββατο τοῦ Πάσχα καθὼς καὶ στὶς νεκρώσιμες ἀκολουθίες. (Ἡ παράδοση αὐτὴ δὲν τηρεῖται στὴν Ἑλλάδα).

αἰς ἡμῶν.» (Πρὸς Κορινθίους Β' 1:21-22)²² – ὅταν ἡ ψυχὴ θ' ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα, θά κυριαρχήσουν πάνω σ' αὐτὴν καὶ δέ θά σ' ἀφήσουν ν' ἀνεβεῖς στοὺς οὐρανοὺς.»²³

Ὁ ἅγ. Ἡσαΐας ὁ Ἑγκλειστος, Πατέρας τῆς *Φιλοκαλίας* πού ἔζησε τὸν 6ο αἰῶνα, διδάσκει ὅτι οἱ Χριστιανοὶ «θά πρέπει καθημερινὰ νά ἔχουμε τὸ θάνατο μπροστά στά μάτια μας καὶ νά ἀνακρίνουμε τὸν ἑαυτό μας κάθε μέρα, ὥστε ἡ ψυχὴ μας νά χωριστεῖ ἀνώδυνα ἀπὸ τὸ σῶμα ἐκείνη τὴν ὥρα καὶ νά διέλθει ἀπὸ τίς δυνάμεις τοῦ σκότους πού μέλλουν νά τή συναντήσουν στὸν ἄερα.»²⁴

« Ὅταν ἡ ψυχὴ ἐξέλθει ἀπὸ τὸ σῶμα τὴ συνοδεύουν οἱ ἄγγελοι· καὶ ὕστερα οἱ δυνάμεις τοῦ σκότους θγαίνουν νά τή συναντήσουν, θέλοντας νά τὴν ἀρπάξουν καὶ ἐλέγχοντάς τὴν μήπως τυχόν βροῦν κάτι δικό τους σ' αὐτὴν.»²⁵

Παρομοίως, ὁ ἅγ. Ἡσύχιος, Πρεσβύτερος Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸν 5ο αἰῶνα, διδάσκει: «Θά ἔρθει καὶ σέ μᾶς ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, θά ἔρθει καὶ δέν εἶναι δυνατὸ νά τὸν ἀποφύγομε. Καὶ εἴθε τότε, ὅταν ἔρθει ὁ ἄρχοντας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἄερα, νά βρεῖ τὰ ἁμαρτήματά μας λίγα καὶ μηδαμινὰ γιὰ νά μὴ μᾶς ἐλέγξει στ' ἀλήθεια.»²⁶

22. «Ἐκεῖνος δὲ πού μᾶς στερεώνει μαζί μ' ἐσᾶς εἰς τὸν Χριστὸν καὶ μᾶς ἔχει-σε εἶναι ὁ Θεός, ὁ Ὅποιος καὶ μᾶς ἐσφράγισε καὶ ἔδωκε στίς καρδιές μας τὸ Πνεῦμα ὡς ἀρραβῶνα.» (Πρὸς Κορινθίους Β' 1:21-22).

23. Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, «*Ομιλίες Πνευματικές*», Ὁμιλία ΙΣΤ, *Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν*, μτφρ. Νικήτα Τσιομεσίδη, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 309.

24. St. Isaiah the Recluse, *Homily 5:22, The Philokalia*, μτφρ. Palmer-Sherrard-Ware, Faber and Faber, Λονδίνο 1979.

25. Στὸ ἴδιο, *Homily 17*.

26. Ἁγίου Ἡσυχίου τοῦ Πρεσβυτέρου, «Πρὸς τὸν Θεόδουλο, λόγος περὶ νήψεως καὶ ἀρετῆς», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Α', 5η ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 208.

Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Διάλογος (†604) γράφει στὶς Ὁμιλίες του στὰ Εὐαγγέλια: «Πρέπει νὰ συλλογιζόμαστε βαθιὰ πόσο φρικιαστικὴ θὰ εἶναι γιὰ μᾶς ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, πόσος τρόμος θὰ καταλάβει ἐκείνη τὴν ὥρα τὴν ψυχὴ μας, πόσο ἔντονα θὰ θυμηθοῦμε ὅλες τὶς ἁμαρτίες μας καὶ θὰ λησμονήσουμε ὅλες τὶς περασμένες εὐτυχισμένες στιγμὲς τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας, πόσο φόβο θὰ νιώσουμε, καὶ πόση ἀνησυχία ἐνώπιον τοῦ Κριτῆ. Τὴν ὥρα τοῦ θανάτου τὰ μοχθηρὰ πνεύματα θὰ γυρέψουν νὰ μάθουν ἀπὸ τὴν ἀπερχόμενη ψυχὴ τὰ ὅσα ἔπραξε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς της· τότε θὰ παρουσιάσουν μπροστὰ της τὶς ἁμαρτίες πρὸς τὶς ὁποῖες τὴν εἶχαν προδιαθέσει, ἔτσι ὥστε νὰ τὴ σύρουν στό μαρτύριο ὡς συνεργὸ τους. Γιατί ὁμως μιᾶμε μόνον γιὰ τὴν ἁμαρτωλὴ ψυχὴ, ἀφοῦ τὰ μοχθηρὰ πνεύματα πλησιάζουν ἀκόμα καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀνάμεσα στοὺς ἀποθνήσκοντες καὶ ζητοῦν τοὺς δικούς τους, αὐτούς τους ὁποῖους ἔχουν καταφέρει νὰ κατακτήσουν; Ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ὑπῆρξε μόνον Ἕνας ὁ Ὅποιος πρὶν ἀπὸ τὸ Πάθος του εἶπε ἄφοβα: “οὐκέτι πολλὰ λαλήσω μεθ’ ὑμῶν· ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν” (Κατὰ Ἰωάννην 14:30)²⁷».²⁸

Ὁ ἅγ. Ἐφραίμ ὁ Σύρος (†373) περιγράφει μέ τὸν ἴδιο τρόπο τὴν ὥρα τοῦ θανάτου καὶ τὴν κρίση στὰ τελώνια: «Τὴ στιγμὴ πού θὰ φθάσουν στή συνέχεια οἱ δεσποτικὲς δυνάμεις, τὴ στιγμὴ πού θὰ κατεβοῦν οἱ φοβεροὶ στρατιεῖς, ὅταν οἱ θεοὶ ψυχοπομποὶ θὰ καλέσουν τὴν ψυχὴ νὰ ἀναχωρήσει

27. «Δὲν θὰ μιλήσω πλέον πολὺ μαζί σας, διότι ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου, καὶ δὲν ἔχει ἐπάνω μου καμμίαν δύναμιν» (Κατὰ Ἰωάννην 14:30).

28. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, «Ὁμιλίες στὰ Εὐαγγέλια», Ὁμιλία 39η, στὸ Κατὰ Λουκᾶν 19:42, 47· Ἐπισκόπου Μπριαντιοανίνωφ, Ἔργα, τόμος III, σελ. 278.

ἀπό τό σῶμα, ὅταν ὁ ἀλύγιστος Ἄγγελος θά ζητᾶ νά μᾶς σύρει μέ τή βία στό δικαστήριο· καί ὅταν τόν ἀντικρίσει αὐτόν ὁ ταλαίπωρος ἄνθρωπος... θά συγκλονισθεῖ ὀλόκληρος, θά τρέμει ὀλόκληρος, θά ταραχθεῖ ὀλόκληρος... Τότε παραλαμβάνοντας οἱ ἄγγελοι τήν ψυχή διά μέσου τοῦ ἀέρος, πηγαίνουν στόν τόπο ὅπου στέκονται οἱ ἀρχές, οἱ ἔξουσies καί οἱ κοσμοκράτορες τῶν ἐχθρικών δυνάμεων, οἱ σκληροί κατήγοροί μας, οἱ φοβεροί τελῶνες καί ἐλεγκτές καί εἰσπράκτορες, οἱ ὅποιοι τή συναντοῦν στόν ἀέρα, ἐλέγχοντας, ἐξετάζοντας, παρουσιάζοντας τά ἁμαρτήματα καί τά χρέη τοῦ ἀνθρώπου, τῆς νιότης καί τῶν γηρατειῶν, ὅσα ἔκανε μέ τή θέλησή του καί ὅσα χωρίς τή θέλησή του, μέ ἔργα, μέ λόγια, μέ σκέψεις. Μεγάλος θά εἶναι ὁ φόβος ἐκεῖ· μέγας θά εἶναι ὁ τρόμος τῆς ταλαίπωρης ψυχῆς. Θά εἶναι ἀπερίγραπτη ἡ πίεση πού θά δοκιμάζει τότε, καθὼς αὐτή θά κρατιέται, θά συνταράζεται, θά συκοφαντεῖται, θά σπρώχνεται, θά ἐμποδίζεται ἀπό τό πλῆθος τῶν μυριάδων ἐχθρῶν, γιά νά μὴν κατοικήσει στό φῶς, γιά νά μὴν μπεῖ στή χώρα τῶν ζώντων. Καί ἀπό τή μιά, οἱ ἅγιοι Ἄγγελοι παραλαμβάνουν τήν ψυχή καί τήν ὀδηγοῦν...»²⁹

Ἄλλά καί οἱ ἀκολουθίες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας περιέχουν πολλές ἀναφορές στά τελώνια. Ἔτσι, στήν Ὁκτώηχο, ἔργο τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ, Πατέρα τοῦ 8ου μ. Χ. αἰῶνα διαβάζουμε: «ἜΩ Παρθένε, τήν ὥρα τοῦ θανάτου μου διάσωσέ με ἀπό τά χέρια τῶν δαιμόνων, καί τήν κρίση, καί τήν κατηγορία, καί τή φοβερή δοκιμασία, καί ἀπό τά

29. Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, «Λόγος γιά τή Δευτέρα Παρουσία καί τήν κρίση», Ἔργα, μτφρ. Κων/νου Φραντζολᾶ, Ἐκδ. Τό περιβόλι τῆς Παναγίας, Θεσσαλονίκη, τόμ. Δ', ἀ' ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 226-229.

φθονερά τελώνια, καὶ τὸν μανιασμένο ἄρχοντα καὶ τὴν αἰώνια καταδίκη, Ὡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ.³⁰

«Ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα νὰ διαχωρισθεῖ βίαια ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ σώματος τότε μεσίτευσε γιὰ μένα, Θεονύμφευτε, ὥστε νὰ διέλθω ἀνεμπόδιστα ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τοῦ σκοτούς πού βρῶσκονται στὸν ἀέρα».³¹

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει δεκαεπτὰ ἄλλα τέτοια παραδείγματα ἀπὸ λειτουργικά βιβλία, τὰ ὁποῖα φυσικά δὲν ἀπαρτίζουν τὸ πλήρες σύνολο τῶν σχετικῶν ἀναφορῶν.

Ἡ πιὸ λεπτομερὴς ἀπὸ ὅλες τίς συζητήσεις τῶν πρώτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας σχετικὰ μέ τὴ διδασκαλία περὶ τῶν ἐναέριων τελωνίων ἐκτίθεται στὴν Ὁμιλία γιὰ τὴν Ἀναχώρηση τῆς Ψυχῆς ἀπὸ τὸν ἅγ. Κύριλλο Ἀλεξανδρείας (†444). Μεταξὺ πολλῶν ἄλλων, στὴν Ὁμιλία του ὁ ἅγ. Κύριλλος λέει: «Ὡ ψυχὴ, τί φόβος καὶ τρόμος σέ περιμένει τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου! Θὰ δεῖς νὰ στέκονται μπροστά σου φρικτοί, ἄγριοι, ἀμείλικτοι, ἀνηλεεῖς, αἰσχροὶ δαίμονες, σάν μαῦροι Αἰθίοπες. Αὐτὴ καὶ μόνο ἡ ὄψη τους εἶναι χειρότερη ἀπὸ ὁποιοδήποτε μαρτύριο. Ἡ ψυχὴ, βλέποντάς τους, ταράζεται, ἀναστατώνεται, ἀνησυχεῖ, γυρεύει νὰ κρυφτεῖ, προστρέχει γρηγορα στοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ τὴν βοηθήσουν. Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τὴν κρατοῦν καὶ μαζί τους περνᾶ μέσα ἀπὸ τὸν ἀέρα καὶ ἀνέρχεται πρὸς τὸν οὐρανό· ἐκεῖ συναντᾶ τὰ τελώνια τὰ ὁποῖα φρουροῦν τὸ δρόμο ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανό, σταματώντας τὴν ψυχὴ καὶ ἐμποδίζοντάς την νὰ ἀνέλθει ὑψηλότερα. Κάθε τελώνιο ἐλέγχει τίς ἁμαρτίες πού τοῦ ἀντιστοιχοῦν

30. Ὁκτώηχος, Βιέννη, 1855, Ἦχος δ', Παρασκευή, 8η Ὡδὴ τοῦ Κανόνα τοῦ Ὁρθρου.

31. Στὸ ἴδιο, Ἦχος δ', Σάββατο, 9η Ὡδὴ.

κάθε άμαρτία, κάθε πάθος ἔχει τους δικούς του εἰσπράκτορες καί ἔλεγκτές.»

Πολλοί ἄλλοι ἅγιοι Πατέρες, πρὶν καί μετὰ τόν ἅγ. Κύριλλο, πραγματεύονται ἢ θίγουν ἐν συντομίᾳ τό θέμα τῶν τελωνίων. Ἀφοῦ παραθέσει πολυάριθμα σχετικά ἀποσπάσματα, ὁ προαναφερθεῖς ἱστορικός τῆς Ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας πού ἔζησε τό 19ο αἰώνα, καταλήγει: «Μιά τέτοια ἀδιάλειπτη, σταθερή, καί καθολική χρήση τῆς διδασκαλίας περὶ τελωνίων ἀπό τήν Ἐκκλησία, εἰδικά μεταξύ τῶν Πατέρων τοῦ 4ου αἰώνα, μαρτυρεῖ ἀναμφισβήτητα ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτή μεταβιβάστηκε σέ αὐτούς ἀπό τούς διδασκάλους τῶν προηγούμενων αἰώνων καί βασίζεται στήν ἀποστολική παράδοση.»³²

Τά τελώνια στούς βίους Ἀγίων

Οἱ Βίοι τῶν Ὁρθόδοξων Ἀγίων περιέχουν πολλές ἀναφορές – μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἰδιαίτερα παραστατικές – σχετικά μέ τή διαδικασία διέλευσης τῆς ψυχῆς μέσα ἀπό τά τελώνια μετὰ τό θάνατο. Ἡ πιό λεπτομερῆς ἀναφορά βρῖσκεται στό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου, στόν ὁποῖο περιγράφεται ἡ διέλευση τῆς ὁσίας Θεοδώρας μέσα ἀπό τά τελώνια, ὅπως τή διηγήθηκε ἡ ὁσία μέσα σέ ὄραμα, σέ ἕναν μαθητή τοῦ ἁγίου, τόν Γρηγόριο. Ἡ ὁσία Θεοδώρα ἀναφέρει εἴκοσι συγκεκριμένα τελώνια, ἐκθέτοντας τά διάφορα εἶδη ἁμαρτιῶν πού περνοῦν ἀπό δοκιμασία στό κάθε τελώνιο. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἱγνάτιος παραθέτει ἕνα τμήμα αὐτῆς τῆς διήγησης.³³ Ὡστόσο, αὐτούσια ἡ διήγηση ἤδη ὑπάρχει σέ ἀγγλική μετά-

32. Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Μόσχας, ἔ. ἀ. σελ. 535.

33. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 151-158

φραση³⁴ καὶ ἐπειδὴ δὲν περιέχει κάτι σημαντικό πού νά μή βρισκεται σέ ἄλλες Ὁρθόδοξες πηγές πού περιγράφουν τὰ τελώνια, θά τήν παραλείψουμε ἐδῶ προκειμένου νά παραθέσουμε ἀποσπάσματα ἀπό τέτοιες πηγές. Τά ἀποσπάσματα αὐτά, παρότι λιγότερο λεπτομερῆ, ἐντούτοις ταυτίζονται μέ τήν ἐμπειρία τῆς ὁσίας Θεοδώρας στά βασικά σημεῖα τῶν περιγραφόμενων γεγονότων.

Στήν περίπτωση τοῦ στρατιώτη Ταξιότη³⁵ γιά παράδειγμα, ἀναφέρεται ὅτι ἐπανῆλθε στή ζωὴ μετὰ ἀπὸ ἕξι ὥρες μέσα στόν τάφο καὶ διηγῆθηκε τήν ἀκόλουθη ἐμπειρία: «Τήν ὥρα πού πέθαινα, εἶδα μπροστά μου Αἰθίοπες μέ πολύ τρομακτική ἐμφάνιση· ἡ ψυχὴ μου ταράχτηκε θωρώντας τους. Τότε ἐμφανίστηκαν δύο ἐξαστράπτοντες νέοι, καὶ ἡ ψυχὴ μου πετάχτηκε καὶ φώλιασε στήν ἀγκαλιά τους. Ἀρχίσαμε νά ἀνεβαίνουμε ἀργά στόν ἀέρα, σάν νά πετούσαμε, καὶ φτάσαμε στά τελώνια πού φρουροῦν τήν ἄνοδο καὶ ἐμποδίζουν τήν ψυχὴ κάθε ἀνθρώπου νά περάσει ἀνάμεσά τους. Κάθε τελώνιο ἤλεγχε ἓνα συγκεκριμένο εἶδος ἁμαρτίας: ἓνα ἤλεγχε τὸ ψέμα, ἄλλο τὸν φθόνο, ἄλλο τήν ὑπερηφάνεια· κάθε εἶδος ἁμαρτίας ἔχει τους δικούς του ἐλεγκτές στόν ἀέρα. Εἶδα ἀκόμα ὅτι οἱ ἄγγελοι κρατοῦσαν φυλαγμένες μέσα σέ ἓνα μικρὸ μπαουλο ὅλες μου τίς καλές πράξεις· βγάζοντάς τες ἔξω, τίς συνέκριναν μέ τίς κακές μου πράξεις. Ἔτσι περάσαμε μέσα ἀπὸ ὅλα τὰ τελώνια. Καὶ ὅταν, πλησιάζοντας τίς πύλες τοῦ οὐρανοῦ, φθάσαμε στό τελώνιο τῆς πορνείας, οἱ φρουροὶ πού ἦταν ἐκεῖ μέ σταμάτησαν καὶ μοῦ παρουσίασαν ὅλες τίς πρά-

34. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ἰόρκη 1968.

35. 28 Μαρτίου, *Βίοι Ἁγίων* (κατὰ τὸν ἅγ. Δημήτριο τοῦ Ροστώφ), Μόσχα, Συνοδικὸ Τυπογραφεῖο, 1902.

Ξεις πορνείας πού εἶχα διαπράξει μέ τή σάρκα μου, ἀπό τήν παιδική ἡλικία μέχρι τό θάνατό μου. Οἱ ἄγγελοι πού μέ ὀδηγοῦσαν εἶπαν: “Ὅλες τίς σαρκικές ἀμαρτίες πού διέπραξες στήν πόλη, ὁ Θεός σοῦ τίς συγχώρεσε ἐπειδή μετανόησες γι’ αὐτές”. Οἱ ἐχθροί μου, ὅμως, ἀμέσως μετά τή φράση αὐτή δήλωσαν: “Ἀλλά ὅταν ἔφυγες ἀπό τήν πόλη καί πῆγες στό χωριό, μοίχευες μέ τή γυναίκα ἑνός ἀγρότη.” Οἱ ἄγγελοι, ἀκούγοντάς τους καί μή βρίσκοντας καμιά καλή μου πράξη πού νά μποροῦσαν νά παρουσιάσουν γιά νά ξεπληρώσουν αὐτήν τήν ἀμαρτία, μέ ἄφησαν καί ἔφυγαν. Τότε μέ ἄρπαξαν τά πονηρά πνεύματα καί, χτυπώντας με ἀλύπητα, μέ κατέβασαν κάτω στή γῆ. Ἡ γῆ ἄνοιξε, καί ἐγώ ὀδηγήθηκα μέσα ἀπό στενοῦς καί δυσώδεις κατήφορους στήν ὑπόγεια φυλακή τοῦ ἄδη.»³⁶

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει καί ἄλλες ἐμπειρίες σχετικά μέ τά τελώνια στούς Βίους Ἁγίων: τήν ἐμπειρία τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου τοῦ Μεγαλομάρτυρος³⁷, τοῦ ἁγ. Νήφωνος ἐκ Κωνσταντίας Κύπρου, ὁ ὁποῖος εἶδε πολλές ψυχές νά ἀνέρονται περνώντας μέσα ἀπό τά τελώνια, τοῦ ἁγ. Συμεών Ἐμέσης τοῦ διά Χριστόν σαλοῦ³⁹, τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, τοῦ ἁγ. Συμεών τοῦ Θαυμαστοῦ Ὁρου⁴¹ καί, τέλος, τοῦ ἁγ. Μακαρίου τοῦ Μεγάλου⁴².

36. Τό περιστατικό αὐτό καθώς καί ὁ ὑπόλοιπος Βίος τοῦ στρατιώτη Ταξιότη βρίσκονται στό *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, σελ. 169-171.

37. 4ος αἰ., 13 Δεκεμβρίου.

38. 4ος αἰ., 23 Δεκεμβρίου.

39. 6ος αἰ., 21 Ἰουλίου.

40. 7ος αἰ., Πρόλογος 19 Δεκεμβρίου.

41. 7ος αἰ., Πρόλογος 13 Μαρτίου.

42. 4ος αἰ., 19 Ἰανουαρίου.

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀγνοοῦσε τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν πηγῶν τῆς πρώιμης περιόδου τῆς Ὁρθοδοξίας στή Δύση, οἱ ὁποῖες δέ μεταφράστηκαν ποτέ στά Ἑλληνικά ἢ τά Ρωσικά· καί αὐτές ὁμως περιέχουν ἄφθονες περιγραφές τῶν τελωνίων. Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, ἡ ὀνομασία «τελώνια» περιορίζεται μόνο στίς προερχόμενες ἀπό τὴν Ἀνατολική Ἐκκλησία πηγές, ἀλλά ἡ πραγματικότητα πού περιγράφουν τόσο οἱ Ἀνατολικές ὅσο καί οἱ Δυτικές πηγές εἶναι ἀκριδῶς ἡ ἴδια.

Ὁ ἅγ. Κολούμβας, γιά παράδειγμα, ὁ ἰδρυτής τῆς νησιωτικῆς μονῆς τῆς Ἀϊόνας στή Σκωτία (†597), εἶδε πολλές φορές στή ζωὴ του τὴ μάχη πού ἔδιναν οἱ δαίμονες στὸν ἀέρα γιά τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων πού μόλις εἶχαν πεθάνει. Ὁ ἅγ. Ἀδαμαννός ἀναφέρει αὐτά τά περιστατικά στό ἔργο του Βίος τοῦ ἅγ. Κολούμβα, ἓνα ἀπὸ τά ὁποῖα παραθέτουμε στή συνέχεια:

«Μιά μέρα ὁ ἅγ. Κολούμβας συγκέντρωσε ὅλους τους μοναχοὺς του καί τούς εἶπε: «Ἄς βοηθήσουμε μέ τὴν προσευχή μας τούς μοναχοὺς τοῦ Ἡγούμενου Κόμγκελ, οἱ ὁποῖοι αὐτὴ τὴ στιγμή πνίγονται στή Λίμνη τοῦ Μόσχου· «Νά, κοιτάξτε, αὐτὴ τὴ στιγμή μάχονται στὸν ἀέρα ἐναντίον ἐχθρικών δυνάμεων οἱ ὁποῖες προσπαθοῦν νά ἀρπάξουν μακριά τὴν ψυχὴ ἑνός ξένου πού πνίγεται κι αὐτὸς μαζί τους.» Κατόπιν, ἀφοῦ προσευχήθηκαν, ὁ ἅγ. Κολούμβας τούς εἶπε: «Εὐχαριστήστε τὸν Χριστό, ἀφοῦ τώρα οἱ ἅγιοι ἄγγελοι ἔχουν συναντήσει αὐτές τίς ἅγιες ψυχές, καί ἔχουν ἀπελευθερώσει τὸν ξένο, σώζοντάς τον μετὰ ἀπὸ τὴ θριαμβευτικὴ τους νίκη ἐναντίον τῶν δαιμόνων.»⁴³

43. St. Adamnan, *Life of St. Columba*, μτφρ. Wentworth Huyshe, George Routledge & Sons, Ltd., Λονδίνο 1939, Μέρος III, κεφ. 13, σελ. 207.

‘Ο ἅγ. Βονιφάτιος, ὁ Ἀγγλοσάξονας «ἀπόστολος στοὺς Γερμανούς», πού ἔζησε τόν 8ο αἰώνα, ἀναφέρει σέ μία ἀπό τῖς ἐπιστολές του σχετική διήγηση, ὅπως τοῦ τή μετέφερε προσωπικά κάποιος μοναχός τῆς μονῆς τοῦ Οὐένλοκ, ὁ ὁποῖος πέθανε καί ἐπανῆλθε στή ζωή μετά ἀπό λίγες ὥρες. «Καθώς ἐκείνος χωριζόταν ἀπό τό σῶμα του, ἐφανίστηκαν μπροστά του ἄγγελοι πού τόν σήκωσαν ψηλά, οἱ ὁποῖοι εἶχαν μία τέτοια ἀπόλυτη λαμπρότητα πού δέν ἄντεχε νά τούς ἀντικρίσει... “Μέ μετέφεραν ψηλά”, εἶπε, “ψηλά στόν ἀέρα...”» ‘Ο μοναχός αὐτός εἶπε ἐπίσης ὅτι ὅση ὥρα θρισκόταν ἔξω ἀπό τό σῶμα του, μαζεύτηκαν στό μέρος ὅπου θρίσκονταν ἀμέτρητες ψυχές, πού ὁ ἀριθμός τους ξεπερνοῦσε ἀκόμα καί τόν ἀριθμό τῶν ἀνθρώπων πού φανταζόταν ὅτι κατοικοῦσαν πάνω στή γῆ. Εἶπε ἀκόμα ὅτι ὑπῆρχε ἕνα πλήθος πονηρῶν πνευμάτων καί μιᾶ ὑπέροχη χορωδία ἀπό τούς ἀνώτερους ἀγγέλους· τά ἄθλια πνεύματα καί οἱ ἅγιοι ἄγγελοι εἶχαν μία βίαιη λογομαχία μεταξύ τους σχετικά μέ τῖς ψυχές πού εἶχαν χωρισθεῖ ἀπό τά σώματά τους καί εἶχαν μεταφερθεῖ ἐκεῖ· οἱ δαίμονες παρουσίαζαν κατηγορίες ἐναντίον τους, βαρύνοντας τό φορτίο τῶν ἁμαρτιῶν τους, ἐνῶ οἱ ἄγγελοι τό ἔκαναν ἐλαφρύτερο δικαιολογώντας τους.

«‘Ο μοναχός ἄκουσε ὅλες τῖς ἁμαρτίες του, τῖς ὁποῖες εἶχε διαπράξει ἀπό τήν ἐποχή τῆς νεότητάς του καί τῖς ὁποῖες εἶτε δέν εἶχε ἐξομολογηθεῖ εἶτε τῖς εἶχε ξεχάσει, ἢ δέν τῖς θεωροῦσε ὡς ἁμαρτίες· αὐτές κραύγαζαν ἐναντίον του, ἢ καθεμία μέ τή δική της φωνή, ἀποδίδοντάς του βαριές κατηγορίες. Κάθε ἁμαρτία πού εἶχε διαπράξει κάθε μέρα τῆς ζωῆς του καί πού εἶχε ἀμελήσει νά τήν ἐξομολογηθεῖ, ὅπως καί πολλές πού ὁ ἴδιος δέ γνῶριζε ὅτι ἦταν ἁμαρτίες, ὅλες κραύγαζαν ἐναντίον του μέ τρομακτικά λόγια. Κατά τόν ἴδιο τρόπο τά πονηρά

πνεύματα μπήκαν στόν χορό τῶν κατηγοριῶν φωνάζοντας δυνατά καί ἐπιβεβαιώνοντάς τες καί ἀποκαλύπτοντας τό χρόνο καί τόν τόπο πού διαπράχθηκε ἡ καθεμιά, παρουσίαζαν ἀποδείξεις τῶν ἁμαρτωλῶν του πράξεων... Ἔτσι, ἔχοντας συσσωρεύσει μπροστά του καί «λογαριάσει» ὅλες τίς ἁμαρτίες του, ἐκεῖνοι οἱ πανάρχαιοι ἐχθροί τόν κήρυξαν ἔνοχο καί, ὡς ἐκ τούτου, ὑπαγόμενο στή δικαιοδοσία τους.

»Ὅμως, ἀπό τήν ἄλλη», διηγοῦνταν ὁ μοναχός, «ἐκεῖνες οἱ ἀσήμαντες μικρές ἀρετές πού εἶχα ἐπιδείξει στή ζωή μου ἐλλιπῶς καί ἀναξίως μίλησαν ἄφοβα ὑπερασπίζοντάς με... Καί ἐκεῖνα τά ἀγγελικά πνεύματα μέ τήν ἀπέραντη ἀγάπη τους μέ ὑπεράσπιζαν καί μέ στήριζαν, ἐνῶ οἱ ἀρετές, σημαντικά μεγαλοποιημένες, μοῦ φαίνονταν πολύ πιό σπουδαῖες καί ἐξαιρετικές ἀπ' ὅσο θά μπορούσαν ποτέ νά εἶναι στήν πράξη μέ τή δική μου δύναμη».⁴⁴

Μία σύγχρονη ἐμπειρία τῶν τελωνίων

Ἡ ἀντίδραση ἑνός χαρακτηριστικοῦ «πεφωτισμένου» ἀνθρώπου τῶν καιρῶν μας, τοῦ Κ. Γιούεσκουελ, ὅταν μετά τόν 36ωρο «κλινικό θάνατό» του συνάντησε προσωπικά τά τελώνια, καταγράφεται στό βιβλίο του, ἀποσπάσματα τοῦ ὁποίου ἔχουμε ἤδη παραθέσει σέ προηγούμενα κεφάλαια:

«Ἀφοῦ μέ πήραν ἀπό τό χέρι, μέ ἔβγαλαν στό δρόμο περνώντας κατευθείαν μέσα ἀπό τόν τοῖχο τοῦ δωματίου.

»Ἐξω βράδιαζε καί λίγο χιόνιζε. Τό ἔδλεπα ἀλλά δέν αἰσθανόμουν κρύο καί γενικά δέν αἰσθανόμουν τή διαφορά

⁴⁴. *The Letters of Saint Boniface*, μτφρ. Ephraim Emerton, Octagon Books (Farrar, Strauss and Giroux), Νέα Ὑόρκη 1973, σελ. 25-27.

θερμοκρασίας μέσα καί έξω. Προφανώς κάποια πράγματα έχασαν για τό αλλοιωμένο σῶμα μου τή σημασία τους. Ἀρχίσαμε γρήγορα νά ἀνεβαίνουμε ψηλά. Ὅσο πιά ψηλά ἀνεβαίναμε, τόσο μεγαλύτερος χῶρος ἀνοιγόταν μπροστά στά μάτια μου. Στό τέλος αὐτός ἔλαβε τόσο μεγάλες διαστάσεις πού μέ κατέλαβε φόβος ἀπό τή συναίσθηση τῆς μηδαμινότητάς μου μπροστά σ' αὐτή τήν ἀτέλειωτη ἔρημο...

»Ἡ ἀντίληψη τοῦ χρόνου ἔσθησε ἐντελῶς στό νοῦ μου. Δέν ξέρω πόση ὥρα ἀνεβαίναμε ψηλά. Ξαφνικά ἀκούστηκε κάποιος θόρυθος καί μέ κραυγές καί γέλια ἄρχισε γρήγορα νά μᾶς πλησιάζει ἓνα πλῆθος κάποιων ἀπαίσιων ὄντων.

«Δαίμονες!» σκέφτηκα. Τό κατάλαβα μάλιστα πάρα πολύ γρήγορα καί μέ ἔπιασε κάτι σάν τρόμος πού μέχρι τότε μοῦ ἦταν ἄγνωστος. Δαίμονες! Φαντάζομαι πώς θά εἰρωνευόμουν καί θά γελοῦσα ἄν κάποιος, λίγες μέρες, ἀκόμα καί λίγες ὥρες νωρίτερα, μοῦ ἔλεγε ὅτι πιστεύει στήν ὑπαρξή τους καί εἶδε μέ τά μάτια του τούς δαίμονες! Ὡς μορφωμένος ἄνθρωπος τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰώνα, μέ τό ὄνομα αὐτό θεωροῦσα τίς κακές συνήθειες καί τά πάθη τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτό καί ἡ λέξη αὐτή δέν ἦταν γιά μένα ὄνομα, ἀλλά ἓνας ὄρος πού δηλώνει κάποια ἀφηρημένη ἔννοια. Καί ξαφνικά αὐτή «ἡ ἀφηρημένη ἔννοια» παρουσιάστηκε μπροστά μου σάν ζωντανό πρόσωπο!...

»Ἀφοῦ μᾶς περικύκλωσαν ἀπό ὅλες τίς πλευρές οἱ δαίμονες φώναζαν καί ἀπαιτοῦσαν ἀπ' τούς ἀγγέλους νά μέ παραδώσουν σ' αὐτούς. Προσπαθοῦσαν μέ κάθε τρόπο νά μέ ἀρπάξουν ἀπό τά χέρια τους, ἀλλά δέν τολμοῦσαν νά τό κάνουν. Ἀπό τίς αἰσχυρές κραυγές καί τά οὐρλιάσματα πού ἔδγαζαν ξεχώριζα κάποιες λέξεις καί μερικές φορές καί ὀλόκληρες τίς φράσεις.

«Εἶναι δικός μας, ἀρνήθηκε τό Θεό», ξαφνικά φώναξαν ὅλοι μέ μία φωνή καί ταυτόχρονα ὄρμησαν πάνω μου. Τό αἷμα πάγωσε στίς φλέβες μου.

«Εἶναι ψέμα! Αυτό δέν εἶναι ἀλήθεια!», ἤθελα νά τούς ἀπαντήσω, ὅταν ξαναβρῆκα τόν ἑαυτό μου, καί ὅμως ἡ μνήμη μου ἔδεσε τή γλώσσα. Μέ ἕναν τρόπο ἀκατανόητο θυμήθηκα ξαφνικά ἕνα ἀσήμαντο περιστατικό πού συνέβη τόσο παλιά, τήν ἐποχή πού ἤμουν νέος, καί πού τό ξέχασα σχεδόν ἐντελῶς.»

Στό σημεῖο αὐτό ὁ συγγραφέας θυμᾶται ἕνα περιστατικό ἀπό τά σχολικά του χρόνια. Κάποια μέρα, σέ μία φιλοσοφική συζήτηση πού εἶχε μέ φίλους του, ἕνας ἀπό αὐτούς ἐξέφρασε τήν ἐξῆς ἄποψη: «Γιατί πρέπει νά πιστέψω στό Θεό, ἄν χωρίς καμιά διαφορά μπορῶ νά πιστεύω ὅτι ὁ Θεός δέν ὑπάρχει;» Στήν ἐρώτηση αὐτή ὁ συγγραφέας ἀπάντησε: «Μπορεῖ καί νά μήν ὑπάρχει». Τή στιγμή ὅμως, μετά τό θάνατό του, πού βρέθηκε ἀντιμέτωπος μέ τούς δαίμονες-κατήγορους στά τελώνια, ὁ συγγραφέας ἀναλογίστηκε:

»Αὐτή ἡ ἀπάντησή μου κυριολεκτικά ἦταν «ἀργόν ρῆμα». Δέν μποροῦσε αὐτή ἡ βαττολογία τοῦ φίλου μου νά μοῦ δημιουργήσει ἀμφιβολίες στήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ. Ἄλλωστε χωρίς πολλή προσοχή παρακολουθοῦσα αὐτά πού ἔλεγε. Καί ὅμως, ὅπως φάνηκε τώρα, ὁ ἀργός αὐτός λόγος δέν ξεχάστηκε. Ἔπρεπε τώρα νά δικαιολογηθῶ καί νά ἀνατρέψω αὐτήν τήν κατηγορία. Ἔτσι πραγματοποιήθηκε ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου... Θά δώσουμε λόγο γιά κάθε ἀνώφελο λόγο πού λέμε παρακινούμενοι ἀπό τόν ἐχθρό τῆς σωτηρίας μας.

»Ἡ κατηγορία αὐτή ἦταν τό πιό δυνατό ἐπιχείρημα πού πρόβαλαν οἱ δαίμονες, ζητώντας νά παραδοθῶ στά χέρια τους. Ἡ κατηγορία αὐτή τούς ἔδωσε καινούρια δύναμη καί

θάρρος καί θγάζοντας ἄγριες κραυγές ἄρχισαν νά περιστρέφονται γύρω μας, ἐμποδίζοντάς μας νά συνεχίσουμε τό δρόμο μας.

»Τότε σκέφτηκα τήν προσευχή καί ἄρχισα νά προσεύχομαι, ζητώντας τή βοήθεια ὅσων ἁγίων γνωρίζα καί τά ὄνοματα τῶν ὁποίων μοῦ ἤλθαν στό νοῦ τή στιγμή ἐκείνη. Αὐτό ὅμως δέ φόδισε καθόλου τους ἐχθρούς μου. Ἐγώ ὁ ἔλεεινός, πού μόνο κατ' ὄνομα ἤμουν χριστιανός, μόνο τότε, ἴσως πρώτη φορά στή ζωή μου, θυμήθηκα ἐκείνη πού ὀνομάζεται Προστάτιδα τοῦ γένους τῶν χριστιανῶν.

»⁵ Ἦταν πολύ τρομαγμένη ἡ ψυχή μου καί γι' αὐτό πολύ θερμή βγήκε ἡ προσευχή μου πρὸς τήν Παναγία. Μόλις εἶπα τό ὄνομά της ἀμέσως μᾶς σκέπασε μία λευκή ὀμίχλη ἡ ὁποία ἄρχισε γρήγορα νά περικυκλώνει τήν ἀπαίσια αὐτή στρατιά τῶν δαιμόνων καί σέ λίγο τήν ἔκρυσε ὀλοτελῶς ἀπό τά μάτια μου. Πολλή ὥρα ὅμως ἄκουγα τίς κραυγές καί τά οὐρλιάσματά τους. Ἐπειδή ὅμως οἱ φωνές γίνονταν ὄλο καί πιό ἀδύναμες, κατάλαβα ὅτι οἱ δαίμονες ἔμειναν πίσω.»⁴⁵

Ἡ ἐμπειρία τῶν τελωνίων πρὶν τό θάνατο

Φαίνεται, λοιπόν, ἀπό τά πολυάριθμα σαφή παραδείγματα, πόσο σημαντική καί ζωντανή ἐμπειρία εἶναι γιά τήν ψυχή ἡ συνάντηση μέ τούς δαίμονες τῶν τελωνίων μετά τό θάνατο. Ὡστόσο, ἡ ἐμπειρία αὐτή δέν περιορίζεται ἀναγκαστικά στό χρονικό διάστημα ἀκριβῶς μετά τό θάνατο. Ὅπως

45. K. Uekskuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος-Αὔγουστος 1976.

Βλ. καί «Ἐνα ἀπίστευτο καί ὅμως ἀληθινό γεγονός», *Ἀπίστευτα καί ὅμως Ἀληθινά*, Ἐκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 45-51.

εἶδαμε πὸ πάνω ὁ ἅγ. Ἀντώνιος ὁ Μεγάλος συνάντησε τὰ τελώνια κατὰ τὴ διάρκειά μίας «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας ἐνῶ προσευχόταν. Παρομοίως, ὁ ἅγ. Ἰωάννης τῆς Κλίμακος περιγράφει τὴν ἐμπειρία ἐνός μοναχοῦ πρὶν τὸ θάνατό του: «Τὴν παραμονὴ τοῦ θανάτου τοῦ περιέπεσε σέ ἔκσταση καὶ μέ τὰ μάτια ἀνοικτὰ παρατηροῦσε δεξιά καὶ ἀριστερά τῆς κλίνης του. Σάν νά τόν ἀνέκριναν κάποιοι, ἀπαντοῦσε – τόν ἄκουγαν ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι – καὶ ἄλλοτε ἔλεγε: «Ναί, πράγματι, ἀληθινά, πλήν ὅμως ἐνήστευσα τόσα ἔτη γι' αὐτό». Ἄλλοτε: «᾽Οχι. Εἶναι ψέμα. Αὐτό δέν τό ἔκανα». Ἐπειτα ἀπό λίγο: « Αὐτό ναί, ἀληθινά τό ἔπραξα, ἀλλά ἔκλαυσα, ἔκανα διακονήματα ἀγάπης». Καί πάλι: «Ἀληθινά μέ κατηγορεῖτε». Μερικές φορές γιά ὀρισμένα ἀπαντοῦσε: « Ναί, ἀληθινά, ναί. Γι' αὐτά δέν ἔχω τί νά ἀπολογηθῶ. Ὁ Θεός εἶναι ἐλεήμων». Ἦταν ἀλήθεια ἓνα θέαμα φρικτό καὶ φοβερό. Ἐνα δικαστήριο ἀόρατο καὶ χωρὶς ἔλεος. Καί τό φοβερότερο ὅτι τόν κατηγοροῦσαν καὶ γιά πράξεις πού δέν εἶχε διαπράξει. Ὁ ἡσυχαστής αὐτός καὶ ἀναχωρητής γιά ὀρισμένα πταίσματά του – ἀλίμονο! – ἔλεγε: « Γι' αὐτά δέν ἔχω τί νά εἰπῶ». Καί εἶχε σαράντα περίπου ἔτη μοναχός, χωρὶς νά τοῦ λείπη καὶ τό δάκρυ!... Καί ἐνῶ συνεχιζόταν ἡ αὐστηρά αὐτὴ δικαστική ἀνάκρισις, ἀποχωρίσθηκε τὸ σῶμα του, χωρὶς νά ἀφήση καμμιά ἔνδειξι γιά τὴν κρίσι ἢ τὸ πόρισμα ἢ τὴν ἀπόφασιν καὶ τὸ τέλος τῆς δίκης.»⁴⁶

Ἐπίσης, ἡ συνάντησις μέ τὰ τελώνια μετὰ τὸ θάνατο ἀποτελεῖ μόνο μία συγκεκριμένη καὶ τελικὴ μορφή τῆς συνολικῆς μάχης τὴν ὁποία διεξάγει διὰ βίου ἡ ψυχὴ τοῦ Χριστιανοῦ. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος γράφει: «Ὅπως ἡ ἀνάστα-

46. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, μφρ. Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, Ἱερά Μονὴ Παρακλήτου, ἰδ' Ἐκδ., Ὠρωπὸς Ἀττικῆς 2000, σελ. 161.

ση τῆς ψυχῆς τοῦ Χριστιανοῦ ἀπό τό θάνατο τῆς ἁμαρτίας πραγματοποιεῖται κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς της, ἀκριβῶς ἔτσι πραγματοποιεῖται μυστικά, ἐδῶ στή γῆ, ἡ δοκιμασία τῆς ψυχῆς ἀπό τίς ἐναέριες δυνάμεις, μέ κατάληξη τήν αἰχμαλώτισή της ἢ τήν ἀπελευθέρωσή της ἀπό αὐτές τίς δυνάμεις – κατά τή διαδρομή της μέσα ἀπό τόν ἄερα, μετά τό θάνατο, αὐτή ἡ αἰχμαλώτιση ἢ ἡ ἀπελευθέρωσή της ἀπλῶς γίνονται φανερές».⁴⁷

Μερικοί ἅγιοι, ὅπως ὁ Μακάριος ὁ Μέγας, τοῦ ὁποῖου ἡ διέλευση ἀπό τά τελώνια ἦταν ὄρατή ἀπό διάφορους μαθητές του, ἀνέρχονται μέσα ἀπό τοὺς δαιμονικούς «εἰσπράκτορες» χωρίς νά συναντήσουν καμιά ἀντίσταση, ἀφοῦ ἔχουν ἤδη κερδίσει τόν πόλεμο μέ τοὺς δαίμονες σ' αὐτήν τή ζωή. Ἄμέσως παρακάτω παραθέτουμε ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό τό Βίο του:

«Ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα τοῦ θανάτου τοῦ ἀδβᾶ Μακαρίου, ἦρθε νά πάρει τήν ψυχή του τό Χερουβεὶμ πού ἦταν ὁ φύλακας ἄγγελός του, μέ τή συνοδεία πλήθους οὐράνιων ταγμάτων. Κατῆλθαν ἐπίσης χοροὶ ἀποστόλων, προφητῶν, μαρτύρων, ἱεραρχῶν, μοναχῶν καί δικαίων. Οἱ δαίμονες διετάχθησαν σέ σειρές καί πλήθη στά τελώνια μέ σκοπό νά ἐμποδίσουν τή διέλευση τῆς ἐνθεῆς ψυχῆς του. Ἡ ψυχή ἄρχισε νά ἀνέρχεται. Στέκοντας πολύ μακριά της, στά τελώνια, τά πονηρά πνεύματα φώναζαν: “ὦ Μακάριε, πόση δόξα ἀξιώθηκες νά λάβεις!” Ὁ ταπεινός ἄνδρας τοὺς ἀπάντησε: “Ὁχι! Ἄκόμα φοβᾶμαι, ἀφοῦ δέ γνωρίζω ἐάν ἔχω πράξει κάτι ἀγαθό.” Στό μεταξύ ἀνερχόταν ταχέως στόν οὐρανό. Ἀπό κάποια ἄλλα τελώνια πού βρῖσκονταν ψηλότερα οἱ ἐναέριες δυνάμεις κραυγάζαν καί πάλι: “Δέν εἶναι ἔτσι! Μᾶς ξέφυγες

47. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἄ., σελ. 159.

Μακάριε.” “Οχι”, ἀπάντησε ἐκεῖνος, “ἀκόμα χρειάζομαι νά ἀναχωρήσω”. “Όταν εἶχε ἤδη φτάσει στίς πύλες τοῦ οὐρανοῦ, οἱ δαίμονες, θρηνώντας ἀπό μοχθηρία καί φθόνο, κρούγασαν: “Δέν εἶναι ἔτσι! Μᾶς ξέφυγες Μακάριε!” καί ἐκεῖνος ἀπάντησε: Μέ φύλαξε ἡ δύναμη τοῦ Χριστοῦ μου καί ξέφυγα ἀπ’ τά δίχτυα σας!”»⁴⁸

« Οἱ μεγάλοι ἅγιοι τοῦ Θεοῦ περνοῦν μέσα ἀπό τίς ἐναέριες φρουρές τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων μέ τόσο μεγάλη ἐλευθερία, ἐπειδή κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς τους διεξάγουν ἀνένδοτη μάχη ἐναντίον τους καί, ἀφοῦ τελικά τούς νικήσουν, ἀποκοῦν στά βᾶθη τῆς καρδιάς τους τέλεια ἐλευθερία ἀπό τήν ἁμαρτία, γίνονται ὁ ναός καί τό ἱερό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, κάνοντας τήν κατοικία τῆς λογικῆς ψυχῆς τους ἀπροσπέλαστη γιά τούς πεπτωκότες ἀγγέλους».⁴⁹

Ἡ μερική κρίσιμ

Στήν Ὁρθόδοξη δογματική θεολογία ἡ διέλευση τῶν τελωνίων εἶναι μέρος τῆς μερικῆς κρίσιμς μέσω τῆς ὁποίας καθορίζεται ἡ πορεία τῆς ψυχῆς μέχρι τήν Τελική Κρίσιμ. Τόσο ἡ μερική ὅσο καί ἡ Τελική Κρίσιμ διεξάγονται ἀπό ἀγγέλους, οἱ ὁποῖοι ἐνεργοῦν ὡς ὄργανα τῆς θείας δικαιοσύνης: «ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι καί ἀφοριοῦσι τούς πονηροῦς ἐκ μέσου τῶν δικαίων, καί θαλοῦσιν αὐτούς εἰς τήν κάμινον τοῦ πυρός» (Κατά Ματθαῖον 13:49).⁵⁰

48. Ἀπόσπασμα ἀπό τό *Πατερικόν τῆς Σκήτης*: βλ. Μπριαντιανίωφ, *Ἔργα*, τόμ. III.

49. Μπριαντιανίωφ, ἔ. ἀ., σελ. 158-159.

50. «Κατά τήν συντέλειαν τοῦ κόσμου θά βγοῦν οἱ ἄγγελοι καί θά χωρίσουν τούς πονηροῦς ἀπό τούς δικαίους καί θά τούς ρίξουν εἰς τό καμίνι πού καίει» (Κατά Ματθαῖον 13:49).

Οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί εἶναι τυχεροί ἀφοῦ ἔχουν στή διάθεσή τους τή διδασκαλία περὶ τελωνίων καί μερικῆς κρίσης, ὅπως αὐτή ἐκτίθεται μέ σαφήνεια σέ πολυάριθμα Πατερικά κείμενα καί Βίους Ἁγίων. Ὅμως, εἶναι ἀλήθεια ὅτι κάθε ἄνθρωπος πού ἐντρυφᾷ στή μελέτη ἀπλῶς καί μόνον τῆς Ἁγίας Γραφῆς θά συναντήσῃ μία πολύ παρόμοια διδασκαλία. Ἔτσι, ὁ Προτεστάντης Εὐαγγελιστής Μπίλλυ Γκράχαμ γράφει στό βιβλίο του γιά τούς ἀγγέλους: «Τή στιγμή τοῦ θανάτου ἡ ψυχή ἐγκαταλείπει τό σῶμα καί περνᾷ μέσα ἀπό τήν ἀτμόσφαιρα. Ὅμως ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς διδάσκει ὅτι ἐκεῖ παραμονεύει ὁ διάβολος. Εἶναι ὁ «ἄρχοντας τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος».⁵¹ Ἐάν οἱ πνευματικοί μας ὀφθαλμοί ἦταν ἀνοικτοί, πιθανῶς θά βλέπαμε τόν ἀέρα γεμάτο μέ τούς ἐχθρούς τοῦ Χριστοῦ, τούς δαίμονες. Ἀφοῦ ὁ σατανᾶς κατάφερε νά παρεμποδίσει γιά τρεῖς ἐβδομάδες τόν ἄγγελο τοῦ Δανιήλ κατά τήν ἀποστολή του στή γῆ, τότε μποροῦμε νά φανταστοῦμε τήν ἐχθρότητα πού θά συναντήσῃ ἕνας Χριστιανός ὅταν πεθάνει... Ἡ στιγμή τοῦ θανάτου ἀποτελεῖ τήν τελευταία εὐκαιρία τοῦ σατανᾶ νά ἐπιτεθεῖ στόν ἀληθινό πιστό· ὅμως ὁ Θεός στέλνει τους ἀγγέλους Του γιά νά μᾶς φυλάξουν ἐκεῖνη τήν ὥρα.»⁵²

Τελώνια: Λυδία Λίθος τῆς αὐθεντικῆς μεταθανάτιας ἐμπειρίας

Ὅλα ὅσα περιγράφηκαν σέ αὐτό τό κεφάλαιο εἶναι ὀλοφάνερα διαφορετικά ἀπό τίς «ἀναδρομές» στά γεγονότα τῆς ζωῆς τους πού τόσο συχνά διώνουν οἱ ἄνθρωποι στίς σύγ-

51. *Πρός Ἐφεσίους* 2:2.

52. Billy Graham, *Angels, God's Secret Messengers*, Doubleday, Νέα Ὑόρκη 1975, σελ.150-151.

χρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Αὐτές οἱ «ἀναδρομές», πού πολλές φορές συμβαίνουν καί πρὶν τόν θάνατο, δέν ἔχουν τίποτα τό θεϊκό, καμιά σχέση μέ τήν κρίση· φαίνεται ὅτι εἶναι μάλλον μία ψυχολογική ἐμπειρία, μία ἀνακεφαλαίωση πού κάνει ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση. Ἡ ἀπουσία κρίσης, ἀκόμα καί ἡ «αἴσθησις τοῦ χιοῦμορ» τήν ὁποία πολλοί ἔχουν περιγράψει ὅτι διαθέτει τό ἀόρατο ὄν πού παρίσταται στίς «ἀναδρομές» εἶναι, πρῶτα ἀπ' ὅλα, μία ἀντανάκλαση τῆς φοβερῆς ἔλλειψης σοβαρότητας μέ τήν ὁποία σήμερα ἀντιμετωπίζεται τό θέμα τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου ἀπό τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ἀνθρώπων τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Αὐτός εἶναι καί ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ἀκόμα καί οἱ Ἰνδουιστές τῆς «ὑπανάπτυκτης» Ἰνδίας ἔχουν πύο τρομακτικές ἐμπειρίες θανάτου ἀπ' ὅ,τι οἱ περισσότεροί Δυτικοί: μολονότι στεροῦνται τῆς ἀληθινῆς φώτισης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔχουν, ἐντούτοις, διατηρήσει μία πύο σοβαρή στάση ἀπέναντι στή ζωή ἀπό τήν ἀντίστοιχη τῶν περισσότερων ἀνθρώπων τῆς ἐπιπόλαιης «μετα-Χριστιανικῆς» Δύσης.

Ἡ περιγραφή τῆς διέλευσης τῶν τελωνίων – πού ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος λυδίας λίθου τῆς αὐθεντικῆς μεταθανάτιας ἐμπειρίας – ἀπουσιάζει παντελῶς ἀπό τίς σημερινές διηγήσεις, καί δέν εἶναι πολύ δύσκολο νά φανταστοῦμε τό λόγο: ἡ ἀπουσία τῶν ἀγγέλων πού ἔρχονται νά συναντήσουν τήν ψυχή, ἡ ἀπουσία κρίσης, ἡ ἐπιπολαιότητα πολλῶν ἀφηγήσεων, ἀκόμα καί ἡ σύντομη χρονική διάρκεια τέτοιων ἐμπειριῶν – ἡ ὁποία συνήθως κυμαίνεται μεταξύ πέντε καί δέκα λεπτῶν, ἐνῶ οἱ ἀντίστοιχες ἐμπειρίες πού περιγράφονται στούς Βίους Ἁγίων καί σέ ἄλλες Ὁρθόδοξες πηγές διαρκοῦν ἀπό μερικές ὥρες ἕως μερικές ἡμέρες, ὅλα αὐτά ἀποτελοῦν σαφεῖς ἐνδείξεις ὅτι οἱ σημερινές ἐμπειρίες, ἂν καί ἐνίοτε πολύ ἐντυπω-

σιακές καί μή ἐρμηνεύσιμες βάσει κανενός φυσικοῦ νόμου γνωστοῦ στήν ἱατρική ἐπιστήμη, στεροῦνται, ἐντούτοις, ἰδιαιτέρου δάθους. Ἐάν ὄντως πρόκειται γιά ἐμπειρίες θανάτου, τότε ἀφοροῦν μόνο τό πολύ ἀρχικό στάδιο τῆς διαδρομῆς τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο· λαμβάνουν χώρα κατά τίς πρῶτες στιγμές τοῦ θανάτου, πρὶν νά ὀριστικοποιηθεῖ ἡ ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ γιά τήν ψυχή, ἡ ὁποία φανερώνεται μέ τήν ἐμφάνιση τῶν ἀγγέλων πού ἔρχονται νά πάρουν τήν ψυχή, ἐνῶ ὑπάρχει ἀκόμα πιθανότητα νά ἐπιστρέψει μέσα στό σῶμα μέ φυσικό τρόπο.

Καί πάλι, ὅμως, ὑπολείπεται μία ἱκανοποιητική ἐξήγηση γιά τίς ἐμπειρίες τῆς ἐποχῆς μας. Τί εἶναι αὐτά τά πανέμορφα τοπία πού συχνά βλέπουν οἱ ἄνθρωποι; Ποῦ βρῖσκεται αὐτή ἡ «οὐράνια» πόλη πού ἀντικρίζουν; Τί εἶναι ὅλος αὐτός ὁ κόσμος μέ τόν ὁποῖο ἀναμφισβήτητα ἔρχονται σέ ἐπαφή κατά τή διάρκεια τῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν;

Ἡ ἀπάντηση στά παραπάνω ἐρωτήματα μπορεῖ νά ἐντοπιστεῖ στήν ἔρευνα ἐνός μᾶλλον διαφορετικοῦ εἴδους κειμένων ἀπό τίς προαναφερθεῖσες Ὁρθόδοξες πηγές· τά κείμενα αὐτά βασίζονται ἐπίσης σέ προσωπικές ἐμπειρίες, καί εἶναι πολύ περισσότερο ἐνδελεχῆ στίς παρατηρήσεις καί τά συμπεράσματά τους ἀπ' ὅ,τι αὐτά πού περιγράφουν τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Εἶναι τά κείμενα στά ὁποῖα στρέφεται ἐπίσης ὁ Δρ. Μούντυ καθῶς καί ἄλλοι ἐρευνητές, καί στά ὁποῖα βρῖσκουν ἀξιοσημείωτες ὁμοιότητες μέ τίς κλινικές περιπτώσεις πού ἔχουν ἐξάψει τό ἐνδιαφέρον τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου γιά τή μετά θάνατον ζωή.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη τοῦ Ἑγκλειστοῦ περί τελωνίων

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντιανίνωφ ἦταν ὁ κύριος ὑπερασπιστής τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περί τελωνίων στή Ρωσία τοῦ 19ου αἰώνα, ὅταν ἄπιστοι καί ἐκσυγχρονιστές εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νά τή γλευάζουν· ὁμως ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος ἦταν ἐπίσης σταθερός ὑποστηρικτής αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, τήν ὁποία θεωροῦσε ὡς ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς συνολικῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας σχετικά μέ τόν ἀόρατο πόλεμο ἢ τόν πνευματικό ἀγώνα τῶν ψυχῶν ἐναντίον τῶν δαιμόνων. Παραθέτουμε ἐδῶ μία ἀπό τίς δηλώσεις του σχετικά μέ τά τελώνια, μέρος τοῦ σχολιασμοῦ του στόν ὀγδοηκοστό στίχο τοῦ 118ου Ψαλμοῦ: «γενηθήτω ἡ καρδιά μου ἄμωμος ἐν τοῖς δικαιώμασί σου, ὅπως ἂν μή αἰσχυνθῶ» (Ψαλμοί ριη' 80).⁵³ Ὁ προφήτης δέν ἀναφέρει τό πῶς καί τό πού ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατόν νά μήν «αἰσχυνθεῖ». Ὁ στίχος ἔχει δύο ἐρμηνευτικές προσεγγίσεις· ἢ μία ἀναφέρεται στόν ἀγώνα πού διεξάγει ὁ ἄνθρωπος ὥστε νά τηρεῖ τό λόγο τοῦ Θεοῦ στήν ἐπίγεια ζωή του, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀναφέρεται στήν ὥρα τοῦ θανάτου καί στή διέλευση τῆς ψυχῆς ἀπό τά τελώνια. Ἀνεξάρτητα μέ τό πόσο παράλογη μπορεῖ νά φαίνεται ἡ ἰδέα περί «τελωνίων» στους «σοφοῦς» μας, δέ θά τά γλιτώσουν. Τί ζητοῦν λοιπόν αὐτοί οἱ «εἰσπράκτορες» ἀπό τίς ψυχές πού περνοῦν ἀνάμεσά τους; Ψάχνουν, μήπως οἱ ψυχές ἔχουν κάτι τό ὁποῖο χρήζει «τελῶν»; Τί νά εἶναι ἄραγε αὐτό; Εἶναι τά πάθη. Ἔτσι λοιπόν, στόν ἄνθρω-

53. «Εἶθε ἡ καρδιά μου, μέ τόν ἰδικόν σου φωτισμόν, νά γίνῃ ἄμωμος καί ἀκεραία εἰς τήν τήρησιν τῶν ἐντολῶν σου, διὰ νά μή ἐντροπιασθῶ.» (Ψαλμοί ριη' 80).

πο τοῦ ὁποίου ἡ καρδιά εἶναι καθαρὴ καὶ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ πάθη, δὲ βρῖσκουν τίποτα πού νά τούς κάνει ν' ἀρχίσουν τὸν καθόγ' ἀντίθετα, ἡ μὴ καθαρὴ καρδιά τούς ἐρεθίζει ἀφάνταστα. Στὸ θέμα αὐτὸ κάποιος μὲ ἐλάχιστη μόρφωση ἐξέφρασε τὴν ἀκόλουθη σκέψη: τὰ τελώνια εἶναι κάτι φρικιαστικό. Εἶναι ὅμως ἀρκετὰ πιθανό, οἱ δαίμονες, ἀντὶ νά παρουσιαστοῦν μὲ τὴ φρικιαστικὴ τους μορφή, νά παρουσιάσουν στὴν ψυχὴ μία παραπλανητικὴ, θελκτικὴ εἰκόνα, ἀνάλογη μὲ τὰ πάθη της, καθὼς αὐτὴ θά διέρχεται ἀπὸ κάθε τελώνιο στὴ σειρά. Στὴν περίπτωσι πού, κατὰ τὴ διάρκειά της ἐπίγειας ζωῆς, τὰ πάθη ἔχουν ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ τὴν καρδιά καὶ στὴ θέση τους ἔχουν φυτευτεῖ οἱ ἀρετές πού ἀντιτάσσονται σέ αὐτά, τότε ὅποιαδήποτε δελεαστικὴ εἰκόνα κι ἂν παρουσιαστῇ στὴν ψυχὴ, ἐκείνη, δείχνοντας ἔντονη ἀποστροφή, τὴν προσπερνᾷ ἀγνοώντας την. Ὅταν ὅμως ἡ καρδιά δέν ἔχει καθαριστεῖ ἀπὸ τὰ πάθη, ἡ ψυχὴ θά τρέξει νά πλησιάσει ὅποιοδήποτε πάθος γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ καρδιά ἔχει τὴ μεγαλύτερη ἔλξη· καὶ τότε οἱ δαίμονες θά τὴ θεωρήσουν φίλη, καὶ γνωρίζουν πού θά τὴν ὀδηγήσουν. Ἔτσι λοιπόν, στὴν περίπτωσι πού παραμένει μέσα στὴν ψυχὴ κάποια ἔλξη γιὰ ἓνα ἀντικείμενο ὅποιοῦδήποτε πάθους, εἶναι πολὺ ἀμφίβολο τὸ ἓάν θά καταφέρει νά μὴ ντροπιαστῇ καθὼς θά διέρχεται ἀπὸ τὰ τελώνια. Τὸ νά αἰσχνυθεῖ ἡ ψυχὴ σημαίνει ὅτι μὲ δική της εὐθύνη καταποντίζεται στὴν κόλασι. Ὅμως τὴν ὑπέρτατη αἰσχύνη θά τὴ νιώσει στὴν Τελικὴ Κρίσι, ἐνώπιον τοῦ προσώπου τοῦ Παντεπόπτου Κριτοῦ...».⁵⁴

54. Ὁ Ἑκατοστός Δέκατος Ὀγδοὸς Ψαλμός, σέ ἐρμηνεία τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, Μόσχα 1891, ἀνατυπ. Jordanville 1976, σελ. 289-290· τὸ ἔργο ἐκδόθηκε στὰ Ἀγγλικά ἀπὸ τὸ New Divevevo Convent, Spring Valley, Νέα Ὑόρκη, 1978, σελ. 24.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΠΤΑ

«Ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες στήν ἀποκρυφιστική βιβλιογραφία

Προκειμένου νά διασαφηνίσουν τίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, οἱ ἐρευνητές τους στρέφονται σχεδόν πάντα στήν εἰδική ἐκείνη κατηγορία κειμένων ἢ ὁποῖα ἰσχυρίζεται ὅτι βασίζεται σέ ἐμπειρίες ἀπό τόν «ἐξωσωματικό» κόσμο: τά ἀνά τούς αἰῶνες ἀποκρυφιστικά κείμενα ἀπό τήν Θιβετιανή καί τήν Αἰγυπτιακή Βίβλο τῶν Νεκρῶν μέχρι τά κείμενα τῶν σύγχρονων δασκάλων καί πειραματιστῶν τοῦ ἀποκρυφισμοῦ. Ἀπό τήν ἄλλη, σχεδόν κανεῖς ἀπό αὐτούς τους ἐρευνητές δέ δίνει ἰδιαίτερη σημασία στή χριστιανική διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἢ στά κείμενα-πηγές τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας στά ὁποῖα βασίζεται. Γιατί ὁμως συμβαίνει αὐτό;

Ἦ ὁ λόγος εἶναι πολύ ἀπλός: ἡ χριστιανική διδασκαλία προέρχεται ἀπό τήν ἀποκαλυμμένη ἀπό τό Θεό στόν ἄνθρωπο πορεία τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο, καί ἐπικεντρώνεται κυρίως στήν τελική κατάσταση τῆς ψυχῆς στόν παράδεισο ἢ τήν κόλαση. Ἐνῶ ὑπάρχει ἐπίσης πληθώρα χριστιανικῶν κειμένων πού περιγράφουν τό τί συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο, βασιζόμενα σέ προσωπικές μεταθανάτιες ἢ ἐξωσωματικές ἐμπειρίες, ὅπως παρουσιάστηκαν στό προηγούμενο κεφάλαιο περί «τελωνίων», τό σύνολο αὐτῶν τῶν κειμέ-

νων σαφῶς καταλαμβάνει δευτερεύουσα θέση συγκρινόμενο μέ τήν κύρια χριστιανική διδασκαλία περί τῆς τελικῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς, καί εἶναι κυρίως χρήσιμο στό νά διασαφηνίσει καί νά προβάλλει ἐντονότερα τά βασικά σημεῖα τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ἐποῦτο, στό ἀποκρυφιστικά κείμενα ἀκριβῶς τό ἀντίθετο συμβαίνει: ἡ κύρια ἔμφαση προσδίδεται στήν ἐμπειρία τῆς ψυχῆς στόν «ἐξωσωματικό» κόσμο, ἐνῶ ἡ τελική τῆς κατάστασης συνήθως μένει ἀσαφῆς ἢ ἀνοικτή σέ προσωπικές γνῶμες καί ὑποθέσεις, πού δῆθεν βασίζονται σέ αὐτές τίς ἐμπειρίες. Οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ἐλκύονται πολύ πιά εὐκολά ἀπό τίς ἐμπειρίες τῶν συγγραφέων τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, οἱ ὁποῖες φαίνονται νά ἐπιδέχονται, τουλάχιστον σέ κάποιο βαθμό, «ἐπιστημονική» διερεύνηση, παρά ἀπό τή χριστιανική διδασκαλία, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ δέσμευση ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ὅσον ἀφορᾷ τήν πίστη καί τήν ἐμπιστοσύνη του καθῶς καί τή διαγωγή μίας πνευματικῆς ζωῆς σύμφωνης μέ αὐτές.

Στό παρόν κεφάλαιο θά ἐπιχειρήσουμε νά ἐπισημάνουμε μερικούς ἀπό τούς κινδύνους πού ἐλλοχεύουν σέ μία τέτοια προσέγγιση, ἡ ὁποία δέν εἶναι καθόλου τόσο «ἀντικειμενική» ὅσο φαίνεται σέ μερικούς, καθῶς ἐπίσης καί νά προσδοῦμε σέ μία ἐκτίμηση αὐτῶν τῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν ἀπό τήν ἄποψη τοῦ Ὁρθόδοξου Χριστιανισμοῦ. Γιά νά γίνεῖ αὐτό, πρέπει νά ἐξετάσουμε ἕνα μέρος τῆς ἀποκρυφιστικῆς βιβλιογραφίας τήν ὁποία οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές χρησιμοποιοῦν γιά νά διασαφηνίσουν τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες.

Ἡ Θιβητιανὴ Βίβλος τῶν Νεκρῶν

Ἡ *Θιβητιανὴ Βίβλος τῶν Νεκρῶν*¹ εἶναι βουδιστικὸ βιβλίον τοῦ 8ου αἰώνα τὸ ὁποῖο προφανῶς περιλαμβάνει πρό-βουδιστικὲς παραδόσεις ἀπὸ μία πολὺ προγενέστερη περίοδο. Ὁ τίτλος του στὴ θιβητιανὴ γλῶσσα σημαίνει «Ἀπελευθέρωση στὸ μεταθανάτιο στάδιο μέσω τοῦ Ἐκούσματος», καὶ περιγράφεται ἀπὸ τὸν μεταφραστὴ τῆς ἀγγλικῆς του ἔκδοσης ὡς ἓνα «μυστικὸ ἐγχειρίδιο γιὰ καθοδήγηση στὸν ἄλλο κόσμον μὲ τὰ πολλὰ βασίλεια καὶ τίς ψευδαισθήσεις»². Διαβά-ζεται πάνω ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου πού μόλις ἔχει πεθάνει πρὸς ὄφελος τῆς ψυχῆς του, ἐπειδὴ, ὅπως λέει τὸ ἴδιο τὸ κείμενο, «κατὰ τίς στιγμὲς τοῦ θανάτου παρουσιάζονται διάφορες παραπλανητικὲς ψευδαισθήσεις». Αὐτές, ὅπως παρατηρεῖ ὁ μεταφραστὴς, δὲν εἶναι ὁράματα τῆς πραγματικότη-τας, ἀλλὰ τίποτε περισσότερο ἀπὸ τίς δικές του διανοητικὲς προβολές οἱ ὁποῖες ἔχουν λάβει προσωποποιημένη μορφή.³

Στὰ κατοπινὰ στάδια τῶν διαρκείας 49 ἡμερῶν «ἐξωσω-ματικῶν» ἐμπειριῶν πού περιγράφονται στὸ βιβλίον, παρουσιάζονται ὁράματα τόσο «εἰρηνικῶν» ὅσο καὶ «ἀγριωπῶν» θεοτήτων, τὰ ὁποῖα ὅλα, σύμφωνα μὲ τὴ βουδιστικὴ διδασκαλία, θεωροῦνται ὡς ἀπατηλά. Θὰ ἐξηγήσουμε παρακάτω, ἐξετάζοντας τὴ φύση τοῦ κόσμου αὐτοῦ, τὸ γιατί τὰ ἐν λόγω ὁράματα εἶναι πράγματι κατὰ κύριο λόγο ἀπατηλά. Ἡ κατάληξη τῆς ὅλης διαδικασίας εἶναι ἡ τελικὴ πτώση τῆς ψυχῆς σὲ μία «μετενσάρκωση», τὴν ὁποία ἡ βουδιστικὴ διδα-

1. *The Tibetan Book of the Dead*, μτφρ. W.Y. Evans-Wentz, Oxford University Press, Paperback ed., 1960.

2. Στὸ ἴδιο., σελ. 2.

3. Στὸ ἴδιο., σελ. 31.

σκαλία θεωρεῖ ὡς κακό πού μπορεῖ νά ἀποφευχθεῖ μέ τήν ἐξάσκησι στοῦ Βουδισμού. Ὁ Δρ. Κάρολ Γιούνγκ, στήν Ψυχολογική του Ἀνάλυση σχετικὰ μέ τό βιβλίο, διαπιστώνει ὅτι αὐτά τά ὄραματα παρουσιάζουν πολλές ὁμοιότητες μέ τίς περιγραφές τοῦ μεταθανάτιου κόσμου στά πνευματιστικά κείμενα τῆς σημερινῆς Δύσης – καί τά δύο «δίνουν στόν ἄνθρωπο μία ἀηδιαστική ἐντύπωση τῆς ἀπόλυτης βλακειας καί κοινοτοπίας πού χαρακτηρίζουν τά μηνύματα ἀπό τόν “κόσμο τῶν πνευμάτων”»⁴.

Σέ δύο σημεία οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες μοιάζουν ἐντυπωσιακά μέ τίς ἀναφερόμενες στή *Θιβητιανή Βίβλο τῶν Νεκρῶν*, γεγονός πού ἐξηγεῖ καί τό ἐνδιαφέρον τοῦ Δρος Μούντνυ καί τῶν ἄλλων ἐρευνητῶν γιά τό συγκεκριμένο βιβλίο. Πρῶτον, ἡ περιγραφή τῆς «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας κατά τίς πρῶτες στιγμές τοῦ θανάτου εἶναι οὐσιαστικά ἴδια μέ τήν ἀντίστοιχη περιγραφή τῶν σύγχρονων ἐμπειριῶν, ὅπως ἐπίσης καί μέ αὐτήν πού ἀπαντᾶται στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία: ἡ ψυχὴ τοῦ ἀποθανόντος ἐμφανίζεται ὡς «ἀστραφτερό πλασματικό σῶμα», ὁρατό σέ ἄλλα ὄντα τῆς ἴδιας μέ αὐτό φύσης ἀλλά ὄχι στούς σαρκικούς ἀνθρώπους· ἀρχικά δέ γνωρίζει ἐάν ζεῖ ἢ ἐάν ἔχει πεθάνει· βλέπει ἀνθρώπους νά στέκονται γύρω ἀπό τό σῶμα, ἀκούει τους ὀδυρμούς τῶν συγγενῶν καί φίλων, καί διατηρεῖ ὅλες τίς αἰσθήσεις της σέ πλήρη λειτουργία· μπορεῖ νά κινεῖται ἀνεμπόδιστα καί νά διέρχεται μέσα ἀπό στερεά ἀντικείμενα.⁵ Δεύτερον, ὑπάρχει ἓνα «πρῶτο καθαρό φῶς κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου»⁶, τό ὁποῖο

4. Στό ἴδιο., σελ. 11.

5. Στό ἴδιο., σελ. 98-100, 156-160.

6. Στό ἴδιο., σελ. 89.

οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ταυτίζουν μέ τό «φωτεινό ὄν» τῶν σύγχρονων περιγραφῶν.

Δέν ὑπάρχει λόγος νά ἀμφιβάλλουμε γιά τό ὅτι τά ὄσα περιγράφονται στή Θιβητιανή Βίβλο τῶν Νεκρῶν βασίζονται σέ κάποιο εἶδος «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας· ὅμως, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἡ πραγματική μεταθανάτια κατάσταση εἶναι μόνο μία ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες, καί δέν πρέπει νά δεχόμαστε ἀνεπιφύλακτα τήν ὁποιαδήποτε «ἐξωσωματική» ἐμπειρία ὡς ἀποκάλυψη τοῦ τί πράγματι συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο. Οἱ ἐμπειρίες τῶν μέντιουμ τῆς Δύσης μποροῦν ἐπίσης νά εἶναι γνήσιες· ἀσφαλῶς, ὅμως, δέ μεταδιδάξουν πραγματικά μηνύματα ἀπό τούς νεκρούς, ὅπως προσποιοῦνται ὅτι κάνουν.

Ἐπίσης ὑπάρχει ἀρκετή ὁμοιότητα ἀνάμεσα στή *Θιβητιανή Βίβλο τῶν Νεκρῶν* καί στήν κατά πολύ προγενέστερη *Αἰγυπτιακή Βίβλο τῶν Νεκρῶν*.⁷ Σύμφωνα μέ τήν τελευταία, ἡ ψυχή μετά τό θάνατο ὑφίσταται πολλές μεταμορφώσεις καί συναντᾶται μέ πολλούς «θεούς.» Δέν ὑπάρχει, ὡστόσο, καμιά ζωντανή παράδοση σχετικά μέ τήν ἐρμηνεία αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, καί ἔτσι ὁ σημερινός ἀναγνώστης μπορεῖ μόνο νά εἰκάζει τό νόημα μερικῶν συμβολισμῶν του. Σύμφωνα μέ τήν *Αἰγυπτιακή Βίβλο τῶν Νεκρῶν* ὁ ἀποθανὼν μεταμορφώνεται διαδοχικά σέ χελιδόνι, χρυσό γεράκι, ἔρπετό μέ ἀνθρώπινες κνήμες καί πέλματα, κροκόδειλο, ἔρωδιό, ἄνθος λωτοῦ κλπ, καί συναντᾶ παράξενους «θεούς» καί ὄντα ἑνός ἄλλου κόσμου, ὅπως π.χ. τούς «τέσσερις ἄγιους πιθήκους,» τήν ἵπποπόταμο-θεά, διάφορους θεούς μέ κεφάλια σκύλων, τσακαλιῶν, πιθήκων, πουλιῶν κλπ.

7. *The Book of the Dead*, μτφρ. E.A. Wallis Budge, Bell Publishing Co., Νέα Ὑόρκη 1960.

Οἱ περίπλοκες καί συγκεχυμένες ἐμπειρίες ἀπό τό «μεταθανάτιο» βασίλειο, ὅπως περιγράφονται σέ αὐτό τό βιβλίο, βρισκονται σέ ἔντονη ἀντίθεση μέ τή σαφήνεια καί τήν ἀπλότητα τῶν Χριστιανικῶν ἐμπειριῶν. Παρότι καί τό βιβλίο αὐτό βασίζεται, ὅπως εἶναι ἀρκετά πιθανό, σέ κάποιο εἶδος πραγματικῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν, βρίθεται, ἐντούτοις, ἀπό ἀπατηλές ἐμφανίσεις ὀπτασιῶν ὅπως καί ἡ *Θιβητιανή Βίβλος τῶν Νεκρῶν* καί σίγουρα δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι περιγράφει τήν πραγματική κατάσταση τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο.

Τά Ἔργα τοῦ Ἑμάνιουελ Σβέντενμποργκ

Ἕνα ἄλλο ἀπό τά ἀποκρυφιστικά κείμενα τά ὁποῖα διερευνοῦν οἱ σύγχρονοι ἐπιστήμονες παρέχει περισσότερες ἐλπίδες γιά τήν κατανόησή του, ἀφοῦ γράφτηκε στή σύγχρονη ἐποχή, χαρακτηρίζεται ἀπό τελείως δυτική νοοτροπία καί διατείνεται ὅτι εἶναι Χριστιανικό. Τά γραπτά τοῦ Σουηδοῦ ὁραματιστῆ Ἑμάνιουελ Σβέντενμποργκ (1688-1772) περιγράφουν τά ὁράματα ἐνός ἄλλου κόσμου πού ἄρχισαν νά τοῦ ἐμφανίζονται ὅταν βρισκόταν στή μέση ἡλικία. Πρίν, ἦταν ἕνας τυπικός διανοούμενος τῆς Εὐρώπης τοῦ 18ου αἰῶνα, μιλοῦσε ἀπταιστα πολλές γλῶσσες, ἦταν λόγιος καί ἐπιστήμων καί ἐφευρέτης, ἕνας ἄνθρωπος πού συμμετεῖχε ἐνεργά στή δημόσια ζωή ἐργαζόμενος ὡς ἐπόπτης σέ Σουηδικές βιομηχανίες ἐξόρυξης μεταλλευμάτων καί διατελοῦσε μέλος τῆς Βουλῆς τῶν Εὐγενῶν – ἐν συντομία, ἕνας «καθολικός ἄνθρωπος» στήν πρῶτη περίοδο τῆς ἐπιστήμης, ὅταν ἦταν ἀκόμα ἐφικτό γιά ἕναν ἄνθρωπο νά κατέχει σχεδόν ὅλη τή γνώση τῆς ἐποχῆς του. Ἐγράψε περίπου 150 ἐπιστημονικές ἐργα-

οίες μερικές ἀπό τίς ὁποῖες, ὅπως π.χ. ἡ τετράτομη ἀνατομική του πραγματεία *The Brain*, προηγούνταν κατά πολύ τῆς ἐποχῆς του.

Τότε, σέ ἡλικία 56 χρόνων, ἔστρεψε τήν προσοχή του στόν ἀόρατο κόσμο καί κατά τά τελευταία 25 χρόνια τῆς ζωῆς του παρήγαγε ἕναν τεράστιο ἀριθμό θρησκευτικῶν ἔργων τά ὁποῖα περιγράφουν τόν παραδεισο, τήν κόλαση, ἀγγέλους καί πνεύματα, ὅλα βάσει τῆς δικῆς του προσωπικῆς ἐμπειρίας.

Οἱ περιγραφές τῶν ἀόρατων κόσμων ἀπό τόν Σβέντενμποργκ θυμίζουν ἀνησυχητικά τόν γήινο κόσμο: σέ γενικές γραμμές, ὡστόσο, συμφωνοῦν μέ τίς περιγραφές πού συναντοῦμε στά περισσότερα ἀποκρυφιστικά κείμενα. Κατά τόν Σβέντενμποργκ, ὅταν ἕνας ἄνθρωπος πεθαίνει, εἰσέρχεται στόν «κόσμο τῶν πνευμάτων,» ὁ ὁποῖος βρίσκεται στό μέσο τῆς ἀπόστασης μεταξύ κόλασης καί παραδείσου.⁸ Αὐτός ὁ κόσμος, παρότι εἶναι πνευματικός καί ὄχι ὑλικός, θυμίζει τόσο πολύ τήν ὑλική πραγματικότητα, ὥστε ὁ ἀποθανών ἀρχικά δέ γνωρίζει ὅτι ἔχει πεθάνει⁹ ἔχει τό ἴδιο εἶδος «σώματος» καί αἰσθητηριακῶν λειτουργιῶν πού εἶχε καί ὅταν βρισκόταν μέσα στό γήινο σῶμα του. Κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου ἐμφανίζεται ἕνα ὄραμα φωτός, κάτι λαμπρό καί ἀκαθόριστο,¹⁰ καί πραγματοποιεῖται μία «ἀνασκόπηση» τῆς ζωῆς τοῦ ἀποθανόντος καί τῶν καλῶν καί κακῶν του πράξεων. Συναντᾷ φίλους καί γνωστούς του ἀπό τό γήινο κόσμο¹¹,

8. Emanuel Swedenborg, *Heaven and Hell*, μτφρ. George F. Dole, Swedenborg Foundation, Inc., 1976, παρ. 421.

9. Στό ἴδιο, παρ. 461.

10. Στό ἴδιο, παρ. 450.

11. Στό ἴδιο, παρ. 494.

καί γιά λίγη ὥρα συνεχίζει νά ὑπάρχει μέ ἕναν τρόπο πού μοιάζει πολύ μέ τόν τρόπο πού ὑπῆρχε στή γῆ· ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι στόν κόσμο αὐτό τά πάντα εἶναι πολύ περισσότερο «ἐσωτερικά»· ὁ ἀποθανών ἐλκύεται ἀπό τά πράγματα καί τά πρόσωπα πού ἀγαπᾷ, καί ἡ πραγματικότητα καθορίζεται ἀπό τή σκέψη – ἀμέσως μόλις σκεφτεῖ κάποιο ἀγαπημένο του πρόσωπο, τό πρόσωπο αὐτό ἐμφανίζεται μπροστά του σάν νά τό εἶχε φωνάξει.¹² Ὅταν ὁ ἄνθρωπος συνηθίσει νά ὑπάρχει μέσα σέ αὐτόν τόν πνευματικό κόσμο, διδάσκεται ἀπό τούς φίλους του σχετικά μέ τόν παράδεισο καί τήν κόλαση, καί ὁδηγεῖται σέ διάφορες πόλεις, κήπους καί πάρκα.¹³

Σέ αὐτόν τόν ἐνδιάμεσο «κόσμο τῶν πνευμάτων» ὁ ἄνθρωπος «προετοιμάζεται» γιά τόν παράδεισο μέ μία διαδικασία ἐκπαίδευσης πού διαρκεῖ ἀπό λίγες ἡμέρες ἕως ἕναν χρόνο.¹⁴ Ὅμως, ὁ ἴδιος ὁ «Παράδεισος», ὅπως περιγράφεται ἀπό τόν Σβέντενμποργκ, δέν εἶναι πολύ διαφορετικός ἀπό τόν «κόσμο τῶν πνευμάτων», καί τόσο ὁ Παράδεισος ὅσο καί ὁ κόσμος αὐτός μοιάζουν πολύ μέ τή γῆ.¹⁵ Ὑπάρχουν αὐλές καί μέγαρα ὅπως καί στή γῆ, πάρκα καί κῆποι, σπίτια καί ὑπνοδωμάτια γιά τούς «ἀγγέλους», μέ πολλές διαφορετικές φορεσιές γι' αὐτούς. Ὑπάρχουν κυβερνήσεις καί νόμοι καί δικαστήρια – ὅλα, φυσικά, πύ «πνευματικά» ἀπ' ὅ,τι στή γῆ. Ὑπάρχουν ἐκκλησίες ὅπου γίνονται λειτουργίες, καί κληρικοί οἱ ὁποῖοι θγάζουν κηρύγματα καί σασιίζουν ἕαν κάποιος ἀπό τό ἐκκλησίασμα διαφωνήσει μαζί τους. Ὑπάρχουν

12. Στό ἴδιο, παρ. 494.

13. Στό ἴδιο, παρ. 495.

14. Στό ἴδιο, παρ. 498.

15. Στό ἴδιο, παρ. 171.

γάμοι, σχολεῖα, δημόσια ζωὴ, ὑπάρχει ἀνατροφὴ καὶ ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν, ἐν ὀλίγοις, σχεδὸν ὀτιδήποτε ὑπάρχει στὴν ἐπίγεια ζωὴ τό ὅποιο μπορεῖ νά γίνει «πνευματικό». Ὁ ἴδιος ὁ Σβέντενμποργκ μιλοῦσε ὄχι μόνο μέ πολλούς ἀπό τούς «ἀγγέλους» τοῦ παραδείσου, οἱ ὅποιοι ὅλοι, ὅπως πίστευε, ἦταν ἀπλῶς καὶ μόνο οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν, ἀλλά καί μέ τούς παράξενους κατοίκους τοῦ Ἑρμῆ, τοῦ Δία καί ἄλλων πλανητῶν· συζήτησε μέ τόν Μάρτιν Λουθερ Κίνγκ στόν «παραδεισο» καί κατάφερε νά τόν κάνει ν' ἀσπαστεῖ τίς δικές του ιδέες, δέν ἔπεισε ὅμως τόν Καλβίνο νά ἀποκηρύξει τήν πίστη του στὴν προκαθορισμένη ἀπό τό Θεό ἀνθρώπινη μοίρα. Ἡ «κόλαση» περιγράφεται ὡς ἓνας τόπος πού ἐπίσης θυμίζει τή γῆ· χαρακτηριστικό τῶν κατοίκων του εἶναι ἡ φιλαυτία καί ἡ διάπραξη ἁμαρτιῶν.

Ὁ καθένας μπορεῖ εὐκόλα νά καταλάβει γιατί ὁ Σβέντενμποργκ ἀπορρίφθηκε ἀπό τούς περισσότερους συγχρόνους του ὡς παράφρων, καθὼς καί γιατί ἀκόμα καί μέχρι ἀρκετά πρόσφατα τά ὁράματά του σπανίως ἀντιμετωπίζονταν σοβαρά. Ὡστόσο, πάντα ὑπῆρχαν καί ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν μερικοί πού ἀναγνώριζαν ὅτι, ὅσο περίεργα κι ἂν ἦταν αὐτά τά ὁράματα, ὁ Σβέντενμποργκ θρυσκόταν ὄντως σέ ἐπαφή μέ μία ἀόρατη πραγματικότητα: ὁ Γερμανός φιλόσοφος Ἑμάνουελ Κάντ (1724- 1804), ἓνας ἀπό τούς κύριους θεμελιωτές τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας, ἔδειξε ἰδιαίτερα σοβαρό ἐνδιαφέρον γι' αὐτόν καί πίστεψε στά διάφορα δείγματα «διόρασης» του πού ἦταν γνωστά σέ ὅλη τήν Εὐρώπη· ἐπίσης, ὁ Ἀμερικανός φιλόσοφος Ἔμερσον σέ ἐκτενές δοκίμιό του γιά τόν Σβέντενμποργκ στό ἔργο του *Representative Men* τόν ἀποκάλεσε «ἓναν ἀπό τούς γίγαντες τῆς λογοτεχνίας, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία δέν μπορεῖ νά ἐκτιμηθεῖ ἀπό σχολές ὀλόκληρες

κοινῶν μελετητῶν». Σήμερα, φυσικά, ἡ ἀναδίωξη τοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τόν ἀποκρυφισμό τόν ἔχει ἐπαναφέρει στό προσηνιο ὡς «μύστη» καί «προφήτη» μή συνδεδεμένο μέ τή δογματική διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ, καί εἰδικά οἱ ἐρευνητές τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἐπισημαίνουν ἀξιοσημείωτες ὁμοιότητες μεταξύ τῶν δικῶν τους εὐρημάτων καί τῆς περιγραφῆς τῶν πρώτων στιγμῶν μετά τό θάνατο πού δίνει ὁ Σβέντενμποργκ.

Δέν ὑπάρχει σχεδόν καμιά ἀμφιβολία ὅτι ὁ Σβέντενμποργκ ὄντως βρισκόταν σέ ἐπαφή μέ ἀόρατα πνεύματα ἀπό τά ὁποῖα ἐλάμβανε τίς «ἀποκαλύψεις». Μία ἐξέταση τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἐλάμβανε αὐτές τίς ἀποκαλύψεις θά μᾶς δείξει ποιός εἶναι ὁ πραγματικός κόσμος αὐτῶν τῶν πνευμάτων.

Ἡ ἱστορία τῶν ἐπαφῶν τοῦ Σβέντενμποργκ μέ ἀόρατα πνεύματα, τίς ὁποῖες κατέγραψε λίαν λεπτομερῶς στά ὀγκώδη ἔργα του *Journal of Dreams and Spiritual Journal* (2300 σελίδες), ἀποκαλύπτει μέ ἀκρίβεια τά χαρακτηριστικά τῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ τοὺς δαίμονες τοῦ ἀέρα, ὅπως περιγράφονται ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο Μπριαντιανίνωφ. Ἀπό τήν παιδική του ἡλικία ὁ Σβέντενμποργκ ἀσκοῦνταν σέ μία μορφή διαλογισμοῦ, ἡ ὁποία περιελάμβανε χαλάρωση καί θατιά αὐτοσυγκέντρωση μέ τόν καιρό, ἄρχισε νά βλέπει μία λαμπρή φλόγα ἐνῶ διαλογίζοταν, τήν ὁποῖα ἀποδέχθηκε μέ ἐμπιστοσύνη καί τήν ἐρμήνευσε ὡς ἓνα σημάδι «ἐγκρισης» τῶν ἰδεῶν του. Τό γεγονός αὐτό τόν προετοίμασε γιά τήν ἔναρξη τῆς ἐπικοινωνίας μέ τόν κόσμο τῶν πνευμάτων. Ἀργότερα ἄρχισε νά ὄνειρεύεται τό Χριστό καθώς καί ὅτι γινόταν δεκτός σέ μία κοινωνία «ἀθανάτων» καί σταδιακά ἄρχισε νά ἀντιλαμβάνεται τήν

παρουσία «πνευμάτων» γύρω του. Τελικά, τά πνεύματα ἄρχισαν νά ἐμφανίζονται μπροστά του καί ὅταν ἦταν ξύπνιος. Ἡ πρώτη τέτοια ἐμπειρία συνέβη ὅταν ταξίδευε στό Λονδίνο: Μία νύχτα, ἀφοῦ εἶχε φάει ὑπερβολικά, εἶδε ξαφνικά σκοτάδι καί ἐρπετά νά σέρονται ἀργά στό πάτωμα, καί μετά ἕναν ἄνδρα καθισμένο στή γωνιά τοῦ δωματίου, ὁ ὁποῖος εἶπε μονάχα: «Μήν τρῶς τόσο πολύ» καί ἐξαφανίστηκε μέσα στό σκοτάδι. Παρότι τρόμαξε ἀπό τήν ξαφνική ἐμφάνιση τῆς ὄπτασις, τήν ἐμπιστεύθηκε ὡς κάτι «καλό» ἐπειδή τοῦ ἔδωσε μία «ἠθική» συμβουλή. Κατόπιν, ὅπως ἀνέφερε ὁ ἴδιος, «στή διάρκεια τῆς ἴδιας νύχτας ὁ ἴδιος ἄνδρας μοῦ ἀποκαλύφθηκε πάλι, ὅμως αὐτή τή φορά δέ φοβήθηκα. Μοῦ εἶπε μετά ὅτι ἦταν ὁ Κύριος, ὁ Θεός, ὁ Δημιουργός τοῦ Κόσμου, καί Λυτρωτής, ὅτι μέ εἶχε ἐπιλέξει γιά νά ἐξηγήσω στούς ἀνθρώπους τό πνευματικό νόημα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καί ὅτι ἐκεῖνος θά μοῦ ἐξηγοῦσε τί θά ἔπρεπε νά γράψω σχετικά μέ τό θέμα αὐτό: ἐκείνη τή νύχτα, γιά νά πεισῶ ἀπολύτως γιά τήν πραγματικότητα τῆς ὑπαρξῆς τους, ἀνοίχτηκαν μπροστά μου οἱ κόσμοι τῶν πνευμάτων, ἡ κόλαση καί ὁ παράδεισος... Μετά τήν ἐμπειρία αὐτή ὁ Κύριος ἄνοιγε πολλές φορές καθημερινά τούς σωματικούς μου ὀφθαλμούς, ἔτσι ὥστε στό μέσο τῆς ἡμέρας νά μπορῶ νά βλέπω τόν ἄλλο κόσμο, καί σέ κατάσταση τέλει ἐργήγορσης νά συνομιλῶ μέ ἀγγέλους καί πνεύματα.»¹⁶

Εἶναι ὀλοφάνερο ἀπό τήν παραπάνω περιγραφή ὅτι ὁ

16. R.L. Tafel, *Documents Concerning Swedenborg*, τόμ.1,σελ..35-6. Βλ. Wilson Van Dusen, *The Presence of Other Worlds (The Psychological-Spiritual Findings of Emanuel Swedenborg)*, Harper and Row, Νέα Ὑόρκη, σελ.19-63, γιά μία περιγραφή τοῦ ἀνοίγματος τῶν «πνευματικῶν ὀφθαλμῶν» τοῦ Σδέντενμποργκ.

Σθέντεμποργκ ἦλθε σέ ἐπαφή μέ τόν ἐναέριο κόσμο τῶν πεπτωκῶτων πνευμάτων ἀπ' ὅπου καί προέρχονταν ὅλες οἱ κατοπινές ἀποκαλύψεις του. Ὁ «παράδεισος» καί ἡ «κόλαση» πού ἔβλεπε ἀποτελοῦσαν ἐπίσης τμήματα αὐτοῦ τοῦ ἐναέριου κόσμου, καί οἱ «ἀποκαλύψεις» πού κατέγραψε εἶναι περιγραφές τῶν ψευδαισθήσεων αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ψευδαισθήσεις πού τά πεπτωκῶτα πνεύματα συχνά δημιουργοῦν γιά τούς ἀφελεῖς, προκειμένου νά ἐπιτύχουν τους δικούς τους σκοπούς. Μία ματιά σέ κάποια ἄλλη κατηγορία ἀποκρυφιστικῶν κειμένων θά μᾶς φανερώσει περισσότερο χαρακτηριστικά αὐτοῦ τοῦ κόσμου.

Τό «ἀστρικό πεδίο» τῆς θεοσοφίας

Ἡ θεοσοφία τοῦ 19ου καί 20οῦ αἰῶνα, ἀμάλαμα τῶν ἀποκρυφιστικῶν ἰδεῶν Ἀνατολῆς καί Δύσης, διαθέτει μία λεπτομερῆ διδασκαλία περί τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πνευμάτων ὁ ὅποιος, σύμφωνα μέ τή διδασκαλία αὐτή, ἀποτελεῖται ἀπό ἕναν ἀριθμό «ἀστρικών πεδίων». Ὁ ὅρος «ἀστρικός» – ἀπό τή λέξη ἄστρο – εἶναι ἕνας φαντασιώδης ὅρος ἀναφορᾶς στό ἐπίπεδο τῆς πραγματικότητας πού βρίσκεται «ὑπεράνω τῆς γήινης». Σύμφωνα μέ μία περίληψη τῆς διδασκαλίας, «τά ἀστρικά πεδία περιλαμβάνουν τούς τόπους κατοικίας ὄλων τῶν ὑπερφυσικῶν ὄντοτήτων, τόν τόπο δράσης θεῶν καί δαιμόνων, τό κενό στό ὁποῖο ζοῦν οἱ σκεπτομορφές, τήν περιοχὴ ὅπου κατοικοῦν πνεύματα τοῦ ἀέρα καί ἄλλων στοιχείων, καί τίς διάφορες κολάσεις καί παραδείσους μέ τά ἀγγελικά καί δαιμονικά τους τάγματα... Μέ τή βοήθεια τελετουργικῶν διαδικασιῶν, τά καταρτισμένα ἄτομα πιστεύουν ὅτι μποροῦν «νά ἀνέλθουν στά ἐπίπε-

δα,» καί νά ἔχουν ἐμπειρία αὐτῶν τῶν περιοχῶν ἐνῶ βρῖσκονται σέ πλήρη ἐργήγορση.»¹⁷

Σύμφωνα μέ τή θεοσοφιστική διδασκαλία, ὁ ἄνθρωπος κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου εἰσέρχεται στό «ἀστρικό πεδίο», ἤ στά «ἀστρικά πεδία», ἀναλόγως μέ τό ἐάν ὁ κόσμος αὐτός ἐξετάζεται ὡς ὁλότητα ἢ ὡς πρὸς τά ξεχωριστά του «στρώματα» καί, ὅπως ἐπίσης διδάσκει ὁ Σβέντενμποργκ, δέν ὑπάρχει καμιά ξαφνική ἀλλαγή στήν κατάστασή του καί καμιά κρίση σχετικά μέ τή ζωή του· συνεχίζει νά ζεῖ ὅπως καί πρῶτα, μόνον πού βρῖσκεται ἔξω ἀπό τό σῶμα του, καί ἀρχίζει νά «διέρχεται ἀπό ὅλα τά ὑπο-πεδία τοῦ ἀστρικοῦ πεδίου, στήν πορεία του πρὸς τόν κόσμο τοῦ παραδείσου.»¹⁸ Κάθε ὑπο-πεδίο εἶναι ὅλο καί περισσότερο ἐκλεπτυσμένο καί «ἐσωτερικό» ἀπό τό προηγούμενο, καί ἡ διαδοχική μετάβαση ἀπό τό ἓνα στό ἄλλο, ἀντί νά προκαλεῖ φόβο καί ἀβεβαιότητα, ὅπως τά «τελώνια» τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι πηγὴ ἀπόλαυσης καί χαρᾶς: «ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς στό ἀστρικό ἐπίπεδο εἶναι τόσο ἔντονη πού ἡ ζωή στό φυσικό σῶμα, συγκρινόμενη μέ αὐτήν, μοιάζει νά μὴν εἶναι καθόλου ζωή... Ἐννέα στούς δέκα ἀνθρώπους δυσσαρεστοῦνται ἰδιαίτερα ὅταν ἐπιστρέφουν στό σῶμα τους»¹⁹.

Ἡ θεοσοφία, τό δημιούργημα τῆς Ρωσίδας μέντιουμ Ἐλενας Μπλαδάτσκι, ἰδρύθηκε στά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα σέ μία προσπάθεια νά δοθεῖ μία συστηματική ἐρμηνεία τῶν ἐπαφῶν πού εἶχαν τά μέντιουμ μέ τούς «νεκρούς», οἱ ὁποῖες

17. Benjamin Walker, *Beyond the Body: The Human Double and the Astral Planes*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο, σελ.117-8.

18. A.E. Powell, *The Astral Body*, The Theosophical Publishing House, Wheaton, Ill., 1972, σελ.123.

19. Στό ἴδιο, σελ. 94.

συνέχιζαν νά πολλαπλασιάζονται στό δυτικό κόσμο ἀπό τήν ἐποχή τῆς μεγάλης ἔκρηξης τῶν πνευματιστικῶν φαινομένων στήν Ἀμερική τό 1848. Ἔως σήμερα ἡ διδασκαλία τῆς θεοσοφίας περί «ἀστρικοῦ πεδίου», παρότι συχνά δέν ἀποκαλεῖται μέ αὐτό τό ὄνομα, χρησιμοποιεῖται ἀπό τά μέντιουμ καί ἄλλους ἐρασιτέχνες τοῦ ἀποκρυφισμοῦ ὡς ὑπόδειγμα γιά τήν ἐρμηνεία τῶν ἐμπειριῶν τους στόν κόσμο τῶν πνευμάτων. Ἄν καί στά θεοσοφιστικά βιβλία σχετικά μέ τό «ἀστρικό πεδίο» ἀφθονεῖ ἡ ἴδια «ἀηδιαστική βλακεία καί κοινοτοπία» πού ὁ Δρ. Γιούνγκ θεωρεῖ ὅτι χαρακτηρίζουν τό σύνολο τῆς σχετικῆς μέ τόν πνευματισμό βιβλιογραφίας, ὠστόσο, πίσω ἀπό αὐτήν τήν εὐτέλεια ὑπάρχει μία βασική ὑποκείμενη φιλοσοφία κάποιας ὑπερκόσμιας πραγματικότητας πού ἀγγίζει μία εὐαίσθητη χορδή τῶν σύγχρονων ἐρευνητῶν. Ἡ σημερινή οὐμανιστική κοσμοθεωρία εἶναι πολύ περισσότερο εὐνοϊκά διακείμενη πρὸς ἕναν εὐχάριστο παρά πρὸς ἕναν ὀδυνηρό ἄλλο κόσμο, ἕναν κόσμο πού λαμβάνει ὑπόψη του τήν ἥπια «ἀνάπτυξη» ἢ «ἐξέλιξη» καί ὄχι τήν τελεολογία τῆς κρίσης, πού προσφέρει στόν ἄνθρωπο «ἄλλη μία εὐκαιρία» ὥστε νά προετοιμαστεῖ γιά μία ἀνώτερη πραγματικότητα καί δέν καθορίζει τήν αἰώνια μοίρα του βάσει τῆς συμπεριφορᾶς του κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς. Ἡ διδασκαλία τῆς θεοσοφίας διαθέτει ἀκριβῶς τά ἴδια χαρακτηριστικά πού ἀπαιτεῖ ἡ «σύγχρονη ψυχή» καί ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι βιωματική.

Προκειμένου νά δώσουμε τήν ἀπάντηση τοῦ Ὁρθόδοξου Χριστιανισμοῦ σέ αὐτήν τή διδασκαλία πρέπει νά ἐξετάσουμε πῶς προσεκτικά τίς συγκεκριμένες ἐμπειρίες πού βιώνει ὁ ἄνθρωπος στό «ἀστρικό πεδίο». Ποῦ θά ψάξουμε ὅμως γι' αὐτές; Οἱ ἐπικοινωνίες τῶν μέντιουμ μέ τά πνεύμα-

τα εἶναι διαβοήτως ἀναξιόπιστες καί ὀμιχλώδεις· καί σέ κάθε περίπτωση ἡ ἐπαφή μέ τόν «πνευματικό κόσμο» μέσω τῶν μέντιουμ εἶναι τόσο ἀόριστη καί ἔμμεση πού δέ συνιστᾶ πειστική ἀπόδειξη τῆς φύσης τοῦ κόσμου αὐτοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ δέ τίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, εἶναι ἰδιαιτέρα σύντομες καί μὴ καταληκτικές, ὥστε δέν μποροῦν νά ληφθοῦν ὡς ἀποδεικτικά στοιχεῖα τῆς πραγματικῆς φύσης τοῦ ἄλλου κόσμου.

Ἐντούτοις, ἕνα εἶδος ἐμπειρίας στό «ἀστρικό πεδίο» πού μπορεῖ νά μελετηθεῖ περισσότερο λεπτομερῶς. Στή θεοσοφιστική γλώσσα ἀποκαλεῖται «ἀστρική προβολή» ἢ «προβολή τοῦ ἀστρικοῦ σώματος». Εἶναι δυνατόν, μέσω πρακτικῆς ἐξάσκησης μέ ὀρισμένες τεχνικές τῶν μέντιουμ, ὄχι μόνο νά ἐπικοινωνήσῃ κάποιος μέ ἄλλα πνεύματα, ὅπως κάνουν τά συνηθισμένα μέντιουμ – ὅταν οἱ πνευματιστικές τους συγκεντρώσεις εἶναι γνήσιες – ἀλλά νά εἰσέλθει ὄντως στόν κόσμο ὑπαρξῆς τους καί νά «ταξιδέψῃ» ἀνάμεσά τους. Ὅταν ἀκούσῃ κάποιος ὅτι τέτοιες ἐμπειρίες διώνονταν ἀπό μερικούς ἀνθρώπους στήν ἀρχαιότητα, δικαιολογημένα θά δυσπιστήσῃ, ὁμως, συμβαίνει αὐτές οἱ ἐμπειρίες νά ἔχουν γίνει σχετικά συνηθισμένες, καί ὄχι μόνο μεταξύ ἀποκρυφιστῶν, στή σύγχρονη ἐποχή, καί ἤδη ὑπάρχει ἐκτεταμένος ὄγκος σχετικοῦ γραπτοῦ ὑλικοῦ.

«Ἀστρική προβολή»

Οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί γνωρίζουν πολύ καλά ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πράγματι τή δυνατότητα νά ὑψωθεῖ ὑπεράνω τῶν περιορισμῶν τῆς σωματικῆς του φύσης καί νά ταξιδέψῃ σέ ἀόρατους κόσμους. Ἡ ἀκριβῆς μορφή αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ

δέ θά μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ. Ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος Παῦλος δέ γνώριζε ἐάν ἦταν «*μέ τὸ σῶμα ἢ ἐκτὸς τοῦ σώματος*» ὅταν ἀρπάχθηκε ἕως τὸν τρίτο οὐρανό, «*εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν*» (*Πρὸς Κορινθίους Β΄ 12:2*)²⁰, καὶ δέ μᾶς εἶναι ἀναγκαῖο νὰ εἰκάσουμε τὸ πῶς τὸ σῶμα μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἀρκετὰ ἐκλεπτυσμένο ὥστε νὰ εἰσέλθει στοὺς οὐρανοὺς – ἐάν ἡ ἐμπειρία του ἦταν ὄντως «*μέ τὸ σῶμα*» – ἢ τὸ τί εἶδους «*λεπτό σῶμα*» εἶναι δυνατόν νὰ ἐνδυθεῖ ἡ ψυχὴ κατὰ τὴ διάρκεια μίας «*ἐξωσωματικῆς ἐμπειρίας*» – ἐάν βέβαια τέτοιες γνώσεις μποροῦν νὰ ἀποκτηθοῦν σέ αὐτὴ τὴ ζωὴ. Μᾶς ἀρκεῖ νὰ γνωρίζουμε ὅτι ἡ ψυχὴ μέσα σέ ὅποιουδήποτε εἶδους «*σῶμα*» μπορεῖ πράγματι νὰ ἀνυψωθεῖ μέ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ δεῖ τὸν παράδεισο, ὅπως καὶ τὸν ὑπο-οὐράνιο ἐναέριο κόσμο τῶν πνευμάτων.

Συχνά στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία τέτοιες ἐμπειρίες περιγράφονται ὡς «*ἐξωσωματικές*», ὅπως αὐτὴ τοῦ ἁγ. Ἄντωνίου μέ τὰ «*τελώνια*» κατὰ τὴ διάρκεια τῆς προσευχῆς του, ἡ ὁποία ἀναφέρθηκε σέ προηγούμενο κεφάλαιο. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντσιανίνωφ μνημονεῖ δύο ἀσκητές τοῦ 19ου αἰώνα, τῶν ὁποίων οἱ ψυχές μέ τὸν ἴδιο τρόπο ἀποχωρίστηκαν ἀπὸ τὰ σώματά τους ἐνῶ προσεύχονταν – πρόκειται γιὰ τὸν Πρεσβύτερο Βασιλίσκο ἀπὸ τὴ Σιδηρία, μαθητῆς τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ φημισμένος Ζωσιμᾶς, καὶ τὸν Μεγαλόσχημο Ἰγνάτιο (Ἡσαΐα), προσωπικό φίλο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου.²¹ Ἡ πιὸ ἐντυπωσιακὴ «*ἐξωσωμα-*

20. «*Εἴτε μέ τὸ σῶμα, δὲν ξέρω, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, δὲν ξέρω, ὁ Θεὸς ξέρει*» (*Πρὸς Κορινθίους Β΄ 12:2*).

21. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. III, Ἔκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετροῦπολη 1886, σελ. 75..

τική» ἐμπειρία στούς Ὁρθόδοξους Βίους Ἀγίων εἶναι πιθανῶς αὐτή τοῦ ὁσίου Ἀνδρέα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ διά Χριστόν Σαλοῦ ὁ ὁποῖος, ἐνῶ τό σῶμα του κειτόταν μέσα στό χιόνι τῶν δρόμων τῆς πόλης, ἀνελήφθη ἐν πνεύματι καί εἶδε τόν παράδεισο καί τόν τρίτο οὐρανό, μέρος τοῦ ὁποῖου περιέγραψε στό μαθητή του ὁ ὁποῖος κατέγραψε τήν ἐμπειρία.²²

Τέτοιες ἐμπειρίες παραχωροῦνται μόνο ἀπό τή Χάρη τοῦ Θεοῦ καί τελειῶς ἀνεξάρτητα ἀπό τή θέληση ἢ τήν ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων. Ὅμως ἡ «ἀστρική προβολή» εἶναι μία «ἐξωσωματική» ἐμπειρία τήν ὁποία μπορεῖ κάποιος νά ἀναζητήσει καί νά μνηθεῖ σ' αὐτή μέσω ὀρισμένων τεχνικῶν. Ἀποτελεῖ μία εἰδική μορφή αὐτοῦ πού ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος περιγράφει ὡς τό «ἄνοιγμα τῶν αἰσθήσεων», καί εἶναι φανερό ὅτι, ἀφοῦ ἡ ἐπαφή μέ τά πνεύματα εἶναι ἀπαγορευμένη γιά τούς ἀνθρώπους ἐκτός ἀπό τήν περίπτωση ἄμεσης ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ, ὁ κόσμος πού μπορεῖ νά προσεγγίσει κάποιος μέ τήν παραπάνω μέθοδο δέν εἶναι ὁ ἐπουράνιος, ἀλλά ἀπλῶς καί μόνον ὁ ὑπο-οὐράνιος ἐναέριος κόσμος τῶν πεπτωκῶτων πνευμάτων.

Τά θεοσοφιστικά κείμενα πού περιγράφουν λεπτομερῶς τήν ἐμπειρία τῆς «ἀστρικής προβολῆς» περιέχουν τόσες πολλές ἀπόψεις καί ἐρμηνεῖες βασισμένες στόν ἀποκρυφισμό, ὥστε τελικά ἀδυνατοῦν κατά τό μεγαλύτερο μέρος τους νά δώσουν μία ἰδέα περί τῶν πραγματικῶν ἐμπειριῶν αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Στόν 20ό αἰώνα, ὥστόσο, ἔκανε τήν ἐμφάνισή της μιά ἄλλη κατηγορία κειμένων σχετικῶν μέ τήν ἐν λόγῳ ἐμπειρία: παράλληλα μέ τήν πρόοδο τῆς ἔρευνας καί τῶν πειραμά-

22. Ἐξησε τόν 10ο αἰώνα καί ἡ μνήμη του ἐορτάζεται τήν 2α Ὀκτωβρίου.

των στό πεδίο τῆς «παραψυχολογίας», μερικοί ἄνθρωποι ἔχουν ἀνακαλύψει, εἴτε πειραματιζόμενοι εἴτε κατά τύχη, ὅτι εἶναι ἱκανοί νά βιώνουν τήν ἐμπειρία τῆς «ἀστρικής προβολῆς» καί ἔχουν γράψει βιβλία στά ὁποῖα περιγράφουν αὐτές τους τίς ἐμπειρίες σέ μή ἀποκρυστική γλώσσα· ἐπίσης, μερικοί ἐρευνητές ἔχουν συγκεντρώσει καί μελετήσει ἀναφορές «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν καί ἔχουν γράψει σχετικά μέ αὐτές σέ ἐπιστημονική καί ὄχι ἀποκρυστική γλώσσα. Ἀμέσως παρακάτω θά ἐξετάσουμε μερικά τέτοια βιβλία.

Ἡ γήινη πλευρά τῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν περιγράφεται ἱκανοποιητικά σέ βιβλίο πού ἔγραψε ἡ Διευθύντρια τοῦ Ἰνστιτούτου Ψυχοφυσικῆς Ἔρευνας πού ἐδρεύει στήν Ὁξφόρδη τῆς Ἀγγλίας.²³ Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1966, μετά ἀπό σχετική ἀνακοίνωση στόν Τύπο καί τό ραδιόφωνο τῆς Βρετανίας, τό Ἰνστιτούτο ἔλαθε περίπου 400 ἀπαντήσεις ἀπό ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν ὅτι εἶχαν προσωπικές ἐξωσωματικές ἐμπειρίες. Μία τέτοια εὐρεία ἀνταπόκριση δείχνει τόσο ὅτι οἱ ἐμπειρίες αὐτές δέν εἶναι καθόλου σπάνιες στίς μέρες μας, ὅσο καί ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού τίς βιώνουν εἶναι πολύ περισσότερο πρόθυμοι ἀπ' ὅ,τι στό παρελθόν νά τίς συζητήσουν χωρίς νά κινδυνεύουν νά θεωρηθοῦν «τρελοί». Ὁ Δρ. Μούντυ καί ἄλλοι ἐρευνητές ἔχουν καταλήξει στίς ἴδιες διαπιστώσεις ὅσον ἀφορᾷ τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Τό Ἰνστιτούτο ἔδωσε στά 400 αὐτά ἄτομα δυό ἐρωτηματολόγια πρὸς συμπλήρωση, καί ἀπό τή συγκριτική καί ἀναλυτική ἐπεξεργασία τῶν ἀπαντήσεων πού δόθηκαν προέκυψε τό σχετικό βιβλίο.

Οἱ περιγραφόμενες ἐμπειρίες ἦταν σχεδόν ὅλες ἀκούσιες

23. Celia Green, *Out-of-the-Body Experiences*, Ballentine Books, Νέα Ὑόρκη 1975.

καί εἶχαν προκληθεῖ κάτω ἀπό διάφορες ὀργανικές συνθήκες, ὅπως στρές, κούραση, ἀσθένεια, κάποιον ἀτύχημα, λήψη ἀναισθητικῆς οὐσίας, ὕπνο. Σχεδόν ὅλες συνέδησαν κοντά στό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καί ὄχι σέ κάποιον «πνευματικό» κόσμον, καί οἱ σχετικές παρατηρήσεις θυμίζουν πολύ αὐτές πού συναντοῦμε στίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: τό ἄτομον βλέπει τό ἴδιο του τό σῶμα ὄντας «ἔξω» ἀπό αὐτό, κατέχει στό ἀκέραιο ὅλες τίς αἰσθητηριακές λειτουργίες, ἀκόμα κι ἂν «μέσα» στό σῶμα ἦταν τυφλό ἢ κουφό, δέν ἔχει τή δυνατότητα νά ἀγγίξει τό περιβάλλον του ἢ νά ἀλληλεπιδρᾷ μέ αὐτό, «αἰωρεῖται» μέ μία ἐξαιρετική αἴσθηση εὐχαρίστησης καί εὐεξίας, καί ἔχει μεγαλύτερη πνευματική διαύγεια ἀπ' ὅ,τι συνήθως. Μερικά ἄτομα περιέγραψαν ὅτι συναντήθηκαν μέ ἀποθανόντες συγγενεῖς ἢ ὅτι ταξίδεψαν σέ ἕνα τοπίο πού δέ φαινόταν νά ἀνήκει στή συνηθισμένη πραγματικότητα.

Ἕνας ἐρευνητής «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν, ὁ Ἄγγλος γεωλόγος Ρόμπερτ Κρούκαλ, ἔχει συγκεντρώσει ἕνα τεράστιο σχετικό δείγμα, τόσο ἀπό ἀποκρυφιστές καί μέντιουμ, ὅσο καί ἀπό κοινούς ἀνθρώπους, καί συνοψίζει τήν ἐμπειρία ὡς ἑξῆς: «ἕνα σῶμα ἀντίγραφο», ἢ «δεύτερο σῶμα» «γεννήθηκε» ἀπό τό φυσικό σῶμα καί κατέλαβε μία θέση πάνω ἀπό αὐτό. Καθώς τό «δεύτερο» σῶμα ἀποχωρίσθηκε ἀπό τό φυσικό προκλήθηκε ἕνα «μπλάκ ἄουτ» στή συνείδηση (κατά τόν ἴδιο περίπου τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἡ ἀλλαγὴ ταχυτήτων στό αὐτοκίνητο προκαλεῖ μία στιγμαία διακοπὴ στή μετάδοση ἰσχύος)... Πολλές φορές οἱ ἀνθρώποι ἔβλεπαν τήν περασμένη τους ζωὴ σέ μία πανοραμικὴ ἀνασκόπηση καί συνήθως, κοιτάζοντας ἀπό τό ἀπελευθερωμένο «δεύτερο» σῶμα πρὸς τὰ κάτω, μποροῦσαν νά δοῦν τό κενωμένο φυσικό τους σῶμα... Ἀντίθετα ἀπό τό ἀναμενόμενο, κανεὶς δέν ἀνέφερε ὅτι αἰ-

σθάνθηκε πόνο ἢ φόβο ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπό τό σῶμα, ἀντιθέτως, τά πάντα ἔμοιαζαν ἀπολύτως φυσιικά... Ἡ συνείδηση, καθῶς λειτουργοῦσε μέσα ἀπό τό ἀποχωρισμένο «δεύτερο» σῶμα, ἦταν πιό διευρυμένη ἀπ' ὅ,τι στήν καθημερινή ζωή... Σέ μερικές περιπτώσεις ἐκδηλώθηκαν φαινόμενα τηλεπάθειας, διόρασης καί πρόγνωσης καί οἱ ἄνθρωποι εἶδαν «πεθαμένους» φίλους τους. Πολλοί ἔνωσαν ἔντονη ἀπροθυμία νά εἰσέλθουν καί πάλι στό σῶμα τους καί ἔτσι νά ἐπιστρέψουν στήν ἐπίγεια ζωή... Αὐτό τό γενικό μοντέλο τῶν καταστάσεων πού ἀπαντῶνται σίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, μή ἀναγνωρισμένο ἔως τώρα, δέν μπορεῖ νά ἐρμηνευθεῖ ἐπαρκῶς βάσει τῆς ὑπόθεσης ὅτι ὅλες αὐτές οἱ ἐμπειρίες ἦταν ὄνειρα καί ὅτι ὅλα τά περιγραφέντα «δεύτερα» σώματα ἦταν ἀπλές παραισθήσεις. Μπορεῖ, ὅμως, εὐκόλα νά ἐρμηνευθεῖ βάσει τῆς ὑπόθεσης ὅτι ἐπρόκειτο γιά γνήσιες ἐμπειρίες καί ὅτι τά «δεύτερα» σώματα πού ἔδλεπαν τά ἄτομα αὐτά ἦταν, ἄν καί ὑπερφυσικά, ἐν τούτοις ὑπαρκτά.²⁴

Ἡ ἀνωτέρω περιγραφή εἶναι σχεδόν πανομοιότυπη, σημεῖο πρὸς σημεῖο, μέ τό «μοντέλο» μεταθανάτιων ἐμπειριῶν τοῦ Δρος Μούντυ.²⁵ Αὐτή ἡ ὁμοιότητα εἶναι τόσο ἀκριβής πού τό μόνο πού μποροῦμε νά συμπεράνουμε εἶναι ὅτι πρόκειται γιά τήν περιγραφή μίας καί τῆς αὐτῆς ἐμπειρίας. Ἐάν κάτι τέτοιο ἀληθεύει, τότε εἶναι τελικά δυνατό νά προσδιορίσουμε τήν ἐμπειρία πού περιγράφουν ὁ Δρ. Μούντυ καί ἄλλοι ἐρευνητές, καί ἡ ὁποία ἔχει προκαλέσει τόσο ἐνδιαφέρον καί τόσες συζητήσεις στό Δυτικό κόσμο ἐδῶ καί ἀρκετά

24. Robert Crookall, *Out-of-the-Body Experiences*, The Citadel Press, Secaucus, N.J.1970, σελ.11-13.

25. Dr.Raymond A. Moody, Jr., *Life After Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 23-24 (33-34).

χρόνια. Δέν πρόκειται ἀκριβῶς γιά «μεταθανάτια» ἀλλά γιά «ἐξωσωματική» ἐμπειρία πού ἀποτελεῖ μόνο τόν προθάλαμο γιά ἄλλες πολύ περισσότερες ἐμπειρίες εἴτε αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ θανάτου εἴτε αὐτοῦ πού ἐνίοτε ἀποκαλεῖται «ἀστρικό ταξίδι», τό ὁποῖο θά περιγράψουμε παρακάτω. Παρότι ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία θά μπορούσε νά ὀνομαστεῖ ἡ «πρῶτη στιγμή» τοῦ θανάτου – στήν περίπτωση πού ὁ θάνατος ὄντως ἀκολουθεῖ – εἶναι καταφανές σφάλμα νά συμπεράνουμε ἀπό αὐτήν ὅτιδήποτε ἀπολύτως σχετικά μέ τή «μεταθανάτια» κατάσταση, ἐκτός ἀπό τά ἀδιαμφισβήτητα δεδομένα τῆς ἐπιβίωσης καί τῆς συνείδησης τῆς ψυχῆς μετά θάνατον, πού σχεδόν κανεῖς ἀπό αὐτούς πού πράγματι πιστεύουν στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς δέν ἀρνεῖται σέ ὅποιαδήποτε περίπτωση.²⁶ Ἐπιπλέον, ἐπειδή ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία δέν εἶναι καθόλου κατ' ἀνάγκη συνδεδεμένη μέ τό θάνατο, πρέπει νά προχωροῦμε μέ ἐξαιρετική προσοχή στή διάκριση τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων πού μᾶς παρέχουν οἱ ἐκτενεῖς ἐμπειρίες στόν κόσμο αὐτό· εἰδικότερα, πρέπει νά ἀναρωτηθοῦμε ἐάν οἱ ἐμπειρίες τῆς ὄρασης τοῦ «παραδείσου» ἢ τῆς «κόλασης» πού μερικοί ἄνθρωποι βιώνουν σήμερα ἔχουν ὅποιαδήποτε σχέση μέ τήν ἀληθινή χριστιανική ἀντίληψη γιά τόν παράδεισο καί τήν κόλαση, ἢ ἐάν ἀποτελοῦν μόνο μία ἐρμηνεῖα κάποιας ἀπλῶς φυσικῆς ἢ δαιμονικῆς ἐμπειρίας στόν «ἐξωσωματικό» κόσμο.

Ὁ Δρ. Κρούκαλ, ὁ πλέον ἐμβριθῆς ἐρευνητής τοῦ χώρου αὐτοῦ ἕως σήμερα, ὁ ὁποῖος προσεγγίζει τό ἀντικείμενο τῆς

26. Μόνο μερικές αἰρέσεις ἔξω ἀπό τόν ἱστορικό Χριστιανισμό διδάσκουν ὅτι ἡ ψυχή «κοιμᾶται» ἢ «βρίσκεται σέ κατάσταση ἀσυνειδησίας» μετά θάνατον, ὅπως γιά παράδειγμα οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά, οἱ Ἀντθεντιστές τῆς Ἐβδόμης Ἡμέρας, κλπ.

ἔρευνάς του μέ τήν ἴδια σύνεση καί τό ἴδιο ἐνδιαφέρον γιά τή λεπτομέρεια πού χαρακτηρίζουν τά προηγούμενα διδλία του γιά τά ἀπολιθωμένα φυτά στή Μ. Βρετανία, ἔχει συγκεντρώσει ἐκτενές ὕλικό σχετικά μέ τίς ἐμπειρίες ἀπό τόν «ἄδη» καί τόν «παράδεισο». Θεωρεῖ ὅτι πρόκειται γιά φυσικές καί οὐσιαστικά καθολικές ἐμπειρίες στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση, καί τίς διακρίνει ὡς ἐξῆς: «Ἐκεῖνοι πού ἄφηναν τά σώματά τους ἀβίαστα συνήθως ἀντίκριζαν φευγαλέα ἕνα εἶδος «Παραδεισένιων» συνθηκῶν, ὅπου ὅλα ἦταν φωτεινά καί εἰρηνικά, ἕνα εἶδος ἐκθαμβωτικά λαμπερῆς γῆς· ἀντιθέτως, ὅσοι εἶχαν ἀποχωρισθεῖ βίαια ἀπό τά σώματά τους... συνήθως θρίσκονταν σέ ἕνα σχετικά θαμπό, συγκεχυμένο, καί ἥμι-ὄνειρικό περιβάλλον ἀντίστοιχο τοῦ ἀρχαίου «Ἄδη». Οἱ πρῶτοι συνάντησαν πολλά πρόσωπα πού εἶχαν διάθεση νά τοὺς βοηθήσουν, συμπεριλαμβανομένων τῶν «πεθαμένων» φίλων καί συγγενῶν πού ἤδη ἀναφέρθηκαν, ἐνῶ οἱ τελευταῖοι μερικές φορές συνάντησαν ἄλλα ὄντα τά ὁποῖα σχεδίαζαν νά τοὺς παρεμποδίσουν.»²⁷ Τά ἄτομα πού, σύμφωνα μέ τό Δρα. Κρούκαλ, ἔχουν σωματική σύνθεση «ἴδια μέ αὐτήν τῶν μέντιουμ», πάντοτε διέρχονται κατ' ἀρχήν μέσα ἀπό μία σκοτεινή, ὀμιγλώδη περιοχή «Ἄδη», καί κατοπιν ἀπό μία περιοχή λαμπροῦ φωτός πού μοιάζει μέ τόν Παράδεισο. Αὐτός ὁ «Παράδεισος» ποικιλοτρόπως περιγράφεται, ἀπό μέντιουμ καί μή, ὡς «τό πῶ ὄμορφο τοπίο πού ἔχει δεῖ ποτέ κανεῖς», «ἕνας τόπος θεσπέσιας ὁμορφιάς, ἕνας ἀπέραντος κήπος πού θύμιζε πάρκο καί ἕνα φῶς πού παρόμοιό του κανεῖς ποτέ δέν ἔχει ἀντικρίσει στή γῆ ἢ στή θάλασσα», «ὑπέροχο τοπίο» μέ «ἀνθρώπους ντυμένους στά λευ-

27. Robert Crookall, ἔ. ἄ., σελ. 14-15.

κά»²⁸. ὅπως ἐπίσης περιγράφουν σέ ἄλλα σημεῖα, «τό φῶς ἔγινε πολύ ἔντονο», «ὅλη ἡ γῆ φλεγόταν»²⁹.

Γιά νά ἐρμηνεύσει αὐτές τίς ἐμπειρίες ὁ Δρ. Κρούκαλ διατυπώνει τήν ὑπόθεση τῆς ὑπαρξης μίας «συνολικῆς γῆς» ἡ ὁποία ἀποτελεῖται, στό κατώτατο ἐπίπεδο, ἀπό τή φυσική γῆ ὅπως τή γνωρίζουμε στήν καθημερινή μας ζωή, περιβαλλόμενη ἀπό μία διεισδύουσα σέ αὐτήν μή-φυσική σφαίρα μέ ζῶνες «ἙΑδη» καί «Παραδείσου» στά κατώτερα καί ἀνώτερα ὅρια τῆς.³⁰ Πρόκειται, σέ γενικές γραμμές, γιά τήν περιγραφή τοῦ κόσμου πού ἡ Ὁρθοδοξία ἀποκαλεῖ ἐναέριο κόσμο τῶν πεπτωκότων πνευμάτων του ὑπο-οὐράνιου χώρου, καί ἡ θεοσοφία «ἀστρικό πεδίο»· ὥστόσο, οἱ περιγραφές πού δίνει ἡ Ὁρθοδοξία γι' αὐτόν τόν κόσμο δέ διακρίνονται ἀπό «γεωγραφικούς» διαχωρισμούς μεταξύ «ἀνώτερου» καί «κατώτερου», ἀλλά ὑπογραμμίζουν κυρίως τίς δαιμονικές πλάνες οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν ἕνα οὐσιῶδες τμήμα του. Ὁ Δρ. Κρούκαλ, ἕνας κοσμικός ἐρευνητής, δέ γνωρίζει τίποτα σχετικά μέ αὐτήν τήν πλευρά τοῦ ἐναέριου κόσμου, μέ τήν «ἐπιστημονική» του ὅμως ιδιότητα πιστοποιεῖ ἕνα ἐξαιρετικά σημαντικό δεδομένο γιά τήν κατανόηση τῶν «μεταθανάτιων» καί «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν: ὁ «παράδεισος» καί ἡ «κόλαση» πού βλέπουν οἱ ἄνθρωποι κατά τή διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν εἶναι μόνον τμήματα (ἢ ἐξωτερικές ἐντυπώσεις) ἀπό τόν ἐναέριο κόσμο τῶν πνευμάτων καί δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τόν ἀληθινό παράδεισο καί τήν κόλαση τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, πού ἀποτελοῦν τίς αἰώνιες κατοικίες τῶν ἀνθρώπι-

28. Στό ἴδιο, σελ. 117.

29. Στό ἴδιο, σελ. 137.

30. Στό ἴδιο, σελ. 87.

νων ψυχῶν (καί τῶν ἀναστημένων σωμάτων τους) καθώς καί τῶν ἄντων πνευμάτων. Τά ἄτομα πού βρίσκονται σέ «ἐξωσωματική» κατάσταση δέν εἶναι ἐλεύθερα νά «περιπλανηθοῦν» μέσα στόν ἀληθινό παράδεισο καί τήν κόλαση, πού ἀνοίγονται στίς ψυχές μόνο μέ τήν ἔκτακτη θέληση τοῦ Θεοῦ. Τό ὅτι μερικοί «χριστιανοί» κατά τό «θάνατό» τους βλέπουν σχεδόν ἀμέσως μία «οὐράνια πόλη» μέ «μαργαριταρένιες πύλες» καί «ἀγγέλους», ἀποτελεῖ μόνον ἔνδειξη ὅτι ἡ ὀπτική παράσταση τοῦ ἐναέριου κόσμου ἐξαρτᾶται σέ κάποιο βαθμό ἀπό τίς παρελθοντικές ἐμπειρίες καί προσδοκίες τοῦ κάθε ἀτόμου, ἀφοῦ ἄλλωστε, κατά τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο, κάποιοι ἐτοιμοθάνατοι ἰνδουιστές βλέπουν τούς δικούς τους ἰνδουϊστικούς ναούς καί «θεούς». Ὅμως, ὅπως θά δοῦμε στό ἐπόμενο κεφάλαιο, οἱ γνήσιες χριστιανικές ἐμπειρίες παραδείσου καί κόλασης ἔχουν μία τελείως διαφορετική διάσταση.

«Ἀστρικά ταξίδια»

Ὅλες σχεδόν οἱ πρόσφατες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες εἶναι ὑπερβολικά σύντομες· ἐάν ἡ διάρκειά τους ἦταν μεγαλύτερη, θά εἶχε ἐπέλθει πραγματικός θάνατος. Ὅμως, ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία» ἡ ὁποία δέ συμβαίνει ἀποκλειστικά σέ ἄτομα πού βρίσκονται πολύ κοντά στό θάνατο, εἶναι δυνατό νά ἔχει μεγαλύτερη διάρκεια. Ἐάν διαρκέσει γιά ἀρκετό χρονικό διάστημα, ὁ ἄνθρωπος ἔχει τή δυνατότητα νά ἀφήσει πίσω τό ἄμεσο περιβάλλον του καί νά εἰσέλθει σέ ἕνα τελείως ἄγνωστο τοπίο, ὅπου ὄχι ἀπλῶς διακρίνει φευγαλέα ἕναν «κῆπο» ἢ ἕνα «φωτεινό μέρος» ἢ μία «οὐράνια πόλη», ἀλλά ζεῖ μία παρατεταμένη «περιπέτεια» μέσα στόν ἐναέριο κόσμο. Τό «ἀστρικό πεδίο» βρίσκεται προφανῶς

ἀρκετά κοντά στόν κάθε ἄνθρωπο, καί ὀρισμένες κρίσιμες καταστάσεις ἢ τεχνικές πού ἐφαρμόζουν τά μέντιουμ μποροῦν νά τόν «προβάλλουν» στό πεδίο αὐτό. Σέ ἓνα ἀπό τά βιβλία του, ὁ Δρ. Κάρλ Γιούνγκ περιγράφει τήν ἐμπειρία ἀσθενοῦς του ἡ ὁποία εἶχε «ἐξωσωματική» ἐμπειρία κατά τή διάρκεια μίας δύσκολης γέννας. Ἔβλεπε τούς γιατρούς καί τίς νοσοκόμες πού ἦταν γύρω της, ὅμως πίσω της μπορούσε νά ἀντιληφθεῖ τήν ὑπαρξη ἑνός ἐκθαμβωτικοῦ τοπίου τό ὁποῖο ἔμοιαζε νά εἶναι τό σύνορο μίας ἄλλης διάστασης· αἰσθάνθηκε ὅτι ἐάν γύριζε πρός τή μεριά τοῦ τοπίου, θά ἄφηνε τήν ἐπίγεια ζωή – ἀντί γι' αὐτό ὅμως, ἐπέστρεψε στό σῶμα της.³¹

Ἡ Δρ. Μούντυ ἔχει καταγράψει ἀρκετές τέτοιες ἐμπειρίες, στίς ὁποῖες τό ἄτομο πλησιάζει σέ μιὰ ὀριακή γραμμή, κάτι σάν σύνορο.³²

Ἡ ὅσοι προκαλοῦν σκόπιμα τήν ἐμπειρία τῆς «ἀστρικής προδολῆς» συχνά ἐπιτυγχάνουν νά εἰσέλθουν στήν «ἄλλη διάσταση». Μόλις τά τελευταῖα χρόνια οἱ περιγραφές ἑνός ἀνδρα ὀνόματι Ρόμπερτ Μόνροου γιά τά «ταξίδια» του στήν «ἄλλη διάσταση» ἔχουν ἀποκτήσει ἀρκετή φήμη, γεγονός πού τοῦ ἐπέτρεψε νά ιδρύσει ἓνα ἰνστιτούτο διεξαγωγῆς πειραμάτων στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση. Στό ἰνστιτούτο αὐτό ἔχει μαθητεύσει καί ἡ Δρ. Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ Ρός, ἡ ὁποία συμφωνεῖ μέ τά συμπεράσματα τοῦ Μόνροου ὅσον ἀφορᾷ τήν ὀμοιότητα μεταξύ «ἐξωσωματικῶν» καί «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν. Ἡ ἀμέσως παρακάτω

31. C. G. Jung, *The Interpretation of Nature and the Psyche*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1955, σελ.128.

32. Moody, ἔ. ἄ. σελ. 54-57 (76-79)

θά παραθέσουμε συνοπτικά τά εὐρήματα αὐτοῦ τοῦ πειραματιστῆ.³³

Ὁ Ἀμερικανός Ρόμπερτ Μόνροου εἶναι ἐπιτυχημένο διοικητικό στέλεχος ἐπιχείρησης – πρόεδρος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἑνός οἰκονομικοῦ «κολοσσοῦ» – καί ἀγνωστοκιστής. Οἱ «ἐξωσωματικές» του ἐμπειρίες ἄρχισαν τό 1958, χωρίς ποτέ πρῖν νά ἔχει ἐνδιαφερθεῖ γιά τόν ἀποκρουφισμό, τήν περίοδο πού διεξήγαγε ὁ ἴδιος πειράματα πάνω σέ τεχνικές ἐκμάθησης ἐπιχειρησιακῶν δεδομένων κατά τή διάρκεια τοῦ ὕπνου· οἱ τεχνικές αὐτές περιελάμβαναν ἀσκήσεις αὐτοσυγκέντρωσης καί χαλάρωσης καί ἔμοιαζαν μέ κάποιες τεχνικές τοῦ διαλογισμοῦ. Ἀφότου ξεκίνησε τά πειράματα, εἶχε τήν ἐξῆς ἀσυνήθιστη ἐμπειρία: τοῦ φάνηκε ὅτι χτυπήθηκε ξαφνικά ἀπό μία ἀκτίνα φωτός, ἡ ὁποία τοῦ προκάλεσε προσωρινή παράλυση. Ἀφοῦ αὐτή ἡ αἴσθηση ἐπαναλήφθηκε ἄρκετές φορές, ἄρχισε νά «αἰωρεῖται» ἔξω ἀπό τό σῶμα του. Τελικά ἄρχισε νά πειραματίζεται μέ στόχο νά ἀναπαράγει καί νά τελειοποιεῖ τή συγκεκριμένη ἐμπειρία. Σέ αὐτό τό ξεκίνημα τῶν ἀπόκρουφον «ταξιδιῶν» του, ὁ Μόνροου ἀποκαλύπτει τά ἴδια βασικά χαρακτηριστικά τά ὁποῖα ἀνοῖξαν στόν Σβέντενμποργκ τόν δρόμο γιά τίς περιπέτειές του στόν κόσμο τῶν πνευμάτων.

Στήν ἀρχή τά «ταξίδια» τοῦ Μόνροου γίνονταν σέ ἀναγνωρίσιμους τόπους τῆς γῆς, πρῶτα σέ κοντινοῦς, ἔπειτα σέ μακρινότερους· μερικές φορές μάλιστα, ἀνέφερε ἐπιτυχῶς πραγματικά στοιχεῖα πού ἀπεδείκνυαν τή γνησιότητα τῶν ἐμπειριῶν του. Κατόπιν ἄρχισε νά ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ

33. Robert A. Monroe, *Journeys Out of the Body*, Anchor Books (Doubleday), Garden City, Νέα Ὑόρκη 1977 (α' ἐκδοση, 1971)

κάποιες φιγοῦρες πού «ἔμοιαζαν μέ φαντάσματα», ἡ πρώτη δέ τέτοια ἐπαφή ἦταν μέρος ἑνός μεντιουμιστικοῦ πειράματος, κατά τό ὁποῖο ὁ ἀπεσταλμένος ἀπό τό μέντιουμ «Ἰνδός καθοδηγητής» ἦλθε πράγματι σέ αὐτόν!³⁴ Τελικά, ἄρχισε νά ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ περιεργα τοπία, πού φαινομενικά δέν ἦταν γήινα.

Κρατώντας λεπτομερεῖς σημειώσεις ἀπό τίς ἐμπειρίες του, τίς ὁποῖες κατέγραφε ἀμέσως μόλις ἐπέστρεφε στό σῶμα του, τίς κατηγοριοποίησε ὅλες, θεωρώντας ὅτι ἀνήκουν σέ τρία «πεδία»: Τό «Πεδίο Ι» εἶναι τό «ἐδῶ-τόρα», τό συνηθισμένο περιβάλλον αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Τό «Πεδίο ΙΙ» εἶναι ἕνα «μῆ ὑλικό» περιβάλλον φαινομενικά τεράστιας ἔκτασης, μέ χαρακτηριστικά πανομοιότυπα μέ αὐτά τοῦ «ἀστρικοῦ πεδίου». Τό Πεδίο ΙΙ εἶναι τό «φυσικό περιβάλλον» τοῦ «Δεύτερου Σώματος», ὅπως ἀποκαλεῖ ὁ Μόνροου τήν ὄντοτητα πού ταξιδεύει μέσα σέ αὐτό· τό Πεδίο ΙΙ «διεισδύει βαθιά» στόν ὑλικό κόσμο, καί διέπεται ἀπό τούς νόμους τῆς σκέψης: «ὅπως σκέφτεσαι, ἔτσι εἶσαι», «τά ὅμοια ἔλκονται», γιά νά ταξιδέψει κανεῖς χρειάζεται μόνο νά σκεφτεῖ τόν προορισμό του. Ὁ Μόνροου ἐπισκέφτηκε διάφορους «τόπους» αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ὅπου εἶδε μία ομάδα ἀνθρώπων πού φοροῦσαν μακριούς χιτῶνες καί βρισκόνταν σέ μία στενή κοιλάδα,³⁵ καθώς καί μερικούς ἀνθρώπους μέ στολές οἱ ὁποῖοι αὐτοαποκαλοῦνταν «στρατός στόχου» καί περίμεναν νά ἀναλάβουν ἀποστολή.³⁶ Τό «Πεδίο ΙΙΙ» εἶναι ἕνας πραγματικός κόσμος πού φαινομενικά μοιάζει μέ τή γῆ ἀλλά πού, ὥστόσο,

34. Στό ἴδιο, σελ. 52.

35. Στό ἴδιο, σελ. 81.

36. Στό ἴδιο, σελ. 82.

δέ μοιάζει μέ τίποτε γνωστό σέ αὐτή τή γῆ, μέ ἀσυνήθιστα ἀναχρονιστικά χαρακτηριστικά· οἱ θεοσοφιστές πιθανῶς ἀντιλαμβάνονται τό Πεδίο III ὡς ἀπλῶς ἓνα ἀκόμα πιό «στερεό» τμήμα τοῦ «ἀστρικοῦ πεδίου».

Ἄφοῦ ὑπερνίκησε σέ σημαντικό βαθμό τήν ἀρχική αἴσθησι φόβου πού εἶχε ὅταν θρυσκόταν σέ αὐτούς τους ἄγνωστους κόσμους, ὁ Μόνροου ἄρχισε νά τούς ἐξερευνᾷ καί νά περιγράφει τά πολλά νοήμονα ὄντα πού συναντοῦσε ἐκεῖ. Σέ μερικά «ταξίδια» του συναντοῦσε «πεθαμένους» φίλους καί κουδέντιαζε μαζί τους, ὅμως πιό συχνά ἐβρισκε περιεργα ἀπρόσωπα ὄντα πού ἐνίοτε τόν «βοηθοῦσαν» ἀλλά πού ἐξίσου συχνά δέν ἀποκρίνονταν ὅταν τά καλοῦσε, ὄντα πού ἔδιναν ἀσαφῆ «μυστικά» μηνύματα, πού θυμίζουν τά μηνύματα πού λαμβάνουν τά μέντιουμ. Κάποιες φορές τόν χαιρετοῦσαν διά χειραψίας, κάποιες ἄλλες ὅμως ἔχωναν ἓνα ἀγκίστρι στό χέρι του ὅταν τούς τό ἄπλωνε γιά νά τούς χαιρετήσῃ³⁷. Ἀνάμεσα σέ αὐτά τά ὄντα ὁ Μόνροου ξεχώριζε κάποια πού καταλάβαινε ὅτι εἶχαν σκοπό νά τόν «παρεμποδίσουν»: τερατόμορφα πλάσματα μέ ἐλαστικά σώματα πού εὐκόλα ἐπαιρναν τή μορφή σκύλων, νυχτερίδων, ἢ τῶν παιδιῶν του³⁸, καί ἄλλα πού τόν περιέπαιζαν καί τόν θασάνιζαν καί ἀπλῶς γελοῦσαν ὅταν ἐκεῖνος ἐπικαλοῦνταν – ὄχι μέ πίστη, εἶναι ἀλήθεια, ἀλλά μόνον ὡς ἓνα ἀκόμα «πείραμα» – τό ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.³⁹

Μή διαθέτοντας δική του πίστη, ὁ Μόνροου δεχόταν πρόθυμα τίς «θεοσεβεῖς» ὑποβολές τῶν ὄντων αὐτῶν. Τοῦ

37. Στό ἴδιο, σελ. 89.

38. Στό ἴδιο, σελ. 137-140.

39. Στό ἴδιο, σελ. 119.

παρουσίαζαν «προφητικά» δράματα περιστατικῶν τά ὅποια μερικές φορές ὄντως συνέβαιναν ἔτσι ὅπως τά εἶχε δεῖ.⁴⁰ Κάποια φορά, ὅταν μία λευκή ἀκτίνα φωτός ἐμφανίστηκε μπροστά του πάνω στό σύνορο τῆς ἐξωσωματικῆς κατάστασης, ὁ Μόνροου τῆς ζήτησε νά τοῦ ἀπαντήσει στά ἐρωτήματά του σχετικά μέ τόν κόσμο ἐκεῖνο. Μία φωνή μέσα ἀπό τήν φωτεινή ἀκτίνα ἀπάντησε: «Ρώτησε τόν πατέρα σου νά σοῦ πεῖ γιά τό μεγάλο μυστικό.» Ἔτσι, μέ τήν ἐπόμενη εὐκαιρία ὁ Μόνροου προσευχήθηκε ἀνάλογα: «Πατέρα, ὁδήγησε με. Πατέρα, πές μου τό μεγάλο μυστικό.»⁴¹ Εἶναι φανερό ἀπ' ὅλα τά παραπάνω ὅτι ὁ Μόνροου, ἂν καί παρέμεινε «κοσμικός» καί «ἀγνωστικιστής» ὅσον ἀφορᾷ τά θρησκευτικά του πιστεύω, διέθεσε ἐλεύθερα τόν ἑαυτό του πρὸς ἐκμετάλλευση ἀπό τά ὄντα τοῦ ἀποκρυφου βασιλείου, τά ὅποια, φυσικά, εἶναι δαίμονες.

Ὅπως ἀκριβῶς ὁ Δρ. Μούντυ καί ἄλλοι ἐρευνητές αὐτοῦ τοῦ βασιλείου, ἔτσι καί ὁ Μόνροου γράφει: «στά δώδεκα χρόνια πού πειραματίζομαι μέ μή-σωματικές δραστηριότητες, δέ βρῆκα κανένα στοιχεῖο πού νά τεκμηριώνει τίς βιβλικές ἔννοιες τοῦ Θεοῦ καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς σέ κάποιον τόπο πού νά ὀνομάζεται «παράδεισος».⁴² Ἐντούτοις, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Σβέντενμποργκ, οἱ θεοσοφιστές καί ἐρευνητές ὅπως ὁ Δρ. Κρούκαλ, ἔτσι καί ὁ Μόνροου ἐντοπίζει στό «μῆ ὑλικό» περιβάλλον πού ἐξερεύνησε «ὅλα τά χαρακτηριστικά πού ἀποδίδουμε στόν παράδεισο καί στήν κόλαση, τά ὅποια δέν ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρὰ τμήμα τοῦ Πεδίου II».⁴³

40. Στό ἴδιο, σελ. 145.

41. Στό ἴδιο, σελ. 131-132.

42. Στό ἴδιο, σελ. 116.

43. Στό ἴδιο, σελ. 73.

Στήν περιοχή πού ἦταν φαινομενικά «πλησιέστερα» πρὸς τὸν ὑλικό κόσμο, ὁ Μόνροου συνάντησε μία γκριζόμαυρη ἔκταση πού κατοικοῦνταν ἀπὸ «ὄντα πού βασάνιζαν καί δάγκωναν μέ μικρές δαγκωματιές· ὁ Μόνροου θεωρεῖ ὅτι αὐτή ἡ περιοχή εἶναι ἴσως τό «χειλὸς τῆς κόλασης»,⁴⁴ κάτι σάν τὴν περιοχή τοῦ «Ἄδη» πού περιγράφει ὁ Δρ. Κρούκαλ.

Ῥωστόσο, πιὸ ἀποκαλυπτική ἀπ' ὅλες εἶναι ἡ ἐμπειρία τοῦ «παραδείσου» πού εἶχε ὁ Μόνροου. Τρεῖς φορές ταξίδεψε σέ ἓνα μέρος «ἀπόλυτης γαλήνης», «ἐπιπλέοντας» μέσα σέ ζεστά, μαλακά σύννεφα τὰ ὁποῖα σαρώνονταν ἀπὸ χρωματιστές ἀκτίνες φωτός πού ἄλλαζαν συνεχῶς χρώματα· ὁ Μόνροου δονοῦνταν σέ ἀρμονία μέ τὴ χωρὶς λόγια μουσική ἀπὸ χορωδίες· ὑπῆρχαν ἄγνωστα ὄντα γύρω του στήν ἴδια κατάσταση, ὄντα μέ τὰ ὁποῖα δέν εἶχε προσωπική ἐπαφή. Αἰσθάνθηκε ὅτι αὐτὸ τό μέρος ἦταν ἡ τελική του «Κατοικία» καί τό νοσταλγοῦσε ἐπὶ μερικὲς ἡμέρες μετὰ τό τέλος τῆς ἐμπειρίας του.⁴⁵ Αὐτὸς ὁ «ἀστρικός παράδεισος» εἶναι, φυσικά, ἡ βασική πηγή τῆς θεοσοφιστικῆς διδασκαλίας σχετικὰ μέ τὴν «εὐχάριστη ἀτμόσφαιρα» τοῦ ἄλλου κόσμου· πόσο, ὅμως, ἀπέχει ἀπὸ τὴν πραγματική χριστιανική διδασκαλία περὶ τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, ἡ ὁποία βρίσκεται πολὺ πιὸ μακριὰ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἐναέριο κόσμο καί τῆς ὁποίας ἡ πλήρης ὄντοτητα, μέ ὅλη τὴν ἀγάπη καί τὴ συνειδητὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ πού ἐνυπάρχουν σέ αὐτήν, εἶναι πιά πολὺ μακρινὴ γιὰ τοὺς ἀπίστους τῆς σημερινῆς ἐποχῆς οἱ ὁποῖοι δέν ἀποζητοῦν τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἓνα «νιρβάνα» ἀπὸ μαλακά σύννεφα καί χρωματιστὰ φῶτα! Τὰ πεπτωκότα πνεύματα

44. Στό ἴδιο, σελ. 120-121.

45. Στό ἴδιο, σελ. 123-125.

μποροῦν εὐκόλα νά δημιουργήσουν μία τέτοια ἐμπειρία «παράδεισου»· ὅμως, μόνο ἡ ἐν Χριστῷ ζωή καί ἡ Θεία Χάρη ἔχουν τή δυνατότητα νά ἀνυψώσουν τόν ἄνθρωπο στόν πραγματικό παράδεισο τοῦ Θεοῦ.

Ἄρκετές φορές, ὁ Μόνροου συνάντησε τό «Θεό» τοῦ παραδείσου του. Αὐτές οἱ συναντήσεις, λέει, μποροῦν νά συμβοῦν ὅπουδήποτε στό «Πεδίο II». «Υπάρχει μία στιγμή κατά τήν ὁποία κάθε δραστηριότητα, ὅπουδήποτε κι ἂν λαμβάνει χώρα, διακόπτεται ἀπό ἕνα προειδοποιητικό Σῆμα, κάτι σάν ἐραλδικό σάλπισμα. Ὁ καθένας δέχεται ἤρεμα τό Σῆμα, καί ἐκείνη τή στιγμή ὅλοι σταματοῦν νά μιλοῦν ἢ νά κάνουν ὅτιδήποτε ἄλλο. Εἶναι τό Σῆμα ὅτι Αὐτός (ἢ Αὐτοί) πλησιάζει μέσα ἀπό τή Βασιλεία Του.

«Κανείς δέν προσκυνᾷ ἔντρομος, οὔτε πέφτει στά γόνατα. Ἐναντίονα, ἡ στάση τους ἀπέναντι στήν παρουσία Του εἶναι φυσική. Πρόκειται γιά μία ἐμφάνιση στήν ὁποία ὅλοι εἶναι συνηθισμένοι καί ἡ συμμόρφωση εἶναι αὐτό πού προέχει ἀπολύτως. Δέν ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις.

»Στό ἄκουσμα τοῦ Σήματος, κάθε ζωντανό ὄν ξαπλώνει κάτω... μέ τό κεφάλι γυρισμένο στή μία πλευρά ὥστε νά μή βλέπει Ἐκεῖνον καθώς περνᾷ. Φαίνεται ὅτι στόχος εἶναι νά σχηματιστεῖ ἕνας δρόμος ἀπό ζωντανά ὄντα πάνω ἀπό τόν ὁποῖο Ἐκεῖνος νά μπορεῖ νά περάσει... Δέν ὑπάρχει καμιά κίνηση, οὔτε κἄν σκέψη, καθώς Ἐκεῖνος περνᾷ...

»Ὅσες φορές βίωσα αὐτήν τήν ἐμπειρία, ξάπλωσα κάτω μαζί μέ τούς ἄλλους. Τή στιγμή ἐκείνη, ἡ σκέψη νά κάνω διαφορετικά ἦταν ἀδιανόητη. Καθώς Ἐκεῖνος περνᾷ, ὑπάρχει ἕνας βροντερός μουσικός ἦχος καί ἡ αἴσθησις μίας ἀπαστράπτουσας, ἀκατανίκητης ζώσας δύναμης μέ ἀπόλυτη ἐξουσία, αἴσθησις ἡ ὁποία κορυφώνεται ὅταν ἡ δύναμη περνᾷ πάνω

ἀπό τὰ κεφάλια τῶν ὄντων καί σβήνει καθὼς αὐτὴ ξεμακραίνει... Εἶναι μία πράξι ἀδιάφορη, ὅπως τὸ σταμάτημα μπροστά στοῦ φανάρι σέ μία πολυσύχναστη διασταύρωση ἢ ἡ ἀναμονή στή σιδηροδρομικὴ διάβαση ὅταν τὸ σῆμα προειδοποιεῖ ὅτι πλησιάζει τρένο· εἶσαι ἀδιάφορος κι ὁμως νιώθεις ἄφατο σεβασμὸ γιὰ τὴ δύναμη πού ἀντιπροσωπεύεται στοῦ διερχόμενου τρένο. Τὸ περιστατικὸ εἶναι ἐπίσης ἀπρόσωπο.

«Εἶναι ἄραγε ὁ Θεός; Ἦ εἶναι ὁ Υἱὸς Του; Ἦ μήπως ὁ ἐκπρόσωπός Του;»⁴⁶

Δύσκολα θὰ ἔβρισκε κανεῖς, στήν παγκόσμια βιβλιογραφία τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, μία πιό ζωντανὴ περιγραφή τῆς λατρείας τοῦ σατανᾶ μέσα στοῦ δικό του βασιλεῖο ἀπό τοὺς ἀπρόσωπους δούλους του. Σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ βιβλίου του, ὁ Μόνροου περιγράφει τὴν προσωπικὴ του σχέση μέ τόν πρίγκιπα τοῦ βασιλείου στοῦ ὁποῖο διείσδυσε. Μία νύχτα, δυὸ περίπου χρόνια ἀφότου ἄρχισαν τὰ «ἐξωσωματικά» του ταξίδια, ἔνιωσε τόν ἑαυτό του νά λούζεται μέσα στοῦ ἴδιο εἶδος φωτός πού συνόδευε τὴν ἔναρξη αὐτῶν τῶν ταξιδιῶν· ἐπίσης ἔνιωσε τὴν παρουσία μίας πολὺ ἰσχυρῆς, εὐφυοῦς, προσωπικῆς δύναμης, ἢ ὁποία τόν κατέστησε ἀνίσχυρο καί τοῦ ἀφαίρεσε τὴ θέληση. «Εἶχα τὴν ἀκλόνητη ἐντύπωση ὅτι ἤμουν δεσμευμένος ἀπὸ ἀφοσίωση σέ αὐτὴν τὴν εὐφυὴ δύναμη, χωρὶς περιθώρια διαφυγῆς, ὅτι ἤμουν ἔτσι ὅλη μου τὴ ζωὴ, καί ὅτι εἶχα νά διεκπεραιώσω ἕνα ἔργο ἐδῶ στή γῆ».⁴⁷ Σέ ἄλλη παρόμοια ἐμπειρία μέ αὐτὴν τὴν ἀόρατη δύναμη ἢ «ὄντότητα» ἀρκετές ἑβδομάδες ἀργότερα, αὐτὴ (ἢ αὐτοί) φάνηκε νά εἰσέρχεται στοῦ νοῦ του καί νά τόν «ἐρευνᾶ», καί

46. Στοῦ ἴδιο, σελ. 122-3.

47. Στοῦ ἴδιο, σελ. 260-261.

κατόπιν, «φάνηκαν νά ἀπογειώνονται στόν οὐρανό, ἐνῶ ἐγώ τούς ἰκέτευα νά γυρίσουν πίσω.⁴⁸ Τότε σιγουρεύτηκα ὅτι ἡ νοοτροπία καί ἡ νοημοσύνη τους ἀπεῖχαν πολύ ἀπό τά δικά μου μέτρα κατανόησης. Εἶναι μία ἀπρόσωπη, ψυχρή νοημοσύνη, χωρίς κανένα ἀπό τά συναισθήματα τῆς ἀγάπης καί τῆς εὐσπλαχνίας τά ὁποῖα ἐμεῖς θεωροῦμε τόσο σεβαστά... Κάθισα κάτω κι ἔκλαψα μέ βαθιά ἀναφιλητά, ὅπως δέν εἶχα κλάψει ποτέ πρὶν στή ζωή μου, γιατί τότε συνειδητοποίησα χωρίς καμιά ἐπιφύλαξη ἢ ἐλπίδα νά ἀλλάξει κάτι στό μέλλον ὅτι ὁ Θεός τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, ὁ Θεός πού δόξαζαν στίς ἐκκλησίες, ὁ Θεός στόν ὁποῖο πίστευε ἡ θρησκεία σέ ὅλον τόν κόσμο δέν ἦταν αὐτός πού ἐμεῖς λατρεύαμε – ὅτι γιά ὅλη τήν ὑπόλοιπη ζωή μου, θά «βασανίζομουν» ἀπό τήν ἀπώλεια αὐτῆς τῆς αὐταπάτης».⁴⁹

Δέ θά μπορούσε κανείς νά φανταστεῖ καλύτερη περιγραφή τῆς συνάντησης μέ τό διάβολο, τήν ὁποία ὑφίστανται στή σύγχρονη ἐποχή τόσο πολλοί ἀνυποψίαστοι συνάνθρωποί μας, ἀνήμποροι νά προβάλουν ἀντίσταση ἐξ αἰτίας τῆς ἀποξένωσης τους ἀπό τόν ἀληθινό Χριστιανισμό.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Μόνροου ὅσον ἀφορᾷ τή φύση καί τά ὄντα τοῦ «ἀστρικοῦ πεδίου» εἶναι ἰδιαιτέρως σημαντική. Ἄν καί ὁ ἴδιος συµμετεῖχε ἐνεργά στίς ἐμπειρίες αὐτές καί ὄντως

48 Ἡ τελευταία αὐτή ἐμπειρία θυμίζει πολύ τήν ἀντίστοιχη ἐμπειρία πού ἔχουν πολλοί ἄνθρωποι στήν ἐποχή μας κατά τίς στενές ἐπαφές τους μέ UFO. Ἡ ἀπόκρυφη ἐμπειρία τῆς συνάντησης μέ τά πεπτωκότα ἐναέρια πνεύματα εἶναι πάντοτε μία καί ἡ αὐτή, παρότι ἐκφράζεται μέ διαφορετικές εἰκόνες καί σύμβολα σύμφωνα μέ τίς ἀνθρώπινες προσδοκίες. (Για μία ἐξέταση τῆς ἀπόκρυφης πλευρᾶς τῶν συναντήσεων μέ UFO, βλ. Ἱερομόναχου Seraphim Rose, *Ἡ Ὁρθοδοξία καί ἡ Θρησκεία τοῦ Μέλλοντος*, μτφρ. Μ. Δημητριάδου, Ἐκδ. «Ἐργήγορη», Ἀθήνα 2000, κεφ. 6.

49. Monroe, ἔ. ἀ. σελ. 262.

παρέδωσε τήν ψυχή του πρὸς ὑποταγή στά πεπτωκότα πνεύματα, ὡστόσο τίς περιέγραψε μέ ἀπλή, μὴ-ἀποκρουφιστική γλώσσα καί ἀπό μία σχετικά φυσιολογική ἀνθρώπινη ὀπτική γωνία. Τό τελευταῖο αὐτό στοιχεῖο κάνει τό βιβλίο τοῦ Μόνροου νά ἀποτελεῖ πειστική προειδοποίηση πρὸς ἀποφυγή σχετικῶν «πειραμάτων». Ὅσοι γνωρίζουν τήν Ὁρθόδοξη Χριστιανική Διδασκαλία περὶ τοῦ ἑναερίου κόσμου, καθώς καί περὶ τοῦ ἀληθινοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης πού βρίσκονται ἔξω ἀπό αὐτόν τόν ἑναεριο κόσμο, μόνο πῶς σταθερά πεπεισμένοι μποροῦν νά εἶναι σχετικά μέ τήν ἀληθινή ὑπαρξη τῶν πεπτωκῶτων πνευμάτων καί τοῦ κόσμου τους, ὅπως καί τόν πολύ μεγάλο κίνδυνο πού ἐνέχει ἡ ἐπαφή μαζί τους ἀκόμα καί μέσω μίας φαινομενικά «ἐπιστημονικῆς» προσέγγισης.⁵⁰ Ὡς Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί παρατηρητές, δέν ἔχουμε ἀνάγκη νά γνωρίζουμε κατά πόσο ἦταν «ἀληθινή» ἡ ἐμπειρία του καί κατά πόσο ἦταν ἀποτέλεσμα θεαμάτων καί ψευδαισθήσεων πού εἶχαν ἐπινοήσει γιά τήν παραπλάνησή του τά πεπτωκότα πνεύματα· ἡ παραπλάνηση ἀποτελεῖ ἕνα τόσο κυρίαρχο χαρακτηριστικό τοῦ ἑναερίου κόσμου τῶν πνευμάτων, ὥστε δέν ἔχει νόημα ἀκόμα καί νά προσπαθήσουμε νά ἐξηγήσουμε τίς ἀκριβεῖς μορφές της. Δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητηθεῖ ὁμως τό γεγονός ὅτι ὁ Μόνροου ὄντως ἦλθε σέ ἐπαφή μέ αὐτόν τόν κόσμο.

Ἡ ἐπαφή μέ τό «ἀστρικό πεδίο» εἶναι ἐπίσης ἐφικτή – ὄχι

50. Ἡ παρατήρηση τοῦ Μόνροου, ὅπως καί πολλῶν ἄλλων πειραματιστῶν αὐτοῦ τοῦ γόφου, ὅτι οἱ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες συνοδεύονται πάντοτε ἀπό ὑψηλό βαθμό σεξουαλικῆς διέγερσης, ἀπλῶς ἐπιβεβαιώνει τήν ἤδη ἰσχύουσα ἀλήθεια, ὅτι δηλαδή οἱ ἐμπειρίες αὐτές προσελκύουν τήν κατώτερη πλευρά τῆς ἀνθρώπινης φύσης καί δέν ἔχουν ἀπολύτως καμία σχέση μέ ὅτιδήποτε πνευματικό.

ὅμως κατ' ἀνάγκη σέ «ἐξωσωματική» κατάσταση – μέσω τῆς χρήσης ὀρισμένων ναρκωτικῶν οὐσιῶν. Πρόσφατα πειράματα χορήγησης LSD σέ ἔτοιμοθάνατους παρήγαγαν πολύ πειστικές ἐμπειρίες «στό κατώφλι τοῦ θανάτου», οἱ ὁποῖες συνοδεύονταν ἀπό μία «συμπυκνωμένη ἐπανάληψη» ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, ἕνα ὄραμα ἐκτυφλωτικοῦ φωτός, συναντήσεις μέ «πεθαμένους» καί μέ μή ἀνθρώπινα «πνευματικά ὄντα», καί τέλος, τή μεταβίβαση πνευματικῶν μηνυμάτων πού ἀφοροῦσαν τίς ἀλήθειες τῆς «κοσμικῆς θρησκείας», τή μετενσάρκωση, καί ἄλλα παρόμοια. Στή διεξαγωγή αὐτῶν τῶν πειραμάτων συμμετεῖχε ἐπίσης ἡ Δρ. Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός.⁵¹

Εἶναι εὐρέως γνωστό ὅτι οἱ σαμάνοι τῶν πρωτόγονων φυλῶν ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ τόν ἐναέριο κόσμο τῶν πεπτωκότων πνευμάτων σέ «ἐξωσωματικές» καταστάσεις, καί ἀφοῦ «μυηθοῦν» σέ αὐτήν τήν ἐμπειρία γίνονται ἱκανοί νά ἐπισκέπτονται τόν «κόσμο τῶν πνευμάτων» καί νά ἐπικοινωνοῦν μέ τά ὄντα του.⁵²

Ἡ ἴδια αὐτή ἐμπειρία ἦταν κοινή μεταξύ τῶν μυημένων στά «μυστήρια» τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ κόσμου. Στό Βίο τῶν ἀγίων Κυπριανοῦ καί Ἰουστίνης⁵³ διαβάζουμε τήν προσωπική μαρτυρία ἑνός πρώην μάγου σχετικά μέ τίς ἐμπειρίες του ἀπό τόν κόσμο τῶν πνευμάτων:

«Στό ὄρος Ὀλυμπος ὁ Κυπριανός μελέτησε ὄλων τῶν εἰδῶν τίς διαβολικές τέχνες: κατάφερε νά πραγματοποιεῖ

51. Stanislav Grof and Joan Halifax, *The Human Encounter with Death*, E.P. Dutton, Νέα Ὑόρκη 1977.

52. M.Eliade, *Shamanism*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1961.

53. Ἡ μνήμη τους ἐορτάζεται τήν 2α Ὀκτωβρίου. Βλ. *The Orthodox Word*, 1976, τεῦχος No. 70, σελ. 136-138.

δαιμονικές μεταμορφώσεις, ἔμαθε πῶς νά μεταβάλλει τή φύση τοῦ ἀέρα... Στόν τόπο αὐτό εἶδε μία λεγεώνα ἀμέτρητων δαιμόνων, μέ τόν πρίγκιπα τοῦ σκότους ἐπικεφαλῆ τους· κάποιοι ἀπό τούς δαίμονες στέκονταν μπροστά του, ἄλλοι τόν ὑπηρετοῦσαν, ἄλλοι τόν ὑμνοῦσαν μέ δυνατές κραυγές, καί κάποιοι ἄλλοι ἀποστέλλονταν στόν κόσμο γιά νά διαφθείρουν τούς ἀνθρώπους. Εἶδε ἐπίσης τούς παγανιστικούς θεούς καί θεές μέ τίς ψεύτικες μορφές τους, καθώς καί φαντάσματα καί ἄλλα στοιχειά, καί ἔμαθε τόν τρόπο νά τά ἐπικαλεῖται στή διάρκεια μιᾶς αὐστηρῆς σαρανταήμερης νηστείας... Ἔτσι τελικά ἔγινε μάγος, καταστροφέας τῶν ψυχῶν, πολύ στενός φίλος καί πιστός δοῦλος τοῦ πρίγκιπα τοῦ ἄδη, μέ τόν ὁποῖο συνομιλοῦσε πρόσωπο μέ πρόσωπο, καί δεχόταν μεγάλες τιμές ἀπό αὐτόν, σύμφωνα μέ δική του μαρτυρία. “Πιστέψτε με”, εἶπε, “εἶδα αὐτόν τόν ἴδιο τόν πρίγκιπα τοῦ σκότους... τόν χαιρέτησα, ἐκεῖνον καί τούς προγόνους του... Μοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι θά μέ κάνει κι ἐμένα πρίγκιπα μετά τήν ἀναχώρησή μου ἀπό τό σῶμα, καί ὅτι θά μέ βοηθᾷ σέ ὅτιδήποτε χρειαστῶ κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς μου... Ἡ ἐξωτερική ἐμφάνιση τοῦ πρίγκιπα τοῦ σκότους θύμιζε λουλουδι. Στό κεφάλι φοροῦσε ἕνα στέμμα, (φανταστικό, ὄχι ἀληθινό) ἀπό χρυσό καί λαμπερούς λίθους, πού καταφώτιζαν ὅλο τό χώρο γύρω του· καί ἡ ἐνδυμασία του ἦταν ἐπίσης ἐκθαμβωτική. Ἐνα πλήθος πονηρῶν πνευμάτων διαφόρων βαθμῶν στεκόταν ὑποτακτικά δίπλα στό θρόνο του καί ὅταν γύριζε ἀπό τή μία ἢ τήν ἄλλη πλευρά ὅλος ὁ τόπος ἔτρεμε. Παραδόθηκε ἀολοκληρωτικά στήν ὑπηρεσία του ἐκεῖνον τόν καιρό, ὑπακούοντας σέ κάθε του ἐντολή.”⁵⁴

54. *The Orthodox Word*, 1976, τεῦχος No. 70, σελ. 136-138

Ἐπιπλέον, ὁ ἅγ. Κυπριανός δέ δηλώνει ρητά ὅτι βίωσε αὐτές τίς ἐμπειρίες σέ «ἐξωσωματική» κατάσταση· μάλιστα, φαίνεται ὅτι πιά ἐξελιγμένοι μάγοι καθώς καί ὅσοι διαθέτουν μεγάλη ἐμπειρία δέ χρειάζεται νά ἀφήσουν τό σῶμα τους προκειμένου νά ἐπιτύχουν πλήρη ἐπαφή μέ τόν ἐναέριο κόσμον. Ὁ Σβέντενμποργκ, ἀκόμα κι ὅταν περιέγραφε τίς δικές του «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, δήλωνε ὅτι ἡ ἐπαφή του μέ τά πνεύματα γινόταν, κατά κύριο λόγο, μέσα στό σῶμα, ἔχοντας ὅμως τίς «πύλες ἀντίληψης» του ἀνοικτές.⁵⁵ Καί πάλι ὅμως, τά χαρακτηριστικά τοῦ ἐναέριου κόσμου, ὅπως καί οἱ «περιπέτειες» κάποιου μέσα στόν κόσμον αὐτό, δέ διαφέρουν καθόλου εἴτε βρίσκεται «μέσα» στό σῶμα του εἴτε «ἔξω» ἀπό τό σῶμα του.

Ἡ περιγραφή τῆς μύησης στά μυστήρια τῆς Ἱσιδος ἑνός διάσημου παγανιστή μάγου τῆς ἀρχαιότητος, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 2ο αἰ., ἀποτελεῖ κλασικό παράδειγμα «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας καί ἐπαφῆς μέ τόν ἐναέριο κόσμον· τό παράδειγμά του θά μπορούσε νά χρησιμοποιηθεῖ ἐπίσης γιά τήν περιγραφή μερικῶν ἀπό τίς σημερινές «ἐξωσωματικές» καί «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες:

«Περίεργε ἀναγνώστη, ἴσως νά μέ ρωτήσεις ἐπίμονα τί εἰπώθηκε, τί ἔγινε; Θά τό ἔλεγα, ἂν μπορούσε νά λεχθεῖ τέτοιο πράμα· θά τό μάθαινες, ἂν ἐπιτρεπόταν νά τό καταλάβεις... μάθε λοιπόν καί πίστεψε πῶς ἄγγιξα τά σύνορα τοῦ θανάτου καί πατώντας στό κατώφλι τοῦ παλατιοῦ τῆς Περσεφόνης, ἐπέστρεψα παλεύοντας μέ ὅλα τά στοιχεῖα· στό μέσον τῆς νύχτας εἶδα τόν ἥλιον νά λάμπει μέ ζωνερό φῶς· ἔφτασα μπροστά στους θεούς τοῦ οὐρανοῦ καί τους θεούς τοῦ ἄδη

55. Emanuel Swedenborg, *Heaven and Hell*, παρ. 440-442.

καί τούς προσκύνησα ἀπό κοντά: νά τί εἶδα! Τό ἀκούσατε, ἀλλά δέν μπορεῖτε νά τό καταλάβετε· θά σᾶς διηγηθῶ λοιπόν μόνο ἐκεῖνα πού μπορῶ νά ξηγήσω χωρίς κίνδυνο.»⁵⁶

Συμπεράσματα σχετικά μέ τόν «ἐξωσωματικό» κόσμο

Ὅσα ἀναφέρθηκαν σέ αὐτό τό κεφάλαιο σχετικά μέ τίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες ἀρκοῦν γιά νά θέσουν τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες στή σωστή τούς προοπτική. Συνοψίζουμε, λοιπόν, ἀμέσως παρακάτω τά συμπεράσματά μας:

1. Οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες εἶναι, ἀπλά καί ξεκάθαρα, «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, πολύ γνωστές εἰδικά στήν ἀποκρουστική βιβλιογραφία, οἱ ὁποῖες ἐκδηλώνονται μέ αὐξανόμενη συχνότητα τά τελευταῖα χρόνια σέ συνηθισμένους ἀνθρώπους πού δέν ἔχουν καμιά ἀπολύτως σχέση μέ τόν ἀποκρουσιμό. Ὡστόσο, οἱ ἐμπειρίες αὐτές στήν πραγματικότητα δέ μᾶς παρέχουν σχεδόν καμιά γνώση γιά τό τί συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο, ἐκτός ἀπό τό ὅτι ὄντως ἐπιζεῖ καί διατηρεῖ τήν αὐτοσυνειδησία της.

2. Ὁ κόσμος στόν ὁποῖο εἰσέρχεται ἀμέσως ἡ ψυχή ὅταν ἀφήνει τό σῶμα καί ἀρχίζει νά χάνει τήν ἐπαφή μέ αὐτό πού γνωρίζουμε ὡς «ὕλική πραγματικότητα», εἴτε μετά τό θάνατο εἴτε κατά τή διάρκεια μίας «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας, δέν εἶναι οὔτε ὁ παράδεισος οὔτε ἡ κόλαση, ἀλλά ἕνας ἀόρατος

⁵⁶. Ἀπουλήιου, Ὁ Χρυσός Γάϊδαρος, μτφρ. ἀπό τήν Ἑκδοση «Γραμμάτων» Ἀλεξάνδρειας, 1927, Ἑκδ. «Νεφέλη», Ἀθήνα 1982.

Ἡ Περσεφόνη ἦταν ἡ Βασίλισσα τοῦ Ἄδη στήν Ἑλληνική καί Ρωμαϊκή μυθολογία.

κόσμος πλησίον τῆς γῆς, γνωστός μέ διάφορες ὀνομασίες, ὅπως τό «μεταθανάτιο ἐπίπεδο» ἢ «ἐπίπεδο Bardo», στή γλώσσα τῆς *Θιβητιανῆς Βίβλου τῶν Νεκρῶν*, ὁ «κόσμος τῶν πνευμάτων», στή γλώσσα τοῦ Σβέντενμποργκ καί τοῦ πνευματισμοῦ, τό «ἀστρικό πεδίο», στή γλώσσα τῆς θεοσοφίας καί τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, τό «Πεδίο II» στή γλώσσα τοῦ Μόνροου ἢ, στή γλώσσα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ ὑπο-οὐράνιος ἐναέριος κόσμος ὅπου κατοικοῦν τά πεπτωκότα πνεύματα, τά ὅποια ἔχουν ὡς ἔργο νά παραπλανοῦν τοὺς ἀνθρώπους μέ στόχο τήν αἰώνια ἀπώλειά τους. Δέν πρόκειται γιά τόν «ἄλλο κόσμο» πού περιμένει τόν ἀνθρωπο μετά θάνατον, ἀλλά μόνο γιά τό ἀόρατο τμήμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἀπό τό ὅποιο ὁ ἀνθρωπος πρέπει νά διέλθει ὥστε νά φτάσει στόν πραγματικά «ἄλλο» κόσμο τοῦ παραδείσου ἢ τῆς κόλασης. Γιά ὅσους πραγματικά πεθαίνουν καί ὀδηγοῦνται ἀπό ἀγγέλους ἔξω ἀπό τήν ἐπίγεια ζωή, αὐτός εἶναι ὁ κόσμος ὅπου ἡ Μερικὴ Κρίση ξεκινᾷ στά ἐναέρια «τελώνια», ὅπου τά πονηρά πνεύματα ἀποκαλύπτουν τήν ἀληθινή τους φύση καί τήν ἐχθρότητά τους πρὸς τήν ἀνθρωπότητα· γιά ὅλους τοὺς ἄλλους, εἶναι ἓνας κόσμος δαιμονικῆς πλάνης ἀπό αὐτά τά ἴδια τά πνεύματα.

3. *Τά ὄντα μέ τά ὅποια οἱ ἀνθρωποὶ ἔρχονται σέ ἐπαφή* *στόν ἐναέριο κόσμο εἶναι πάντοτε, ἢ σχεδόν πάντοτε,* δαίμονες, πού εἴτε ἐμφανίζονται ὕστερα ἀπό ἀνθρώπινη ἐπίκληση μέσω τῶν μέντιουμ ἢ ἄλλων ἀποκρυφιστικῶν μεθόδων εἴτε συναντῶνται κατά τὴ διάρκεια «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν. Αὐτά τά ὄντα δέν εἶναι ἀγγελοι, ἀφοῦ οἱ ἀγγελοι κατοικοῦν στοὺς οὐρανοὺς καί μόνο διέρχονται ἀπό τόν ἐναέριο κόσμο μόνο ὡς ἀγγελιοφόροι τοῦ Θεοῦ. Δέν εἶναι οὔτε οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν, ἀφοῦ οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν βρισκονται σέ μία προ-

σωρινή κατάσταση στήν ὁποία προγεύονται τόν παράδεισο ἢ τήν κόλαση καί διέρχονται ἀπό τόν ἐναέριο κόσμον μόνον ἀμέσως μετά τό θάνατο, πορευόμενες πρός Κρίση γιά τίς πράξεις τους σέ τούτη τη ζωή. Ἀκόμα καί οἱ πλέον μνημένοι στίς ἐξωσωματικές ἐμπειρίες δέν μποροῦν νά παραμείνουν σέ αὐτόν τόν κόσμον γιά πολλή ὥρα χωρίς τόν κίνδυνον νά ἀποχωρισθοῦν μονίμως ἀπό τό σῶμα τους, δηλαδή νά πεθάνουν καί, ἀκόμα καί στήν ἀποκρυφιστική βιβλιογραφία, ὑπάρχουν ἐλάχιστες περιγραφές γιά συναντήσεις αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων μεταξυ τους.

4. Ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά ἐμπιστεύεται τίς ἐμπειρίες πού διώνει στόν ἐναέριον κόσμον καί σίγουρα δέν πρέπει νά πιστεύει ὅτι εἶναι αὐτό πού φαίνονται. Ἀκόμα καί ὅσοι διαθέτουν σταθερές δάσεις στήν Ὁρθόδοξη Χριστιανική διδασκαλία μποροῦν εὐκόλως νά ἐξαπατηθοῦν ἀπό τά πεπτωκότα ἐναέρια πνεύματα ὅσον ἀφορᾷ οἰαδήποτε «ὀράματα» ἢ «ὀπτασίες» πού εἶναι πιθανό νά τοῦς παρουσιαστοῦν ὅσοι ὁμως εἰσέρχονται στόν κόσμον αὐτό χωρίς καμιά σχετική γνώση καί ἀποδέχονται ὅσα τοῦς «ἀποκαλύπτονται» μέ ἐμπιστοσύνη δέν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπό ἀξιοθρήνητα θύματα τῶν πεπτωκῶτων πνευμάτων.

Ἴσως κάποιος ρωτήσῃ: Καί τί γίνεται μέ τή «γαλήνη» καί τήν «τέρψη» πού φαίνεται ὅτι αἰσθάνονται σχεδόν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση; Καί τί εἶναι τό ὄραμα «φωτός» πού τόσο πολλοί βλέπουν; Εἶναι κι αὐτά μόνον πλάνες καί τίποτε ἄλλο;

Ἐπί μία ἔννοια, οἱ παραπάνω ἐμπειρίες εἶναι πιθανῶς «φυσικές» γιά τήν ψυχή ὅταν ἀποχωρίζεται τό σῶμα. Τά ὑλικά μας σώματα στόν μεταπτωτικό κόσμον στόν ὁποῖο ζοῦμε εἶναι σώματα πόνου, φθορᾶς καί θανάτου. Ὅταν ἡ

ψυχή ἀποχωρίζεται τό ὑλικό σῶμα, βρίσκεται ἀμέσως σέ μία κατάσταση πιά «φυσική» πρὸς αὐτήν, πιά κοντά στήν κατάσταση πού ὁ Θεός προορίζει γι' αὐτήν· αὐτό συμβαίνει ἐπειδή τό ἀναστημένο «πνευματικό σῶμα» ἐντός τοῦ ὁποίου θά κατοικήσει ὁ ἄνθρωπος στή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ἔχει περισσότερα κοινά στοιχεῖα μέ τήν ψυχή παρά μέ τό γήινο σῶμα. Ἀκόμα καί ἡ φύση τοῦ σώματος μέ τό ὁποῖο ἀρχικά δημιουργήθηκε ὁ Ἀδάμ ἦταν διαφορετική ἀπό αὐτήν τοῦ μεταπτωτικοῦ του σώματος, πιά ἐκλεπτυσμένη καί μή ὑποκείμενη σέ πόνου ἢ ὀδύνες.

Ἐπὶ αὐτήν τήν ἔννοια, τά αἰσθήματα «γαλήνης» καί «τέρψης» τῆς ἐξωσωματικῆς ἐμπειρίας μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὅτι εἶναι γνήσια καί δέν ἀποτελοῦν πλάνη. Ὡστόσο, ἡ πλάνη εἰσέρχεται τή στιγμή πού ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νά ἐρμηνεύει αὐτά τά «φυσικά» αἰσθήματα ὡς κάτι «πνευματικό», ὡσάν ἡ «εἰρήνη» νά εἶναι ἡ πραγματική εἰρήνη τῆς συμφιλίωσης μέ τό Θεό, καί ἡ «τέρψη» ἡ πραγματική πνευματική τέρψη πού δημιουργεῖ ὁ παράδεισος. Αὐτός εἶναι, πράγματι, ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο εἶναι πιθανό νά ἐρμηνεύουν πολλοί ἄνθρωποι τίς «ἐξωσωματικές» καί «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες τους, λόγω τοῦ ὅτι στεροῦνται πραγματικῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας καί ἀντίληψης. Τό ὅτι μία τέτοια ἐρμηνεία εἶναι λανθασμένη γίνεται φανερό καί ἀπό τό δεδομένο ὅτι ἀκόμα καί οἱ πλέον ἀκαμπτοί ἄπιστοι αἰσθάνονται τήν ἴδια τέρψη ὅταν «πεθαίνουν». Αὐτό τό διαπιστώσαμε ἤδη, ὅταν σέ προηγούμενο κεφάλαιο ἀναφερθήκαμε στίς περιπτώσεις τῶν Ἰνδουιστῶν, ἐνός ἀθεϊστῆ, καί ἐνός ἀνθρώπου πού αὐτοκτόνησε. Ἕνα ἄλλο ἐντυπωσιακό παράδειγμα εἶναι αὐτό τοῦ ἀγνωστικιστῆ Βρετανοῦ μυθιστοριογράφου, Σόμερσετ Μόγκαμ, ὁ ὁποῖος εἶχε μία σύντομη ἐμπειρία «θανάτου»

ἀκριβῶς πρὶν τὸν πραγματικό του θάνατο σέ ἡλικία 80 ἐτῶν. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐμπειρίας του ὁ Μόγκαμ εἶδε πρῶτα ἓνα ὀλοένα ἀυξανόμενο φῶς καὶ κατόπιν εἶχε «τὴν πῶς τέλεια αἴσθησις ἀπελευθέρωσης», ὅπως τὴν περιέγραψε μὲ δικά του λόγια.⁵⁷ Ὅμως αὐτὴ ἦταν ἡ «φυσική», ὅπως πολλές ἄλλες, καὶ καθόλου «πνευματική» ἐμπειρία ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ ὁποῦ ἡ ζωὴ ἔσθθη μέσα στὴν ἀπιστία.

Ἐπομένως, ὡς ἐμπειρία ἀντιληπτὴ μέσω τῶν αἰσθήσεων ἢ «φυσική», θὰ φαινόταν ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ὄντως τερπνός. Ἡ τερπνότητα αὐτὴ μπορεῖ νὰ βιωθεῖ τόσο ἀπὸ κάποιον τοῦ ὁποῦ ἡ συνείδησις εἶναι καθαρὴ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅσο καὶ ἀπὸ κάποιον ὁ ὁποῖος δὲν πιστεύει βαθιὰ στὸ Θεό, ἢ δὲν πιστεύει καθόλου στὴν αἰώνια ζωὴ καὶ συνεπῶς δὲν ἔχει συναίσθησις τοῦ πῶς μπορεῖ νὰ ἔχει δυσσαρεστήσει τὸ Θεό κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του. Ἐνας «ἄσχημος θάνατος» βιώνεται, ὅπως ἔχει ὀρθὰ δηλώσει ἓνας συγγραφέας, μόνον ἀπὸ «αὐτοὺς πού γνωρίζουν ὅτι ὁ Θεός ὑπάρχει, ὡστόσο ἔχουν ζήσει τίς ζωές τους σάν νὰ μὴν ὑπῆρχε»⁵⁸ δηλαδὴ αὐτοὺς τῶν ὁποῦ ἡ συνείδησις τούς βασανίζει καὶ ἀντισταθμίζει μέσω τοῦ πόνου πού τούς προκαλεῖ τὴ φυσική «τερπνότητα» τοῦ σωματικοῦ θανάτου. Ἡ διάκρισις μεταξὺ πιστῶν καὶ ἀπίστων ἐπιτελεῖται, λοιπόν, ὄχι τὴ στιγμή τοῦ ἴδιου τοῦ θανάτου, ἀλλὰ ἀργότερα, στὴ Μερικὴ Κρίσις. Ἡ «τερπνότητα» τοῦ θανάτου μπορεῖ νὰ εἶναι πραγματική, ἀλλὰ σέ καμιά περίπτωσις δὲ συνδέεται ἀναγκαστικά

57. Allen Spreggett, *The Case for Immortality*, New American Library, Νέα Ὑόρκη 1974, σελ.73.

58. David Winter, *Hereafter: What happens after Death?*, Harold Shaw Publishers, Wheaton, Ill. 1977, σελ..90

μέ τήν τελική πορεία τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία μπορεῖ κάλλιστα νά καταλήξει στόν αἰώνιο θασανισμό. Τά παραπάνω ισχύουν ἀκόμα περισσότερο στήν περίπτωση τοῦ ὁράματος «φωτός». Αὐτό ἴσως εἶναι ἐπίσης κάτι ἀπλῶς καί μόνο φυσικό, μία ἀντανάκλαση τῆς ἀληθινῆς κατάστασης φωτός γιά τήν ὁποία δημιουργήθηκε ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλά ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἔτσι, ἀποτελεῖ καί πάλι σοβαρό σφάλμα νά προσδίδουμε σέ αὐτήν τήν ἐμπειρία τό «πνευματικό» νόημα πού μονίμως τῆς προσδίδουν οἱ ἄπειροι στά πνευματικά θέματα. Πάρα πολλά κείμενα τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς γραμματείας προειδοποιοῦν τούς ἀνθρώπους νά μὴν ἐμπιστευοῦνται κανένα εἶδος «φωτός» πού μπορεῖ νά τούς ἐμφανιστεῖ ἀπό τή στιγμή πού ἀρχίσει κάποιος νά ἐρμηνεύει αὐτό τό φῶς ὡς «ἄγγελος» ἢ ἀκόμα καί ὡς «Χριστό», εἶναι φανερό ὅτι ἔχει ἤδη παραπλανηθεῖ, ὑφαίνοντας μία «πραγματικότητα» πού εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φαντασίας του ἀκόμα καί πρὶν τά πεπτωκότα πνεύματα ἀρχίσουν τό δικό τους ἔργο παραπλάνησης.

Εἶναι ἐπίσης «φυσικό» γιά τήν ψυχὴ πού βρῖσκεται ἔξω ἀπὸ τό σῶμα νά ἔχει μία διευρυμένη ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας καί νά διαθέτει αὐτό πού σήμερα ὀνομάζεται «ὑπεραίσθητική ἀντίληψη» ἢ ESP. Εἶναι προφανές δεδομένο, πού καταγράφεται τόσο στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία ὅσο καί στίς σύγχρονες ἐπιστημονικές ἔρευνες, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀκριδῶς μετὰ τό «θάνατο» – καί πολλές φορές ἀκριδῶς πρὶν ἀπὸ αὐτόν – βλέπει εἰκόνες πού οἱ παριστάμενοι ἀδυνατοῦν νά δοῦν, γνωρίζει ὅτι κάποιος πού βρῖσκεται μακριὰ πεθαίνει, κλπ. Μία ἀπεικόνιση αὐτῆς τῆς κατάστασης μποροῦμε νά δοῦμε στήν ἐμπειρία πού ὁ Δρ. Μούντυ ἀποκαλεῖ «ὄραση τῆς γνώσης», ὅταν ἡ ψυχὴ μοιάζει νά δέχεται μία «φώτιση» καί

νά βλέπει «ὅλη τὴ γνώση» μπροστά της.⁵⁹ Ὁ ἅγ. Βονιφάτιος περιγράφει τὴν ἐμπειρία πού εἶχε ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατό του «ὁ μοναχὸς τοῦ Οὐένλοκ» ὡς ἐξῆς: «Ἐνιωσε ὅτι μποροῦσε νὰ δεῖ καὶ ὅτι ἦταν ἐντελῶς ξύπνιος, ὅτι τὰ μάτια του πρὶν ἦταν καλυμμένα μὲ ἓνα πυκνὸ πέπλο καὶ μετὰ ξαφνικά τὸ πέπλο ἀνασηκώθηκε καὶ ὅλα αὐτὰ πού πρὶν ἦταν ἀόρατα, καλυμμένα καὶ ἄγνωστα τώρα ἔγιναν ὀλοφάνερα. Ὅταν τὸ πέπλο τῆς σάρκα ἀποβλήθηκε ὅλο τὸ σύμπαν φάνηκε νὰ ἐμφανίζεται ταυτόχρονα μπροστά στὰ μάτια του, ἔτσι πού σέ μία ματιὰ εἶδε ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου καὶ ὅλες τίς θάλασσες καὶ ὅλους τοὺς λαούς.»⁶⁰

Μερικὲς ψυχές φαίνεται ὅτι ἔχουν μία φυσικὴ εὐαισθησία σέ παρόμοιες ἐμπειρίες, ἀκόμα καὶ ὅταν ἐξακολουθοῦν νὰ βρισκονται μέσα στό σῶμα. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας ἀναφέρει ὅτι «ἄλλοτε ἢ ἴδια ἢ δύναμη τῶν ψυχῶν μὲ τὴν λεπτότητα τῆς προορᾶ κατί»⁶¹ σέ ἀντίθεση μὲ αὐτούς πού προβλέπουν τὸ μέλλον μέσω θεϊκῆς ἀποκάλυψης. Ὅμως τὰ ἄτομα μὲ τέτοιες ἰκανότητες πέφτουν πάντοτε σέ πλάνη ὅταν ἀρχίζουν νὰ ἐρμηνεύουν ἢ νὰ καλλιεργοῦν αὐτὸ τὸ ταλέντο, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ μὲ τὸν κατάλληλο τρόπο μόνο ἀπὸ ἄτομα μεγάλης ἀγιότητας καί, φυσικά, Ὁρθόδοξης πίστεως. Ὁ Ἀμερικανὸς «ψυχικός» Ἐντγκαρ Κέυση εἶναι χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῶν παγίδων πού ἐνέχει ἡ «ὑπερ-αἰσθητι-

59. Dr. Raymond A. Moody Jr., *Reflections on Life after Life*, A Bantam-Mockingbird Book, σελ. 9-14.

60. *The Letters of Saint Boniface*, μτφρ. Ephraim Emerton, Octagon Books (Farrar, Straus, and Giroux), Νέα Ὑόρκη, σελ. 25.

61. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μὲ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἁγιον Ὄρος 1988, IV, 27, σελ. 323

κή ἀντίληψη»: ἀπό τή στιγμή πού ἀνακάλυψε ὅτι διέθετε τό χάρισμα νά κάνει ἀκριβεῖς ἰατρικές διαγνώσεις σέ κατάσταση ὑπνωσης, ἄρχισε νά ἐμπιστεύεται ὅλα τά μηνύματα πού ἐλάμβανε εὐρισκόμενος σέ αὐτήν τήν κατάσταση καί κατέληξε νά αὐτοχρισθεῖ προφήτης τοῦ μέλλοντος, μερικές φορές μέ θεαματική ἀποτυχία, ὅπως στήν πρόβλεψη τοῦ κατακλυσμοῦ πού θά συνέβαινε – καί δέ συνέβη – στή Δυτική Ἀκτή τῶν ΗΠΑ τό 1969, παρέχοντας ἀστρολογικές ἐρμηνεῖες, καί ἐντοπίζοντας τίς «περασμένες ζωές» ἀνθρώπων στήν «Ἀτλαντίδα», τήν ἀρχαία Αἴγυπτο καί ἄλλοῦ.

Συνεπῶς, οἱ «φυσικές» ἐμπειρίες τῆς ψυχῆς στήν περίπτωση πού ἔχει κάποια σχετική εἰδική εὐαισθησία, ἢ πού ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό σῶμα – εἴτε πρόκειται γιά ἐμπειρίες «γαλήνης» καί τέρψης, φωτός, εἴτε «ὑπερ-αισθητικῆς ἀντίληψης» – ἀποτελοῦν μόνον τήν «πρώτη ὕλη» τῆς διευρυμένης συνείδησης, παρέχοντας ὥστόσο, ὅπως καί πάλι τονίζουμε, ἐλάχιστες συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά μέ τή μεταθανάτια κατάσταση τῆς ψυχῆς, καί πάρα πολύ συχνά ὀδηγοῦν τόν ἄνθρωπο στή διαμόρφωση ἀναξιόπιστων ἐρμηνειῶν γιά τόν «ἄλλο κόσμο», καθῶς ἐπίσης καί στήν ἄμεση ἐπαφή μέ τά πεπτωκότα πνεύματα πού κυριαρχοῦν ἐκεῖ. Τέτοιες ἐμπειρίες ἀνήκουν ὅλες στόν «ἀστρικό» κόσμο καί δέν ἐνυπάρχει σέ αὐτές τίποτε τό πνευματικό ἢ τό οὐράνιο· ἀκόμα καί ὅταν ἡ ἴδια ἡ ἐμπειρία εἶναι πραγματική, οἱ ἐρμηνεῖες πού τῆς ἀποδίδονται εἶναι ἀναξιόπιστες.

5. Λόγω τῆς ἴδιας τῆς φύσης τῶν πραγμάτων, *μία πραγματική γνώση τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πνευμάτων καί τῶν ὄσων ἀποκαλύπτονται μέσα σέ αὐτόν δέν μπορεῖ νά ἀποκτηθεῖ ἀποκλειστικά μέσω τῆς ἐμπειρίας.* Ἡ βέβαιη γνώση περί τῆς ὁποίας καυχισιολογοῦν ὅλοι οἱ κλάδοι τοῦ ἀποκρυφισ-

σμοῦ μέ τή δικαιολογία ὅτι βασίζεται στήν «ἐμπειρία» εἶναι ἀκριβῶς τό μοιραῖο ψεγάδι τῆς ὅλης ἀπόκρυφης «γνώσης». Ἐναντιότως, τέτοιες ἐμπειρίες, ἐπειδή διώνονται στόν ἐναέριο κόσμο καί συχνά προκαλοῦνται ἀπό δαίμονες μέ ἀπώτατο σκοπό νά παραπλανήσουν καί νά καταστρέψουν τίς ἀνθρώπινες ψυχές, εἶναι ἀπό αὐτήν τήν ἴδια τους τή φύση ἀδιαχώριστες ἀπό τήν πλάνη, πέραν τοῦ δεδομένου ὅτι ὁ ἀνθρώπος, ἐπειδή ὁ ἐναέριος κόσμος δέν ἀποτελεῖ, ὅπως ὁ ὕλικός κόσμος, τό φυσικό του χῶρο, δέν μπορεῖ ποτέ νά προσανατολιστεῖ μέσα σέ αὐτόν καί νά εἶναι σίγουρος γιά τή γνησιότητά του. Ἡ Βουδιστική διδασκαλία, ὅπως ἐκφράζεται στή *Θιβητιανή Βίβλο τῶν Νεκρῶν*, εἶναι ἀσφαλῶς ὀρθή, ὅταν ἀναφέρεται στήν ἀπατηλή φύση τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων τοῦ «ἐπιπέδου Bardo»: ἐσφαλμένα ὅμως συμπεραίνει ἀπό αὐτό, βασισμένη μόνο στήν ἐμπειρία, ὅτι δέν ὑπάρχει καμιᾶ ἀπολύτως ἀντικειμενική πραγματικότητα πίσω ἀπό τέτοιες ἐξωτερικές ἐντυπώσεις. Κανείς δέν μπορεῖ νά γνωρίζει στή ἀλήθεια ποιά εἶναι ἡ πραγματικότητα τοῦ ἀόρατου κόσμου ἐκτός κι ἂν ἡ γνώση αὐτή τοῦ ἀποκαλυφθεῖ ἀπό μία πηγὴ πού θρῖσκεται ἔξω καί πάνω ἀπό τόν ἐν λόγῳ κόσμο.

Ἡ σύγχρονη προσέγγιση τοῦ ἐναέριου κόσμου μέσω προσωπικῶν καί «ἐπιστημονικῶν» πειραματισμῶν εἶναι, γιά τόν ἴδιο λόγο, καταδικασμένη νά καταλήγει σέ παραπλανητικά καί ἀπατηλά συμπεράσματα. Σχεδόν ὅλοι οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ἀποδέχονται ἢ τουλάχιστον διάκινται λίαν εὐνοϊκῶς πρὸς τήν ἀποκρυφιστική διδασκαλία σχετικά μέ τόν κόσμο αὐτό, γιά τό μοναδικό λόγο ὅτι βασίζεται στήν ἐμπειρία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἐπίσης τή βάση τῆς ἐπιστήμης. Ὅμως ἡ «ἐμπειρία» στόν ὕλικό κόσμο εἶναι κάτι τελείως διαφορετικό ἀπό τήν «ἐμπειρία» στόν ἐναέριο κόσμο. Στή μία περίπτωση,

ἡ πρώτη ὕλη εἶναι ἠθικά «οὐδέτερη» καί μπορεῖ νά μελετηθεῖ ἀντικειμενικά καί τό ἀποτέλεσμα νά ἐπαληθευτεῖ ἀπό ἄλλους· στήν ἄλλη ὁμως, ἡ «πρώτη ὕλη» εἶναι κρυμμένη, ἐξαιρετικά δύσκολο νά κατανοηθεῖ, καί, σέ πολλές περιπτώσεις, ἔχει μία δική της θέληση, θέλει νά ἐξαπατήσει τόν παρατηρητή. Γι' αὐτόν τό λόγο, σοβαροί ἐρευνητές ὅπως ὁ Δρ. Μούντυ, ὁ Δρ. Κρούκαλλ, οἱ Δρες Ὕοσις καί Χάραλντσον καί ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός καταλήγουν νά χρησιμοποιοῦνται γιά τή διάδοση ἀποκρυφιστικῶν ἰδεῶν, τῶν «φυσικῶν» ἰδεῶν πού ἐξάγονται ἀπό τή μελέτη τοῦ ἀπόκρυφου ἐναέριου κόσμου. Μόνο ἡ ἰδέα ὅτι ὑπάρχει μία ἀποκαλυμμένη ἀλήθεια ὑπεράνω πάσης ἐμπειρίας, ἰδέα πού σπανίως γίνεται ἀποδεκτή στίς μέρες μας, μπορεῖ νά ὀδηγήσει στή διαλεύκανση τοῦ ἀπόκρυφου ἐναέριου κόσμου, στήν ἀναγνώριση τῆς ἀληθινῆς του φύσης καί στή διαμόρφωση μίας διάκρισης μεταξύ τοῦ κατώτερου ἐναέριου κόσμου καί τοῦ ἀνώτερου ἐπουράνιου κόσμου.

Κρίναμε ἀναγκαῖο νά ἀφιερῶσουμε αὐτό τό ἐκτενές κεφάλαιο στίς «ἐξωσωματικές» εμπειρίες προκειμένου νά καθορίσουμε μέ ὅσο τό δυνατόν περισσότερη ἀκρίβεια τή φύση τῶν ἐμπειριῶν πού διώνουν σήμερα πολλοί συνηθισμένοι ἄνθρωποι, ὄχι μόνο μέντιουμ καί ἀποκρυφιστές. Στό Συμπέρασμα τοῦ βιβλίου μας θά ἐπιχειρήσουμε νά ἐξηγήσουμε τό γιατί τέτοιες εμπειρίες συμβαίνουν τόσο συχνά στή σύγχρονη ἐποχή. Εἶναι ἀπολύτως σαφές ὅτι οἱ εμπειρίες αὐτές εἶναι ἀληθινές, καί δέν μποροῦν νά ἀπορριφθοῦν ὡς «παραισθήσεις». Εἶναι, ὁμως, ἐξίσου σαφές ὅτι δέν πρόκειται γιά «πνευματικές» εμπειρίες, καί ὅτι οἱ ἀπόπειρες ὅσων τίς ἔχουν διώσει νά τίς ἐρμηνεύσουν ὡς τέτοιες, ὡς εμπειρίες πού ἀποκαλύπτουν

τήν ἀληθινή φύση τῆς μετά θάνατον ζωῆς καί τήν τελική κατάσταση τῆς ψυχῆς, τό μόνο πού κάνουν εἶναι νά αὐξάνουν τή σύγχυση πού διακατέχει τή σύγχρονη ἀνθρωπότητα ὅσον ἀφορᾷ τά πνευματικά θέματα καί νά ἀποκαλύπτουν πόσο πολύ μακριά βρίσκεται ἀπό τή συνειδητοποίηση τῆς ἀληθινῆς πνευματικῆς γνώσης καί ἐμπειρίας.

Γιά νά διαπιστώσουμε τά ὅσα μόλις ἀναφέραμε, θά χωρήσουμε στήν ἐξέταση διαφόρων περιπτώσεων ἀληθινῶν ἐμπειριῶν ἀπό τόν ἄλλο κόσμο, τόν αἰώνιο ἐπουράνιο κόσμο πού ἀποκαλύπτεται στόν ἄνθρωπο μόνο μέ τή θέληση τοῦ Θεοῦ, καί πού εἶναι τελείως διαφορετικός ἀπό τόν ἐναέριο κόσμο πού ἐξετάσαμε ἐδῶ· ὁ ἐναέριος κόσμος ἀποτελεῖ τμημα αὐτοῦ τοῦ κόσμου ὁ ὁποῖος κάποτε θά ἔχει ἕνα τέλος.

Λίγα λόγια γιά τί «μετενσάρκωση»

Ἡ ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης εἶναι μία ἀπό τίς ἀποκρυφιστικές ἰδέες οἱ ὁποῖες συζητοῦνται εὐρέως σήμερα καί μερικές φορές γίνονται ἀποδεκτές ἀπό ἀνθρώπους μέ «ἐξωσωματικές» καί «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, ἀκόμα καί ἀπό κάποιους ἐπιστήμονες. Σύμφωνα μέ τήν ἰδέα αὐτή, ἡ ψυχή μετά τό θάνατο δέν ὑφίσταται τή Μερική Κρίση ὥστε νά προγευτεῖ κατόπιν τόν παράδεισο ἢ τήν κόλαση ἀναμένοντας τήν ἀνάσταση τοῦ σώματος καί τήν Τελική Κρίση, ἀλλά, προφανῶς μετά ἀπό μία περισσότερο ἢ λιγότερο μακρά παραμονή στό «ἀστρικό πεδίο», ἐπιστρέφει στή γῆ καί καταλαμβάνει ἕνα νέο σῶμα, εἴτε κάποιου ζώου εἴτε κάποιου ἄλλου ἀνθρώπου.

Πρόκειται γιά μία ἰδέα πού ἦταν πολύ διαδεδομένη στήν παγανιστική ἀρχαιότητα τῆς Δύσης, πρὶν ἀντικατασταθεῖ ἀπό τίς ἰδέες τοῦ Χριστιανισμοῦ· ὅμως ἡ ἐξάπλωσή της στήν

ἐποχή μας ὀφείλεται σέ μεγάλο βαθμό στήν ἐπιρροή τοῦ Ἰνδουισμοῦ καί τοῦ Βουδισμοῦ, θρησκειῶν οἱ ὁποῖες γενικῶς τήν ἀποδέχονται. Σήμερα ἡ ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης εἶναι συνήθως «ἐξανθρωπισμένη», ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι ὑποθέτουν ὅτι σίς «προηγούμενες ζωές» τους ἦταν καί πάλι ἄνθρωποι, ἐνῶ ἡ πιό διαδεδομένη ἄποψη, τόσο μεταξύ ἀρχαίων Ἑλλήνων καί Ρωμαίων ὅσο καί μεταξύ Ἰνδουιστῶν καί Βουδιστῶν, εἶναι ὅτι τό νά καταφέρει ὁ ἄνθρωπος νά «ένσαρκωθεί» ξανά σέ ἄνθρωπο ἀποτελεῖ μάλλον σπάνιο φαινόμενο καί ὅτι οἱ περισσότερες σημερινές περιπτώσεις ἀφοροῦν «ένσαρκώσεις» σέ ζῶα, ἔντομα, ἀκόμα καί φυτά.

Οἱ ὀπαδοί τῆς μετενσάρκωσης ὑποστηρίζουν ὅτι μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ ὅλες τίς «ἀδικίες» πού κατακλύζουν τήν ἐπίγεια ζωή, καθώς καί τίς φαινομενικά ἀνεξήγητες φοβίες: τό νά γεννηθεῖ κάποιος τυφλός ἢ φτωχός, ἀποτελεῖ δίκαιη ἀνταμοιβή γιά τίς πράξεις του σέ κάποια «προηγούμενη» ζωή ἢ, ὅπως πιστεύουν οἱ Ἰνδουιστές καί οἱ Βουδιστές, ὀφείλεται στό «κακό του κάρμα»: ἐάν κάποιος φοβᾶται τό νερό, εἶναι ἐπειδή εἶχε πνιγεῖ σέ μία «προηγούμενη ὑπαρξη».

Οἱ πιστοί τῆς μετενσάρκωσης δέ διαθέτουν κάποια ιδιαίτερη φιλοσοφία πού νά ἀσχολεῖται ἐνδελεχῶς μέ τό θέμα τῆς προέλευσης καί τοῦ προορισμοῦ τῆς ψυχῆς, οὔτε κάποιες πειστικές ἀποδείξεις πού νά ὑποστηρίζουν τή θεωρία τους: τά κύρια, ἀλλά ἐπιφανειακά στοιχεῖα, πού τήν καθιστοῦν θελκτική ὡς θεωρία, εἶναι ὅτι φαίνεται νά ἀποδίδει «δικαιοσύνη» στή γῆ, ὅτι ἐξηγεῖ κάποιες ἀνεξήγητες ψυχικές καταστάσεις καί ὅτι παρέχει κάποια εἰκονική «ἀθανασία» σέ ὅσους δέν ἀποδέχονται αὐτήν τήν ἀθανασία ἔτσι ὅπως τή διδάσκει ὁ Χριστιανισμός.

Μέ μία βαθύτερη ἀνάλυση, ὅμως, γίνεται φανερό ὅτι ἡ

θεωρία τῆς μετενσάρκωσης δέν παρέχει καμιά ἀπολύτως πραγματική ἐξήγηση γιά τίς ὑπάρχουσες ἀδικίες: ἕάν κάποιος βασανίζεται σέ αὐτήν τή ζωή γιά ἀδικίες καί λάθη πού διέπραξε σέ μία ἄλλη ζωή, τήν ὁποία δέν μπορεῖ νά θυμηθεῖ καί γιά τήν ὁποία – στήν περίπτωση πού στήν «προηγούμενη» ζωή του ἦταν ζῶο – δέν μπορεῖ οὔτε κἄν νά θεωρηθεῖ ὑπεύθυνος, καί ἕάν – σύμφωνα μέ τή Βουδιστική διδασκαλία – δέν ὑπάρχει οὔτε κἄν «ἐαυτός», ὁ ὁποῖος νά ἐπιζητῇ ἀπό τή μία «ἐνσάρκωση» στήν ἄλλη, καί τά περασμένα λάθη κάποιου ἦταν στήν κυριολεξία τά λάθη κάποιου ἄλλου, τότε δέν ὑπάρχει καμιά ἀπολύτως ἀναγνωρίσιμη δικαιοσύνη, παρά μόνο μία τυφλή δυστυχία ἐξαιτίας κακῶν πράξεων πού ἤ προέλευσή τους δέν εἶναι δυνατόν νά ἐντοπιστεῖ. Ἡ χριστιανική διδασκαλία περί τῆς πτώσης τοῦ Ἄδάμ, πού εἶναι ἡ πηγὴ τῶν δεινῶν ὄλου τοῦ κόσμου, παρέχει μία πολύ καλύτερη ἐξήγηση γιά τίς ἀδικίες στόν κόσμο αὐτό· καί ἡ Χριστιανική ἀποκάλυψη τῆς τέλειαις δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ πού συνίσταται στήν κρίση Του γιά τοὺς ἀνθρώπους μέ στόχο τήν αἰώνια ζωή στόν παράδεισο ἢ στήν κόλαση καθιστᾷ ἄσκοπη καί εὐτελή τήν ἰδέα τῆς ἐπιτευξης «δικαιοσύνης» μέσω διαδοχικῶν «ἐνσαρκώσεων» στό γήινο κόσμο.

Τίς τελευταῖες δεκαετίες ἡ ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης ἔχει γίνει ιδιαίτερα δημοφιλὴς στό Δυτικὸ κόσμο, καί ὑπάρχουν πολυάριθμες περιπτώσεις πού ὑπαινίσσονται τήν «ἐνθύμηση» «περασμένων ζωῶν»· πολλοὶ ἄνθρωποι ἐπίσης ἐπιστρέφουν ἀπό «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες πιστεύοντας ὅτι ὑποδηλώνουν ἢ ἐγγέουν τήν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης. Πῶς πρέπει νά ἐρμηνεύσουμε αὐτές τίς περιπτώσεις;

Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἐλάχιστες προσφέρουν κάτι

περισσότερο ἀπό μία ἀσαφή καί συμπτωματική «ἀπόδειξη», καί θά μπορούσαν κάλλιστα νά ἀποτελοῦν ἀποκνήμα ἀπλῆς φαντασίας: γιά παράδειγμα, κάποιο παιδί γεννιέται μέ ἓνα σημάδι στό λαιμό του, καί στή συνέχεια «θυμᾶται» ὅτι στήν «προηγούμενη ζωή» του εἶχε πεθάνει ἀπό πέσιμο· καί ἄλλα παρόμοια. Ἡ φυσική ἀνθρώπινη ροπή πρός τή φαντασία καθιστᾷ τέτοιες περιπτώσεις μή ἱκανές νά θεωρηθοῦν ὡς «ἀπόδειξη» τῆς μετενσάρκωσης.

Σέ πολλές περιπτώσεις, ὥστόσο, τέτοιες «προηγούμενες ζωές» ἀνακαλύπτονται μέσω μίας τεχνικῆς ὑπνωσης γνωστῆς ὡς «ἀνάδρομη ὑπνωσης», ἡ ὁποία συχνά δίνει ἐντυπωσιακά ἀποτελέσματα ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀνάκληση γεγονότων πού ἔχουν λησμονηθεῖ πρό πολλοῦ ἀπό τό συνειδητό, γεγονότα πού ἀνάγονται ἀκόμα καί στή βρεφική ἡλικία. Ὁ ὑπνωτιστής φέρνει ἓνα ἄτομο «πίσω» στή βρεφική του ἡλικία, καί κατόπιν τό ρωτᾷ: «Καί τί συνέβη πρὶν ἀπό αὐτό; Συχνά, σέ τέτοιες περιπτώσεις, τό ἄτομο «θυμᾶται» τό «θάνατό» του ἢ ἀκόμα καί μία ἐντελῶς διαφορετική ζωή· πῶς πρέπει λοιπόν νά ἐρμηνεύσουμε αὐτές τίς ἀναμνήσεις;

Οἱ καλά ἐκπαιδευμένοι ὑπνωτιστές παραδέχονται οἱ ἴδιοι τίς παγίδες τῆς «ἀνάδρομης ὑπνωσης». Ὁ Δρ. Ἄρθουρ Χιέϊστινγκς ἀπό τήν Καλιφόρνια τῶν ΗΠΑ, εἰδικός στήν ψυχολογία τῆς ἐπικοινωνίας, παρατηρεῖ ὅτι «αὐτό πού ὀλοφάνερα συμβαίνει σέ κατάσταση ὑπνωσης εἶναι ὅτι ὁ ὑπνωτισμένος ἀποδέχεται ἐξαιρετικά εὐκόλα ὁποιοσδήποτε διακριτικά διατυπωμένες, μή λεκτικές, καθῶς καί λεκτικές προτάσεις τοῦ ὑπνωτιστῆ πού ἀπευθύνονται στό ἀσυνείδητό του καί εἶναι ἐξαιρετικά ἐνδοτικός σέ αὐτές. Ἐάν τοῦ ζητήσεις νά πάει σέ μία περασμένη ζωή, καί δέν ἔχει περασμένη ζωή, θά ἐπινοήσῃ μία γιά χάρη σου! Ἐάν τοῦ ὑποβάλλεις τήν ἰδέα ὅτι

εἶδε ἓνα UFO, θά ἔχει δεῖ ἓνα UFO»⁶². Ὁ Δρ. Λάρυ Γκάρετ, ὑπνωτιστής πού ἐργάζεται στό Σικάγο καί ἔχει ὁ ἴδιος πραγματοποιήσει περίπου 500 ἀναδρομές μέσω ὑπνωσης, σημειώνει ὅτι αὐτές οἱ ἀναδρομές εἶναι συχνά ἀνακριθεῖς ἀκόμα καί στήν περίπτωση τῆς ἐνθύμησης κάποιου περασμένου γεγονότος αὐτῆς τῆς ζωῆς: «Πολλές φορές οἱ ἄνθρωποι κατασκευάζουν γεγονότα ἀπό εὐσεβεῖς πόθους, φαντασιώσεις, ὄνειρα, καί ἄλλα παρόμοια... Ὁ καθένας πού ἀσχολεῖται μέ τήν ὑπνωση καί κάνει ὅποιοδήποτε εἶδος ἀναδρομῆς θά διαπιστώσει ὅτι πολλές φορές οἱ ἄνθρωποι διαθέτουν μία τέτοια ζωηρή φαντασία, πού κάθονται ἐκεῖ καί ἐπινοοῦν ὅ,τι μπορεῖ κανεῖς νά φανταστεῖ μόνο καί μόνο γιά νά εὐχαριστήσουν τόν ὑπνωτιστή.»⁶³

Ἕνας ἄλλος ἐρευνητής τοῦ θέματος γράφει: «Αὐτή ἡ μέθοδος εἶναι παρακινδυνευμένη γιά πολλούς λόγους, σημαντικότερος ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἡ τάση τοῦ ἀσυνείδητου νά δημιουργεῖ ὑπερβολικές φαντασιώσεις κατά τήν ὑπνωση. Αὐτό πού ἐρχεται στήν ἐπιφάνεια κατά τήν ὑπνωση ἴσως στήν πραγματικότητα νά εἶναι ἓνα ὄνειρο τοῦ εἶδους τῆς προηγούμενης ζωῆς πού ὁ ὑπνωτισμένος θά ἐπιθυμοῦσε νά εἶχε ζήσει ἢ πού πιστεύει, ἐσφαλμένα ἢ ὀρθά, ὅτι ὄντως ἔζησε... Σέ ἓνα σχετικό πείραμα, ἓνας ψυχολόγος ἔδωσε ὁδηγία σέ ἀρκετούς ὑπνωτισμένους νά θυμηθοῦν μία προηγούμενη ὑπαρξή τους, καί τό ἔκαναν ὅλοι, χωρίς ἐξαιρέση. Μερικές ἀπό τίς ἀναφορές αὐτῶν τῶν ἀτόμων ἦταν γεμάτες μέ ζωντανές λεπτομέρειες καί ἔμοιαζαν πειστικές..., ὡστόσο, ὅταν ὁ

62. J.Allen Hynek and Jacques Vallee, *The Edge of Reality*, Henry Regnery Co.,Chicago 1975,σελ. 107.

63. Στό ἴδιο, σελ. 91-92.

ψυχολόγος τούς ὑπνώτισε ἐκ νέου, ἦταν ἱκανοί, σέ κατάσταση ὑπνώσεως, νά ἐντοπίσουν τήν προέλευση κάθε στοιχείου τῆς ἀναφερθείσας προηγούμενης ὑπαρξῆς τους σέ κάποια συνηθισμένη πηγῆ – κάποιο ἄτομο πού εἶχαν γνωρίσει στήν παιδική τους ἡλικία, σκηνές ἀπό μυθιστορήματα πού εἶχαν διαβάσει ἢ ἀπό ταινίες πού εἶχαν δεῖ χρόνια πρῖν, καί οὕτω καθεξῆς»⁶⁴

Τί συμβαίνει ὁμως μέ τίς περιπτώσεις, πού τελευταῖα ἔχουν ἀποκτήσει μεγάλη δημοσιότητα, κατά τίς ὁποῖες ὑπάρχει «ἀντικειμενική ἀπόδειξη» γιά τήν «προηγούμενη ζωή» κάποιου – ὅταν ἓνα ἄτομο «θυμᾶται» λεπτομερῶς στοιχεῖα σχετικά μέ τόπους καί ἡμερομηνίες πού δέν εἶναι δυνατόν νά γνῶριζε ἀπό μόνο του, στοιχεῖα πού, ὁμως, μποροῦν νά ἐπιβεβαιωθοῦν ἀπό ἱστορικά ἐπίσημα ἔγγραφα;

Τέτοιες περιπτώσεις φαίνονται πολύ πειστικές σέ ὅσους ἤδη τείνουν νά πιστεύουν στή μετενσάρκωση· ὁμως αὐτό τό εἶδος «ἀπόδειξης» δέ διαφέρει ἀπό τίς συνηθισμένες πληροφορίες πού παρέχονται ἀπό τά «πνεύματα» στίς πνευματιστικές συγκεντρώσεις, οἱ ὁποῖες ἐπίσης μποροῦν νά διακρίνονται ἀπό ἐντυπωσιακή ἀκρίβεια, καί δέν ὑπάρχει λόγος νά υποθέσουμε ὅτι προέρχονται ἀπό διαφορετική πηγῆ. Ἄφοῦ τά «πνεύματα» τῶν πνευματιστικῶν συγκεντρώσεων εἶναι ὀλοφάνερα δαίμονες, τότε ἐπίσης οἱ δαίμονες μποροῦν νά παρέχουν τίς πληροφορίες γιά τίς «προηγούμενες ζωές» κάποιου. Ὁ σκοπός καί στίς δύο περιπτώσεις εἶναι ὁ ἴδιος: νά προκαλέσουν σύγχυση στούς ἀνθρώπους μέσω μίας θεαματικῆς ἐπίδειξης δῆθεν «ὑπερφυσικῆς» γνώσης, καί ἔτσι νά τούς παραπλανήσουν ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀληθινή φύση τῆς

64. Allen Spraggett, *The Case for Immortality*, σελ. 137-8.

μετά θάνατον ζωῆς καί νά τούς στερήσουν τήν κατάλληλη πνευματική προετοιμασία γιά τή ζωή αὐτή.

Ἀκόμα καί οἱ ἀποκρυφιστές πού σέ γενικές γραμμές διατίθενται εὐνοϊκῶς ἀπέναντι στήν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης παραδέχονται ὅτι ἡ «ἀπόδειξη» γιά τή μετενσάρκωση ἐπιδέχεται πολλές ἐρμηγεῖες. Ἡ Σούζυ Σμίθ, μία Ἀμερικανίδα ἐκλαϊκεύτρια τῶν ἀποκρυφιστικῶν ἰδεῶν, πιστεύει ὅτι «τά περισσότερα ἀναφερόμενα περιστατικά πού παρέχουν ἀποδεικτικά στοιχεῖα γιά τή μετενσάρκωση εἶναι πιθανόν νά ἀποτελοῦν περιπτώσεις κατοχῆς.»⁶⁵ «Ἡ κατοχή», σύμφωνα μέ αὐτούς τούς ἀποκρυφιστές, ἐπέρχεται ὅταν ἕνα «νεκρό» ἄτομο καταλαμβάνει τό σῶμα ἑνός ζωντανοῦ ἀτόμου· τότε ἡ προσωπικότητά του καί αὐτή ἡ ἴδια ἡ ταυτότητά του ὡς ἀτόμου φαίνονται νά ἀλλάζουν, προκαλώντας ἔτσι τήν ἐντύπωση ὅτι ἔχει κυριευθεῖ ἀπό τά χαρακτηριστικά τῆς «προηγούμενης ζωῆς» του. Τά ὄντα αὐτά πού «καταλαμβάνουν» τούς ἀνθρώπους εἶναι, φυσικά, δαίμονες, ὅσο καλά κι ἂν μποροῦν νά μεταμφιεζονται ὡς ψυχές τῶν νεκρῶν. Μάλιστα, τό πολύ γνωστό πρόσφατο βιβλίο τοῦ Δρος Ἰαν Στήβενσον⁶⁶ φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ μία συλλογή περιπτώσεων τέτοιας «κατοχῆς».

Ἡ πρωτοχριστιανική Ἐκκλησία πολέμησε τήν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης, ἡ ὁποία εἰσῆλθε στό χριστιανικό κόσμο μέσα ἀπό Ἀνατολικές διδασκαλίες ὅπως αὐτές τῶν Μανιχαίων. Ἡ λανθασμένη διδασκαλία τοῦ Ὁριγένη σχετικά μέ τήν «προ-ὑπαρξη τῶν ψυχῶν» ἦταν στενά συνδεδεμένη μέ αὐτές τίς διδασκαλίες, καί κατά τήν Πέμπτη Οἰκουμενική Σύνοδο

65. Suzy Smith, *Life is Forever*, G.P. Putnam's Sons, Νέα Ὑόρκη, 1974, σελ.171

66. Stevenson, Dr. Ian, *Twenty Cases Supportive of Reincarnation*.

στήν Κωνσταντινούπολη τό 553 μ.Χ. καταδικάστηκε σθεναρά καί οἱ ὄπαδοί της ἀναθεματίστηκαν. Ὑπάρχουν πολλές μεμονωμένες περιπτώσεις Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν κατά τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, κυρίως ὁ ἅγ. Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων στή Δύση,⁶⁷ ὁ ἅγ. Γρηγόριος Νύσσης στήν Ἀνατολή,⁶⁸ καί ἄλλοι.

Γιά τόν σημερινό Ὁρθόδοξο Χριστιανό ὁ ὁποῖος δελεάζεται ἀπό τήν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης, ἡ διερωτᾶται σχετικά μέ τήν ὑποτιθέμενη «ἀπόδειξη» της, ἴσως εἶναι ἀρκετό νά παραθέσουμε τρία βασικά Χριστιανικά δόγματα, ἡ προσεκτική ἐξέταση τῶν ὁποίων ἀναιρεῖ τελειωτικά κι αὐτήν ἀκόμα τή δυνατότητα μετενσάρκωσης:

1. Ἡ ἀνάσταση τοῦ σώματος. Ὁ Χριστός ἀναστήθηκε ἀπό τούς νεκρούς μέσα στό ἴδιο σῶμα τό ὁποῖο εἶχε πεθάνει μέ τόν ἴδιο θάνατο πού πεθαίνουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, καί ἀποτέλεσε τό πρῶτο παράδειγμα γιά ὅλους τους ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων τά σώματα ἐπίσης θά ἀναστηθοῦν τήν τελευταία ἡμέρα καί θά ἐπανενωθοῦν μέ τίς ψυχές τους, ἔτσι ὥστε νά ζήσουν αἰώνια στήν κόλαση ἢ στόν παράδεισο, σύμφωνα μέ τή δίκαιη κρίση τοῦ Θεοῦ γιά τή ζωή τους πάνω στή γῆ. Αὐτό τό ἀναστημένο σῶμα, ὅπως καί τό σῶμα τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, θά διαφέρει ἀπό τό γήινο σῶμα μας, ἀφοῦ θά εἶναι πιό ἐκλεπτυσμένο καί θά προσιδιάζει περισσότερο στήν ἀγγελική φύση, χωρίς τήν ὁποία δέ θά μπορούσε νά κατοι-

67. Ambrose, St., «*On Belief in the Resurrection*», *The Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, Eerdmans Publishing Co., τόμ. 10, Grand Rapids, Mich. 1969, Βιβλίο II.

68. Gregory of Nyssa, St., «*On the Soul and the Resurrection*», *The Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., τόμ. 5, Grand Rapids, Mich., 1972.

κήσει στή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, ὅπου δέν ὑπάρχει θάνατος οὔτε φθορά· θά ἔξακολουθεῖ ὁμως νά εἶναι τό ἴδιο σῶμα, πού ὁ Θεός θαυματουργά θά ἔχει ἀνακαινίσει ὥστε νά εἶναι κατάλληλο γιά τήν αἰώνια ζωή, ὅπως ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ εἶδε στό ὄραμα τῶν γυμνῶν καί ξηρῶν ὁστών: «Καί ἐγένετο ἐπ' ἐμέ χεῖρ Κυρίου. Καί ἐξήγαγέ με ἐν πνεύματι Κύριος καί ἔθηκέ με ἐν μέσῳ τοῦ πεδίου, καί τοῦτο ἦν μεστών ὁστέων ἀνθρωπίνων· καί περιήγαγέ με ἐπ' αὐτὰ κυκλόθεν κύκλω, καί ἰδόν πολλά σφόδρα ἐπὶ προσώπου τοῦ πεδίου, ξηρά σφόδρα. Καί εἶπε πρὸς με· υἱὲ ἀνθρώπου εἰ ζήσεται τὰ ὁστέα ταῦτα; Καί εἶπα· Κύριε, Κύριε, σὺ ἐπίστη ταῦτα. Καί εἶπε πρὸς με· προφήτευσον ἐπὶ τὰ ὁστέα ταῦτα καί ἐρεῖς αὐτοῖς· τὰ ὁστέα τὰ ξηρά, ἀκούσατε λόγον Κυρίου. τάδε λέγει Κύριος τοῖς ὁστέοις τούτοις· ἰδὸν ἐγὼ φέρω ἐφ' ὑμᾶς πνεῦμα ζωῆς καί δώσω ἐφ' ὑμᾶς νεῦρα καί ἀνάξω ἐφ' ὑμᾶς σάρκας, καί ἐκτενώ ἐφ' ὑμᾶς δέρμα καί δώσω πνεῦμά μου εἰς ὑμᾶς, καί ζήσεσθε· καί γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμὶ Κύριος. καί ἐπροφήτευσά καθὼς ἐνετείλατό μοι, καί ἐγένετο ἐν τῷ ἐμῇ προφητεῦσαι καί ἰδὸν σεισμός, καί προσήγαγε τὰ ὁστέα ἐκάτερον πρὸς τὴν ἀρμονίαν αὐτοῦ. καί εἶδον καί ἰδὸν ἐπ' αὐτὰ νεῦρα καί σάρκες ἐφύοντο, καί ἀνέβαιναν ἐπ' αὐτὰ δέρμα ἐπάνω, καί πνεῦμα οὐκ ἦν ἐπ' αὐτοῖς. καί εἶπε πρὸς με· προφήτευσον ἐπὶ τὸ πνεῦμα, προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου, καί εἶπον τῷ πνεύματι· τάδε λέγει Κύριος· ἐκ τῶν τεσσάρων πνευμάτων ἐλθέ καί ἐμφύσησον εἰς τοὺς νεκροὺς τούτους, καί ζησάτωσαν. καί ἐπροφήτευσά καθότι ἐνετείλατό μοι· καί εἰσῆλθεν εἰς αὐτοὺς τὸ πνεῦμα, καί ἔζησαν καί ἔστησαν ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν, συναγωγή πολλή σφόδρα. καί ἐλάλησε Κύριος πρὸς με λέγων· υἱὲ ἀνθρώπου, τὰ ὁστέα ταῦτα πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ἐστί, καί αὐτοὶ λέγουσι· ξηρὰ γέγονε τὰ ὁστέα ἡμῶν, ἀπόλω-

λεν ἢ ἐλπίς ἡμῶν, διαπεφωνήκαμεν. Διὰ τοῦτο προφήτευσον καὶ εἰπέ πρὸς αὐτούς· τάδε λέγει Κύριος· ἰδοὺ ἐγὼ ἀνοίγω τὰ μνήματα ὑμῶν καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐκ τῶν μνημάτων ὑμῶν καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἶμι Κύριος ἐν τῷ ἀνοῖξαί με τοὺς τάφους ὑμῶν τοῦ ἀναγαγεῖν με ἐκ τῶν τάφων τὸν λαόν μου. Καὶ δώσω πνευμά μου εἰς ὑμᾶς, καὶ ζήσεσθε, καὶ θήσομαι ὑμᾶς ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος· λελάληκα καὶ ποιήσω, λέγει Κύριος. (Ἰεζεκιήλ ΑΖ': 1-14).⁶⁹ Στόν παρὰδεισο οἱ σεσωσμέ-

69. «Ὁ Κύριος ἔθεσε τὸ χέρι του ἐπάνω μου καὶ διὰ τοῦ Πνεύματός του μὲ ἔβγαλε καὶ μὲ ἔθεσεν ὡσάν ἐν μέσῳ μιᾶς πεδιάδος. Αὐτὴ δὲ ἡ πεδιάς ἦτο γεμάτη ἀπὸ ἀνθρώπινα ὀσᾶ. Ὁ Κύριος μὲ περιέφερεν ὀλόγυρα ἀπὸ τὰ ὀσᾶ αὐτὰ καὶ ἰδοὺ, εἶδα ὅτι αὐτὰ ἦσαν πάρα πολλὰ εἰς ὅλην ἐκείνην τὴν πεδιάδα, ξηρὰ δὲ πολὺ. Ὁ Κύριος εἶπε πρὸς ἐμέ· «ὐιὲ ἀνθρώπου, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκτήσουν ζωὴν τὰ ὀσᾶ αὐτά;» Καὶ ἐγὼ εἶπα· «Κύριε Κύριε, σὺ γνωρίζεις τί μπορεῖ νὰ συμβῆ με αὐτά». Ὁ Κύριος μοῦ εἶπε· «Προφήτευσε διὰ τὰ ὀσᾶ αὐτὰ καὶ εἰπέ τὰ ἑξῆς· τὰ ὀσᾶ τὰ ξηρὰ ἀκούσατε τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος εἰς αὐτὰ τὰ ξηρὰ ὀσᾶ· ἰδοὺ, ἐγὼ φέρω εἰς σᾶς πνεῦμα ζωῆς, θὰ δώσω εἰς σᾶς νεῦρα, θὰ σᾶς καλύψω με σάρκας, θὰ ἀπλώσω ἐπάνω εἰς σᾶς δέρμα καὶ θὰ δώσω τὸ Πνεῦμα μου εἰς σᾶς. Θὰ ἀποκτήσετε ζωὴν καὶ θὰ ζήσετε. Ἔτσι δὲ θὰ μάθετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος». Ἐγὼ ἐπροφήτευσα σύμφωνα με τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου. Ὅταν ἐγὼ ἐπροφήτευσα ἰδοὺ, ἔγινε σεισμός, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὰ ὀσᾶ τὸ καθένα εἰς τὴν φυσικὴν του θέσιν καὶ τὸ ἐνηρμόνισε πρὸς τὰ ἄλλα ὀσᾶ, ὥστε νὰ ἀποτελεσθοῦν ὀλόκληροι σκελετοί. Καὶ μὲ κατὰπληξίν μου εἶδον καὶ ἰδοὺ, ὅτι ἐφύτρωσαν ἐπάνω εἰς αὐτὰ νεῦρα καὶ σάρκας. Ἐπάνω δὲ εἰς τὰς σάρκας καὶ τὰ νεῦρα, ἠπλώθη δέρμα ἀλλὰ πνοιή ζωῆς δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη εἰς αὐτὰ τὰ σώματα. Ὁ Κύριος εἶπε τότε πρὸς ἐμέ· «προφήτευσον πρὸς τὸ Πνεῦμα· ὐιὲ ἀνθρώπου, προφήτευσε καὶ εἰπέ εἰς τὸ ζωογόνον Πνεῦμα· αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος· ἀπὸ τοὺς τέσσαρας ἀνέμους, ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος, σὺ Πνεῦμα, πανταχοῦ παρόν, ἔλα ἐδῶ καὶ ἐμφύσησε εἰς τὰ νεκρὰ αὐτὰ σώματα, διὰ νὰ λάβουν ζωὴν καὶ ζήσουν». Ἐπροφήτευσα, ὅπως ὁ Κύριος μὲ διέταξε, καὶ εἰσῆλθε πράγματι εἰς αὐτὰ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς καὶ ἔζησαν καὶ ἐστάθησαν ὄρθια ἐπάνω εἰς τοὺς πόδας των, λαὸς πάρα πολὺς. Ὁ Κύριος ὠμίλησε πάλιν πρὸς ἐμέ καὶ εἶπεν· «ὐιὲ ἀνθρώπου, αὐτὰ τὰ ὀσᾶ ὑποδηλώνουν τὸν ἰσραηλιτικὸν λαόν, διότι οἱ Ἰσραηλίται λέγουν, ὁ καθένας διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ δι' ὀλόκληρον τὸν λαόν, ὅτι τὰ ὀσᾶ

νοι θά ἀναγνωρίζουν ὁ ἓνας τόν ἄλλον. Συνεπῶς τό σῶμα συνιστᾶ ἀναπαλλοτρίωτο τμήμα τοῦ ὅλου ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος θά ζεῖ γιά πάντα, καί ἡ ἰδέα τῶν πολλῶν σωμάτων πού ἀνήκουν στόν ἴδιο ἀνθρώπο ἀρνεῖται τήν ἴδια τή φύση τῆς Οὐράνιας Βασιλείας πού ὁ Θεός ἔχει ἐτοιμάσει γιά ἐκείνους πού Τόν ἀγαποῦν.

2. Ἡ λύτρωσή μας ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό. Ὁ Θεός ἐνσαρκώθηκε, καί μέσα ἀπό τή ζωή Του, τό μαρτύριό Του, καί τό θάνατό Του πάνω στό Σταυρό μᾶς λύτρωσε ἀπό τήν ἐξουσία τῆς ἁμαρτίας καί τοῦ θανάτου. Μέσα στήν Ἐκκλησία Του βρισκουμε τή σωτηρία μας καί προγευόμαστε τήν Οὐράνια Βασιλεία, χωρίς νά ὀφείλουμε «τέλη» γιά τίς προηγούμενες παραβάσεις μας. Σύμφωνα ὅμως μέ τήν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης, ὁ ἀνθρώπος κερδίζει τή σωτηρία μόνον ἀφοῦ ζήσει πολλές ζωές μέσα ἀπό τίς ὁποῖες θά ἐπανορθώσει πλήρως τίς συνέπειες τῶν ἁμαρτιῶν του. Αὐτός εἶναι ὁ ψυχρός καί θλιβερός νομικισμός τῶν παγανιστικῶν θρησκειῶν, ὁ ὁποῖος καταργήθηκε ὀλοκληρωτικά μέ τή Σταυρική θυσία τοῦ Χριστοῦ· ὁ ληστής στά δεξιά Του κέρδισε τή σωτηρία σέ μία στιγμή χάρη στήν πίστη του στόν Υἱό τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ τό «κακό κάρμα» τῶν ἁμαρτιῶν του ἐξαλείφθηκε μέ τή Θεία Χάρη.

μας ἔγιναν κατάξηρα, ἐχάθη πλέον κάθε ἐλπίς δι' ἡμᾶς· ἔχομεν ὀριστικῶς χαθῆ. Διά τοῦτο προφήτευσε καί εἶπε πρὸς αὐτούς· αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος: Ἴδου ἐγὼ θά ἀνοίξω τοὺς τάφους σας καί θά σᾶς βγάλω μέσα ἀπὸ τὰ μνήματα σας καί θά σᾶς ἐπαναφέρω εἰς τὴν χώραν τοῦ Ἰσραήλ. Καί τότε θά μάθετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος, ὅταν θά ἀνοίξω τοὺς τάφους σας καί θά βγάλω τὸν λαόν μου μέσα ἀπὸ τὰ μνήματά του. Θά σᾶς δώσω τὸ ζωοποιόν μου Πνεῦμα, θά ἀναστηθῆτε καί θά ἀποκτήσετε ζωὴν. Θά σᾶς ἐγκαταστήσω εἰς τὴν χώραν σας καί θά μάθετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος. Ἐγὼ ὀμίλησα καί θά πραγματοποιήσω αὐτὰ πού εἶπα, λέγει ὁ Κύριος». (Ἰεζεκιήλ ΛΖ' 1-14).

3. Ἡ Κρίση. «*Απόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο, κρίσις*» (Πρὸς Ἑβραίους 9:27).⁷⁰ Ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ εἶναι μία μοναδική, καθορισμένη περίοδος δοκιμασίας, μετὰ ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει «δεύτερη εὐκαιρία» ἀλλὰ μόνο ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ – δίκαιη ἀλλὰ καὶ φιλεῦσπλαχνη – γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀνάλογα μέ τὴν κατάσταση στήν ὁποία βρισκεται ἡ ψυχὴ του ὅταν ἡ ζωὴ του τερματιστεῖ.

Στὰ παραπάνω τρία δόγματα ἡ Χριστιανικὴ ἀποκάλυψη εἶναι ἀπολύτως ἀκριβὴς καὶ συγκεκριμένη, σέ ἀντίθεση μέ τίς παγανιστικές θρησκείες οἱ ὁποῖες δέ δέχονται οὔτε τὴν ἀνάσταση οὔτε τὴ σωτηρία, καὶ εἶναι ἀσαφεῖς στό θέμα τῆς κρίσης καὶ τῆς μελλοντικῆς ζωῆς. Ἡ μόνη ἀπάντηση σέ ὅλες τίς ὑποτιθέμενες ἐμπειρίες ἢ ἐνθυμήσεις «προηγούμενων ζωῶν» εἶναι ἀκριβῶς ἡ σαφὴς καὶ καθορισμένη Χριστιανικὴ διδασκαλία σχετικὰ μέ τὴ φύση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ τίς ἀμοιβαῖες σχέσεις μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

70. «Οἱ ἄνθρωποι μία φορὰ πεθαίνουν καὶ ὕστερα ἔρχεται κρίσις» (Πρὸς Ἑβραίους 9:27).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΚΤΩ

Ἀληθινές Χριστιανικές ἐμπειρίες Παραδείσου

Ποῦ «βρίσκονται» ὁ Παράδεισος καί ἡ Κόλαση

Ὅπως εἶδαμε ἕως τώρα, μέσα ἀπό πολυάριθμες ἀναφορές σέ Πατερικά κείμενα καί Βίους Ἁγίων, ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο εἰσέρχεται ἀμέσως στὸν ὑπο-οὐράνιο ἐναέριο κόσμο, τὰ χαρακτηριστικά τοῦ ὁποίου ἐξετάσαμε λεπτομερῶς. Εἶδαμε ἐπίσης ὅτι ἡ πορεία τῆς ψυχῆς διαμέσου αὐτοῦ τοῦ ἐναέριου κόσμου, ἐφόσον τὸ σῶμα ἔχει πραγματικά πεθάνει καί ἡ σχέση τῆς ψυχῆς μέ ὀτιδήποτε ἐπίγειο ἔχει παύσει, περιγράφεται ὡς μία ἄνοδος μέσα ἀπό τὰ τελώνια, ὅπου ξεκινᾷ ἡ Μερικὴ Κρίση ἡ ὁποία ἔχει σκοπὸ νά καθορίσει τὴν καταλληλότητα ἢ μὴ τῆς ψυχῆς γιὰ νά κατοικήσει στὸν παράδεισο. Οἱ ψυχές πού ἔχουν καταδικαστεῖ λόγω ἀμετανοησίας γιὰ τίς ἁμαρτίες τους καταποντίζονται ἀπὸ τὰ πεπτωκότα πνεύματα στὴν κόλαση, ἐνῶ ἐκεῖνες πού τελικά ὑπερνικοῦν τίς δοκιμασίες τῶν τελωνίων ἀνέρχονται ἀνεμπόδιστα, ὀδηγούμενες ἀπὸ ἀγγέλους, στὸν παράδεισο.

Τί εἶναι ὁμως αὐτός ὁ παράδεισος; Ποῦ βρίσκεται; Εἶναι κάποιος τόπος; Εἶναι «ἐπάνω»;

Ὅπως καί γιὰ ὅλα τὰ θέματα πού ἀφοροῦν τῇ μετὰ θάνατον ζωῇ, δέ θά πρέπει νά διατυπώνουμε τέτοια ἐρωτήματα ἀπὸ ἀπλή περιέργεια, ἀλλὰ ἀποκλειστικά μέ σκοπὸ νά κατανοήσουμε πληρέστερα τὴ σχετικὴ διδασκαλία τὴν ὁποία ἡ

Ἐκκλησία μας ἔχει κληροδοτήσει καί νά ἀποφύγουμε τή σύγχυση πού μποροῦν νά προκαλέσουν ἀκόμα καί στούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς οἱ σύγχρονες ἰδέες καί μερικές ψυχικές ἐμπειρίες.

Τό θέμα τοῦ «χωρικοῦ ἐντοπισμοῦ» τοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης εἶναι ἓνα εὐρύτατα παρανοημένο θέμα στή σύγχρονη ἐποχή. Ἀρκετά χρόνια πρὶν ὁ Σοβιετικός δικτάτορας Κροῦστσεφ χλεύαζε τούς θρησκευόμενους ἀνθρώπους πού πίστευαν ἀκόμα στόν παράδεισο – εἶχε στείλει «κοσμοναῦτες» στό διάστημα καί δέν τόν εἶχαν δεῖ!

Κανείς σκεπτόμενος χριστιανός, βεβαίως, δέν πιστεύει στήν ἀθεϊστική γελοιογραφία ἐνός παραδείσου πού βρῖσκεται «στόν οὐρανό», παρότι μερικοί ἀφελεῖς Προτεστάντες τοποθετοῦν τόν παράδεισο σέ κάποιο μακρινό γαλαξία ἢ ἀστερισμό ὅλη ἡ ὄρατή δημιουργία εἶναι πεπτωκυῖα καί διεφθαρμένη καί δέν ὑπάρχει κανένας τόπος ὅπουδῆποτε ἐντός αὐτῆς γιά τόν ἀόρατο παράδεισο τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος συνιστᾷ πνευματική καί ὄχι ὑλική πραγματικότητα. Ἀλλά καί πολλοί χριστιανοί, προκειμένου νά ἀποφύγουν τόν ἐμπαιγμό τῶν ἄπιστων καί νά προλάβουν ἀκόμα καί τήν παραμικρή κηλίδα οἰασδῆποτε ὑλιστικῆς ἀντίληψης, καταφεύγουν στό ἀντίθετο ἄκρο καί δηλώνουν ὅτι ὁ παράδεισος δέ βρῖσκεται «πουθενά». Στό χῶρο τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καί τῶν Προτεσταντῶν ὑπάρχουν κάποια ἀπολογητικά ἔργα τά ὁποῖα προσεγγίζουν διανοητικά τό θέμα τοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης καί διακηρύσσουν ὅτι ὁ παράδεισος εἶναι «κατάσταση, ὄχι τόπος», ὅτι τό «πάνω» εἶναι καθαρῆ μεταφορά, ὅτι ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ – «*Ἐξήγαγε δὲ αὐτοὺς ἔξω ἕως εἰς Βηθανίαν, καὶ ἐπάρας τὰς χεῖρας αὐτοῦ εὐλόγησεν αὐτούς. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εὐλογεῖν αὐτὸν αὐτοῦς διέστη ἀπ' αὐτῶν*

καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν.» (Κατὰ Λουκᾶν 24: 50-51), «Καὶ ταῦτα εἰπὼν βλέπόντων αὐτῶν ἐπήρθη, καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ, οἳ καὶ εἶπον· ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ’ ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.» (Πράξεις 1: 9-11)¹ – δὲν ἦταν στήν πραγματικότητα «ἀνάληψη» ἀλλὰ μόνον ἀλλαγὴ κατάστασης. Τὸ ἀποτέλεσμα τέτοιων ἀπολογητικῶν ἔργων εἶναι νὰ παρουσιάζεται ὁ παράδεισος καὶ ἡ κόλαση ὡς πολὺ ἀκαθόριστες καὶ συγκεχυμένες ἔννοιες, καὶ ἡ αἴσθησις τῆς πραγματικῆς τους ὑπόστασης βαθμιαῖα νὰ ἐξασθενεῖ, μὲ καταστροφικὰ ἀποτελέσματα γιὰ τὴ χριστιανικὴ ζωὴ, ἀφοῦ αὐτὲς ἀκριβῶς εἶναι οἱ πραγματικότητες πρὸς τίς ὁποῖες κατευθύνεται ὅλη ἡ ἐπίγεια ζωὴ μας.

Σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, ὅλα αὐτὰ τὰ ἀπολογητικὰ ἔργα βασίζονται στὴ λανθασμένη ἀντίληψη τοῦ σύγχρονου φιλόσοφου Ντεκάροτ ὅτι ὀτιδήποτε μὴ ὑλικὸ εἶναι «ἀμυγές πνεῦμα» καὶ

1. «Τοὺς ὠδήγησε δὲ ἔξω ἕως τὴν Βηθανίαν καὶ ἀφοῦ ἐσήκωσε τὰ χεῖρια του τοὺς εὐλόγησε. Καὶ ἐνῶ τοὺς εὐλογοῦσε, ἀποχωρίσθηκε ἀπ’ αὐτοὺς καὶ ἐφέρετο ἐπάνω εἰς τὸν οὐρανόν.» (Κατὰ Λουκᾶν 24:50-51).

«Ὅταν εἶπε αὐτά, ἐσηκώθηκε εἰς τὸν ἄερα, ἐνῶ ἐκείνοι τὸν ἐκοιτοῦσαν, καὶ ἕνα σύννεφο τὸν ἀπέκρυψε ἀπὸ τὰ μάτια τους. Καὶ καθὼς ἐκοιτοῦσαν μὲ προσοχὴν πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐνῶ αὐτὸς ἀνυψώνετο, αἶφνης δύο ἄνδρες μὲ ἐνδύματα λευκὰ ἐστάθηκαν κοντὰ τους καὶ τοὺς εἶπαν, “Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, γιὰτί στέκεσθε καὶ κοιτάζετε εἰς τὸν οὐρανόν; Αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ποὺ ἀνελήφθη ἀπὸ σᾶς εἰς τὸν οὐρανόν, θὰ ἔλθῃ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο ὅπως τὸν εἶδατε νὰ ἀνεβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν”».

δέν περιορίζεται ἀπὸ χρόνο καὶ χῶρο. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲ διδάσκει κάτι τέτοιο. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος γράφει: «ἡ φαντασίωση τοῦ Ντεκάρτ γιὰ τὴ μὴ ἐξάρτηση τῶν πνευμάτων ἀπὸ τὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο εἶναι ἓνας ἀναμφισβήτητος παραλογισμός. Ὅτιδήποτε περιορισμένο ἐξαρτᾶται ἀναγκαστικά ἀπὸ τὸ χῶρο».² «Τὰ πολυάριθμα χωρία ἀπὸ λειτουργικά βιβλία καὶ ἔργα Πατέρων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας πού παραθέσαμε πρὸ πάνω ὀρίζουν ἀπολύτως ἱκανοποιητικά τὸ πού βρίσκονται ὁ παράδεισος καὶ ἡ κόλαση... Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία διδάσκει μὲ εὐκρίνεια ὅτι ὁ παράδεισος *βρίσκεται στοὺς οὐρανοὺς καὶ ἡ κόλαση στὰ ἔγκατα τῆς γῆς*»^{3*}. Ἐδῶ θὰ ὑποδείξουμε μόνον τὸ πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνευτεῖ αὐτὴ ἡ διδασκαλία.

Ἀληθεύει ἀσφαλῶς, ὅπως ὑποδεικνύουν τὰ πολυάριθμα χωρία πού παραθέτει ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὅτι ὅλες οἱ Ὁρθόδοξες πηγές – ἡ Ἁγία Γραφή, οἱ θεῖες λειτουργίες, οἱ Βίοι Ἁγίων, τὰ γραπτά τῶν ἁγίων Πατέρων – τοποθετοῦν τὸν παράδεισο καὶ τοὺς οὐρανοὺς «ἐπάνω» καὶ τὴν κόλαση «κάτω» ἀπὸ τὴ γῆ. Ἀληθεύει ἐπίσης ὅτι ἀφοῦ οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ψυχές περιορίζονται στὸ χῶρο – ὅπως εἶδαμε στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν «Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ τῶν Ἀγγέλων» – πρέπει πάντα νὰ βρίσκονται σὲ ἓναν καθορισμένο τόπο – εἴτε στὸν οὐρανὸ εἴτε στὴν κόλαση εἴτε στὴ γῆ. Ἔχουμε ἤδη παραθέσει σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ τὸ ὁποῖο δηλώνει ὅτι «οἱ ἄγγελοι εἶναι περιγραπτοί· ὅταν βρίσκονται στὸν οὐρανὸ, δὲ βρίσκο-

2. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1886, σελ. 312.

3. Στὸ ἴδιο, σελ. 308-9.

* Ἡ ἔμφαση δική του

νται στή γῆ καί ὅταν στέλνονται ἀπό τό Θεό στή γῆ, δέ μένουν στόν οὐρανό»⁴ καί τό ὅποιο δέν εἶναι παρά ἡ ἴδια διδασκαλία περὶ ἀγγέλων πού δίδαξαν πρωτύτερα ὁ ἅγ. Βασίλειος ὁ Μέγας⁵, ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Διάλογος⁶, καί δεδαίως ὅλοι οἱ Ὁρθόδοξοι Πατέρες.

Ὁ παράδεισος, ἐπομένως, εἶναι σίγουρα τόπος, καί εἶναι σίγουρα ἐπάνω ἀπό ὅποιοδήποτε σημεῖο τῆς γῆς, ὅπως καί ἡ κόλαση εἶναι σίγουρα κάτω, στά ἔγκατα τῆς γῆς· ὅμως οἱ ἄνθρωποι δέν εἶναι σέ θέση νά δοῦν αὐτούς τους τόπους μέχρι νά ἀνοιχθοῦν οἱ πνευματικοί τους ὀφθαλμοί, ὅπως εἶδαμε προηγουμένως στά ἀναφερόμενα γιά τόν ἐναέριο κόσμο. Ἐπιπλέον, αὐτοί οἱ τόποι δέ βρίσκονται μέσα στίς «συντεταγμένες» τοῦ δικοῦ μας χωρο-χρονικοῦ συστήματος: ἕνα ἀεροπλάνο δέν μπορεῖ νά περάσει «ἀόρατα» μέσα ἀπό τόν παράδεισο, οὔτε ἕνας γήινος δορυφόρος μέσα ἀπό τόν τρίτο οὐρανό, οὔτε ἀσφαλῶς μπορεῖ κανεῖς σκάδοντας μέ τρυπάνι βαθιά στή γῆ νά φτάσει ἕως τίς ψυχές πού βρίσκονται στήν κόλαση ἀναμένοντας τήν Τελική Κρίση. Δέν εἶναι ἐκεῖ, ἀλλά σέ ἕνα διαφορετικό εἶδος χώρου πού ξεκινᾷ ἀκριβῶς ἀπό δῶ ἀλλά «ἐκτείνεται» πρὸς μία διαφορετική κατεύθυνση.

Ἐπὶ τοῦ ἔργου ἐνδείξεις, ἢ τουλάχιστον κάποια στοιχεῖα, πού ὑποδηλώνουν αὐτήν τήν ἄλλου εἶδους πραγματικότητα ἀκό-

4. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Γιά τοὺς ἀγγέλους» Ἐκδόσεις Ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, μτφρ. Νίκου Μαρτσούκα, Ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 98.

5. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Περὶ Ἁγίου Πνεύματος», Ἔργα, μτφρ. Θεοδώρου Ζήση, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 10. Θεσσαλονίκη 1974, κεφ. ΚΓ'.

6. Gregory the Great (the Dialogist), St., *Morals on the Book of Job*, Oxford, John Henry Parker, 1844

μα καὶ στήν καθημερινή ἐμπειρία, στό γήινο κόσμο μας. Γιὰ παράδειγμα, ἡ ὑπαρξὴ ἠφαιστειῶν καὶ τεράστιας θερμοτή-
 τας στό κέντρο τῆς γῆς θεωρεῖται ἀπό πολλοὺς ἁγίους καὶ
 Πατέρες ὡς ἄμεση ἔνδειξη περὶ τῆς ὑπαρξὸς κόλασης μέσα
 στά ἔγκατα τοῦ πλανήτη μας.⁷ Φυσικά, ἡ κόλαση δέν εἶναι
 «ὕλική» μέ τὴν ἔννοια τῆς ὑλικῆς λάβας πού ξεπηδᾷ κάτω
 ἀπό τὸ φλοιὸ τῆς γῆς κατευθυνόμενη πρὸς τὰ πάνω· ὁμως
 φαίνεται ὅτι ὄντως ὑπάρχει ἓνα εἶδος «ἀλληλοεπικάλυψης»
 τῶν δύο πραγματικότητων – μία «ἀλληλοεπικάλυψη» πού
 μπορεῖ νά γίνῃ ἀντιληπτή στήν ἴδια τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου,
 ὁ ὁποῖος εἶναι ἱκανός, κάτω ἀπό ὀρισμένες συνθήκες ἢ μέ τὸ
 θέλημα τοῦ Θεοῦ, νά κατανοήσῃ καὶ τὰ δύο εἶδη πραγματι-
 κότητας ἀκόμα καὶ στήν ἐπίγεια ζωή. Οἱ ἴδιοι οἱ σύγχρονοι
 ἐπιστήμονες παραδέχονται τελικά ὅτι δέν εἶναι πλέον σίγου-
 ροι γιὰ τὴν ἀπώτερη φύση καὶ τὰ ἀπώτερα ὅρια τῆς ὕλης,
 οὔτε γιὰ τὸ ποῦ αὐτὴ ἡ ὕλη παύει νά ὑπάρχει καὶ ξεκινᾷ ἡ
 «ψυχική» πραγματικότητα.

Πολυάριθμα περιστατικά στοὺς Βίους Ἁγίων δείχνουν τὸ
 πῶς αὐτὸ τὸ ἄλλο εἶδος χώρου εἰσέρχεται στό «φυσιολογι-
 κό» χῶρο τοῦ κόσμου τούτου. Συχνά, γιὰ παράδειγμα, ἡ
 ψυχὴ ἑνὸς ἀνθρώπου πού μόλις ἔχει πεθάνει θεᾶται νά ἀνέρ-
 χεται στοὺς οὐρανοὺς, ὅπως ὅταν ὁ ἅγ. Βενέδικτος εἶδε τὴν
 ψυχὴ τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ, ἐπισκόπου Καπούης, νά μεταφέρε-
 ται ἀπὸ ἀγγέλους στοὺς οὐρανοὺς μέσα σὲ μία πύρινη σφαί-
 ρα⁸, ἢ ὅταν οἱ κάτοικοι τοῦ ἸΑφονιακ εἶδαν τὴν ψυχὴ τοῦ ἁγ.

7. *Βίοι Ἁγίων* (κατὰ τὸν ἅγ. Δημήτριο τοῦ Ροστώφ), Μόσχα, Συνοδικὸ
 Τυπογραφεῖο, 1902 – 19 Μαΐου· Μπριαντσιανίνοφ, *Ἔργα*, σελ. 98· Ἁγ. Γρη-
 γορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώ-
 στων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου, «Κοίμησις τῆς Θεο-
 τόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἁγιον Ὄρος 1988, IV, 36 & 44.

Γερμανοῦ νά ἀνέροχεται μέσα σέ μία πύρινη στήλη, ἢ ὅταν ὁ Πρεσβύτερος Φιλάρετος τοῦ Γκλίνσκ εἶδε νά ἀνέροχεται ἡ ψυχή τοῦ ὀσίου Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ. Ὁ Προφήτης Ἐλισαῖος ἀντίκρισε τόν Προφήτη Ἡλία νά ἀνυψώνεται στούς οὐρανοὺς μέσα σέ ἓνα πύρινο ἄρμα: «καὶ ἰδὸν ἄρμα πυρὸς καὶ ἵπποι πυρὸς καὶ διέστειλαν ἀνὰ μέσον ἀμφοτέρων, καὶ ἀνελήφθη Ἡλιοῦ ἐν συσσεισμῶ ὡς εἰς τὸν οὐρανόν.» (IV Βασιλειῶν 6' 11).⁹ Συχνά ἐπίσης, στούς Βίους Ἁγίων συναντοῦμε περιστατικά κατὰ τὰ ὁποῖα οἱ ἅγιοι βλέπουν τίς ψυχές νά διέρχονται ἀπὸ τὰ τελώνια: πολλά τέτοια περιστατικά ἀναφέρονται στὸν Βίο τοῦ ἁγ. Νήφωνος Κωνσταντίας¹⁰ καὶ τοῦ ἁγ. Κολούμβα ἀπὸ τῆ νῆσο τῆς Ἀιόνας, καὶ μερικά ἀπὸ αὐτὰ παραθέσαμε στό κεφάλαιο περὶ τελωνίων. Στό Βίο τοῦ ὀσίου Θεοφίλου τοῦ Κιέδου, περιγράφεται ἡ ἔμπειρία τοῦ Ντιμίτρι, τοῦ ἀνθρώπου πού ἔστεικε δίπλα του τῆ στιγμή πού ξεψυχοῦσε μέσα στό κελί του: «κάτι ἄστραψε μπροστά στά μάτια του καὶ ἓνα ρεύμα ψυχροῦ ἀέρα χτύπησε τό πρόσωπό του. Ὁ Ντιμίτρι κοίταξε κατάπληκτος πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ ἔμεινε ἀποσβολωμένος. Τό ταβάνι τοῦ κελιοῦ ἄρχισε νά σηκώνεται καὶ ὁ κυανὸς οὐρανός, σάν νά ἄνοιγε τίς ἀγκάλες του, ἐτοιμαζόταν νά ὑποδεχθεῖ τὴν ἅγια ψυχή τοῦ ἀποθνήσκοντος δικαίου Θεοφίλου.»¹¹

Πέραν τῆς γενικῆς γνώσης ὅτι ὁ παράδεισος καὶ ἡ κόλαση εἶναι ὄντως «τόποι», ἀλλὰ ὄχι τόποι τοῦ κόσμου αὐτοῦ,

8. Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, II, 35.

9. «Αἶφνης ἓνα πύρινον ἄρμα καὶ πύρινοι ἵπποι διεχώρισαν τὸν ἓνα ἀπὸ τὸν ἄλλον, καὶ ὁ Ἡλιοῦ μέσα εἰς ἀνεμοστρόβιλον ἀνελήφθη καὶ ἐφέρετο ὡς εἰς τὸν οὐρανόν.» (IV Βασιλειῶν 6'11).

10. *Βίοι Ἁγίων*, ἔ. ἀ., 23 Δεκεμβρίου.

11. *Life of Blessed Theophilus (Feofil)*, Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1970, σελ. 125

στό δικό μας χωρο-χρονικό σύστημα, δέ χρειάζεται νά ἐπιζητούμε ἀπό περιέργεια νά γνωρίζουμε κάτι περισσότερο. Αὐτοί οἱ «τόποι» εἶναι τόσο διαφορετικοί ἀπό τίς κοσμικές ἀντιλήψεις μας περί «τόπου», ὥστε σίγουρα θά βρεθοῦμε σέ ἀπελπιστική σύγκυση ἐάν ἐπιχειρήσουμε νά τοῦς τοποθετήσουμε «γεωγραφικά» στό χῶρο. Σέ μερικούς Βίους Ἁγίων δηλώνεται σαφῶς ὅτι οἱ «οὐρανοί» εἶναι πάνω ἀπό τόν «παράδεισο», καί σέ ἄλλους ὅτι ὑπάρχουν τουλάχιστον «τρεῖς οὐρανοί» – δέν εἶναι ὅμως στή δικαιοδοσία μας νά καθορίσουμε τά «σύνορα» αὐτῶν τῶν τόπων ἢ νά προσπαθήσουμε νά διακρίνουμε τά χαρακτηριστικά τους. Τέτοιες περιγραφές μᾶς παρέχονται ἀπό τή Θεία Πρόνοια μέ σκοπό νά μᾶς ἐμπνεύσουν νά ἀγωνιστοῦμε, ὥστε νά εἰσέλθουμε στή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ζώντας καί πεθαίνοντας χριστιανικά καί ὄχι γιά νά τίς ἐντάξουμε σέ κοσμικές κατηγορίες λογικῆς καί γνώσης πού δέν τοῦς ἀρμόζουν. Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὀρθά μᾶς ὑπενθυμίζει μέ ποιό φρόνημα πρέπει νά μελετοῦμε τά σχετικά μέ τόν παράδεισο καί τήν κόλαση: «Καί ποῦ, λέγει, καί σέ ποιό τόπο θά εἶναι αὐτή ἡ γέεννα; Τί σ' ἐνδιαφέρει αὐτό; Γιατί τό ζητούμενο εἶναι ν' ἀποδειχθεῖ ὅτι ὑπάρχει, ὄχι ποῦ ὀρίσθηκε καί σέ ποιό τόπο... Κάπου ἔξω, ὅπως ἐγώ βέβαια νομίζω, ἀπ' ὄλο αὐτόν τόν κόσμο... Ἄς μή ζητοῦμε λοιπόν ποῦ βρίσκεται ἡ γέεννα, ἀλλά πῶς μπορούμε νά τήν ἀποφύγουμε».¹²

Ἡ πλήρης κατανόηση τῆς ὑπερκόσμιας πραγματικότητας δέ μᾶς ἔχει παραχωρηθεῖ, ἄν καί εἶναι ἀλήθεια ὅτι γνωρίζου-

12. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, «Στήν Πρός Ρωμαίους Ἐπιστολή», Ὁμιλία ΑΒ, Ἔργα, μτφρ. Σπύρου Μουστάκα, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς», τόμ. 17, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 711

με ἄρκετά, ὥστε νά ἀπαντήσουμε στούς ὀρθολογιστές, οἱ ὁποῖοι πρεσβεύουν ὅτι ὁ παράδεισος καί ἡ κόλαση δέ θρίσκονται «πουθενά» καί συνεπῶς εἶναι μή-ὑπαρκτοί ἐπειδή δέν μπορούμε νά τούς δοῦμε. Πράγματι, αὐτοί οἱ τόποι θρίσκονται «κάπου», καί μερικοί ἄνθρωποι πού ζοῦν στή γῆ ἔχουν βρεθεῖ ἐκεῖ καί ἔχουν ἐπιστρέψει γιά νά διηγηθοῦν τά ὅσα εἶδαν· ὅμως ὁ σαρκικός ἄνθρωπος βλέπει αὐτούς τούς τόπους περισσότερο μέ τήν πίστη παρά μέ τή γνώση: *«Βλέπομεν γάρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. (Πρὸς Κορινθίους Α' 13:12).¹³*

Χριστιανικές ἔμπειρίες Παραδείσου

Οἱ ἀληθινές Χριστιανικές ἔμπειρίες παραδείσου πάντοτε φέρουν τήν πανομοιότυπη σφραγίδα τῆς ὑπερκόσμιας ἐμπειρίας. Ἐκεῖνοι πού ἔχουν δεῖ τόν παράδεισο δέν ταξιδεψαν ἀπλῶς σέ ἓναν διαφορετικό τόπο, ἀλλά ἐπίσης εἰσηλθαν σέ μία τελείως διαφορετική πνευματική κατάσταση. Ἐμεῖς πού δέν ἔχουμε ἀνάλογη προσωπική ἐμπειρία πρέπει νά ἀρκεστοῦμε στήν περιγραφή ὀρισμένων ἐξωτερικῶν χαρακτηριστικῶν τά ὁποῖα, συναθροιζόμενα, διαφοροποιοῦν ἄρκετά εὐκρινῶς αὐτές τίς ἐμπειρίες ἀπό ὅλες τίς ἐμπειρίες τοῦ ἐναέριου κόσμου τίς ὁποῖες ἐξετάσαμε προηγουμένως.

Σέ πολυάριθμους Βίους Ἁγίων περιγράφεται ἡ εἴσοδος τῶν ψυχῶν στόν οὐρανό, ὅπως θεᾶται ἀπό τή γῆ. Στό Βίο τοῦ

13. «Τώρα βλέπομεν σάν σέ καθρέφτη ἀμυδρῶς, τότε ὅμως θά βλέπομεν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Τώρα γνωρίζω μερικῶς, ἀλλά τότε θά ἔχω πλήρη γνώσιν.» (Πρὸς Κορινθίους Α' 13:12).

ἀγ. Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου διαβάζουμε: «Ἄλλοτε πάλιν, ἐκεῖ πού ἀσκήτευε στό ὄρος, σήκωσε τὸ βλέμμα του ψηλά καὶ εἶδε στὸν ἀέρα κάποιον ν' ἀνεβαίνει καὶ νά γίνεται μεγάλη χαρά σ' αὐτούς (τούς Ἀγγέλους) πού τὸν συναπαντοῦσαν. Ἔπειτα, ἐνῶ θαύμαζε καὶ μακάριζε τὸν τέτοιο χορό, προσήυχετο νά μάθῃ τί νά ἦταν αὐτό. Καὶ ἀμέσως τοῦ ἦλθε φωνή, ὅτι αὐτὴ ἦταν ἡ ψυχὴ τοῦ Ἀμοῦν, τοῦ μοναχοῦ τῆς Νιτρίας. Αὐτός ἔμεινε ἀσκητὴς ὡς τὰ γεράματα.»¹⁴

Μέ τὸν ἴδιο τρόπο περιγράφει καὶ ὁ ἀββᾶς Σεραπίων τὸ θάνατο τοῦ ἀγ. Μάρκου Θράκης:¹⁵ «Σηκώνοντας τὰ μάτια μου πρὸς τὸν οὐρανό, εἶδα τὴν ψυχὴ τοῦ ἀγίου νά ἔχει ἤδη ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὰ δεσμά τοῦ σώματος. Οἱ ἄγγελοι τὴν εἶχαν καλύψει μὲ ἓνα λαμπρό, λευκὸ ἔνδυμα καὶ τὴν ἀνέδασαν στοὺς οὐρανοὺς. Εἶδα τὸ δρόμο πρὸς τοὺς οὐρανοὺς πού ἀνοιγόταν μέσα ἀπὸ τὸν ἀέρα, καθὼς καὶ τοὺς ἀνοιγμένους οὐρανοὺς. Μετὰ εἶδα τίς ὀρδές τῶν δαιμόνων πού ἔφραζαν αὐτὸ τὸ δρόμο καὶ ἄκουσα φωνὴ ἀγγέλου νά λέει στοὺς δαίμονες: «Γιοὶ τοῦ σκότους! Ἐξαφανιστεῖτε ἀπὸ δῶ καὶ κρυφτεῖτε ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ φωτός τῆς εὐσέβειας!» Οἱ δαίμονες κρατοῦσαν τὴν ἅγια ψυχὴ τοῦ Μάρκου στὸν ἀέρα γιὰ μία ὥρα περίπου. Καὶ τότε μία φωνὴ ἀκούσθηκε ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς πού εἶπε στοὺς ἀγγέλους: «Πάρτε τον καὶ φέρετε τον ἐδῶ αὐτὸν πού ντρόπιασε τοὺς δαίμονες». Ἀφοῦ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀγίου διάβηκε τίς ὀρδές τῶν δαιμόνων χωρὶς νά πάθει κανένα κακό καὶ ὀδηγήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους κοντὰ στοὺς ἀνοιγμένους οὐρανοὺς, εἶδα κάτι πού ἔμοιαζε μὲ χέρι νά ξεπρο-

14. Μ. Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, *Ὁ Μέγας Ἀντώνιος, Βίος καὶ Πολιτεία*, μτφρ. Θεοδ. Σακελλαρίου, Ἐκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, ζ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 115.

15. *Βίοι Ἀγίων*, ἔ. ἀ., 5 Ἀπριλίου.

βάλλει καί νά παίρνει μαζί του τήν ἄμωμη ψυχή. Μετά αὐτό τό ὄραμα ἀποκρύφτηκε ἀπό τά μάτια μου καί δέν εἶδα πιά τίποτε ἄλλο.»

Ἄπό τίς παραπάνω ἀναφορές ἤδη γίνονται φανερά τρία χαρακτηριστικά τῆς ἀληθινῆς Χριστιανικῆς ἐμπειρίας παραδείσου: ἡ πορεία πρὸς τόν παράδεισο εἶναι ἄνοδος· ἡ ψυχή ὀδηγεῖται ἀπό ἀγγέλους· τή χαιρετίζουν καί τήν ὑποδέχονται στή συντροφιά τους οἱ κάτοικοι τοῦ παραδείσου.

Οἱ ἐμπειρίες παραδείσου εἶναι διαφόρων εἰδῶν. Μερικές φορές ἡ ψυχή ὀδηγεῖται στόν παράδεισο πρῖν τό θάνατο ἔτσι ὥστε νά τῆς φανερωθοῦν τά θαυμαστά του ἢ ἡ θέση πού ἔχει προετοιμαστεῖ ἐκεῖ γι' αὐτήν. Ἔτσι, ἡ ἀγ. Μαύρα, ἀφοῦ κατάφερε νά μὴν ὑποκύψει στά δύο ψευδῆ ὄράματα τῶν πεπτωκότων πνευμάτων κατά τή διάρκεια τοῦ μαρτυρίου της – τά ὁποῖα περιγράψαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο ὡς παράδειγμα τῶν πειρασμῶν πού μποροῦν νά ἐμφανιστοῦν τήν ὥρα τοῦ θανάτου – περιέγραψε τή θεόδοτη ἐμπειρία πού ἀκολούθησε: «Μετά τήν ἀπομάκρυνσή του, μέ κοντοζύγωσε ἕνας τρίτος. Ἦταν σεμνά ντυμένος, τό πρόσωπό του ἔλαμπε σάν ἥλιος. Μέ πήρε ἀπό τό χέρι καί μέ ταξίδεψε. Μέ ἀνέβαζε, μέ ἀνέβαζε συνέχεια. Φτάσαμε σέ τοποθεσία μέ ἀζωγράφιστη θέα, μέ ἀπερίγραπτο κάλλος... Μοῦ ἔδειξε ἕνα θρόνο μέ ἀπαστρόπτουσες κουρτίνες. Κάποιο στεφάνι πού τόξευε ἀναταύγειες ἀπό πολύτιμους λίθους, στεκόταν μετέωρο ἀνάμεσα στίς κουρτίνες... Συμμάζεψα τή δύναμη πού μοῦ ἀπόμεινε στή γλῶσσα καί εἶπα: “Σέ ποιόν ἀνήκουν αὐτές οἱ καταπληκτικές ὁμορφιές, Κύριε;”. Χαμογέλασε ἀπαλά. Κίνησε τά χεῖλη καί ἀποκρίθηκε: “Ἐκέρδισες τό θρόνο μαζί μέ τό στεφάνι πού βλέπεις. Ἐτοιμάσθηκαν σάν βραβεῖο τῆς νίκης σου... Ἄναχώρησε λοιπόν τώρα ἀπό δῶ, ξαναγύρισε

στό κρεμασμένο ἐκεῖ στό σταυρό σῶμα σου, καί κάνε λίγη ὑπομονή. Γιατί ὅπου νά ᾽ναι, μόλις ξημερώσει, θά κατέβουν ἄγγελοι, ἀποσταλμένοι τοῦ Κυρίου γιὰ νά παραλάβουν τίς ψυχές σας»¹⁶

Ἐμφαίνεται ἡ ἐμπειρία τῆς θέασης τοῦ παραδείσου σέ ὄραμα ἀπό ἀπόσταση, ὅπως στήν περίπτωση τοῦ Πρωτομάρτυρα ἁγ. Στεφάνου ὁ ὁποῖος εἶδε «*τοὺς οὐρανοὺς ἀνεωγμένους καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ*» (Πράξεις 7:56).¹⁷ Ἐδῶ, ὥστόσο, θά περιγράψουμε μόνο τὴ συγκεκριμένη ἐμπειρία πού εἶναι καὶ ἡ πλέον συγκρίσιμη μέ τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: τὴν ἄνοδο στους οὐρανοὺς κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, ἢ κατὰ τὴ διάρκεια μίας χαρισματικῆς ἐμπειρίας, πού ἐκδηλώνεται εἴτε «μέσα» εἴτε ἔξω» ἀπὸ τὸ σῶμα.

Ὁ ἁγ. Σάββιος ἀπὸ τὴν πόλη Ἀλμπι τῆς Ν. Γαλλίας, ἐπίσκοπος Γαλατίας πού ἔζησε τὸν 6ο αἰώνα, ἀφοῦ ὑπῆρξε νεκρὸς γιὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἡμέρας, ἐπέστρεψε στὴ ζωὴ καὶ διηγήθηκε στό φίλο τοῦ ἁγ. Γρηγόριο τῆς Τουρώνης τὰ ἑξῆς: «Ὅταν σειόταν τὸ κελλί μου πρὶν τέσσερις ἡμέρες, καὶ μέ εἶδατε νά κείτομαι νεκρὸς, δυὸ ἄγγελοι μέ ἀνύψωσαν καὶ μέ μετέφεραν στό πῖο ψηλὸ σημεῖο τοῦ οὐρανοῦ, τόσο ψηλά πού ἔμοιαζε νά ἔχω κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μου ὄχι μόνον αὐτὴν τὴν ἄθλια γῆ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἥλιο καὶ τὸ φεγγάρι, τὰ σύννεφα καὶ τὰ ἄστρα. Κατόπιν πέρασα μαζί μέ τοὺς ἀγγέλους μέσα ἀπὸ μιὰ πύλη ἢ ὁποῖα ἔλαμπε πῖο πολὺ κι ἀπ' τὸ

16. Σώτου Χονδρόπουλου, *Οἱ Ἅγιοι Μάρτυρες Τιμόθεος καὶ Μαύρα*, Ἐκδ. «Καινούργια Γῆ», Ἀθήνα 1996, σελ. 93-4.

17. «Τοὺς οὐρανοὺς ἀνοικτοὺς καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου νὰ στέκεται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ» (Πράξεις 7:56).

φῶς τοῦ ἡλίου καί μπῆκα σέ ἓνα κτίριο πού τό πάτωμά του ἦταν καμωμένο ἀπό λαμπερό ἀσήμι καί χρυσό. Τό φῶς πού ὑπῆρχε ἦταν ἀδύνατο νά περιγραφεῖ. Βρισκόταν ἐκεῖ ἓνα πλῆθος ἀνθρώπων, πού δέν ἦταν οὔτε ἄνδρες οὔτε γυναῖκες, καί κινούνταν πρὸς ὅλες τίς κατευθύνσεις καί σέ τέτοια ἔκταση πού δέν μποροῦσες νά δεῖς μέχρι πού ἔφτανε. Οἱ ἄγγελοί μου ἄνοιξαν δρόμο γιά νά περάσω μέσα ἀπό αὐτό τό πλῆθος πού ἦταν μπροστά μου, καί φτάσαμε στό μέρος ἐκεῖνο τό ὁποῖο ἀτενίζαμε ἀπ' ὅταν ἀκόμα θρισκόμαστε πολύ μακριά. Πάνω ἀπό ἐκεῖνο τό μέρος ἔστεκε ἓνα σύννεφο λαμπρότερο ἀπό ὁποιοδήποτε φῶς, κι ὅμως δέν ὑπῆρχε οὔτε ἥλιος οὔτε φεγγάρι οὔτε κανένα ἀστέρι· καί μάλιστα, τό σύννεφο ἔλαμπε πιό πολύ ἀπ' ὅσο θά μποροῦσε νά λάμπει ἀπό μόνο του τό καθένα ἀπό αὐτά. Μιά φωνή ἀκούστηκε μέσα ἀπό τό σύννεφο, πού θύμιζε τόν ἦχο ἀπό πολλά νερά πού ἔπεφταν. Ἐμένα τόν ἁμαρτωλό μέ ὑποδέχθηκαν μέ μεγάλο σεβασμό κάποια ὄντα, μερικά ἀπό τά ὁποῖα φοροῦσαν ἄμφια καί ἄλλα κανονικά ροῦχα· οἱ ἄγγελοι πού μέ ὀδηγοῦσαν μοῦ ἐξήγησαν ὅτι αὐτά τά ὄντα ἦταν οἱ μάρτυρες καί ἄλλοι ἅγιοι τούς ὁποίους τιμοῦμε ἐδῶ στή γῆ καί στούς ὁποίους προσευχομαστε μέ μεγάλη εὐλάβεια. Καί ἐνῶ στεκόμουν ἐκεῖ ἄρχισε νά μέ τυλίγει ἀπαλά μία εὐωδία τόσο γλυκιά πού, νιώθοντας νά «τρέφομαι» ἀπό αὐτήν, δέν αἰσθανόμουν καμιά ἀνάγκη νά φάω ἢ νά πιῶ τίποτα μέχρι αὐτήν τή στιγμή πού σοῦ μιλάω. Μετά ἄκουσα μία φωνή πού εἶπε: “Ἀφῆστε αὐτόν τόν ἄνθρωπο νά γυρίσει πίσω στόν κόσμο, γιατί οἱ ἐκκλησίες μας τόν ἔχουν ἀνάγκη”. Παρότι ἄκουγα τή φωνή δέν μποροῦσα νά δῶ ποιός μιλοῦσε. Καί τότε ἔπεσα μπρούμυτα στό ἔδαφος συντετριμμένος, κλαίγοντας. “ Ἀλίμονο, ἀλίμονο, Θεέ μου!” εἶπα. “Γιατί μοῦ ἀποκάλυψες ὅλα αὐτά πού εἶδα μόνο καί μόνο

για νά μου τά ξαναπάρεις πίσω;...” Ἡ φωνή πού μου εἶχε μιλήσει εἶπε: “Πορεύσου ἐν εἰρήνῃ. Ἐγώ θά σέ προστατεύω μέχρι νά σέ ξαναφέρω καί πάλι σ’ αὐτό τό μέρος.” Τότε οἱ ὀδηγοί μου ἄγγελοι μέ ἄφησαν καί ἐγώ ἐπέστρεψα περνώντας καί πάλι μέσα ἀπό τήν πύλη ἀπό τήν ὁποία εἶχα εἰσελθεῖ, κλαίγοντας καθώς ἔφευγα.»¹⁸

Ἄρκετά ἐπιπλέον σημαντικά χαρακτηριστικά προστίθενται σέ αὐτήν τήν ἐμπειρία: ἡ λαμπρότητα τοῦ φωτός τοῦ παραδείσου· ἡ ἀόρατη παρουσία τοῦ Κυρίου, τοῦ Ὅποιου ἡ φωνή ἀκούγεται· τό δέος καί ὁ φόβος τοῦ ἁγίου μπροστά στό Θεό· καί μία ἀπτή αἴσθηση τῆς Θείας Χάρης, μέ τή μορφή ἀπεριγράπτης εὐωδίας. Ἀκόμη, διευκρινίζεται ὅτι τό πλῆθος τῶν «ἀνθρώπων» πού ἀπαντῶνται στόν παράδεισο εἶναι – πέραν τῶν ἀγγέλων πού ὀδηγοῦν τίς ψυχές – οἱ ψυχές τῶν μαρτύρων καί τῶν ἁγίων.

Ὁ μοναχός τοῦ Οὐένλοκ, ἀφοῦ ἀνυψώθηκε στόν ἀέρα ἀπό ἀγγέλους καί πέρασε μέσα ἀπό τά τελώνια, «εἶδε ἐπίσης ἓνα μέρος ἀπίστευτης ὁμορφιάς, ὅπου πλῆθος ἀνθρώπων μέ πολύ ὁμορφή ἐμφάνιση ζοῦσαν μία σπάνια εὐτυχία, καί τόν προσκάλεσαν νά ἔρθει κοντά τους καί νά μοιραστεῖ τήν εὐτυχία τους ἐάν αὐτό τοῦ ἐπιτρεπόταν. Τότε τόν τύλιξε ἀπαλά μιὰ εὐωδία θαυμασίας γλυκύτητας, προερχόμενη ἀπό τήν πνοή τῶν ἁγίων ψυχῶν πού ἀγαλλιοῦσαν ὅλες μαζί. Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τοῦ εἶπαν ὅτι αὐτός ἦταν ὁ Παράδεισος τοῦ Θεοῦ, γιά τόν ὁποῖο ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀκούσει.» Ἀκόμα, «εἶδε μεγαλοπρεπῆ τεῖχη πού ἀστραφταν κι ἔλαμπαν, μέ ἀπίστευτο μήκος καί τεράστιο ὕψος. Καί τότε οἱ ἅγιοι ἄγγελοι

18. Ἁγίου Γρηγορίου Τουρώνης, *Ἱστορία τῶν Φράγκων*, Βιβλίο VII, 1· *Vita Patrum*, St. Herman Monastery Press, 1988, σελ. 296-7.

εἶπαν: « Αὐτή εἶναι ἡ ἱερή καί ὀνομαστή πόλη, ἡ οὐράνια Ἱερουσαλήμ, ὅπου οἱ ἅγιες ψυχές ζοῦν μέσα σέ αἰώνια ἀγαλλίαση.» Ὁ μοναχός εἶπε ὅτι ἐκεῖνες οἱ ψυχές καί τά τείχη ἐκείνης τῆς ἔνδοξης πόλης... εἶχαν μιά τέτοια ἐκτυφλωτική λαμπρότητα πού ἦταν τελείως ἀδύνατο νά τήν ἀντέξουν τά μάτια του.»¹⁹

Ἴσως ἡ πληρέστερη καί πιό ἐντυπωσιακή ἔμπειρία παραδείσου πού ἔχει καταχωρηθεῖ στήν χριστιανική γραμματεία εἶναι αὐτή τοῦ ἁγ. Ἀνδρέα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ διά Χριστόν Σαλοῦ, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 9ο αἰώνα. Ἐδῶ θά παραθέσουμε μόνο μερικά ἀποσπάσματα ἀπό τήν ἔμπειρία αὐτή, τήν ὁποία κατέγραψε ὁ φίλος του Νικηφόρος ἔτσι ὅπως τοῦ τή διηγήθηκε ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος:

Κάποτε, κατά τή διάρκεια ἑνός φοβεροῦ χειμῶνα ὅταν ὁ ἅγιος Ἀνδρέας κειτόταν παγωμένος σέ κάποιο δρόμο τῆς πόλης, κοντεύοντας νά πεθάνει, ἔνιωσε ξαφνικά μιά θέρμη μέσα του καί εἶδε ἕναν ἐκθαμβωτικό νέο μέ πρόσωπο πού ἔλαμπε σάν τόν ἥλιο, ὁ ὁποῖος τόν ὀδήγησε στόν παράδεισο καί στόν τρίτο οὐρανό.

«Μέ τή θέληση τοῦ Θεοῦ θυθίστηκα γιά δυό ἑβδομάδες σέ ἕνα τερπνό ὄραμα... εἶδα ὅτι βρισκόμουν μέσα σέ ἕνα θαυμάσιο καί μεγαλοπρεπή παράδεισο... Ὁ νοῦς καί ἡ καρδιά μου εἶχαν συγκλονιστεῖ ἀπό τήν ἀνείπωτη ὁμορφιά τοῦ θεικοῦ παραδείσου, καί ἔνιωθα μιά γλυκιά ἀπόλαυση περπατώντας μέσα σέ αὐτόν. Ὑπήρχαν πολλοί κῆποι, γεμάτοι μέ ψηλά δένδρα· τά κλαδιά τους ἀνέδιδαν μιά ὑπέροχη εὐωδία καί τά μάτια μου ἀγαλλίαζαν βλέποντας τίς ἄκρες τους νά λικνίζο-

19. *The Letters of Saint Boniface*, μτφρ. Ephraim Emerton, Octagon Books (Farrar, Straus, and Giroux), Νέα Ὑόρκη 1973.

νται... Κανένα δένδρο στή γῆ δέν εἶναι τόσο ὁμορφο ὅσο αὐτά τά δένδρα. Στούς κήπους ὑπῆρχαν ἐπίσης ἀμέτρητα πουλιά μέ φτερά χρυσά, χιονάτα, ἢ πολύχρωμα. Κάθονταν πάνω στά κλαδιά τῶν δένδρων τοῦ παραδείσου, καί τό μαγευτικό τους κελάηδημα μέ εἶχε συνεπάρει. Μπροστά μου περπατοῦσε ἕνας νέος, μέ πρόσωπο λαμπρό σάν τόν ἥλιο καί ντυμένος μέ μανδύα πορφυρό... Ἄκολουθώντας τον εἶδα ἕνα μεγάλο, ὑπέροχο Σταυρό, σάν φωτεινή νεφέλη, πού γύρω του στέκονταν μελωδικές μέ μάτια πού ἄστραφταν σάν πύρινες ἀκτίνες, πού ἔψαλλαν θεσπέσιους ὕμνους, δοξάζοντας τόν Σταυρωθέντα Κύριο. Ὁ νέος πού μέ ὀδηγοῦσε, περνώντας μπροστά ἀπό τόν Σταυρό, τόν ἀσπάσθηκε καί μοῦ ἔνευσε νά τόν ἀσπασθῶ κι ἐγώ... Καθώς τόν ἀσπαζόμουν πλημμύρισα ἀπό ἀφατη πνευματική γλυκύτητα καί μία εὐωδία πού ὁμοιά της οὔτε στόν παράδεισο δέν εἶχα ὀσφρανθεῖ. Προχωρώντας μπροστά ἀπό τόν Σταυρό, κοίταξα κάτω καί ἀντίκρισα ἄβυσσο θαλάσσης... Τότε ὁ ὀδηγός μου, γυρνώντας πρός τό μέρος μου, μοῦ εἶπε: «Μή φοβᾶσαι, χρειάζεται νά ἀνεβούμε ἀκόμα ψηλότερα» καί μοῦ ἔδωσε τό χέρι.

»Καί τότε βρεθήκαμε ἀμέσως στό δεύτερο στερέωμα. Ἐκεῖ εἶδα ὠραιότατους ἀνθρώπους σέ μία τέτοια ἀνάπαυση καί ἀγαλλίαση πού δέν μπορεῖ νά ἐκφράσει ἡ ἀνθρώπινη γλώσσα... Καί νά, μετά ἀνεβήκαμε στό τρίτο στερέωμα, ὅπου πλῆθος οὐράνιες δυνάμεις ὕμνοῦσαν καί δοξολογοῦσαν τό Θεό. Φθάσαμε σέ ἕνα ὑπέρλαμπρο παραπέτασμα, μπροστά ἀπό τό ὅποιο στέκονταν μεγαλόσωμοι καί φοβεροί νέοι, πού ἔμοιαζαν μέ πύρινες φλόγες. Ὁ νέος πού μέ ὀδηγοῦσε μου εἶπε: «Ὅταν σηκωθεῖ τό παραπέτασμα, θά δεῖς τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό. Ὑποκλίσου βαθιά ἐνώπιον τοῦ θρόνου τῆς δόξης Του.» Ἀκούγοντάς τον, ἐνίωσα ἀνεί-

πωτη ἀγαλλίαση ἀλλά καί τρόμο... Καί τότε, ἓνα πύρινο χέρι σήκωσε τό παραπέτασμα, καί ὅπως ὁ Προφήτης Ἡσαΐας, «εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρομένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. καὶ Σεραφεῖμ εἰστήκεσαν κύκλω αὐτοῦ (Ἡσαΐας ΣΤ' 1-2).²⁰ Φοροῦσε μανδύα πορφυρό· τό πρόσωπό Του ἦταν ἀπίστευτα λαμπρό, καί τά μάτια Του μέ κοίταζαν μέ ἀγάπη.» Ἐπεςα καί Τόν προσκύνησα ἐνώπιον τοῦ ὀλόλαμπρου καί φοβεροῦ θρόνου τῆς δόξας Του. Ἡ χαρά πού μέ κατέκλυσε ὅταν ἀντίκρισα τό πρόσωπό Του δέν μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ μέ λόγια. Ἀκόμα καί τώρα, φέρνοντας στό μυαλό μου ἐκεῖνο τό ὄραμα, ἡ ἴδια ἄφατη χαρά μέ κυριεύει... Τρέμοντας, ἔμεινα πεσμένος ἐνώπιόν Του... Τότε, οἱ στρατιῆς τῶν ἀγγέλων ἄρχισαν νά ψάλλουν ἓναν ἐξαίσιο, ἀπεριγράπτο ὕμνο καί τή στιγμή ἐκείνη, ἐγώ ὁ ἴδιος, δέν ξέρω πῶς, βρέθηκα πάλι νά περπατῶ μέσα στόν παραδεισο.»²¹

Ὅταν ὁ ἅγ. Ἀνδρέας συλλογίστηκε ὅτι δέν εἶχε δεῖ τήν Παναγία στόν οὐρανό ἓνας ἄγγελος τοῦ εἶπε: «Εὐχήθηκες νά δεῖς ἐδῶ τή Βασίλισσα ἢ Ὅποια εἶναι λαμπρότερη κι ἀπ' αὐτές τίς ἐπουράνιες δυνάμεις; Δέν εἶναι ἐδῶ ἐπισκέπτεται τόν ἐπίγειο κόσμο πού θρῖσκεται σέ μεγάλα δεινά, γιά νά βοηθήσει τούς ἀνθρώπους καί νά ἀνακουφίσει τή θλίψη τους. Θά σοῦ ἔδειχνα τήν οὐράνια κατοικία Της, τώρα ὁμως

20. «Εἶδον ἐν ὄραματι τὸν Κύριον νά κάθεται ἐπάνω εἰς ἓνα θρόνον ὑψηλόν καί μετέωρον· καί εἶδα ἀκόμη νά εἶναι γεμάτος ἀπό ἀπεριγράπτον δόξαν ὁ ναός αὐτοῦ. Γύρω ἀπό τὸν ἐνδοξον αὐτὸν θρόνον ἴσαντο τὰ Σεραφεῖμ» (Ἡσαΐας στ' 1-2).

21. *The Orthodox Word*, 1979, τεῦχος Νο. 86, σελ. 125-7· βλ. τό Βίο του στά Ἑλληνικά στό Ὅσιος Ἀνδρέας ὁ διά Χριστόν Σαλός, Ἱερά Μονή Παρακλη- του, ἰστ' ἐκδ., Ὁρωπός Ἀττικῆς 2002, σελ. 46-55.

δέν ἔχουμε χρόνο, ἀφοῦ πρέπει καί πάλι νά γυρίσεις στή γῆ». Ἐδῶ καί πάλι ἐπιβεβαιώνεται τό ὅτι οἱ ἄγγελοι καί οἱ ἅγιοι μποροῦν νά θρῖσκονται σέ ἕνα μόνο τόπο κάθε φορά.

Ἀκόμα καί τό 19ο αἰώνα, ἕνα παρόμοιο ἀληθινό ὄραμα παραδείσου ἀντίκρισε ὁ Μεγαλόσχημος μοναχός Θεόδωρος τοῦ Σβίρ, μαθητής τοῦ Προσβύτερου Παΐσιου τοῦ Βελιτοκόφσκυ. Πρός τό τέλος τῆς ζωῆς του βίωνε πολύ ἔντονες ἐμπειρίες τῆς χάρις τοῦ Θεοῦ. Λίγο μετά ἀπό μία τέτοια ἐμπειρία ἀρρώστησε καί ἐπί τρεῖς ἡμέρες εἶχε πέσει σέ ἕνα εἶδος κώματος: «Ὅταν περιῆλθε σέ ἔκσταση καί βρέθηκε ἔξω ἀπό τό σῶμα του, ἐφανίστηκε μπροστά του ἕνας ἀόρατος νεανίσκος, τόν ὁποῖο ἔνιωσε καί εἶδε μόνο μέ τήν καρδιά του· αὐτός τόν ὀδήγησε πρὸς τά ἀριστερά μέσα ἀπό ἕνα στενό μονοπάτι. Ὁ ἴδιος ὁ πατέρας Θεόδωρος, ὅπως κατόπιν διηγῆθηκε, εἶχε τήν αἴσθησις ὅτι ἦταν ἤδη νεκρός, καί εἶπε στόν ἑαυτό του: «Ἐχω πεθάνει. Δέν ξέρω ἐάν θά σωθῶ ἢ ἐάν θά ἀφανιστῶ.»

«Ἐχεις σωθεῖ!» τοῦ εἶπε μία ἀόρατη φωνή ἀπαντώντας στή σκέψη του. Καί ξαφνικά μία δύναμη, σάν ὀρμητικός ἀνεμοστρόβιλος τόν σήκωσε ψηλά καί τόν μετέφερε στά δεξιά.

«Γεύσου τή γλυκύτητα τῶν ἀρραβῶνων τοῦ παραδείσου τήν ὁποία δωρίζω σέ ὄσους Μέ ἀγαποῦν», ἀκούστηκε νά λέει δυνατά ἢ ἀόρατη φωνή. Μέ αὐτές τίς λέξεις, φάνηκε στόν Πατέρα Θεόδωρο ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας ἔθεσε τή δεξιά Του παλάμη ἐπάνω στήν καρδιά του, καί μεταφέρθηκε σέ ἕναν ἀνείπωτα εὐχάριστο τόπο, πού ἦταν ὅμως τελείως ἀόρατος καί ἀδύνατον νά περιγραφεῖ μέ γήινες λέξεις. Μετά ἀπό αὐτή τήν αἴσθησις, βίωσε μία ἄλλη, ἀκόμα ὑψηλότερη, καί μετά μία τρίτη· ὅμως ὅλες αὐτές τίς αἰσθήσεις, ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος, μποροῦσε μόνο μέ τήν καρδιά του νά τίς θυμηθεῖ, ἐνῶ

δέν μπορούσε νά τίς κατανοήσει μέ τό μυαλό του.

Κατόπιν εἶδε κάτι σάν ναό, καί στό ἔσωτερικό του, κοντά στήν Ἁγία Τράπεζα, κάτι πού ἔμοιαζε μέ σκηνή, στήν ὁποία ὑπῆρχαν πέντε ἢ ἕξι ἄνδρες. Μία νοερή φωνή εἶπε: «Γιά χάρη αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν ὁ θάνατός σου παραμερίζεται. Θά ζήσεις γι' αὐτούς.» Καί τότε φανερώθηκε μπροστά του τό πνευματικό ἀνάστημα μερικῶν ἀπό τούς μαθητές του, καί ὁ Κύριος τοῦ δήλωσε τίς δοκιμασίες πού ἔμελλαν νά ταράξουν τή δύση τῆς ζωῆς του... Ὅμως ἡ Θεία φωνή τόν διαβεβαίωσε ὅτι τό πλοῖο τῆς ψυχῆς του δέ θά τσακίζοταν ἀπό αὐτά τά ἄγρια κύματα, ἀφοῦ ἀόρατος ὁδηγός του θά ἦταν ὁ Χριστός.»²²

Θά μπορούσαμε νά ἀναφέρουμε καί ἄλλες παρόμοιες ἔμπειρίες ἀπό Βίους Ἁγίων καί ἀσκητῶν, τίς παραλείπουμε ὁμως ἀφοῦ καί σέ αὐτές ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνονται τά χαρακτηριστικά πού ἤδη περιγράφηκαν ἐδῶ. Ὅστόσο, θεωροῦμε διδακτική τήν παράθεση τῆς ἔμπειρίας ἑνός σύγχρονου ἁμαρτωλοῦ στόν παράδεισο, εἰδικά γιά λόγους σύγκρισης μέ τίς μεταθανάτιες ἔμπειρίες τῆς ἐποχῆς μας. Ἔτσι, ὁ συγγραφέας τοῦ «Unbelievable for Many...»²³, τή μαρτυρία τοῦ ὁποίου ἔχουμε ἤδη παραθέσει ἀρκετές φορές, ἀφοῦ διέφυγε ἀπό τούς δαίμονες τῶν τελωνίων μέ τή διαμεσολάβηση τῆς Παναγίας, περιγράφει τό πῶς, συνοδευόμενος ἀκόμα ἀπό τούς

22. Ἱερομ. Κλεμάν Σέντερχολμ, *Ὁ Στάρετς Λεωνίδα τῆς Ὀπτινα*, St. Herman of Alaska Brotherhood 1990, σελ. 223-4· Ρωσική ἔκδοση, 1976, σελ. 275-6.

23. K. Uekskuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος-Αὔγουστος 1976

Ἑλλ. ἔκδ.: Ἀπίστευτα καί ὅμως ἀληθινά, Ἑκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1985.

ὀδηγούς-ἄγγέλους του, «κατάλαβα πὼς συνεχίζαμε νὰ ἀνεβαινουμε ψηλά... σέ λίγο εἶδα πάνω ἓνα δυνατὸ φῶς: ἦταν, ὅπως μοῦ φάνηκε, σάν τὸ δικό μας ἡλιακὸ φῶς ἀλλὰ πολὺ πιὸ δυνατὸ. Ἔταν τὸ βασίλειο τοῦ φωτός.

»Ναί, εἶναι πραγματικά ἓνα βασίλειο μὲ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ φωτός, ἐπειδὴ τὸ φῶς αὐτὸ δέ δημιουργεῖ σκιά», σκεφτόμουν, ἢ καλύτερα νὰ ποῦμε αἰσθανόμουν μὲ ἓναν ἀνεξήγητο τρόπο αὐτὸ πού ποτέ δέν εἶχα ξαναδεῖ. “Ἀλλὰ πὼς μπορεῖ νὰ ὑπάρχει φῶς χωρὶς σκιά;” παρουσιάστηκε ἀμέσως στή σκέψη μου ἡ ἀπορία φανερώνοντας πὼς σκέφτομαι ἀκόμα μὲ τὰ κατηγορήματα τοῦ γήινου κόσμου.

»Ξαφνικά εἰσήλθαμε μὲ μεγάλη ταχύτητα σ’ αὐτὴν τὴν περιοχὴ τοῦ φωτός πού κυριολεκτικά μὲ θάμπωσε. Ἐκλεισα τὰ μάτια μου, ἔβαλα καὶ τὰ χέρια μου πάνω σ’ αὐτά. Ὅμως αὐτὸ δέ μὲ βοήθησε καθόλου ἐπειδὴ τὸ φῶς περνοῦσε καὶ μέσα ἀπὸ τὰ χέρια μου. Ἄλλωστε τί νόημα εἶχε ἐδῶ μία τέτοια προσπάθεια;

» Ἄχ, Θεέ μου, τί εἶναι αὐτὸ τὸ φῶς; Αὐτὸ μὲ τυφλώνει. Δέ βλέπω τίποτα, σάν στό σκοτάδι, δέ βλέπω τίποτα...»

»Ἀφοῦ σκοτίστηκαν τὰ μάτια μου μοῦ δημιουργήθηκε περισσότερος φόβος. Ἔταν φυσικὸ δέβαια νὰ φοβᾶμαι ἐπειδὴ θρῆσκόμενοι σ’ ἓναν ἄγνωστο κόσμο. “Τί μὲ περιμένει;” σκέφτηκα, “Πότε θὰ βγοῦμε ἀπ’ αὐτὸ τὸ φῶς; Ὑπάρχει πουθενά τέλος;”

»Ὅμως συνέβη κάτι πού δέν τὸ περίμενα. Μία φωνὴ μεγαλοπρεπῆς καὶ ἀγέρωχη ἀκούστηκε ἀπὸ πάνω. Μὲ ἀκλόνητη σταθερότητα καὶ χωρὶς θυμὸ αὐτὴ ἢ φωνὴ εἶπε: «Δέν εἶναι ἔτοιμος!»

»Καὶ μετά... μετά ἀμέσως σταμάτησε ἡ πορεία μας πρὸς τὰ

πάνω – καί ἀρχίσαμε γρήγορα νά κατεβαίνουμε».²⁴

Σέ αὐτήν τήν ἔμπειρία ἡ ἰδιότητα τοῦ φωτός τοῦ παραδείσου περιγράφεται πió καθαρά: εἶναι ἕνα εἶδος φωτός πού δέν μπορεῖ νά τό ἀντέξει κάποιος ὁ ὁποῖος δέν ἔχει τήν κατάλληλη προετοιμασία γι' αὐτό, σέ ἀντίθεση μέ τούς ἁγίους Σάλβιο καί Ἀνδρέα οἱ ὁποῖοι ὑπέμειναν ἕως τέλους τόν ἀγώνα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.

Χαρακτηριστικά τῆς ἀληθινῆς ἐμπειρίας Παραδείσου

Θά συνοψίσουμε τώρα τά κύρια χαρακτηριστικά αὐτῶν τῶν ἀληθινῶν ἐμπειριῶν παραδείσου καί θά δοῦμε σέ τί διαφέρουν ἀπό τίς ἐμπειρίες τοῦ ἐναέριου κόσμου πού περιγράφηκαν σέ προηγούμενα κεφάλαια.

1. Ἡ ἀληθινή ἐμπειρία παραδείσου πάντοτε λαμβάνει χώρα στό τέλος μίας διαδικασίας ἀνόδου, συνήθως μέσα ἀπό τά τελώνια, ἐάν ἡ ψυχὴ ἔχει κάποια «τέλη» νά πληρώσει ἐκεῖ. Ἀντιθέτως, στίς σημερινές «ἐξωσωματικές» καί «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, ἡ διαδικασία ἀνόδου ἀναφέρεται μόνο σέ μερικές σπάνιες περιπτώσεις, καί τά τελώνια καθὼς καί οἱ δαίμονές τους δέν ἀπαντῶνται ποτέ.

2. Ἡ ψυχὴ πάντοτε ὁδηγεῖται στόν παράδεισο ἀπό ἕναν ἢ περισσότερους ἀγγέλους· ποτέ δέν «περιφέρεται» ἐκεῖ καί ποτέ δέν πηγαίνει ἐθελουσίως. Αὐτὴ εἶναι σίγουρα μία ἀπό τίς πió ἐντυπωσιακές διαφορές ἀνάμεσα στίς αὐθεντικές ἐμπειρίες παραδείσου καί στίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἀπό τά «οὐράνια» καί τόν «παράδεισο» πού περιγράφουν οἱ Πεντηκοστιανοί καί ἄλλοι: αὐτές οἱ τελευταῖες

²⁴ Στό ἴδιο, σελ. 26-27 (51-52)

εἶναι σχεδόν πανομοιότυπες μέ τίς ἐμπειρίες «παραδείσου» πού ἔχουν κάποιοι κοσμικοί, ἤ ἀκόμα καί ἀθεϊστές, ὅπως ἔχουμε ἤδη δεῖ, ἐκτός ἀπό μερικά δευτερεύοντα σημεῖα ἐρμηνείας, τά ὅποια προέρχονται ἀπό τήν ἀνθρώπινη φαντασία, ὅπως στήν περίπτωση ἐμπειριῶν στό «ἀστρικό πεδίο»· ὅμως, σχεδόν ποτέ σέ τέτοιες ἐμπειρίες δέν ἀναφέρεται ὅτι ἡ ψυχή ὀδηγεῖται ἀπό ἀγγέλους. Γράφει σχετικά ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐρμηνεύοντας τήν παράγραφο γιά τόν πλούσιο καί τόν πτωχό Λάζαρο (*Κατά Λουκᾶν* 16:19-31): «Ἐτσι καί τό Λάζαρο τότε ἀγγελοι τόν μεταφέρουν· ἐνῶ τήν ψυχή τοῦ πλουσίου τήν ἀπαιτοῦσαν κάποιες φοβερές δυνάμεις, ἴσως σταλμένες γι' αὐτό τό σκοπό· διότι δέν ἀναχωρεῖ πρός ἐκείνη τή ζωή μόνη της ἡ ψυχή, ἐπειδή δέν εἶναι δυνατό. Διότι ἐάν, ὅταν μεταβαίνουμε ἀπό πόλη σέ πόλη, ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό ὀδηγό, πολύ περισσότερο ἡ ψυχή ὅταν ἀποσπασθῆ ἀπό τό σῶμα καί μεταφέρεται πρός τή μέλλουσα ζωή, ἔχει ἀνάγκη ἀπό ὀδηγούς»²⁵

Αὐτό τό σημεῖο μάλιστα, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἓνα ἀπό τά καθοριστικά κριτήρια τῆς αὐθεντικῆς ἐμπειρίας παραδείσου. Στίς ἐμπειρίες πού ἀναφέρονται σήμερα, πολύ συχνά παρέχεται στήν ψυχή ἡ δυνατότητα νά ἐπιλέξει νά «παραμείνει» στόν παράδεισο ἢ νά ἐπιστρέψει στή γῆ· ἀντιθέτως, ἡ γνήσια ἐμπειρία παραδείσου διώνεται ὄχι κατόπιν ἐπιλογῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά μόνο κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ, πού ἐκπληρώνεται ἀπό τούς ἀγγέλους Του. Ἡ συνήθης «ἐξωσωματική» ἐμπειρία «παραδείσου» στίς μέρες μας δέν ἔχει τήν

25. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, «*Εἰς τόν πτωχόν Λάζαρον*», *Λόγος Β'*, μτφρ. Βασιλείας Κυριακίδου, Πατερικά Ἰεκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 25, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 453.

ἀνάγκη κάποιου ὁδηγοῦ ἀφοῦ λαμβάνει χώρα ἐδῶ ἀκριβῶς, στὸν ἀέρα πού θρῖσκεται πάνω ἀπὸ μᾶς, πού καί πάλι ὁμως, θρῖσκεται ἐντὸς τοῦ κόσμου τούτου· ἀντιθέτως, ἡ παρουσία τῶν ὁδηγῶν ἀγγέλων εἶναι ἀναγκαία στὴν περίπτωση πού ἡ ἔμπειρία λαμβάνει χώρα ἐκτὸς τοῦ κόσμου τούτου, σέ ἓνα διαφοροετικό εἶδος πραγματικότητας, τὴν ὁποία ἡ ψυχὴ δέν μπορεῖ νά προσεγγίσει μόνη της. Αὐτό δέ σημαίνει, βέβαια, ὅτι οἱ δαίμονες δέν μποροῦν νά μεταμφιεστοῦν ὡς «ὁδηγοὶ ἄγγελοι» ἐπίσης, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι σπάνια τὸ κάνουν στίς σημερινές ἔμπειρίες.

3. Ἡ ἔμπειρία ἐκδηλώνεται μέσα σέ λαμπρό φῶς, καί συνοδεύεται ἀπὸ ἔκδηλα σημάδια θείας χάριτος, καί ειδικότερα ἀπὸ μία ὑπέροχη εὐωδία. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τέτοια σημάδια εἶναι μερικές φορές παρόντα καί στίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἔμπειρίες, ὑπάρχει ὁμως μία θεμελιώδης διαφορά μεταξύ τους ἢ ὁποία μετὰ δυσκολίας μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι τονίζεται. Οἱ σημερινές ἔμπειρίες εἶναι ἐπιφανειακές, ἀκόμα καί ὄρατές μέσω τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν· τίποτα δέν τίς διαχωρίζει ἀπὸ τίς παρόμοιες ἔμπειρίες τῶν ἀπίστων ἐκτὸς ἀπὸ τίς χριστιανικές συλλογικές εἰκόνες τίς ὁποῖες ὁ παρατηρητὴς βλέπει ἢ προσθέτει στὴν ἔμπειρία· δέν πρόκειται γιὰ τίποτα ἄλλο παρὰ γιὰ μία φυσικὴ αἴσθηση εὐχαρίστησης στὴν «ἐξωσωματικὴ» κατάσταση μέ ἓνα λεπτό «χριστιανικό» ἐπικάλυμμα. Εἶναι, ἐπίσης πιθανό ὅτι σέ μερικές ἀπὸ αὐτές τὰ πεπτωκότα πνεύματα ἤδη προσθέτουν τίς δικές τους πλάνες ἔτσι ὥστε νά παρασύρουν τὸν παρατηρητὴ ἀκόμα πιό πολὺ στὴν ὑπερηφάνεια καί νά τοῦ ἐπιβεβαιώσουν τὴν ἐπιφανειακὴ του ἰδέα γιὰ τὸν Χριστιανισμό· ἐδῶ ὁμως δέν ὑπάρχει ἀνάγκη νά τὸ ἐξακριβώσουμε αὐτό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ δάθος τῆς πραγματικῆς χριστιανικῆς ἔμπειρίας ἐπιβεβαι-

ώνεται μέ ἀληθινά χαρισματικές ἐκδηλώσεις: Ὁ ἅγ. Σάλβιος «τρεφόμενος» τόσο πολύ ἀπό τήν εὐωδία πού δέ χρειάστηκε οὔτε τροφή οὔτε νερό γιά περισσότερο ἀπό τρεῖς ἡμέρες, καί μόνο τή στιγμή πού ἀποκάλυψε τήν ἐμπειρία του ἡ εὐωδία χάθηκε ἀφήνοντας τή γλώσσα του ἐρεθισμένη καί πρησμένη· ὁ ἅγ. Ἀνδρέας εἶχε πεθάνει γιά δυό ἐβδομάδες· ὁ συγγραφέας τοῦ Unbelievable for many... ἦταν «κλινικά νεκρός» γιά 36 ὥρες. Ἀναμφίβολα στίς σημερινές ἐμπειρίες συμβαίνει μερικῆς φορές κάποια «θαυματουργική ἀνάληψη» σέ περιπτώσεις ἐπικείμενου ἢ φαινομενικοῦ θανάτου, ποτέ ὅμως δέ συνοδεύεται ἀπό κάτι τόσο ἀσυνήθιστο ὅσο τά προαναφερθέντα, καί ποτέ δέν ὑπάρχει κάτι πού νά ὑποδηλώνει ὅτι τέτοιες ἐμπειρίες ἦταν πράγματι ἐμπειρίες παραδείσου καί ὄχι ἓνα ἀπατηλό φαινόμενο πού προκαλεῖ εὐχαρίστηση στό ἄτομο πού βρίσκεται στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση (τό «ἀστρικό πεδίο»). Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στίς σημερινές ἐμπειρίες καί στίς ἀληθινές ἐμπειρίες παραδείσου εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια μέ τή διαφορά ἀνάμεσα στόν ἐπιφανειακό σημερινό «Χριστιανισμό» καί τόν ἀληθινό Ὁρθόδοξο Χριστιανισμό. Ἡ αἴσθηση τῆς γαλήνης, γιά παράδειγμα, πού ἀποκαλύπτεται στούς βίους τῶν μεγάλων Ὁρθόδοξων Ἀγίων ἀπλῶς δέν μπορεῖ σέ καμιά περίπτωση νά συγκριθεῖ μέ τή «γαλήνη» πού αἰσθάνεται ἓνας ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος «ἔχει δεχθεῖ τό Χριστό ὡς τόν προσωπικό του Σωτήρα» ἢ ἔχει βιώσει τήν πολύ συνηθισμένη σύγχρονη ἐμπειρία τῆς «γλωσσολαλιᾶς», ἢ ἔχει δεῖ τό «Χριστό» – φαινόμενο καθόλου σπάνιο σήμερα – ἀλλά ὁ ὁποῖος καθόλου δέ γνωρίζει τί συνεπάγεται ἡ συνειδητή ἐν Χριστῷ ζωή καί ἡ μετάνοια, καί δέν ἔχει κοινωνήσει τοῦ ἀληθينوῦ Σώματος καί Αἵματος τοῦ Χριστοῦ στά Ἁγία Μυστήρια πού ὁ ἴδιος ὁ Χριστός καθιέρωσε. Οἱ σύγχρονες

ἐμπειρίες «παραδείσου» εἶναι κυριολεκτικά «κίβδηλες ἀπομιμήσεις» τῶν γνήσιων ἐμπειριῶν.

4. Ἡ ἀληθινή ἐμπειρία παραδείσου συνοδεύεται ἀπό ἕνα τέτοιο αἶσθημα δέους καί φόβου ἐνώπιον τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Θεοῦ, καθὼς καί μίας τέτοιας ἀναξιότητος νά ἀντικρίξει ὁ ἄνθρωπος αὐτὴ τὴ μεγαλοσύνη, πού σπάνια συναντῶνται ἀκόμα καί στοὺς σημερινούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς, γιὰ νά μὴ μιλήσουμε γιὰ ὅσους βρίσκονται ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Οἱ ἐκ βάθους καρδίας ἐκφράσεις ἀναξιότητος τοῦ ἁγ. Σάλβιου, ἡ τρεμάμενη γονυπετής προσκύνηση τοῦ ἁγ. Ἀνδρέα μπροστά στό Χριστό, ἀκόμα κι αὐτὴ ἡ τύφλωση τοῦ συγγραφέα τοῦ Unbelievable for many μπροστά στό φῶς πού ἦταν ἀνάξιος ν' ἀντικρίσει, εἶναι ἐκδηλώσεις πρωτάκουστες γιὰ τίς σημερινές ἐμπειρίες. Ὅσοι σήμερα βλέπουν τόν «παραδεισο» τοῦ ἑναερίου κόσμου εἶναι «εὐχαριστημένοι», «εὐτυχεῖς», «ικανοποιημένοι» – σπανίως κάτι περισσότερο· στήν περίπτωση πού βλέπουν τό «Χριστό» μέ κάποια μορφή, ἀρκοῦνται μόνο νά «ἐντρυφήσουν» στοὺς γνωστούς «διαλόγους» μαζί του πού χαρακτηρίζουν τίς ἐμπειρίες τῆς «χαρισματικῆς» κίνησης. Τό στοιχεῖο τοῦ Θεοῦ καί τοῦ δέους πού αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιόν του, τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, ἀπουσιάζουν ἀπό τέτοιες ἐμπειρίες.

Θά μπορούσαμε νά παραθέσουμε καί ἄλλα χαρακτηριστικά μίας ἀληθινῆς ἐμπειρίας παραδείσου, ὅπως καταγράφονται εἰδικά στοὺς Βίους Ὁρθόδοξων Ἀγίων· ὅμως ὅσα ἤδη προαναφέραμε ἀρκοῦν γιὰ νά τὴ διαχωρίσουν κατηγορηματικά ἀπό τίς σημερινές παρόμοιες ἐμπειρίες. Ὡστόσο, ὅποτε-δήποτε τολμᾶμε νά μιλάμε γιὰ τέτοιες μεταρσιωτικές καί ὑπερκόσμιες ἐμπειρίες, θά πρέπει νά ἔχουμε κατά νοῦ ὅτι

ἀπέχουν πολύ ἀπὸ τὸ δικό μας χαμηλό ἐπίπεδο αἴσθησης καὶ ἀντίληψης, καὶ ὅτι μᾶς δίδονται περισσότερο ὡς ἔμμεσες ἐνδείξεις παρὰ ὡς πλήρεις περιγραφές αὐτοῦ πού δέν μπορεῖ σέ καμιά περίπτωση νά περιγραφεῖ σωστά στήν ἀνθρώπινη γλώσσα. «Ἐὐφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.» (Πρὸς Κορινθίους Α' 2:9)²⁶

Ἔνα σχόλιο γιὰ τίς ὁράσεις τῆς κόλασης

Γιὰ τούς Ὁρθόδοξους πιστούς ἡ πραγματικότητα τῆς κόλασης εἶναι τόσο βέβαιη ὅσο καὶ αὐτὴ τοῦ παραδείσου. Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος μᾶς μίλησε ἀρκετές φορές γιὰ τούς ἀνθρώπους ἐκείνους τούς ὁποίους, ἐπειδὴ δέν ὑπάκουσαν στίς ἐντολές Του, Ἐκεῖνος θά στείλει «εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ» (Κατὰ Ματθαῖον 25:41)²⁷. Σέ μία ἀπὸ τίς παραβολές Του, περιγράφει τὸ ζωντανὸ παράδειγμα τοῦ πλουσίου ὁ ὁποῖος, καταδικασμένος στήν κόλαση ἐξαιτίας τῶν ἀδικημάτων πού διέπραξε στήν ἐπίγεια ζωὴ, σηκώνει τὰ μάτια πρὸς τὸν παράδεισο πού ἔχει ἀπολέσει καὶ ἱκετεύει τὸν πατριάρχη Ἀβραάμ πού θροῖσκει ἐκεῖ νά ἐπιτρέψει στὸν Λάζαρο, τὸ ζητιάνο πού περιφρονοῦσε ὅταν ἦταν ζωντανός, νά ἔρθει κοντά του «ἵνα θάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογί ταύτῃ»

26. «Ἐκεῖνα πού μάτι δέν εἶδε καὶ αὐτὶ δέν ἤκουσε καὶ νοῦς ἀνθρώπου δέν συνέλαβε, ἐκεῖνα πού ἐτοίμασε ὁ Θεὸς δι' ἐκείνους πού τὸν ἀγαποῦν.» (Πρὸς Κορινθίους Α' 2:9).

27. «Στὴν αἰωνία φωτιά, πού ἔχει ἐτοιμασθῆ διὰ τὸν διάβολο καὶ τοὺς ἀγγέλους του» (Κατὰ Ματθαῖον 25:41).

(Κατά Λουκᾶν 16:24)²⁸. Ὅμως ὁ Ἄβραάμ ἀπαντᾷ ὅτι «μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται.» (Κατά Λουκᾶν 16:26).²⁹

Στὴν Ὁρθόδοξη χριστιανικὴ γραμματεία οἱ ὁράσεις τῆς κόλασης εἶναι τόσο συχνές ὅσο καὶ οἱ ὁράσεις τῶν οὐρανίων καὶ τοῦ παραδείσου. Τέτοιες ὁράσεις καὶ ἔμπειρίες, ἀντίθετα μὲ τίς ὁράσεις τῶν οὐρανίων, ἐκδηλώνονται πῶς συχνά σέ κοινούς ἁμαρτωλούς παρὰ σέ ἁγίους, καὶ ὁ σκοπός τους εἶναι πάντα σαφής. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ἀναφέρει στοὺς Διαλόγους του: «Ἡ θεϊκὴ ἀγαθότητα κατὰ μεγάλη δωρεὰ τῆς εὐσπλαγχνίας Τῆς οἰκονομεῖ, ὥστε μερικοὶ ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἔξοδο ξαφνικά ξαναγυρίζουν στό σῶμα, καὶ ἀρχίζουν τελικά νά φοβοῦνται τίς βασάνους τοῦ ἄδη, τώρα πού τίς εἶδαν, κι ἄς μὴν πίστευαν προηγουμένως, ὅταν τίς ἄκουγαν»³⁰. Περιγράφει κατόπιν διάφορες ἔμπειρίες ἀπὸ τὴν κόλαση καθὼς καὶ τὴν ἐντύπωση πού προκάλεσαν σέ ὅσους τίς βίωσαν. Ἐνας ἀσκητὴς μὲ τὸ ὄνομα Πέτρος, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἰβηρίας, πέθανε καὶ εἶδε «τίς τιμωρίες τοῦ ἄδη καὶ τοὺς ἀναρίθμητους τόπους τῶν φλογῶν». Ἐπιστρέφοντας ξανά στὴ ζωὴ, ὁ Πέτρος περιέγραψε τὰ ὅσα εἶχαν συμβεῖ γύρω του καὶ, «ἀπὸ τότε μὲ τόσες ἀγρυπνίες καὶ νηστείες συνέσφιγξε τὸν ἑαυτό του, ὥστε τὸ ὅτι εἶχε δεῖ καὶ φοβοῦταν τίς βασάνους τοῦ ἄδη, κι ἂν ἀκόμα τὸ ἀποσιωποῦσε ἢ γλώσσα, μιλοῦσε γι' αὐτὸ ἢ πολιτεία του. Ὅντως, κατὰ θαυμαστὴ δωρεὰ τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ διὰ

28. «Νὰ βουτήξῃ τὴν ἄκρη τοῦ δακτύλου του σέ νερὸ καὶ νὰ δροσίση τὴν γλῶσσα μου, διότι ὑποφέρω μέσα σ' αὐτὴν τὴν φλόγα» (Κατά Λουκᾶν 16:24).

29. «Υπάρχει μεταξὺ μας ἓνα μεγάλο χάσμα» (Κατά Λουκᾶν 16:26).

30. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, IV, 37, σελ. 349

τοῦ θανάτου του οἰκονομήθηκε τὸ νὰ μὴν πεθάνει»³¹.

Ὁ Αἰδέσιμος Μπίντ, Ἕλληνας χρονικογράφος τοῦ 8ου αἰώνα, ἀναφέρει πῶς ἓνας ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἐπαρχία τῆς Νορθούμπρια ἐπανῆλθε στὴ ζωὴ ἀφοῦ εἶχε ὑπάρξει «νεκρὸς» γιὰ μίαν ὀλόκληρη νύχτα καὶ κατόπιν διηγῆθηκε τὴν ἐμπειρία του τόσο ἀπὸ τὸν παράδεισο ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν κόλαση. Στὴν κόλαση, βρέθηκε σὲ πυκνὸ σκοτάδι· «πλῆθος σκοτεινὲς φλόγες ἄρχισαν ξαφνικὰ νὰ ἐμφανίζονται συνεχῶς μπροστὰ μας, μοιάζοντας νὰ ξεπηδοῦν μέσα ἀπὸ μίαν τεράστια ἄβυσσο καὶ μετὰ πάλι νὰ βυθίζονται σ' αὐτήν... Καθὼς οἱ πύρινες γλῶσσες ἀνέβαιναν πρὸς τὰ πάνω, γέμιζαν μὲ τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖες, σάν σπίθες πού πετάγονταν ψηλά μαζί μὲ τὸν καπνὸ, μερικὲς φορές ἐκτοξεύονταν μὲ ὀρμὴ στὸν ἀέρα, καὶ ἄλλες καταποντίζονταν στὰ βάθη τῆς ἀβύσσου καθὼς οἱ ἄχνες τῆς φωτιᾶς ἐξασθενοῦσαν. Ἐπιπλέον, μίαν ἀπερίγραπτη δυσωδία πού ἀναδιδόταν μαζί μὲ αὐτὲς τίς ἄχνες γέμιζε ὅλον αὐτὸν τὸν ζοφερὸ τόπο... ξαφνικὰ ἄκουσα πίσω μου τὸν ἦχο ἑνὸς ἀφάνταστα φρικιαστικοῦ καὶ ἀπελπισμένου θρήνου, πού συνοδευόταν ἀπὸ τραχὺ γέλιο... εἶδα ἓνα πλῆθος μοχθηρῶν πνευμάτων νὰ σέρονουν μαζί τους στὰ σκοτεινὰ βάθη τῆς ἀβύσσου πέντε ἀνθρώπινες ψυχές πού οὐρλιαζαν καὶ θρηνοῦσαν ἐνῶ οἱ δαίμονες γελοῦσαν καὶ πανηγύριζαν... Ἐν τῷ μεταξὺ, μερικὰ ἀπὸ τὰ καταχθόνια πνεύματα ξεπερῶσαν ἀπὸ τὰ φλογισμένα βάθη καὶ ἔσπευσαν νὰ μὲ περικυκλώσουν, βασανίζοντάς με ἔτσι ὅπως μὲ κοιτοῦσαν μὲ τὰ πυρωμένα μάτια τους καὶ τίς εἰδεχθεῖς φλόγες πού ἔδγαζαν ἀπὸ τὰ στόματα καὶ τὰ ρουθούνια τους...»³²

31. Στὸ ἴδιο, IV, 37, σελ. 350.

32. Bede, *A History of the English Church and people*, μτφρ. Leo-Sherley-Price, Penguin Books, 1975, Βιβλίο V, 12, σελ. 290-291.

Στό Βίο τοῦ Στρατιώτη Ταξιότη διαβάζουμε ὅτι, ἀφοῦ οἱ δαιμονικοί «εἰσπράκτορες τελῶν» τόν σταμάτησαν στά τελώνια, τά πονηρά πνεύματα τόν ἄρπαξαν καί ἄρχισαν νά τόν χτυποῦν. Ὅπως διηγήθηκε ὁ ἴδιος: «μέ κατέδασαν στό ἐσωτερικό τῆς γῆς, ἡ ὁποία εἶχε χωριστεῖ στά δύο γιά νά μᾶς δεχθεῖ μέσα της. Μέ ὀδηγοῦσαν μέσα ἀπό στενές εἰσόδους καί περιοριστικά ρήγματα μέ δαιμονική δυσωδία. Ὅταν ἔφτασα στά τρίσδαθα τῆς κόλασης, εἶδα ἐκεῖ τίς ψυχές τῶν ἁμαρτωλῶν, περιορισμένες σέ αἰώνιο σκοτάδι. Ἡ ὑπαρξη σ' αὐτόν τόν τόπο δέν μπορεῖ νά ὀνομαστεῖ ζωή, ἀφοῦ συνίσταται μόνο ἀπό δυστυχία, δάκρυα πού δέ βρῖσκουν παρηγοριά, καί ἓνα ἀπερίγραπτο τρίξιμο δοντιῶν. Στόν τόπο αὐτό ἀκούγεται αἰώνιος ἡ ἀπελπισμένη κραυγή: «Συμφορά μου, συμφορά μου! Ἄλιμονο, ἀλίμονο!» Εἶναι ἀδύνατο νά περιγράψει κανεῖς ὅλα τά θάσανα πού περιέχει ἡ κόλαση, ὅλα τά μαρτύρια καί τίς ὀδύνες της. Οἱ νεκροί βογκοῦν ἀπό τά θάθη τῆς καρδιάς τους, ἀλλά κανεῖς δέν τοὺς συμπονᾷ· κλαῖνε καί ὀδύρονται, ἀλλά κανεῖς δέν τοὺς παρηγορεῖ· ἱκετεύουν, ἀλλά κανεῖς δέν τοὺς δίνει προσοχή καί δέν τοὺς λυτρώνει. Ἦμουν κι ἐγώ περιορισμένος σέ ἐκεῖνες τίς σκοτεινές περιοχές, γεμάτος ἀπέραντη λύπη, καί ἔκλαιγα ἐπί ἕξι ὥρες μέ πικρά ἀναφιλητά.»³³

Ὁ μοναχός τοῦ Οὐένλοκ ἀντίκρισε μία παρόμοια σκηνή στά «κατάδαθα» τῆς γῆς, ὅπου «ἄκουσε ἓνα φρικιαστικό, τρομακτικό καί ἀνείπωτο βογκητό καί κλάμα ἀπό τίς κολασμένες ψυχές. Καί ὁ ἄγγελος τοῦ εἶπε: «Τό μουρμούρισμα καί τό κλάμα πού ἀκοῦς ἐκεῖ κάτω προέρχεται ἀπό τίς ψυχές

33. *Βίοι Ἁγίων*, ἔ. ἁ., 28 Μαρτίου *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968, σελ.170.

ἐκεῖνες ἐπί τῶν ὁποίων ἡ εὐσπλαχνία τοῦ Κυρίου δέ θά ἔρθει ποτέ, ἀλλά θά βασανίζονται αἰωνίως μέσα σέ μία ἄσβεστη φλόγα»³⁴

Φυσικά, δέ θά πρέπει νά ἐντυπωσιαζόμαστε ὑπέμετρα ἀπό τίς κυριολεκτικές λεπτομέρειες τέτοιων ἐμπειριῶν, καί θά πρέπει νά προσπαθοῦμε νά ἀποφεύγουμε ἀκόμα περισσότερο κι ἀπ' ὅ,τι στήν περίπτωση τῶν οὐρανίων καί τοῦ παραδείσου νά συνθέτουμε ἕνα «γεωγραφικό προσδιορισμό» τῆς κόλασης μέ βάση αὐτές τίς ἀναφορές. Οἱ δυτικές ἔννοιες τοῦ «καθατηρίου» καί τοῦ «προθάλαμου τῆς κόλασης»³⁵ εἶναι ἀπόπειρες σύνθεσης ἑνός τέτοιου «γεωγραφικοῦ» προσδιορισμοῦ· ὅμως ἡ Ὁρθόδοξη παράδοση γνωρίζει μόνο τή μοναδική πραγματικότητα τῆς κόλασης στόν κάτω κόσμο. Ἐπιπλέον, σύμφωνα μέ τή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ,³⁶ αὐτό πού βλέπει ὁ ἄνθρωπος στίς ἐμπειρίες τῆς κόλασης εἶναι συχνά μία εἰκόνα τῶν μελλοντικῶν μαρτυριῶν καί ὄχι μία κυριολεκτική ἀναπαράσταση τῆς παρούσας κατάστασης ὅσων βρῖσκονται στήν κόλαση ἀναμένοντας τήν Τελική Κρίση. Εἶτε ὅμως πρόκειται γιά ἀληθινή θέαση σημερινῶν πραγματικῶν καταστάσεων εἶτε γιά ὄραση τοῦ μέλλοντος, ἡ ἐμπειρία τῆς κόλασης, ὅπως εἶναι καταγεγραμμένη στίς Ὁρθόδοξες πηγές εἶναι ἕνα ἰσχυρό μέσο ἀφύπνισης τοῦ ἀνθρώπου ὥστε νά ἀκολουθήσει τήν ἐν Χριστῷ ζωή, τό μοναδικό τρόπο γιά νά διαφύγει τά αἰώνια μαρτύ-

34. *The Letters of Saint Boniface*, ἔ. ἀ., σελ. 28.

35. Σ.τ.Μ: Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο limbo πού προέρχεται ἀπό τό Μεσαιωνικό Λατινικό ὄρο in limbo (στά σύνορα) καί σημαίνει τό χῶρο στίς παρυφές τῆς κολάσεως γιά τίς ψυχές τῶν ἀβάπτιστων παιδιῶν καί τῶν πρό τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντων δικαίων.

36. Βλ. τή δευτέρα ὁμιλία του περί καθατηρίου πυρός, στό Παράρτημα Ι, σελ. 320

ρια· καί γι' αὐτόν τό λόγο ὁ Θεός παραχωρεῖ τέτοιες ἔμπειρίες.

Ἐπάρχουν ἄραγε κάποιες συγκρίσιμες ἔμπειρίες κόλασης στή σημερινή βιβλιογραφία τῶν «μεταθανάτιων» ἔμπειριῶν;

Ὁ Δρ. Μούντυ καί οἱ περισσότεροι ἄλλοι σημερινοί ἐρευνητές δέν ἔχουν συναντήσει σχεδόν καμιά τέτοια ἔμπειρία, ὅπως ἤδη ἔχουμε διαπιστώσει. Σύμφωνα μέ τήν ἐρμηνεία πού δώσαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο, τό γεγονός αὐτό ὀφείλεται στή «βολεμένη» πνευματική ζωή τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι συχνά δέ φοβοῦνται διόλου τήν κόλαση ἢ δέ γνωρίζουν τίποτε γιά τούς δαίμονες, κι ἔτσι δέν περιμένουν νά ἀντικρίσουν παρόμοιες εἰκόνες μετά θάνατον. Ὡστόσο ἕνα πρόσφατο βιβλίο γιά τή μετά θάνατον ζωή προτείνει μία ἄλλη, πιθανόν ἴσης ἀξίας ἐρμηνεία, ἐνῶ ταυτόχρονα δέν ἀποδέχεται τήν ἄποψη ὅτι ἡ ἔμπειρία τῆς κόλασης εἶναι πράγματι τόσο σπάνια ὅσο φαίνεται. Ἀμέσως παρακάτω θά ἐξετάσουμε περιληπτικά τά εὐρήματα τοῦ συγγραφέα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

Ὁ Δρ. Μόρις Ρόουλιγκς, γιατρός ἀπό τήν πολιτεία τοῦ Τεννεσση μέ εἰδικότητα στήν ἐσωτερική παθολογία καί τά καρδιαγγειακά νοσήματα, ἔχει ὁ ἴδιος ἐπαναφέρει στή ζωή πολλούς ἀνθρώπους πού εἶχαν θεωρηθεῖ «κλινικῶς νεκροί». Οἱ συνεντεύξεις πού πήρε ἀπό τούς ἀνθρώπους αὐτούς τόν δίδαξαν ὅτι «δέν εἶναι καλές ὅλες οἱ μεταθανάτιες ἔμπειρίες, ἀντίθετα μέ τίς περισσότερες δημοσιευμένες σχετικές περιπτώσεις. Ἡ κόλαση ὑπάρχει ἐπίσης! Ἀφότου συνειδητοποιήσα – αὐτήν τήν ἀλήθεια ἄρχισα νά συγκεντρῶνω ἀναφορές δυσάρεστων ἔμπειριῶν πού προφανῶς οἱ ἄλλοι ἐρευνητές εἶχαν παραλείψει. Αὐτό συνέβη, νομίζω, ἐπειδή οἱ ἐρευνητές, συνήθως ψυχίατροι, δέν ἔχουν ποτέ ἐπαναφέρει στή ζωή

κάποιον ἀσθενή. Δέν τούς ἔχει δοθεῖ ποτέ ἡ εὐκαιρία νά εἶναι παρόντες σέ μία τέτοια διαδικασία. Οἱ δυσάρεστες ἐμπειρίες πού κατέγραψα στή μελέτη μου ἀποδείχθηκαν τουλάχιστον τόσο συχνές ὅσο καί οἱ εὐχάριστες.³⁷ Ἔχω διαπιστώσει ὅτι οἱ περισσότερες ἀπό τίς ἀσχημες ἐμπειρίες σύντομα ἀπωθοῦνται βαθιά στό ὑποσυνείδητο ἢ στήν περιοχὴ πού βρῖσκεται κάτω ἀπό τό κατώφλι τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀσθενοῦς. Φαίνεται ὅτι εἶναι τόσο ὀδυνηρές καί ἐνοχλητικές πού ἀπομακρύνονται ἀπό τή συνειδητὴ μνήμη ἔτσι ὥστε τό ἄτομο νά θυμᾶται μόνο τίς εὐχάριστες ἐμπειρίες ἢ καμιά ἀπολύτως ἐμπειρία».³⁸

Ἡ Δρ. Ρόουλινγκς περιγράφει τό δικό του «μοντέλο» τῶν ἐμπειριῶν κόλασης: «Ὅπως συμβαίνει καί μέ αὐτούς πού εἶχαν καλές ἐμπειρίες, ὅσοι ἀναφέρουν ὅτι εἶχαν κακές ἐμπειρίες δυσκολεύονται νά συνειδητοποιήσουν ὅτι εἶναι νεκροὶ καθὼς παρακολουθοῦν κάποιους ἀνθρώπους νά ἐπεμβαίνουν στά νεκρά τους σώματα. Εἰσέρχονται ἐπίσης σέ μία σκοτεινὴ δίοδο ἀφοῦ ἀφήσουν τό δωμάτιο τοῦ νοσοκομείου, ἀντὶ ὅμως νά βρεθοῦν σέ κάποιο φωτεινὸ τόπο βρῖσκονται σέ ἕνα σκοτεινὸ, μουντὸ περιβάλλον ὅπου συναντοῦν ἀλλόκοτους ἀνθρώπους πού μπορεῖ νά ἐνεδρεῦουν μέσα στίς σκιές ἢ κατὰ μῆκος μίας φλεγόμενης πύρινης λίμνης. Ἡ προκαλούμενη φρίκη δέν ἐπιδέχεται καμίας περιγραφῆς καί δύσκολα μπορεῖ νά ἀνακληθεῖ στή μνήμη».³⁹ Δίνονται διάφορες περιγραφές, μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἀπὸ «τακτικά μέλη τῆς ἐκκλη-

37. Maurice Rawlings, *Beyond Death's Door*, Thomas Nelson, Inc., Nashville 1978, σελ. 24-25.

38. Στό ἴδιο, σελ. 65.

39. Στό ἴδιο, σελ. 63-64.

σίας» πού ἐκπλήσσονται ἀπό τό γεγονός ὅτι βρίσκονται σέ μία τέτοια κατάσταση, γιά διαβολάκια καί ἀλλόκοτους γίγαντες πού ἐμφανίζονται, γιά κάθοδο σέ σκοτάδι καί γιά μία πύρινη ζέστη, γιά τεράστιο λάκκο καί ὠκεανό φωτιᾶς.⁴⁰

Γενικά, αὐτές οἱ ἐμπειρίες, λόγω τόσο τῆς σύντομης διάρκειάς τους ὅσο καί τῆς ἀπουσίας ὀδηγούντων ἀγγέλων ἢ δαιμόνων, δέ διαθέτουν τά πλήρη χαρακτηριστικά τῶν γνήσιων ὑπερκόσμιων ἐμπειριῶν, μερικές μάλιστα θυμίζουν ἀρκετά τίς περιπέτειες τοῦ Ρόμπερτ Μόνροου. Παρέχουν, ὡστόσο, ἕνα σημαντικό διορθωτικό παράγοντα στήν εὐρέως ἀναφερόμενη μεταθανάτια ἐμπειρία «παραδείσου» καί «αἴσθησης τέρψης»: ὁ «ἐξωσωματικός» κόσμος δέν εἶναι σέ καμιά περίπτωση ἕνας κόσμος εὐχάριστος καί φωτεινός, καί ὅσοι βίωσαν τή «δαιμονική» πλευρά του προσέγγισαν περισσότερο τήν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων ἀπ' ὅσους νιώθουν μόνο «ἀπόλαυση» εὐρισκόμενοι σέ τέτοια κατάσταση. Οἱ δαίμονες τοῦ ἐναέριου κόσμου ἐκθέτουν ἕνα μέρος τῆς πραγματικῆς τους φύσης σέ αὐτούς, ἀκόμα καί φανερώνοντας ἔμμεσα τά μαρτύρια πού περιμένουν στό μέλλον ὅσους δέν ἔχουν γνωρίσει τόν Χριστό καί δέν ἔχουν ὑπακούσει στίς ἐντολές Του.

40. Στό ἴδιο, σελ. 103-110.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΝΕΑ

Τό νόημα τῶν σύγχρονων
«μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν

Εἰ Μωϋσέως καί τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν,
Οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ πεισθῆσονται.
(Κατά Λουκᾶν 16:31)¹

Τί «ἀποδεικνύουν» οἱ σύγχρονες
μεταθανάτιες ἐμπειρίες;

Ὅπως ἔχουμε δεῖ μέχρι τώρα οἱ «μεταθανάτιες» καί «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, πού τόσο πολύ συζητιοῦνται σήμερα, εἶναι διαφορετικές ἀπό τίς γνήσιες ὑπερκόσμιες ἐμπειρίες πού ἔχουν διώσει κατά τή διάρκεια τῶν αἰώνων οἱ εὐαρεστοῦντες τό Θεό ἄνθρωποι. Ἐπιπροσθέτως, οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες ἔχουν τόσο πολύ ὑπερτονιστεῖ καί γίνει «τῆς μόδας» ὄχι ἐπειδή εἶναι πράγματι «νέες» – ὑπῆρχαν ὀλόκληρες συλλογές παρόμοιων ἐμπειριῶν στήν Εὐρώπη καί τήν Ἀμερική τοῦ 19ου αἰώνα – οὔτε κατ' ἀνάγκην ἐπειδή ἐκδηλώνονται μέ μεγαλύτερη συχνότητα τά τελευταῖα χρόνια, ἀλλά κυρίως ἐπειδή ἡ κοινή γνώμη στό δυτικό κόσμο, καί εἰδικά στήν Ἀμερική, εἶναι «έτοιμη» γι' αὐτές. Τό ἐνδιαφέρον τοῦ κόσμου φαίνεται νά ἀποτελεῖ

1. «Ἐάν δέν ἀκοῦνε τόν Μωϋσῆν καί τοὺς προφῆτας, δέν θά πειθοῦν καί ἂν ἀκόμη ἀναστηθῆ κάποιος ἀπό τοὺς νεκρούς». (Κατά Λουκᾶν 16:31).

τιμήμα μίας εὐρείας ἀντίδρασης κατά τοῦ ὕλισμοῦ καί τῆς ἀπιστίας τοῦ 20οῦ αἰώνα, μία ἐνδειξη ἑνός περισσότερο ἐκτεταμένου ἐνδιαφέροντος γιά τή θρησκεία. Ἀμέσως παρακάτω, θά ἐξετάσουμε τή σημασία αὐτῆς τῆς ἀναζωπύρωσης τοῦ «θρησκευτικοῦ» ἐνδιαφέροντος.

Ἀξίζει ὅμως νά ἀναφέρουμε γιά ἄλλη μία φορά τό τί «ἀποδεικνύουν» αὐτές οἱ ἐμπειρίες ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀλήθεια τῆς θρησκείας. Οἱ περισσότεροι ἐρευνητές φαίνεται νά συμφωνοῦν μέ τόν Δρα Μούντνυ στό ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ἐμπειρίες δέν ἐπιβεβαιώνουν τήν «καθιερωμένη» Χριστιανική ἄποψη γιά τόν παράδεισο² ἀκόμα καί οἱ ἐμπειρίες αὐτῶν πού νομίζουν ὅτι εἶδαν τόν παράδεισο δέν εὐσταθοῦν συγκρινόμενες μέ τίς αὐθεντικές ὁράσεις παραδείσου τοῦ παρελθόντος· ἀκόμα καί οἱ ἐμπειρίες τῆς κόλασης ἀποτελοῦν πιό πολύ «νύξεις» παρά ὁποιοδήποτε εἶδος ἀπόδειξης γιά τήν πραγματική ὑπαρξη τῆς κόλασης.

Θά πρέπει λοιπόν νά χαρακτηριστεῖ ὑπερβολική ἡ δήλωση τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός στόν πρόλογο τοῦ βιβλίου τοῦ Δρος Μούντνυ ὅτι ἡ σύγχρονη ἔρευνα πάνω στίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες «θά ἐπιβεβαιώσει αὐτό πού ἔχουμε διδαχθεῖ ἐδῶ καί δύο χιλιάδες χρόνια, ὅτι ὑπάρχει ζωή μετά τό θάνατο», καί θά μᾶς βοηθήσει «νά γνωρίσουμε, παρά νά πιστέψουμε» τή ζωή αὐτή³. Στήν πραγματικότητα, οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὅτι δέν «ἀποδεικνύουν» τίποτε περισσότερο ἀπό τήν ἀπλή ἐπιβίωση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς ἔξω ἀπό τό σῶμα καί τήν ἀπλή ὑπαρξη μίας μή ὕλικῆς πραγματικότητας, μήν παρέχοντας ὥστόσο

2. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Life After Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 70, 98 (95, 121)

3. Στό ἴδιο, σελ. 7-8 (δέν περιέχεται στήν ἐλληνική μετάφραση).

καμιά ἀπολύτως πληροφορία γιά τήν περαιτέρω κατάσταση ἢ ἀκόμα καί τήν ὑπαρξη τῆς ψυχῆς στά πρῶτα λίγα λεπτά μετά τό «θάνατο», οὔτε καί γιά τή θεμελιώδη φύση τοῦ μή ὑλικοῦ κόσμου. Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή, οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες εἶναι πολύ λιγότερο ἱκανοποιητικές ἀπό τίς ἀντιστοιχες ἀναφορές πού συναντοῦμε στή διάρκεια τῶν αἰῶνων στούς Βίους Ἁγίων καί σέ ἄλλες Ὁρθόδοξες πηγές· γνωρίζουμε πολύ περισσότερα ἀπό αὐτές τίς τελευταῖες πηγές – ὑπό τόν ὄρο, φυσικά, ὅτι ἐμπιστευόμαστε τούς ἀνθρώπους πού ἔχουν δώσει τίς πληροφορίες στόν ἴδιο βαθμό πού οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ἐμπιστεύονται τούς ἀνθρώπους ἀπό τούς ὁποίους παίρνουν τίς συνεντεύξεις τους. Καί πάλι ὅμως, ἡ βασική μας στάση ἀπέναντι στά τοῦ ἄλλου κόσμου παραμένει πάντα μία στάση *πίστης παρά γνώσης*: μπορεῖ νά γνωρίζουμε μέ μία ἐπαρκή βεβαιότητα ὅτι ὑπάρχει «κάτι» μετά τό θάνατο· ὅμως, τό τί ἀκριβῶς εἶναι, τό πιστεύουμε παρά τό γνωρίζουμε.

Ἐπίσης, τά ὅσα ἡ Δρ Κιοῦμπλερ-Ρός καί ἄλλοι παρόμοιαι νοοτροπίας ἀνθρώποι θεωροῦν ὅτι γνωρίζουν γιά τή μετά θάνατον ζωή, βασιζόμενοι στίς «μεταθανάτιες ἐμπειρίες», βρίσκονται σέ ἀνοικτή ἀντίθεση μέ ὅσα πιστεύουν οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί, βασιζόμενοι στήν ἀποκαλυμμένη Ὁρθόδοξη διδασκαλία καθῶς καί στίς ἀναφερόμενες στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ὅλες οἱ Χριστιανικές μεταθανάτιες ἐμπειρίες ἐπιβεβαιώνουν τήν ὑπαρξη παραδείσου, κόλασης καί κρίσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό, τήν ἀνάγκη μετανοίας καί ἀγώνα, ὅπως καί τό φόβο τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν αἰώνια ἀπώλεια τῆς ψυχῆς του· ἐνῶ οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες ὅπως αὐτές τῶν σαμάνων, τῶν μνημέων στά παγανιστικά μυστήρια καί τῶν μέντιουμ, μοιάζουν

νά ἀναφέρονται σέ μία «χώρα ὑπέρτατης εὐτυχίας» πού θρίσκειται στόν «ἄλλο κόσμο», ὅπου οἱ ἄνθρωποι βιώνουν μόνο εὐχάριστες ἐμπειρίες καί ὅπου δέν ὑπάρχει κρίση ἀλλά μόνο «ἀνάπτυξη» καί συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά φοβᾶται τό θάνατο ἀλλά νά τόν καλωσορίζει ὡς «φίλο» πού τοῦ γνωρίζει τίς ἀπολαύσεις τῆς «μετά θάνατον» ζωῆς.

Ἔχουμε ἤδη συζητήσει σέ προηγούμενα κεφάλαια τή διαφορά ἀνάμεσα σέ αὐτά τά δυό εἶδη ἐμπειριῶν: ἡ Χριστιανική ἐμπειρία προέρχεται ἀπό τόν πραγματικά ἄλλο κόσμο τοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης, ἐνῶ ἡ πνευματιστική προέρχεται μόνο ἀπό τό ἐναέριο τμήμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου, τό «ἀστρικό πεδίο» τῶν πεπρωκότων πνευμάτων. Οἱ σημερινές ἐμπειρίες ἀνήκουν καθαρά στή δεύτερη κατηγορία ἀλλά δέ θά μπορούσαμε νά τό γνωρίζουμε αὐτό ἂν δέν εἶχαμε δεχθεῖ ἐπί τῆ βάσει τῆς πίστεως μας τή Χριστιανική ἀποκάλυψη περί τῆς φύσης τοῦ ἄλλου κόσμου. Παρομοίως, τό γεγονός ὅτι ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός καί ἄλλοι ἐρευνητές ἀποδέχονται ἢ συμμερίζονται μία μή Χριστιανική ἐρμηνεία αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν, δέν ὀφείλεται στό ὅτι οἱ σημερινές ἐμπειρίες ἀποδεικνύουν τήν ὀρθότητα αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας, ἀλλά στό ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ ἐν λόγῳ ἐρευνητές ἤδη πιστεύουν σέ μία μή Χριστιανική ἐρμηνεία τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν.

Ἐπομένως, ἡ σημασία τῶν σημερινῶν ἐμπειριῶν ἔγκειται στό ὅτι γίνονται εὐρέως γνωστές ἀκριβῶς τή στιγμή πού πρέπει, γιά νά χρησιμεύσουν ὡς «ἐπιβεβαίωση» μίας μή Χριστιανικῆς ἀποψης περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς: χρησιμοποιοῦνται ὡς τμήμα μίας μή Χριστιανικῆς θρησκευτικῆς κίνησης, τή φύση τῆς ὁποίας θά ἐξετάσουμε τώρα πιό προσεκτικά.

Ἡ σύνδεση μέ τόν ἀποκρυφισμό

Διαπιστώνει κανείς κατ' ἐπανάληψιν, ὅσον ἀφορᾶ τοὺς ἐρευνητές τῶν «μεταθανάτιων ἐμπειριῶν», μία περισσότερο ἢ λιγότερο φανερὴ σύνδεσή τους μέ τίς ἀποκρυφιστικές ιδέες καί μεθόδους. Στό σημεῖο αὐτό μποροῦμε νά ὀρίσουμε τό «ἀπόκρυφο» ὡς ὅτιδήποτε ἀναφέρεται σέ ἐπαφές τοῦ ἀνθρώπου μέ ἀόρατα πνεύματα καί δυνάμεις μέ τρόπο ἀπαγορευμένο ἀπό τήν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ. Ὅπως διαβάζουμε στό Λευιτικό καί ἄλλοῦ: «οὐκ ἐπακολουθήσετε ἐγγαστριμύθοις καί τοῖς ἐπαιδοῖς οὐ προσκολληθήσεσθε, ἐκμανθῆναι ἐν αὐτοῖς», «καί ψυχῇ, ἢ ἐάν ἐπακολουθήσῃ ἐγγαστριμύθοις ἢ ἐπαιδοῖς, ὥστε ἐκπορνεῦσαι ὀπίσω αὐτῶν, ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τήν ψυχὴν ἐκείνην καί ἀπολωῶ αὐτήν ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς» (Λευιτικόν ιθ': 31, κ:6, κλπ).⁴ Τίς ἐπαφές αὐτές εἶτε τίς ἀναζητοῦν οἱ ἄνθρωποι, ὅπως γιά παράδειγμα στίς πνευματιστικές συγκεντρώσεις, εἶτε τίς ὑποκινοῦν τά πεπτωκότα πνεύματα μέ τίς αὐθόρμητες ἐμφανίσεις τους στοὺς ἀνθρώπους. Τό ἀντίθετο τοῦ «ἀπόκρυφου» εἶναι τό «πνευματικό» ἢ «θρησκευτικό», ὅροι πού ἀναφέρονται σέ ἐκείνη τήν ἐπαφή μέ τό Θεό, τοὺς ἀγγέλους Του καί τοὺς ἁγίους Του πού ἔχει ἐπιτραπεῖ ἀπό τό Θεό· ἢ ἐπαφή αὐτή ἐπιτυγχάνεται τόσο μέσω τῆς προσευχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο καί μέσω ἀληθινῶν φανερώσεων τοῦ Θεοῦ, καθὼς καί ἀγγέλων καί ἁγίων Του, κατά τίς ὁποῖες ἐκδηλώνεται ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ.

4. «Δὲν θά ἀκολουθήσετε τοὺς ἐγγαστριμύθους καί δὲν θά προσκολληθῆτε εἰς αὐτούς, πού ψάλλουν μαγικὰς ὠδὰς», «ἐάν κανεῖς ἀκολουθήσῃ ἐγγαστριμύθους ἢ αὐτούς πού ψάλλουν μαγικὰς ὠδὰς, ὥστε ἀρνούμενος τὸν ἀληθινὸν Θεὸν νά ἀκολουθῆ ἐκείνους, ἐγὼ θά στραφῶ ἐναντίον του καί θά τὸν ἐξολοθρεύσω ἐκ μέσου τοῦ λαοῦ του.» (Λευιτικόν ιθ': 31, κ':6,).

Ἐνα παράδειγμα τῆς σύνδεσης τῶν ἐρευνητῶν μέ τό ἀπόκρυφο εἶναι ὁ Δρ. Χάνς Χόλτσερ, ὁ ὁποῖος σέ σχετικό διβλίο του⁵ διαπιστώνει ὅτι ἡ σημασία τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἔγκειται στό ὅτι ἀνοίγουν στούς ἀνθρώπους τίς πύλες ἐπικοινωνίας μέ τούς νεκρούς, καί καταλήγει ὅτι αὐτές οἱ ἐμπειρίες παρέχουν στόν ἀνθρώπο τό ἴδιο εἶδος μηνυμάτων πού παρέχουν καί οἱ «νεκροί» στίς πνευματιστικές συγκεντρώσεις. Ὁ Δρ. Μούντυ, καθώς καί ἕνας μέγας ἀριθμός σύγχρονων ἐρευνητῶν, ὅπως εἶδαμε, προστρέχουν σέ ἀποκρυφιστικά κείμενα, ὅπως τά γραπτά τοῦ Σβέντενμποργκ καί τῆ *Θιβητιανῆ Βίβλο τῶν Νεκρῶν*, προκειμένου νά ἐρμηνεύσουν τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ὁ Ρόμπερτ Κρούκαλ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἴσως ὁ ἐρευνητής μέ τή μεγαλύτερη ἐπιστημονική προσέγγιση τοῦ θέματος στό χῶρο αὐτό, χρησιμοποιεῖ τίς μεταδιβάσεις μηνυμάτων στά μέντιουμ ὡς μία ἀπό τίς πρωταρχικές πηγές πληροφοριῶν σχετικά μέ τόν «ἄλλο κόσμο». Τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καί ἄλλοι οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται μέ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες πειραματίζονται ἀποκάλυπτα μέ ἀποκρυφιστικές μεθόδους, φτάνοντας ἀκόμα καί μέχρι τοῦ σημείου νά λαμβάνουν καθοδήγηση καί συμβουλές ἀπό τίς «ἄυλες ὀντότητες» πού συναντοῦν.

Ἡ πιό χαρακτηριστική περίπτωση ἀπό ὄλους αὐτούς τούς ἐρευνητές εἶναι, ἴσως, ἡ γυναίκα πού ἔχει ἐξελιχθεῖ σέ κορυφαία ἐκπρόσωπο τῆς νέας στάσης ἀπέναντι στό θάνατο, ἡ ὁποία ἀναφαίνεται μέσα ἀπό τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: ἡ Δρ. Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός.

Δέν ὑπάρχει, φυσικά, κανένας Χριστιανός πού νά μή συμμαρτίζεταί τόν σκοπό τόν ὁποῖο ἐπέλεξε νά προασπίσει ἡ

5. Dr. Hans Holzer, *Beyond This Life*, Pinnacle Books, Los Angeles 1977.

Δρ. Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός: μία ἀνθρωπιστική, ἀρωγὸ στάση πρὸς τὸν ἄνθρωπο πού πεθαίνει, σέ ἀντίθεση μέ τήν ψυχρή, ἀμήχανη, καί πολλάκις τρομαγμένη στάση ἢ ὁποία συχνά κυριαρχεῖ ὄχι μόνο στή νοσοκομεῖα, ἀνάμεσα στοὺς γιατροὺς καί τίς νοσοκόμες ἀλλά ἀκόμα καί ἀνάμεσα σέ κληρικούς οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι κατέχουν τήν «ἀπάντηση» στό ἐρώτημα πού ἐγείρει ἡ πραγματικότητα τοῦ θανάτου. Ἀπό τότε πού ἐκδόθηκε τό βιβλίο της⁶, τό ὅλο θέμα τοῦ θανάτου θεωρεῖται πολύ λιγότερο «ταμπού» ἀνάμεσα στοὺς ἐπαγγελματίες τῆς ἰατρικῆς, συντελώντας, ἐπίσης, στή δημιουργία ἐνός διανοητικοῦ κλίματος εὐνοϊκοῦ γιά συζήτηση περὶ τοῦ τί συμβαίνει μετὰ θάνατον, συζήτηση ἢ ὁποία στή συνέχεια πυροδοτήθηκε μέ τή δημοσίευση τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ Δρος Μούντυ τό 1975. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι τόσο πολλά ἀπό τά σημερινά βιβλία μέ αὐτό τό θέμα συνοδεύονται ἀπό προλόγους ἢ τουλάχιστον κάποια σύντομα σχόλια ἐκ μέρους τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός.

Τό σίγουρο εἶναι ὅτι τό βιβλίο της θά ἀπογοητεύσει ὁποιοδήποτε ἀποδέχεται τήν παραδοσιακὴ Χριστιανικὴ ἄποψη ὅτι ἡ ἐπίγεια ζωὴ ἀποτελεῖ δοκιμαστικὴ περίοδο γιά τήν αἰωνιότητα καί ὁ θάνατος τήν εἴσοδο στήν αἰώνια μακαριότητα ἢ τήν αἰώνια δυστυχία, ἀνάλογα μέ τήν πίστη τοῦ κάθε ἀνθρώπου καί τῆ ζωὴ του πάνω στή γῆ. Ἡ υἱοθέτηση μίας ἀνθρωπιστικῆς στάσης πρὸς τὸν ἄνθρωπο πού πεθαίνει, ἢ παροχὴ βοήθειας ὥστε νά «προετοιμαστεῖ» γιά τό θάνατο, χωρὶς τήν ἱεράρχηση στήν πρώτη θέση τῆς πίστεως στό Χριστό καί τῆς ἐλπίδας γιά τή σωτηρία ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα, ὅταν

6. Dr. Elizabeth Kubler-Ross, *On Death and Dying*, Macmillan Publishing Co., Νέα Ὑόρκη 1969.

τά πάντα ἔχουν γίνει καί εἰπωθεῖ, νά παραμένει ἡ ἀνθρωπότητα στόν ἴδιο καταθλιπτικό κόσμο τοῦ «ἀνθρωπισμοῦ» στόν ὁποῖο τήν ἔχει περιορίσει ἡ ἀπιστία πού χαρακτηρίζει τή σύγχρονη ἐποχή. Ἡ ἐμπειρία τῶν τελευταίων στιγμῶν τοῦ θανάτου μπορεῖ νά γίνει πῶς εὐχάριστη ἀπ' ὅ,τι συνήθως εἶναι στά σημερινά νοσοκομεῖα· ἐάν ὁμως ἀπουσιάζει ἡ γνώση τοῦ τί συμβαίνει μετά τό θάνατο, ἢ ἔστω ὅτι *ὑπάρχει* κάτι μετά ἀπ' αὐτόν, τό ἔργο ἀνθρώπων ὅπως ἡ Κιοῦμπλερ-Ρός περιορίζεται στό ἐπίπεδο τῆς παροχῆς ἀνώδυνων συμβουλῶν στούς ἀνίατα ἀσθενεῖς, χρυσώνοντάς τους τό χάπι, γιά νά τούς κάνουν τουλάχιστον νά νιώσουν ὅτι «κάτι γίνεται γι' αὐτούς».

Ὡστόσο, στήν πορεία τῆς ἔρευνας της ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός, ἄν καί δέν τό ἀνέφερε στό πρῶτο της βιβλίο, ἔχει πραγματι συγκεντρώσει στοιχεῖα τά ὁποῖα δείχνουν ὅτι *ὑπάρχει* κάτι μετά τό θάνατο· μάλιστα, στίς συχνές διαλέξεις καί συνεντεύξεις της ἔχει καταστήσει σαφές ὅτι αὐτά πού ἔχει δεῖ εἶναι ἀρκετά ὥστε νά γνωρίζει μέ βεβαιότητα ὅτι *ὑπάρχει* ζωή μετά τό θάνατο.

Ὡμως, ἡ κύρια πηγή τῆς «γνώσης» τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός περί τοῦ συγκεκριμένου θέματος δέν εἶναι οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἄλλων ἀνθρώπων, ἀλλά οἱ δικές της ἀρκετά ἐντυπωσιακές ἐμπειρίες μέ «πνεύματα». Ἡ πρώτη συνέδρι στο γραφεῖο της στό Πανεπιστήμιο τοῦ Σικάγο τό 1967, ὅταν, ἀποθαρρυσμένη, σκεφτόταν νά σταματήσει τήν ἔρευνα πού εἶχε πρίν λίγο καιρό ξεκινήσει σχετικά μέ τό θάνατο καί τά τελικά του στάδια. Μία γυναίκα τήν ἐπισκέφθηκε στό γραφεῖο της καί συστήθηκε ὡς ἀσθενής ἡ ὁποία εἶχε πεθάνει δέκα μῆνες πρίν. Ἡ Κιοῦμπλερ-Ρός ἦταν στήν ἀρχή δύσπιστη, ἀλλά περιγράφει τό πῶς, τελικά, πείστηκε ἀπό τό

«φάντασμα»: «Μοῦ εἶπε ὅτι ἤξερε πῶς σκεφτόμουν σοβαρά νά σταματήσω τό ἔργο μου μέ ἀσθενεῖς πού πλησίαζαν τό θάνατο καί ὅτι ἤρθε νά μοῦ πει νά μήν τό κάνω... "Ἀπλωσα τό χέρι μου γιά νά τήν ἀγγίξω." Ἐκανα ἕνα τέστ πραγματικότητας. "Ἡμουν ἐπιστήμων, ψυχίατρος, καί δέν πίστευα σέ τέτοια πράγματα». Τελικά ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός ἔπεισε τό «φάντασμα» νά γράψει ἕνα σημείωμα, καί ἡ ἀνάλυση γραφικοῦ χαρακτήρα πού ἀκολούθησε ἐπιβεβαίωσε ὅτι ἀνήκε σέ μία ἀποθανοῦσα ἀσθενή. Ἡ Κιοῦμπλερ-Ρός ἀναφέρει ὅτι αὐτό τό γεγονός «συνέβη ὅταν βρισκόμουν σέ δίλημμα καί θά εἶχα πάρει λάθος ἀπόφαση ἂν δέν τήν εἶχα ἀκούσει». ⁷ Οἱ νεκροί, ὅμως, ποτέ δέν ἐμφανίζονται μέ τέτοιο τρόπο ἀνάμεσα στούς ζωντανούς· αὐτή ἡ «ὑπερκόσμη» ὄπτασία, ἐάν ἦταν γνήσια, θά μπορούσε νά εἶναι ἔργο μόνον ἑνός πεπτωκότος πνεύματος πού εἶχε σκοπό νά παραπλανήσει τό θύμα του. Γιά ἕνα τέτοιο πνεῦμα, ἡ τέλεια ἀπομίμηση τοῦ ἀνθρώπινου γραφικοῦ χαρακτήρα εἶναι κάτι εὐκόλο.

Ἀργότερα, οἱ ἐπαφές τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός μέ τόν «κόσμο τῶν πνευμάτων» ἔγιναν πολύ πιό στενές. Τό 1978, μπροστά σέ ἕνα καταγοητευμένο ἀκροατήριο 2.200 ἀτόμων στό Ἄσλαντ, τῆς πολιτείας Ὀρεγκον, διηγήθηκε μέ ποιόν τρόπο ἤρθε γιά πρώτη φορά σέ ἐπαφή μέ τούς «πνευματικούς ὁδηγούς» της. Σέ συγκέντρωση πνευματιστικοῦ τύπου πού εἶχε ἀρκετά μυστηριωδῶς κανονιστεῖ πρὸς τιμὴν της, προφανῶς στή νότια Καλιφόρνια, 75 ἄτομα τραγουδοῦσαν μαζί προκειμένου νά «αὐξήσουν τήν ἐνέργεια στό ἀπαιτού-

7. Συνέντευξη στόν James Pearre τῆς ἐφημερίδας *Chicago Tribune* πού δημοσιεύτηκε στήν *Sunday Examiner and Chronicle* του San Francisco, (14 Νοεμβρίου 1976, Τμήμα Β', σελ.7).

μενο επίπεδο γιά τή δημιουργία τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Μέ ἐντυπωσίασε καί μέ συγκίνησε τό ὅτι ἔκαναν αὐτά γιά ἐμένα. Πρίν περάσουν δυό λεπτά, εἶδα δυό τεράστια πόδια μπροστά μου. Ἐνας τεράστιος ἄνδρας στεκόταν μπροστά μου». Αὐτός ὁ «ἄνδρας» τῆς εἶπε ὅτι ὁ προορισμός της ἦταν νά διδάξει καί αὐτή ἡ προσωπική ἐμπειρία τῆς χρειάζοταν ὥστε νά πάρει δύναμη καί κουράγιο γιά τό ἔργο της. «Περίπου μισό λεπτό ἀργότερα, ἕνα ἄλλο ἄτομο κυριολεκτικά ὑλοποιήθηκε σέ ἀπόσταση ἑνός περίπου ἑκατοστοῦ ἀπό τά πόδια μου... Κατάλαβα ὅτι αὐτός ἦταν ὁ φύλακας ἄγγελός μου... Μέ φώναξε Ἰζαμπελ καί μέ ρώτησε ἐάν θυμόμουν τό πῶς, 2000 χρόνια πρίν, εἴχαμε κι οἱ δύο ἐργαστεῖ μέ τό Χριστό». Ἀργότερα, ἕνας τρίτος «ἄγγελος» ἐμφανίστηκε μέ σκοπό νά τῆς διδάξει περισσότερο πράγματα γιά τή «χαρά». «Ἡ γνωριμία μέ τούς πνευματικούς ὁδηγούς μου ἦταν μία ὑψιστή ἐμπειρία, μία ἐμπειρία ἀπολύτως ἀνεπιφύλακτης ἀγάπης. Καί θέλω μόνο νά σᾶς πῶ ὅτι ποτέ δέν εἴμαστε μόνοι. Ὁ καθένας μας ἔχει ἕναν φύλακα ἄγγελο πού δέ βρίσκεται παραπάνω ἀπό μισό μέτρο μακριά του κάθε στιγμή. Καί μποροῦμε νά καταφεύγουμε σέ αὐτά τά πλάσματα. Θά μᾶς βοηθήσουν σίγουρα.»⁸

Σέ συνέδριο ὀλιστικῆς ὑγείας πού διεξήχθη στό Σάν Φρανσίσκο τό Σεπτέμβριο τοῦ 1976, ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρόσ μοιράστηκε μέ ἕνα ἀκροατήριο 2300 γιατρῶν, νοσοκόμων καί ἄλλων ἐπαγγελματιῶν τῆς ἰατρικῆς μία «βαθιά μυστική ἐμπειρία» πού εἶχε βιώσει μόλις τήν προηγούμενη νύχτα, προφανῶς τήν ἴδια ἐμπειρία πού περιέγραψε στό Ἄσλαντ:

8. Ὅπως παρατίθεται ἀπό τήν Gaea Laughingbird στό *Berkeley Monthly*, Ἰούνιος 1978, σελ.39.

«Χτές τή νύχτα, μέ ἐπισκέφτηκε ὁ Σάλεμ, ὁ πνευματικός μου ὁδηγός, καί δυό ἀπό τούς συντρόφους του, ὁ Ἄνκα καί ὁ Γουίλυ. Ἔμειναν μαζί μας μέχρι τίς τρεῖς ἡ ὥρα τό πρωί. Μιλῆσαμε, γελάσαμε καί τραγουδήσαμε. Μοῦ μιλοῦσαν καί μέ ἄγγιζαν μέ τήν πιό ἀπίστευτη ἀγάπη καί τρυφερότητα πού θά μποροῦσε κανεῖς νά φανταστεῖ. Ἦταν ἡ κορυφαία ἐμπειρία τῆς ζωῆς μου». Ἀνάμεσα στό ἀκροατήριο, «καθώς τελείωνε τή διήγησή της, ὑπῆρξε μία στιγμαία σιωπή καί κατόπιν σύσσωμο σηκώθηκε ὄρθιο σέ ἔνδειξη ἐκτίμησης πρὸς τό πρόσωπό της. Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀκροατηρίου, κυρίως γιατροί καί ἄλλοι ἐπαγγελματίες τῆς ὑγείας, φάνηκε νά ἀναλύεται σέ δάκρυα.»⁹

Εἶναι εὐρέως γνωστό στους ἀποκρυφιστικούς κύκλους ὅτι οἱ «πνευματικοί ὀδηγοί», οἱ ὅποιοι, φυσικά, εἶναι τά πεπτωκότα πνεύματα τοῦ ἐναέριου κόσμου, δέ φανερώνονται τόσο εὐκόλα, ἐκτός ἐάν τό ἄτομο βρίσκεται σέ ἀρκετά ἐξελιγμένο ἐπίπεδο ἀπό ἄποψη δεκτικότητας γιά ἐπικοινωνία μέ πνεύματα. Ἀλλά ἴσως ἀκόμα σημαντικότερο στοιχεῖο ἀπό τή γνωριμία καί ἐπαφή τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός μέ τά «οἰκεῖα πνεύματα» εἶναι ἡ ἐνθουσιώδης ἀνταπόκριση πού προκάλεσαν οἱ σχετικές περιγραφές της στό κοινό τῶν ἀκροατηρίων της, τό ὅποιο δέν ἀπαρτιζόταν ἀπό ἀποκρυφιστές καί μέντιουμ, ἀλλά ἀπό συνηθισμένους ἐπαγγελματίες τῆς μεσοστικῆς τάξης. Σαφῶς πρόκειται γιά ἕνα ἀπό τά «σημεῖα τῶν καιρῶν»: οἱ ἄνθρωποι ἔχουν καταστεῖ δεκτικοί στίς ἐπαφές μέ τόν «κόσμο τῶν πνευμάτων» καί εἶναι ἔτοιμοι νά ἀποδεχθοῦν τήν ἀποκρυφιστική ἐρμηνεία αὐτῶν τῶν ἐπαφῶν ἢ

9. Ὅπως παρατίθεται ἀπό τήν Lennie Kronisch στό *Yoga Journal*, Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 1976, σελ. 18-20.

ὁποία βρίσκεται σέ ἀντίθεση μέ τή χριστιανική ἀλήθεια.

Πρίν ἀπό εἴκοσι περίπου χρόνια, μεγάλη δημοσιότητα ἔλαβε τό θέμα τῶν σκανδάλων στό κέντρο ἀνάπαυσης καί περισυλλογῆς τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός, τό «Σάντι Νιλία», στή Νότια Καλιφόρνια. Σύμφωνα μέ ἀναφορές, πολλά ἀπό τά «πρακτικά σεμινάρια» στό Σάντι Νιλία ἐπικεντρώνονται σέ ξεπερασμένες πνευματιστικές συγκεντρώσεις καί ἕνας ἀριθμός πρώην συμμετασχόντων δήλωσαν ὅτι οἱ συγκεντρώσεις αὐτές ἦταν ἀπατεωνίστικες.¹⁰ Φαίνεται ὅτι οἱ «ἐπαφές μέ πνεύματα» πού περιγράφει ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός ἀντιπροσωπεύουν εὐσεβεῖς πόθους μᾶλλον παρὰ τήν πραγματικότητα· αὐτό ὅμως δέν ἐπηρεάζει τά ὅσα ἐκείνη καί ἄλλοι διδάσκουν σχετικά μέ τή μετά θάνατον ζωή.

Ἡ ἀποκρυφιστική διδασκαλία τῶν σύγχρονων ἐρευνητῶν

Ἡ διδασκαλία τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός καί ἄλλων σύγχρονων ἐρευνητῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς συνοψίζεται σέ πέντε κύρια σημεῖα πού θά ἀναπτύξουμε ἀμέσως παρακάτω. Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός διατυπώνει αὐτά τά σημεῖα μέ τή βεβαιότητα τοῦ ἀτόμου πού θεωρεῖ ὅτι ἔχει ἄμεση ἐμπειρία τοῦ «ἄλλου κόσμου»· ὅμως, καί ἐπιστήμονες ὅπως ὁ Δρ. Μούντυ, ἄν καί πολύ περισσότερο προσεκτικοί καί ἐπιφυλακτικοί ὡς πρός τό ὕψος τους, τελικά συντελοῦν στό νά προάγεται ἡ ἴδια διδασκαλία. Εἶναι αὐτή ἡ διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς πού διαπερνᾷ τήν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐπο-

10. *The San Diego Union*, 2 Σεπτεμβρίου 1979, σελ. Α-1,3,6,14.

χῆς ἀπό τὰ τέλη τοῦ 20οῦ αἰώνα καί κατά περίεργο τρόπο φαίνεται φυσική σέ ὄλους τούς ὀπαδούς της οἱ ὁποῖοι δέν κατέχουν εἰς βάθος καμιά ἄλλη διδασκαλία.

1. Δέν πρέπει νά φοβόμαστε τό θάνατο. Ὁ Δρ. Μούντυ γράφει: «Ὡστόσο, ὄλοι τους μοῦ δήλωσαν μέ τόν τρόπο τους πώς δέν ἐνιωθαν πιά φόβο ἀπέναντι στό θάνατο».¹¹ Ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ- Ρός ἀναφέρει: «Τά καταγεγραμμένα περιστατικά ἀποκαλύπτουν ὅτι ἡ διαδικασία τοῦ θανάτου εἶναι ὀδυνηρή, ὅμως ὁ ἴδιος ὁ θάνατος... εἶναι μία ἀπολύτως γαλήνια ἐμπειρία, ἀπαλλαγμένη ἀπό πόνο καί φόβο. Ὅλοι ἀνεξαιρέτως ὅσοι βίωσαν μία τέτοια ἐμπειρία δηλώνουν ὅτι αἰσθάνονταν ἠρεμία καί πληρότητα.»¹² Βλέπουμε ἐδῶ ὅτι τό χαρακτηριστικό ὄλων ὅσοι παραπλανῶνται ἀπό τὰ πεπτωκότα πνεύματα εἶναι ἡ βασική ἐμπιστοσύνη πού δείχνουν στίς προσωπικές τους ψυχικές ἐμπειρίες. Κανένα ἀπολύτως στοιχεῖο τῶν σημερινῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν δέν ὑποδηλώνει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ θάνατος θά ἀποτελεῖ μία ἀπλή ἐπανάληψή τους, κι αὐτό ὄχι μόνο γιά λίγα λεπτά, ἀλλά γιά πάντα· αὐτή ἡ πεποίθηση ὅτι οἱ ψυχικές ἐμπειρίες εἶναι εὐχάριστες εἶναι μέρος τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος πού ἐπικρατεῖ σήμερα, καί δημιουργεῖ μία ψευδή αἴσθηση εὐφορίας πού εἶναι ὀλέθρια γιά τήν πνευματική ζωή τοῦ ἀνθρώπου.

2. Δέν ὑπάρχει οὔτε μέλλουσα κρίση οὔτε κόλαση. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Δρ. Μούντυ, μέ βάση τά στοιχεῖα ἀπό τίς συνεντεύξεις του, «ὄλες ἐκεῖνες οἱ παραδοσιακές ἀντιλήψεις γιά τήν τιμωρία πού μᾶς περιμένει στήν ἄλλη ζωή, συνήθως πάνε

11. Moody, ἔ. ἄ., σελ. 68 (92).

12. Δήλωση σέ ρεπορτάζ τῆς Elizabeth Kemf πού δημοσιεύτηκε στήν *East-West Journal*, Μάρτιος 1978, σελ.52.

περίπατο ὕστερα ἀπὸ μιά μεταθανάτια ἐμπειρία. Κι αὐτό, γιατί ὅσοι εἶχαν τέτοιες ἐμπειρίες διαπίστωσαν μέ κατάπληξή τους, πῶς καί ὅταν ἀκόμη ἢ ἀναδρομή στά περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς τους ἀποκάλυψε στό φωτεινό ὄν ἀκόμα καί τά μεγαλύτερα ἁμαρτήματά τους, ἐκεῖνο δέν ἀνταποκρίθηκε οὔτε μέ θυμό οὔτε μέ ὀργή, παρὰ μονάχα μέ κατανόηση καί κάποιες φορές μέ χιοῦμορ.¹³ Ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός, μέ πιό δογματικό ὕφος, παρατηρεῖ τά ἐξῆς γιά τά ἄτομα ἀπὸ τά ὁποῖα πῆρε τίς δικές της συνεντεύξεις: «Ὅλοι ἔχουν μία αἴσθηση πληρότητας. Ὁ Θεός δέν κατακρίνει· κατακρίνει ὁ ἄνθρωπος.»¹⁴ Φαίνεται ὅτι δέν περνάει κἄν ἀπὸ τὸ νοῦ τέτοιων ἐρευνητῶν ὅτι ἡ ἀπουσία κρίσης στίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἴσως εἶναι μία παραπλανητική πρώτη ἐντύπωση ἢ ὅτι ἡ κρίση δέ λαμβάνει χώρα στά πρῶτα λίγα λεπτά μετὰ τὸ θάνατο· οἱ ἐρευνητές αὐτοί ἀπλῶς καί μόνον ἐρμηγεύουν τίς ἐμπειρίες σύμφωνα μέ τὸ θρησκευτικό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖο δέν ἀποδέχεται τὴν πίστη στήν ὑπαρξη κρίσης καί κόλασης.

3. Ὁ θάνατος δέν εἶναι μία τόσο μοναδική καί τελειωτική ἐμπειρία ὅπως τὴν περιγράφει ἡ χριστιανική διδασκαλία, ἀλλὰ μόνο μία ἀνώδνη μετάβαση σέ μία «διευρυμένη κατάσταση συνείδησης». Ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός προσδιορίζει τὸ θάνατο ὡς ἐξῆς: «Ὁ θάνατος εἶναι ἀπλῶς μία ἀποβολή τοῦ φυσικοῦ σώματος, ὅπως ἡ πεταλούδα πού βγαίνει μέσα ἀπὸ τὸ κουκούλι. Εἶναι μία μετάβαση σέ μία διευρυμένη κατάσταση συνείδησης, στήν ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νά ἀντιλαμβάνεται, νά κατανοεῖ, νά γελᾷ, νά ἔχει δυνατότητα

13. Moody, ἔ. ἄ., σελ. 70 (95).

14. Kemf, ἔ. ἄ., σελ. 52.

πνευματικῆς ἀνάπτυξης καί τό μόνο πράγμα πού χάνει εἶναι αὐτό πού δέ χρειάζεται πιά, δηλαδή τό φυσικό του σῶμα. Εἶναι σάν νά ξεφορτώνεσαι τό χειμωνιάτικο παλτό σου μέ τό πού ἔρχεται ἡ ἄνοιξη... αὐτό ἀκριβῶς εἶναι ὁ θάνατος»¹⁵. Θά ἐξηγήσουμε παρακάτω τό πῶς αὐτή ἡ ἄποψη βρῖσκεται σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν ἀληθινή χριστιανική διδασκαλία.

4. Σκοπός τῆς ζωῆς πάνω στή γῆ, καθώς καί τῆς ζωῆς μετά τό θάνατο, δέν εἶναι ἡ αἰώνια σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά μία ἀπεριόριστη διαδικασία «ἐξέλιξης» στήν «ἀγάπη» καί τήν «κατανόηση» καί τήν «αὐτοπραγμάτωση». Σύμφωνα μέ τό Δρα Μούντυ: «ὄσοι λοιπόν εἶχαν κάποια ἐμπειρία θανάτου, γύρισαν στή ζωή μέ καινούριες ἀντιλήψεις κι ἀπόψεις γιά τό θάνατο. Διαπίστωσαν κοντολογίς πῶς ἐκεῖ πέρα δέν ὑπάρχει μιά μονόπλευρη κρίση, καθώς πίστευαν ὡς τότε, παρὰ ἀναπτύσσεται μιά συνεργασία μέ σκοπό τήν ἠθική τελείωση τοῦ ἀτόμου. Σύμφωνα μέ τίς καινούριες αὐτές ἀντιλήψεις ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πνεύματος, κυρίως στους τομεῖς τῆς γνώσης καί τῆς ἀγάπης, συνεχίζεται κι ὕστερα ἀπό τό θάνατο».¹⁶ Μία τέτοια ἀποκρυφιστική ἄποψη γιά τήν μετά θάνατον ζωή δέν προέρχεται ἀπό τίς ἀποσπασματικές ἐμπειρίες πού δημοσιεύονται στίς μέρες μας· προέρχεται, ἀντιθέτως, ἀπό τήν πολύ διαδεδομένη σήμερα ἀποκρυφιστική φιλοσοφία.

5. Οἱ «μεταθανάτιες» καί οἱ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες συνιστοῦν οἱ ἴδιες μία προετοιμασία γιά τήν μετά θάνατον ζωή. Ἡ παραδοσιακή χριστιανική προετοιμασία γιά τήν αἰώνια ζωή – μέσω τῆς πίστεως, τῆς μετάνοιας, τῆς συμμε-

15. Στό ἴδιο σελ. 50.

16. Moody, σελ. 70 (96).

τοχῆς στά Μυστήρια καί τοῦ πνευματικοῦ ἀγώνα – ἔχει ἐλάχιστη σημασία συγκρινόμενη μέ τήν αὐξημένη «ἀγάπη» καί «κατανόηση» πού ἐμφυσοῦν οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες· συγκεκριμένα, ὅπως γιά παράδειγμα στό πρόγραμμα πού ἐπινόησαν σέ συνεργασία οἱ Δρες Κιοῦμπλερ-Ρός καί Ρόμπερτ Μόνροου, μπορεῖ κάποιος νά ἐκπαιδεύσει στίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες ἀσθενεῖς πού βρῖσκονται στά τελικά στάδια τοῦ θανάτου «ἔτσι ὥστε οἱ ἄνθρωποι αὐτοί νά ἔχουν σύντομα μία ἀντίληψη γιά τό τί τούς περιμένει στόν ἄλλο κόσμο».¹⁷ Ἔνας ἀπό τούς ἀνθρώπους μέ τούς ὁποίους μίλησε ὁ Δρ. Μούντυ δηλώνει κατηγορηματικά: «Ὁ λόγος πάντως πού ὁ θάνατος δέ μέ φοβίζει πλέον εἶναι ὅτι τώρα ξέρω πού θά πάω, μόλις φύγω ἀπό τούτη τή ζωή, ἐπειδή πῆγα κιόλας ἐκεῖ πέρα».¹⁸ Τί τραγική καί ἀβάσιμη αἰσιοδοξία!

Καθένα ἀπό τά ἀνωτέρω πέντε σημεῖα εἶναι μέρος τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνευματισμοῦ τοῦ 19ου αἰώνα ὅπως ἀποκαλύφθηκε ἐκείνη τήν ἐποχή ἀπό τά ἴδια τά «πνεύματα» μέσω τῶν μέντιουμ. Πρόκειται γιά διδασκαλία κυριολεκτικά ἐπινοημένη ἀπό τούς δαίμονες μέ τή μοναδική σαφή πρόθεση νά καταρτίσει τήν παραδοσιακή χριστιανική διδασκαλία περὶ τῆς μετά θάνατον ζωῆς καί νά μεταβάλει τήν ὅλη ἀντίληψη τῆς ἀνθρωπότητας περὶ θρησκείας. Ἡ ἀποκρυφιστική φιλοσοφία πού σχεδόν μονίμως συνοδεύει καί «χρωματίζει» τίς σημερινές «μεταθανάτιες ἐμπειρίες» εἶναι ἀπλῶς μία ἐμφιλοχώρηση σέ ἐκλαϊκευμένη μορφή τοῦ ἀποκρυφιστικοῦ Πνευματισμοῦ τῆς Βικτοριανῆς ἐποχῆς· εἶναι ἓνα σύμπτωμα

17. David R. Wheeler, *Journey to the Other Side*, σελ. 92.

18. Moody, ἔ. ἀ., σελ. 69 (94).

τῆς ἐξανέμισης τῶν αὐθεντικῶν Χριστιανικῶν ἀντιλήψεων ἀπό τή συνείδηση τῶν λαῶν τῆς Δύσης. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἡ ἴδια ἡ «μεταθανάτια» ἐμπειρία δέ συνδέεται μέ τήν ἀποκρυφιστική φιλοσοφία πού διαδίδεται μέσω αὐτῆς· ἡ ἐμπειρία προάγει τή συγκεκριμένη φιλοσοφία ὄχι ἐπειδή τό περιεχόμενό της αὐτό καθ' ἑαυτό εἶναι ἀπόκρυφο, ἀλλά ἐπειδή τά βασικά ἐχέγγυα καί ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ πού κάποτε προφύλασσαν τούς ἀνθρώπους ἀπό μία τέτοια ξένη φιλοσοφία ἔχουν σήμερα σέ μεγάλο βαθμό ἐκλείψει, καί σχεδόν ὁποιαδήποτε ἐμπειρία τοῦ «ἄλλου κόσμου» θά χρησιμοποιεῖται στό ἐξῆς γιά τήν προαγωγή τοῦ ἀποκρυφισμοῦ. Στό 19ο αἰῶνα μόνο μερικοί ἐλευθερόφρονες ἢ ἀφορισμένοι πίστευαν στήν ἀποκρυφιστική φιλοσοφία· ὅμως σήμερα εἶναι τόσο πολύ διαδεδομένη ὥστε καθένas ὁ ὁποῖος δέν ἀσπάζεται συνειδητά μία δική του φιλοσοφία συνήθως τήν ἀποδέχεται τελείως «φυσιικά».

Τό «μῆνυμα» τῶν σύγχρονων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν

Γιατί ὅμως, τελικά, οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες συζητιοῦνται τόσο πολύ σήμερα, καί ποιά ἡ σημασία τους ὡς σημεῖα τοῦ «πνεύματος τῶν καιρῶν»; Ὁ πιό φανερός λόγος γι' αὐτό εἶναι ἡ ἐφεύρεση κατά τά τελευταῖα χρόνια νέων τεχνικῶν ἀνάληψης τῶν «κλινικῶς νεκρῶν» ἀτόμων, οἱ ὁποῖες ἐπιτρέπουν νά ὑπάρχουν ἀναφορές τέτοιων ἐμπειριῶν συχνότερα ἀπό ποτέ ἄλλοτε. Τό παραπάνω γεγονός σαφῶς βοηθᾷ νά ἐρμηνεύσουμε τήν ποσοτική αὔξηση τῶν μαρτυριῶν γιά «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, δέν ἐπαρκεῖ ὅμως καθόλου ὥστε νά ἐρμηνεύσει τήν ἐπίδραση τῶν ἐμπειριῶν

αὐτῶν στή στάση τῆς ἀνθρωπότητας ὡς πρός τά πνευματικά ζητήματα καί στήν ἀλλαγὴ τῆς ἄποψης γιά τή μετά θάνατον ζωή στήν ὁποία συντελοῦν. Μία βαθύτερη ἐρμηνεῖα ἐντοπίζεται στήν ὁλοένα καί περισσότερο θετική στάση καί εὐαισθησία τῶν ἀνθρώπων ἀπέναντι στίς «πνευματικές» καί «ψυχικές» ἐμπειρίες γενικά, κάτω ἀπό τή σημαντικά αὐξανόμενη ἐπιρροή τῶν ἀποκρυφιστικῶν ἰδεῶν ἀφενός, καί τή φθίνουσα παρακμάζουσα ἐπικράτηση τόσο τοῦ οὐμανιστικοῦ ὕλισμοῦ ὅσο καί τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Γιά μία ἀκόμη φορά, ἡ ἀνθρωπότητα ὀδηγεῖται στήν ἀποδοχή τῆς δυνατότητας ἐπικοινωνίας μέ κάποιον «ἄλλο κόσμο».

Ἐπίσης, αὐτός ὁ «ἄλλος κόσμος» φαίνεται διάνοικτος πρός μία ἀνθρωπότητα πού ἐπιθυμεῖ διακαῶς νά τόν διώσει. Ἡ «ἐκρηξη ἀποκρυφισμοῦ» τῶν τελευταίων χρόνων ἔχει προκληθεῖ ἀπό – καί μέ τή σειρά της συνετέλεσε ὥστε νά προκληθεῖ ἐκ νέου – μία θεαματική αὐξηση τῶν κάθε εἴδους σύγχρονων «παραφυσικῶν» ἐμπειριῶν. Οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, κατά τίς ὁποῖες ὑπάρχει ἐλάχιστη ἢ καί καθόλου συνειδητή ἐπιθυμία γιά ἐπαφή μέ τόν «ἄλλο κόσμο», βρίσκονται στό ἕνα ἄκρο τοῦ φάσματος αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν στό ἄλλο βρίσκονται οἱ δραστηριότητες τῆς σύγχρονης μαγείας καί τοῦ σατανισμοῦ, οἱ ὁποῖες διακρίνονται ἀπό μία συνειδητή ἀπόπειρα ἐπαφῆς ἀκόμα καί ὑπηρέτησης τῶν δυνάμεων τοῦ «ἄλλου κόσμου»· καί κάπου ἀνάμεσα σέ αὐτά τά δύο ἄκρα ἐντάσσονται οἱ μυριάδες παραλλαγές τῶν σημερινῶν ψυχικῶν ἐμπειριῶν, ἀπό τό «λύγισμα τῶν κουταλιῶν» τοῦ Γιούρι Γέλλερ καί τίς παραψυχολογικές ἐμπειρίες σέ «ἐξωσωματικά» ταξίδια καί ἄλλα παρόμοια, ἕως τίς UFO-ἐπαφές καί ἀπαγωγές. Εἶναι σημαντικό τό ὅτι πολλές ἀπό τίς «παραφυσικές» ἐμπειρίες διώνονται ἀπό «Χριστιανούς», καί

ἓνα εἶδος αὐτῶν, οἱ λεγόμενες «χαρισματικές», εἶναι εὐρέως ἀποδεκτό ὡς γνήσια Χριστιανικό φαινόμενο.¹⁹ Ὡστόσο, στήν πραγματικότητα, ἡ ἀνάμειξη τῶν «Χριστιανῶν» σέ ὅλες αὐτές τίς ἐμπειρίες ἀποτελεῖ ἀπλῶς μία ἐντυπωσιακή ἔνδειξη τοῦ πόσο πολύ ἔχει ἐκλείψει στίς μέρες μας ἡ χριστιανική ἐρμηνεία τῶν ἀποκρουφιστικῶν ἐμπειριῶν.

Ὁ ἀποθανὼν Ἄρθουρ Φόρντ, ἀπό τά πιό ἀξιόλογα μέντιουμ τοῦ 20οῦ αἰώνα, ἓνα πρόσωπο πρὸς τό ὁποῖο αὐτός ὁ ἴδιος ὁ ἀξιανόμενος σεβασμός ἐκ μέρους τόσο «Χριστιανῶν» ὅσο καί ἄθεων οὐμανιστῶν ἀποτελεῖ ἓνα ἀπό τά «σημεῖα τῶν καιρῶν», προέδῃ σέ ἓναν ἀποκαλυπτικό ὑπαινιγμό σχετικά μέ τή σημασία τόσο τῆς ἀξιανόμενης ἀποδοχῆς τῶν ἀπόκρουφον ἐμπειριῶν ὅσο καί τῆς ἐπίσης ἀξιανόμενης δεκτικότητας πρὸς αὐτές : «Ἡ ἐποχή τοῦ ἐπαγγελματία μέντιουμ ὀδεύει πρὸς τό τέλος της. Χρησιμεύσαμε ὡς πειραματόζωα. Μέσω ἡμῶν, οἱ ἐπιστήμονες ἀπέκτησαν κάποιες γνώσεις σχετικά μέ τίς ἀναγκαῖες συνθῆκες γιά νά συμβεῖ ἡ ἐπαφή μέ τόν κόσμο τῶν πνευμάτων».²⁰ Μέ ἄλλα λόγια: ἡ ἀπόκρουφη ἐμπειρία, μέχρι πρότινος περιορισμένη σέ λίγους «μυημένους» ἔχει γίνει προσβάσιμη σέ χιλιάδες κοινούς θνητούς. Φυσικά, αὐτό δέν ὀφείλεται πρωτίστως στήν ἐπιστήμη, ἀλλά στήν ἀξιανόμενη ἀποξένωση τῆς ἀνθρωπότητας ἀπό τό Χριστιανισμό καί τή δίψα της γιά πρωτόγνωρες «θρησκευτικές

19. Μία ἐξέταση τῆς «χαρισματικῆς» κίνησης ὡς μεντιουμιστικοῦ φαινομένου περιέχεται στό βιβλίο τοῦ π. Σεραφεῖμ Ρόουζ *Orthodoxy and the religion of the future*, St.Herman Monastery Press 1979, κεφ.7.

Τό βιβλίο κυκλοφορεῖ στήν Ἑλλάδα μέ τίτλο: *Ἡ Ὀρθοδοξία καί ἡ Θρησκεία τοῦ Μέλλοντος*, μτφρ.Μαρίας Δημητριάδου, Ἐκδ. «Ἐργήροση», Ἀθήνα 2000.

20. *Psychics*, ἀπό τούς ἐκδότες τοῦ *Psychic Magazine*, Harper & Row, Νέα Ὑόρκη 1972, σελ. 23.

ἐμπειρίες». Πρίν ἀπό ἕναν αἰώνα περίπου, μόνο τά μέντιουμ καί διάφοροι περιθωριακοί πού συμμετείχαν σέ θρησκευτικές λατρεῖες ἔρχονταν σέ ἐπαφή μέ «πνευματικούς ὀδηγούς», ἐπιδίδονταν σέ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, ἢ «λαλοῦσαν γλώσσες»· σήμερα αὐτές οἱ καταστάσεις ἔχουν γίνει σχετικά συχνές καί ὅλα τά κοινωνικά στρώματα τίς δέχονται σάν κάτι συνηθισμένο.

Αὐτή ἡ ἀξιοσημείωτη αὐξηση ἐμπειριῶν τοῦ «ἄλλου κόσμου» στίς μέρες μας ἀποτελεῖ ἀναμφίδολα ἕνα ἀπό τά σημεῖα τοῦ ἐπερχόμενου τέλους αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας, ἀφοῦ περιγράφει διάφορες ὁράσεις καί ἐμπειρίες τῆς μετά θάνατον ζωῆς στούς *Διαλόγους* του, παρατηρεῖ ὅτι «μέ ξεκάθαρες ἀποκαλύψεις καί φανερώσεις ὁ μέλλον αἰώνας δείχνει νά παρουσιάζεται καί νά διανοίγεται σέ μᾶς... ὅσο ὁ παρῶν αἰώνας πλησιάζει στό τέλος του, τόσο ὁ μέλλον αἰώνας λόγω τῆς ἴδιας τῆς ἐγγύτητας σάν νά ἀγγιζέται ἤδη κάπως καί διανοίγεται μέ ὅλο καί πιό ἐκδηλα σημεῖα... τό τέλος αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἀναμιγνύεται μέ τήν ἀρχή τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.»²¹

Ἐντούτοις ὁ ἅγ. Γρηγόριος προσθέτει ὅτι ἀκόμα καί διά μέσου αὐτῶν τῶν ὁράσεων καί ἀποκαλύψεων – πολύ πιό συχνῶν στήν ἐποχή μας ἀπ' ὅ,τι στή δική του – ἔχουμε μία ἀτελή ἀντίληψη τῶν ἀληθειῶν τῆς μελλοντικῆς ζωῆς, ἐπειδή «κατά τόν ἴδιο τρόπο πού, ὅταν τελειώνει ἡ νύκτα καί ἀρχίζει νά ἀνατέλλει ἡ ἡμέρα, πρίν τήν ἀνατολή τοῦ ἡλίου, κατά κάποιον τρόπο ἀνακατεῦνται μαζί τό σκοτάδι μέ τό φῶς...

21. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, μτφρ. Στεφάνου δ.μ., μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου, «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἀγία Ἄννα, Ἁγιον Ὄρος 1988, IV, 43, σελ. 348.

εἶναι σάν νά βλέπουμε τό θολό εἶδωλό τους μπροστά στόν ἥλιο σέ κάποια χαραυγή τοῦ νοῦ μας». ²² Πράγματι, πόσο ἰσχύει κάτι τέτοιο γιά τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες! Ποτέ ἄλλοτε ἢ ἀνθρωπότητα δέν εἶχε στή διάθεσή της τόσο ἐντυπωσιακές καί σαφεῖς ἀποδείξεις – ἢ τουλάχιστον «ἐνδείξεις» – περί τῆς ὑπαρξης ἑνός ἄλλου κόσμου, περί τῆς συνέχισης τῆς ζωῆς μετά τό θάνατο τοῦ σώματος, περί τῆς ὑπαρξης μίας ψυχῆς ἢ ὁποῖα ἐπιζεῖ καί μάλιστα ἔχει ἀκόμα περισσότερο διευρυμένη ἀντίληψη μετά τό θάνατο. Γιά ἕναν ἄνθρωπο μέ σαφή κατανόηση τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, οἱ σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες δέν μποροῦν νά ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρά μία ἐντυπωσιακή ἐπιβεβαίωση τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας σχετικά μέ τήν κατάσταση τῆς ψυχῆς ἀμέσως μετά τό θάνατο· ἀκόμα καί οἱ σημερινές ἀποκρυφες ἐμπειρίες δέν ἐπιβεβαιώνουν τίποτε ἄλλο παρά τήν ὑπαρξη καί τή φύση τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πεπτωκότων πνευμάτων.

Ὅμως γιά τούς ὑπόλοιπους, συμπεριλαμβανομένων τῶν περισσότερων ἀπό αὐτούς πού ἀκόμα ἀποκαλοῦν τούς ἑαυτούς τους χριστιανούς, ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ σημερινές ἐμπειρίες, ἀντί νά ἐδραιώνουν μέσα τους τίς ἀλήθειες τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀντιθέτως τούς ἀποπροσανατολίζουν ἀπό τήν ὀρθή πίστη καί διδασκαλία, προετοιμάζοντας τό ἔδαφος γιά τήν ἐπερχόμενη βασιλεία τοῦ ἀντίχριστου. Πράγματι, ἀκόμα καί αὐτοί πού ἐπιστρέφουν ἀπό τούς «νεκρούς» σήμερα δέν μποροῦν νά πείσουν τήν ἀνθρωπότητα νά μετανοήσῃ: *«Ei Mwü-séws kai tōn prophētōn ouk akouousin, oudē ean tis ek*

22. Στό ἴδιο σελ. 368.

νεκρῶν ἀναστῆ πεισθήσονται» (Κατά Λουκᾶν 16:31).²³ Τελικά, μόνον ὅσοι ἔχουν πίστη στό «Μωϋσῆ καί τοὺς Προφῆτες», δηλαδή στήν πληρότητα τῆς ἀποκαλυμμένης ἀλήθειας, εἶναι ἱκανοί νά κατανοήσουν τό ἀληθινό νόημα τῶν σημερινῶν ἐμπειριῶν. Αὐτό πού ἡ ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα «διδάσκεται» ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες δέν εἶναι ἡ ἀνάγκη γιά μετάνοια καί τό δεδομένο τῆς ἐγγύτητας τῆς κρίσης τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἓνα περίεργο, σαγηνευτικό νέο «εὐαγγέλιο» εὐχάριστων «ὑπερκόσμιων» ἐμπειριῶν καί ἡ κατάργηση τοῦ φόβου θανάτου, ἑνός αἰσθήματος πού ὁ Θεός δημιούργησε, ὥστε νά ἀφυπνίσει τόν ἄνθρωπο σχετικά μέ τήν πραγματική ὕπαρξη τοῦ ἀληθινοῦ ἄλλου κόσμου τοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης.

Ἡ Ἄρθουρ Φόρντ καθιστᾶ ἐντελῶς σαφές ὅτι ἡ ὅλη ἀποστολή του ὡς μέντιουμ, ὅπως ἐπίσης καί κάθε ἄλλου μέντιουμ, ἦταν νά «χρησιμοποιήσω ὅλα τά ἰδιαίτερα χαρίσματα πού μοῦ δόθηκαν ὥστε νά ἀπομακρύνω διά παντός τή σκιά τοῦ φόβου τοῦ θανάτου ἀπό τό μυαλό τῶν ἀνθρώπων.»²⁴ Ἰδιο εἶναι καί τό μήνυμα τῆς Δρος Κιοϋμπλερ-Ρός, ἀλλά καί τό «ἐπιστημονικό» συμπέρασμα ἐρευνητῶν ὅπως ὁ Δρ. Μούντυ: «ὁ “ἄλλος κόσμος” εἶναι εὐχάριστος, ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά τρέμει τήν εἴσοδό του σέ αὐτόν». Πρίν δύο αἰῶνες ὁ Ἑμάνιουελ Σβέντενμποργκ συνόψισε τήν «πνευματικότητα» ὅσων πιστεύουν σέ ἓναν τέτοιον κόσμο ὡς ἐξῆς: «Μοῦ ἐπετράπη νά ἀπολαύσω ὄχι μόνον τίς χαρές τοῦ σώματος καί τῶν αἰσθήσεων, ὅπως οἱ ἄνθρωποι πού ζοῦν στόν κόσμο μας,

23. «Ἐάν δέν ἀκοῦνε τόν Μωϋσῆν καί τοὺς προφῆτας, δέν θά πειθοῦν καί ἂν ἀκόμη ἀναστηθῆ κάποιος ἀπό τοὺς νεκρούς» (Κατά Λουκᾶν 16:31).

24. Arthur Ford, *The Life Beyond Death*, G.P. Putnam's Sons, Νέα Ὑόρκη, 1971, σελ.153.

ἀλλά ἐπίσης μοῦ ἐπετρόπη νά ἀπολαύσω τέτοιες εὐδαιμονίες καί ἡδονές τῆς ζωῆς πού, πιστεύω, κανένας ἄνθρωπος σέ ὀλόκληρο τόν κόσμο δέν εἶχε ποτέ πρὶν ἀπολαύσει, καί πού ἦταν πιό ἔντονος καί πιό ἐξαίσιες ἀπ' ὅσο κανεῖς θά μποροῦσε ποτέ νά φανταστεῖ καί νά πιστέψει... Πιστέψτε με, ἐάν ἤξερα ὅτι ὁ Κύριος θά μέ καλοῦσε κοντά Του αὐριο, θά φώναζα τούς μουσικούς νά παίξουν σήμερα γιά μένα, ὥστε γιά μία ἀκόμα φορά νά εἶμαι πραγματικά χαρούμενος σέ αὐτόν τόν κόσμο». Ὅταν προεῖπε τήν ἡμερομηνία τοῦ θανάτου του στή σπιτονοικοκυρά του, ἦταν τόσο εὐχαριστημένος «σάν νά ἐπρόκειτο νά φύγει γιά διακοπές, νά πάει σέ κάποια γιορτή.»²⁵

Θά ἀντιπαραθέσουμε τώρα αὐτήν τή στάση μέ τήν ἀληθινή χριστιανική στάση ἀπέναντι στό θάνατο στή διάρκεια τῶν αἰώνων καί θά διαπιστώσουμε ὡς συνέπεια πόσο ἐπικίνδυνη εἶναι γιά τήν ψυχή ἡ ἔλλειψη διάκρισης ὅσον ἀφορᾷ τίς «πνευματικές ἐμπειρίες», ἡ ἀπόρριψη τῶν ἐχεγγύων πού παρέχει ἡ χριστιανική διδασκαλία!

Ἡ Χριστιανική στάση ἀπέναντι στό θάνατο

Ἡ ἀποκρυφιστική διδασκαλία γιά τή μετά θάνατον ζωή, παρότι καταλήγει νά ἀπέχει πολύ ἀπό τήν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων, ἐντούτοις ἔχει πράγματι ὡς ἀφετηρία μία ἀναμφισβήτητη Χριστιανική ἀλήθεια: ὅτι ὁ θάνατος τοῦ σώματος δέν ἀποτελεῖ τό τέλος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἀλλά μόνον τήν ἀρχή μίας νέας κατάστασης γιά τήν ἀνθρώπινη προσωπικότητα, ἡ ὁποία συνεχίζει τήν ὑπαρξή της ἀνεξάρτητα ἀπό τό

25. Ὅπως παρατίθεται στό διβλίο τοῦ George Trobridge, *Swedenborg: Life and Teaching*, Swedenborg Foundation, Νέα. Ὑόρκη 1968, σελ. 175, 276.

σῶμα. Ὁ θάνατος, πού δέ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ ἀλλὰ ἐπῆλθε στὴ δημιουργία ἐξαιτίας τῆς ἁμαρτίας τοῦ Ἀδάμ στὸν παράδεισο, εἶναι ἡ πῶς ἐντυπωσιακὴ μορφή μὲ τὴν ὁποία ἐκδηλώνεται ἡ πεπτωκυῖα φύση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν αἰωνιότητα ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὸ πῶς ἀντιμετωπίζει τὸν δικό του θάνατο καὶ τὸ πῶς προετοιμάζεται γι' αὐτόν.

Ἡ ἀληθινὴ Χριστιανικὴ στάση ἀπέναντι στοῦ θάνατο ἐμπεριέχει στοιχεῖα τόσο φόβου ὅσο καὶ ἀβεβαιότητας, ἀκριβῶς αὐτὰ τὰ αἰσθήματα πού ὁ ἀποκρυφισμὸς ἐπιδιώκει νὰ ἀκρωώσει. Ὡστόσο, στὴ Χριστιανικὴ στάση ἀπουσιάζει παντελῶς ὁ ἀπελπισμένος φόβος πού μπορεῖ νὰ αἰσθάνονται αὐτοὶ πού πεθαίνουν χωρὶς νὰ ἐλπίζουν καθόλου σὲ μία αἰώνια ζωὴ· ὁ χριστιανός, ἔχοντας ἀναπαυμένη τὴ συνείδησή του πλησιάζει τὸ θάνατο χωρὶς ταραχὴ καί, ἀνάλογα μὲ τὸ πόση χάρη ἔχει δεχθεῖ ἀπὸ τὸ Θεό, ἀκόμα καὶ μὲ μία ὀρισμένη αἴσθηση βεβαιότητας. Ἄς δοῦμε τώρα τὰ παραδείγματα χριστιανικοῦ θανάτου ἀπὸ δύο ἄγιους γέροντες πού ἔζησαν στὴν ἔρημο τῆς Αἰγύπτου τὸν 5ο αἰώνα:

«Ἐνῶ δέ σίμωνε ἡ κοίμησή του, ἔμεινε τρεῖς μέρες ἔχοντας ἀνοιχτὰ τὰ μάτια καὶ ἀκίνητα. Καὶ τὸν σκούντησαν οἱ ἀδελφοί, λέγοντας: “Ἀβδᾶ Ἀγάθων, ποῦ εἶσαι;”. Τούς λέγει: “Μπροστὰ στοῦ κριτήριου τοῦ Θεοῦ στέκομαι”. Τοῦ λέγουν: “Καὶ σύ φοβᾶσαι, πάτερ;” Τούς ἀπαντᾷ: “Βέβαια, ἔβαλα ὅλη μου τὴ δύναμη γιὰ νὰ φυλάξω τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ ἄνθρωπος εἶμαι. Ποῦθε νὰ ξέρω ἂν ὁ κόπος μου ὑπῆρξε θεάρεστος;” Τοῦ λέγουν οἱ ἀδελφοί: “Δέν ἔχεις πεποίθηση ὅτι ὁ κόπος σου ἦταν σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ;”. Τούς ἀπαντᾷ ὁ γέρον: “Δέν ἔχω βεβαιότητα, πρὶν συναντηθῶ μὲ τὸ Θεό. Γιατί ἀλλιῶς κρίνει ὁ Θεός καὶ ἀλλιῶς οἱ ἄνθρωποι”.

Καί καθὼς ἤθελαν νά τοῦ πάρουν καί ἄλλα λόγια, τούς λέγει: “Κάντετέ μου τή χάρη, μή μοῦ μιλάτε πλέον, γιατί εἶμαι ἀπασχολημένος. Καί παρέδωσε τό πνεῦμα μέ χαρά. Καί τόν ἔβλεπαν νά τούς φεύγει, καθὼς κάποιος ἀσπάζεται τούς φίλους καί ἀγαπημένους του».²⁶

Ἄκόμα καί μεγάλοι ἅγιοι πού πεθαίνουν ἐν τῷ μέσῳ ἐκδηλῶν σημείων τῆς Θείας Χάριτος διατηροῦν μία νηφαλιότητα καί ταπεινοφροσύνη ὅσον ἀφορᾶ τή δική τους σωτηρία.

«Ἐλεγον γιά τόν Ἀβδά Σισῶη, ὅτι, ὅταν ἔμελλε νά τελευτήσει καί κάθονταν οἱ πατέρες γύρω του, ἔλαμψε τό πρόσωπό του σάν τόν ἥλιο. Καί τούς λέγει: “Νά, ὁ Ἀβδάς Ἀντώνιος ἦλθε”. Καί μετά ἀπό λίγο, λέγει: “Νά, ἡ χορεία τῶν προφητῶν ἦλθε”. Καί πάλι τό πρόσωπό του περίσσια ἔλαμψε καί εἶπε: “Νά, ἡ χορεία τῶν ἀποστόλων ἦλθε”. Καί ἔλαμψε πάλι τό πρόσωπό του πιά πολύ. Καί ἰδοῦ, ἦταν σάν νά μιλοῦσε μέ κάποιους. Καί τόν ρώτησαν οἱ γέροντες, λέγοντας: “Μέ ποιόν μιλάς, πάτερ;”. Καί ἐκεῖνος εἶπε: “Νά, οἱ Ἄγγελοι ἦλθαν νά μέ πάρουν καί παρακαλῶ νά μέ ἀφήσουν γιά νά μετανοήσω λίγο ἀκόμη”. Καί τοῦ λέγουν οἱ γέροντες: “Δέν ἔχεις ἀνάγκη νά μετανοήσης, πάτερ”. Καί τούς εἶπε ὁ γέρον: “Σᾶς δεβαιῶνω, ὅτι δέν βλέπω νά ἔχω κάμει ἀρχή”. Καί πληροφορήθηκαν ὅλοι ὅτι εἶναι τέλειος. Καί πάλι, ξαφνικά, ἔγινε τό πρόσωπό του σάν τόν ἥλιο. Καί φοβήθηκαν ὅλοι. Καί τούς λέγει: “Βλέπετε, ὁ Κύριος ἦλθε καί λέγει: Φέрте μου τό σκεῦος τῆς ἐρήμου”. Καί εὐθύς παρέδωσε τό πνεῦμα. Καί ἔγινε σάν ἀστραπή. Καί γέμισε ὅλο τό κελλί ἀπό εὐωδία.»²⁷

26. *Εἶπε Γέρον...*, Τό «Γεροντικόν» σέ νεοελληνική ἀπόδοση ὑπό Βασιλείου Πέντζα, Ἐκδ. «Αστὴρ» Ἀλ. καί Ἐ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1992, σελ. 38.

27. Στό ἴδιο, σελ. 246.

Πόσο διαφέρει αὐτή ἢ νηπιική χριστιανική στάση συγκρινόμενη μέ τήν ἐπιπόλαιη στάση μερικῶν μὴ Ὁρθόδοξων σημερινῶν Χριστιανῶν οἱ ὁποῖοι θεωροῦν ὅτι εἶναι ἤδη «σεσωσμένοι» καί ὅτι δέν πρόκειται κἄν νά ὑποστοῦν τήν κρίση ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἐπομένως δέν ἔχουν κανένα λόγο νά φοβοῦνται τὸ θάνατο. Μία τέτοια στάση, εὐρέως διαδεδομένη μεταξύ τῶν σημερινῶν Προτεσταντῶν, στήν πραγματικότητα δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τήν ἀποκρυφιστική ἰδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά φοβᾶται τὸ θάνατο ἐπειδή δέν ὑπάρχει αἰώνια καταδίκη· ἀναμφισβήτητα, ἂν καί ἀκουσίως, ἡ ἰδέα αὐτή ἔχει συντελέσει στή διαμόρφωση τῆς ἀνωτέρω στάσης. Τόν 11ο αἰώνα, στά Ἑρμηνευτικά του σχόλια στά Εὐαγγέλια, καί συγκεκριμένα στό Κατά Ματθαῖον 22:14 “*Πολλοὶ γὰρ εἰσὶ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί*”,²⁸ ὁ ὄσιος Θεοφύλακτος ἀπὸ τῆ Βουλγαρία ἔγραψε: «Πολλοὶ ἄνθρωποι ἐξαπατοῦν τόν ἑαυτό τους μέ μία μάταιη ἐλπίδα· νομίζουν ὅτι θά κληρονομήσουν τῆ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν καί θά ἐνωθοῦν μέ τὸ χορὸ τῶν ἀναπαυόμενων στό ὕψος τῶν ἀρετῶν, ἔχοντας ὑπερβολική ἰδέα γιὰ τόν ἑαυτό τους. Πολλοὶ καλοῦνται, ἀφοῦ ὁ Θεὸς καλεῖ πολλούς, μᾶς καλεῖ, μάλιστα, ὅλους· ὅμως λίγοι εἶναι οἱ ἐκλεκτοί, λίγοι σώζονται, λίγοι εἶναι ἄξιοι νά τοὺς ἐπιλέξει ὁ Θεός».

Ἡ ὁμοιότητα μεταξύ τῆς ἀποκρυφιστικῆς φιλοσοφίας καί τῆς κοινῆς Προτεσταντικῆς ἀποψῆς ἀποτελεῖ ἴσως τόν κύριο λόγο γιὰ τόν ὁποῖο ἔχουν ἀποβεῖ τόσο ἀνεπιτυχεῖς οἱ ἀπόπειρες μερικῶν Εὐαγγελικῶν Προτεσταντῶν²⁹ νά κρίνουν τίς

28. «Διότι πολλοὶ εἶναι οἱ καλεσμένοι, ὀλίγοι ὅμως εἶναι οἱ ἐκλεκτοί.» (Κατά Ματθαῖον 22:14).

29. Βλ. Βιβλιογραφία.

σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἀπό τήν ἄποψη τοῦ «Βιβλικοῦ Χριστιανισμοῦ». Αὐτοί οἱ ἴδιοι ἔχουν χάσει ἕνα τόσο μεγάλο μέρος τῆς παραδοσιακῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας γιά τή μετά θάνατον ζωή, τόν ἐναέριο κόσμο, καί τά ἔργα καί τίς πλάνες τῶν δαιμόνων, πού οἱ κριτικές τους εἶναι συχνά ἀσαφεῖς καί αὐθαίρετες· ἐπίσης ἡ ἱκανότητα διάκρισης τῶν ἐμπειριῶν πού ἐκδηλώνονται σέ αὐτόν τόν κόσμο πολλές φορές δέν εἶναι καλύτερη ἀπό αὐτήν τῶν κοσμικῶν ἐρευνητῶν καί τούς ὀδηγεῖ νά ἐξαπατηθοῦν ὅπως κι ἐκεῖνοι ἀπό ἀπατηλές «χριστιανικές» ἢ «Βιβλικές» ἐμπειρίες τοῦ ἐναέριου κόσμου.

Ἡ ἀληθινή χριστιανική στάση ἀπέναντι στό θάνατο βασίζεται σέ μία ἐπίγνωση τῶν κρίσιμων διαφορῶν ἀνάμεσα σέ αὐτήν καί τήν ἄλλη ζωή. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μόσχας Μακάριος συνοψίζει τή Βιβλική καί Πατερική διδασκαλία στό θέμα αὐτό μέ τά ἀκόλουθα λόγια: «Ὁ θάνατος εἶναι τό ἀπώτατο ὄριο στό ὁποῖο λήγει ἡ περίοδος τοῦ ἀγώνα γιά τήν ὑπαρξη καί ἀρχίζει ἡ ἐποχή τῆς ἀνταμοιβῆς, ἔτσι ὥστε μετά θάνατον νά καθίσταται ἀδύνατη τόσο ἡ μετάνοια ὅσο καί ἡ ἐπανόρθωση τῆς ζωῆς. Ὁ Σωτήρας Χριστός ἐξέφρασε αὐτήν τήν ἀλήθεια στήν παραβολή Του γιά τόν πλούσιο καί τό Λάζαρο, ἀπό τήν ὁποία γίνεται φανερό ὅτι καί ὁ ἕνας καί ὁ ἄλλος ἔλαβαν τήν ἀνταμοιβή τους ἀμέσως μετά τό θάνατο, καί ὁ πλούσιος, ἄσχετα μέ τό πόσο βασανίστηκε στήν κόλαση, δέν μπόρεσε νά λυτρωθεῖ ἀπό τά μαρτύριά του μέσω τῆς μετάνοιας: «μεταξὺ ἡμῶν καί ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται» (Κατά Λουκᾶν 16:26).^{30,31}

30. «Υπάρχει μεταξύ μας ἕνα μεγάλο χάσμα» (Κατά Λουκᾶν 16:26).

31. Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Μόσχας, Ὁρθόδοξη Δογματική Θεολογία, (στά Ρωσικά), τόμ. 2, Ἁγία Πετρούπολη 1883, σελ. 524.

Ὁ θάνατος, ἐπομένως, ἀποτελεῖ αὐτήν ἀκριβῶς τήν πραγματικότητα πού κάνει τόν ἄνθρωπο νά συνειδητοποιήσει τη διαφορά ἀνάμεσα σέ αὐτόν καί τόν ἄλλο κόσμο καί τόν παροτρύνει νά ζήσει τή ζωή τῆς μετάνοιας καί τῆς κάθαρσης κατά τό πολύτιμο χρονικό διάστημα πού τοῦ δίδεται. Ὄταν κάποιος ἀδελφός ρώτησε τόν Ἀβδά Δωρόθεο γιατί τοῦ συνέβαινε νά αἰσθάνεται ἀκηδία ὅταν καθόταν στό κελλί του, ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Ἐπειδή ἀκόμα δέ γνώρισες οὔτε τήν ἀνάπαυση πού προσδοκᾶμε οὔτε τήν κόλαση πού μᾶς περιμένει. Γιατί, ἂν ἤξερες καλά αὐτά τά δυό, καί ἂν ἀκόμα τό κελλί σου ἦταν γεμάτο σκουλήκια, ὥστε νά εἶσαι βουτηγμένος σ' αὐτά μέχρι τό λαιμό, θά ὑπέμενες χωρίς νά ἀκηδιάξεις»³².

Παρομοίως, ὁ ὁσιος Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ δίδασκει: «Ἄν γνώριζες τί χαρά καί τί γλυκύτητα ἀναμένει στόν οὐρανό τήν ψυχή τοῦ δικαίου, τότε θά ἀποφάσιζες νά ὑπομένης μέ εὐγνωμοσύνη, σ' αὐτή τήν πρόσκαιρη ζωή, ὅλα τά θάσσανα, τούς διωγμούς καί τίς συκοφαντίες· ἀκόμη καί ἂν τό ἴδιο τό κελλί μας ἦταν γεμάτο σκουλήκια καί ἂν ἀκόμα τά σκουλήκια κατάτρωγαν τίς σάρκες μας κατά τή διάρκεια ὅλης τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας, καί τότε, μέ ὅλη μας τήν καρδιά, ἔπρεπε νά συγκατατεθεῖμε σ' αὐτό, μόνο καί μόνο γιά νά μή στερηθεῖμε τήν οὐράνια ἐκείνη χαρά τήν ὁποία ἐτοίμασε ὁ Θεός γι' αὐτούς πού τόν ἀγαποῦν.»³³

Ἡ ἀπουσία φόβου ἐκ μέρους ἀποκρυφιστῶν καί Προτε-

32. Ἀβδά Δωροθέου, «Γιά τό φόβο τῆς μελλούσης κολάσεως», *Ἔργα Ἀσκητικά*, Ἔκδ. «Ἐτοιμασία», Ἱεράς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, Καρέας 1993, σελ. 291.

33. Ἀρχιμανδρίτου Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Βίος Ὁσίου Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ*, Ἔκδ. «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 45.

σταντῶν ὁμοίως, μπροστά στό θάνατο, προέρχεται ἄμεσα ἀπό τήν ἀπουσία ἐπίγνωσης περί τοῦ τί ἀναμένει τόν ἄνθρωπο στή μέλλουσα ζωή καί περί τοῦ τί μπορεῖ νά κάνει σήμερα ὥστε νά προετοιμαστεῖ γι' αὐτήν. Ἀντίθετα, ἀποτέλεσμα τῶν ἀληθινῶν ἐμπειριῶν ἢ ὁράσεων τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς εἶναι νά συνταράσσεται ὁ ἄνθρωπος μέχρι τά βάθη τῆς ὑπαρξῆς του καί, στήν περίπτωση πού μέχρι τότε δέν ἔχει ἀκολουθήσει μία ἐν Χριστῷ ζωή, νά τροποποιεῖ ὅλη του τή ζωή ὥστε νά προετοιμαστεῖ γιά αὐτήν πού θ' ἀκολουθήσει. "Ὅταν ὁ ἅγ. Ἀθανάσιος τῶν Σηλαιῶν τοῦ Κιέδου πέθανε καί ἐπανῆλθε στή ζωή μετὰ ἀπό δύο ἡμέρες, οἱ ἄλλοι μοναχοί «τρομοκρατήθηκαν βλέποντάς τον ἄρχισαν τότε νά τόν ρωτοῦν πῶς εἶχε γίνει κάτι τέτοιο, καί τί εἶχε δεῖ καί ἀκούσει ἐνόσω ἦταν ἔξω ἀπό τό σῶμα του. Σέ ὅλες τίς ἐρωτήσεις ἀπάντησε λέγοντας μόνο: "Σῶστε τόν ἑαυτό σας!" Καί ὅταν οἱ ἀδελφοί ἐπίμονα τόν ρωτοῦσαν νά τούς πεῖ κάτι ψυχωφελές, ἐκεῖνος τούς συνέστησε τήν ὑπακοή καί τήν ἀδιάκοπη μετάνοια. Ἀμέσως μετὰ ὁ Ἀθανάσιος ἐγκλείστηκε σέ ἕνα σπήλαιο, ὅπου παρέμεινε συνεχῶς ἐπί δώδεκα χρόνια, χύνοντας ἀκατάπαυστα δάκρυα μέρα καί νύχτα, τρεφόμενος μέ λίγο ψωμί καί νερό μέρα παρά μέρα, καί μή συζητώντας μέ κανέναν γιά ὅλο ἐκεῖνο τό διάστημα. Ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα τοῦ θανάτου του, ἐπανελάβε στούς συγκεντρωμένους ἀδελφούς τίς ἐντολές του γιά ὑπακοή καί μετάνοια, καί ἀπεβίωσε εἰρηνικά ἐν Κυρίῳ»³⁴.

Κατά παρόμοιο τρόπο, στή Δύση, ὁ Βέδας περιγράφει

34. *Εἶπε Γέρον...*, ἔ. ἀ. σελ. 255 Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, Ἔργα, τόμος III, σελ. 129· Βλ. τόν Βίο του στό Kiev-Caves Patericon, Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1967, σελ. 153-55. Ἡ μνήμη τοῦ ἅγ. Ἀθανασίου τοῦ «Ἀναστηθέντος», ἐορτάζεται τήν 2α Δεκεμβρίου.

πῶς ἓνας ἄνδρας ἀπό τή Νορθούμπρια, ἀφοῦ ἦταν νεκρός γιά μία ὀλόκληρη νύχτα, ἐπανήλθε στή ζωή καί διηγήθηκε τά ἑξῆς: «Ἐλευθερώθηκα ἀληθινά ἀπό τή σφιχτή ἀγκαλιά τοῦ θανάτου, καί μοῦ ἐπετράπη νά ζήσω ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους καί πάλι. Ὅμως στό ἑξῆς πρέπει νά υἰοθετήσω ἓναν πολύ διαφορετικό τρόπο ζωῆς καί νά ἐγκαταλείψω τόν προηγούμενο»³⁵. Ἦ Εδῶσε ὅλα τά ὑπάρχοντά του καί ἀποσύρθηκε σέ μία μονή. Ἀργότερα διηγήθηκε ὅτι εἶχε δεῖ καί τόν παράδεισο καί τήν κόλαση, ἀλλά «αὐτός ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ δέν ἐπιθυμοῦσε νά συζητήσει γι' αὐτά καί γιά τά ἄλλα ὅσα εἶχε δεῖ, μέ ἀνθρώπους πού δέ ζοῦσαν πνευματικά, ἀλλά μόνο μέ ὅσους κατατρύχονταν ἀπό τό φόβο τῆς τιμωρίας ἢ χαροποιοῦνταν ἀπό τήν ἐλπίδα τῶν αἰωνίων ἀγαλλιάσεων, καί ἦταν πρόθυμοι νά φυλάξουν τά λόγια του στήν καρδιά τους καί νά ζήσουν στό ἑξῆς μέ ἀγιότητα»³⁶.

Ἀκόμα καί στή σημερινή ἐποχή, ἡ ἀληθινή ἐμπειρία τοῦ ἄλλου κόσμου πού βίωσε ὁ συγγραφέας τοῦ *Unbelievable for many...* τόν συντάραξε σέ τέτοιο βαθμό πού ἄλλαξε ἐντελῶς τή ζωή του, ἔγινε μοναχός, καί προέβη σέ μία καταγραφή τῶν ἐμπειριῶν του πρὸς ἀφύπνιση καί ἄλλων οἱ ὅποιοι, ὅπως κι ἐκεῖνος, ζοῦσαν μέσα στήν ψευδή αἴσθηση ἀσφάλειας πού τοὺς παρεῖχε ἢ ἀπουσία πίστεως στή μέλλουσα ζωή.

Τέτοιες ἐμπειρίες ἀπαντῶνται πολύ συχνά σέ Βίους Ἀγίων καί σέ ἄλλες Ὁρθόδοξες πηγές, καί βρισκονται σέ ἀπόλυτη ἀντίθεση μέ τίς σύγχρονες ἐμπειρίες ἀνθρώπων πού ἔχουν δεῖ τόν «παράδεισο» καί τόν «ἄλλο κόσμο» ἀλλά ἔξακολουθοῦν νά διατηροῦν μία ψευδή αἴσθηση ἀσφάλειας

35. Bede, *A History of the English Church and people*, μτφρ. Leo Shery-Price, Penguin Books, Baltimore 1968, Βιβλίο 5, 12, σελ. 289, 293.

36. Στό ἴδιο, σελ. 289, 293.

θεωρώντας ὅτι εἶναι ἤδη «προετοιμασμένοι» γιά τή μετά θάνατον ζωή καί ὅτι ὁ ἴδιος ὁ θάνατος δέν εἶναι καθόλου κάτι πού πρέπει νά φοβόμαστε.

Ἡ πρωταρχική σπουδαιότητα τῆς ἐνθύμησης τοῦ θανάτου στή χριστιανική ζωή περιγράφεται στό ἐγχειρίδιο τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, τήν *Κλίμακα* τοῦ ἁγ. Ἰωάννη, ὁ Ἔκτος Λόγος τῆς ὁποίας εἶναι εἰδικά ἀφιερωμένος στό θέμα αὐτό: «Ὅπως ὁ ἄρτος εἶναι ἀναγκαιότερος ἀπό κάθε ἄλλη τροφή, ἔτσι καί ἡ σκέψις τοῦ θανάτου ἀπό κάθε ἄλλη πνευματική ἐργασία... Δέν εἶναι δυνατόν νά περάσουμε μέ εὐλάβεια τήν σημερινή ἡμέρα, ἐάν δέν τήν λογαριάσωμε σάν τήν τελευταία τῆς ζωῆς μας»³⁷. Ἡ Ἁγία Γραφή διδάσκει: «*Ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις σου μνησκού τὰ ἔσχατά σου, καί εἰς τὸν αἰῶνα οὐχ ἁμαρτήσεις.*» (*Σοφία Σειράχ ζ' 36*)³⁸. Ὁ ἁγ. Βαρσανούφιος ἀπό τή Γάζα ἔδωσε τήν ἐξῆς συμβουλή σέ ἕναν ἀδελφό: «Ἄς ἐνδυναμώνουμε τίς σκέψεις μας μέ τήν ἐνθύμηση τοῦ θανάτου, τήν ὥρα τοῦ ὁποίου κανεῖς ἄνθρωπος δέ γνωρίζει. Ἄς ἀγωνιζόμαστε νά πράττουμε τό καλό πρὶν ἀποχωρήσουμε ἀπό αὐτήν τή ζωή – ἐπειδή δέ γνωρίζουμε ποιά ἡμέρα θά κληθοῦμε – ὥστε νά ἀποφύγουμε νά βρεθοῦμε ἀπροετοίμαστοι καί νά παραμείνουμε ἐκτός τοῦ νυμφῶνος μαζί μέ τίς πέντε μορῆς παρθένες».³⁹

Ὁ μεγάλος Ἀβδᾶς Ποιμῆν, ὅταν πληροφορήθηκε τό θάνατο τοῦ ἁγ. Ἀρσενίου τοῦ Μεγάλου, εἶπε: «Μακάριος

37. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναιτου, Κλίμαξ, «Λόγος ΣΤ», μτφρ. Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, Ἱερά Μονή Παρακλήτου, ιδ' ἐκδ., Ὁρωπός Ἀττικῆς 2000, σελ. 139, 145.

38. «Εἰς ὅλα τὰ ἔργα καί τὰ λόγια σου νά ἐνθυμῆσαι πάντοτε τὸ τέλος τῆς ζωῆς σου, καί ἔτσι ποτέ δέν θά παρασυρθῆς εἰς ἁμαρτίας.» (*Σοφία Σειράχ ζ' 36*)

39. Βαρσανουφίου καί Ἰωάννου, Ἁγ., *Καθοδήγηση στήν Πνευματική Ζωή* (στῆς Ἑρωταποκρίσεις), Μόσχα 1855, Ἀπόκριση 799

εἶσαι, Ἀδδά Ἀρσένιε, γιατί ἔκλαψες τόν ἑαυτό σου σ' αὐτόν ἐδῶ τόν κόσμο. Γιατί ὅποιος δέν κλαίει τόν ἑαυτό του ἐδῶ κάτω, αἰώνια ἐκεῖ, στήν ἄλλη ζωή, θά κλαίη. Εἴτε λοιπόν ἐδῶ θεληματικά, εἴτε ἐκεῖ ἀπό τίς βασάνους, εἶναι ἀδύνατο νά μήν κλάψη». ⁴⁰

Μόνον ὁ ἄνθρωπος μέ μία σοβαρή χριστιανική θεώρηση τῆς ζωῆς μπορεῖ νά τολμήσει νά πεῖ, ὅπως καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅτι «τὴν ἐπιθυμίαν ἔχω εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι» (Πρὸς Φιλιππησίους 1:23). ⁴¹ Μόνον ὁ ἄνθρωπος πού ἔχει ζήσει τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ τοῦ ἀγώνα καὶ τῆς μετάνοιας, θρηνώντας γιὰ τίς ἁμαρτίες του, μπορεῖ νά πεῖ ὅπως καί ὁ ἅγ. Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων: «Οἱ ἀνόητοι φοβοῦνται τὸ θάνατο ὡς τὸ χεῖριστο τῶν δεινῶν, ἀλλὰ οἱ σοφοὶ τὸν ἀναζητοῦν ὡς ἀνάπαυση μετὰ τὸν κοπιώδη ἀγώνα τους καὶ ὡς τὸ τέλος τῶν δεινῶν τους.» ⁴²

Ὁ ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντιανίνωφ καταλήγει στήν περίφημη «Ὁμιλία περὶ Θανάτου» χρησιμοποιώντας λόγια πού ἰσχύουν καὶ γιὰ ἐμᾶς ἐπίσης, ἕναν αἰώνα πῶς μετά, ὡς ἔκκληση γιὰ τὴν ἐπιστροφή μας στή μία καὶ μόνη χριστιανική στάση ἔναντι τοῦ θανάτου, ἀπορρίπτοντας ὅλες τίς ρόδινες αὐταπάτες τῆς σημερινῆς πνευματικῆς μας κατάστασης καθὼς καὶ ὅλες τίς ψευδεῖς ἐλπίδες σχετικὰ μέ τὴ φύση τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς:

«Ἄς ἀφυπνίσουμε μέσα μας τὴν ἐνθύμηση τοῦ θανάτου, πηγαίνοντας στὰ κοιμητήρια, ἐπισκεπτόμενοι τοὺς ἀρρώ-

40. *Εἶπε Γέρων...*, ἔ. ἀ., σελ. 30.

41. «Ἔχω τὴν ἐπιθυμίαν νά πεθάνω καὶ νά εἶμαι μαζί με τὸν Χριστόν» (Πρὸς Φιλιππησίους 1: 23).

42. St. Ambrose, «Death as a Good», *Seven Exegetical Works*, μτφρ. Michael P. McHugh, Catholic University of America Press, 1972, τόμ. 65, σελ. 94.

στους, παρευρισκόμενοι στό θάνατο καί τήν ταφή τῶν οἰκείων μας, ἐξετάζοντας συχνά καί ἀνανεώνοντας στή μνήμη μας διάφορα περιστατικά θανάτων πού ἔχουμε δεῖ ἢ ἀκούσει... Κατανοώντας τή βραχύτητα τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας καί τή ματαιότητα ὄλων τῶν γήινων ἀποκτημάτων καί προνομιῶν, κατανοώντας τό τρομακτικό μέλλον πού περιμένει αὐτούς πού ἔχουν περιφρονήσει τό Λυτρωτή καί τή λύτρωση καί ἔχουν καθ' ὀλοκληρίαν θυσιάσει τόν ἑαυτό τους στήν ἁμαρτία καί τή φθορά, ἄς ἀποστρέψουμε τούς νοερούς ὀφθαλμούς μας ἀπό τή σταθερή τους προσήλωση στήν παραπλανητική καί σαγηνευτική ὁμορφιά τοῦ κόσμου τούτου πού εὐκολα αἰχμαλωτίζει τήν ἀδύναμη ἀνθρώπινη καρδιά καί τήν ὠθεῖ στό νά τήν ἀγαπᾶ καί νά τήν ὑπηρετεῖ· ἄς τούς στρέψουμε στό φοβερό ἀλλά σωτήριο θέαμα τοῦ θανάτου πού μᾶς περιμένει. Ἔς θρηνήσουμε γιά τίς ἁμαρτίες μας ὅσο ἀκόμα ὑπάρχει καιρός· ἄς πλυθοῦμε, ἄς ἐξαγνισθοῦμε κλαίοντας καί ἐξομολογούμενοι τίς ἁμαρτίες μας πού εἶναι καταγεγραμμένες στά βιβλία τοῦ Παντοκράτορος. Ἔς ἀποκτήσουμε τή χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐτή τή σφραγίδα, αὐτό τό σημάδι ἐκλογῆς καί σωτηρίας· εἶναι ἀπαραίτητη γιά τήν ἀνεμπόδιστη διέλευση ἀπό τόν ἐναέριο κόσμο καί τήν εἴσοδο στίς οὐράνιες πύλες καί κατοικίες... Ἄλιμονο, ἐσεῖς πού ἐξοριστήκατε ἀπό τόν παράδεισο! Σκοπός τῆς ζωῆς μας στή γῆ δέν εἶναι οἱ ἀπολαύσεις, οὔτε οἱ ἐορτασμοί, οὔτε οἱ διασκεδάσεις, ἀλλά ἡ προσπάθεια, μέσω τῆς πίστεως, τῆς μετανοίας καί τοῦ Σταυροῦ, νά συντριψομε τό θάνατο ὅπως ἐκεῖνος μᾶς ἔχει συντριψοῦν καί νά ἀνακτήσουμε τό χαμένο Παράδεισο! Εἶθε ὁ φιλεῦσπλαχνος Θεός νά δωρήσει στούς ἀναγνώστες αὐτῆς τῆς Ὀμιλίας, καί σέ ἐκεῖνον πού τή συνέταξε, μνήμη θανάτου, καί μέ τή μνήμη

αὐτῇ, τὴν ἀπονέκρωσὴ τους ἀπέναντι σέ ὅτιδήποτε μάταιο, καί ζώντας μία ζωὴ μέ στόχο τὴν αἰωνιότητα, νά ἀποβά-
λουν τὸ φόβο ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα τοῦ θανάτου καί νά εἰσέλ-
θουν στὴν εὐλογημένη, αἰώνια, ἀληθινὴ ζωή. Ἄμην.»⁴³

43. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, ᾠ *Ἔργα*, τόμ. III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1886, σελ. 181-183

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑ

Σύνοψη τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περὶ τῆς πορείας τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο

Στά πρώτα ἑννέα κεφάλαια αὐτοῦ τοῦ βιβλίου προσπαθήσαμε νά παρουσιάσουμε μερικές ἀπό τίς βασικές πλευρές τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς ἀποψης γιὰ τὴ μετὰ θάνατον ζωή, ἀντιπαραθέτοντάς τες μέ τὴν εὐρέως διαδεδομένη σύγχρονη ἀποψη καθὼς καὶ μέ παλαιότερες δυτικές ἀπόψεις οἱ ὁποῖες γιὰ διάφορους λόγους διαχωρίστηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαία χριστιανική διδασκαλία. Στὴ Δύση ἡ αὐθεντικὴ Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ ἀγγέλων, περὶ τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πεπτωκότων πνευμάτων, περὶ τῆς φύσης τῶν ἐπαφῶν τοῦ ἀνθρώπου μέ πνεύματα, περὶ παραδείσου καὶ κόλασης, ἔχει χαθεῖ ἢ διαστρεβλωθεῖ, γεγονός πού ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τό νά ἀποδίδεται μία τελείως παραπλανητικὴ ἐρμηνεία στίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ διδασκαλία ἀποτελεῖ τὴ μόνη ἐπαρκὴ ἀπάντηση σέ αὐτὴν τὴν ψευδὴ ἐρμηνεία.

Ἡ πολὺ περιορισμένη ἔκταση τοῦ βιβλίου δέ μᾶς παρείχε τὴ δυνατότητα νά παρουσιάσουμε τὴν πλήρη Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ τοῦ ἄλλου κόσμου καὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Ἀρκεστήκαμε στὴν ἐλάχιστη ἀναγκαία παράθεση τμημάτων αὐτῆς τῆς διδασκαλίας ὥστε νά ἀπαντήσουμε στά ἐρωτήματα πού δημιουργοῦνται ἀπὸ τίς σημερινές

«μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, καί νά γνωρίσουμε στούς ἀναγνώστες τὰ Ὁρθόδοξα κείμενα πού περιέχουν αὐτὴν τὴν διδασκαλία. Στὸ παρὸν κεφάλαιο, ἐν κατακλείδι, θά παρουσιάσουμε μία τελικὴ περίληψη τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας εἰδικά περὶ τῆς πορείας τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο. Ἡ περίληψη αὐτὴ συνίσταται ἀπὸ ἓνα ἄρθρο πού ἔγραψε ἓνα χρόνο πρὶν τὸ θάνατό του ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης Μαξίμοβιτς, ἓνας ἀπὸ τοὺς τελευταίους μεγάλους Ρώσους Ὁρθόδοξους θεολόγους τῆς ἐποχῆς μας. Τὰ λόγια του παρατίθενται ἐδῶ μὲ πλάγιους τυπογραφικούς χαρακτήρες, ἐνῶ μεταξύ τῶν παραγράφων παρεμβάλλονται μὲ τοὺς συνηθισμένους τυπογραφικούς χαρακτήρες ἐπεξηγηματικοὶ τίτλοι, σχόλια, καὶ συγκρίσεις, καθὼς καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ ἔργα διαφόρων Ἀγίων Πατέρων.

Η ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ ΖΩΗ

Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς

*Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν
καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος
(ἀπὸ τὸ Σῦμβολο τῆς Πίστεως)*

Ἀπέραντη καὶ ἀπαρηγόρητη θά ἦταν ἡ θλίψη μας γιὰ τοὺς ἀποδιώνοντες οἰκείους μας, ἐάν ὁ Κύριος δέ μᾶς εἶχε δωρίσει αἰώνια ζωή. Ἡ ζωὴ μας θά ἦταν ἄσκοπη ἐάν τελείωνε μὲ τὸ θάνατο. Ποιό ὄφελος θά εἶχαν τότε ἡ ἀρετὴ καὶ οἱ καλὲς πράξεις; Σέ τέτοια περίπτωση θά ἀποδεικνύονταν σωστοὶ ὅσοι λένε: «Ἄς φᾶμε καὶ ἄς πιοῦμε, γιατί αὐριο θά πεθάνουμε!» Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, δημιουργήθηκε γιὰ νά

ζήσει αἰώνια, καί ὁ Χριστός μέ τήν Ἀνάστασή του ἄνοιξε τίς πύλες τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, τῆς αἰώνιας μακαριότη-
 τας γιά ὅσους ἔχουν πιστέψει σέ Αὐτόν καί ἔχουν ζήσει σύμ-
 φωνα μέ τίς ἐντολές Του. Ἡ παροῦσα ζωή μας εἶναι μία προ-
 ετοιμασία γιά τή μελλοντική ζωή, προετοιμασία πού λήγει μέ
 τό θάνατό μας. «Ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν,
 μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις» (Πρός Ἑβραίους 9:27).¹ Τότε ὁ ἄνθρω-
 πος ἐγκαταλείπει ὅλες τίς ἐγκόσμιες φροντίδες· τό σῶμα ἀπο-
 συντίθεται, προκειμένου νά ἐγερθεῖ ἐκ νέου κατά τή γενική
 Ἀνάσταση.

Ἡ ψυχή του, ὅμως, συνεχίζει νά ζεῖ, μὴν παύοντας νά
 ὑπάρχει οὔτε γιά μία στιγμή. Μέσω πολλῶν περιστατικῶν
 φανέρωσης νεκρῶν μᾶς ἔχει δοθεῖ μία μερική γνώση περί τοῦ
 τί συμβαίνει στήν ψυχή ὅταν ἀφήνει τό σῶμα. Ὅταν ἡ ὄραση
 τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν παύει νά λειτουργεῖ, ξεκινᾷ ἡ
 πνευματική ὄραση.

Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος, σέ μήνυμά του
 πρὸς μία ἀποθνήσκουσα γυναίκα, γράφει: «Δέ θά πεθάνεις.
 Τό σῶμα σου θά πεθάνει, ἀλλά ἐσύ θά μεταφερθεῖς σέ ἕναν
 διαφορετικό κόσμο, θά εἶσαι ζωντανή, θά ἔχεις μνήμη τοῦ
 ἑαυτοῦ σου καί θά ἀναγνωρίζεις ὅλο τόν κόσμο πού σέ
 περιβάλλει.»²

Μετά τό θάνατο, ἡ ψυχή δέν εἶναι λιγότερο ἀλλά περισσό-
 τερο ζωντανή καί ἐνσυνείδητη ἀπ' ὅ,τι πρὶν τό θάνατο. Ὁ ἅγ.
 Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων διδάσκει : «Ἀφοῦ ἡ ζωή τῆς ψυχῆς
 ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει μετά τό θάνατο, αὐτό σημαίνει ὅτι

1. «Οἱ ἄνθρωποι μία φορά πεθαίνουν καί ὕστερα ἔρχεται κρίσις» (Πρός Ἑβραίους 9:27).

2. Ἀπό τό Ρωσικό περιοδικό, *Ψυχοφελῆς Ἀνάγνωση*, Αὐγούστου 1894.

ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἓνα ἀγαθὸ τὸ ὁποῖο δὲ χάνεται μετὰ τὸ θάνατο, ἀλλὰ αὐξάνεται. Ἡ ψυχὴ δὲ συγκρατεῖται ἀπὸ κανένα ἐμπόδιο πού θέτει ὁ θάνατος, ἀντιθέτως, εἶναι πιο ἐνεργή, ἀφοῦ εἶναι ἐνεργὴ ἐντὸς τοῦ δικοῦ της χώρου, μὴν ἔχοντας καμιά σύνδεση μετὰ τὸ σῶμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πιο πολὺ ἐπιβαρύνεται παρὰ ἐπωφελεῖται.»³

Ὁ ἀββᾶς Δωροθέος ἀπὸ τῆ Γάζα, μοναχὸς Πατέρας τοῦ βου αἰῶνα, συνοψίζει τὴ διδασκαλία τῶν πρώτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας σχετικὰ μετὰ αὐτὸ τὸ θέμα: «Ὅπως λένε οἱ Πατέρες, οἱ ψυχὲς τῶν νεκρῶν θυμούνται τὰ πάντα, ὅσα συνέβησαν ἐδῶ, λόγια, ἔργα καὶ λογισμοὺς, καὶ δὲν μποροῦν τίποτα ἀπ' αὐτὰ νὰ ξεχάσουν τότε. Μ' ἐκεῖνο δὲ πού λείπει στὸν Ψαλμὸ: «ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ» (Ψαλμοὶ 145:4)⁴, ἐννοεῖ τοὺς διαλογισμοὺς τοῦ ἀνθρώπου σὲ τούτῃ τῇ ζωῇ, δηλαδή γιὰ σπίτια, γιὰ τόπους, γιὰ γονεῖς, γιὰ τὰ παιδιά καὶ γενικὰ γιὰ κάθε δοσοληψία. Αὐτὰ χάνονται ὅταν χωρίσει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα... ὅσα δὲ ἔπραξε σύμφωνα μετὰ τὴν ἀρετὴ ἢ ἀκολουθώντας ἓνα πάθος, αὐτὰ θυμᾶται καὶ τίποτα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ξεχνάει... Τίποτα, ὅπως εἶπα, ἀπ' ὅσα ἔπραξε σὲ τοῦτον τὸν κόσμον δὲν ξεχνᾷ ἡ ψυχὴ. Ἀντίθετα ὅλα τὰ θυμᾶται, μετὰ τὸ χωρισμὸ τῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, πιο καθαρά καὶ πιο ἔντονα, ἐπειδὴ εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὸ γήινο σῶμα.»⁵

3. St. Ambrose, "Death as a Good" (De bono mortis), *Seven Exegetical Works*, μτφρ. Michael P. McHugh, τόμ. 65, Catholic University of America Press, 1972, κεφ. 4:15, σελ. 80.

4. «Κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τοῦ θανάτου θὰ χαθοῦν καὶ θὰ διαλυθοῦν ὅλα τὰ σχέδιά του.» (Ψαλμοὶ 145: 4).

5. Ἀββᾶ Δωροθέου, «Γιὰ τὸ φόβο τῆς μελλούσης κολάσεως», Ἔργα Ἀσκητικά, Ἐκδόσεις «Ἐτοιμασία», Ἱερά Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου Καρέα, 1993, σελ. 297.

Ὁ μέγας Πατέρας τοῦ 5ου αἰώνα, μοναχός ἅγ. Ἰωάννης Κασσιανός, παραθέτει μέ ἀρκετή σαφήνεια τήν ἐνεργή κατάσταση τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο τοῦ σώματος, σέ ἀπάντηση τῶν αἵρετικῶν, τῶν πρώτων χρόνων, οἱ ὁποῖοι πίστευαν ὅτι ἡ ψυχή δέν ἔχει συνείδηση μετά τό θάνατο:

«Οἱ ψυχές μετά τό χωρισμό τους ἀπό τοῦτο τό σῶμα ἐξακολουθοῦν νά ζοῦν καί νά διατηροῦν τήν αὐτοσυνειδησία τους, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τήν εὐαγγελική παραβολή γιά τόν πλούσιο καί τόν Λάζαρο (*Κατά Λουκᾶν* 16:22-28). Διατηροῦν ἐπίσης ὄχι μόνο τήν αὐτοσυνειδησία τους ἀλλά καί τήν προδιάθεσή τους, δηλαδή ἐλπίδα καί φόβο, χαρά καί λύπη, καί ἤδη ἀρχίζουν νά προγεύονται σέ κάποιο βαθμό αὐτό πού περιμένουν νά αἰσθανθοῦν κατά τήν Τελική Κρίση... Γίνονται ἀκόμα περισσότερο ζωντανές καί προσηλώνονται μέ ἀκόμα περισσότερο ζήλο στή δοξολογία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ψυχή εἶναι τό πῶς πολύτιμο κομμάτι τοῦ ἀνθρώπου· τελεῖ, σύμφωνα μέ τόν ἀπόστολο Παῦλο, κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ – «εἰκῶν καί δόξα Θεοῦ ὑπάρχων» (*Πρός Κορινθίους Α'* 11:7), «κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν» (*Πρός Κολοσσαεῖς* 3:10)⁶, καί, ἐμπεριέχοντας τήν ὅλη δύναμη τῆς λογικῆς, εὐαισθητοποιεῖ μέσω τῆς παρουσίας της ἀκόμα καί τήν ἄλλα καί ἀσύνειδη ὕλη τῆς σάρκας. Ἐτσι λοιπόν, ἐάν ἔπρεπε νά ἐξαγάγουμε κάποιο λογικό συμπέρασμα ἐπὶ τῆ βάσει τῆς μαρτυρίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὅσον ἀφορᾷ τή φύση τῆς ψυχῆς, στό μέτρο τῆς ἀνθρώπινης κατανόησής μας, δέ θά ἦταν ἄραγε ἔστω ἀνοησία, γιά νά μήν πῶ ἀκραία ἠλιθιότητα, νά ὑποπτευόμαστε ἀκόμα καί στό ἐλάχιστο ὅτι θά χάσει τήν αὐτοσυνειδησία της ἀφοῦ ἀποβάλλει αὐτήν τή σαρ-

6. «Εἰκόνα καί δόξα τοῦ Θεοῦ» (*Πρός Κορινθίους Α'* 11:7), «κατά τήν εἰκόνα τοῦ Δημιουργοῦ του» (*Πρός Κολοσσαεῖς* 3:10).

κική παχύτητα μετὴν ὁποία εἶναι ἐνδεδυμένη στὴν παροῦσα ζωή; Ἔπεται, συνεπῶς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ φύση τῆς λογικῆς ἀπαιτεῖ, ὅτι τὸ πνεῦμα, ἀφοῦ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ αὐτὴν τὴν σαρκικήν τραχύτητα ἕξαιτίας τῆς ὁποίας εἶναι ἕξασθενημένο στὴν παροῦσα ζωή, θὰ πρέπει νὰ φέρει τίς διανοητικὲς του δυνάμεις σὲ μία καλύτερη κατάσταση καὶ νὰ τίς ἀποκαταστήσει, ὥστε νὰ γίνουν πιὸ καθαρὲς καὶ ἐκλεπτυσμένες, δὲ θὰ πρέπει, ὅμως, νὰ τίς ἀποστερηθεῖ.»⁷

Οἱ σημερινὲς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἔχουν ὀδηγήσει τοὺς ἀνθρώπους σὲ μία σκανδαλώδη ἐπίγνωση ὅσον ἀφορᾷ τὴν αὐτοσυνειδησία τῆς ψυχῆς ἐκτὸς τοῦ σώματος, καὶ τὴν ὀξύτερη καὶ ταχύτερη ἀπόδοση τῶν διανοητικῶν τῆς λειτουργιῶν. Ὅμως αὐτὴ ἡ ἐπίγνωση δὲν ἀρκεῖ ἀπὸ μόνη τῆς ὥστε νὰ προφυλάξει τὸν ἄνθρωπο πού βρῖσκεται σὲ μία τέτοια κατάσταση ἀπὸ τίς πλάνες πού προκαλοῦν οἱ ὀπτασίαι τοῦ «ἐξωσωματικοῦ» κόσμου· εἶναι ἀπαραίτητο ὁ ἄνθρωπος νὰ κατέχει τὴν πλήρη χριστιανικὴ διδασκαλία σχετικὰ μετὰ τὸ θέμα αὐτό.

Ἡ ἔναρξις τῆς πνευματικῆς ὄρασις

Συχνά (αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ὄρασις) ἀρχίζει νὰ λειτουργεῖ στὸν ἀποθνήσκοντα, ἀκόμα καὶ πρὶν τὸ θάνατό του καὶ ἐνὸσω ἐξακολουθεῖ νὰ βλέπει τοὺς γύρω του, ἀκόμα καὶ νὰ μιλά μαζὶ τους, ὡστόσο βλέπει αὐτὰ πού οἱ ἄλλοι δὲν μοροῦν νὰ δοῦν.

Αὐτὴ ἡ ἐμπειρία τῶν ἀποθνησκόντων ἔχει παρατηρηθεῖ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν αἰώνων, καὶ δὲν ἀποτελεῖ κάποιον νέο

7. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, «Διαλέξεις», Ἔργα, Διάλεξις Α', μτφρ. στὰ Ρωσικά τοῦ Ἐπισκόπου Πέτρου, Μόσχα, 1892, κεφ. 14, σελ. 178-9.

8. Βλ. Ἡ Ψυχὴ μετὰ τὸν Θάνατο, κεφ.1, Μέρος 2

σημερινό φαινόμενο. Θά πρέπει, ὥστόσο, νά ἐπαναλάβουμε καί ἐδῶ τά ὅσα διασαφηνίσαμε στήν ἀρχή τοῦ διβλίου⁸: μόνο στήν περίπτωση τῶν θεόπεμπτων ὄραμάτων τῶν δικαίων, κατά τά ὁποῖα τούς ἐπισκέπτονται ἄγγελοι καί ἅγιοι, μποροῦμε νά εἴμαστε βέβαιοι ὅτι πράγματι πρόκειται γιά ὄντο- τητες ἀπό τόν ἄλλο κόσμο. Οἱ συνηθισμένες περιπτώσεις στίς ὁποῖες ὁ ἀποθνήσκων ἀρχίζει νά βλέπει κεκοιμημένους συγγενεῖς καί φίλους, ἴσως ἀποτελοῦν μόνον ἓνα εἶδος «φυσικῆς» εἰσαγωγῆς στόν ἀόρατο κόσμο στόν ὁποῖο πρό- κεται νά εἰσέλθει· ἡ ἀληθινή φύση τῶν ὀπτικῶν εἰκόνων τῶν κεκοιμημένων οἱ ὁποῖες ἐμφανίζονται κατόπιν ἴσως εἶναι γνωστή μόνον στό Θεό – δέ χρειάζεται νά προσπαθήσουμε νά τήν ἐξιχνιάσουμε.

Προφανῶς ὁ Θεός παραχωρεῖ αὐτήν τήν ἐμπειρία ὡς τόν πῶ ἐκδηλο τρόπο γιά νά πληροφορήσει τόν ἀποθνήσκοντα ὅτι ὁ ἄλλος κόσμος δέν εἶναι, σέ τελευταία ἀνάλυση, ἓνας τελείως ξένος τόπος, ὅτι ἡ ζωή σέ αὐτόν ἐπίσης χαρακτηρί- ζεται ἀπό τήν ἀγάπη πού αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος γιά τούς οἰκείους του. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος ἐκ- φράζει συγκινητικά αὐτήν τήν ἀλήθεια λέγοντας στήν ἀπο- θνήσκουσα γυναίκα: «Ἐκεῖ θά σέ συναντήσουν οἱ γονεῖς σου, οἱ ἀδελφοί καί οἱ ἀδελφές σου. Ὑποκλίσου βαθιά ἐνώ- πιόν τους, καί δῶσε τούς χαιρετισμούς μας, καί παρακάλεσέ τους νά προσεύχονται γιά μᾶς. Τά παιδιά σου θά τρέξουν γύρω σου, χαιρετώντας σε γεμάτα χαρά. Θά εἶσαι καλύτερα ἐκεῖ παρά ἐδῶ».

Συναντήσεις μέ πνεύματα

Ἄλλά, ὅταν ἀφήνει τό σῶμα, ἡ ψυχή θρῖσκεται ἀνάμεσα σέ ἄλλα πνεύματα, ἀγαθά καί πονηρά. Συνήθως ἔχει τήν

τάση νά πρόσκειται σέ ἐκεῖνα πού εἶναι περισσότερο συγγενή μέ αὐτήν στό πνεῦμα, καί ἐάν ὅσον καιρό θρισκόταν στό σῶμα τελοῦσε ὑπό τήν ἐπιρροή ὀρισμένων ἐξ αὐτῶν, θά παραμένει ἐξαρτημένη ἀπό τά ἴδια πνεύματα ὅταν ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό σῶμα, ὅσο δυσάρεστη κι ἄν εἶναι τελικά ἡ συνάντηση μαζί τους.

Ἐδῶ ἔχουμε μία σοβαρή ὑπενθύμιση ὅτι ὁ ἄλλος κόσμος, παρότι δέ θά εἶναι παντελῶς ἄγνωστος γιά ἐμᾶς, δέ θά εἶναι, ὥστόσο, ἓνας τόπος «ἀνεμελιᾶς καί εὐτυχίας», ὅπου θά πραγματοποιοῦμε εὐχάριστες συναντήσεις μέ ἀγαπημένους μας, ἀλλά μία συνάντηση «πνευματικῆς φύσης», ἡ ὁποία θά ἐλέγξει τήν προδιάθεση τῆς ψυχῆς μας σέ αὐτήν τή ζωή, ἐάν δηλαδή κλίνει περισσότερο πρὸς τοὺς ἀγγέλους καί τοὺς ἁγίους μέσω μίας ζωῆς ἀρετῆς καί ὑπακοῆς στίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ ἢ ἐάν, μέσω τῆς ὀλιγορίας ἢ τῆς ἀπιστίας, κλίνει περισσότερο πρὸς τά πεπτωκότα πνεύματα. Ὅπως ἔχει πολύ σωστά δηλώσει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος⁹, ἀκόμα καί ἡ δοκιμασία στά ἐναέρια τελώνια μπορεῖ κάλλιστα νά ἀποδειχθεῖ περισσότερο μία δοκιμασία πειρασμῶν παρά κατηγοριῶν.

Ἄν καί καμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία δέν ὑπάρχει περὶ τῆς ὑπαρξῆς μέλλουσας κρίσης, τόσο τῆς Μερικῆς ἀμέσως μετά τό θάνατο, ὅσο καί τῆς Τελικῆς στό τέλος τοῦ κόσμου, ἡ ἀπόφαση πού θά ὀρίσει ὁ Θεός θά συμφωνεῖ μέ τήν ἐσωτερική προδιάθεση τήν ὁποία ἔχει ἀναπτύξει μέσα της ἡ ψυχή ἀπέναντι σέ Ἐκεῖνον καί στά πνευματικά ὄντα.

9. Βλ. Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο, Κεφ 6, Μέρος 8.

Οἱ πρῶτες δύο ἡμέρες μετά τό θάνατο

Γιά διάστημα δύο ἡμερῶν ἡ ψυχή ἀπολαύει σχετικῆς ἐλευθερίας καί ἔχει δυνατότητα νά ἐπισκεφθεῖ τόπους πού τῆς ἦταν προσφιλεῖς στό παρελθόν, ἀλλά τήν τρίτη ἡμέρα μετακινεῖται σέ ἄλλες σφαῖρες.

Ἐδῶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνει τή διδασκαλία πού ἡ Ἐκκλησία ἤδη γνωρίζει ἀπό τόν 4ο αἰῶνα, ὅταν ὁ ἄγγελος πού συνόδευσε τόν ἄγ. Μακάριο Ἀλεξανδρείας στήν ἔρημο, τοῦ εἶπε, θέλοντας νά ἐρμηνεύσει τήν ἐπιμνημόσυνη δέηση τῆς Ἐκκλησίας γιά τούς νεκρούς τήν τρίτη ἡμέρα μετά τό θάνατο: «Ὅταν γίνεται ἡ προσφορά τῆς ἀναίμακτης θυσίας – μνημόσυνο στή θεία λειτουργία – στήν Ἐκκλησία τήν τρίτη ἡμέρα, ἡ ψυχή τοῦ κεκοιμημένου δέχεται ἀπό τό φύλακα ἄγγελό της ἀνακούφιση γιά τή λύπη πού αἰσθάνεται λόγω τοῦ χωρισμοῦ της ἀπό τό σῶμα... Στό διάστημα τῶν δύο πρώτων ἡμερῶν ἐπιτρέπεται στήν ψυχή νά περιπλανηθεῖ στόν κόσμο, ὅπουδήποτε ἐκείνη ἐπιθυμεῖ, μέ τή συντροφιά τῶν ἀγγέλων πού τή συνοδεύουν. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ψυχή, ἐπειδή ἀγαπᾷ τό σῶμα, μερικές φορές περιφέρεται στό οἶκημα στό ὁποῖο τό σῶμα της εἶχε σαδανωθεῖ, περνώντας ἔτσι δύο ἡμέρες ὅπως ἓνα πουλί πού γυρεύει τή φωλιά του. Ἀλλά ἡ ἐνάρετη ψυχή πλανιέται σέ ἐκεῖνα τά μέρη σά ὁποῖα συνήθιζε νά πράττει ἀγαθά ἔργα. Τήν τρίτη ἡμέρα, Ἐκεῖνος ὁ Ὅποιος ἀνέστη ὁ ἴδιος τήν τρίτη ἡμέρα ἀπό τούς νεκρούς καλεῖ τήν ψυχή τοῦ Χριστιανοῦ νά μιμηθεῖ τή δική Του ἀνάσταση, νά ἀνέλθει στους Οὐρανούς ὅπου θά λατρεύει τό Θεό ὄλων.»¹⁰

10. Ὅπως παρατίθεται στό "The Church's Prayer for the Dead", *Orthodox Life*, 1978, No.1, σελ.16

Στήν Ὁρθόδοξη νεκρώσιμη ἀκολουθία, ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός περιγράφει παραστατικά τήν κατάσταση τῆς ψυχῆς ἡ ὁποία, ἔχοντας μέν ἀφήσει τό σῶμα ἀλλά παραμένοντας στή γῆ, εἶναι ἀνίκανη νά ἐπικοινωνήσῃ μέ τούς ἀγαπημένους της τούς ὁποίους βλέπει: «Οἶμοι, οἶον ἀγῶνα ἔχει ἡ ψυχή χωριζομένη ἐκ τοῦ σώματος! Οἶμοι, πόσα δακρῦει τότε, καί οὐχ ὑπάρχει ὁ ἔλεων αὐτήν! Πρὸς τούς Ἀγγέλους τά ὄμματα ρέπουσα, ἄπρακτα καθικετεύει πρὸς τούς ἀνθρώπους τὰς χεῖρας ἐκτείνουσα, οὐκ ἔχει τὸν βοηθοῦντα. Διό, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἐννοήσαντες ἡμῶν τὸ βραχὺ τῆς ζωῆς, τῷ μεταστάντι τὴν ἀνάπαυσιν, παρὰ Χριστοῦ αἰτησώμεθα, καί ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος»¹¹.

Σέ γράμμα του πρὸς τὸν ἀδελφὸ τῆς ἀποθνήσκουσας γυναίκας πού προαναφέραμε, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος γράφει: « Ἡ ἀδελφή σου δέ θά πεθάνει: τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου πεθαίνει, ἀλλά ἡ προσωπικότητά του συνεχίζει νά ζεῖ. Ἀπλῶς μεταφέρεται σέ μία ἄλλη τάξη ζωῆς... Δέν εἶναι ἐκείνη πού θά βάλουν στόν τάφο. Ἐκείνη θρῖσκειται σέ ἕναν ἄλλο τόπο ὅπου θά εἶναι ἀκριβῶς τό ἴδιο ζωντανή ὅσο καί τώρα. Τίς πρῶτες ὥρες καί ἡμέρες θά θρῖσκειται γύρω σου. Μόνο πού δέ θά λείπει τίποτα, καί ἐσύ δέ θά μπορεῖς νά τῇ δεῖς· θά εἶναι, ὅμως, ἀκριβῶς ἐδῶ. Νά τό ἔχεις αὐτό στό νοῦ σου. Ἐμεῖς πού μένουμε πίσω θρηνοῦμε γιά τούς κεκοιμημένους, ὅμως γιά ἐκείνους τά πράγματα εἶναι ἀμέσως πιό εὐκόλα· εἶναι πιό εὐτυχισμένοι στή νέα κατάσταση. Ὅσοι ἔχουν πεθάνει καί κατόπιν ἐπαναφέρθηκαν στό σῶμα διαπίστωσαν ὅτι τό σῶμα ἦταν μία πολύ στενό-

11. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἰδιόμελον, Ἦχος β' (ἀπό τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν).

χωρη κατοικία. Καί ἡ ἀδελφή σου θά αισθάνεται ἔτσι. Εἶναι πολύ καλύτερα ἐκεῖ· καί ἐμεῖς νιώθουμε ὀδύνη, σάν νά τῆς ἔχει συμβεῖ κάτι ἀπίστευτα κακό! Θά μᾶς κοιτάξει καί σίγουρα θά μένει κατάπληκτη μέ τήν ἀντίδρασή μας»¹².

Θά πρέπει νά ἔχουμε ὑπόψη ὅτι ἡ ἀνωτέρω περιγραφή τῶν πρώτων δύο ἡμερῶν τοῦ θανάτου ἀποτελεῖ γενικό κανόνα, ὁ ὁποῖος κατά κανένα τρόπο δέν ἰσχύει σέ ὅλες τίς περιπτώσεις. Πράγματι τά περισσότερα παραδείγματα ἀπό τήν Ὁρθόδοξη γραμματεία πού ἀναφέραμε στό παρόν βιβλίο δέ συνάδουν μέ αὐτόν τόν κανόνα, καί ὁ λόγος εἶναι φανερός: οἱ ἅγιοι, μὴν ἔχοντας καμιά ἀπολύτως προσκόλληση στά ἐγκόσμια καί ζώντας σέ διαρκή προσδοκία τῆς ἀναχώρησής τους γιά τήν ἄλλη ζωή, δέν ἐλκύονται κἄν ἀπό τούς τόπους ὅπου ἔπρατταν τά ἀγαθά τους ἔργα ἀλλά ξεκινοῦν ἀμέσως τήν ἄνοδό τους στούς οὐρανοῦς. Ἄλλοι, ὅπως ὁ συγγραφέας τοῦ *Unbelievable for Many...*, ξεκινοῦν τήν ἄνοδό τους πρὶν τό τέλος τῶν δύο ἡμερῶν γιά κάποιον εἰδικό λόγο πού μόνον ἡ Θεία Πρόνοια γνωρίζει. Ἀπό τήν ἄλλη, οἱ σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, ἀτελεῖς καθὼς εἶναι, ἀνήκουν ὅλες στὸν ἐξῆς κανόνα: ἡ «ἐξωσωματική» κατάσταση ἀποτελεῖ μόνο τό ξεκίνημα τῆς ἀρχικῆς περιόδου ἀσώματης «περιπλάνησης» τῆς ψυχῆς στούς τόπους τῶν ἐπίγειων δεσμῶν της· ὅμως κανεῖς ἀπό αὐτούς τούς ἀνθρώπους δέν ἔχει παραμείνει νεκρός γιά ἀρκετό χρονικό διάστημα, ἔστω μέχρι νά συναντήσῃ τούς ἀγγέλους πού πρόκειται νά τόν συνοδεύσουν.

Μερικοὶ ἐπικριτὲς τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας γιά τὴν μετὰ θάνατον ζωή θεωροῦν ὅτι τέτοιες ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸ γενικό κανόνα γιά τὴν μεταθανάτια ἐμπειρία ἀποδεικνύουν

12. *Ψυχοφελῆς Ἀνάγνωση*, Αὐγούστος 1894.

τὴν ὑπαρξὴ «ἀντιφάσεων» στὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία· αὐτοὶ οἱ ἐπικριτὲς ὁμῶς εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο προσκολλημέ-
νοι στίς «κατὰ γράμμα» ἐρμηνεῖς. Ἡ περιγραφή τῶν πρώ-
των δύο ἡμερῶν, καθὼς καὶ τῶν ἐπόμενων, σέ καμιά περί-
πτωση δὲν ἀποτελεῖ κάποια μορφὴ δόγματος· εἶναι ἀπλῶς
ἓνα «μοντέλο», τὸ ὁποῖο μάλιστα ἐκφράζει τὴν πιό συνηθι-
σμένη χρονικὴ σειρά τῶν ἐμπειριῶν τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνα-
το. Οἱ πολλὲς περιπτώσεις, τόσο στὴν Ὁρθόδοξη γραμματεία
ὅσο καὶ στίς ἀναφορὲς σύγχρονων σχετικῶν ἐμπειριῶν, ὅπου
οἱ νεκροὶ ἔχουν στιγμιαῖα ἐμφανιστεῖ στους ζωντανούς μέσα
στὴν πρώτη ἢ τίς δύο πρώτες ἡμέρες μετὰ τὸ θάνατο, μερικὲς
φορὲς σέ ὄνειρα, εἶναι παραδείγματα πού ἐπαληθεύουν τὸ
ὅτι ὄντως ἡ ψυχὴ συνήθως παραμένει κοντὰ στὴ γῆ γιὰ
κάποια σύντομη χρονικὴ περίοδο.¹³ Κατὰ τὴν τρίτη ἡμέρα,
καὶ συχνά πιό πρὶν, ἡ περίοδος αὐτὴ φτάνει στοῦ τέλους τῆς.

Τὰ τελώνια

*Τὴν ὥρα αὐτὴ (τὴν τρίτη ἡμέρα), ἡ ψυχὴ διέρχεται ἀπὸ
λεγεῶνες πονηρῶν πνευμάτων πού παρεμποδίζουν τὴν
πορεία τῆς καὶ τὴν κατηγοροῦν γιὰ διάφορες ἁμαρτίες, στίς
ὁποῖες αὐτὰ τὰ ἴδια τὴν εἶχαν παρασύρει. Σύμφωνα μέ διά-
φορες θεϊκὲς ἀποκαλύψεις ὑπάρχουν εἴκοσι τέτοια ἐμπόδια,
τὰ ἐπονομαζόμενα «τελώνια», σέ καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα περνᾷ
ἀπὸ δοκιμασία κάθε μορφῆ ἁμαρτίας· ἡ ψυχὴ, ἀφοῦ περάσει*

13. Γιὰ μερικὰ σχετικὰ παραδείγματα βλ. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968, σελ. 189-196. Οἱ ἀληθινὲς ἐμφανίσεις τῶν νεκρῶν μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν πρώτη σύντομη περίοδο τῆς «ἐλευθερίας» τῆς ψυχῆς εἶναι πολὺ πιό σπάνιες καὶ ἐκδηλώνονται πάντοτε κατὰ θεϊκὴ παραχώρηση γιὰ κάποιον συγκεκριμένο σκοπὸ, καὶ ὄχι συμφώνως πρὸς τὴ δική τους θέληση (βλ. παρακάτω, Παράρτημα II).

ἀπό ἓνα τελώνιο, συναντᾷ τό ἐπόμενο, καί μόνον ἀφοῦ διέλθει ἐπιτυχῶς ἀπό ὄλα τά τελώνια μορεῖ νά συνεχίσει τήν πορεία τῆς χωρίς νά ἀπορριφθεῖ διαίως στή γέεννα. Τό πόσο φοβεροί εἶναι αὐτοί οἱ δαίμονες καί τά τελώνιά τους φαίνεται στό γεγονός ὅτι ἡ ἴδια ἡ Παναγία, ὅταν πληροφορήθηκε ἀπό τόν Ἀρχάγγελο Γαβριήλ τόν ἐπικείμενο θάνατό Τῆς, ἰκέτευσε τόν Υἱό Τῆς νά διασώσει τήν ψυχή Τῆς ἀπό αὐτούς τούς δαίμονες καί, ἀπαντώντας στήν προσευχή Τῆς, ὁ ἴδιος ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός ἐμφανίστηκε ἀπό τούς οὐρανούς γιά νά παραλάβει τήν ψυχή τῆς Πανάγνου Μητρός Του καί νά τήν ὀδηγήσει στούς οὐρανούς.¹⁴ Φοβερό εἶναι, πράγματι, ἡ τρίτη ἡμέρα γιά τήν ψυχή τοῦ ἀπελθόντος, καί γιά τό λόγο αὐτό ἡ ψυχή ἔχει ἰδιαίτερη ἀνάγκη τότε ἀπό προσευχές γιά τή σωτηρία τῆς.

Στό Ἐκτο Κεφάλαιο παραθέσαμε ἓναν ἀριθμό Πατερικῶν καί ἀγιογραφικῶν κειμένων σχετικῶν μέ τά τελώνια, ἔτσι δέν ὑπάρχει λόγος νά προσθέσουμε καί ἄλλα στό σημεῖο αὐτό. Μποροῦμε ὁμως, γιά μία ἀκόμα φορά, νά σημειώσουμε ὅτι οἱ περιγραφές τῶν «τελωνίων» συνιστοῦν ἓνα «μοντέλο» τῶν ἐμπειριῶν τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο καί ὅτι οἱ μεμονωμένες ἐμπειρίες εἶναι δυνατόν νά διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. Μικρές λεπτομέρειες, ὅπως ὁ ἀριθμός τῶν τελωνίων, εἶναι φυσικά δευτερεύουσες ἐν συγκρίσει μέ τό πρωταρχικό δεδομένο ὅτι, σύντομα μετά τό θάνατο, ἡ ψυχή πράγματι διώνει μία κρίση, τή Μερική Κρίση, ὡς τελική συγκεφαλαίωση τοῦ «ἀόρατου πολέμου» πού ἔχει διεξαγάγει, ἡ πού ἀπέτυχε νά διεξαγάγει, στήν ἐπίγεια ζωή κατά τῶν πεπτωκότων πνευμάτων.

14. Ἡ σκηνή αὐτή ἀναπαρίσταται ὀπτικά στήν παραδοσιακή Ὁρθόδοξη εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

Συνεχίζοντας τὴν ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν ἀδελφὸ τῆς ἀποθνήσκουσας γυναίκας, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος γράφει: «Λίγο μετὰ τὸ θάνατο, ἡ ψυχὴ ἀρχίζει ἕναν ἀγώνα γιὰ νὰ καταφέρει νὰ διέλθει ἀπὸ τὰ τελώνια. Στὸν ἀγώνα τῆς ἡ ἀδελφῆ σου χρειάζεται βοήθεια! Ἔχε τὸ αὐτὸ στὴ σκέψη σου, καὶ θὰ τὴν ἀκούσεις νὰ σε παρακαλεῖ φωνάζοντας: Βοήθεια! Θὰ πρέπει νὰ στρέψεις ὅλη σου τὴν προσοχὴ καὶ ὅλη σου τὴν ἀγάπη γι' αὐτὴν στοῦ πῶς θὰ τὴ βοηθήσεις. Πιστεύω πῶς ἡ μεγαλύτερη ἔμπρακτὴ ἀπόδειξη τῆς ἀγάπης σου θὰ εἶναι νὰ ἀφήσεις τὴ φροντίδα τοῦ νεκροῦ τῆς σώματος στοὺς ἄλλους, νὰ ἀποχωρήσεις καί, μένοντας μόνος σου ὅπουδήποτε μπορεῖς, νὰ θυσιστεῖς σέ προσευχὴ γιὰ τὴν ψυχὴ τῆς, γιὰ τὴ νέα κατάστασι στὴν ὁποία βρίσκεται καὶ γιὰ τίς καινούριες, ἀπροσδόκητες ἀνάγκες τῆς. Συνέχισε τὴν ἀκατάπαυστὴ ἱκεσία σου στοῦ Θεοῦ γιὰ ἕξι ἑβδομάδες, καὶ περισσότερο. Ὅταν πέθανε ἡ ὁσία Θεοδώρα, τὸ σακούλι ἀπὸ τὸ ὁποῖο πῆραν χρυσὸ οἱ ἄγγελοι γιὰ νὰ τὴ γλιτώσουν ἀπὸ τὰ τελώνια ἦταν οἱ προσευχῆς τοῦ πνευματικοῦ τῆς πατέρα. Ἔτσι θὰ γίνῃ καὶ μέ τίς δικές σου προσευχῆς μὴν παραλείψεις νὰ κάνεις ὅσα σοῦ εἶπα. Αὐτὸ εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀγάπη!»

Τὸ «σακούλι» ἀπὸ τὸ ὁποῖο πῆραν «χρυσὸ» οἱ ἄγγελοι καὶ «ἔξόφλησαν τὰ χρέη» τῆς ὁσίας Θεοδώρας στὰ τελώνια ἔχει συχνὰ παρανοηθεῖ ἀπὸ κάποιους ἐπικριτὲς τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας· μερικές φορές συγκρίνεται μέ τὴ λατινικὴ ἔννοια τοῦ «πλεονάσματος χάριτος» τῶν ἁγίων. Στὴν περὶπτωση αὐτῆ, τέτοιοι ἐπικριτὲς ἐρμηνεύουν κατὰ γράμμα τὰ Ὁρθόδοξα κείμενα. Σέ τίποτε ἄλλο δὲν ἀναφέρεται τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα παρὰ στίς προσευχῆς τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τοὺς ἀναπαυθέντες, καὶ εἰδικότερα στίς προσευχῆς ἑνὸς ἁγίου

ἀνθρώπου καὶ πνευματικοῦ πατέρα. Εἶναι σχεδόν περιττό νά ποῦμε ὅτι ὅλες αὐτές οἱ περιγραφές ἔχουν μεταφορική ἔννοια.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία θεωρεῖ τή διδασκαλία περὶ τελωνίων τόσο σημαντική, ὥστε ἔχει συμπεριλάβει σχετικές ἀναφορές σέ πολλές ἀπό τίς ἀκολουθίες της, μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται στό κεφάλαιο περὶ τελωνίων. Εἰδικότερα, ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖ ἰδιαίτερος ἀπαραίτητο νά συνοδεύει μέ αὐτήν τή διδασκαλία κάθε τέκνο της πού ἀποθνήσκει· στόν «Κανόνα γιά τήν Ἀναχώρηση τῆς Ψυχῆς», πού διαβάζεται ἀπό τόν ἱερέα στό νεκρικό κρεβάτι κάθε πιστοῦ, ὑπάρχουν τά παρακάτω τροπάρια:

« Καθώς φεύγω ἀπό τή γῆ, ἀξίωσέ με νά διέλθω ἀνεμπόδιστα ἀπό τόν ἄρχοντα τοῦ ἀέρα, τό διώκτη καί βασανιστή, ἐκεῖνον πού ὡς ἄδικος ἀνακριτής στέκεται πάνω στούς φοβερούς δρόμους».¹⁵

«Ὡ Πανένδοξε Θεοτόκε, ὁδήγησέ με εἰς τούς οὐρανοῦς, στά ἱερά καί πολύτιμα χέρια τῶν ἁγίων ἀγγέλων ὥστε, προστατευμένος μέσα στά φτερά τους, νά μὴν ἀντικρίσω τή ρυπαρή, ἀποκρουστική καί σκοτεινή μορφή τῶν δαιμόνων».¹⁶

«Ὡ Ἁγία Θεοτόκε, Ἐσύ ἡ Ὅποία γέννησες τόν Παντοδύναμο Κύριο, ἀπομάκρυνε ἀπό ἐμένα τόν ἄρχοντα τῶν φοβερῶν τελωνίων, τόν κυβερνήτη τοῦ κόσμου, ὅταν φτάσει ἡ στιγμή τοῦ θανάτου μου, ὥστε νά Σέ δοξολογῶ αἰωνίως».¹⁷

Κατ' αὐτόν τόν τρόπο, τά λόγια τῆς Ἐκκλησίας προετοιμάζουν τόν ἀποθνήσκοντα Ὁρθόδοξο Χριστιανό γιά τίς δοκιμασίες πού θά συναντήσει μπροστά του.

15. 4η Ὡδή.

16. 6η Ὡδή.

17. 8η Ὡδή.

Οἱ σαράντα ἡμέρες

Κατόπιν, ἔχοντας ἐπιτυχῶς διέλθει ἀπό τά τελώνια καί ὑποκλιθεῖ βαθιά ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἡ ψυχή γιά διάστημα τριάντα ἐπτά ἐπιπλέον ἡμερῶν ἐπισκέπτεται τίς οὐράνιες κατοικίες καί τίς ἀδύσσοις τῆς κολάσεως, μὴ γνωρίζοντας ἀκόμα ποῦ θά παραμείνει, καί μόνον τήν τεσσαρακοστή ἡμέρα καθορίζεται ἡ θέση στήν ὁποία θά βρῖσκεται μέχρι τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν.

Σίγουρα δέν εἶναι παράξενο ὅτι ἡ ψυχή, ἔχοντας διέλθει ἀπό τά τελώνια καί παύσει μιά γιά πάντα κάθε σχέση μέ τά ἐπίγεια, εἰσάγεται στόν ἀληθινά ἄλλο κόσμο, σέ ἓνα τμήμα τοῦ ὁποίου θά παραμείνει αἰωνίως. Σύμφωνα μέ τήν ἀποκάλυψη τοῦ ἀγγέλου στόν ἅγ. Μακάριο Ἀλεξανδρείας, ἡ εἰδική ἐπιμνημόσυνη δέηση ὑπέρ τῶν ἀπελθόντων τήν ἔνατη ἡμέρα μετά τό θάνατο – πέραν τοῦ γενικοῦ συμβολισμοῦ τῶν ἑννέα ἀγγελικῶν ταγμάτων – πραγματοποιεῖται ἐπειδή μέχρι τότε παρουσιάζονται στήν ψυχή τά θαυμάσια τοῦ Παραδείσου, καί μόνον κατόπιν αὐτοῦ, γιά τό ὑπόλοιπο τῶν σαράντα ἡμερῶν, τῆς παρουσιάζονται τά μαρτύρια καί τά φρικτά τῆς κόλασης, πρῖν τοποθετηθεῖ τήν τεσσαρακοστή ἡμέρα στή θέση στήν ὁποία θά ἀναμένει τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καί τήν Τελική Κρίση. Θά πρέπει καί πάλι νά τονίσουμε ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι ἀριθμοί ἀποτελοῦν γενικό κανόνα, ἢ «μοντέλο» τῆς μεταθανάτιας πραγματικότητας, καί ἀναμφισβήτητα δέν ὀλοκληρώνουν ὅλες οἱ ψυχές τῶν ἀπελθόντων τήν πορεία τους ἀκριβῶς σύμφωνα μέ τόν «κανόνα». Γνωρίζουμε σαφῶς ὅτι ἡ ὁσία Θεοδώρα, στήν πραγματικότητα, ὀλοκλήρωσε τό «γύρο τῆς κολάσεως» ἀκριβῶς τήν τεσσαρακοστή ἡμέρα – σύμφωνα μέ τή γήινη μέτρησή τοῦ χρόνου.¹⁸

18. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ἐγύρη, σελ. 83-84.

Ἡ κατάσταση τῶν ψυχῶν μέχρι τὴν τελικὴ κρίση

Μερικὲς ψυχὲς θρῖσκονται (μετὰ τὶς σαράντα ἡμέρες) σὲ μία κατάσταση πρόγευσης τῆς αἰώνιας ἀγαλλίασης καὶ μακαριότητος, ἐνῶ ἄλλες σὲ μία κατάσταση τρόμου ἐξαιτίας τῶν αἰώνιων μαρτυριῶν τὰ ὅποια θὰ ὑποστοῦν πλήρως μετὰ τὴν Τελικὴ Κρίση. Μέχρι τότε ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει δυνατότητα ἀλλαγῆς τῆς κατάστασής τους, ἰδιαίτερος μέσω τῆς ὑπὲρ αὐτῶν προσφορᾶς τῆς Ἀναίμακτης Θυσίας (μνημόσυνο στή θεία λειτουργία), καὶ παρομοίως μέσω ἄλλων προσευχῶν.

Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν στὸν παράδεισο καὶ τὴν κόλαση πρὶν τὴν Τελικὴ Κρίση ἀναπτύσσεται πρὸ λεπτομερῶς στή συνέχεια μὲ τὰ λόγια τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ.¹⁹

Τὰ ὀφέλη τῆς προσευχῆς, τόσο τῆς κοινῆς ὅσο καὶ τῆς ἀτομικῆς γιὰ τὶς ψυχὲς ποὺ θρῖσκονται στήν κόλαση ἔχουν περιγραφεῖ σὲ πολλοὺς Βίους Ἀγίων καὶ ἀσκητῶν καθὼς καὶ σὲ Πατερικὰ κείμενα. Στὸ Βίο τῆς μάρτυρος τοῦ 3ου αἰῶνα Περπέτουας, γιὰ παράδειγμα, διαβάζουμε ὅτι ἡ κατάσταση τῆς ψυχῆς τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Δημοκράτη τῆς ἀποκαλύφθηκε μὲ τὴν εἰκόνα μίας στέρας γεμάτης νερό, ἡ ὁποία ὅμως ἦταν τόσο ψηλά ποὺ δὲν μπορούσε νὰ τὴ φτάσει ἀπὸ τὸν ρυπαρό, καυτό τόπο ὅπου ἦταν περιορισμένος. Χάρη στήν ὀλόθερμη προσευχὴ τῆς Περπέτουας ἐπὶ μία ὀλόκληρη ἡμέρα καὶ νύχτα ὁ Δημοκράτης ἔφτασε τὴ στέρα καὶ τὸν εἶδε νὰ θρῖσκεται σὲ ἕνα φωτεινὸ τόπο. Ἀπὸ αὐτὸ ἡ Περπέτουα κατὰ-

19. Βλ. Ἡ Ψυχὴ μετὰ τὸν Θάνατο, Παράρτημα I.

λαβε ὅτι ὁ ἀδελφός της εἶχε ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὰ δεινὰ τῆς κόλασης.²⁰

Στὸ Βίο μίας ἀσκήτριας πού πέθανε μόλις τὸν 20ό αἰώνα ἀναφέρεται μία παρόμοια περίπτωση. Πρόκειται γιὰ τὴν ὁσία Ἄθανασία (Ἄναστασία Λογκάτσεβα), πνευματικὴ θυγατέρα τοῦ ὁσίου Σεραφεῖμ τοῦ Σάροφ. Ὅπως διαβάζουμε στὸ Βίο της: «Ἡ Ἄναστασία εἶχε ἕναν ἀδελφὸ πού τὸν ἔλεγαν Παῦλο. Ὁ Παῦλος κάποτε ἦταν μεθυσμένος καὶ κρεμάστηκε. Κι ἡ Ἄναστασία ἀποφάσισε νὰ προσευχηθεῖ πολὺ γιὰ τὸν ἀδελφὸ της. Μετὰ τὸ θάνατό του, ἡ Ἄναστασία πῆγε στὸ μοναστήρι Ντιβέγιεβο, τοῦ ὁσίου Σεραφεῖμ, γιὰ νὰ μάθει τί ἀκριβῶς ἔπρεπε νὰ κάνει, ὥστε νὰ βελτιωθεῖ ἡ κατάσταση τοῦ ἀδελφοῦ της, ὁ ὁποῖος ἔδωσε τέλος στὴ ζωὴ του μὲ τρόπο δυσσεβῆ καὶ ἀτιμωτικό... Ἦθελε νὰ συναντήσει τὴν Πελαγία Ἰβάνοβνα καὶ νὰ ζητήσει τὴ συμβουλὴ της... Ἡ Ἄναστασία ἐπισκέφθηκε τὴν Πελαγία. Ἐκείνη τῆς εἶπε νὰ κλειστεῖ στὸ κελί της σαράντα μέρες, νὰ προσευχηθεῖ καὶ νὰ νηστεύει γιὰ τὸν ἀδελφὸ της καὶ κάθε μέρα νὰ λέει ἑκατὸν πενήντα φορὲς: “Ὑπεραγία Θεοτόκε, ἀνάπαυσον τὸν δοῦλον σου.”

»Ὅταν συμπληρώθηκαν σαράντα μέρες, ἡ Ἄναστασία εἶδε ἕνα ὄραμα. Βρέθηκε μπροστὰ σὲ μία ἄβυσσο. Στὸ βάθος της ἦταν ἕνας βράχος ἀπὸ αἷμα. Πάνω στὸ βράχο κείτονταν δυὸ ἄντρες μὲ σιδερένιες ἀλυσίδες στὸ λαιμὸ τους. Ὁ ἕνας ἦταν ὁ ἀδελφός της.

»Ἡ Ἄναστασία διηγήθηκε τὸ ὄραμα στὴν Πελαγία καὶ κείνη τῆς εἶπε νὰ συνεχίσει τὴ νηστεία καὶ τὴν προσευχή.

»Τέλειωσαν κι ἄλλες σαράντα μέρες μὲ νηστεία καὶ προσευχὴ καὶ ἡ Ἄναστασία εἶδε τὸ ἴδιο ὄραμα. Ἡ ἴδια ἄβυσσος κι

20. Ὅπως παρατίθεται στὸ *Orthodox Life*, 1978, τεῦχος No. 1, σελ. 23-24. Ἡ μνήμη τῆς μάρτυρος Περεπέτους ἐορτάζεται τὴν 1η Φεβρουαρίου.

ὁ βράχος πάνω στον ὁποῖο βρίσκονταν οἱ δυο ἄντρες μέ ἄλυσίδες στό λαιμό τους. Αὐτή τή φορά ὁμως ὁ ἀδερφός της ἦταν ὄρθιος. Περιπατοῦσε πάνω στό βράχο, ἔπεφτε καί ξανασηκωνόταν. Οἱ ἄλυσίδες ἦταν ἀκόμα στό λαιμό του.

»Ἡ Πελαγία Ἰδάνοβνα, στήν ὁποία κατέφυγε καί πάλι ἡ Ἀναστασία, τῆς εἶπε νά ἐπαναλάβει τήν ἴδια ἄσκηση γιά τρίτη φορά.

»Ὅταν τέλειωσε καί τό τρίτο σαρανταήμερο τῆς νηστείας καί τῆς προσευχῆς, ἡ Ἀναστασία ξαναεἶδε τό ἴδιο ὄραμα. Ἡ ἴδια ἄβυσσος, ὁ ἴδιος βράχος. Τώρα ὁμως, πάνω στό βράχο ἦταν μόνο ἕνας ἄντρας, ἀγνωστός της. Ὁ ἀδερφός της εἶχε ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τά δεσμά. Δέ φαινόταν πουθενά. Ὁ ἀγνωστος ἄντρας ἀκούστηκε νά λέει:

– Εἶσαι τυχερός ἐσύ. Ἔχεις πολύ ἰσχυρούς μεσίτες στή γῆ.

Ἡ Ἀναστασία ἀνέφερε στήν Πελαγία Ἰδάνοβνα τό τρίτο ὄραμά της καί κείνη τῆς ἀπάντησε:

– Ὁ ἀδερφός σου λυτρώθηκε ἀπό τά δάσανα. Δέν μπῆκε ὁμως στή μακαριότητα τοῦ Παραδείσου.»²¹

Πολλά παρόμοια περιστατικά ἀναφέρονται σέ Βίους Ὁρθόδοξων Ἀγίων καί ἀσκητῶν. Σέ περίπτωση πού κάποιος ἔχει τήν τάση νά ἐρμηνεύει κατά γράμμα τέτοια ὄραματα, ἴσως θά πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι βεβαίως οἱ εἰκόνες μέ τίς ὁποῖες ἐμφανίζονται τέτοια ὄραματα, συνήθως σέ ὄνειρα, δέ «φωτογραφίζουν» κατ' ἀνάγκη τόν τρόπο ὑπαρξῆς τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο· πρόκειται περισσότερο γιά εἰκόνες οἱ ὁποῖες μεταδιβάζουν τήν πνευματική ἀλήθεια τῆς βελτίωσης τῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς στον ἄλλο κόσμο χάρις πρὸς προσευχῆς ἐκείνων πού παραμένουν στον κόσμο τοῦτο.

21. Ὁσία Ἀθανασία, μτφρ. Πέτρου Μπότση, β' ἔκδ., Ἀθήνα 1998, σελ. 69-73.

Προσευχές γιά τούς νεκρούς

Τό ακόλουθο περιστατικό μᾶς δείχνει πόσο σημαντική εἶναι ἡ τέλεση μνημόσунου στή θεία λειτουργία: πρὶν τήν ἀφαίρεση τῶν λειψάνων τοῦ ἁγ. Θεοδοσίου τοῦ Τσερνίγκωφ (1896), ὁ φημισμένος Στάρετς Ἀλέξιος (†1916), ἱερομόναχος τοῦ Ἐρημητηρίου τοῦ Γκολοσεγιέφσκυ τῆς Λαύρας τῶν Σπηλαίων τοῦ Κιέβου, ὁ ὁποῖος διεξήγαγε τήν ἀνακομιδή τῶν λειψάνων, ἀποκαμωμένος καθῶς καθόταν δίπλα στά λείψανα, λαγοκοιμήθηκε καί εἶδε μπροστά του τόν ἅγιο, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπε: «Σ' εὐχαριστῶ πού κοπιάζεις γιά μένα καί σέ παρακαλῶ θερμά, ὅταν τελέσεις τή θεία λειτουργία, νά μνημονεύσεις τούς γονεῖς μου» – καί ἔδωσε τά ὀνόματά τους (πατήρ Νικήτας καί Μαρία).²² «Πῶς μπορεῖς ἐσύ, ὦ Ἄγιε, νά ζητᾶς τίς δικές μου προσευχές, ὅταν ἐσύ ὁ ἴδιος στέκεσαι στόν οὐράνιο Θρόνο καί ἰκετεύεις τό Θεό νά δωρίσει στούς ἀνθρώπους τό ἔλεός Του;» ρώτησε ὁ ἱερομόναχος. «Ναί, αὐτό εἶναι ἀλήθεια,» ἀπάντησε ὁ ἁγ. Θεοδόσιος, «ἀλλά ἡ προσφορά στή θεία λειτουργία ἔχει περισσότερη δύναμη ἀπό τήν προσευχή μου.»

Ἔτσι λοιπόν, οἱ παννυχίδες καί ἡ κατ' οἶκον προσευχή γιά τούς νεκρούς εἶναι εὐεργετικές γιά τήν ψυχή τους, ὅπως ἐξάλλου εἶναι καί οἱ εἰς μνήμην τους ἀγαθοεργίες, ὅπως ἐλεημοσύνες ἢ συνεισφορές στήν ἐκκλησία. Ὅμως ἰδιαίτερος εὐεργετική εἶναι ἡ τέλεση μνημόσунου στή θεία λειτουργία,

22. Τά ὀνόματα αὐτά ἦταν ἄγνωστα πρὶν ἀπό τό ὄραμα. Ἀρκετά χρόνια μετά τήν ἀνακήρυξη τοῦ Θεοδοσίου ὡς ἁγίου, βρέθηκε τό δικό του Βιβλίο Μνημοσύνων στή μονή ὅπου ἦταν κάποτε ἠγούμενος, τό ὁποῖο ἐπιβεβαίωσε αὐτά τά ὀνόματα καθῶς καί τό ὄραμα. Βλ. τόν *Βίο τοῦ Πρεσβυτέρου Ἀλεξίου* στήν Pravoslavny Blagovestnik, San Francisco, 1967, No.1 (στά Ρωσικά).

καί πολλές ἐμφανίσεις νεκρῶν καί ἄλλα περιστατικά τά ὁποῖα ἔχουν σημειωθεῖ ἐπιβεβαιώνουν κάτι τέτοιο. Πολλοί ἄνθρωποι πού πέθαναν ἐν μετανοίᾳ ἀλλά πού δέν μπόρεσαν νά ἐκφράσουν ἔμπρακτα τή μετάνοιά τους ὅσο ζοῦσαν, ἐλευθερώθηκαν ἀπό τά μαρτύρια καί βρῆκαν ἀνάπαυση. Στήν Ἐκκλησία πάντοτε προσφέρονται προσευχές ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν νεκρῶν, καί μάλιστα τήν ἡμέρα τῆς Καθόδου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, στόν ἑσπερινό τῆς γονυκλισίας, ὑπάρχει μία εἰδική εὐχή «γιά τούς εὐρισκομένους στόν ἄδη.»

Στούς Διαλόγους του, ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας, ἀπαντώντας στήν ἐρώτηση, «Ποιό ἄραγε θά μπορούσε νά εἶναι αὐτό, πού ἔχει τή δύναμη νά ὠφελήσει τίς ψυχές τῶν νεκρῶν;» διδάσκει: «Ἐάν τά πταίσματα δέν εἶναι ἀσυγχώρητα μετά θάνατον, συνήθως πολύ βοηθεῖ τίς ψυχές ἀκόμα καί μετά θάνατον ἡ ἱερή ἀναφορά τῆς σωτηριώδους Θυσίας, τόσο πού ὀρισμένες φορές παρουσιάζονται καί οἱ ἴδιες οἱ ψυχές τῶν κεκοιμημένων καί τό ζητοῦν αὐτό... Μέ ὅλα αὐτά πρέπει νά θεωρήσουμε πώς ἀσφαλέστερη ὁδός εἶναι, ὅ,τι καλό ἐλπίζει ὁ καθένας νά ἐνεργηθεῖ μετά τό θάνατό του ἀπό τούς ἄλλους, νά τό κάνει ὁ ἴδιος γιά τόν ἑαυτό του ὅσο ζεῖ. Μακαριότερο πράγματι εἶναι νά ἐξέλθει κανεῖς ἐλεύθερος, παρά μετά τά δεσμά νά ζητάει ἐλευθερία. Ὅφείλουμε, ἐπομένως, μέ ὅλη μας τή διάνοια νά καταφρονοῦμε τόν παρόντα αἰῶνα, γιά ἕνα λόγο παραπάνω τώρα πού τόν βλέπουμε ἤδη νά καταρρέει, καί νά θύουμε στό Θεό καθημερινές θυσίες δακρῶν, καί καθημερινές προσφορές τοῦ Σώματος καί Αἵματός του. Αὐτή πράγματι ἡ θυσία κατά τρόπο μοναδικό σώζει τήν ψυχή ἀπό τήν αἰώνια ἀπώλεια, γιατί διά τοῦ μυστηρίου ἀνακαινίζει γιά ἑμᾶς τό θάνατο τοῦ Μονογενοῦς»²³.

Ἐπίσης ὁ ἅγ. Γρηγόριος ἀναφέρει διάφορα περιστατικά κατά τά ὁποῖα οἱ νεκροί ἐμφανίστηκαν σέ ζωντανούς καί τούς παρακάλεσαν νά τελέσουν θεία λειτουργία ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τους ἢ τούς εὐχαρίστησαν γιά τήν τέλεσή της. Ἐναφέρει ἐπίσης τήν περίπτωση ἑνός αἰχμαλώτου, τόν ὁποῖο ἡ σύζυγός του θεωροῦσε νεκρό καί ὑπέρ ἀναπαύσεως τοῦ ὁποῖου κανόνιζε νά τελεῖται λειτουργία ὀρισμένες ἡμέρες. Ὁ αἰχμάλωτος αὐτός ὅταν ἐπέστρεψε τῆς διηγήθηκε ὅτι εἶχε ἐλευθερωθεῖ ἀπό τά δεσμά του κάποιες ἡμέρες, ἀκριβῶς ἐκεῖνες τίς ἡμέρες τῆς τέλεσης λειτουργίας.²⁴

Οἱ Προτεστάντες γενικῶς θεωροῦν τίς προσευχές τῆς Ἐκκλησίας γιά τούς νεκρούς κατά κάποιον τρόπο ἀσύμβατες μέ τήν ἀνάγκη νά βρεῖ ὁ ἄνθρωπος τή σωτηρία στήν ἐπίγεια ζωή του. «Ἐάν μποροῦμε νά σωθοῦμε μέσω τῆς Ἐκκλησίας μετά τό θάνατο, τότε γιατί νά μποῦμε στόν κόπο νά παλέψουμε ἢ νά ἀποκτήσουμε πίστη σέ αὐτήν τή ζωή; Ἄς φᾶμε, ἄς πιοῦμε, κι ἄς γλεντήσουμε...» Φυσικά, κανείς ἀπό ὅσους ἐφάρμοσαν αὐτήν τή φιλοσοφία ὅσο ζοῦσαν δέ σώθηκε ποτέ χάρις στίς προσευχές τῆς Ἐκκλησίας μετά τό θάνατό του, καί εἶναι προφανές ὅτι ἕνα τέτοιο ἐπιχείρημα εἶναι ἀπολύτως τεχνητό, ἀκόμα καί ὑποκριτικό. Οἱ προσευχές τῆς Ἐκκλησίας δέν μποροῦν νά σώσουν τόν οἰονδήποτε δέν ἐπιθυμεῖ τή σωτηρία του, ἢ αὐτόν πού ποτέ δέν ἀγωνίστηκε ὁ ἴδιος νά τήν κατακτήσει κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς του. Κατά μία ἔννοια, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι οἱ προσευχές τῆς Ἐκκλησίας ἢ τοῦ κάθε Χριστιανοῦ ξεχωριστά γιά

23. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώστων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἁγιον Ὄρος 1988, IV, 57, 60, σελ. 389, 399-400.

24. Στό ἴδιο IV:57, 59, σελ. 389, 396.

κάποιο νεκρό δέν προκύπτουν παρά ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ τρόπου ζωῆς του: κανείς δέ θά προσευχόταν γι' αὐτόν ἕάν δέν εἶχε κάνει κάτι ὅσο ζοῦσε πού νά ἐμπνέει μία τέτοια προσευχή μετά τό θάνατό του.

Ἐπίσης ὁ ἅγ. Μάρκος Ἐφέσου ἀσχολεῖται ἐπίσης μέ τό ἐρώτημα περί τοῦ νοήματος τῶν προσευχῶν τῆς Ἐκκλησίας γιά τίς ψυχές τῶν νεκρῶν καί τῆς προκαλούμενης βελτίωσης στήν κατάστασή τους, παραθέτοντας ἕνα παράδειγμα ἀπό τήν προσευχή τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου γιά τό Ρωμαῖο Αὐτοκράτορα Τραϊανό, προσευχή τήν ὁποία τοῦ ἐνέπνευσε μία ἀγαθή πράξη αὐτοῦ τοῦ εἰδωλολάτρη Αὐτοκράτορα.²⁵

Τί μποροῦμε νά κάνουμε γιά τούς νεκρούς

Ἐκτός ἀπό ἐμάς πού ἐπιθυμοῦμε νά ἐκφράσει τήν ἀγάπη του γιά τούς νεκρούς καί νά τούς βοηθήσει οὐσιαστικά, μπορεῖ νά τό ἐπιτύχει προσευχόμενος ὑπέρ τῶν ψυχῶν τους, καί εἰδικότερα μνημονεύοντας αὐτούς στή θεία λειτουργία, ὅταν οἱ μερίδες πού ἀποκόπτονται γιά ζῶντες καί νεκρούς ἀφήνονται νά πέσουν μέσα στό Αἷμα τοῦ Κυρίου μέ τίς λέξεις: «Ἀπόπλυνον Κύριε τά ἁμαρτήματα τῶν ἐνθάδε μνημονευθέντων δούλων σου τῷ Αἵματί σου τῷ Ἁγίῳ πρεσβεΐαις τῆς Θεοτόκου καί πάντων σου τῶν Ἁγίων. Ἀμήν.» Δέν μποροῦμε νά κάνουμε τίποτε καλύτερο ἢ σπουδαιότερο γιά τούς νεκρούς ἀπό τό νά προσευχόμαστε γι' αὐτούς, προσφέροντάς τους μνημόσυνο στή θεία λειτουργία. Τό ἔχουν πάντα ἀνάγκη, εἰδικά κατά τή διάρκεια ἐκείνων τῶν σαράντα ἡμερῶν ὅπου ἡ ψυχή τοῦ ἀπελθόντος πορεύεται πρὸς τίς αἰώνιες

25. Βλ. Ἡ Ψυχή μετά τόν Θάνατο, Παράρτημα I.

κατοικίεις. Τό σῶμα δέν αἰσθάνεται τίποτε τότε· δέ βλέπει τούς οἰκείους πού ἔχουν συγκεντρωθεῖ, δέ μυρίζει τό εὐωδιαστό ἄρωμα τῶν λουλουδιῶν, δέν ἀκούει τούς ἐπικηδείς. Ἡ ψυχή ὁμως αἰσθάνεται τίς προσφερόμενες ὑπέρ αὐτῆς προσευχές καί εἶναι εὐγνώμων στούς ἀνθρώπους πού τίς ἀπευθύνουν καί βρῖσκεται πνευματικῶς κοντά τους.

᾽Ω συγγενεῖς καί ἀγαπημένοι τοῦ νεκροῦ! Προᾶξετε γι' αὐτούς ὅ,τι ἔχουν ἀνάγκη καί ὅ,τι εἶναι ἐντός τῆς δικαιοδοσίας σας. Δώστε τά χρήματά σας ὄχι γιά νά καλλωπίσετε ἐξωτερικά τό φέρετρο καί τό μνήμα, ἀλλά γιά νά βοηθήσετε ὅσους τό χρειάζονται, εἰς μνήμην τῶν ἀγαπημένων σας πού ἔφυγαν ἀπό τή ζωή, γιά νά ἐνισχύσετε ἐκκλησίεις, στίς ὁποῖες προσφέρονται προσευχές ὑπέρ αὐτῶν. Ἐλεῆστε τούς νεκρούς, φροντίστε γιά τίς ψυχές τους. Μᾶς περιμένει ὅλους ὁ ἴδιος δρόμος, καί ὅταν κι ἐμεῖς βρεθοῦμε ἐκεῖ πόσο πολύ θά εὐχόμεστε νά μᾶς θυμᾶται κάποιος στίς προσευχές του! Ἀξίζει λοιπόν νά ἐλεήσουμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τούς νεκρούς.

Ἐμέσως ἀφοῦ ἀναπαυθεῖ κάποιος, καλέστε ἢ ἐνημερώσετε ἕναν ἱερέα, ὥστε νά διαβάσει τίς «Προσευχές γιά τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ψυχῆς», τίς ὁποῖες ἡ Ἐκκλησία ἔχει ὀρίσει νά διαβάζονται πάνω ἀπό ὅλους τούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς μετά τό θάνατό τους. Προσπαθήστε, εἰ δυνατόν, νά τελέσετε τήν κηδεία στήν ἐκκλησία καί νά ἀναγνώσετε τό Ψαλτήρι πάνω ἀπό τόν ἀπελθόντα μέχρι τήν κηδεία. Ἡ κηδεία δέ χρειάζεται νά εἶναι περίτεχνη, ἀλλά πρέπει ἀπαραιτήτως νά εἶναι πλήρης, χωρίς συντομεύσεις· τήν ὥρα ἐκείνη μή σκεφτεῖτε τόν ἑαυτό σας καί τήν ἀνεσή σας, ἀλλά τόν ἀπελθόντα, ἀπό τόν ὁποῖο χωρίζεστε διά παντός. Ἐάν ὑπάρχουν ταυτόχρονα καί ἄλλοι ἀπελθόντες πού ἀναμένουν κηδεία στήν ἐκκλησία, μήν ἀρνηθεῖτε ἐάν σᾶς προταθεῖ νά τελέσετε τήν

κηδεία γιά ὅλους μαζί. Εἶναι καλύτερο νά τελεῖται μία κηδεία γιά δύο ἢ περισσότερους ἀπελθόντες ταυτόχρονα, ὅταν οἱ προσευχές ὄλων τῶν παρενρισκομένων προσφιλῶν προσώπων θά εἶναι ἰδιαίτερος ἐνθερμες, παρά νά τελοῦνται ξεχωριστές, διαδοχικές κηδεῖες, καί νά συντομεύονται οἱ λειτουργίες ἐξ αἰτίας ἔλλειψης χρόνου καί ἐνέργειας· ἀφοῦ κάθε λέξη τῆς προσευχῆς γιά τόν ἀναπαυθέντα εἶναι ὅ,τι μία σταγόνα νερό γιά τό διψασμένο. Κανονίστε ὅπωςδήποτε ἐκείνη τήν ὥρα τά σχετικά μέ τήν τέλεση σαρανταλείτουργου, δηλαδή καθημερινή μνημόνευση στή θεία λειτουργία σέ ὅλη τή διάρκεια τῶν σαράντα ἡμερῶν. Συνήθως στούς ναούς ὅπου τελεῖται καθημερινά θεία λειτουργία, οἱ ἀπελθόντες οἱ ὁποῖοι ἔχουν κηδευτεῖ ἐκεῖ μνημονεύονται ἐπί σαράντα καί πλέον ἡμέρες. Ἐάν ὁμως ἡ κηδεία γίνεи σέ ναό ὅπου δέν τελεῖται καθημερινά θεία λειτουργία, τότε οἱ ἴδιοι οἱ συγγενεῖς θά πρέπει νά φροντίσουν νά ζητήσουν τήν τέλεση τοῦ 40ήμερου μνημόσυνου ὅπουδήποτε τελοῦνται θεῖες λειτουργίες. Παρομοίως εἶναι καλό νά στέλνουμε εισφορές γιά μνημόνευση τῶν νεκρῶν σέ μοναστήρια, ὅπως καί στά Ἱεροσόλυμα, ὅπου καθημερινά διεξάγεται προσευχή στούς Ἁγίους Τόπους. Ἀλλά ἡ διαδικασία τῆς 40ήμερης δέησης ὑπέρ τῶν νεκρῶν πρέπει νά ξεκινήσει ἀμέσως μετά τό θάνατο, ὅταν ἡ ψυχή ἔχει ἰδιαίτερη ἀνάγκη βοήθειας ἀπό τήν προσευχή· ἐπομένως, θά πρέπει νά ξεκινοῦμε αὐτό τό μνημόσυνο στόν κοντινότερο ναό ὅπου τελεῖται καθημερινῶς θεία λειτουργία.

Ἄξίζει λοιπόν νά φροντίσουμε γι' αὐτούς πού ἔφυγαν γιά τόν ἄλλο κόσμο πρὶν ἀπό ἐμᾶς, προκειμένου νά κάνουμε ὅ,τι μπορούμε γιά τίς ψυχές τους, ἐνθυμούμενοι ὅτι: «Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοί θά ἐλεηθοῦν.»

Ἡ ἀνάστασι τῶν νεκρῶν

Κάποια ἡμέρα αὐτός ὁ φθαρτός κόσμος θά πάψει νὰ ὑπάρχει, καὶ τότε θά χαράξει ἡ αἰώνια Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, στήν ὁποία οἱ ψυχές τῶν σεσωσμένων, ἔνωμένες μέ τὰ ἀναστημένα τους σώματα, θά κατοικοῦν γιά πάντα μαζί μέ τὸ Χριστό, ἀθάνατες καί ἄφθαρτες. Τότε ἡ μερική ἀγαλλίαση καί μακαριότητα πού γεύονται οἱ ψυχές ἀκόμα καί σήμερα στόν οὐρανό θά ἀντικατασταθοῦν ἀπό τήν πληρότητα τῆς ἀγαλλίασης τῆς νέας δημιουργίας γιά τήν ὁποία πλάστηκε ὁ ἄνθρωπος· ὅμως ἐκεῖνοι πού δέ δέχτηκαν τή σωτηρία τήν ὁποία ὁ Χριστός ἤλθε νὰ προσφέρει στήν ἀνθρωπότητα θά βασανίζονται γιά πάντα – μαζί μέ τὰ ἀναστημένα τους σώματα – στήν κόλαση. Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, στό τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ ἔργου του *Ἀκριβῆς Ἐκθεση τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως*, περιγράφει παραστατικά τήν τελική κατάσταση τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο:

«Πιστεύουμε καί στήν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν. Γιατί θά ὑπάρχει, πράγματι θά ὑπάρχει ἡ ἀνάστασι τῶν νεκρῶν. Καί λέγοντας ἀνάστασι ἐννοοῦμε ἀνάστασι σωμάτων. Γιατί ἀνάστασι εἶναι δεύτερη σύστασι τοῦ ἀνθρώπου τῆς πώσεως – ἄλλωστε οἱ ψυχές, ὡς ἀθάνατες, πῶς θά ἀναστηθοῦν; Γιατί, ἂν ὀρίζουν τὸ θάνατο ὡς χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τὸ σῶμα, ὅπως δὴποτε ἡ ἀνάστασι εἶναι ἡ νέα συνάφεια ψυχῆς καί σώματος καί δεύτερη σύστασι τοῦ ζώου πού διαλύθηκε καί ἔπεσε – τὸ ἴδιο λοιπόν τὸ σῶμα πού φθείρεται καί διαλύεται, τὸ ἴδιο θά ἀναστηθεῖ ἄφθαρτο- γιατί δέν ἀδυνατεῖ αὐτός πού ἀρχικά ἀπό τὸ χῶμα τῆς γῆς τὸ συγκρότησε, ξανά νὰ τὸ ἀναστήσει μετὰ τὴ διάλυση καί τήν ἐπιστροφή του στή γῆ, ἀπό τήν ὁποία εἶχε ληφθεῖ, κατὰ τήν

ἀπόφαση τοῦ δημιουργοῦ...

»Ἄν λοιπόν ἡ ψυχὴ μόνη τῆς πῆρε μέρος στοὺς ἀγῶνες τῆς ἀρετῆς, μόνη καὶ θά στεφανωθεῖ. Καὶ ἂν μόνη τῆς κυλί-στηκε στίς ἡδονές, δίκαια καὶ μόνη θά κολαζόταν, ἀλλὰ ἐπει-δὴ οὔτε τὴν ὑπαρξὴ εἶχαν χωριστὴ καὶ οὔτε τὴν ἀρετὴ οὔτε τὴν κακία ἀκολούθησε ἡ ψυχὴ χωρὶς τὸ σῶμα, δίκαια θά παρουν καὶ οἱ δύο μαζί καὶ τίς ἀμοιβές.

»Γι' αὐτὸ λοιπόν θά ἀναστηθοῦμε, ἀφοῦ οἱ ψυχές θά ἐνω-θοῦν ξανά μέ τὰ σώματα, τὰ ὅποια θά ἀφθαρτοποιηθοῦν καὶ θά ἀποβάλουν τὴ φθορὰ καὶ θά παρουσιαστοῦμε στό φοβερό βῆμα τοῦ Χριστοῦ καὶ θά παραδοθεῖ ὁ διάβολος καὶ οἱ δαί-μονές του καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτοῦ, δηλαδή ὁ ἀντίχριστος, καὶ οἱ ἀσεβεῖς καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ στό αἰώνιο πῦρ, πού δέν εἶναι βέβαια ὑλικό, ὅπως τὸ δικό μας, ἀλλ' ὅπως τὸ ξέρει ὁ Θεός. Καὶ αὐτοὶ πού ἔπραξαν τὰ ἀγαθὰ θά βγάλουν λάμπεις ὅπως ὁ ἥλιος μέ τοὺς ἀγγέλους στήν αἰώνια ζωὴ μέ τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό, καθὼς θά τὸν βλέπουν καὶ θά βλέπονται καὶ θά τρυγοῦν ἀπ' αὐτόν τὴν ἀτέλειωτη εὐφροσύνη.»²⁶

26. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Γιὰ τὴν Ἀνάσταση», *Ἐκδοσις Ἀκριβῆς τῆς Ὁρθόδοξου Πίστεως*, μτφρ. Νίκου Ματσούκα, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλο-νίκη 1998, σελ. 445.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΑΓ. ΜΑΡΚΟΥ ΕΦΕΣΟΥ

Περί τῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ για τήν κατάσταση τῶν ψυχῶν μετά τό θάνατο συχνά δέν εἶναι πλήρως κατανοητή, ἀκόμα καί ἀπό τούς ἴδιους τούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς· καί ἡ σχετικά πρόσφατη διδασκαλία τῶν Λατίνων περί «καθαρηθρίου πυρός» ἔχει προκαλέσει περαιτέρω σύγχυση στήν κοινή γνώμη. Ὡστόσο, ἡ ἴδια ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία δέν εἶναι καθόλου ἀσαφής ἢ ἀνακριβής. Ἴσως ἡ πιό συνοπτική ἔκθεση τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἀπό Ὁρθόδοξη πηγή θρίσκεται στίς ὁμιλίες τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ, οἱ ὁποῖες ἀνεγνώσθησαν στή Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας τό 1439, καί τίς ὁποῖες συνέγραψε ἀκριβῶς ὡς ἀπάντηση στή διδασκαλία τῶν Λατίνων περί καθαρηθρίου πυρός. Ἡ ἰδιαιτέρη ἀξία πού ἔχουν αὐτές οἱ δύο ὁμιλίες γιά ἐμᾶς ἔγκειται στό ὅτι, προερχόμενες καθῶς εἶναι ἀπό τόν τελευταῖο ἐκ τῶν Βυζαντινῶν Πατέρων, πρίν τή σύγχρονη ἐποχή μέ ὅλες τίς συγκεχυμένες θεολογικές ἀπόψεις πού τή χαρακτηρίζουν, μᾶς παραπέμπουν στίς πηγές τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας καί μᾶς καθοδηγοῦν ὡς πρός τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο πρέπει νά προσεγγίζουμε καί νά κατανοοῦμε αὐτές τίς

πηγές, πού εἶναι οἱ ἐξῆς: Ἁγία Γραφή, Πατερικές ὁμιλίες, λειτουργικά κείμενα, Βίοι Ἁγίων, καί ὀρισμένες ἀποκαλύψεις καί ὁράματα σχετικά μέ τή μετά θάνατον ζωή, πού περιέχονται στό Βιβλίο IV τῶν *Διαλόγων* τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου.

Πολλοί ἀπό τούς σημερινούς ἀκαδημαϊκούς θεολόγους δυσπιστοῦν στίς ἀνωτέρω δύο ἢ τρεῖς τελευταῖες πηγές, καί ἔτσι ἐξηγεῖται τό ὅτι συχνά ἐμφανίζονται ἀμήχανοι ὅταν ὁμιλοῦν γιά τό ἐν λόγω θέμα καί μερικές φορές προτιμοῦν νά διατηροῦν μία «ἀγνωστικιστική ἐπιφυλακτικότητα».¹ Ἐπίσης, οἱ ὁμιλίες τοῦ ἁγ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ μᾶς δείχνουν πόσο πολύ «ἄνετα» αἰσθάνονται μέ τά παραδείγματα αὐτῶν τῶν πηγῶν οἱ αὐθεντικοί Ὁρθόδοξοι θεολόγοι· ἐκεῖνοι πού αἰσθάνονται «ἄβολα» ἴσως ἀποκαλύπτουν μέ τή στάση τους μία ἀδόκητη προσβολή ἀπό τή σύγχρονη ἀπιστία.

Ἀπό τίς τέσσερις ἀπολογίες τοῦ ἁγ. Μάρκου στό θέμα τοῦ καθαρτηρίου πυρός στή Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, ἡ Πρώτη περιέχει τή συνοπτικότερη ἐκθεση τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας ὡς ἀνταπάντηση στίς ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις τῶν Λατίνων, καί ἓνα μεγάλο τμήμα της παραθέτουμε στή συνέχεια. Οἱ ὑπόλοιπες ἀπολογίες περιέχουν κυρίως ἐρμηνευτικό ὕλικό γιά τά σημεῖα πού ἐξετάζουμε ἐδῶ, καθώς καί ἀποκρίσεις σέ πιό συγκεκριμένα ἐπιχειρήματα τῶν Λατίνων.

Τά «Λατινικά Κεφάλαια» στά ὁποῖα ἀπευθύνεται ἡ ἀπολογία τοῦ ἁγ. Μάρκου ἔχουν συνταχθεῖ ἀπό τόν Καρδινάλιο Ἰουλιανό Καισαρίνη καί ἐκθέτουν τή Λατινική διδασκαλία περί τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν μετά τό θάνατο, ὅπως αὐτή

1. Timothy Ware, *The Orthodox Church*, σελ. 259.

όρισθηκε στην προγενέστερη «Ένωτική» Σύνοδο της Λυών, τό 1270 μ.Χ. Αὐτή ἡ διδασκαλία ἀφήνει ἐκπληκτο τόν Ὁρθόδοξο ἀναγνώστη – ὅπως, βέβαια, καί τόν ἅγ. Μάρκο – ὡς μία ἀπολύτως ὑπερβολική, «νομικίστικη» καί «προσηλωμένη στό γράμμα» διδασκαλία. Ἔως ἐκείνη τήν ἐποχή οἱ Λατίνοι εἶχαν καταλήξει νά θεωροῦν τόν παράδεισο καί τήν κόλαση κατά κάποιον τρόπο «τετελεσμένες» καί «ἀπόλυτες» καταστάσεις καί ὅτι ἡ κατάσταση τῶν ψυχῶν πού βρῖσκονται ἐκεῖ θά εἶναι καί ἡ τελική κατάσταση στήν ὁποία θά βρεθοῦν μετά τήν Τελική Κρίση· ἐπομένως, δέν εἶναι ἀνάγκη νά προσευχόμεστε οὔτε γιά ὅσους βρῖσκονται στόν παράδεισο – τῶν ὁποίων ἡ κατάσταση εἶναι ἤδη τέλεια – οὔτε γιά ὅσους βρῖσκονται στήν κόλαση, ἀφοῦ δέ θά μπορέσουν ποτέ νά σωθοῦν ἢ νά καθαρισθοῦν ἀπό τίς ἁμαρτίες τους. Ὅμως ἀφοῦ πολλοί πιστοί πεθαίνουν εὐρισκόμενοι σέ μία «μέση» κατάσταση, οὔτε ἀρκετά τέλειοι γιά τόν παράδεισο, ἀλλά οὔτε καί ἀρκετά ἁμαρτωλοί γιά τήν κόλαση, ἡ λογική τῆς ἐπιχειρηματολογίας τῶν Λατίνων ἀπαιτοῦσε τήν ὑπαρξη ἑνός τρίτου τόπου, ἑνός τόπου κάθαρσης («πουργατόριο»), ὅπου ἀκόμα κι ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων οἱ ἁμαρτίες εἶχαν ἤδη συγχωρεθεῖ ἔπρεπε νά τιμωρηθοῦν ἢ νά «ἐπανορθώσουν» γιά τίς ἁμαρτίες τους πρῖν νά καθαρθοῦν στόν ἀπαιτούμενο βαθμό γιά τήν εἴσοδό τους στόν παράδεισο. Οἱ Λατίνοι προέβησαν στήν ὑποστήριξη αὐτῶν τῶν νομικίστικων ἐπιχειρημάτων μίας καθαρῶς ἀνθρώπινης «δικαιοσύνης» – τά ὁποῖα στήν πραγματικότητα ἀρνοῦνται τήν ὑπέρτατη ἀγαθότητα καί ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιά τήν ἀνθρωπότητα – μέσω τῶν «κατά γράμμα» ἐρμηνειῶν ὀρισμένων Πατερικῶν κειμένων καί διαφόρων ὀραμάτων· σχεδόν ὅλες αὐτές οἱ ἐρμηνεῖες εἶναι τελείως τεχνητές καί αὐθαίρετες, ἀφοῦ οὔτε ἀκόμα καί οἱ ἀρχαῖοι

Λατίνοι Πατέρες δέν εἶχαν μιλήσει γιά κάποιον τόπο σάν τό «πουργατόριο», ἀλλά μόνον γιά τήν «κάθαρση» ἀπό τίς ἁμαρτίες μετά τό θάνατο, ἡ ὁποία εἶχε ἀναφερθεῖ ἀπό μερικούς ἐξ αὐτῶν, προφανῶς ἀλληγορικά, ὡς «πῦρ».

Στήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, ὠστόσο, ἐκφραστής τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ἅγ. Μάρκος ὁ Εὐγενικός, οἱ πιστοί πού πεθαίνουν μὴν ἔχοντας ἐξομολογηθεῖ μικρές ἁμαρτίες, ἡ πού δέν ἔχουν ἀποδώσει καρπούς μετανοίας γιά τίς ἐξομολογημένες ἁμαρτίες τους, ἐξαγνίζονται ἀπό αὐτές εἴτε κατά τή δοκιμασία τοῦ θανάτου μέ τό φόβο πού νιώθουν, ἡ μετά τό θάνατο, ὅταν εἶναι περιορισμένοι – ὄχι ὅμως αἰώνιως – στήν κόλαση, μέσω τῶν προσευχῶν καί τῶν λειτουργιῶν τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν ὑπέρ αὐτῶν ἀγαθοεργιῶν πού ἐκτελοῦν οἱ πιστοί. Ἄκόμα καί οἱ ἁμαρτωλοί πού προορίζονται γιά τά αἰώνια μαρτύρια μποροῦν νά ἀνακουφιστοῦν κάπως ἀπό τό μαρτύριο τους στήν κόλαση χάριη σέ αὐτές τίς παρεμβάσεις βοηθείας. Δέν ὑπάρχει, ὅμως, κανένα πῦρ πού νά βασανίζει σήμερα τοὺς ἁμαρτωλούς, οὔτε στήν κόλαση – ἀφοῦ τό αἰώνιο πῦρ θά ἀρχίσει νά τοὺς βασανίζει μόνον μετά τήν Τελική Κρίση – οὔτε, πολύ περισσότερο, σέ κανέναν τρίτο τόπο ὅπως τό «πουργατόριο»: ὅλες οἱ ὁράσεις πυρός ποῦ ἐμφανίζονται στοὺς ἀνθρώπους εἶναι κατά κάποιον τρόπο εἰκόνες ἡ προφητεῖες ἀπό μελλοντικές καταστάσεις. Ἡ συγχώρηση κάθε ἁμαρτίας μετά τό θάνατο προέρχεται ἀποκλειστικά ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία προσφέρεται ἐξίσου ἀκόμα καί σέ αὐτοὺς πού βρισκονται στήν κόλαση, μέ τή συμβολή τῶν προσευχῶν τῶν ἀνθρώπων καί καμιά «πληρωμή» ἡ «ἐξαγορά» δέν ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος γιά ὅσες ἁμαρτίες τοῦ ἔχουν συγχωρηθεῖ.

Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τά γραπτά τοῦ ἁγ. Μάρκου

πραγματεύονται κυρίως τό συγκεκριμένο ζήτημα τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν μετά τό θάνατο, καί ἐλάχιστα τήν ἐξέλιξη τῶν ὄσων συμβαίνουν στήν ψυχή ἀμέσως μετά τό θάνατο. Αὐτό τό τελευταῖο ζήτημα πραγματεύονται πάρα πολλά κείμενα τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας, δέν ἐτέθη ὁμως ὑπό συζήτησιν στή Φλωρεντία.

Ἔλες οἱ ὑποσημειώσεις ἔχουν προστεθεῖ ἀπό τούς μεταφραστές²

ΠΡΩΤΗ ΟΜΙΛΙΑ:

«Τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Ἐφέσου
 κ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀντίρρῃσις τῶν
 λατινικῶν κεφαλαίων, ἅπερ αὐτοί
 προέτεινον, περὶ τοῦ περκατορίου πυρός» *

(ΚΕΦΑΛΑΙΑ 1, 2, 4, 5, 6, 13)

1. Ἐπειδὴ μετά ἀγάπης ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ παρ' ὑμῶν εἰρημένα ὀφείλομεν, σωζομένης τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας καί τῶν πατροπαράδοτων ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, προτάττομεν κεφαλαιωδῶς ἐκάστην τῶν ἐμφερομένων τοῖς παρ' ὑμῶν γεγραμμένοις συστάσεων καί μαρτυριῶν, ἵνα εὐπερίληπτος καί σαφής ἐφ' ἐκάστη τούτων ἡ ἀπάντησις καί ἡ λύσις γένηται.

Εἴρηται τοίνυν ἐν ἀρχῇ τοῦ γράμματος οὕτως, ὅτι «ἐὰν οἱ ἄλλοι θῶς μετανοοῦντες, πρὶν ἱκανῶς ποιῆσαι περὶ τῶν ἡμαρτημένων ἢ

2. Marci Archiepiscopi Ephesii, *Patrologia Orientalis* (PO), Παρίσι, 1903, τόμ. 15, σελ. 39-43, 45-48, 55-56, 60.

Οἱ ὑποσημειώσεις ἀνήκουν στό κείμενο τῆς ἀγγλικῆς μετάφρασης (*St. Marc of Ephesus and the Union of Florence*, Ν. Ὑόρκη, 1963, σελ. 58-73), ἡ ὁποία προέρχεται ἀπό τή ρωσική μετάφραση τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Ἀμβρόσιου Πογοδίν.

* Ἀκολουθεῖ μετάφραση τοῦ κειμένου.

ἡμελημένων τούς ἀξιούς τῆς μετανοίας καρπούς, ἐν ἀγάπῃ ἀποβιώσωσιν, αἱ τούτων ψυχαὶ ταῖς καθαρτικαῖς τιμωρίαῖς ἐκκαθαίρονται μετὰ θάνατον· πρὸς δὲ τὸ ἀποκουφίσαι αὐτὰς τῶν τοιούτων ποινῶν, ὠφελούσιν αἱ τῶν ζώντων πιστῶν ἐπικουρίαί, ἤγγουν αἱ λειτουργίαί, αἱ εὐχαί, αἱ ἐλεημοσύναι, καὶ τᾶλλα τῆς εὐσεβείας ἔργα».

Πρὸς ταῦτα ἡμεῖς ἀποκρινόμεθα οὕτως. Ὅτι μὲν ὠφελούσι τούς ἐν πίστει κεκοιμημένους αἱ ὑπὲρ αὐτῶν γινόμεναι λειτουργίαί καὶ εὐχαί καὶ ἐλεημοσύναι, τό τε ἔθος αὐτὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπικρατῆσαν ἄνωθεν μαρτυρεῖ καὶ ἐπὶ τούτῳ πολλοὶ καὶ διάφοροι τῶν διδασκάλων λόγοι, Λατίνων τε καὶ Γραικῶν, κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους εἰρημένοι καὶ γεγραμμένοι· τὸ δὲ διὰ τῶν τοιούτων βοηθημάτων καθαρτικῶν τινων τιμωριῶν ἀπαλλάττεσθαι τὰς ψυχὰς καὶ πρὸς προσκαίρου τοιαύτην δύναμιν ἔχοντος, οὐκέτι ρητῶς γε-γραμμένον εὐρίσκομεν, οὔτε ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ τοῖς ἄσμασι τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν γινόμενοις, οὔτε ἐν τοῖς τῶν διδασκάλων λόγοις· ἀλλὰ τὰς μὲν ἐν ἄδῃ κατεχομένας καὶ ταῖς αἰωνίαις ἤδη παραδεδομένας κολάσασιν, εἴτε ἔργῳ καὶ πείρᾳ, εἴτε ἐλπίδι θεβαίᾳ καὶ προσδοκίᾳ, βοηθεῖσθαι μὲν καὶ αὐτὰς καὶ ὠφελεῖσθαι μικράν τινα τὴν ὠφέλειαν παρελάβομεν, οὐ μὴν ἀπαλλάττεσθαι τῆς κολάσεως εἰς τὸ παντελὲς οὐδ' ἐλπίδα τινὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ὅπως ἔχειν καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ κατὰ τὸν μέγαν Μακάριον τὸν Αἰγύπτιον ἀσκητὴν διήγημα, ἐν οἷς ἐρωτήσας τὸ κατὰ τὴν ἔρημον εὐρεθὲν κρανίον, τῇ θεῖᾳ δυνάμει τὰ τοιαῦτα παρ' αὐτοῦ ἔμαθε,³ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ταῖς εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινωσκομέναις εὐχαῖς ταῦτα κατὰ ῥῆμα γράφων· «Ὁ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ παντελείῳ ἐορτῇ καὶ σωτηριώδει ἰλασμοὺς μὲν ἰκεσίους ὑπὲρ τῶν κατεχομένων ἐν ἄδῃ καταξιώσας δέχεσθαι, μεγάλας δὲ παρέχων ἡμῖν ἐλπί-

3. Στὴν «Ἀλφαριθμητικὴ Συλλογὴ» τῶν ἀποφθεγμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐορῆμου, σὸ λῆμμα «Μακάριος ὁ Μέγας», διαβάζουμε: «Εἶπε ὁ ἁββάς Μακά-

δας, ἄνεσιν τοῖς κατεχομένοις τῶν κατεχόντων αὐτούς ἀνιαρῶν καὶ παραψυχῆν παρὰ σοῦ καταπέμπεσθαι»· τὰς δὲ ἐν πίστει μὲν καὶ ἀγάπῃ τῶν παρόντων ἀπαλλαγείσας, κηλίδας δὲ ὅμως τινὰς ἐπιφερομένας, ἢ μικρὰς καὶ παντάπασιν ἀμετανοήτους, ἢ καὶ μείζονας, ἐφ' αἷς μετανοήσασαι τοὺς τῆς μετανοίας καρπούς οὐκ ἔφθασαν ἐπιδειξασθαι, ταύτας δὲ ἐκκαθαίρεσθαι πρὸς λόγον τῶν τοιούτων ἁμαρτημάτων, οὐ διὰ πυρός τινος καθαρσίου καὶ ἀφωρισμένων ἐν τινι τόπῳ τιμωριῶν (τοῦτο γάρ, ὡς ἔφαμεν, οὐδαμῶ παραδέδοται), ἀλλὰ τὰς μὲν ἐν αὐτῇ τῇ ἐξόδῳ τοῦ σώματος δι' αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ φόβου, καθὼς καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος⁴ ῥητῶς ἀποφαίνεται, τὰς δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐξοδὸν, ἢ μενούσας ἐν τῷδε τῷ περιγείῳ χώρῳ πρὶν εἰς προσκύνησιν τοῦ Θεοῦ ἀφικέσθαι καὶ τῆς μακαρίας ἀξιώσθαι λήξεως, ἢ καὶ αὐτὰς ἐν αἴδῃ κατεχομένας, οὐχ ὡς ἐν πυρὶ καὶ κολάσει πάντως, ἀλλ' ὡς ἐν δεσμοτηρίῳ καὶ φυλακῇ καθειργμένας, εἰ μείζους ἦσαν αἱ ἁμαρτίαι καὶ πλείονος χρόνου δεόμεναι, τούτοις ἅπασι βοηθεῖν τὰς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένας εὐχὰς καὶ λειτουργίας φαμέν, συντρεχούσης αὐταῖς τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας καὶ τὰ μὲν τῶν τοιούτων ἁμαρτημάτων αὐτίκα παρορώσης καὶ ἀφιεΐσης, ὅσα δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν

ριος: “Περπατώντας στήν ἔρημο κάποια φορά, βρήκα παρατεταμένο στό χῶμα τό κρανίο ἑνὸς νεκροῦ ἀνδρα. Καθὼς τό κούνησα μέ τό ραβδί μου, τό κρανίο μου μίλησε. Τό ρώτησα: “Ποιὸς εἶσαι σύ;” καὶ μοῦ ἀπάντησε: “Ἐγὼ ἤμουν ἀρχιερέας τῶν εἰδώλων καὶ τῶν εἰδωλολατρῶν πού κατοικοῦσαν σ' αὐτόν τόν τόπο· ἀλλὰ ἐσύ εἶσαι ὁ Μακάριος πού ἔχεις μέσα σου τό “Ἅγιο Πνεῦμα.” Ὅποια στιγμή σπλαχνιστεῖς τίς ψυχές πού ὑποφέρουν στήν κόλαση καὶ προσευχηθεῖς γι' αὐτές, ἀνακουφίζονται λίγο.” Κατόπιν, τό κρανίο περιέγραψε στόν ἀδῶ Μακάριο τά μαρτύρια τῆς κόλασης, καταλήγοντας: “Ἐμεῖς πού δέν γνωρίσαμε τό Θεό λάβαμε ἔστω λίγο ἔλεος, ὅμως ὅσοι τόν γνώρισαν καὶ τόν ἀρνήθηκαν, αὐτοὶ θρίσκονται κάτω ἀπὸ μᾶς.” (*The Sayings of the Desert Fathers*, μτφρ. Benedicta Ward, A. R. Mowbray & Co., Λονδίνο 1975, σελ. 115-6.)

4. Στό Βιβλίον IV τῶν Διαλόγων του.

πεπλημμέληται, καθὼς ὁ μέγας φησὶ Διονύσιος ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων μυστηρίου, τὰ δὲ μετὰ χρόνον ἴσως τινὰ δικαίους ζυγοῖς ἢ λυούσης καὶ ἀφείσης καὶ αὐτὰ τέλεον ἢ κουφιζούσης τοὺς ἐπ' αὐτοῖς ἐνόχους μέχρι τῆς τελευταίας ἐκείνης κρίσεως· καὶ ἐπ' αὐτοῖς οὐδεμίαν ἀνάγκην ἐτέρας κολάσεως καὶ διὰ πυρὸς καθάρσεως βλέπομεν, εἴ γε τοὺς μὲν ὁ φόβος καθαίρει, τοὺς δὲ ἢ τοῦ συνειδότος βάσανος, παντὸς πυρὸς δριμύτερον κατεσθίουσα, τοὺς δὲ αὐτῆ καὶ μόνη τῆς θείας δόξης ἢ ἔκπτωσις καὶ ἢ ἀδηλία τοῦ μέλλοντος, εἴ ποτε αὐτῆς ἐπιτεύξονται. Ὅτι δὲ τὰ τοιαῦτα βασανιστικά καὶ κολαστικά παντὸς μᾶλλον ἐτέρου, καὶ ἢ πῆφα παρίστησι, καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος μάρτυς ἡμῶν ἐν πάσαις σχεδὸν ἢ ταῖς πλείσταις τῶν ἠθικῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ τὰ τοιαῦτα γράφων, καὶ ὁ θεῖος ἀσκητῆς Δωρόθεος ἐν τῷ *Περὶ συνειδήσεως* αὐτοῦ λόγῳ...

2. Τῶν οὖν τοιούτων ἀπαλλάττεσθαι τοὺς κεκοιμημένους αἰτοῦμέν τε τὸν Θεὸν καὶ πιστεύομεν, οὐχὶ κολάσεώς τινος ἐτέρας καὶ πυρὸς ἐτέρου παρὰ τὰ αἰωνίως ἠπειλημένα. Καὶ ὅτι πρὸς τούτοις καὶ τῆς ἐν ἄδου κατοχῆς ὡς ἐκ δεσμοτηρίου τινὸς ἀφίενται διὰ τῶν εὐχῶν αἱ τῶν κεκοιμημένων ψυχαί, μαρτυρεῖ σὺν πολλοῖς ἐτέροις Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητῆς καὶ Γραπτὸς ἐπονομαζόμενος, ὅτι δὴ τοὺς ἑαυτοῦ λόγους αἵματι μαρτυρίου ἐσφράγισεν, ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ εἰκόνος τὴν ὄψιν καταγραφεί. Οὗτος τοίνυν ἐν ἐνὶ τῶν εἰς τοὺς κεκοιμημένους κανόνων τοιαῦτα ὑπὲρ αὐτῶν προσεύχεται: «*Δακρύων καὶ στεναγμῶν τῶν ἐν τῷ ἄδῃ τοὺς δούλους σου ἐλευθέρωσον, Σωτήρ*». Ἀκούεις; *δακρύων εἶπε καὶ στεναγμῶν*, οὐχὶ κολάσεώς τινος καὶ καθαρτηρίου πυρὸς. Εἰ δὲ που καὶ πυρὸς ἐν τοῖς τοιούτοις ἄσμασι καὶ εὐχαῖς μνήμη γέγονεν, οὐχὶ προσκαίρου τινὸς καὶ καθαρτικῆν τὴν δύναμιν ἔχοντος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ αἰωνίου πυρὸς καὶ τῆς ἀπεράντου κολάσεως αἰτοῦσιν οἱ ἅγιοι τὸν Θεὸν ῥυσθῆναι τοὺς ἐν πίστει κεκοιμημένους, φιλανθρωπία κινούμενοι καὶ τῷ πρὸς

τούς ὁμοφύλους οἴκτω, τῶν ἀδυνάτων σχεδὸν ἐφιέμενοι καὶ κατατολμῶντες. Λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁμολογητῆς δὲ καὶ οὗτος καὶ μάρτυς τῆς ἀληθείας, ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τοῦ εἰς τοὺς κεκοιμημένους κανόνος οὕτως: «Πάντες δυσωπήσωμεν Χριστόν, τελουῦντες μνήμην σήμερον τῶν ἀπ' αἰῶνος νεκρῶν, ἵνα τοῦ αἰωνίου πυρὸς αὐτοὺς ῥύσῃται, πίστει κεκοιμημένους καὶ ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου». Καὶ ἐφεξῆς ἐν ἐτέρῳ τροπαρίῳ τῆς πέμπτης ῥόδης τοιάδε φησί: «Πυρὸς αἰεὶ φλέγοντος καὶ ἐκ σκότους ἀφεγγυῶς, βρυγμοῦ ὀδόντων καὶ σκώληκος ἀλήκτως κολάζοντος, καὶ πάσης τιμωρίας, ῥῦσαι, Σωτήρ ἡμῶν, πάντας τοὺς θανόντας πιστῶς». Ποῦ τὸ καθαρτήριο ἐνταῦθα πῦρ; Καὶ εἰ ὅλως ἦν, ποῦ ἂν μᾶλλον εἶπεν αὐτὸ ὁ ἅγιος ἢ ἐνταῦθα; Εἰ δὲ ὅλως εἰσακούονται παρὰ τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι τὰ τοιαῦτα αἰτούμενοι, οὐχ ἡμῶν ἐξετάζειν, ἀλλ' αὐτῶν ἐκείνων ἦν ἀποφῆσθαι καὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς Πνεύματος, ᾧ κινούμενοι καὶ ἐλάλουν καὶ ἔγραφον, ἴσως δὲ καὶ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ τοῦ δόντος ἐντολήν καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν προσεύχεσθαι καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρῶντων προσευξαμένου καὶ τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον λιθαζόμενον εἰς αὐτὸ τοῦτο κινήσαντος. Οὐ γὰρ δὴ καὶ ὑπὲρ τῶν τοιούτων εὐχόμενοι, φαίη ἂν τις, εἰσακουόμεθα. Ἄλλ' ὅμως ἡμεῖς τό ἡμέτερον ἅπαν ἀποπληροῦμεν ἥδη δὲ καὶ εἰσηκούσθησαν ἔνιοι τῶν ἁγίων, οὐχ ὑπὲρ τῶν πιστῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀσεβῶν προσευξάμενοι, καὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως τούτους ἐξήρπασαν, ὥσπερ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα τὴν Φαλκωνίλλαν, καὶ ὁ θεῖος Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὡς φασι, τὸν βασιλέα Τραϊανόν.⁵

5. Τὸ τελευταῖο περιστατικό ἀναφέρεται σὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἀρχικοὺς Βίους τοῦ ἁγ. Γρηγορίου. Ἀμέσως παρακάτω, παραθέτουμε ἀπόσπασμα ἀπὸ Βίο του, ὁ ὁποῖος γράφτηκε στὴν Ἀγγλία τὸν 8ο αἰώνα: «Κάποιοι συμπατριῶτες μας διηγοῦνται μία ἱστορία, τὴν ὁποία ἄκουσαν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ψυχὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Τραϊανοῦ ἀναπαύθηκε καὶ «βαπτίσθηκε» χάρι στὰ δάκρυα τοῦ ἁγ. Γρηγορίου, μία

(Τὸ Κεφάλαιο 3 καταδεικνύει ὅτι ἡ Ἐκκλησία προσεύχεται ἐπίσης γιὰ ἐκείνους πού ἤδη ἀπολαμβάνουν τὴ μακαριότητα κοντὰ στό Θεό – γιὰ τούς ὁποίους, ἀσφαλῶς, δέν ὑπάρχει καμιὰ ἀνάγκη νά διέλθουν ἀπό τὸ «καθατήριον πῦρ».)

4. Μετὰ τοῦτο μικρὸν ὑποκατιόντες ἠθελήσατε συστῆσαι τὸ εἰρημένον δόγμα τοῦ καθατηρίου πυρός, πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς τῶν Μακκαβαίων βίβλου, ἐν ἧ ἴσεται, «καλὸν εἶναι καὶ σωτηριῶδες τὸ ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων εὐχεσθαι, ὅπως ἂν τῶν ἀμαρτιῶν ἀπολυθῶσι»· δεύτερον δὲ ἀπὸ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου, ἐν ᾧ φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὅτι «τῶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῶ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῶ μέλλοντι», ὡς οὔσης καὶ ἐν τῶ μέλλοντι βίῳ ἀφέσεως.

Ταῦτα δὲ ὅτι τὸ καθατήριον πῦρ οὐδαμῶς εἰσάγουσι, καὶ ἡλίου

ἰστορία ὑπέροχη τόσο νά τὴν διηγῆται κάποιος ὅσο καὶ νά τὴν ἀκούει. Δέν θά πρέπει νά ἐκπλησοῦμαστε ὅταν ἀκούμε ὅτι «βαπτίσθηκε», ἀφοῦ χωρὶς τὸ βάπτισμα κανεὶς ποτέ δὲ θά δεῖ τὸν Θεό· καὶ ἓνα τρίτο εἶδος βαπτίσματος εἶναι αὐτὸ πού γίνεται μὲ τὰ δάκρυα. Μία ἡμέρα, καθὼς ὁ ἅγ. Γρηγόριος διέσχιζε τὴν Ἄγορά, σ' ἓνα ἐκκλησιαστικὸ καλλιτέχνημα γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ὁποίου λεγόταν ὅτι ἦταν ὑπεύθυνος ὁ Τραϊανός, ἀνακάλυψε μετὰ ἀπὸ προσεκτικὴ ἐξέταση ὅτι ὁ Τραϊανός, ἂν καὶ εἰδωλολάτρης, εἶχε πράξει μία τόσο σημαντικὴ ἀγαθοεργία πού θά ἦταν περισσότερο πιθανὸ νά εἶχε προέλθει ἀπὸ Χριστιανὸ παρά ἀπὸ εἰδωλολάτρη. Ἡ ἰστορία αὐτῆς τῆς ἀγαθοεργίας τὴν ὁποία ἀνακάλυψε ὁ ἅγ. Γρηγόριος εἶναι ἡ ἑξῆς: Κάποτε, καθὼς ὁ Τραϊανός ὁδηγοῦσε ὀρητικὰ τὰ στρατεύματά του κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, τὰ λόγια τῆς μάνας ἑνὸς νεκροῦ παλικάριου προκάλεσαν τὴ συμπόνια του καὶ ἔκαναν τὸν μεγάλο παγκόσμιον αὐτοκράτορα νά σταματήσει τὴν πορεία του. Ἡ γυναίκα τοῦ εἶπε: «Ἐρχοντα Τραϊανέ, αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄνδρες πού σκοτώσαν τὸ γιό μου καὶ ἀρνοῦνται νά μοῦ δώσουν ἀποζημίωση.» Ὁ Τραϊανός ἀπάντησε: «Ἐλα νά μοῦ τὸ πεῖς πάλι ὅταν ἐπιστρέψω καὶ θά φροντίσω νά σέ ἀποζημιώσουν.» Ἐκείνη, ὁμως, ἀπάντησε: «Ἐρχοντα, ἐάν ἐσύ δέν ἐπιστρέψεις ποτέ δὲ θά ὑπάρχει κανένας νά μέ βοηθήσει.» Τότε ὁ Τραϊανός, ὀπλισμένος καθὼς ἦταν, ἀνάγκασε τούς κατηγορούμενους νά δώσουν ἀμέσως στὴ γυναίκα τὴν ἀποζημίωση πού τῆς ὀφείλαν, ἐνώπιόν του. Ὅταν ὁ ἅγ. Γρηγόριος ἀνακάλυψε αὐτὴν τὴν ἰστορία, ἀναγνώρισε ὅτι ἦταν ὅ,τι ἀκριβῶς διαβάζουμε στὶς Γραφές: «Ρύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῶ καὶ

φανότερον· τί γὰρ κοινὸν ἀφέσει τε καὶ καθάρσει διὰ πυρός καὶ κολάσεως; Εἰ μὲν γὰρ ἄφεις ἢ δι' εὐχῶν ἢ παρ' αὐτῆς καὶ μόνης τῆς θείας φιλανθρωπίας, οὐκ ἔτι χρεία κολάσεως καὶ καθάρσεως· εἰ δὲ κόλασις τε καὶ κάθαρσις ὠρισμένα (δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτ' ἐγένοντο, καὶ μάτην ἂν ἦσαν, εἰ μὴ δι' αὐτῶν ἐκαθαίροντο), μάτην ὡς εἰκὲν αἱ εὐχαὶ γίνονται καὶ τὴν θεϊαν φιλανθρωπίαν ὑμνοῦμεν. Οὐ μᾶλλον ἄρα τὸ καθαρτήριο πῦρ εἰσάγεται διὰ τῶν τοιούτων ρητῶν ἢ ἀναιρεῖται· ἄφεις γὰρ ἐν αὐτοῖς ἁμαρτιῶν φέρεται καθάπερ ἐκ βασιλικῆς τινος ἐξουσίας τε καὶ φιλανθρωπίας, ἀλλ' οὐκ ἀπαλλαγὴ κολάσεως ἢ καθάρσεως.

5. Τὸ δὲ τρίτον, ὅπερ ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης ἐπιστολῆς ἐλήφθη τοῦ μακαρίου Παύλου, ἐν ᾗ διαλεγόμενος περὶ τοῦ οἰκοδομοῦντος ἐπὶ τοῦ θεμελίου, ὅς ἐστιν ὁ Χριστός, «χρυσόν, ἄργυρον, τιμίους λίθους, ξύλα, χόρτον, καλάμην», ἐπάγει: «καὶ γὰρ ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου φανερώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει· εἴ τις τὸ ἔργον μένει, ὃ ἐπωκοδόμησε, μισθὸν λήψεται· εἴ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός», δοκεῖ

δικαιώσατε χήραν· καὶ δεῦτε διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος» (*Ἠσαΐας* α' 17-18). Τότε ὁ ἅγ. Γρηγόριος, μὴν ξέροντας τί νὰ κάνει γιὰ νὰ ἀνακουφίσει τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἔγινε ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἔρθουν στό μυαλό του τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ, πῆγε στόν ναό τοῦ ἁγ. Πέτρου καὶ ἔχυσε ποταμούς δακρῶν, ὅπως συνήθως ἔκανε, μέχρι πού τελικὰ κέρδισε μέσω θείας ἀποκαλύψεως τὴ διαβεβαίωση ὅτι οἱ προσευχῆς του εἶχαν εἰσακουσθεῖ· ἄλλωστε δὲν εἶχε ποτέ ἄλλοτε ἀποτολήσει νὰ ζητήσει κάτι παρόμοιο γιὰ κανέναν ἄλλον εἰδωολάτρη.» (*The Earliest Life of Gregory the Great*, by an Anonymous Monk of Whitby, μτφρ. Bertram Colgrave, The University of Kansas Press, Lawrence, Kansas 1968, κεφ. 29, σελ. 127-9.) Ἐφόσον ἡ Ἐκκλησία δὲν τελεῖ δημόσια προσευχὴ γιὰ ἀπελθόντες μὴ-πιστοὺς, εἶναι φανερό ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ Τραϊανοῦ ἀπὸ τὴν κόλαση ἦταν καρπὸς τῆς ἀτομικῆς προσευχῆς τοῦ ἁγ. Γρηγορίου. Ἐὰν καὶ πρόκειται γιὰ σπάνιο γεγονός, ὡστόσο χαρίζει ἐλπίδα σὲ ὄσους ἔχουν ἀγαπημένα τους πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἀπεβίωσαν ἔξω ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας..

μὲν εἰσάγειν μάλιστα πάντων τὸ καθαρτῆριον πῦρ, μάλιστα δὲ πάντων αὐτὸ ἀναίρει. Πρῶτον μὲν γὰρ δοκιμαστικόν, ἀλλ' οὐ καθαρτικόν αὐτὸ ἀπεκάλεσεν ὁ θεῖος ἀπόστολος· ἔπειτα καὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν ἔργων καὶ τιμώτατα δι' αὐτοῦ διελεύσεσθαι διωρίσατο, ταῦτα δὲ δῆλον ὡς οὐδεμιᾶς προσδεῖται καθάρσεως· εἶτα τοὺς ἐπιφερομένους τὰ πονηρά, κατακαίοντων ἐκείνων, ζημιωθήσεσθαι λέγει· οἱ δὲ καθαιρόμενοι, πρὸς τῷ μηδὲν ζημιούσθαι, καὶ μεγάλα κερδαίνουσιν· ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, δηλονότι τῆς κρίσεως, καὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ μέλλοντος, τὰ τοιαῦτά φησι γενήσεσθαι· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, φησὶν, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται. Τότε δὲ ἄρα καθαρτῆριον πῦρ ὑποτίθεσθαι, μετὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην τοῦ κριτοῦ παρουσίαν καὶ τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν, μὴ καὶ λίαν ἤ ἢ φορτικόν; Οὐδὲ γὰρ οὐδὲν τοιοῦτον ἡμῖν ἡ Γραφή παραδίδωσιν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μέλλων κρίνειν ἡμᾶς. Ἀπελεύσονται φησὶν, οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ αὐθις· Ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως, μέσσην δὲ τινα χώραν οὐδαμοῦ παραλείπει· καὶ τοὺς κρινομένους εἰς δύο μοίρας ἅπαντας διελῶν, καὶ τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν στήσας, τοὺς δ' ἐξ εὐωνύμων, καὶ τοὺς μὲν καλέσας πρόβατα, τοὺς δὲ, ἐρίφια, καὶ πρὸς ἑκατέρους ἰδίᾳ διαλεχθεῖς, οὐδαμοῦ καὶ τρίτους παρέδειξε τοὺς ὀφείλοντας διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου καθαίρεσθαι. Ἔοικεν οὖν ἐκεῖνο καὶ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ τὸ πῦρ εἶναι, περὶ οὗ Δαυῖδ ὁ προφήτης φησὶ· Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ κύκλω αὐτοῦ καταιγὶς σφοδρά· καὶ αὐθις· Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται, καὶ φλογεῖ κύκλω τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ· καὶ ὁ Δανιὴλ αὐθις· Ποταμὸς πυρὸς εἶλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Τὸ γὰρ τοιοῦτον πῦρ τοὺς μὲν ἀγίους, ἅτε μηδὲν κακίας ἔργον καὶ γνώρισμα ἐπιφερομένους, λαμπροτέρους ἀποφανεῖ, καθάπερ χρυσὸν ἐν καμίνῳ δοκιμασθέντας ἢ καθάπερ τὴν ἀμίαντόν φασι λίθον, ἣτις ἐν μὲν τῷ πυρὶ κειμένη ἀπηνθρακῶσθαι δοκεῖ, ἐξαίρεθεισα δὲ τοῦ

πυρός, ὡς ὕδατι λαμπρυνθεῖσα καθαρωτέρα γίνεται, ὅποια ἦσαν καὶ τὰ τῶν ἁγίων τριῶν παιδῶν σώματα ἐπὶ τῆς βαθυλωνίας φλογός· τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς ὡς εὐπρηστον ὕλην τῷ πυρὶ ἐκείνῳ τὴν κακίαν ἐπαγομένους, περιδραχάμενον, ἀνάψει ταχέως, καὶ τὸ μὲν ἔργον, ἦτοι τὴν πονηρὰν διάθεσιν ἢ ἐνέργειαν, κατακαύσει καὶ τελέως ἀφανιεῖ, αὐτοὺς δὲ ζημιώσει μὲν ὧν ἐπεφέροντο, πονηρῶν δηλονότι φορτίων, σώσει δὲ ὅμως, τουτέστιν εἰς τὸ διηνεκὲς καθέξει τε καὶ φυλάξει, μὴ συναπολλυμένους τῇ πονηρίᾳ.

6. Ταύτην τὴν ἐξήγησιν τοῦ ῥητοῦ τούτου καὶ ὁ θεὸς πατὴρ ὁ Χρυσόστομος ἀποδίδωσι (στόμα τοῦ Παύλου παρ' ἡμῖν λεγόμενος, καθάπερ ἐκεῖνος στόμα Χριστοῦ) τὴν τε ἐπιστολὴν ἐρμηγνέων, αὐτοῦ τοῦ Παύλου ὑπαγορεύοντος, ὡς ὄφθη δι' ὀπτασίας Πρόκλῳ τῷ μαθητῇ καὶ διαδόχῳ τοῦ θρόνου αὐτοῦ,⁶ καὶ ἴδιον ἐπ' αὐτῇ μόνῃ τῇ ρῆσει λόγον ἐκδεδωκώς, ἵνα μὴ πρὸς τὸ ἴδιον φρόνημα τὴν φωνὴν ἐλκύσωσιν οἱ τὰ Ὁριγένους φρονοῦντες, οἷς καὶ μᾶλλον ἔοικεν ἢ ὑμῖν συμφωνεῖν, καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ λυμήνωνται, τέλος εἰσάγοντες τῆς κολάσεως καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν τελείαν ἀποκατάστασιν· «σωθήσεται γάρ» φησὶν «ὁ ἁμαρτωλὸς ὡς διὰ πυρός», τουτέστι διαμενεῖ κολαζόμενος ἐν τῷ πυρὶ καὶ οὐ συναποτελεῖται τοῖς πονηροῖς ἔργοις καὶ διαθέσεσι. Περὶ τοῦ πυρός τούτου καὶ ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος ἐν τοῖς Ἠθικαῖς ἐξηγούμενος τὸ ψαλμικὸν ἐκεῖνο· Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός, ὅτι «τὸ πῦρ τὸ ἠτοιμασμένον εἰς κόλασιν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ διακόπτεται τῇ φωνῇ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἐπειδὴ δύο εἰσὶ δυνάμεις, ἣ τε καυστικὴ καὶ ἡ φωτίζουσα, τὸ μὲν ὀρμὴ καὶ κολαστικὸν τοῦ πυρός τοῖς ἄξιοις

6. Στό Βίο τοῦ δόσιου Πρόκλου (ἡ μνήμη του εορτάζεται τὴν 20ῆ Νοεμβρίου) ἀναφέρεται ὅτι τὴν περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔγραφε τὰ Ἑπομνήματά του σὺν τῇ Ἐπιστολῇ τοῦ Ἁγ. Παύλου, ὁ ὅσιος Πρόκλος εἶδε τὸν ἴδιο τὸν Ἀπόστολο Παῦλο νὰ σκύβει πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ ἅγ. Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου καὶ νὰ ψιθυρίζει στό αὐτὶ του.

τῆς καύσεως προσαπομείνη, τὸ δὲ φωτιστικὸν αὐτοῦ καὶ λαμπρὸν τῇ φαιδρότητι τῶν εὐφραينوμένων ἀποκληρωθῆ. Φωνὴ οὖν Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρὸς καὶ μερίζοντος, ὡς ἀλαμπές μὲν εἶναι τὸ πῦρ τῆς κολάσεως, ἄκαυστον δὲ τὸ φῶς τῆς ἀναπαύσεως διαμείναι». Τότ' ἄρα, ὡς ἔοικεν, ἡ τοιαύτη διακοπὴ καὶ διαίρεσις ἐκείνου τοῦ πυρὸς γίνεται, ἥνίκα δι' αὐτοῦ διίόντων ἀπάντων ὁμοίως, τὰ μὲν λαμπρὰ τῶν ἔργων καὶ φωτεινὰ λαμπρότερα φαίνονται, καὶ οἱ ταῦτα ἐπιφερόμενοι τοῦ φωτός κληρονόμοι καθίστανται καὶ μισθὸν αἰώνιον τοῦτον ἀπολαμβάνουσιν, οἱ δὲ τὰ φαῦλα καὶ εὐπρηστα, ζημιούμενοι τῇ τούτων ἀποβολῇ σώζονται σωτηρίαν ἀπωλείας χείρονα, διηνεκῶς ἐν τῷ πυρὶ μένοντες (τοῦτο γὰρ σημαίνει κυρίως καὶ ἡ φωνὴ τοῦ σώζεσθαι), ἵνα μὴ δόξωσι διὰ τὸ φθαρτικὸν τοῦ πυρὸς καὶ αὐτοὶ καθάπαξ ἀπόλλυσθαι. Τούτοις ἀκολουθοῦντες καὶ πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων ἕτεροι πρὸς τὴν διάνοιαν ταύτην τὸ ῥητὸν ἐξειλήφασιν. Εἰ δέ τις ἄλλως αὐτὸ ἐξηγήσατο, καὶ σωτηρίαν μὲν τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς κολάσεως, διέλευσιν δὲ διὰ πυρὸς τὸν καθαρισμόν ἐνόησε, παρανοήσας αὐτὸ φαίνεται παντελῶς, εἰ δεῖ τοῦτο εἰπεῖν καὶ θαυμαστὸν οὐδέν, ἄνθρωπος ὢν, ὅπου γε πολλοὶ τῶν διδασκάλων φαίνονται διαφόρως ἐξηγούμενοι τὰ ῥητὰ τῆς Γραφῆς, οὐ πάντες ἐφικνούμενοι τῆς ἀκριβείας ὁμοίως· οὐδὲ γὰρ δυνατὸν τὴν αὐτὴν ῥῆσιν πρὸς διαφόρους ἀποδοδομένην ἐννοίας ἐφαρμόζειν ἀπάσαις ὁμοίως· ἀλλ' ἡμᾶς γε δεῖ τὰς κυριώτερας τούτων ἐκλεγομένους καὶ συμφωνοτέρας τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς δόγμασι, τὰς λοιπὰς ἐν δευτέρῳ τίθεσθαι. Οὐ τοίνυν ἐπιστραφησόμεθα, κἂν Αὐγουστίνος ἀποδιδῶ τὴν τοιαύτην ἐξηγήσιν, κἂν Γρηγόριος ὁ Διάλογος, κἂν ἕτερος τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων· εἰσάγεται γὰρ ἐκ ταύτης οὐ μᾶλλον τὸ καθαρτήριον πρόσκαιρον πῦρ ἢ τὸ τοῦ Ὁριγένους δόγμα, τελείαν ἀποκατάστασιν τῶν ψυχῶν πρεσβεῦον διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου καὶ τῆς κολάσεως λύτρωσιν, ὅπερ ὡς κοινὴ λύμη τῆς ἐκκλησίας ἀπεκηρύχθη καὶ ἀνεθεματίσθη παρὰ τῆς ἀγίας

πέμπτης οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ἀπελήλαται τέλεον.

(Στά Κεφάλαια 7 ἕως καὶ 12 ὁ ἅγ. Μᾶρκος ἀπαντᾷ σέ ἀντιρρήσεις πού διατυπώθηκαν μέσω παραθέσεως ἀποσπασμάτων ἀπό τὰ ἔργα τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, τοῦ ἅγ. Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, τοῦ ἅγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, καὶ ἄλλων Πατέρων ἀποδεικνύοντας ὅτι ἔχουν παρερμηνευθεῖ ἢ ἴσως παραποιηθεῖ καὶ ὅτι αὐτοὶ οἱ Πατέρες πράγματι ἐκφράζουν τὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, καὶ ἂν δέν εἶναι ἔτσι, τότε ἡ διδασκαλία τους δέν πρέπει νά γίνει ἀποδεκτή. Ἐπίσης, ἐπισημαίνει ὅτι ὁ ἅγ. Γρηγόριος Νύσσης δέ διδάσκει πουθενά γιὰ τό «καθαρθῆριο πῦρ», ἀλλά υἱοθετεῖ τὴν περισσότερο ἐσφαλμένη διδασκαλία τοῦ Ὁριγένη, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία θά ὑπάρξει κάποτε ἓνα τέλος στίς αἰώνιες φλόγες τῆς κολάσεως – παρότι εἶναι πιθανόν ὅτι οἱ ἰδέες αὐτές προσετέθησαν στά γραπτά του σέ μία μεταγενέστερη περίοδο ἀπό Ὁριγενιστές.)

13. Καὶ ἐπὶ τούτοις εἴρηται παρ' ὑμῶν, «εὐδὴλον εἶναι τὴν προειρημένην ἀλήθειαν κατὰ τὸν τῆς θείας δικαιοσύνης λόγον, ἣτις οὐδὲν ἀτάκτως γενόμενον ἀτιμώρητον ἔᾱ, καὶ διὰ τοῦτ' ἀνάγκη εἶναι τοὺς ἐνταῦθα τὴν τιμωρίαν οὐκ ἀποτίσαντας, οὐτ' ἐν τῷ οὐρανῷ, οὔτε μὴν ἐν τῷ ἅδῃ ταύτην ἀποτινύουσι· λείπεται δὴ τόπον ἕτερον εἶναι ἀφωρισμένον, οὐ δεῖ τὴν κάθαρσιν ταύτην γίνεσθαι, δι' ἧς ἕκαστος καθαρὸς γενόμενος, εἰς τὴν οὐράνιον ἀπόλαυσιν παραχρῆμα ἀνάγεται».

Πρὸς δὴ τοῦτο τοιαῦτά φαμεν, καὶ σκοπεῖτε ὡς ἀπλᾶ καὶ δίκαια. Ἔστι μὲν ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεις ὁμολογουμένως καὶ τῆς ἐπ' αὐταῖς κολάσεως ἀπαλλαγὴ· ἅμα γάρ τις ἀφίεται τούτων, καὶ τῆς ὀφειλομένης δι' αὐτὰς κολάσεως ἠλευθέρωται. Δίδοται δέ αὕτη τριχῆ καὶ κατὰ διαφόρους τοὺς χρόνους ἐν τῷ καιρῷ τοῦ βαπτί-

σματος, καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα δι' ἐπιστροφῆς καὶ πένθους καὶ ἀντιστηλώσεως ἀγαθῶν ἔργων ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῆς, καὶ μετὰ θάνατον δι' εὐχῶν καὶ εὐποιῶν καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς τεθνεῶσιν ἡ ἐκκλησία ἐπιτελεῖ. Ἡ μὲν οὖν πρώτη παντάπασιν ἄμοχθος καὶ κοινὴ πᾶσι καὶ ὁμότιμος, ὡς φωτὸς χύσις καὶ ἡλίου θέα καὶ ὠρῶν ἀλλαγὰι· χάρις γὰρ ἐστὶ μόνον καὶ πλεόν οὐδὲν ἢ τὴν πίστιν παρ' ἡμῶν ἀπαιτεῖ· ἡ δὲ δευτέρα ἐπίπονος, ὡς «ὁ λούων τὴν κλίνην αὐτοῦ καθ' ἐκάστην νύκτα καὶ τὴν στρωμνὴν τοῖς δάκρυσιν»· ᾧ τῆς κακίας προσόζουσι καὶ οἱ μώλωπες, ὅς πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων πορεύεται καὶ μιμνῆται τὴν Νινευιτῶν ἐπιστροφὴν καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἠλεημένην ταπεινώσιν· ἡ τρίτη δὲ ἐπίπονος μὲν καὶ αὐτὴ (τὴν γὰρ μετάνοιαν ἔχει συνεζευγμένην καὶ τὴν συνείδησιν πλήττουσαν καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἀγαθῶν ὀδυνῶσαν), κολάσεως δὲ ἀμιγῆς ὅμως, εἴπερ ἐστὶν ἄφεςις· ἄφεςιν γὰρ καὶ κόλασιν ἐς ταῦτο συνελθεῖν οὐχ οἷόν τε. Πλὴν ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη καὶ τελευταία παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἔχει τὸ πλεόν, συμβαλλομένων καὶ τῶν εὐχῶν, ὀλίγον δὲ λίαν τὸ παρ' ἡμῶν εἰσφερόμενον· ἡ μέση δὲ τούναντίον ὀλίγον μὲν τὸ παρὰ τῆς χάριτος ἔχει, πλείστης δὲ δεῖται τῆς παρ' ἡμῶν ἐργασίας· διαφέρει δὲ ἡ πρώτη τῆς τελευταίας ἀφέσεως, ὅσον ἐκείνη μὲν ἀπασῶν ἐστὶ τῶν ἁμαρτιῶν ὁμοίως, αὕτη δὲ τῶν μὴ θανασίμων μόνον καὶ ὧν ἕκαστος ἐν τῇ ζωῇ μετενόησε. Ταῦτα ἡ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία φρονοῦσα καὶ τὴν ἄφεςιν τοῖς κεκοιμημένοις αἰτοῦσά τε καὶ πιστεύουσα δίδοσθαι, κόλασιν ἐπ' αὐτοῖς οὐδεμίαν ὀρίζει, πολὺ τὴν θείαν ἀγαθότητα τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον ὑπερνεῖκάν ἐν τοῖς τοιοῦτοις γινώσκουσα.

᾽Απόδοση στή νεοελληνική

ΠΡΩΤΗ ΟΜΙΛΙΑ:

«Τοῦ Πανιερώτατου μητροπολίτη Ἐφέσσου κυρ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ – ᾽Αντίρρηση πρὸς τὰ λατινικά κεφάλαια, ὅπως αὐτοὶ πρότειναν, σχετικά με τὸ περκατόριο (καθαρτήριο) πῦρ».

Ἐπειδὴ ὀφείλουμε μέ ἀγάπη νὰ ἀποκριθοῦμε στὰ λόγια πού ἔχουν λεχθεῖ ἀπὸ ἐσᾶς, ἐνῶ διασώζεται ἡ καθ' ἡμᾶς εὐσέβεια καθὼς καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά, πατροπαράδοτα δόγματα, προτάσσουμε ἀνά κεφάλαιο καθεμία ἀπὸ τίς ἀνησυχίες καὶ καταθέσεις πού ἔχουν διατυπωθεῖ στίς δικές σας ἐπιστολές, γιὰ νὰ γίνει ἡ ἀπάντηση καὶ ἡ ἐπίλυση καθεμιᾶς ἀπὸ τίς παραπάνω εὐκόλα κατανοητὴ καὶ σαφής.

Ἔτσι λοιπόν, ἔχει λεχθεῖ στήν ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς ὅτι «ἐάν αὐτοὶ πού μετανοοῦν ἀληθινὰ ἀποβιώσουν ἐν ἀγάπῃ, πρὶν παρουσιάσουν, γιὰ τίς ἁμαρτίες τους ἢ γιὰ τίς πράξεις πού ἔχουν ἀμεληθεῖ ἀπὸ αὐτούς, καρπούς ἀξιους τῆς μετάνοιάς τους, οἱ ψυχές τους καθαίρονται μετὰ τὸ θάνατο, μέσω καθαριστικῶν τιμωριῶν ἢ ὑποστήριξη τῶν ζωντανῶν πιστῶν δηλαδή οἱ λειτουργίες, οἱ εὐχές, οἱ ἐλεημοσύνες καὶ τὰ ἄλλα ἔργα τῆς εὐσέβειας συμβάλλουν στήν ἀνακούφιση τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἀπὸ τέτοιες ποινές».

Ἐμεῖς θὰ ἀποκριθοῦμε ἀπέναντι σέ αὐτές τίς ἀπόψεις κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Δηλαδή, ὅτι ὠφελοῦν, βέβαια, τοὺς κεκοιμημένους ἐν πίστει οἱ λειτουργίες, οἱ εὐχές καὶ οἱ ἐλεημοσύνες πού γίνονται ὑπὲρ αὐτῶν, αὐτὸ ἄλλωστε μαρτυρεῖ καὶ ἡ συνήθεια τῆς ἐκκλησίας πού ἔχει ἐπικρατήσει ἄνωθεν, ἐξάλ-

λου, ἔχουν λεχθεῖ καὶ ἔχουν γραφθεῖ σέ διάφορους καιρούς και τόπους πολλοί καὶ διάφοροι λόγοι διδασκάλων, καὶ Λατίνων και Γραικῶν, πάνω σέ αὐτό τό ζήτημα· τό ὅτι ὅμως ἀπαλλάσσονται οἱ ψυχές μέσω αὐτῶν τῶν ἐπιδοθητικῶν ἐνεργειῶν ἀπό κάποιες καθαρτικές τιμωρίες, ἐνῶ τό πρόσκαιρο πῦρ ἔχει τέτοια δύναμη, δέν τό βρισκουμε κατηγορηματικά γραμμένο, οὔτε στίς εὐχές καὶ τούς ὕμνους πού ἐκφωνοῦνται ἢ ψάλλονται ὑπέρ αὐτῶν οὔτε στούς λόγους τῶν διδασκάλων· ἀλλά λάβαμε ὡς παράδοση ὅτι οἱ ψυχές πού ἀνήκουν στόν ἄδη καὶ εἶναι παραδομένες σέ αἰώνιες τιμωρίες εἴτε μέ ἔργο και προσπάθεια, εἴτε με βέβαια ἐλπίδα και προσδοκία, βοηθοῦνται καὶ αὐτές και λαμβάνουν κάποια μικρή ὠφέλεια, ἀλλά ὅμως ὅτι δέν ἀπαλλάσσονται τελείως ἀπό τήν τιμωρία καὶ οὔτε ὑπάρχει καμία ἐλπίδα ἀπαλλαγῆς· αὐτό ἐξάλλου δηλώνει τό διήγημα τό κατά τόν μέγα Μακάριο τόν Αἰγύπτιο ἀσκητή, στό ὁποῖο ἀφοῦ ρώτησε τό κρανίο πού βρέθηκε ἀπό αὐτόν στήν ἔρημο, πληροφορήθηκε, χάρη στή θεία δύναμη, ἀπό αὐτό τά ἐξῆς³ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, στίς εὐχές πού ἀναγινώσκονται κατά τήν Πεντηκοστή, γράφει κατά λέξη αὐτά:

«Αὐτός πού καταδέχεται νά εἰσακούσει, κατά τή διάρκεια αὐτῆς τῆς παντέλειας καὶ σωτηριώδους ἑορτῆς, ἰκεσίες γιά ἐξιλέωση ὑπέρ αὐτῶν πού ἀνήκουν στόν ἄδη, παρέχοντας πολλές ἐλπίδες σέ ἐμᾶς, ἀνακούφιση σ' αὐτούς πού κατέχονται, ἀπό αὐτούς πού τούς ἐξουσιάζουν δυσαρεστῶντας τους» – μάθετε ὅτι – «παρηγοριά καταπέμπεται ἀπό ἐσένα». Ἰσχυριζόμαστε ὅτι οἱ ψυχές, οἱ ὁποῖες ἀπαλλάχθηκαν μέ τήν πίστη καὶ τήν ἀγάπη αὐτῶν πού εἶναι παρόντες στήν ἐπίγεια

3. Βλ. ἀντίστοιχη ὑποσημείωση τοῦ πρωτότυπου κειμένου

ζωή, τούτες καθαίρονται από αυτές τις άμαρτίες ένάντια στην ψυχρή λογική, όχι μέ κάποιο καθαρτήριο πύρ ούτε μέ τό νά εΐναι έξόριστες σέ κάποιον τόπο τιμωριών (αυτό, όπως εΐπαμε, δέν τό έχουμε λάβει ως παράδοση από πουθενά), αλλά κάποιες ψυχές καθαίρονται, κατά τήν ίδια τήν έξοδο τής ψυχής από τό σωμα, δι' αυτού και μόνου του φόβου, καθώς και ό άγιος Γρηγόριος ό Διάλογος αποφαίνεται μέ σαφήνεια πώς άλλες ψυχές όμως και μετά τήν έξοδό τους, ή καθ' όσον παραμένουν κοντά στον επίγειο κόσμο πριν οδηγηθούν στην προσκύνηση του Θεού και γίνουν άξιοι τής μακάριος κατάληξης ή και καθ' όσον αυτές βρίσκονται στον άδη, όχι όπωσδήποτε σαν σέ πύρ και τιμωρία, αλλά σαν καθειργμένες σέ δεσμοτήριο και φυλακή, εάν οι άμαρτίες ήταν μεγαλύτερες και έχει γίνει δέηση για αυτές για περισσότερο χρόνο. "Όλους αυτούς που βοηθούν οι ευχές και οι λειτουργίες που γίνονται υπέρ αυτών, επειδή βέβαια συντρέχει αυτές τις ψυχές ή θεία αγαθότητα και φιλανθρωπία και κάποια από αυτά τά άμαρτήματα μετά από λίγο τά παραβλέπει και τά συγχωρεί, όσα έχουν γίνει έξ αιτίας τής ανθρώπινης ασθένειας, καθώς και ό μέγας Διονύσιος ισχυρίζεται στή θεωρία του μυστηρίου για τους ιερώς κεκοιμημένους, κάποια άλλα όμως άμαρτήματα, μετά από συγκεκριμένο ίσως χρονικό διάστημα σέ δίκαια ζυγά ή άφοϋ λύσει και συγχωρήσει τελείως ή άφοϋ ανακουφίσει τους ενόχους από τις τιμωρίες μέχρι τήν τελευταία εκείνη κρίση και όσον άφορα τις τιμωρίες δέ βλέπουμε νά υπάρχει καμία ανάγκη άλλου βασανιστηρίου και διά πυρός καθάρσεως, εάν βέβαια κάποιους καθαίρει ό φόβος και τους άλλους ή επίγνωση των αιώνιων βασάνων, ή όποια καταβροχθίζει κάθε δριμύτερο πύρ, άλλους, αυτή και μόνη ή έκπτωση από τή θεία δόξα και

ἡ ἄγνοια γιά τό μέλλον, ἐάν κάποτε τήν ἀποκτήσουν ὡς ἐπίτευγμα. Τό ὅτι αὐτά τά θάσανα καί οἱ τιμωρίες (ἐνν. ὑφίστανται) περισσότερο ἀπό καθετί ἄλλο καί ἡ πείρα μᾶς τό φανερώνει καί ὁ ἅγιος Χρυσόστομος τό μαρτυρεῖ σέ ἐμᾶς, σέ ὅλες σχεδόν ἢ στίς περισσότερες ἀπό τίς ἠθικές ὁμιλίες του, γράφοντας αὐτά, καί ὁ θεῖος ἀσκητής Δωρόθεος στό λόγο τοῦ «Περί συνειδήσεως»...

2. Ζητοῦμε λοιπόν ἀπό τό Θεό καί πιστεύουμε ὅτι ἀπαλλάσσει ἀπό αὐτά τούς κεκοιμημένους, καί ὄχι ἀπό κάποια ἄλλη τιμωρία καί ἄλλο πῦρ, πέρα ἀπό αὐτά τά ὅποια ἀποτελοῦν τήν αἰώνια ἀπειλή. Ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητής πού ὀνομάζεται καί Γραπτός, ἐπειδή σφράγισε τούς λόγους του μέ τό αἷμα τοῦ μαρτυρίου, ἀφοῦ χαράχθηκε ἡ ὄψη του ὑπέρ τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, μαζί μέ πολλούς ἄλλους μαρτυρεῖ ὅτι, ἐκτός αὐτῶν, οἱ ψυχές τῶν κεκοιμημένων μέσω τῶν εὐχῶν ἐλευθερώνονται ἀπό τήν παραμονή στόν ἄδη, σάν ἀπό κάποιο δεσμοτήριο. Αὐτός λοιπόν, σέ μία προσευχή ἀπό τούς κανόνες γιά τούς κεκοιμημένους παρακαλεῖ γιά αὐτά ὑπέρ αὐτῶν: «Ἐλευθέρωσε, Σωτήρα, τούς δούλους σου πού βρισκονται στόν ἄδη, ἀπό δάκρυα καί στεναγμούς». Ἐκείνος; Ἀπό δάκρυα εἶπε καί ἀπό στεναγμούς καί ὄχι ἀπό κάποιο πρόσκαιρο πῦρ πού ἔχει καθαρική δύναμη, ἀλλά ἀπό αὐτό τό αἰώνιο πῦρ καί ἀπό τήν ἀπέραντη κόλαση, ἀπό τήν ὅποια οἱ ἅγιοι ζητοῦν ἀπό τό Θεό νά σώσει τούς ἐν πίστει κεκοιμημένους, κινούμενοι ἀπό τή φιλανθρωπία τους καί ἀπό τόν οἶκτο τους γιά τούς ὁμόφυλούς τους, ἐπιθυμώντας καί τολμώντας τά ἀδύνατα. Λέει λοιπόν ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁμολογητής καί αὐτός καί μάρτυρας τῆς ἀλήθειας στήν ἴδια τήν ἀρχή τοῦ κανόνα γιά τούς κεκοιμημένους αὐτά: «Ὅλοι ἄς παρακαλέσουμε μέ ἐπιμονή τό Χριστό, τελώ-

ντας μνημόσυνο σήμερα για χάρη τῶν νεκρῶν πού ἔχουν κοιμηθεῖ ἐδῶ καί αἰῶνες, γιά νά τούς σώσει ἀπό τό αἰώνιο πῦρ καί συγκεκριμένα τούς κεκοιμημένους μέ πίστη στό Θεό καί μέ ἐλπίδα γιά τήν αἰώνια ζωή». Καί στή συνέχεια σέ ἄλλο τροπάριο τῆς πέμπτης ὠδῆς λέει τά ἑξῆς: «Ἐλευθέρωσε Σωτήρα μας, ὅλους ὅσους ἔχουν πεθάνει μέ πίστη σέ ἐσένα, ἀπό τό πῦρ πού φλέγεται αἰώνια καί ἀπό τό σκοτάδι στό ὁποῖο δέν ὑπάρχει ἴχνος φωτός, ἀπό τό τρίξιμο τῶν δοντιῶν, ἀπό τό σκουλήκι πού ἀδυσώπητα βασανίζει, καί ἀπό κάθε ἄλλη τιμωρία». Πού ὑπάρχει σ' αὐτά τό καθαρτήριο πῦρ; Καί ἐάν ὑπῆρχε καθόλου, πού περισσότερο θά τό ἀνέφερε ὁ ἅγιος παρὰ ἐδῶ; Ἐάν ὅμως οἱ ἅγιοι εἰσακούονται ἀπό τό Θεό ζητώντας αὐτά, δέν πρέπει νά ἐξετάζουμε τό ζήτημα μέ τούς δικούς μας συλλογισμούς, ἀλλά θά ἦταν (ἐνν. ὀρθό) νά ἐκφράζονται ἀπόψεις σύμφωνες μέ τίς ιδέες ἐκείνων ἀπό αὐτούς (δηλ. τούς ἁγίους) καί μέ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μέ τό ὁποῖο κινούμενοι καί μιλοῦσαν καί ἔγραφαν, ὁμοίως ὅμως μέ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ πού ἔδωσε τήν ἐντολή νά προσευχόμαστε, ὑπέρ τῶν ἐχθρῶν, ἀφοῦ προσευχήθηκε καί γιά αὐτούς πού τόν σταύρωναν καί μέ ἐκείνου πού ἔκανε αὐτήν τήν κίνηση, τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου, ἐνῶ τόν λιθοβολοῦσαν. "Ὁχι λοιπόν ἐπειδή εὐχόμαστε ὑπέρ αὐτῶν, εἰσακουόμαστε, ὅπως θά μπορούσε νά ἰσχυριστεῖ κάποιος, ἀλλά ἐπειδή ἐκπληρώνουμε ὅλη τή δική μας παράδοση. "Ἦδη ἔχουν εἰσακουσθεῖ μερικοί ἀπό τούς ἁγίους, ὅταν προσευχήθηκαν ὄχι μόνο ὑπέρ τῶν πιστῶν ἀλλά καί ὑπέρ τῶν ἀσεβῶν καί τούς ἐξάρπαξαν ἀπό τήν αἰώνια κόλαση, ὅπως ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα τήν Φαλκωνίλλα καί ὁ θεῖος Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὅπως ἰσχυρίζονται, τό βασιλιά Τραϊανό.

4. Μετά ἀπό αὐτό, ὑποβιδαζόμενοι, θελήσατε νά συγκρο-

τήσετε τὸ δόγμα τοῦ καθαρτήριου πυρός, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε, ἀρχικά ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν Μακκαβαίων, στὸ ὁποῖο λέγεται, «εἶναι καλὸ καὶ σωτήριο τὸ νὰ εὐχεται κανεὶς ὑπὲρ αὐτῶν πού ἔχουν πεθάνει, γιὰ νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τίς ἁμαρτίες τους»· ἔπειτα ἀπὸ τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, στὸ ὁποῖο ὁ Σωτῆρας λέει ὅτι «δέ θά συγχωρεθοῦν οἱ ἁμαρτίες σέ αὐτόν πού ἔχει βλασφημήσει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, οὔτε σέ αὐτὴ τὴ ζωὴ οὔτε στὴ μέλλουσα», ἐπειδὴ ὑφίσταται ἡ ἄφεση καὶ στὴ μέλλουσα ζωὴ.

Ὅτι ὅμως αὐτὰ μὲ κανέναν τρόπο δέν εἰσάγουν τὸ καθαρτήριο πῦρ, εἶναι ἡλίου φαεινότερον· διότι τί κοινὸ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἄφεση καὶ στὴν κάθαρση, μέσω τῆς φωτιᾶς καὶ τῆς κόλασης; Ἐάν λοιπόν ἡ ἄφεση παραχωρεῖται μέσω εὐχῶν ἢ ἀπὸ αὐτῆ καὶ μόνη τὴ θεία φιlanθρωπία, τότε δέν ὑπάρχει πλέον ἀνάγκη κόλασης καὶ κάθαρσης· ἐάν ὅμως ἔχουν ὀριστεῖ ἡ κόλαση καὶ ἡ κάθαρση (γιατί τοῦτα ἔγιναν γιὰ αὐτὰ, καὶ θά ἦταν ἄσκοπα, ἐάν δέν καθαίρονταν μέσω αὐτῶν), μάταια, ὅπως φαίνεται, γίνονται οἱ εὐχές καὶ ὑμνοῦμε τὴ θεία φιlanθρωπία. Ἐπομένως τὸ καθαρτήριο πῦρ μὲ κανένα τρόπο δέν εἰσάγεται μὲ αὐτὰ τὰ λόγια παρὰ ἀναιρεῖται· ἡ ἄφεση λοιπόν γι' αὐτές τίς ἁμαρτίες χορηγεῖται ὅπως ἀκριδῶς (ἐνν. θά χορηγεῖτο) ἀπὸ κάποια βασιλικὴ ἐξουσία καὶ φιlanθρωπία, ἀλλὰ ὄχι μὲ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν κόλαση ἢ τὴν κάθαρση.

5. Τὸ τρίτο στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο ἔχει ληφθεῖ ἀπὸ τὴν πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ μακαρίου Παύλου πρὸς τοὺς Κορινθίους, ὅπου μιᾶ σχετικά μὲ αὐτόν πού οἰκοδόμησε πάνω στὸ θεμέλιον, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Χριστός, «χρυσάφι, ἀσῆμι, πολυτίμους λίθους, ξύλα, χορτάρια, καλάμια» καταλήγει· «καὶ ἡ Ἡμέρα θά τὸ φανερώσῃ, διότι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἀποκαλύπτεται μὲ φωτιὰ

καὶ ἡ φωτιά θὰ δοκιμάσῃ τὶ εἶδους ἔργον ἔκανε ὁ καθέννας. Ἐὰν τὸ ἔργον πού ἔκτισε ἕνας μείνη, αὐτὸς θὰ ἀνταμειφθῇ. Ἐὰν κάποιου τὸ ἔργον καῖ, θὰ ὑποστῇ ζημίαν, ὁ ἴδιος ὅμως θὰ σωθῇ, ἀλλὰ κατὰ τέτοιον τρόπον ὅπως σώζεται κανεὶς ἀπὸ πυρκαϊάν». Τὸ τρίτο στοιχεῖο, λοιπόν, δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι εἰσάγει τὸ καθαρτήριο πῦρ περισσότερο ἀπ' ὅλα*, στήν πραγματικότητα, ὅμως, περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα τὸ ἀναιρεῖ. Πρῶτον, ἐπειδὴ ὁ θεῖος ἀπόστολος τὸ ἀποκάλεσε δοκιμαστικό καὶ ὄχι καθαρτικό· ἔπειτα καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τὰ ἔργα, ἀκόμη καὶ τὰ πιὸ τίμια, ὄρισε ὅτι μέσα ἀπὸ τὸ (ἐνν. δοκιμαστικό) πῦρ θὰ περάσουν, αὐτὰ ὅμως εἶναι φανερό ὅτι δέν ἔχουν ἀνάγκη καμμία κάθαρση· ἔπειτα αὐτοὶ πού φέρουν τὰ πονηρὰ ἔργα, ἐνῶ ἐκεῖνα θὰ κατακαίγονται, λέει ὅτι θὰ ζημιωθοῦν· αὐτοὶ πού καθαίρονται μέ τὸ νά μὴ ζημιώνονται σέ τίποτα, κερδίζουν πολλά· ἔπειτα κατὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη, δηλαδή τῆς κρίσεως, καὶ τῆς μελλοντικῆς ζωῆς, τὰ ἴδια ἰσχυρίζονται ὅτι θὰ γίνουν· γιατί ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἡμέρα θὰ φανερώσει (ἐνν. τὰ ἔργα), ἐπειδὴ θὰ ἀποκαλυφθεῖ μέσα σέ φωτιά. Τότε, ὅμως, τὸ νά τίθεται τὸ καθαρτήριο πῦρ μετὰ τὴ φοβερὰ ἐκείνη παρουσία τοῦ Κριτῆ καὶ τὴν τελευταία ἀπόφαση δέν εἶναι μῆπως πάρα πολὺ ἢ καὶ φορτικό; Διότι, οὔτε τίποτα τέτοιο παραδίδει σέ ἐμᾶς ἡ Γραφή, ἀλλὰ Αὐτὸς εἶναι πού πρόκειται νά μᾶς κρίνει. Λέει ὅτι «αὐτοὶ θὰ πᾶνε στήν αἰώνια κόλαση ἐνῶ οἱ δίκαιοι στήν αἰώνια ζωή», καὶ πάλι· «Θα πορευθοῦν αὐτοὶ πού ἔπραξαν τὰ ἀγαθὰ στήν ἀνάσταση τῆς ζωῆς, αὐτοὶ ὅμως πού ἔπραξαν τὰ φαῦλα στήν ἀνάσταση τῆς κρίσεως», δέν ἀφήνει κανένα χῶρο πουθενά στή

* δηλαδή τὴ φράση ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν Μακκαβαίων καὶ τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο

μέση· καί ἀφοῦ διαίρεσε ὅλους τούς κρινόμενους σέ δύο μοῖρες καί ἔστησε τούς μέν ἀπό τά δεξιὰ καί τούς δέ ἀπό τά ἀριστερά καί ἀποκάλεσε τούς μέν πρόβατα, τούς δέ ἐρίφια καί ἀπηύθυνε τό λόγο τό ἴδιο καί στίς δύο πλευρές, πουθενά δέ φανέρωσε τρίτους, πού νά ὀφείλουν νά καθαρθοῦν μέσω τοῦ πυρός ἐκείνου. Ἐκεῖνο μοιάζει λοιπόν ὅτι εἶναι τό πῦρ πού στόν ἀπόστολο τό ἔχουμε δεῖ, γιά τό ὅποιο καί ὁ προφήτης Δαυίδ μιᾶ. «Πῦρ ἐνώπιόν του θά καίεται, καί γύρω του σφοδρή καταιγίδα (ἐνν. θά μαίνεται)». Καί πάλι «Πῦρ ἐνώπιόν του θά προπορεύεται καί θά φλογίζει γύρω ἀπό τούς ἐχθρούς του». Αὐτό λοιπόν τό πῦρ αὐτούς πού εἶναι ἅγιοι, ἐπειδή δέ φέρουν κανένα ἔργο καί γνώρισμα κακίας, θά τούς καταστήσει λαμπρότερους, ἀφοῦ δοκιμασθοῦν ὅπως τό χρυσάφι στήν κάμνο ἢ ὅπως λένε ὅτι εἶναι ἡ ἀμόλυντος λίθος, ἡ ὁποία, ἐνῶ κείτεται μέσα στή φωτιά καί δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι θά ἀπανθρακωθεῖ, ἀφοῦ ἐξαιρεθεῖ ἀπό τό πῦρ, γίνεται καθαρότερη σάν νά λαμπρύνθηκε μέ νερό, ὅπως ἦταν καί τά σώματα τῶν τριῶν ἁγίων παιδῶν μέσα στή βαθυλώνια φλόγα· οἱ ἁμαρτωλοί, ὁμως, πού οἱ πράξεις τους, τους ὀδηγοῦν στήν κακία (ἐνν. θά γίνουν) σάν εὐφλεκτή ὕλη στή φωτιά ἐκείνη, πού ἀφοῦ τούς περιαδράξει, θά ἀνάψει γρήγορα, θά κατακαύσει καί στό τέλος θά ἀφανίσει τό ἔργο τους ἢ τήν πονηρή διάθεσή τους ἢ (ἐνν. κάποια) ἐνέργειά τους καί αὐτούς θά τούς ζημιώσει γιά αὐτά πού ἔφεραν πάνω τους, δηλαδή τά πονηρά φορτία τους, ὁμως, θά τούς σώσει. Αὐτό σημαίνει ὅτι στό ἐξῆς θά τούς κατέχει καί θά τούς φυλάχωρίς νά χάνονται ἐξαιτίας τῆς πονηρίας τους.

6. Ὁ θεῖος πατέρας Χρυσόστομος, (ὁ ὅποιος χαρακτηρίζεται ἀπό ἐμᾶς ὡς στόμα τοῦ Παύλου, ὅπως καί ἐκεῖνος ἦταν στόμα Χριστοῦ), ἀποδίδει αὐτήν τήν ἐξηγήση στό συγκεκρι-

μένο απόσπασμα, ἐρμηνεύοντας τὴν ἐπιστολή, τὴν ὁποία ἔχει ὑπαγορεύσει ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος, ὅταν ἔγινε ὄρατός, μέσω ὀπτασίας, στὸν Πρόκλο, τὸ μαθητὴ καὶ διάδοχο τοῦ θρόνου του*, ἀφοῦ ἐξέδωσε (ἐνν. ὁ ἅγιος Ἰωάννης) ἰδιαίτερο λόγο πάνω σὲ αὐτὴ καὶ μόνη τὴ ρήση, γιὰ νὰ μὴ μιλήσουν σαγηνευτικά γιὰ τὸ δικό τους φρόνημα ὅσοι ἀσπάζονται τίς ἀποψεις τοῦ Ὁριγένη, οἱ ὅποιοι μοιάζουν νὰ συμφωνοῦν περισσότερο (ἐνν. μαζί του) παρὰ ἐσεῖς. Αὐτοὶ λυμαίνονται τὴν ἐκκλησία, εἰσάγοντας στό τέλος τὴν τέλεια ἀποκατάσταση τῶν ἁμαρτωλῶν ἀπὸ τὴν κόλαση. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέει πὼς «θά σωθεῖ ὁ ἁμαρτωλὸς σάν ἀπὸ φωτιά», πρῶγμα πού σημαίνει ὅτι θά παραμένει τιμωρούμενος στό πῦρ καὶ δέ θά χάνεται μέ τὰ πονηρὰ ἔργα καὶ διαθέσεις του. Γι' αὐτὸ τὸ πῦρ μιᾶ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος στὰ Ἑθικά του, ἐξηγώντας ἐκεῖνο τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ψαλμοῦ «Φωνὴ Κυρίου, ὁ ὁποῖος διακόπτει τὴ φλόγα τοῦ πυρός», δηλαδή ὅτι τὸ πῦρ πού ἔχει ἐτοιμαστεῖ στὴν κόλαση γιὰ τὸ διάδοιο καὶ τοὺς ἀγγέλους του διακόπτεται μέ τὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου, γιὰ νὰ ἀπομείνει, ἀφοῦ ὑπάρχουν δύο δυνάμεις, ἡ καυστική καὶ ἡ φωτίζουσα, τὸ μὲν δριμύ καὶ κολαστικό τῆς φωτιᾶς σὲ αὐτούς πού εἶναι ἄξιοι τῆς καύσης καὶ γιὰ νὰ ἀπονεμηθεῖ αὐτὸ πού φωτίζει καὶ λαμπρύνει στὴ φαιδρότητα αὐτῶν πού εὐφραίνονται. Φωνὴ τοῦ Κυρίου λοιπόν, ὁ ὁποῖος διακόπτει καὶ διανέμει τὴ φλόγα τοῦ πυρός, ὅπως φαίνεται ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ τὸ πῦρ τῆς κόλασης χωρὶς λάμψη, ἐνῶ ὅτι παραμένει ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τὸ φῶς τῆς ἀναστάσεως ἄκαυστο. Ἐπομένως, ὅπως φαίνεται, αὐτὴ ἡ διακοπὴ καὶ ἡ διαίρεση ἐκεῖνου τοῦ πυρός γίνεται γιὰ νὰ φανοῦν τὰ

* δηλαδή τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου

λαμπρά καί φωτεινά ἀπὸ τὰ ἔργα λαμπρότερα δι' αὐτοῦ, καθὼς διέρχεται μέσα ἀπὸ ὅλα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Στὴ συνέχεια γιὰ νὰ κατασταθοῦν αὐτοὶ πού τὰ διέπραξαν κληρονόμοι φωτός καί γιὰ νὰ ἀπολαύσουν τοῦτο τὸν αἰώνιο μισθό. Ἐπίσης γιὰ νὰ διασωθοῦν ἀπὸ χειρότερη ἀπώλεια ὅσοι διέπραξαν φαῦλες πράξεις καί ἄξιες γιὰ τὸ καυστικό πῦρ, ζημιούμενοι μέ τὴν ἀποβολή τους, παραμένοντας συνεχῶς μέσα στὴ φωτιά (αὐτὸ σημαίνει λοιπὸν καὶ ἡ φωνὴ πού εἶναι πρόξενος τῆς σωτηρίας) γιὰ νὰ μὴ νομίσουν ὅτι ἐξαιτίας τῆς φθοροποιῦ φύσης τοῦ πυρός θὰ χαθοῦν μία φορά γιὰ πάντα. Ἀκολουθώντας αὐτές τίς ἀπόψεις καί πολλοί, ἄλλοι ἀπὸ τοὺς διδασκάλους πού εἶναι κοντὰ μας, ἔχουν ἀντιληφθεῖ αὐτὸ τὸ ρητὸ ἐναντία σέ αὐτὴν τὴ γνώση. Ἐάν, ὅμως, κάποιος ἐξήγησε μέ ἄλλον τρόπο αὐτὸ καὶ κατανόησε τὴ σωτηρία ὡς ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν κόλαση, καὶ τὸν καθαρισμό ὡς διέλευση μέσα ἀπὸ τὸ πῦρ, φαίνεται ὅτι τὸ παρανόησε ἐντελῶς, ἐάν πρέπει νὰ τὸ πεῖ κάποιος αὐτό· καὶ δέν εἶναι καθόλου ἄξιο ἀπορίας, ὄντας ἄνθρωποι, πού πολλοὶ ἀπὸ τοὺς διδασκάλους φαίνεται ὅτι ἐξηγοῦν μέ ποικίλους τρόπους τὰ ρητὰ τῆς Γραφῆς, χωρὶς ὅμως νὰ φθάνουν ὅλοι ὅμοια στὴν ἀκρίβεια. Διότι δέν εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμόξει κανεὶς τὴν ἴδια ρήση πού ἔχει ἀποδοθεῖ σέ διάφορες ἐννοιες, πρὸς ὅλες κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Ἀλλὰ ἐμεῖς πρέπει, ὅταν διαλέγουμε τίς κυριότερες καὶ τίς περισσότερες σύμφωνες μέ τὰ ἐκκλησιαστικά δόγματα ρήσεις, τίς ὑπόλοιπες νὰ τίς ἐπανεξετάζουμε. Δέ θὰ στραφοῦμε λοιπὸν, ἀκόμα καὶ ἂν ὁ Αὐγουστίνος ἀποδώσει αὐτὴ τὴν ἐξήγηση ἢ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἢ καὶ ἄλλος ἀπὸ τοὺς διδασκάλους πού εἶναι κοντὰ σας· γιατί ἀπὸ αὐτὴν (ἐνν. τὴ στάση) εἰσάγεται ὄχι τόσο τὸ καθαρτήριο πρόσκαιρο πῦρ, παρὰ τὸ δόγμα τοῦ Ὁριγένους,

καθώς πρεσβεύει τήν τέλεια ἀποκατάσταση τῶν ψυχῶν καί τή λύτρωση ἀπό τήν κόλαση, μέσω ἐκείνου τοῦ πυρός, ὅπως ἀνακηρύχθηκε ὡς κοινός ὄλεθρος γιά τήν ἐκκλησία, ἀναθεματίσθηκε ἀπό τήν Πέμπτη Ἑγία Οἰκουμενική Σύνοδο καί ἀπελάθηκε τελείως.

13. Καί πάνω σέ αὐτά τά ζητήματα ἔχει λεχθεῖ ἀπό ἐσᾶς ὅτι «εἶναι φανερό πῶς (ἐνν. ὑπάρχει) ἡ ἀλήθεια πού ἔχει προλεχθεῖ κατά τό λόγο τῆς θείας δικαιοσύνης, ἡ ὁποία δέν ἀφήνει τίποτα πού γίνεται ἀτάκτως ἀτιμώρητο, καί γι' αὐτό εἶναι ἀνάγκη ὅσοι δέν τιμωρήθηκαν ἐδῶ, οὔτε στόν οὐρανό οὔτε στόν ἄδη νά τιμωρηθοῦν, ἡ ψυχή (ἐνν. αὐτῶν) ἐγκαταλείπεται λοιπόν σέ ἄλλο τόπο πού εἶναι προσδιορισμένος, ὅπου πρέπει νά γίνεται αὐτή ἡ κάθαρση, μέσω τῆς ὁποίας ὁ καθένας, ἀφοῦ γίνει καθαρός, ἀνάγεται ἀμέσως στήν οὐράνια ἀπόλαυση.

Ἀπέναντι σέ αὐτό ἰσχυρίζομαστε τά ἐξῆς καί προσέξτε πόσο ἀπλά καί δίκαια εἶναι. Ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν εἶναι ὁμολογουμένως καί ἀπαλλαγή ἀπό τήν κόλαση πού ἐπιβάλλεται ἐξαιτίας αὐτῶν· γιατί κάποιος ἀπελευθερώνεται ἀπό αὐτές, συγχρόνως ὅμως, ἐλευθερώνεται ἀπό τήν κόλαση πού ὀφείλεται σέ αὐτές. Αὐτή (ἐνν. ἡ ἀπελευθέρωση) χορηγεῖται μέ τρεῖς τρόπους καί σέ διάφορα χρονικά διαστήματα, κατά τόν καιρό τοῦ βαπτίσματος καί μετά τό βάπτισμα, μέσω τῆς ἐπιστροφῆς καί τοῦ πένθους καί τῆς ἀντιπροσφορᾶς ἀγαθῶν ἔργων στή παρούσα ζωή, καί μετά τό θάνατο μέσω εὐχῶν καί ἀγαθοεργιῶν, καί ὅσων ἄλλων πέρα ἀπό αὐτά ἐπιτελεῖ ἡ ἐκκλησία γιά τούς κεκοιμημένους. Ἡ πρώτη ἄφεση λοιπόν εἶναι γιά ὅλους χωρίς μόχθο, κοινή καί ἰσοτίμη, ὅπως ἡ διάχυση τοῦ φωτός καί ἡ θέα τοῦ ἡλίου καί οἱ ἀλλαγές τῶν ὠρῶν· διότι εἶναι μόνο χάρισμα καί τίποτα περισσότερο καί

δέν ἀπαιτεῖ τὴ δική μας πίστη. Ἡ δεύτερη, ὅμως, εἶναι ἐπίπονη, ὅπως κάποιος «ὁ ὅποιος λούζει τὴν κλίνη του καὶ τὸ στρώμα του κάθε νύχτα μέ δάκρυα»· στόν ὅποιο μυρίζουν ἄσχημα οἱ μώλωπες τῆς κακίας καὶ πενθώντας καὶ σκυθρωπάζοντας πορεύεται καὶ μιμεῖται τὴν ἐπιστροφή τῶν Νινευιτῶν καὶ τὴν ἐλεημένη ταπείνωση τοῦ Μανασσῆ. Ἡ τρίτη εἶναι καὶ αὐτὴ ἐπίπονη (ἀφοῦ ἔχει συνδεδεμένη τὴ μετάνοια, τὴ συνείδηση πού τύπτει καὶ τὴν ἀποτυχία γιὰ τὰ ἀγαθὰ ἔργα πού δέν ἔγιναν, ἢ ὅποια προκαλεῖ ὀδύνη), δέν εἶναι ἀναμειγμένη μέ τὴν κόλαση, ἐάν βέβαια ὑπάρχει ἄφεση· διότι δέν εἶναι δυνατό νά συνυπάρχουν ἡ ἄφεση μέ τὴν κόλαση. Ἡ πρώτη καὶ ἡ τρίτη ἄφεση ἔχουν τὸ περισσότερο μέρος τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, καθὼς συμβάλλουν καὶ οἱ εὐχές καὶ εἶναι μικρὴ ἢ δική μας εἰσφορά· ἡ μεσαία, ἀντίθετα, ἔχει λίγη χάρη καὶ χρειάζεται περισσότερη δική μας ἐργασία. Διαφέρει, ὅμως, ἡ πρώτη ἀπὸ τὴν τελευταία ἄφεση, καθόσον αὐτὴ χορηγεῖται ὅμοια γιὰ ὅλες τίς ἁμαρτίες. Ἡ τρίτη ἄφεση ἀντιδιαστέλλεται ἀπὸ τὴν πρώτη μέσω τῶν μὴ θανάσιμων ἁμαρτιῶν, καὶ αὐτῶν γιὰ τίς ὅποιες ὁ καθένας μετανόησε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του. Αὐτὰ φρονώντας ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ζητώντας τὴν ἄφεση γιὰ τοὺς κεκοιμημένους καὶ ἔχοντας τὴν πεποίθηση ὅτι χορηγεῖται, δέν ὀρίζει καμία τιμωρία γιὰ αὐτούς, γνωρίζοντας ὅτι ἡ θεία ἀγαθότητα ὑπερνικᾷ τὸ λόγο τῆς δικαιοσύνης σ' αὐτές τίς περιπτώσεις.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΜΙΛΙΑ:

«Τοῦ σοφωτάτου καί λογιωτάτου κυρ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀπολογία πρὸς λατίνους δευτέρα, ἐν ἣ ἐκτίθησι καί τῆς τῶν γραικῶν ἐκκλησίας τὴν ἀλιθῆ δόξαν»⁷

(ΚΕΦΑΛΑΙΑ 3, 19)

3. Ἡμεῖς οὐτε τοὺς δικαίους ἀπειληθέναι τελείως τὸν ἴδιον κληρὸν φαμεν καί τὴν μακαρίαν ἐκείνην κατάστασιν, πρὸς ἣν ἐντεῦθεν διὰ τῶν ἔργων ἑαυτοὺς παρεσκευάσαν, οὐτε τοὺς ἁμαρτωλοὺς αὐτίκα μετὰ τὸν θάνατον εἰς τὴν αἰώνιον ἀπάγεσθαι κόλασιν, ἐν ἣ βασανισθήσονται αἰδίως, ἀλλ' ἄμφω ταῦτα μετὰ τὴν ἐσχάτην ἐκείνην ἡμέραν τῆς κρίσεως καί τὴν ἀνάστασιν πάντων ἀναγκαίως γενήσεσθαι· τὸ δὲ νῦν ἔχον, εἶναι μὲν ἑκατέρους ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις, τοὺς μὲν ἀνέτους πάντη καί ἐλευθέρους ἐν τε τῶ οὐρανῶ μετὰ τῶν ἀγγέλων καί παρ' αὐτῶ τῶ Θεῶ, καί δὴ καὶ τῶ παραδείσῳ, οὗ ἐξέπεσε μὲν ὁ Ἀδάμ, ἀντεισῆχθη δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ὁ εὐγνώμων ληστής, καί ἡμῖν δὲ ἐκάστοτε ἐπιχωριάζειν, ἐν οἷς τιμῶνται νοοῖς, καί τῶν ἐπικαλουμένων αὐτοὺς ἐπακούειν καί ὑπὲρ αὐτῶν τῶ Θεῶ πρεσβεύειν, ἐξαίρετον τοῦτο γέρας παρ' αὐτοῦ εἰληφότας, καί διὰ τῶν οἰκείων λειψάνων θαυματουργεῖν, καί μὴν καί τῆς μακαρίας ἀπολαύειν τοῦ Θεοῦ θεωρίας καί τῆς ἐκείθεν ἐκπεμπομένης ἀἴγλης τελειώτερόν τε καί καθαρώτερον ἢ πρότερον ἐν τῶ βίῳ τυγχάνοντας· τοὺς δ' ἐναντίους αὐθις ἐν τῶ ἄδη κατακεκλεισμένους ὑπάρχειν ἐν σκοτεινοῖς καί ἐν σκιᾷ θανάτου καί ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, καθὰ φησὶν ὁ Δαυῖδ, καί ὁ Ἰὼβ πάλιν· εἰς γῆν σκοτεινὴν καί γνοφερὰν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, οὗ οὐκ ἔστι φέγγος, οὐδὲ ὄραν ζωὴν βροτῶν· καί τοὺς μὲν ἐν εὐφροσύνῃ πάσῃ καί

7. ΡΟ, τόμ, 15, σελ. 109-110, 117, 130-133.

θυμηδία διάγειν, προσδοκῶντας ἤδη καὶ μόνον οὐκ ἐν χερσὶν ἔχοντες τὴν ἐπηγγελμένην αὐτοῖς βασιλείαν καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ· τοὺς δὲ τούναντίον ἐν στενοχωρίᾳ πάσῃ καὶ ἀπαραμυθίῳ λύπῃ, καθάπερ τινὰς καταδίκους ἐκδεχομένους τὴν ἀπόφασιν τοῦ κριτοῦ καὶ τὰς βασάνους ἐκείνας προορωμένους· οὔτε δὲ τὴν κληρονομίαν τῆς βασιλείας ἐκείνους ἀπολαβεῖν καὶ «ἂ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε νοῦς ἀνθρώπου ἐνετυπώσατο ἀγαθὰ», οὔτε τούτους ταῖς αἰώνιοις ἤδη παραδεδοῦσθαι βασάνοις καὶ ἐν ἀσβέστῳ πυρὶ κατακαίεσθαι. Καὶ τοῦτο παρά τε τῶν πατέρων ἡμῶν ἄνωθεν παραδεδομένον ἔχομεν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν θείων γραφῶν παραστήσαι ῥαδίως δυνάμεθα.

10. Δῆλον οὖν ἐκ τούτων ἀπάντων, ὡς ὅσα τινὲς τῶν ἁγίων δι' ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεως εἶδον περὶ τῆς μελλούσης κολάσεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, σκιαγραφίαι τινὲς τῶν μελλόντων ἦσαν καὶ οἶον διατυπώσεις, ἀλλ' οὐκ ἤδη παρόντα καὶ ἐνεργούμενα πράγματα, καθάπερ ὁ Δανιὴλ τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἐκείνην προφητικῶς διαγράφων, ἐθεώρουσεν φησὶν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεύχθησαν, καὶ τὰ καὶ τὰ γέγονε· δῆλον γὰρ ὡς οὐ γέγονε ταῦτα, τῷ δὲ προφήτῃ πνευματικῶς προεδείκνυτο.

19. Ἐπὶ τούτοις τὰς παρ' ὑμῶν εἰρημένας χρήσεις ἐκ τε τῆς τῶν Μακκαβαίων βίβλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου θεωρούντων ἡμῶν, ἀπλῶς τε καὶ φιλαλήθως εἰπόντων, μηδεμίαν ἐν αὐταῖς ἐμφανίσθαι κόλασιν, οὔτε μὴν κάθαρσιν, ἀλλ' ἢ μόνον ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, διαίρεσίν τινα θαυμαστὴν ὑμεῖς ἐποιήσαθε, πᾶσαν ἁμαρτίαν εἰπόντες εἶς τε τὴν πρόσκρουσιν αὐτῆν τοῦ Θεοῦ διαίρεῖσθαι καὶ τὴν ἐπακολούθησάν αὐτῇ τι-μωρίαν· ὡς τὴν μὲν πρόσκρουσιν ἀφίεσθαι μετὰ τὴν συντρι-βὴν καὶ ἀποκέρυξιν τοῦ κακοῦ, τὴν δὲ ἐνοχλήν τῆς τιμωρίας ὀφείλεσθαι πάντως, ὡς ἀνάγκη εἶναι ἐκ τούτου τοῦ λόγου τοὺς ἀφιεμένους τῶν ἁμαρτιῶν ἔτι καὶ δι' αὐτὰς κολάζεσθαι. Ταῦτα μὲν

οὖν ὅτι τοῖς ἐναργέσι καὶ ὁμολογουμένοις μάχονται, λέγειν ἐῶμεν· οὔτε γὰρ βασιλεῖς ὀρώμεν μετὰ τὸ δοῦναι τὴν ἀμνηστίαν καὶ ἄφεσιν ἔτι καὶ κολάζοντας τοὺς ἡμαρτηρότας, οὔτε Θεὸν αὐτὸν πολλῶ μᾶλλον, ᾧ πολλῶν ὄντων τῶν γνωρισμάτων, φιλανθρωπία ἐστὶ τὸ ἐξαίρετον, ἀλλὰ μετὰ μὲν τὴν ἁμαρτίαν κολάζοντα, μετὰ δὲ τὴν ἄφεσιν εὐθὺς καὶ τὴν κόλασιν λύοντα. Καὶ τοῦτο εἰκότως· εἰ γὰρ τὸ προσκροῦσαι Θεῷ ποιεῖ τὴν κόλασιν, τοῦ αἰτίου λυθέντος καὶ τῆς καταλλαγῆς γενομένης, καὶ τὸ αἰτιατόν, ὅπερ ἐστὶν ἡ κόλασις, ἐξ ἀνάγκης συνδιαλέλυται.

᾽Απόδοση στή νεοελληνική

ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΜΙΛΙΑ:

«Δεύτερη ᾽Απολογία πρὸς τοὺς Λατίνους,
τοῦ σοφώτατου καὶ λογιότατου κυρ. Μάρκου τοῦ
Εὐγενικοῦ, στήν ὁποία ἐκτίθεται καὶ ἡ ἀληθινή δόξα
τῆς ᾽Εκκλησίας τῶν Γραικῶν».

3. Ἐμεῖς δὲν ἰσχυρίζομαστε οὔτε ὅτι οἱ δίκαιοι ἀπολαμβάνουν τελείως τὸν δικό τους κληρο καὶ ἐκείνη τὴ μακάρια κατάσταση τὴν ὁποία προετοίμασαν γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους ἀπὸ τὴν παρούσα ζωὴ οὔτε ὅτι οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατο ὀδηγοῦνται στήν αἰώνια κόλαση, στήν ὁποία θά βασανίζονται ἀδιαλείπτως, ἀλλὰ ὅτι αὐτά, καὶ τὰ δύο, θά γίνουν ὑποχρεωτικά μετὰ τὴν ἔσχατη ἡμέρα τῆς Κρίσεως καὶ τὴν ᾽Ανάστασι ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Αὐτό πού συμβαίνει τώρα, εἶναι τό ὅτι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ βρῖσκονται στούς κατάλληλους τύπους, κάποιοι ζώντας ἄκοπα σέ ὅλα καὶ

ἐλεύθεροι στόν οὐρανό, μαζί μέ τούς ἀγγέλους καί κοντά στό Θεό καί μάλιστα στόν παράδεισο, ἀπ' ὅπου ἐξέπεσε ὁ Ἀδάμ ἀλλά εἰσήχθη στή θέση του, πρίν ἀπ' ὅλους, ὁ εὐγνώμων ληστής, καί ζοῦν ἐκάστοτε κοντά σέ ἐμᾶς, στούς ναούς ὅπου τιμῶνται, εἰσακούουν ἀντούς πού τούς ἐπικαλοῦνται, πρεσβεύουν ὑπέρ αὐτῶν στό Θεό, ἀφοῦ ἔχουν λάβει αὐτή τήν ἐξαιρετική τιμή ἀπό αὐτόν, θαυματουργοῦν μέσω τῶν λειψάνων τους καί ἀπολαμβάνουν τή μακάρια θεωρία τοῦ Θεοῦ καί τή δόξα πού ἐκπέμπεται ἀπό αὐτόν, περισσότερο τέλεια καί καθαρά παρά προηγουμένως, στην ἐπίγεια ζωή, ἄν τούς συνέβη νά διώσουν αὐτήν την ἐμπειρία. "Ὅσοι πάλι ἔχουν λάβει τήν ἀντίθετη μοίρα, κλεισμένοι στόν ἄδη, βρῖσκονται σέ μέρη κατασκότεινα καί ζοῦν στή σκιά τοῦ θανάτου καί στόν κατώτατο λάκκο, ὅπως λέει ὁ Δαυίδ καί ἀλλοῦ πάλι ὁ Ἰώβ «σέ γῆ σκοτεινή καί ζοφερή, σέ γῆ αἰωνίου σκότους ὅπου δέν ὑπάρχει φέγγος οὔτε μπορεῖ νά δεῖ κανεῖς τή ζωή τῶν θνητῶν». Καί οἱ μέν συμβαίνει νά ζοῦν μέσα σέ κάθε εὐφροσύνη καί ἰλαρότητα προσδοκώντας, χωρίς μόνο νά ζοῦν ἐκείνη τή στιγμή, τή βασιλεία πού τήν ἔχει ὑποσχεθεῖ ὁ Κύριος καί τά ἀπερίγραπτα ἀγαθά. Ἀντιθέτως ὁμως, οἱ ἄλλοι (ἐνν. συμβαίνει νά ζοῦν) μέσα σέ κάθε στεναχώρια καί ἀπαρηγόρητη θλίψη, ὅπως κάποιοι κατάδικοι οἱ ὅποιοι δέχονται τήν ἀπόφαση τοῦ δικαστῆ καί τά δάσανα πού ἔχουν προβλεφθεῖ· ἡ θέση ἐκείνων εἶναι οὔτε νά λαμβάνουν τήν κληρονομία τῆς βασιλείας καί «αὐτά πού ὀφθαλμός δέν εἶδε, οὔτε αὐτί ἄκουσε, οὔτε νοῦς ἀνθρώπου ἐνετύπωσε ἀγαθά», οὔτε νά παραδίδονται στά αἰώνια δάσανα καί νά κατακαίγονται σε ἄσβεστη φωτιά. Καί αὐτήν την ἐπίγνωση ἄνωθεν, ἀπό τούς πατέρες μας ἔχουμε λάβει ὡς παράδοση καί ἀπό αὐτές τίς θεῖες γραφές μποροῦμε εὐκόλα νά τήν ἐκφράσομε.

10. Εἶναι φανερό, λοιπόν, ἀπ' ὅλα αὐτά, ὅπως καί ἀπό ὅσα κάποιοι ἀπό τούς ἁγίους εἶδαν μέ ὀπτασίες καί ἀποκαλύψεις γιά τή μέλλουσα κόλαση καί τή θέση τῶν ἀσεβῶν καί ἁμαρτωλῶν σέ αὐτή, ὅτι αὐτά ἦταν κάποιες σκιαγραφίες τῶν μελλόντων, καί, κατά κάποιον τρόπο, προτυπώσεις, ἀλλά δέν εἶναι καταστάσεις πού ἤδη συμβαίνουν καί βρίσκονται ἐν ἐνεργείᾳ, ὅπως διαγράφει ὁ Δανιήλ προφητικά ἐκεῖνη τή μελλοντική κρίση «ἔβλεπα, λέει, μέχρι ποιοῦ σημείου τοποθετήθηκαν οἱ θρόνοι, καί δικαστήριο ξεκίνησε, καί βιβλία ἀνοίξαν καί ἔγιναν τά ἐξῆς». Εἶναι ἐμφανές ὅτι δέν ἔχουν γίνει ἀκόμα αὐτά, ἀλλά στόν προφήτη πνευματικά φανερώθηκαν.

19. Σχετικά μέ αὐτά τά ζητήματα, οἱ ἀπόψεις πού ἔχουν λεχθεῖ ἀπό ἐσᾶς καί προέρχονται ἀπό τό βιβλίο τῶν Μακκαβαίων καί τό Εὐαγγέλιο, κατά τή δική μας μελέτη, ἀπλά καί μόνο γιά νά ποῦμε τήν ἀλήθεια, δέ φανερώνεται σέ αὐτές (δηλ. σίς συγκεκριμένες περικοπές) καμία κόλαση οὔτε δέδαια κάθαρση, παρά μόνο ἄφεση ἁμαρτιῶν. Ἐσεῖς δημιουργήσατε αὐτήν τήν ἄξια ἀπορίας διαίρεση, λέγοντας ὅτι κάθε ἁμαρτία σ' αὐτή τήν πρόσκρουση μέ τό Θεό διαιρεῖται, καί τήν ἀκολουθεῖ τιμωρία· αὐτῶν τῶν ὁποίων ἡ πρόσκρουση μέ τή συντριβή καί τήν ἀποκρήρυξη του κακοῦ συγχωρεῖται καί ἡ ἐνοχή τῆς τιμωρίας ὀφείλεται πάντως, σάν νά εἶναι ἀνάγκη αὐτοῖ στούς ὁποίους ἔχουν συγχωρεθεῖ οἱ ἁμαρτίες νά τιμωροῦνται γι' αὐτό τό λόγο ἀκόμα γιά αὐτές. Αὐτά, λοιπόν, ἐπειδή μάχονται τά φανερά καί τά παραδομένα σέ ἐμᾶς, δέν τά λογαριάζουμε· διότι οὔτε βασιλεῖς βλέπουμε νά τιμωροῦν αὐτούς πού ἔχουν ἁμαρτήσῃ, ἀφοῦ ἔχουν χορηγήσῃ τήν ἀμνηστεία καί τήν ἄφεση, οὔτε πολύ περισσότερο τό Θεό, στόν ὁποῖο ἐνῶ εἶναι πολά τά γνωρίσματά του, ἡ φιλαν-

θρωπία εἶναι τὸ πῶς ἐξαιρετικό, ἀλλά (ἐνν. ἀντίθετα τὸν βλέπουμε) μετὰ τὴν ἁμαρτία νὰ τύπτει παιδαγωγικά, καὶ μετὰ τὴν ἄφεση ἀμέσως νὰ παύει τὴν παιδαγωγία. Καὶ αὐτὸ γίνεται εὐλόγα· ἐάν τὸ νὰ προσκρούει κανεὶς σὸ Θεὸ δημιουργεῖ τὸ παιδαγωγικὸ ράπισμα, ὅταν παύσει τὸ αἶτιο καὶ ὅταν ἐπέλθει ἀλλαγὴ στὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου, τότε καὶ τὸ αἰτιατό, ὅπως εἶναι καὶ ἡ τιμωρία, ἐξ ἀνάγκης λύεται καὶ αὐτό.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΜΕΡΙΚΕΣ ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ
ΜΕ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ ΖΩΗΣΤό Μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετά
θάνατον ζωῆς¹

*π. Ἀμβροσίου Φοντριέ πρωθιερέως τῶν Γαλλικῶν Ὁρθόδοξων
Ἐνοριῶν τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς Διασποράς.*

Τά τελευταῖα χρόνια στή Γαλλία, τά ἔντυπα καί τά ραδιο-
τηλεοπτικά μέσα ἀσχολοῦνται ἰδιαίτερα μέ τό θέμα τοῦ
θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Ἀκόμα καί ἓνα – ὑποτί-
θεται Ὁρθόδοξο – ἑλληνικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ στή
Γαλλία ἔχει λάβει μέρος σέ αὐτόν τό χορό συζητήσεων, δημο-
σιεύοντας ἓνα ἄρθρο μέ τίτλο: «Πεῖτε μου γιατί... ποτέ κανεῖς
δέν ἔχει γυρίσει πίσω!» Στό τέλος τοῦ ἄρθρου ὁ συντάκτης
του συμπεραίνει: «Καμιά ἀνθρώπινη γνώση δέ δύναται νά
δώσει μία βέβαιη ἀπάντηση στό μυστήριο τοῦ θανάτου καί
τῆς μετά θάνατον ζωῆς: μόνο ἡ πίστη διαλύει κάπως τίς
σκιές...» Παρεμπιπτόντως, ἀποδίδει τά σέδη του πρός τόν

1. Τό πρωτότυπο κείμενο, γραμμένο στά γαλλικά, παρατίθεται στό περιοδι-
κό τοῦ π. Ambroise Fontrier, *Cathéchese Orthodoxe*, τόμ. VIII, τεῦχος No. 26,
σελ. 74-84. Ἀκολούθησε κατόπιν μετάφρασή του στά ἀγγλικά, ἡ ὁποία χρη-
σιμοποιεῖται στό παρόν βιβλίο.

Κύριο, τόν Ὅποιο ἀποκαλεῖ «ὁ ἱκανός βαρκαῆρης...», ἕνας βαρκαῆρης ὁ ὁποῖος περιέργως θυμίζει τό Χάροντα, τόν ὁδηγό τοῦ Ἑλλητικῆς ἐλληρικῆς μυθολογίας πού ὁδηγοῦσε μέ τή βάρκα του τίς ψυχές τῶν νεκρῶν στόν ποταμό, μέ ἀντίτιμο ἕναν ὄβολό.

Θά ἦταν εὐχῆς ἔργο, ἐάν ὁ συντάκτης τοῦ ἐν λόγω ἄρθρου εἶχε μελετήσει τό κείμενο τῆς Ὁρθόδοξης ἐπικήδειας λειτουργίας, ἢ τῶν λειτουργιῶν ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν νεκρῶν πού τελοῦνται κάθε Σάββατο, ἢ τοῦς Βίους τῶν Ἁγίων ἢ τῶν Πατέρων τῆς ἐρήμου· θά εἶχε τότε μπορέσει νά δώσει «μία ἀπάντηση στό μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς» καί ἔτσι νά καθοδηγήσει ὑπεύθυνα καί νά διαπαιδαγωγήσει τοῦς ἀναγνώστες του. Ἀλλά οἱ δικοί μας «Ὁρθόδοξοι» οἰκουμενιστές καί μοντερνιστές, ἐξ αἰτίας τῆς ἐρωτοτροπίας τους μέ αὐτόν τόν κόσμο, ὑπέρ τοῦ ὁποῖου ὁ Σωτήρας Χριστός δέν ἤθελε νά προσευχηθεῖ, ἔχουν γίνει τό ἀλάτι πού ἔχει χάσει τήν ἀλμύρα του καί δέν ἔχει πλέον καμιά ἀξία παρά νά πεταχτεῖ ἔξω καί νά καταπατεῖται ἀπό τοῦς ἀνθρώπους, σύμφωνα μέ τόν ἀλάθητο λόγο τοῦ Κυρίου.²

Θέλοντας νά «διαλύσουμε κάπως τίς σκιές» τοῦ ἐπιμελητῆ ἔκδοσης τοῦ ἐλληρικῶν περιοδικῶν καί ταυτοχρόνως νά διαπαιδαγωγήσουμε τοῦς πιστοῦς καί τοῦς ἀναγνώστες μας, δημοσιεύουμε ἐδῶ τρία κείμενα σχετικά μέ τό μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς.

Σημ. μτφρ. τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης: Τά πρῶτα δύο κείμενα προέρχονται ἀπό τόν ἅγ. Διονύσιο τόν Ἀρεοπαγίτη καί ἀπό τό Βίο ἑνός ἀθωνίτη μοναχοῦ καί παρουσιάζουν τό πῶς ἕνας Ὁρθόδοξος χριστιανός προετοιμάζεται γιά τό θάνατο καί τό

2. Κατά Ματθαῖον 5:13.

χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα. Τό τρίτο κείμενο, ἀπό τό Βίο τοῦ ἀείμνηστου εἰκονογράφου Φώτη Κόντογλου ὁ ὁποῖος ἀναπαύθηκε τό 1965,³ ἀκολουθεῖ παρακάτω χωρίς περικοπές.

Τό μεγάλο στοίχιμα ἀνάμεσα σέ πιστούς καί σέ ἀπίστους

Τοῦ Φώτη Κόντογλου⁴

Τή Λαμπροδευτέρα τό βράδυ, περασμένα μεσάνυχτα, πρῖν νά πλαγιάσω γιά νά κοιμηθῶ, ἐβγῆκα στό μικρό περιβολάκι πού ἔχουμε πίσ' ἀπό τό σπίτι μας, καί στάθηκα γιά λίγο, κυττάζοντας τό σκοτεινό οὐρανό μέ τ' ἄστρα. Σάν νά τόν ἔβλεπα πρώτη φορά. Μοῦ φάνηκε πολύ θαύς, καί σάν νά ἐρχότανε ἀπό πάνω μιά μακρυνή ψαλμωδία. Τό στόμα μου εἶπε σιγανά: «Ύψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ». Ἕνας ἁγιασμένος γέροντας μοῦ εἶχε πεῖ μιά φορά πὼς κατὰ τοῦτες τίς ὥρες ἀνοίγουνε τά οὐράνια. Ὁ ἀγέρας μοσκοβολοῦσε ἀπὸ τά λουλούδια κι ἀπὸ τά ἀγιοχόρταρα, πού ἔχουμε φυτέψει. «Πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης τοῦ Κυρίου».

Θά στεκόμουναι ἐκεῖ πέρα μοναχὸς ὡς τό ξημέρωμα. Σάν νά μὴν εἶχα σῶμα, μήτε κανένα δεσμό μέ τή γῆ. Ἄλλὰ συλλογίστηκα μήπως ξυπνήσει κανένας μέσα στό σπίτι καὶ ἀνησυχήσουνε πού ἔλειπα, καί γι' αὐτό μπῆκα μέσα καὶ ξάπλωσα.

3. Ὁ βίος του στὰ Ἀγγλικά παρατίθεται στό *The Orthodox Word*, Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 1966.

4. Ἀπὸ τό βιβλίο του *Τὰ Μυστικά Ἐνθη*, Ἐκδ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα, 1977, σελ. 113. Βλ. καὶ «Ἀπίστευτα καὶ ὁμως ἀληθινὰ», Ἐκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη, σελ. 121.

Δέ μέ εἶχε θολώσει καλά-καλά ὁ ὕπνος, δέν ξέρω ἄν ἤμουνα ξυπνητός ἢ κοιμισμένος, καί δλέπω μπροστά μου ἕναν ἄνθρωπο μέ ἀλλόκοτη ὄψη. Ἦτανε κατακίτρινος, σάν πεθαμένος, μά τά μάτια του ἦτανε σάν ἀνοιχτά καί μ' ἔδλεπε τρομαγμένος. Τό πρόσωπό του ἦτανε σάν μάσκα, σάν μούμια, μέ τό πεσί του γυαλιστερό, μαυροκίτρινο, καί κολλημένο στό νεκροκέφαλο μέ ὅλα τά βαθουλώματα. Κοντανάσαινε σάν λαχανιασμένος. Στό ἄρι χέρι του βαστοῦσε κάποιον παράξενο πρᾶγμα, πού δέν κατάλαβα τί ἦτανε, καί μέ τ' ἄλλο ἔσφιγγε τό στήθος του, λές καί πονοῦσε.

Ἐκεῖνο τό πλάσμα μ' ἔκανε ν' ἀνατριχιάσω. Τό κύτταξα, καί μέ κύτταξε, δίχως νά μιλήσει, σάν νά περίμενε νά τό γνώρισω. Καί σ' ἀλήθεια, μ' ὄλο πού ἦτανε τόσο ἀλλόκοτο, σάν νά μοῦ εἶπε μιά φωνή: «Εἶναι ὁ τάδε!». Μόλις ἄκουσα τή φωνή, τόν γνώρισα ποιός ἦτανε. Τότε κι ἐκεῖνος ἄνοιξε τό στόμα του κι ἀναστέναξε. Μά ἡ φωνή του σάν νά ἐρχότανε ἀπό πολύ μακριά, σά νά ἔβαινε ἀπό κανένα βαθύ πηγάδι.

Ἔβλεπα πώς βρισκότανε σέ μιά μεγάλη ἀγωνία, κι ὑπόφερνα κι ἐγώ μαζί του. Τά χέρια του, τά πόδια του, τά μάτια του, ὅλα φανερότανε πώς βασανίζότανε. Ἀπάνω στήν ἀπελπισία μου, πῆγα κοντά του νά τόν βοηθήσω, μά ἐκεῖνος μοῦ ἔκανε νόημα μέ τό χέρι του νά σταματήσω.

Ἄρχισε νά βογγᾷ, μέ τέτοιον τρόπο, πού πάγωσα. Ἐπειτα μοῦ λέγει: «Δέν ἤρθα, μέ στείλανε. Ἐγώ ὀλοένα τρέμω! Βρίσκομαι σέ ζάλη μεγάλη. Παρακάλεσε τόν Θεό νά μέ λυπηθῆ. Θέλω νά πεθάνω, μά δέ μπορῶ. Ἄχ! Ὅσα ἔλεγεσ οὐ γήκανε ἀληθινά. Θυμᾶσαι, λίγες μέρες πρὶν πεθάνω, πού ἤρθες στό σπίτι μου καί μιλοῦσες γιά θρησκευτικά; Ἦτανε καί δύο ἄλλοι φίλοι μου, ἄπιστοι κι αὐτοί σάν κι ἐμένα. Ἐκεῖ πού μιλοῦσες, ἐκεῖνοι χαμογελοῦσανε. Σάν ἔφυγες, μοῦ εἶπανε:

Κρίμα, νά `χει τέτοιο μυαλό, και νά πιστεύει στίς άνοησίες πού πιστεύουνε οί γρηές! Μιά άλλη μέρα, σοῦ εἶχα πει, ὅπως και πολλές άλλες φορές: «Βρέ Φ., μάζεψε λεφτά, θά πεθάνης στήν ψάθα. Βλέπεις ἐγώ πόσα ἔχω, και πάλι θέλω κι άλλα».

»Τότε μοῦ εἶπες: «`Εχεις κάνει συμβόλαιο μέ τόν χάρο πώς θά ζήσεις τόσα χρόνια πού θέλεις, για νά καλοπεράσεις στά γερατειά σου;». Σοῦ λέγω ἐγώ: «Θά δεῖς πόσω χρονῶ θά πάγω! Τώρα εἶμαι ἐβδομηταπέντε. Θά περάσω τά ἑκατό. `Εχω ἐξασφαλίσει τά παιδιά μου, ὁ γνιός μου βγάξει λεφτά πολλά, τήν κόρη μου τήν πάντρεψα μ' ἕναν πλούσιον ἀπό τήν `Αθησυνία, ἐγώ κι ἡ γυναίκα μου ἔχουμε και παραέχουμε. `Οχι σάν κι ἐσένα, πού ἀκοῦς αὐτά πού λέν οί παπάδες Χριστιανά τά τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν. Τί θά βγάλεις ἀπό τά Χριστιανά τά τέλη; Παρά νά `χεις στήν τσέπη σου, και μή σέ μέλει. `Εγώ νά δώσω ἐλεημοσύνη; Και γιατί ἔκανε φτωχούς ὁ πολνεύσπλαχνος Θεός σας; Για νά τούς θρέφω ἐγώ; `Αμ δάζουνε ἐσαῶς και ταῖζετε τούς τεμπέληδες, για νά πᾶτε στόν Παράδεισο! `Ακοῦς ἐκεῖ Παράδεισο; `Εγώ ξέρεις πώς εἶμαι γνιός παπᾶ, και τά γνωρίζω καλά αὐτά τά κόλπα. Μά νά τά πιστεύουνε αὐτά οί μικρόμυαλοι. `Οχι ὅμως κι ἐσύ, πού ἔχεις τέτοια σπουδή, και νά πᾶς χαμένος. `Εσύ, ὅπως πᾶς, θά πεθάνεις πρίν ἀπό μένα, θά πάρεις και στόν λαϊμό σου τήν οἰκογένειά σου. Μά ἐγώ, σοῦ λέγω και σοῦ ὑπογράφω, σάν γιατρός πού εἶμαι, πώς θά ζήσω ἑκατόν δέκα χρόνια!...».

Λέγοντας αὐτά, στριφογύριζε ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ, σάν νά ψηνότανε ἀπάνω σέ καμμιά σκάρα, βγάζοντας κάτι μουγκρίσματα ἀπό τό στόμα του: «`Αχ! Οὔχ! Οὔ! Οὔ! Οὔ! Οὔ! Χού! Οὔχ!».

`Ησύχασε για λίγο και ξαναεἶπε: «Αὐτά ἔλεγα, μά σέ λίγες μέρες πέθανα! Πέθανα κι ἔχασα τό στοίχημα! Τί ταραχή! Τί

τρομάρα τράδηξα! Σαστισμένος, μιὰ βούλιαξα καί μιὰ ἀνέδαινα ἀπάνω, καί φώναξα: Ὕλεος! Μά κανένας δέν μ' ἀκουγε. Ἐνα ρεῦμα μέ κλωθογύριζε σάν νά ἴμουνα κανένα ψόφιο ποντίκι. Τί τράδηξα ὡς τὰ τώρα, καί τί τραδῶ. Τί ἀγωνία εἶναι αὐτή! Ὅλα ὅσα ἔλεγεσ θγήκανε ἀληθινά. Τό κέρδισες τό στοίχημα. Ἐγώ, τότε πού θρυσκόμουνα στόν κόσμον πού ξεῖς, ἦμουνα ὁ ἔξυπνος. Ἦμουνα γιατρός, κι εἶχα μάθει νά μιλῶ καί νά μ' ἀκοῦνε, νά κοροϊδεύω τή θρησκεία, νά συζητῶ γιά χεροπιαστά πράγματα. Τώρα ὁμως βλέπω πώς χεροπιαστά εἶναι ἐκεῖνα πού τὰ ἔλεγα παραμύθια καί χαροφάναρα. Χεροπιαστή εἶναι ἡ ἀγωνία πού θρυσκοῦμαι. Ἄχ! Τοῦτος θά εἶναι ὁ σκώληξ ὁ ἀκοίμητος, τοῦτος θά εἶναι ὁ θρυγγμός τῶν ὁδόντων!».

Ἀπάνω σ' αὐτά, χάθηκε ἀπό τὰ μάτια μου, κι ἀκουγα μονάχα τὰ βογγητά του, πού καί κείνα σδήσανε σιγά-σιγά. Μέ πήρε λίγο ὁ ὕπνος, μά σέ μιὰ στιγμή, κατάλαβα νά μέ σπρώχνει ἕνα παγωμένο χέρι. Ἄνοιξα τὰ μάτια μου, καί τόν βλέπω πάλι μπροστά μου. Τούτη τή φορά ἦταν ἀκόμα πιό φριχτός καί πιό μικρόσωμος. Εἶχε γίνει ἴσαμε ἕνα δυζανιάρικο παιδάκι, μ' ἕνα μεγάλο γέρικο κεφάλι, πού τό κουνούσε ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ.

Ἄνοιξε τό στόμα του καί μοῦ εἶπε: «Σέ λίγη ὥρα θά ξημερώσει καί θά ῥθουνε νά μέ πάρουνε ἐκεῖνοι πού μέ στείλανε!».

Τοῦ λέγω: «Ποιοί σέ στείλανε;».

Εἶπε κάτι μερδεμένα λόγια, δίχως νά καταλάβω τίποτα. Ὑστερα μοῦ λέγει: «Ἐκεῖ πού θρυσκοῦμαι εἶναι κι ἄλλοι πολλοί ἀπό κείνους πού σέ περιπαίζανε γιά τήν πίστη σου, καί τώρα καταλάβανε πώς οἱ ἐξυπνάδες δέν περνοῦνε παραπέρα ἀπό τό νεκροταφεῖο. Εἶναι καί κάποιοι ἄλλοι πού τούς ἔκανες καλό, κι αὐτοί σέ κακολογούσανε. Κι ὅσο τούς συχωροῦσες, τόσο αὐτοί γινό-

ντανε χειρότεροι. Γιατί ὁ πονηρός ἄνθρωπος ἀντί νά τόν κάνει ἢ καλωσύνη νά χαίρεται, αὐτός πικραίνεται, ἐπειδή τόν κάνει νά νοιώθει τόν ἐναντό του νικημένον.

Τοῦτοι βρῖσκονται σέ χειρότερη κατάσταση ἀπό μένα, καί δέ μποροῦνε νά βγοῦνε ἀπό τή σκοτεινή φυλακή τους γιά νά ῥθουνε νά σέ βροῦνε, ὅπως ἔκανα ἐγώ. Βασανίζονται πολύ σκληρά, γιατί δέρονται μέ τή μάλιστα τῆς ἀγάπης, ὅπως εἶπε ἕνας ἅγιος.

Πόσο ἀλλοιώτικος εἶναι ὁ κόσμος ἀπ' ὅ,τι τόν βλέπαμε! Ἀνάποδος ἀπό τήν ἐξυπνη ἀντίληψή μας. Τώρα καταλάβαμε πώς ἡ ἐξυπνάδα μας ἦτανε βλακεία, οἱ κουδέντες μας πονηρές μικρολογίες, κι οἱ χαρές μας ψευτιά καί ἀπάτη.

Ἐσεῖς πού ἔχετε στήν καρδιά σας τό Χριστό, καί πού γιά σᾶς ὁ λόγος του εἶναι ἀλήθεια, ἡ μονάχη ἀλήθεια, ἐσεῖς κερδίσατε τό Μεγάλο Στοιίχημα, πού μπαίνει ἀνάμεσα στούς πιστούς καί στούς ἄπιστους, αὐτό τό στοιίχημα πού τό ἔχασα ἐγώ ὁ ἐλεινός, καί χάθηκα, καί τρέμω κι ἀναστενάζω, καί δέ βρῖσκω ἡσυχία. Ἀληθινά, στόν Ἄδην δέν ὑπάρχει πιά μετάνοια. Ἀλλοίμονο σ' ὅσους πορεύονται ὅπως πορευθήκαμε ἐμεῖς, τόν καιρό πού εἴμαστε ἀπάνω στή γῆ. Ἡ σάρκα μας εἶχε μεθύσει, καί ἐμπαίξαμε ἐκείνους πού πιστεύανε στό Θεό καί στή μέλλουσα ζωή, κι ὁ πολὺς κόσμος μᾶς χειροκροτοῦσε. Σᾶς λέγαμε ἀνόητους, σᾶς κάναμε περιπαιγμα, κι ὅσο ἐσεῖς δεχόσαστε μέ καλωσύνη τά πειράγματά μας, τόσο μεγάλωνε ἡ δική μας ἢ κακία.

Βλέπω καί τώρα πόσο θλιβόσαστε ἀπό τό φέρσιμο τῶν κακῶν ἀνθρώπων, ἀλλά πώς δεχόσαστε μέ ὑπομονή τίς φαρμακερές σαῖτες πού θγάζουνε ἀπό τό στόμα τους, λέγοντάς σας ὑποκριτές, θεομπαῖχτες καί λαοπλάνους. Ἄν βρῖσκόντανε, οἱ δυστυχεῖς, στή θέση πού βρῖσκομαι τώρα, καί βλέπανε

ἀπό δῶ πού βλέπω, θά τρομάζανε γιά ὅ,τι κάνουνε. Θέλω νά φανερωθῶ σ' αὐτούς καί νά τούς πῶ ν' ἀλλάξουνε δρόμο, μά δέν ἔχω τήν ἄδεια, ὅπως δέν τήν εἶχε κι ἐκεῖνος ὁ πλούσιος καί γιά τοῦτο παρακαλοῦσε τόν Πατριάρχη Ἀβραάμ νά στείλει τό φτωχό τό Λάζαρο. Μά καί κείνον δέν τόν ἔστειλε, καί τοῦτο, γιά νά γίνοννε ἴδια ἄξιοι τῆς καταδίκης ὅσοι ἁμαρτάνουννε, κι ἄξιοι τῆς σωτηρίας ὅσοι πορεύονται τή στρατά τοῦ Θεοῦ. «Ὁ ἀδικῶν ἀδικησάτω ἔτι, καί ὁ ρυπαρὸς ρυπαρευθήτω ἔτι, καί ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω ἔτι, καί ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω ἔτι».⁵

Μ' αὐτά τά λόγια, τόν ἔχασα ἀπό μπροστά μου.

Σημ. ἐπιμ. ἀγγλικῆς ἔκδοσης.: Στό 2ο Κεφάλαιο τοῦ βιβλίου παραθέσαμε ἀπόσπασμα τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο συνήθως μόνον οἱ ἅγιοι ἔχουν δυνατότητα ἐπικοινωνίας μέ τούς ζωντανούς, ἐνῶ οἱ κοινοί ἁμαρτωλοί εἶναι περιορισμένοι στόν ἄδη καί δέν μποροῦν νά θγοῦν ἀπό ἐκεῖ. Ὡστόσο, πράγματι σέ μερικές περιπτώσεις, ὅπως ἡ παροῦσα, ὁ Θεός ἐπιτρέπει σέ μία ψυχή ἀπό τήν κόλαση νά ἐμφανιστεῖ στούς ζῶντες χάριν κάποιου εἰδικοῦ σκοποῦ· μερικές παρόμοιες ἐμφανίσεις ἔχουν καταγραφεῖ στό βιβλίο *Eternal Mysteries beyond the Grave*.⁶ Ὅπως γράφει ὁ ἱερός Αὐγουστίνος: «Οἱ νεκροί ἀπό μόνονι τους δέν ἔχουν καμιᾶ ἐξουσία νά παρεμβαίνουν στίς ὑποθέσεις τῶν ζώντων»,⁷ καί ἐμφανίζονται στούς ζῶντες μόνον κατόπιν εἰδικῆς Θεϊκῆς παραχώρησης.

5. «Ὅποιος κάνει τό κακόν, ἄς κάνη ἀκόμη τό κακόν, ὁ ρυπαρὸς ἄς εἶναι ἀκόμη ρυπαρὸς, ὁ καλὸς ἄς κάνη ἀκόμη τό καλόν, καί ὁ ἅγιος ἄς ἁγιασθῇ ἀκόμη.» (Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 22:11).

6. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη, 1968.

7. Augustine, Blessed, «*Care for the Dead*», *Treatises on Marriage and Other Subjects*, The Fathers of the Church, τόμ. 27, Ν. Ὑόρκη, 1955, κεφ. 16.

Ἀκόμα καί σέ αὐτές τίς περιπτώσεις, ὅμως, τέτοιες ἐμφανίσεις εἶναι πράγματι πολύ σπάνιες, καί στή συντριπτική πλειονότητά τους, πρωτίστως ὅσες προκαλοῦνται μέ τή μεσολάβηση κάποιου μέντιουμ, ἀποτελοῦν δαιμονική ἀπάτη, ἀφοῦ οἱ «νεκροί» εἶναι μεταμφιεσμένοι δαίμονες.

Περιστατικά ἐμφάνισης νεκρῶν στή σύγχρονη Μόσχα

τοῦ π. Ντιμίτρι Ντουϊνκο⁸

Ἐπάρχουν πολλές μαρτυρίες στίς μέρες μας, εἰδικά ἀπό γυναῖκες, γιά ἐμφανίσεις νεκρῶν τή νύχτα.

Μία γυναίκα ἔθαψε τόν ἄντρα της. Ἐπέφερε, πράγματι, πολύ, ἔκλαιγε μέ λυγμούς, δέν μπορούσε νά κοιμηθεῖ.

Στίς 12 τά μεσάνυχτα ἄκουσε κάποιον νά βάζει ἕνα κλειδί στήν πόρτα, καί θήματα πού σέρνονταν· κάποιος ἦρθε στό κρεβάτι της.

«Βάλια, ἐγώ εἶμαι.»

Ἀναπήδησε ἔντρομη. Ναί, μπροστά τῆς στεκόταν ὁ νεκρός σύζυγός της· ἄρχισαν νά μιᾶνε.

Τήν ἐπόμενη νύχτα περίμενε πολύ τρομαγμένη. Ἦρθε κι ἐκείνη τή νύχτα.

Ἐὁ κόσμος τῆς ἔλεγε: «᾽Ονειρεύεσαι». Μορφωμένοι ἄνθρωποι τῆς ἔλεγαν: «᾽Εχεις παραισθήσεις ἀπό τή μεγάλη σου στεναχώρια». Τέθηκε ὑπό ψυχιατρική παρακολούθηση...

᾽Ομως, τελικά, τί συμβαίνει; Ἐχουμε ἕναν ἄνθρωπο γενικά φυσιολογικό, αὐτό ὅμως πού συνέβη εἶναι μή φυσιολογι-

8. Dimitry Dudko, *Κυριακάτικες ᾽Ομιλίες γιά τήν Ἀνάσταση*, μτφρ. καί ἔκδ. στά ἀγγλικά: St. Job Brotherhood, Montreal 1977, σελ. 63-65, 73-74, 93,111.

κό. Παραισθήσεις... Τί εἶναι ὅμως ἡ παραισθησι; Ἡ μήπως πρόκειται ἀπλῶς γιά φάντασμα;

Θά σᾶς ἀναφέρω μία ἄλλη περίπτωση: μίας γυναίκα τῆς ὁποίας ἡ μητέρα πέθανε πρῖν πολύ καιρό· οὔτε κᾶν πού τή σκέφτεται, καί ξαφνικά ἡ μητέρα τῆς ἐμφανίζεται, πρῶτα μόνη τῆς καί κατόπιν μαζί μέ κάποια «παιδιά».

Ἡ μέχρι πρότινος ἀνέμελη κόρη τώρα πέφτει σέ μελαγχολία.

Μεταφέρεται σέ νοσοκομεῖο ὅπου λαμβάνει θεραπεία. Θεραπεία, ὅμως, γιά τί;

Καταλαβαίνουμε περί τίνος πρόκειται;

Ἄκουστε καί ἓνα τρίτο περιστατικό: Μία γυναίκα μέ ἔντονα διαταραγμένο ψυχισμό σκέφτεται νά αὐτοκτονήσει. Εἶναι κατηφής. Ξαφνικά κάποια ἄλλη γυναίκα μπαίνει στό σπίτι τῆς καί τήν πλησιάζει.

«Βέρα, τί πᾶς νά κάνεις!» Μία συζήτηση ἀρχίζει ἀνάμεσά τους, μία σημαντική, ἐκ βάθους καρδίας συζήτηση.

Ἡ γυναίκα πού σκεφτόταν νά αὐτοκτονήσει ἤρμεϊ καί ἐκείνη πού τήν ἐπισκέφθηκε φεύγει. Τότε ἡ γυναίκα συνέρχεται καί σκέφτεται: «Μά πῶς ἤρθε; Δέν εἶναι ἀργά;» Κοιτάζει τό ρολόι, εἶναι δύο τό πρωί. Πηγαίνει στήν ἐξώπορτα, εἶναι κλειστή.

Τήν ἐπόμενη ἡμέρα ψάχνει νά μάθει, ἤλθε πράγματι στό σπίτι τῆς αὐτή ἡ γυναίκα; Ἐπισκέπτεται ἀνθρώπους πού εἶχε νά δεῖ πολύν καιρό, πέντε χρόνια. Ἐκεῖνοι τῆς ἀπαντοῦν: ἡ γυναίκα ἐκείνη εἶναι νεκρή ἐδῶ καί πολύν καιρό. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἤλθε ἀπό τόν ἄλλο κόσμο. Ἡ γυναίκα πού ἤθελε νά αὐτοκτονήσει ἀνακουφίζεται.

Τά πρῶτα δύο περιστατικά προκάλεσαν τρόμο καί ἀνησυχία, τό δεύτερο εἶχε καταπραϋντικό ἀποτέλεσμα.

Οἱ ἄπιστοι θά ποῦν καί γιά τούς δύο τύπους περιστατικῶν: ἐπρόκειτο γιά παραίσθηση, γιά διαταραγμένη φαντασία...

Ἔτσι ὁ κόσμος δέν ξέρει τί νά πεῖ, λέει: παραίσθηση, φαντασία. Ἐξηγοῦν ὅμως τίποτα αὐτοῖ οἱ ὄροι;

Ἄς δώσουμε κι ἓνα τελευταῖο παράδειγμα.

Ἄς σὺζυγος μίας γυναίκα, πιλότος στό ἐπάγγελμα, σκοτώνεται ὅταν συντρίβεται τό ἀεροπλάνο του. Ἡ γυναίκα του τόν ὄνειρεύεται νά τῆς λέει: «Δός μου δύο ρούβλια».

Ἡ γυναίκα δέ δίνει σημασία: βλέπει τό ἴδιο ὄνειρο πολλές φορές. Τότε ἀρχίζει νά ταράζεται καί ἀναρωτιέται: «Τί σημαίνει τό ὄνειρο αὐτό;»

Κάποιοι τῆς λένε: «Μήν δίνεις σημασία» ἀλλά ἐκείνη δέν καθησυχάζεται. Ποτέ πρὶν δέν εἶχε πάει στήν ἐκκλησία οὔτε εἶχε ἀναρωτηθεῖ καθόλου γιά τό Θεό· τώρα ὅμως στρέφεται στούς ἀνθρώπους τῆς ἐκκλησίας. Τή συμβουλεύουν νά κάνει μνημόσυνο γιά τήν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς του. Δέν ξέρει πῶς νά τό κάνει, τῆς ἐξηγοῦν. Ἐκείνη ρυθμίζει τά σχετικά μέ τήν τέλεση τοῦ μνημόσυνου καί ρωτᾷ: «Πόσο κοστίζει;»

«Δύο ρούβλια.»

Νά λοιπόν τί σήμαινε τό «δός μου δύο ρούβλια»

Μετά τό μνημόσυνο ἡ γυναίκα δέν ξαναεἶδε αὐτό τό ὄνειρο.

Στήν ἐποχή μας τά διαχωριστικά ὄρια μεταξύ αὐτοῦ καί τοῦ ἄλλου κόσμου ἀρχίζουν νά συγχέονται.⁹ Τα ὅσα σᾶς ἀνέ-

9. Συγκρίνετε τά παραπάνω λόγια μέ τά λόγια τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, περισσότερο ἀπό 1300 χρόνια πρὶν: «Μέ ξεκάθαρες ἀποκαλύψεις καί φανερώσεις ὁ μέλλων αἰώνας δείχνει νά παρουσιάζεται καί νά διανοίγεται σέ μᾶς... ὅσο ὁ παρὼν αἰώνας πλησιάζει στό τέλος του, τόσο ὁ μέλλων αἰώνας λόγω τῆς ἴδιας τῆς ἐγγύτητας σάν νά ἀγγίζεται ἤδη κάπως καί δια-

φερα ἐδῶ δέν τά ἐξιστόρησα ἀπό κάποιο βιβλίο οὔτε τά ἐπινόησα ἀπό τή φαντασία μου· εἶναι πραγματικά περιστατικά, τά ὅποια μάλιστα ἔχουν συμβεῖ σχετικά πρόσφατα.

Ἔχουμε πάψει νά ἀναλογιζόμαστε τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καί οἱ νεκροί δέ μᾶς ἀφήνουν στή λήθη μας.

Τί εἶναι ὁ θάνατος; Ὑπάρχει ζωή μετά ἀπό αὐτόν; Γιά ὅσο διάστημα φαίνεται ὅτι δέν ἔχουμε κανένα πρόβλημα, τέτοια θέματα δέ μᾶς ἀπασχολοῦν κἂν. Ὅμως μερικές φορές καταλύονται ξαφνικά τά ὄρια αὐτοῦ τοῦ κόσμου καί ὁ ἄνθρωπος βλέπει κάτι πού ἀργότερα τοῦ ἀλλάζει ριζικά τόν ὅλο τρόπο σκέψης του.

Ἴσως κάποιοι ἀπό ἐσᾶς νά ἔχετε διαβάσει σέ ἕνα βιβλίο πού κυκλοφόρησε πρὶν τήν ἐπανάσταση γιά τό πῶς ἕνας ἄνθρωπος, ὀνόματι Γιούσκουελλ, βρέθηκε ξαφνικά στόν ἄλλο κόσμο καί, ἀφοῦ ἐπανῆλθε στή ζωή, διηγήθηκε προσωπικά ὅλη τήν ἐμπειρία του.¹⁰ Μάλιστα, πρὶν νά τοῦ συμβοῦν αὐτά ὁ Γιούσκουελλ ἦταν ἀθεϊστής· δέν πίστευε στή μετά θάνατον ζωή καί εἰρωνευόταν ὅσους τό ἔκαναν.

Ἀντίκρισε τό σῶμα του ἀπό τό ὅποιο εἶχε ἀποχωριστεῖ, καί τούς συγκεντρωμένους γύρω του ἀνθρώπους. Τοῦ φαινό-

νοίγεται μέ ὅλο καί πιό ἐκδηλα σημεῖα... τό τέλος αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἀναμιγνύεται μέ τήν ἀρχή τοῦ μέλλοντος αἰῶνος» (Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ., μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνωστων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἁγιον Ὄρος 1988, IV 43, σελ. 368.

Ἡ πορεία αὐτοῦ τοῦ κόσμου πρὸς τό τέλος του ἄρχισε μέ τήν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ καί οἱ εὐαίσθητες ψυχές βλέπουν πάντοτε τό πῶς ὁ ἄλλος κόσμος «ἐφορμᾷ» σέ αὐτόν τόν κόσμο πρὶν τήν καθορισμένη ὥρα καί παρέχουν «ἔμμεσες ἐνδείξεις» γιά τήν ὑπαρξή του.

10. Πολλά ἀποσπάσματα ἀπό τό βιβλίο αὐτό, τό *Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence* ἔχουν παρατεθεῖ σέ προηγούμενα κεφάλαια τοῦ παρόντος βιβλίου.

ταν παράξενο πού είχαν συγκεντρωθεί εκεί, άφοϋ αυτός δέ βρισκόταν εκεί, αλλά έδω. "Ηθελε νά τούς τό έξηγήσει, αλλά ή φωνή του χανόταν στό κενό · δέν τόν άκουγαν. "Ηθελε νά τούς άγγίξει μέ τό χέρι του, όμως αυτό περνούσε από μέσα τους χωρίς νά τούς άγγίξει.

Φανταστείτε μόνον πώς θά αισθανόσασταν σέ μία τέτοια κατάσταση.

Δέ θά άναφέρουμε τό τί είδε, αλλά μετά τήν έμπειρία αυτή, όταν επέστρεψε πάλι στό σωμα του, έγκατέλειψε όλες τίς επίγειες άπολαύσεις και άφιερώθηκε στό Θεό...

Τέτοια περιστατικά έκδηλώνονται για νά μās συνετίσουν.

Μπορεί έως σήμερα νά μή μās έχει συμβεί προσωπικά κάτι παρόμοιο, όμως θά μās συμβεί.

Άνθρωποι σαν τόν Γιούσκουελλ επέστρεψαν στή ζωή για νά τή ζήσουν μέ ευσέβεια έως τό τέλος· έμεις όμως θά επιστρέψουμε; Μόνον ό Θεός ξέρει...

Δέ θά άφηγηθοϋμε τίς τρομακτικές καταστάσεις πού άντιμετώπισε ό Γιούσκουελλ μέ σκοπό νά τραθήξουμε επάνω του τήν προσοχή. 'Ο κόσμος πού βρίσκεται πέρα από τόν τάφο σχεδόν άγγίξει τό δικό μας και φαίνεται νά απέχει μόλις ένα κλάσμα του χιλιοστοϋ· όμως ή διαπίστωση αυτή δέ μās είναι αρκετή για νά συνέλθουμε τελείως. Και ασφαλώς τό παραπάνω περιστατικό δέν είναι τό μόνο...

Έγώ προσωπικά έχω άκούσει για κάποιον άνθρωπο, έν ζωή σήμερα, ό όποιος ύπῆρξε κλινικά νεκρός· οί άλλοι νόμιζαν ότι είχε πεθάνει, αλλά μετά τόν κλινικό του θάνατο τούς ανέφερε όλα τά λόγια τους και περιέγραψε όλες τίς κινήσεις τους, μέ κάθε λεπτομέρεια.

Ό άνθρωπος δέν είναι μόνον σωμα, ύλη, τέφρα· αποτελείται από σωμα και ψυχή. Και ή ψυχή δέν πεθαίνει όπως τό

σῶμα, ἀλλὰ βλέπει καὶ γνωρίζει τὰ πάντα...

Ἐπάρχει ἢ ὄχι μετὰ θάνατον ζωὴ; Τελικὰ, ἡ ἀπάντηση ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πίστη. Τὸ ὅτι δεχόμεστε ὅτι ὑπάρχει εἶναι θέμα πίστεως· τὸ ὅτι δὲ δεχόμεστε ὅτι ὑπάρχει, εἶναι ἐπίσης θέμα πίστεως. Ἐάν ὅμως θέλουμε νὰ ἀπαντήσουμε μὲ βεβαιότητα, πρέπει νὰ πᾶμε ἐκεῖ. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχουμε πάει, μερικοὶ ἔχουν πίστη, ἡ ὁποία τοὺς εὐφραίνει καὶ τοὺς ἐμπνέει νὰ πράττουν ἀγαθὰ ἔργα, ἐνῶ ἄλλοι, ὅπως ἀκριβῶς οἱ δαίμονες, πιστεύουν καὶ τρέμουν. Ὅλοι οἱ ἄπιστοι τρέμουν ἐν ὄψει τοῦ θανάτου, καὶ ἄσχετα μὲ τὸ πόσα φάρμακα μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν καὶ τὸ πόσο πολὺ μπορεῖ νὰ παρατείνουμε τὴν ἐπίγεια ζωὴ μας, καὶ πάλι δὲ θά ξεφύγουμε τὸ θάνατο. Αὐτὸ θά τὸ κατορθώσουμε μόνον μέσω τῆς πίστεως μας στὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Ἀπάντησι σέ ἕναν ἐπικριτή

Τήν περίοδο πού τό παρόν βιβλίο δημοσιευόταν σέ συνέχειες στό περιοδικό *The Orthodox Word*, ὁ ὑπεύθυνος ἔκδοσης ἑνός ἄλλου Ὁρθόδοξου περιοδικοῦ ἄρχισε νά δημοσιεύει μία μακρά σειρά ἄρθρων τά ὅποια ἐπιτίθεντο κατά τῆς διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς τήν ὅποια ἐκθέσαμε στό βιβλίο αὐτό. Πρόκειται γιά τό περιοδικό *The Tlingit Herald*, πού ἐκδίδει ὁ ἀμερικανικός Ὁρθόδοξος Ναός τοῦ ἁγ. Νεκταρίου στό Σηάτλ τῆς πολιτείας Οὐάσινγκτον τῶν ΗΠΑ.¹ Οἱ ἐπιθέσεις αὐτές δέ στρέφονταν μόνον κατά τῆς διδασκαλίας τοῦ παρόντος βιβλίου, ἀλλά καί κατά τῆς διδασκαλίας πού ἐκφράζεται στίς ἐκδόσεις τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος, στό Τζόρντανβιλ τῆς Νέας Ὑόρκης, εἰδικά στό τεῦχος τοῦ *Orthodox Life* Ἰανουαρίου - Φεβρουαρίου, 1978, στό ἐγχειρίδιο «Unbelievable for Many but Actually True Occurrence,» τό ὅποιο κυκλοφόρησε μέ τό *Orthodox Life* Ἰουλίου-Αὐγούστου 1976, καί στήν ἀνθολογία *Eternal Mysteries Beyond the Grave* στρέφονταν κατά τῆς ὁμιλίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς, μέ τίτλο «Ἡ Ζωή μετά τό Θάνατο» ἡ ὅποια περιεχόταν στό τεῦχος Νο 4 τοῦ *the Orthodox Word*, 1971, καί ἡ ὅποια ἀναδημοσιεύεται στό Κεφάλαιο Δέκα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου· στρέφονταν κατά τῆς ὅλης

1. *The Tlingit Herald*, τόμ. 5, τεῦχος Νο 6 καί ἐπόμενα.

διδασκαλίας τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, ἡ ὁποία ἐνέπνευσε τὴ συγγραφὴ αὐτοῦ τοῦ βιβλίου· καὶ γενικά, στρέφονταν κατὰ τῆς διδασκαλίας ἡ ὁποία ἀναφέρεται ἀπὸ τόσο πολλές Ὁρθόδοξες πηγές ἐδῶ καὶ ἀρκετοὺς αἰῶνες καὶ ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴ ζωντανὴ εὐσέβεια τῶν Ὁρθόδοξων πιστῶν ἀκόμα καὶ στὴ σημερινή ἐποχή.

Ἄφοῦ διάβασα τὰ κατηγορητικά αὐτὰ ἄρθρα δέ θεώρησα ἀναγκαῖο νὰ ἀλλάξω τίποτε ἀπ' ὅσα ἔχω γράψει ἐδῶ· προσέθεσα ἀπλῶς μερικές παραγράφους σέ κάποια σημεῖα γιὰ νὰ διασαφηνίσω ἀκόμα περισσότερο τὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία ἡ ὁποία θεωρῶ ὅτι γελοιοποιεῖται καὶ παρερμηνεύεται μέ τόν πιό ἄδικο τρόπο στὰ ἄρθρα αὐτά.

Δέ θὰ εἶχε νόημα μία σημεῖο πρὸς σημεῖο ἀπάντησή μου στόν ἐπικριτή. Τά Πατερικά κείμενα τὰ ὁποία παραθέτει σχεδόν καθόλου δέν ὑποστηρίζουν αὐτά πού ἐκεῖνος νομίζει ὅτι ὑποστηρίζουν, καὶ ἡ μόνη ἀπάντηση ἔναντι αὐτῶν τῶν ἐπιχειρημάτων εἶναι τὸ νὰ ἐπισημάνουμε τὴν ἐσφαλμένη χρησιμοποίησή τους. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, ὅλα τὰ παρατιθέμενα χωρία τὰ ὁποῖα δείχνουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται τόσο ἀπὸ σῶμα ὅσο καὶ ἀπὸ ψυχή² – τὸ ὁποῖο κανεὶς δέν ἀρνεῖται – δέν ἀναφέρουν, ἐν τούτοις, τίποτε ἀπολύτως τὸ ὁποῖο νὰ δείχνει ὅτι ἀρνοῦνται τὴν ἀνεξάρτητη δραστηριότητα τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ὑπάρχουν τόσα πολλά ἀποδεικτικά στοιχεῖα ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι δέν ἐπιδέχεται καμιά ἀπολύτως «ἀμφισβήτηση» γιὰ κάποιον πού ἐμπιστεύεται τίς Ὁρθόδοξες πηγές· τὰ πολλά σημεῖα στὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὰ Πατερικά κείμενα ὅπου ὁ θάνατος ἀναπαρίσταται μεταφορικά ὡς «ὑπνος» δέν ἀναφέρουν τίποτε ἀπολύτως γιὰ

2. ἔ. ἀ. 7:2, σελ. 26 κλπ.

τήν «κατά γράμμα ἀλήθεια» αὐτῆς τῆς μεταφοῆς, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἔχουν ταχθεῖ ἐλάχιστοι διδάσκαλοι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνά τούς αἰῶνες καί ἡ ὁποία σαφῶς δέ συμφωνεῖ μέ τή διδασκαλία πού ἀποδέχεται ἡ Ἐκκλησία. Μία συλλογή «ἀποδεικτικῶν κειμένων» ἔχει νόημα μόνο στήν περίπτωση πού πράγματι ἀποδεικνύει τήν ὀρθότητα ἢ μή ἑνός ἀμφιλεγόμενου ζητήματος, ὄχι ὅταν ἀναφέρεται σέ κάτι λίγο διαφορετικό ἢ ὅταν δέν ἀναφέρεται καθαρά καί συγκεκριμένα στό ἐν λόγῳ ζήτημα.

Ἐνῶ ὁ ἐπικριτής συγκεντρώνει μακρές λίστες ἀπό συχνά ἄσχετα μέ τό θέμα χωρία, ἡ πύο συνηθισμένη του ἐπικριτική τεχνική εἶναι νά ἀπορρίπτει ὅσους διαφωνοῦν μαζί του μέ ἕνα σαρωτικό ἐπιχείρημα τό ὁποῖο εἶτε δέ βασίζεται καθόλου σέ ἀποδεικτικά στοιχεῖα εἶτε φανερά ἀντιφάσκει μέ ἕνα μεγάλο μέρος αὐτῶν. Γιά παράδειγμα, ὅταν θέλει νά ἀμφισβητήσῃ τήν πιθανότητα ἐπικοινωνίας μέ ἀνθρώπους πού ἔχουν ἐπιστρέψει στή ζωή ἀπό τόν ἄλλο κόσμο, δηλώνει κατηγορηματικά: «Αὐτά τά πράγματα ἀπλῶς εἶναι ἀδύνατο νά συμβοῦν»,³ παρά τό γεγονός ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη γραμματεία περιέχει πολυάριθμες τέτοιες περιπτώσεις· ὅταν θέλει νά ἀρνηθεῖ ὅτι οἱ ἄνθρωποι βλέπουν δαίμονες ὅταν πεθάνουν, διακηρύσσει: «Οἱ Πατέρες δέ διδάσκουν κάτι τέτοιο»,⁴ παρά τίς πολυάριθμες Πατερικές ἀναφορές, γιά παράδειγμα, στά «τελώνια» πού ἀπαντῶνται μετά θάνατον. Ὅταν ὄντως ἀναγνωρίζει τήν ὑπαρξη ἀποδεικτικῶν στοιχείων τά ὁποῖα ἀντιτίθενται στό ἐπιχείρημά του, τά ἀπορρίπτει μέ μία ἰσοπεδωτική κατηγορία: εἶναι ὅλα «ἀλληγορίες» ἢ «ἠθικά μυθεύματα».⁵

3. Στό ἴδιο τόμ. 5, τεῦχος Νο 6, σελ. 25.

4. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 24.

5. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 26.

Ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτής εἶναι ἐπίσης ἰδιαίτερα ἐθισμένος στή χρήση σκληρότατων προσωπικῶν χαρακτηρισμῶν πού ἐπιχειροῦν νά μειώσουν τό κύρος οἰουδήποτε διαφωνεῖ μαζί του: «Εἶναι ἀπορίας ἄξιον τό γεγονός ὅτι μερικοί ἄνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων τῶν Λατίνων, φαίνεται νά θεωροῦν ὅτι «δέν πρέπει ἀναγκαστικά νά συμμορφωνόμαστε μέ τήν Ἁγία Γραφή»⁶ ὅλα αὐτά τά δηλώνει ἔχοντας μόλις «ἀπορρίψει» τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ ὁ ὁποῖος κατηγορεῖται, τουλάχιστον ἔμμεσα, γιά ἀσέβεια πρὸς τίς Γραφές. Οἱ ἀπόψεις ἄλλων διαφωνούντων μέ τόν ἐπικριτή διατρέχουν τόν κίνδυνο νά κατασπλωθοῦν μέ δυσφημιστικά ἐπίθετα ὅπως «᾽Ωριγενιστής»⁷ ἢ «βλάσφημος»⁸, καί οἱ ἴδιοι οἱ διαφωνοῦντες νά ἀπορριφθοῦν ὡς διαθέτοντες ἓνα «Πλατωνικό-᾽Ωριγενιστικό νοῦ» ἢ ὡς τελοῦντες «ὑπό ἔντονες Λατινο-σχολαστικο-ελληνιστικές ἐπιρροές» ἢ ὡς εὐρισκόμενοι σέ κατάσταση πνευματικῆς πλάνης... ἢ, ἀπλῶς, ὡς ἀπερίγραπτα ἀνίδεοι».⁹

Ὅπως ἴσως μπορεῖ κανεῖς ἤδη νά διαπιστώσει, τό ἐπίπεδο τῶν ἐπικρίσεων πού ἐξαπολύει ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτής ἐναντίον σεβαστῶν μορφῶν πού εἶναι αὐθεντίες στό χῶρο τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας δέν εἶναι ἰδιαίτερα ὑψηλό. Ἐπειδή ὅμως ὁ ἐπικριτής αὐτός, μέ τό δικό του τρόπο, φαίνεται ὄντως νά ἀντικαθρεφτίζει στίς παρανοήσεις του τίς παρανοήσεις μερικῶν Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν οἱ ὁποῖοι δέ γνωρίζουν εἰς βάθος τήν Ὁρθόδοξη γραμματεία πού περιγράφει τή μετά θάνατον ζωή, θά ἦταν χρήσιμο νά ἀπαντήσουμε

6. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 30.

7. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 31.

8. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 23.

9. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 39.

σέ μερικές από τις αντιρρήσεις του όσον άφορᾶ τήν παραδοσιακή Όρθόδοξη διδασκαλία γιά τό συγκεκριμένο θέμα.

Οί «άντιφάσεις» τῆς Όρθόδοξης γραμματείας στό θέμα τῆς κατάστασις τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο

Παρά τήν κοινή άποψη ότι ἡ Όρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς εἶναι «άφελής» καί «άπλή», εἰάν κάποιος τήν ἐξετάσει προσεκτικά θά διαπιστώσει ότι στήν πραγματικότητα εἶναι ἀρκετά ἐμβριθῆς καί ἐμπεριστατωμένη. Ένα τμήμα της, πράγματι, μπορεῖ νά διαδαστεῖ από ένα παιδί στό δικό του ἐπίπεδο, ώς μία συναρπαστική «ἀφήγηση», στό ἴδιο ἐπίπεδο μέ ἄλλα περιστατικά πού βρίσκονται στους Βίους Ἁγίων όπου παρουσιάζεται ένα τμήμα τῆς Όρθόδοξης γραμματείας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Όμως αὐτό τό ὑλικό δέ μᾶς μεταβιβάστηκε από τήν Έκκλησία γιά τίς «ἀφηγηματικές» του ιδιότητες, ἀλλά ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι ἀληθινό· καί μάλιστα, μία κύρια πηγή αὐτοῦ τοῦ ὑλικοῦ εἶναι οἱ ἀσκητικές πραγματείες των Ἁγίων Πατέρων, όπου ἡ ἐν λόγῳ διδασκαλία παρουσιάζεται μέ ἕναν πολύ σοβαρό καί ἄμεσο τρόπο, καί μέ καθόλου «ἀφηγηματική» μορφή. Έπομένως, μία πιό «ἐνδελεχῆς» μελέτη μπορεῖ ἐπίσης νά ἀποδώσει καρπούς. Προσπαθήσαμε νά ἐπιτύχουμε κάτι τέτοιο στό Κεφάλαιο Έξι τοῦ βιβλίου μας, στήν παράγραφο «Πῶς νά κατανοήσουμε τά τελώνια», όπου ἀκολουθώντας τίς ἐρμηνεῖες τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου καί ἄλλων μεγάλων μορφῶν τῆς Όρθοδοξίας πού ἔχουν μελετήσει αὐτά τά θέματα, κάναμε μία διάκριση ἀνάμεσα

στήν πνευματικὴ πραγματικότητα τὴν ὁποία συναντᾷ ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο καὶ τὰ συμβολικὰ ἢ ἐρμηνευτικὰ ἐπινοήματα πού χρησιμοποιοῦνται μερικές φορές γιὰ νὰ ἐκφράσουν αὐτὴν τὴν πνευματικὴ πραγματικότητα. Ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανὸς πού εἶναι ἐξοικειωμένος μέ αὐτὸ τὸ εἶδος τῶν κειμένων, ἐπειδὴ πολλές φορές τὰ ἀκούει ἀπὸ μικρὸ παιδί, αὐτομάτως τὰ κατανοεῖ σύμφωνα μέ τὸ δικό του ἐπίπεδο καὶ ἐρμηνεύει τίς εἰκόνες τους σύμφωνα μέ τὴ δική του πνευματικὴ ἀντίληψη. «Σακούλια μέ χρυσό», «πυρές ἀπὸ ξύλα», «χρυσές κατοικίες» καὶ ἄλλα παρόμοια στὸν ἄλλο κόσμο δὲν ἐρμηνεύονται ἀπὸ τοὺς ἐνήλικους ἀναγνώστες «κατὰ γράμμα», καὶ ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἐπικριτῆ νὰ δυσφημήσει αὐτές τίς Ὁρθόδοξες πηγές ἐπειδὴ περιέχουν τέτοιες συμβολικὲς εἰκόνες ἀποκαλύπτει μόνον ὅτι δὲν ἔχει κατανοήσει τὸ σωστὸ τρόπο ἀνάγνωσής τους.

Συνεπῶς, πολλές ἀπὸ τίς ὑποτιθέμενες «ἀντιφάσεις» τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας σχετικὰ μέ τὸν ἄλλο κόσμο ὑπάρχουν στό νοῦ ὅσων ἐπιχειροῦν νὰ τὴν ἐρμηνεύσουν κατὰ γράμμα καὶ αὐτοὶ εἶναι ἐνήλικες οἱ ὁποῖοι προσποιητὰ προσπαθοῦν νὰ τὴν κατανοήσουν μέ ἓναν παιδικὸ τρόπο.

Ἀφετέρου, μερικές ἄλλες «ἀντιφάσεις» στήν πραγματικότητα δὲν εἶναι καθόλου ἀντιφάσεις. Τό ὅτι μερικοὶ ἅγιοι καὶ ἄλλοι τῶν ὁποίων οἱ ἀναφορές εἶναι ἀποδεκτές ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία μιλοῦν γιὰ τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες τους, ἐνῶ ἄλλοι δὲν τὸ κάνουν, δὲν εἶναι «ἀντίφαση», ἀλλὰ ἡ ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι μερικοὶ ἅγιοι δὲ συμφωνοῦν νὰ γίνεῖ ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τους, ἐνῶ ἄλλοι δίνουν τὴν εὐλογία τους γιὰ μία τέτοια ἐνέργεια: εἶναι ζήτημα προσωπικῶν ἀναγκῶν καὶ περιστάσεων. Ὁ ἐπικριτὴς ἀναφέρει τὸ παράδειγμα τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου τοῦ Ἀναστηθέντος, ἐκ τῶν

Σπηλαιών του Κιέβου, ὁ ὁποῖος δέ μίλησε καθόλου γιά τή μεταθανάτια ἐμπειρία του, καί χρησιμοποιεῖ τό γεγονός αὐτό γιά νά ἰσχυριστεῖ κατηγορηματικά ὅτι: «...οὔτε ἐπίσης τέτοιοι ἄνθρωποι μᾶς μίλησαν ποτέ γιά *ὀτιδήποτε* ἀπό αὐτά πού τούς συνέβησαν»¹⁰ (ἡ ἔμφαση δική του). Ὁμως ὁ Στρατιώτης Ταξιότης, ὁ ἅγ. Σάλβιος ἀπό τήν πόλη Ἀλμπι τῆς Ν. Γαλλίας, καθῶς καί πολλοί ἄλλοι μίλησαν γιά τήν ἐμπειρία τους, καί ἡ ἄρνηση τῆς μαρτυρίας τους συνιστᾶ σίγουρα μία ἰδιαιτέρως «ἐπιλεκτική» καί τελειῶς ἀδόκιμη χρήση πηγῶν. Μερικοί, ὅπως ὁ ἅγ. Σάλβιος, ἀρχικά δίσταζαν πολύ νά μιλήσουν γιά τήν ἐμπειρία τους, ὡστόσο τελικά μίλησαν καί τό παραπάνω γεγονός καθόλου δέν ἀποτελεῖ ἀπόδειξη περί τῆς μῆ ὑπαρξῆς μεταθανάτιων ἐμπειριῶν, ἀλλά μόνο δείχνει πόσο πλούσιες εἶναι οἱ ἐμπειρίες αὐτές καθῶς καί τή δυσκολία τοῦ ἀτόμου πού τίς βιώνει νά τίς μεταδώσει στους ζῶντες.

Ἐπίσης, τό δεδομένο ὅτι πολλοί Πατέρες, καί γενικά ἡ Ἐκκλησία, μᾶς προειδοποιοῦν νά μὴν ἀποδεχόμαστε τά δαιμονικά ὄραματα – καί μάλιστα μερικές φορές, ἐξ αἰτίας εἰδικῶν περιστάσεων, τό ἐκφράζουν μέ πολύ κατηγορηματικούς ὅρους – δέν «ἀντιφάσκει» καθόλου μέ τό γεγονός ὅτι πολλά ἀληθινά ὄραματα ἔχουν γίνει ἀποδεκτά ἀπό τήν Ἐκκλησία.

Συχνά ὁ ἐπικριτής στίς ἐπιθέσεις του λαμβάνει μία γενική δήλωση τῶν Πατέρων, ἀποσπασμένη ἀπό τό πλαίσió της, καί τή χρησιμοποιεῖ ἐσφαλμένα σέ μία εἰδική κατάσταση στήν ὁποία δέν ἰσχύει. Γιά παράδειγμα, ὅταν ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος δηλώνει στήν *Ὁμιλία του 28:3 στό Κατά Ματ-*

10. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 31.

θαῖον:¹¹ «... διότι δέν εἶναι δυνατόν ἡ ψυχή πού ἀπεχωρίσθη ἀπό τό σῶμα νά περιφέρεται εἰς τό μέλλον ἐδῶ εἰς τήν γῆν», ἀναφέρεται συγκεκριμένα κατά τῆς παγανιστικῆς ιδέας ὅτι οἱ νεκρές ψυχές μποροῦν νά γίνουν δαίμονες καί νά παραμένουν ἐπ' ἀόριστον στή γῆ· αὐτή ὅμως ἡ γενική ἀλήθεια κατά κανέναν τρόπο δέν ἀντιφάσκει μέ τή συγκεκριμένη ἀλήθεια, τήν ὁποία οὔτε κ' ἄν θίγει, ὅτι ὅπως φανερώνουν πολυάριθμες Ὁρθόδοξες μαρτυρίες, πολλές ψυχές πράγματι παραμένουν κοντά στή γῆ γιά μερικές ὥρες ἢ ἡμέρες μετά τό θάνατο πρὶν νά ἀναχωρήσουν γιά τόν «ἀληθινά» ἄλλο κόσμο. Στήν ἴδια αὐτή περικοπή ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος προσθέτει ὅτι «αἱ ψυχαί μετά τήν ἀναχώρησίν των ἀπό ἐδῶ ὁδηγοῦνται εἰς κάποιον χῶρον, ἀπό τόν ὁποῖον δέν ἠμποροῦν πλέον νά ἐπαέλθουν.»¹² Καί αὐτό κατά τόν ἴδιο τρόπο δέν ἀντιφάσκει μέ τήν ισχύουσα ἀλήθεια ὅτι, κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ καί σύμφωνα μέ τήν ἀνεξιχνίαστη βουλή Του, μερικές ψυχές πράγματι ἐμφανίζονται στούς ζῶντες.¹³

Ἐπίσης, τό γεγονός ὅτι ὁ Χριστός ἐλευθέρωσε τόν ἀέρα ἀπό τή μοχθηρία τῶν δαιμόνων, ὅπως διδάσκει ὁ ἅγ. Ἀθανάσιος ὁ Μέγας, κατά κανέναν τρόπο δέν ἀπορρίπτει τήν ὕπαρξη τῶν ἐναέριων δαιμονικῶν τελωνίων, ὅπως ὑπονοεῖ ὁ ἐπικριτής¹⁴· μάλιστα ὁ ἴδιος, σέ ἄλλο σημεῖο, ἀναφέρει τήν ιδέα τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας ὅτι τά μοχθηρά πνεύματα πού

10. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 31.

11. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *Ἐπίτομη εἰς τό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, Ὁμιλία ΚΗ', μτφρ. Ἐλευθερίου Μερετάκη, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 10, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 259.

12. Στό ἴδιο σελ. 261.

13. Βλ. τή διήγηση τοῦ Φώτη Κόντογλου στό Παράρτημα II τοῦ *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο*.

14. *The Tlingit Herald*, 6:8-9, σελ. 13.

βρίσκονται ακόμα στον αέρα προκαλούν πολλούς πειρασμούς και φαντασίες.¹⁵ Ἡ Ἐκκλησία διδάσκει ὅτι ἐνῶ πρὶν τὴ σωτηρία μας ἀπὸ τὸ Χριστό, ἐπειδὴ ὁ δρόμος εἶχε ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τούς δαίμονες, κανεὶς δέν μποροῦσε νά διέλθει ἀπὸ τὸν αἴρα καὶ νά ἀνυψωθεῖ στοὺς οὐρανοὺς καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι κατέρχονταν στὸν ἄδη, σήμερα ἐν τούτοις ἔχει καταστεῖ δυνατὸν γιὰ τούς ἀνθρώπους νά διέρχονται ἀπὸ τὸν ἐναέριο χῶρο τῶν δαιμόνων, τῶν ὁποίων ἡ ἐξουσία ἔχει περιοριστεῖ στοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι καταδικάζονται ἐξαιτίας τῶν δικῶν τους ἁμαρτιῶν. Παρομοίως, γνωρίζουμε ὅτι παρότι ὁ Χριστὸς «συνέτριψε μοχλοὺς αἰώνιους» (Κοντάκιον τοῦ Πάσχα), ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς μπορεῖ καὶ πάλι νά καταπέσει στὴν κόλαση ἀρνούμενος τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρία.

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἡ ἰσχύουσα ἀλήθεια ὅτι ἡ πνευματική μας μάχη κατὰ «ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων» διεξάγεται στὴν ἐπίγεια ζωὴ, ἐπουδενὶ δέν ἀντιφάσκει μὲ τὴν ἐξίσου ἰσχύουσα ἀλήθεια ὅτι αὐτὴ ἡ μάχη συνεχίζεται ἐπίσης ὅταν πεθαίνουμε. Ἡ παράγραφος στό Κεφάλαιο Ἔξι μὲ τίτλο «Ἡ ἐμπειρία τῶν τελωνίων πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο» ἐξηγεῖ τὴ σύνδεση ἀνάμεσα σέ αὐτές τίς δύο ὄψεις τοῦ Ὁρθόδοξου ἀοράτου πολέμου.

Τό ὅτι τὸ τριήμερο, ἐννεαήμερο καὶ σαραντήμερο μνημόσυνο ἐρμηνεύονται μερικές φορές ὡς συμβολικές ἀναπαραστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος, τῶν ἐννέα ταγμάτων τῶν ἀγγέλων, καὶ τῆς Ἀνάληψης τοῦ Χριστοῦ ἀντίστοιχα, καθόλου δέν ἀντιφάσκει μὲ τὸ ὅτι αὐτές οἱ ἡμέρες, κατὰ κάποιον τρόπο, σχετίζονται ἐπίσης μὲ αὐτό πού συμβαίνει στὴν ψυχὴ

15. Στό ἴδιο 6:6-7, σελ. 33.

ἐκεῖνες τίς ἡμέρες – σύμφωνα μέ τό «μοντέλο» πού περιγράφηκε στό Κεφάλαιο Δέκα. Καμιά ἀπό τίς δύο ἐξημενεῖς δέν ἀποτελεῖ δόγμα, οὔτε «ἀντιφάσκουν» μεταξύ τους· ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανός δέν πρέπει ἀπαραιτήτως νά ἀπορρίψει κάποια ἀπό τίς δύο.

Ἡ ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι ἡ πορεία μας μετά τό θάνατο ἐξαρτᾶται ἀπό τίς πράξεις μας στήν ἐπίγεια ζωή δέν ἀντιφάσκει καθόλου μέ τήν ἐξίσου ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι οἱ προσευχές ὑπέρ τῶν νεκρῶν μποροῦν νά ἀνακουφίσουν, ἀκόμα καί νά ἀλλάξουν τήν κατάσταση στήν ὁποία βρισκονται, σύμφωνα μέ τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία πού διατυπώθηκε ἀπό τόν ἅγ. Μάρκο τόν Εὐγενικό καί ἀπό τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία γενικά.¹⁶ Ὁ ἐπικριτής εἶναι τόσο ἀποφασισμένος νά διαπιστώσει «ἀντιφάσεις» στή διδασκαλία αὐτή, ὥστε τίς διαπιστώνει ἀκόμα καί στόν ἴδιο Ὁρθόδοξο διδάσκαλο, δηλώνοντας γιά παράδειγμα ὅτι ὁ ἅγ. Ἰωάννης τῆς Κροστάνδης μερικές φορές διδάσκει τήν «Πατερική ἀντίληψη»¹⁷ καί ἄλλες τή «σχολαστικιστική ἀντίληψη». Ὁ ἅγ. Μάρκος ὁ Εὐγενικός εἶναι ἐπίσης ἔνοχος γιά τήν ἴδια «ἀντίφαση» ἀφοῦ, παρότι κάνει δηλώσεις σχετικά μέ τίς ὑπέρ τῶν νεκρῶν προσευχές οἱ ὁποῖες σύμφωνα μέ τόν ἐπικριτή εἶναι «Πατερικές», διδάσκει ἐπίσης σαφῶς ὅτι «πρός τούτοις καί τῆς ἐν ἄδου κατοχῆς ὡς ἐκ δεσμοτηρίου τινός ἀφίενται διὰ τῶν εὐχῶν αἱ τῶν κεκοιμημένων ψυχαί»¹⁸, ἀντίληψη «σχολαστικιστική» σύμφωνα πάλι μέ τόν ἐπικριτή, ἀφοῦ θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἀδύνατον οἱ προσευχές νά

16. Βλ. Κεφ. 10 καί Παράρτημα I.

17. *The Tlingit Herald*, 7:3, σελ. 28.

18. Βλ. Παράρτημα I, σελ. 310

ἀλλάξουν τήν κατάσταση τῶν ψυχῶν ἢ νά τούς προσφέρουν ἀνάπαυση.¹⁹

Ἡ ἀπάντηση σέ ὅλες αὐτές καθῶς καί σέ πολλές ἄλλες ὑποτιθέμενες «ἀντιφάσεις», τίς ὁποῖες ὁ ἐπικριτής θεωρεῖ ὅτι ἔχει ἐντοπίσει στήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, προκύπτει ἀπό μία περισσότερο ἀμερόληπτη καί λιγότερο ἀφελή ἀνάγνωση τῶν ἴδιων τῶν Ὁρθόδοξων κειμένων. Τά Πατερικά καί ἀγιογραφικά κείμενα δέν «ἀλληλοαναιροῦνται»· μέ μία περισσότερο ἐνδελεχή μελέτη τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας ὅσον ἀφορᾷ τό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς, θά διαπιστώσουμε ὅτι τό πρόβλημα δέν εἶναι τά ἴδια τά κείμενα, ἀλλά ἡ ἐκ μέρους μας ἀτελής κατανόηση αὐτῶν.

Υπάρχει αὐτό πού ὀνομάζουμε
«ἐξωσωματική» ἐμπειρία

(εἴτε πρὶν εἴτε μετά τό θάνατο)

ἢ ὁ «ἄλλος κόσμος» ὅπου κατοικοῦν οἱ ψυχές;

Ἡ ἀποψη τοῦ ἐπικριτῆ γιά τίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες εἶναι κατηγορηματική: «Αὐτά τά πράγματα ἀπλῶς εἶναι ἀδύνατο νά συμβοῦν».²⁰ Δέν παραθέτει κάποια ἀποδεικτικά στοιχεῖα γιά τόν ἰσχυρισμό του, ἀλλά μόνον τήν προσωπική του ἀποψη ὅτι τό εὐρύ σύνολο τῶν Ὁρθόδοξων κειμένων πού ἀναφέρονται σέ αὐτές τίς ἐμπειρίες ἀποτελοῦν «ἀλληγορίες» ἢ «ἠθικά μυθεύματα»²¹. Κατά τήν ἀποψή του ὁ οὐρα-

19. *The Tlingit Herald*, 7:3, σελ. 23.

20. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 25.

21. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 26.

νός, ὁ παράδεισος καὶ ἡ κόλαση δὲν εἶναι «τόποι» ἀλλὰ μόνον «καταστάσεις»²². ἡ ψυχὴ δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ ἀπὸ μόνη της, ἀλλὰ μόνο μέσω τοῦ σώματος»²³, καὶ ἐπομένως ὄχι ἀπλῶς δὲν μπορεῖ νὰ θρίσκει σὲ κανέναν «τόπο» μετὰ τὸ θάνατο, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ ἐπιτελέσῃ καμιά λειτουργία²⁴. δηλώνει, ἐπίσης, ὅτι «τό νὰ ὑποθέτῃ κανεὶς ὅτι αὐτὸς ὁ πολύπλοκος κόσμος εἶναι κάπου ἐκεῖ πέρα ἀπὸ τὸν τόπο “ἀνάπαυσης” τοῦ σώματος εἶναι καθαρὴ τρέλα».²⁵

Εἶναι ὅμως πραγματικά δυνατόν νὰ μὴν εἶναι ἡ ψυχὴ στὴν οὐσία της τίποτε ἄλλο παρὰ «ἐσωτερικότητα» καὶ «ἀνάπαυση» καὶ νὰ μὴν ἔχει καμιά ὁποιαδήποτε «ἐξωτερικὴ» ἐκδήλωση, κανέναν «τόπο» στὸν ὁποῖο νὰ λειτουργεῖ; Αὐτὴ σίγουρα εἶναι μία ριζοσπαστικὴ ἄποψη γιὰ τὸν Ὁρθόδοξο Χριστιανισμό καί, ἐάν ὄντως ἴσχυε, θά ἀπαιτοῦσε, ἀσφαλῶς, ὅπως ὁ ἐπικριτὴς ἤδη ὑπαινίσσεται, μία ριζικὴ μεθερμηνεία καὶ μάλιστα ἀναθεώρηση τῶν Πατερικῶν καὶ ἀγιογραφικῶν κειμένων τὰ ὁποῖα περιγράφουν τίς δραστηριότητες τῆς ψυχῆς ἀκριβῶς μέ τὴ μορφή «ἐξωτερικῶν» ἐκδηλώσεων, ὅτι δηλαδή γνωρίζει, βλέπει, ἐπικοινωνεῖ κλπ.

Εἶναι ἄλλο ὅμως νὰ δηλώνουμε, ὅπως δηλώνουν πάντοτε ὅλες οἱ ἐξέχουσες μορφές τῆς Ὁρθοδοξίας πού ἔχουν μελετήσει αὐτὰ τὰ θέματα, ὅτι θά πρέπει νὰ προσέχουμε νὰ μὴν ἐρμηνεύουμε μέ ὑπερβολικά κυριολεκτικὸ ἢ κοσμικὸ τρόπο τὰ κείμενα πού σχετίζονται μέ τὸν ἄλλο κόσμο καὶ τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ, ἀφοῦ ἡ ὑπερκόσμια πραγματικότητα εἶναι μέ πολλοὺς καὶ φανεροὺς τρόπους πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν

22. Στό ἴδιο 6:2, σελ. 23.

23. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 22.

24. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 19.

25. Στό ἴδιο 6:6-7, σελ. 34.

πραγματικότητα του κόσμου τούτου· και είναι έντελῶς ἄλλο νά «πετάμε στά σκουπίδια» ὅλα αὐτά τὰ κείμενα και νά ἀρνούμαστε ὅτι ἀναφέρονται σέ ὀτιδήποτε ἀφορᾷ «ἐξωτερική» ἐκδήλωση τῆς ψυχῆς και νά ἰσχυρίζομαστε ὅτι δέν ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρὰ «ἀλληγορίες» και «μυθεύματα». Ἡ Ὁρθόδοξη γραμματεία περιγράφει τίς ἐκδηλώσεις αὐτές ἀρκετά ρεαλιστικά, ὅπως ἐμφανίζονται σέ ὄσους διώνουν τέτοιες ἐμπειρίες, και αὐτές οἱ περιγραφές ἔχουν γίνεи πάντοτε ἕως τώρα ἀποδεκτές ἀπό τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία και τούς πιστούς, ἀφοῦ θεωροῦνται ὅτι ἀνταποκρίνονται πιστά στήν πραγματικότητα, ἔστω κι ἂν λαμβάνουν ὑπόψη τήν περιεργη, ὑπερκόσμια φύση αὐτῆς τῆς πραγματικότητας.

Ἴσως δέν εἶναι ὑπερβολή νά ποῦμε ὅτι κανένας Ὁρθόδοξος συγγραφέας δέν ὑπῆρξε ποτέ τόσο δογματικός στήν περιγραφή τῆς φύσης αὐτῆς τῆς ὑπερκόσμιας πραγματικότητας ὅπως ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτής ὁ ὁποῖος τήν ἀρνεῖται ἐξ ὀλοκλήρου. Τό πεδίο αὐτό δέν προσφέρεται γιά κατηγορηματικούς ἰσχυρισμούς. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, περιγράφοντας τίς δικές του πνευματικές ἐμπειρίες μέ πολύ γενικούς ὄρους, ἐκφράζεται μέ σύνεση: «εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα · ὁ Θεὸς οἶδεν» (Πρὸς Κορινθίους Β' 12:2)²⁶. Ἀλλά και ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, στήν ἐρμηνεία τοῦ ἀνωτέρω χωρίου, δηλώνει μέ τήν ἴδια σύνεση: «Τί λοιπόν; Ἡρπάγη ὁ νοῦς και ἡ ψυχή, τό δέ σῶμα ἔμεινε νεκρόν; Ἡ μήπως ἠρπάγη τό σῶμα; Ἀλλά δέν εἶναι δυνατόν νά εἶπη κανείς. Διότι ἐάν δέν ἐγνώριζεν ὁ Παῦλος ὁ ὁποῖος και ἠρπάγη, και ἔτυχε τῶσων και τέτοιων ἀπορρητῶν, πολὺ

26. «εἴτε μέ τό σῶμα, δέν ξέρω, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, δέν ξέρω, ὁ Θεὸς ξέρει» (Πρὸς Κορινθίους Β' 12:2).

περισσότερο ἐμεῖς... Ἐάν δέ εἶπη κανεῖς, καί πῶς εἶναι δυνατόν νά ἀρπαγῇ χωρίς σῶμα; θά εἶπω εἰς αὐτόν, πῶς ὁμως εἶναι δυνατόν νά ἀρπαγῇ μέ τό σῶμα; Διότι αὐτό εἶναι περισσότερο ἀδύνατον ἀπό ἐκεῖνο, ἐάν ἐξετάξης αὐτά μέ σκέψεις, ἀμφιβολίας καί ὄχι μέ πίστιν.»²⁷

Παρομοίως, ὁ ἄγ. Ἀνδρέας ὁ διά Χριστόν Σαλός, περιγράφοντας τήν κατάστασή του κατά τή διάρκεια τῆς προσωπικῆς του ἐμπειρίας ἀπό τόν παράδεισο, λέει: «Εἶδα τόν ἑαυτό μου σάν νά μήν εἶχα σάρκα, ἐπειδή δέν αἰσθανόμουν τή σάρκα... Ἐξωτερικά φαινόμενον σάν νά ἦμουν μέσα στό σῶμα, ἀλλά δέν ἔνιωθα τό βάρος τοῦ σώματος· τίς δύο αὐτές ἐβδομάδες κατά τίς ὁποῖες ἀνήλθα στούς οὐρανοῦς, δέν εἶχα καθόλου φυσικές ἀνάγκες, καί γι' αὐτό νομίζω ὅτι θά πρέπει νά ἦμουν ἔξω ἀπό τό σῶμα μου. Δέν μπορῶ νά πῶ μέ βεβαιότητα, αὐτό τό γνωρίζει μόνον ὁ Θεός, ὁ καρδιογνώστης»²⁸

Ὅπως λοιπόν διαπιστώνουμε, τέτοιες αὐθεντίες τῆς Ὁρθοδοξίας – ἕνας Ἀπόστολος, ἕνας σπουδαῖος Πατέρας, ἕνας Ἅγιος πολύ ὑψηλῆς πνευματικότητας – ὅλοι θεωροῦν τουλάχιστον πιθανό τό νά βιώσει κάποιος μία «ἐξωσωματική» ἐμπειρία παραδείσου· καί εἶναι σίγουρα σαφές ἀπό τά λόγια τους ὅτι τέτοιες ἐμπειρίες, εἴτε συμβαίνουν «μέσα» εἴτε «ἔξω» ἀπό τό σῶμα, χαρακτηρίζονται ἀπό ἕνα σωματικό καί ἐξωτερικό στοιχεῖο, ἀλλιῶς δέ θά ὑπῆρχε καθόλου ἀνάγκη νά ἀναφέρουν τό «σῶμα» σέ σχέση μέ αὐτές. Στό παρόν

27. Ἰωάννου Χρυσοστόμου *Εἰς τήν Β' Πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολήν, Λόγος ΚΣΤ'*, μτφρ. Ἰωάννου Πελίτη, Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς», τόμ. 20, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 33.

28. Ἀπόσπασμα ἀπό τό Βίο του πού συνέγραψε ὁ Νικηφόρος· βλ. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. ΙΙΙ, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη, 1883, σελ. 88.

βιβλίο προσπαθήσαμε να περιγράψουμε τέτοιες έμπειρίες όσο τό δυνατόν πιό άπλά στή γλώσσα τών ίδιων τών Όρθόδοξων πηγών, άποφεύγοντας να δώσουμε άκριδή όρισμό αυτής τής κατάστασης. Ο Έπίσκοπος Θεοφάνης ό Έγκλειστος, στο σχόλιό του σχετικά μέ τή δήλωση του άπ. Παύλου στήν Προς Κορινθίους Β΄ Έπιστολή, άναφέρει όλα ίσως όσα χρειάζεται να άναφερθούν σχετικά μέ τό θέμα: «Έντός του κόσμου αυτού πού βλέπουμε ή στά βάθη του κρύβεται ένας άλλος, έξίσου πραγματικός κόσμος, πνευματικός ή λεπτά ύλικός, αυτό μόνον ό Θεός τό γνωρίζει· τό σίγουρο είναι ότι εκεί κατοικούν οί άγγελοι και οί άγιοι... Ο άπόστολος Παύλος δέν μπορεϊ να πει εάν άρπάχθηκε «μέ τό σώμα ή εκτός του σώματος» έως τόν τρίτο ουρανό· αυτό, λέει, τό ξέρει μόνον ό Θεός. Προφανώς λοιπόν δέ μās είναι άπαραίτητο να γνωρίζουμε τί άκριδώς συνέδη... Δέν άπαιτείται να γνωρίζουμε μέ μεγάλη άκριβεια αυτές τις λεπτομέρειες, και δέν είναι δυνατόν να περιμένουμε από κάποιον άνθρωπο να πει ότι είναι άπολύτως σίγουρος για τό τί άκριδώς του συνέδη σε μία τέτοια έμπειρία όταν ό ίδιος ό άπόστολος Παύλος σιωπά». ²⁹

Πιθανώς κάθε Όρθόδοξος άναγνώστης πού συναντά αυτά τά «άλλόκοσμα» στοιχεία στους Βίους Αγίων αντιλαμβάνεται σε κάποιο βαθμό ότι ό άκριδής καθορισμός τής φύσης αυτού του κόσμου και τών σχετικών έμπειριών δέν έμπίπτει στήν ανθρώπινη δικαιοδοσία· ό τρόπος μέ τόν όποιο εκφράζονται σε αυτές τις πηγές είναι άκριδώς ό πιό κατάλληλος και όρθός τρόπος μέ τόν όποιο μπορούν να

29. Έπισκόπου Θεοφάνη, *Υπόμνημα στήν Προς Κορινθίους Β΄ Έπιστολή του Άποστόλου Παύλου*, Μόσχα, 1894, σελ. 401-403.

ἐκφραστοῦν στή γλώσσα αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ἡ ἀπόπειρα νά ἀπορριφθοῦν τέτοιες ἐμπειρίες ὡς «ἀλληγορίες» καί «μυθεύματα», καί νά ὀρισθεῖ ἐπακριβῶς τὸ δεδομένο ὅτι δέν μποροῦν νά συμβαίνουν ὅπως δηλώθηκε, δέ βρῖσκει δικαιολόγησι στήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία καί παράδοση.

«Κοιμᾶται» ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο;

Ὁ ἐπικριτὴς ἀντιτίθεται τόσο σθεναρά σὶς δραστηριότητες τῆς ψυχῆς στὸν ἄλλο κόσμο, ἰδιαιτέρα μετὰ τὸ θάνατο, ὅπως αὐτές πού περιγράφονται σέ πολυάριθμους Βίους Ἁγίων, ὥστε τελικὰ διδάσκει ἓνα ὀλόκληρο δόγμα περὶ «ἀνάπαυσης» ἢ «ὑπνου» τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο, μία ἐπινόηση ἢ ὅποια καθιστᾷ ὅλες αὐτές τίς δραστηριότητες ἀπλῶς ἀδύνατες! Ὅπως δηλώνει: «Σύμφωνα μέ τὴν Ὁρθόδοξη ἀντίληψη, κατὰ παραχώρηση τοῦ θείου θελήματος, ἡ ψυχὴ κατὰ τὸ θάνατο περιέρχεται σέ μία κατάσταση ἀνάπαυσης καί ἀδράνειας, ἓνα εἶδος ὑπνου κατὰ τὸν ὅποιο δέ λειτουργεῖ, δέν ἀκούει, δέ βλέπει»³⁰ σέ αὐτὴν τὴν κατάσταση, ἡ ψυχὴ «δέν μπορεῖ οὔτε νά γνωρίζει τίποτε ἀπολύτως, οὔτε νά θυμᾶται τίποτε ἀπολύτως».³¹

Ἄκομα καί μεταξὺ τῶν ἑτερόδοξων, μία τέτοια διδασκαλία περὶ «ὑπνου τῆς ψυχῆς» ἀπαντᾶται στήν ἐποχὴ μας μόνο σέ λίγες αἰρέσεις πού βρῖσκονται μακριὰ ἀπὸ τὸν ἱστορικό Χριστιανισμό, ὅπως οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβᾶ καί οἱ Ἀντβεντιστές τῆς Ἑβδομῆς Ἡμέρας· πόσο ἐκκλησιαστικά περιεργο εἶναι, λοιπόν, νά βρῖσκουμε ἐδῶ νά διακηρύσσεται τόσο

30. *The Tlingit Herald*, 6:3-9, σελ. 19.

31. Στὸ ἴδιο 6:2, σελ. 23.

κατηγορηματικά ως Ὁρθόδοξη! Ἐάν, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ ἐπικριτής, ἓνας ἢ δυό διδάσκαλοι τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας – ὁ Ἀφραάτης ἐκ Συρίας, ὁ ἅγ. Ἀναστάσιος τοῦ Σινᾶ – ἴσως ὑποστήριξαν ἀπερίφραστα ἓνα τέτοιο δόγμα, εἶναι ἀπολύτως φανερό ὅτι ἡ ἴδια ἢ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ποτέ δέ συμφώνησε μαζί τους· ἀντιθέτως, στίς θεῖες λειτουργίες της, στά ἔργα τῶν μεγάλων της Πατέρων, στίς ἀσκητικές της πραγματείες καί στούς Βίους Ἁγίων της διδάσκει μέ μεγάλη εὐκρίνεια ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἐνεργή καί «ἐν ἐργηρόσει» μετά τό θάνατο· ἔτσι, δικαίως κάποιος τρομάζει μπροστά στή ριζοσπαστική θέση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπικριτῆ. Ὁ ἴδιος μοιάζει νά ἀμφιταλαντεύεται ὡς πρός τό τί σημαίνει «ὑπνος» τῆς ψυχῆς, ὀρίζοντάς τον μερικές φορές μέ ὄρους ὑψηλῆς πνευματικότητας καί «ἠσυχαστικοῦ» λεξιλογίου πού κάπως ἀπαλύνουν τή ριζοσπαστικότητά του· τουλάχιστον ὁμως εἶναι συνεπῆς δηλώνοντας ὅτι ὁ ὑποτιθέμενος «ὑπνος» τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο καθιστᾶ ἀπολύτως ἀδύνατες ὅποι-εσδήποτε «ἐξωτερικές» ἐκδηλώσεις τῆς ψυχῆς. Καί ἐφόσον συνεχίζει νά ἀναφέρεται στό θάνατο ὡς μία κατάσταση «ἀδράνειας» στήν ὁποία ἡ ψυχὴ «δέν μπορεί οὔτε νά γνωρίζει τίποτε ἀπολύτως οὔτε νά θυμᾶται τίποτε ἀπολύτως», εἶναι φανερό ὅτι γι αὐτόν ἡ λέξη «ὑπνος» ὄντως ἔχει μία ἔννοια πέραν τῆς μεταφορικῆς.

Δέ θά εἶχε σχεδόν κανένα νόημα νά ἀνατρέξουμε στά ἔργα των Πατέρων γιά συγκεκριμένες «διαψεύσεις» τοῦ δόγματος αὐτοῦ, ἀφοῦ σπανίως θεωρήθηκε τόσο σοβαρό ἀπό τήν Ἐκκλησία ὥστε νά ἀπαιτήσῃ μία συγκεκριμένη διάψευση. Στό Κεφάλαιο Δέκα παραθέσαμε τή διδασκαλία τοῦ ἅγ. Ἀμβροσίου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ ψυχὴ εἶναι «πιό ἐνεργή» ἀφοῦ ἐλευθερωθεῖ ἀπό τό σῶμα μετά τό θάνατο, τή

δήλωση τοῦ ἄββᾶ Δωροθέου ὅτι ἡ ψυχή «ὄλα τά θυμᾶται, μετά τό χωρισμό της ἀπό τό σῶμα, πιά ἔντονα καί πιά ξεκάθαρα, ἐπειδή εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπό τό γήινο αὐτό σῶμα», καί τή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Κασσιανοῦ σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ ψυχή «καθίσταται ἀκόμα πιά ζωντανή» μετά τό θάνατο· παρόμοιες δηλώσεις ὑπάρχουν ἐπίσης στά ἔργα πολλῶν ἄλλων Πατέρων. Τά ἀνωτέρω ὅμως ἀποσπάσματα ἀποτελοῦν μόνο ἓνα μικρό τμήμα τοῦ συνόλου τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων τά ὁποία διαψεύδουν τή θεωρία τοῦ «ὑπνου τῆς ψυχῆς». Ἡ ὅλη Ὁρθόδοξη εὐλάβεια καί πρακτική τῆς προσευχῆς ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν ἀσφαλῶς προϋποθέτει ὅτι οἱ ψυχές τελοῦν «ἐν ἐγρηγόρσει» στόν ἄλλο κόσμο καί ὅτι τό μαρτύριό τους μπορεῖ νά ἐλαφρυνθεῖ· ἡ Ὁρθόδοξη ἔκκληση στους ἁγίους κατά τήν προσευχή, καί ἡ ἀπάντηση τῶν ἁγίων στήν προσευχή αὐτή, εἶναι ἀδιανόητη χωρίς τή ἐνσυνείδητη δραστηριότητα τῶν ἁγίων στόν παράδεισο· τά κείμενα τῆς ἐκτενέστατης Ὁρθόδοξης γραμματείας πού ἀφοροῦν φανερώσεις ἁγίων μετά τό θάνατό τους δέν μποροῦν ἀπλῶς νά ἀπορριφθοῦν συνολικά ὡς «μυθεύματα». Ἐάν ὁ ἐπικριτής εἶναι σωστός στήν ἄποψή του, τότε ἡ Ἐκκλησία σίγουρα εἶναι «λάθος» ἐδῶ καί πολλούς αἰῶνες.

Ὁ ἐπικριτής προσπάθησε νά ἐκμεταλλευθεῖ τό δεδομένο ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς ἐμπεριέχει πολλά στοιχεῖα ὅχι «ἐπακριβῶς καθορισμένα», ὅχι ἐπειδή ἡ Ἐκκλησία δέ γνωρίζει τίς ἀπὸψεις της γιά τό θέμα, ἀλλά ἐπειδή ἡ πραγματικότητα τοῦ ἄλλου κόσμου εἶναι – γιά νά δηλώσουμε τό πρόδηλο ἀκόμα μία φορά – τελείως διαφορετική ἀπό τήν ἐγκόσμια πραγματικότητα καί δέν ἐπιδέχεται εὐκόλα τή «δογματική» προσέγγιση τοῦ ἐπικριτῆ. Ἡ ζῶσα ἐπαφή τῶν ἁγίων τοῦ παρα-

δείσου, και μερικές φορές επίσης και άλλων νεκρών, με την ἐγκόσμια Ἐκκλησία διώνεται μέσω τῆς εὐσέβειας και ἐμπειρίας τῶν Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν και δέ χρειάζεται να καθορισθεῖ ἐπακριδῶς· ὅμως τό να ἐκμεταλλεύεται κανεῖς αὐτήν τήν ἐπιθυμία για «ἐπακριδή καθορισμό» ὡς δικαιολογία για τή διαμόρφωση μίας διδασκαλίας πού προσθεύει ὅτι οἱ ψυχές και τῶν ἁγίων ἀκόμα βρίσκονται σέ κατάσταση «ἀνάπαυσης» πού ἐμποδίζει κάθε «ἐξωτερική» ἐπικοινωνία μέ τούς ἀνθρώπους στή γῆ, εἶναι μία συμπεριφορά ἡ ὁποία σαφῶς ὑπερβαίνει τά ἐπιτρεπτά ὅρια τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς πίστεως.

Μία ἀπό τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες πού ἀπορρίπτει ἡ θεωρία τοῦ «ὑπνου τῆς ψυχῆς» και ἡ ὁποία εἶναι καθολικῶς ἀποδεκτή ἀπό τήν Ἐκκλησία, ἀπό τά πρῶτα κιόλας χρόνια της, εἶναι ἡ κάθοδος τοῦ νεκροῦ Χριστοῦ στόν ἄδη: «ἐν τάφῳ σωματικῶς, ἐν ἄδου δέ μετὰ ψυχῆς ὡς Θεός, ἐν παραδείσῳ δέ μετὰ ληστοῦ, και ἐν θρόνῳ ὑπῆρχες μετὰ Πατρός και Πνεύματος πάντα πληρῶν, ὁ Ἀπερίγραπτος».³² Οἱ Χριστιανοί τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας γνώριζαν πέραν πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ Χριστός, ἐνῶ «κοιμόταν» μέσα στό μνήμα, ὅπως ἀναφέρεται στό Ἐξαποστειλάριον τοῦ Πάσχα, τό Κοντάκιο τοῦ Μεγάλου Σαββάτου κλπ, «ἐν ᾧ και τοῖς ἐν φυλακῇ (δηλ. στόν ἄδη) πνεύμασι πορευθεῖς ἐκήρυξεν» (Πέτρον Α' 3:19).³³ Εἶναι κι αὐτή ἡ φράση «ἀλληγορία»; Ἀποτελεῖ επίσης κραταιά παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ὅτι, ἀκόμα και πρίν τήν κάθοδο τοῦ Χριστοῦ στόν ἄδη, ὁ ἁγ.

32. Τροπάριον τῶν Ὁρῶν τοῦ Πάσχα, χρησιμοποιούμενο ὡς μία ἀπό τίς μυστικές προσευχές μετὰ τόν Χερουδικό Ὑμνο στή θεία λειτουργία.

33. «Ἐν πνεύματι πορευθεῖς, ἐκήρυξε και εἰς τά ἐν φυλακῇ πνεύματα» (Πέτρον Α' 3:19).

Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής εἶχε πεῖ: «χαίρων εὐαγγελήσω καὶ τοῖς ἐν ἄδη Θεὸν φανερωθέντα ἐν σαρκί». ³⁴ Καὶ τί ἦταν αὐτό πού εἶδαν οἱ τρεῖς μαθητές στό Ὅρος τῆς Μεταμορφώσεως ὅταν ἀντίκρισαν τὸν Μωυσῆ – «καὶ ἰδοὺ ὄφθησαν αὐτοῖς Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας, μετ’ αὐτοῦ συλλαλοῦντες» (Κατὰ Ματθαῖον 17:3) ³⁵ – ἂν ὄχι ἡ ψυχὴ του, ἡ ὁποία ἐμφανίστηκε μέ ἓναν τρόπο ἀπολύτως «ἐξωτερικό»; Μάλιστα, αὐτὴ ἡ φανέρωση κατὰ κάποιον τρόπο ἐπιβεβαιώνει τὴ διστακτικότητα τοῦ ἀπ. Παύλου νά δηλώσει ἐάν τὸ δικό του ὄραμα ἐκδηλώθηκε «ἐντός» ἢ «ἐκτός» τοῦ σώματος· ὁ λόγος τοῦ δισταγμοῦ του ἦταν ὅτι ὁ προφήτης Ἡλίας κατοικεῖ στοὺς οὐρανούς «ἐντός» τοῦ σώματος, ἐφόσον δέν ἔχει ποτέ πεθάνει, ἐνῶ ὁ Μωυσῆς θρίσκειται ἐκεῖ «ἐκτός» τοῦ σώματος, ἐφόσον τὸ σῶμα του θρίσκειται μέσα στό μνημα· καὶ οἱ δύο τους ὅμως ἐμφανίστηκαν κατὰ τὴ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ. Ἐμεῖς πού κατοικοῦμε στή γῆ δέν μποροῦμε οὔτε κἂν νά καθορίσουμε τὴ διαφορὰ μεταξύ τῶν δύο καταστάσεων, ἀλλὰ δέ μᾶς εἶναι ἀναγκαῖο κάτι τέτοιο· ἡ ἀπλή περιγραφή τέτοιων φανερώσεων, καθὼς καὶ ἐμπειριῶν πού βιώνουν οἱ «νεκροί» στὸν ἄλλο κόσμο, προφανῶς μᾶς παρέχει τὴν πληρέστερη δυνατὴ κατανόηση αὐτῶν τῶν θεμάτων, καὶ δέν μᾶς εἶναι ἀναγκαῖο νά προσπαθοῦμε νά τὰ κατανοήσουμε μέ ὅποιονδήποτε ἄλλον τρόπο ἐκτός ἀπὸ τὸν ἀπλό τρόπο μέ τὸν ὁποῖο μᾶς τὰ παρουσιάζει ἡ Ἐκκλησία.

Ἀπ’ ὅ,τι φαίνεται, ὁ ἐπικριτὴς ἔχει πέσει θύμα τῆς ἴδιας τῆς κατηγορίας τὴν ὁποία ἐξαπολύει ἐναντίον ἄλλων: παίρ-

³⁴ Τροπάριον τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἀποκεφάλισής του.

³⁵ «Καὶ ἐφανίσθησαν εἰς αὐτοὺς ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἡλίας, οἱ ὁποῖοι συνωμιλοῦσαν μαζί τους» (Κατὰ Ματθαῖον 17:3).

νει μία εικόνα, αυτήν του θανάτου ως «ύπνου», καθολικῶς ἀποδεκτὴ στὴν Ἐκκλησία ὡς μεταφορά, καὶ τὴν ἐρμηνεύει μὲ κάποιον τρόπο ὡς «κυριολεκτικὴ ἀλήθεια». Συχνὰ δὲν ἀντιλαμβάνεται κἂν ὅτι αὐτὲς οἱ ἴδιες οἱ πηγές πού παραθέτει γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὶς ἰδέες του ἀποτελοῦν, ἀντιθέτως, τὴν πιὸ σίγουρη «ἀναίρεσὴ» τους. Μνημονεύει τὸν ἅγ. Μάρκο τὸν Εὐγενικό, χρησιμοποιοῦντας τὴ μετάφρασή μας πού ἐμφανίστηκε γιὰ πρώτη φορά στό *The Orthodox Word*, No.79, σελ.90, ὁ ὁποῖος δηλώνει ὅτι οἱ δίκαιοι «βρίσκονται στοὺς οὐρανοὺς μὲ τοὺς ἀγγέλους ἐνώπιον τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶναι ἤδη σάν νὰ βρίσκονται στὸν παράδεισο ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔπεσε ὁ Ἀδάμ – καὶ στὸν ὁποῖο εἰσῆλθε ὁ μετανοήσας ληστής πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους – καὶ συχνὰ μᾶς ἐπισκέπτονται στοὺς ναοὺς ὅπου λατρεύονται καὶ ἀκοῦν ἐκείνους πού τοὺς ἐπικαλοῦνται καὶ προσεύχονται γι' αὐτοὺς στό Θεό...».³⁶ Ἐάν ὅλα αὐτά, τὰ ὁποῖα σίγουρα ἀπαιτοῦν «ἐξωτερικὴ» δραστηριότητα, μποροῦν νὰ γίνουν ἀπὸ μία ψυχὴ πού ἐκείνη τὴ στιγμή «κοιμᾶται», δηλαδή βρίσκεται σὲ «μία κατάσταση ἀδράνειας στὴν ὁποία δὲ λειτουργεῖ, δὲ ἀκούει, δὲ βλέπει»,³⁷ τότε ἡ θεωρία τοῦ «ύπνου τῆς ψυχῆς» δὲν ἔχει καμιά πραγματικὴ λειτουργικότητα, ἀφοῦ δὲν ἐρμηνεύει τίποτε ἀπολύτως, καὶ ἡ διατύπωσή της ἀπὸ τὸν ἐπικριτὴ μόνο σύγχυση ἐπιφέρει στοὺς πιστοὺς.

36. *The Tlingit Herald*, 6:12, σελ. 18.

37. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 19.

Εἶναι «φανταστικά» τά τελώνια;

Τό κύριο μένος τοῦ ἐπικριτῆ κατευθύνεται κατά τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς διδασκαλίας περί τῶν δαιμονικῶν τελωνίων τά ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ἡ ψυχή μετά τό θάνατο, καί ὑποπεύεται κανεῖς ὅτι εἶναι ἡ ἐπιθυμία του νά ἐξαλείψει αὐτήν τήν ἴδια τήν ἔννοια τῶν τελωνίων πού τόν ὀδήγησε στή σύλληψη μίας τόσο αὐτοαναιρούμενης θεωρίας ὅπως αὐτῆς τοῦ «ὑπνου τῆς ψυχῆς». Ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιεῖ γιά νά περιγράψει τά τελώνια εἶναι ἀπόλυτη καί μᾶλλον ὑπερβολική. Μιλᾷ γιά τά «φανταστικά μετά θάνατον τελώνια»³⁸ καί ἀποκαλεῖ τίς σχετικές ἀναφορές στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία «παράλογες ἱστορίες»³⁹ καί «ἱστορίες φρίκης δεξιότεχνικά σχεδιασμένες ἔτσι ὥστε νά ρίξουν τήν ψυχή στήν ἀπελπισία καί τήν ἀπιστία»⁴⁰ «τό μύθευμα τῶν τελωνίων εἶναι... παντελῶς ξένο πρός τό Θεό καί τήν Ἁγία Του Ἐκκλησία»⁴¹. Ὅταν ὁμως ἐπιχειρεῖ νά περιγράψει τό πῶς ὁ ἴδιος ἀντιλαμβάνεται τά τελώνια, τό ἀποτέλεσμα εἶναι μία τόσο παράλογη καρικατούρα ὥστε δέν μπορεῖ κανεῖς νά πιστέψει ἀκόμα καί ὅτι ἔχει διαβάσει τά ἐν λόγω κείμενα. Κατά τή γνώμη του οἱ ἀναφορές στά τελώνια «θέλουν νά μᾶς κάνουν νά πιστέψουμε ὅτι “ὁ δρόμος πρός τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ” ἀνήκει στό Σατανᾶ, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νά εἰσπράττει τέλη ἀπ’ ὅσους διασχίζουν τό δρόμο αὐτόν... Οἱ δαίμονες παραχωροῦν ἄδεια διέλευσης σέ ἀνταπόδοση γιά τό ἐξαιρετικό ποιόν ἐνός ἁγίου».⁴² Θεωρεῖ ὅτι τά τελώνια περιγράφουν

38. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 18.

39. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 24.

40. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 33.

41. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 23.

42. Στό ἴδιο 6:2, σελ. 22.

«μία πλανώμενη ψυχή πού ἔχει ἀνάγκη ἀπό προσευχές γιά νά ἀναπαυθεῖ» (ὅπως πίστευαν οἱ παγανιστές) καί ὅτι εἶναι μία «ἀπόκρυφη ἔννοια σύμφωνα μέ τήν ὁποία τά ἔξοδα γιά τό ταξίδι καταβάλλονται ἀπό τίς προσευχές καί τίς ἐλεημοσύνες».⁴³ Ἀναζητᾶ «θύραθεν ἐπιρροές» γιά νά ἐξηγήσει τό πῶς μία τέτοια ἔννοια εἰσῆλθε γιά πρώτη φορά στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, καί συμπεραίνει ὅτι «τό μύθευμα τῶν τελωνίων εἶναι ἡ ἄμεση ἐπίδραση τῶν θρησκευτικῶν λατρειῶν οἱ ὁποῖες χρησιμοποιοῦσαν τήν ἀνατολική ἀστρολογία καί θεωροῦσαν ὅτι ὅλη ἡ δημιουργία δέ βρῖσκεται ὑπό τήν φροντίδα ἐνός δίκαιου καί στοργικοῦ Θεοῦ».⁴⁴ «Αὐτά τά τελώνια εἶναι ἀπλῶς μία παράλογη μεταλλαγή αὐτῶν τῶν παγανιστικῶν μυθευμάτων»⁴⁵. Γιά τό συμπέρασμά του, ὠστόσο, δέν παρουσιάζει ἶχνος ἀποδεικτικῶν στοιχείων ἐκτός ἀπό τό ἴδιο εἶδος τῶν ἀσαφῶν παραλληλισμῶν πού ὀδηγοῦν τούς ἀνθρωπολόγους στό συμπέρασμα ὅτι ὁ Χριστιανισμός εἶναι ἀπλῶς καί μόνον ἄλλη μία παγανιστική «λατρεία πού πιστεύει στήν ἀνάσταση». Θεωρεῖ ὅτι τά τελώνια εἶναι οὐσιαστικά ταυτόσημα μέ τό Λατινικό δόγμα περί «καθαρηθρίου», καί δηλώνει ὅτι «ἡ διαφορά ἀνάμεσα στό μύθευμα τοῦ καθαρηθρίου καί αὐτό τῶν ἐναέριων τελωνίων εἶναι ὅτι τό πρῶτο παρέχει ἱκανοποίηση στό Θεό μέσω τοῦ σωματικοῦ μαρτυρίου, ἐνῶ τό δεύτερο Τοῦ παρέχει τήν ἀναγκαία γι' Αὐτόν ἱκανοποίηση μέσω τοῦ ψυχικοῦ μαρτυρίου»^{46, 47}. Ὁ ἐπι-

43. Στό ἴδιο 6:2, σελ. 26.

44. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 23.

45. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 24.

46. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 23.

47. Ἡ σύγκριση τῶν τελωνίων μέ τό «καθαρηθριο» εἶναι ἀσφαλῶς ὑπερβολική. Τά τελώνια ἀποτελοῦν τμήμα τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς διδασκαλίας

κριτής ἀποκαλεῖ τὴν περιγραφή τῆς διέλευσης τῆς ἁγ. Θεοδώρας ἀπὸ τὰ τελωνία ὡς «μία ἱστορία πού βριθεῖ ἀπὸ αἰρετικά στοιχεῖα»⁴⁸, βασισμένη σέ μία «παραίσθησις»⁴⁹ κάποιου ἀνθρώπου τὸν ὁποῖο, στὴν ἐποχὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, «θά τὸν εἶχαν δικαίως σύρει ἔξω καὶ πετροβολήσει» ἐπειδὴ «βρισκόταν σέ μία κατάσταση ἀξιοθρήνητης πνευματικῆς πλάνης».⁵⁰ Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ ἐπικριτής εἶναι τόσο ἐξοργισμένος μέ τὴ διήγησι τῆς ἁγ. Θεοδώρας δέν εἶναι σαφής· εἶναι μόνο μία ἀνάμεσα σέ πολλές παρόμοιες διηγήσεις καὶ δὲ διδάσκει τίποτε τὸ διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτές, τόσο πού δέν τὸ θεώρησα ἀναγκαῖο νά τὴν παραθέσω στὸ περὶ τελωνίων κεφάλαιο.

Αὐτές οἱ ἀκραῖες κατηγορίες συνιστοῦν προσωπικὲς ἀπόψεις τοῦ ἐπικριτῆ οἱ ὁποῖες ἀσφαλῶς δέν ὑποστηρίζονται ἀπὸ ἀποδεικτικά στοιχεῖα. Διερωτᾶται κανεὶς γιὰ ποιὸ λόγο ἐμμένει στὴ διαμόρφωσι τῆς δικῆς του ἐρμηνείας περὶ τῶν τελωνίων καὶ ἀρνεῖται νά τὰ κατανοήσῃ μέ τὸν τρόπο πού ἀνέκαθεν τὰ ἔχει κατανοήσῃ ἡ Ἐκκλησία· ἡ γελοία ἀπομίμησις κατὰ τῆς ὁποίας καταφέρεται δέν ἔχει ποτέ ἀποτελέσει διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, καὶ σαστίζει κανεὶς

καὶ ἀφοροῦν ἀποκλειστικά τὴ «δοκιμασία» πού περνᾷ ὁ ἄνθρωπος γιὰ τίς ἁμαρτίες πού ἔχει διαπράξει· δέν παρέχουν καμία «ἰκανοποίηση» στὸ Θεὸ καὶ σκοπὸς τους σίγουρα δέν εἶναι ὁ «βασανισμός». Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ «καθαρθῆριο» εἶναι μία νομικίστικη παρερμηνεία ἐκ μέρους τῶν Λατίνων μίας τελείως διαφορετικῆς πλευρᾶς τῆς Ὁρθόδοξης ἐσχατολογίας – τῆς κατάστασις τῶν ψυχῶν στὴν κόλασι (μετὰ τὴν δοκιμασία τῶν τελωνίων) ἢ ὁποία ὡστόσο μπορεῖ νά βελτιωθεῖ μέσω τῶν προσευχῶν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἴδιες οἱ πηγές τῶν Λατίνων δέν παρέχουν καμία ἐνδειξι περὶ οἰασθήποτε ἀπολύτως συμμετοχῆς τῶν δαιμόνων στίς ὀδύνες ὧσων βρῖσκονται στὸ «καθαρθῆριο».

48. *The Tlingit Herald*, 6:8-9, σελ. 24.

49. Στὸ ἴδιο 7:2, σελ. 14.

50. Στὸ ἴδιο 6:6-7, σελ. 28.

προσπαθώντας να έντοπίσει την πηγή από την οποία έχει άντλήσει τις παράλογες έρμηνείες του.

Έδω και δεκαέξι περίπου αιώνες οί Πατέρες τής Έκκλησίας αναφέρονται στά τελώνια ώς τμήμα τής Όρθόδοξης άσκητικής διδασκαλίας, τό τελικό και καθοριστικό στάδιο τοϋ «άόρατου πολέμου» πού κάθε Χριστιανός διεξάγει στήν επίγεια ζωή του. Κατά τή διάρκεια αυτών τών αιώνων πολυάριθμοι Βίοι Άγίων και άλλα Όρθόδοξα κείμενα περιγράφουν τίς πραγματικές έμπειρίες Όρθόδοξων χριστιανών, άγιων καθώς και άμαρτωλών, οί όποιοι έχουν συναντήσει αυτά τά τελώνια μετά – και, μερικές φορές, πριν – τό θάνατό τους. Μόνο τά μωρά παιδιά δέν μποροϋν να άντιληφθοϋν ότι ό όρος «τελώνιο» δέν πρέπει να έκλαμβάνεται μέ τήν κυριολεκτική του έννοια: είναι μία μεταφορά τήν όποία οί Άνατολικοί Πατέρες θεώρησαν κατάλληλη για να περιγράψουν τήν πραγματικότητα πού συναντᾶ ή ψυχή μετά τό θάνατο. Ό καθένας επίσης μπορεῖ να άντιληφθεῖ ότι μερικά στοιχεῖα στίς περιγραφές αυτών τών τελωνίων είναι μεταφορικά ή συμβολικά. Οί ἴδιες οί διηγήσεις, ώστόσο, δέν είναι οϋτε «άλληγορίες» οϋτε «μυθεύματα,» αλλά ειλικρινείς διηγήσεις προσωπικών έμπειριών στήν πιό ίκανοποιητική γλώσσα πού διαθέτει ό διηγούμενος. Έάν οί περιγραφές τών τελωνίων φαίνονται πολύ «ζωντανές» για κάποιους, αυτό όφείλεται πιθανώς στο ότι δέν έχουν συνειδητοποιήσει πλήρως τήν πραγματική φύση τοϋ άόρατου πολέμου ό όποιος διεξάγεται στήν επίγεια ζωή. Τώρα, επίσης, πολιορκούμεστε μονίμως από δαιμονικούς πλανευτές και κατήγορους, όμως, οί πνευματικοί όφθαλμοί μας είναι σφαλισμένοι και βλέπουμε μόνον τά άποτελέσματα τών ενεργειών τους, δηλαδή τίς άμαρτίες στίς όποιες ύποπίπτουμε, τά πάθη τά

ὅποια ἀναπτύσσονται ἐντός μας. Ἀλλά μετά τό θάνατο, οἱ ὀφθαλμοί τῆς ψυχῆς ἀνοίγονται στήν πνευματική πραγματικότητα καί βλέπουν, συνήθως γιά πρώτη φορά, τά πραγματικά ὄντα τά ὅποια μᾶς ἐπιτίθενταν κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας.

Δέν ὑπάρχει οὔτε παγανισμός, οὔτε ἀποκρυφισμός, οὔτε «ἀνατολική ἀστρολογία», οὔτε ὅποιοδήποτε «καθαρήριο» στίς περιγραφές τῶν Ὁρθόδοξων πηγῶν γιά τά τελώνια. Ἀντιθέτως, αὐτά τά τελώνια μᾶς διδάσκουν ὅτι ὁ καθένας μας εἶναι ὑπόλογος γιά τίς δικές του ἁμαρτίες, ὅτι στό θάνατο γίνεται ἀναμφισβήτητα μία συγκεφαλαίωση τῆς ἐπιτυχημένης ἢ ἀποτυχημένης πορείας του στόν ἀγώνα κατά τῆς ἁμαρτίας – ἡ Μερική Κρίση – καί τέλος ὅτι οἱ δαίμονες πού τόν παραπλανοῦσαν σέ ὅλη τή διάρκειά τῆς ζωῆς του κάνουν τήν τελική τους ἐπίθεση στό τέλος αὐτῆς τῆς ζωῆς, ἀλλά ἔχουν ἐξουσία μόνο πάνω σέ ὅσους δέ διεξήγαγαν μέ ἐπιτυχία τόν ἀόρατο πόλεμο κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς τους.

Ὅσον ἀφορᾷ τίς κυριολεκτικές μορφές μέ τίς ὁποῖες ἐκφράζονται, τά τελώνια ἐμφανίζονται μέ τήν ἴδια μορφή στίς θεῖες λειτουργίες τῆς Ἐκκλησίας – τήν ποίηση τῆς Ἐκκλησίας –, στά ἀσκητικά κείμενα τῶν Πατέρων, καθώς καί στούς Βίους Ἀγίων. Κανείς Ὁρθόδοξος δέν ἐρμηνεύει ὅποιοδήποτε ἀπό αὐτά τά κείμενα μέ τόν χονδροειδῶς κυριολεκτικό τρόπο μέ τόν ὁποῖο τά ἔχει ἐρμηνεύσει ὁ ἐπικριτής, ἀλλά τά προσεγγίζει μέ σεβασμό καί φόβο Θεοῦ, ἀναζητώντας πνευματικό ὄφελος. Κάθε πνευματικός πατέρας ὁ ὁποῖος ἔχει προσπαθήσει νά καλλιεργήσει στά πνευματικά του παιδιά τήν πανάρχαιη παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης εὐλάβειας εἶναι σέ θέση νά ἐπιβεβαιώσει τό εὐεργετικό ἀποτέλε-

σμα τῶν Ὁρθόδοξων πηγῶν οἱ ὁποῖες ἀναφέρουν τά τελώνια· μάλιστα, ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀνδρέας τοῦ Νόβο-Ντιβέγιεβο, ἓνας ἰδιαιτέρως ἀγαπητός καί σεβαστός πνευματικός πατέρας, χρησιμοποίησε ἀκριδῶς τά εἴκοσι τελώνια, ἀπό τά ὁποῖα περιγράφεται ὅτι διήλθε ἡ Θεοδώρα, ὡς βάση μίας πολύ ἀποτελεσματικῆς προετοιμασίας τῶν πνευματικῶν παιδιῶν του γιά τό μυστήριο τῆς ἔξομολόγησης. Ἐάν ὑπάρχει κάποια «δυσαρμονία» μεταξύ τῶν κειμένων αὐτῶν καί τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, τό σφάλμα ὀφείλεται στήν τρυφηλή καί ἐπιτρεπτική ἐποχή μας, ἡ ὁποία ἐνθαρρύνει τήν ἔλλειψη πίστεως καί τή χαλαρή στάση ἀπέναντι στίς ἀληθινά φοβερές πραγματικές καταστάσεις τοῦ ἄλλου κόσμου, καί εἰδικά τήν κόλαση καί τήν κρίση.

Ἡ διδασκαλία περί τελωνίων στίς Ὁρθόδοξες πηγές δέν ἔχει ποτέ ὀρισθεῖ ὡς «δόγμα», ἀφοῦ μᾶλλον ἀνήκει στήν παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης εὐσέβειας· αὐτό ὅμως δέ σημαίνει ὅτι πρόκειται γιά κάτι «ἀσήμαντο» ἢ γιά θέμα «προσωπικῆς ἀποψης». Ἐχει διδαχθεῖ παντοῦ καί πάντοτε στήν Ἐκκλησία, ὅπουδήποτε ἔχει μεταβιβασθεῖ ἡ Ὁρθόδοξη ἀσκητική παράδοση. Τό ὅτι τό συγκεκριμένο θέμα βρῖσκεται ἕως τώρα ἐκτός τοῦ πεδίου ἐνδιαφερόντων πολλῶν σύγχρονων Ὁρθόδοξων θεολόγων, ὀφείλεται στό ὅτι οἱ θεολόγοι αὐτοί ἀνήκουν πρωτίστως στόν ἀκαδημαϊκό κόσμο καί ὄχι στόν κόσμο τῆς ἀσκητικῆς παράδοσης. Ὡστόσο, οἱ θεολόγοι μίας πύο παραδοσιακῆς τάσης, καθῶς κι ἐκεῖνοι πού θεωροῦν τήν Ὁρθόδοξη ἀσκητική παράδοση ὡς ζωντανή παράδοση, ἔχουν ἀντιμετωπίσει τό θέμα μέ ἰδιαίτερη προσοχή. Ἐντός τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ἡ περί τελωνίων διδασκαλία ἔχει εὐρέως συζητηθεῖ καί ὑποστηριχθεῖ ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο Μπριαντιανίνωφ, τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη τόν

Ἐγκλειστο, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο Μόσχα, τὸν ἁγ. Ἰωάννη τῆς Κρονστάνδης, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἰωάννη Μαξιμοβιτς, τὸν Πρωτοπρεσβύτερο Μιχαήλ Πομαζάνσκυ, καὶ πολλοὺς ἄλλους διδάσκαλους καὶ θεολόγους. Ἀλλὰ καὶ ἐκτός τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ἡ διδασκαλία περὶ τελωνίων εἶναι μία διδασκαλία στὴν ὁποία ἀποδίδει ἰδιαίτερη σπουδαιότητα ἢ Σερβικῆ Ἐκκλησία, ἀφοῦ καταλαμβάνει μία σεβαστὴ θέση στὴ Δογματικὴ Θεολογία τοῦ ἀείμνηστου Ἀρχιμανδρίτη Ἰουστίνου Πόποβιτς (τόμος III). Ὡστόσο, ἔχει συγκεντρώσει τὴν προσοχὴ περισσότερο κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, καθὼς κυκλοφοροῦν περισσότερες μεταφράσεις σέ δυτικὲς γλῶσσες τῶν κειμένων τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς γραμματείας καὶ τῶν θείων λειτουργιῶν. Θὰ παραθέσουμε ἀμέσως παρακάτω μερικὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα πού ἔχουν κυκλοφορήσει σέ ἀγγλικὴ ἔκδοση τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ δὲν τὰ ἔχουμε ὡς τώρα παρουσιάσει στό βιβλίό μας:

Ἀπό τίς Πενήντα Πνευματικὲς Ὁμιλίες τοῦ ἁγ. Μακαρίου τοῦ Μεγάλου, ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ ἔργα τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς γραμματείας:

Ὅταν βγεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ σῶμα, τότε συμβαίνει ἐκεῖ ἓνα μεγάλο μυστήριο. Διότι, ἂν εἶναι ὑπεύθυνη γιὰ ἁμαρτίες, ἔρχονται χοροὶ ἀπὸ δαίμονες καὶ πονηροὶ ἄγγελοι, καὶ δυνάμεις σκοτεινὲς παραλαμβάνουν τὴν ψυχὴ ἐκείνη καὶ τὴν κρατοῦν αἰχμάλωτη στό δικό τους τόπο. Καὶ δὲν πρέπει κανεὶς νὰ παραξενεύεται γιὰ ὅλα αὐτά. Διότι ἂν, ὅταν ζοῦσε καὶ ὑπῆρχε σ' αὐτόν τὸν κόσμο, εἶχε ὑποταγεῖ καὶ εἶχε ὑπακούσει καὶ ἔγινε δοῦλος σ' αὐτούς, πόσο περισσότερο ὅταν φεύγει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸν

κόσμο αυτό, θά ύποταχθεῖ καί θά κυριευθεῖ ἀπ' αὐτούς.⁵¹

“Ὅπως οἱ τελῶνες πού κάθονται στους στενοὺς δρόμους καί πιάνουν ὄσους περνοῦν ἀπό ἐκεῖ καί τούς ἐλέγχουν αὐστηρά, ἔτσι καί οἱ δαίμονες ἐλέγχουν καί κυριεύουν τίς ψυχές ἀκόμα καί ὅταν αὐτές βγοῦν ἔξω ἀπό τό σῶμα· ἂν δέν ἔχουν προηγουμένως τελείως καθαρισθεῖ, δέν ἐπιτρέπεται σ' αὐτές ν' ἀνεβοῦν στίς οὐράνιες κατοικίες καί νά συναντήσουν τόν Κύριό τους· διότι κρατοῦνται κάτω ἀπό τούς δαίμονες. Ἄν ὅμως ἀκόμα θρῖσκονται μέσα στό σῶμα πρέπει μέ πολύ κόπο καί μεγάλο ἀγώνα ν' ἀποκτήσουν τήν οὐράνια χάρη τοῦ Κυρίου, δηλαδή αὐτοί μαζί μ' ἐκείνους πού ἀναπαύθησαν, ζώντας ἐνάρετα, θά ὀδηγηθοῦν πρὸς τόν Κύριο, ὅπως ὁ ἴδιος εἶπε...”⁵²

Ἄπό τήν Κλίμακα, ἓνα ἄλλο κλασικό Ὁρθόδοξο ἀσκητικό ἔργο:⁵³

Ἄλλοι (ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων) ἔλεγαν θλιμμένα: « θά διαβεῖ ἡ ψυχή μας μέσα ἀπό τήν ἀσυγκράτητη θάλασσα τῶν πνευμάτων τοῦ ἀέρα;» μήν ἔχοντας πλήρη ἐμπιστοσύνη, ἀλλά ζητώντας νά μάθουν τί θά συνέβαινε σέ ἐκείνη τή διαδικασία ἀπόδοσης χρεῶν.

Ἡ «Ἐπιστολή τοῦ ἀδβᾶ Ἰωάννη τῆς Ραιθιοῦ», ἡ ὁποία προλογίζει τήν Κλίμακα, ἐπισημαίνει αὐτόν ἀκριβῶς τό σκοπό γιά τόν ὁποῖο γράφονται τέτοια βιβλία:

51. Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, «Ὁμιλίες Πνευματικές», Ὁμιλία ΚΒ', *Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν*, μτφρ. Νικήτα Τσιομεσίδη, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 7, Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 373.

52. Στό ἴδιο Ὁμιλία ΜΓ', σελ. 581.

53. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, «Λόγος Ε'», μτφρ. Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, Ἱερά Μονή Παρακλητοῦ, ιδ' ἐκδ., Ὁρωπός Ἀττικῆς 2000, σελ. 60.

Ὅπως στήνεται μία σκάλα, τό βιβλίο αὐτό θά ὀδηγήσει τούς ὑποψήφιους στίς πύλες τῆς Οὐράνιας Βασιλείας καθαρούς καί ἄμειπτους, ἔτσι ὥστε νά περάσουν ἀνεμπόδιστα μέσα ἀπό τά πνεύματα τῆς μοχθηρίας, καί ἀπό τούς ἄρχοντες τοῦ σκοτίου πού κυβεροῦν τόν κόσμον, καί ἀπό τούς πρίγκιπες τοῦ ἀέρα.⁵⁴

Ἄπό τό Λόγο περί Νήψεως καί Ἄρετῆς
τοῦ ἁγ. Ἡσυχίου τοῦ Πρεσβυτέρου:

(Καί ἐκεῖνος πού δέ ζεῖ μέ τή νήψη) οὔτε θά ἐλευθερωθεῖ ποτέ ἀπό τά πονηρά ἔργα καί λόγια καί σκέψεις πού μισεῖ ὁ Θεός. Καί κατά τήν ἔξοδο του ἀπό τή ζωή δέ θά περάσει ἐλεύθερα ἀπό τούς ἄρχοντες τοῦ σκοτεινοῦ ταρτάρου.⁵⁵

Ἡ ψυχή πού θά πετάξει ψηλά στόν ἀέρα διά τοῦ θανάτου, στίς πύλες τοῦ Οὐρανοῦ, ἔχοντας μαζί τῆς ὑπερασπιστή τό Χριστό, οὔτε ἐκεῖ θά ντραπεῖ τους ἐχθρούς τῆς, ἀλλά μέ θάρρος, ὅπως τώρα, θά μιλήσει σ' αὐτούς· μόνο νά μή χάσει τήν ὑπομονή τῆς μέχρι τήν ὥρα τοῦ θανάτου νά φωνάζει ἡμέρα καί νύχτα πρὸς τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό, τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ. Καί Αὐτός θά τιμωρήσει γρήγορα τούς ἐχθρούς τῆς δαίμονες... Ναί, σᾶς λέω, θά τιμωρήσει τούς ἐχθρούς τῆς καί στή ζωή αὐτή, καί μετά τήν ἔξοδο τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα.⁵⁶

Θά ἔρθει καί σέ μᾶς ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, θά ἔρθει καί δέν εἶναι δυνατό νά τόν ἀποφύγομε. Καί εἶθε τότε, ὅταν ἔρθει ὁ

54. Στό ἴδιο, σελ. 24

55. Ἁγίου Ἡσυχίου τοῦ Πρεσβυτέρου, «Λόγος περί Νήψεως καί Ἄρετῆς», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπιτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. Τό περιόλι τῆς Παναγίας, τόμ. Α', 5η ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 181.

56. Στό ἴδιο σελ. 205.

ἄρχοντας τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀέρα, νά βρεῖ τὰ ἁμαρτήματά μας λίγα καί μηδαμινά γιά νά μή μᾶς ἐλέγξει στ' ἀλήθεια καί κλάψομε τότε ἀνώφελα.⁵⁷

Ἄπό τό λόγο
«περί πνευματικῆς γνώσεως καί διακρίσεως»
τοῦ ἁγ. διαδόχου Ἐπισκόπου Φωτικῆς.⁵⁸

Γιατί ἄν δέν ἐξομολογηθοῦμε καί γι' αὐτά ὅπως πρέπει, θά δοκιμάσομε κάποια ἀγνωστη δειλία στήν ὥρα τοῦ θανάτου μας. Θά ἔπρεπε ἐμεῖς πού ἀγαποῦμε τόν Κύριο, νά προσευχόμαστε νά βρεθοῦμε τότε χωρίς κανένα φόβο. Γιατί ἐκεῖνος πού δοκιμάζει τότε φόβο, δέ θά περάσει ἐλεύθερα ἀπό τούς ἄρχοντες τοῦ ταρτάρου· γιατί αὐτοί θά ἔχουν σάν συνήγορο τῆς κακίας τους τή δειλία τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχή ὅμως πού αἰσθάνεται ἀγαλλίαση μέ τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου, πηγαίνει πάνω ἀπό ὅλες τίς σκοτεινές παρατάξεις μαζί μέ τούς ἀγγέλους

Ἄπό τὰ «Παρηγορητικά κεφάλαια
πρός τούς μοναχούς τῆς Ἰνδίας»
τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Καρπαθίου:

Ὅταν ἡ ψυχὴ βγεῖ ἀπό τό σῶμα, ὁ ἐχθρός διάβολος ὁρμᾷ ἐναντίον της μέ θρασύτητα. Καί τήν πολεμᾷ καί τήν ὀνειδίζει καί γίνεται αὐστηρός καί φοβερός κατήγορος τῶν ἁμαρτιῶν

57. Στό ἴδιο σελ. 208.

58. Ἁγίου Διαδόχου Ἐπισκόπου Φωτικῆς, «Λόγος περί Πνευματικῆς Γνώσεως καί Διακρίσεως», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπιτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἔκδ. «Τό περιδόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Α', 5η ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 325.

της. Ἀλλά τότε μπορεῖ νά δεῖ κανεῖς τήν ψυχή πού ἀγαπᾷ τὸ Θεό καί ἔχει μεγάλη πίστη σ' Αὐτόν, ἄν καί πολλές φορές εἶχε πληγωθεῖ ἀπό ἁμαρτίες, νά μὴν κατατρομάζει στίς ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ καί τίς ἀπειλές του, ἀλλά μᾶλλον νά ἐνισχύεται μέ τή χάρη τοῦ Κυρίου καί νά τή φτερώνει ἢ χαρά: νά τήν κάνουν θαρραλέα οἱ ἅγιοι ἄγγελοι πού τήν ὀδηγοῦν, καί περιτειχισμένη ἀπό τὸ φῶς τῆς πίστεως νά ἀντιλέγει δυνατά μέ μεγάλο θάρρος στόν πονηρό διάβολο... Καί ἐνῶ λέει αὐτά ἡ ψυχή μέ θάρρος, φεύγει πίσω ὁ διάβολος θρηγώνοντας μέ μεγάλη φωνή, μὴν μπορώντας νά ἀντισταθεῖ στό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.⁵⁹

Ἀπό τὴν Ὀκτώμηχο τῆς Κυριακῆς,
ἀπό ἓνα τροπᾶριο πού ἀπευθύνεται
πρὸς τὴν Παναγία:

Καί ἐν ὥρᾳ με τῇ φοβερᾷ τοῦ θανάτου, σὺ ἐξάρπασον,
κατηγορούντων δαιμόνων, καί πάσης κολάσεως...⁶⁰

Ὅπως θά παρατηρήσει κανεῖς, κάποια ἀπό αὐτά τὰ κείμενα ἀναφέρονται μερικῶς στὰ τελώνια καί δέν παρουσιάζουν ὅλη τὴ σχετικὴ Ὁρθόδοξη διδασκαλία. Αὐτὸ συμβαίνει προφανῶς ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ ἀναφορές σέ μία διδασκαλία μέ τὴν ὁποία οἱ ἴδιοι οἱ συγγραφεῖς ἀσκητικῶν κειμένων καί ὑμολογιῶν ἀλλά καί οἱ ἀναγνώστες τους εἶναι ἤδη ἐξοι-

59. Ἁγίου Ἰωάννου Καρπαθίου, «100 Παρηγορητικά κεφάλαια πρὸς τοὺς μοναχοὺς τῆς Ἰνδίας», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Α', 5η ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 334.

60. *Παρακλητική*, Ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1994, Τῆ Κυριακῆ ἐν τῷ μεσονυκτίῳ, ἤχος α', 9η ὠδή.

κλειωμένοι και την αποδέχονται, και δεν υπάρχει ανάγκη «όρισμοῦ» ἢ αιτιολόγησής της ὁποτεδήποτε γίνεται μνεία αὐτῆς. Ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἐπικριτῆ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπισημάνει τὴν ὑπαρξὴ ἀρκετῶν τέτοιων ἀναφορῶν, νὰ κάνει ἓνα διαχωρισμὸ μετὰ τῶν ἐμπειριῶν πού ἐκδηλώνονται «πρὶν» καὶ αὐτῶν πού ἐκδηλώνονται «μετά» τὸ θάνατο, καὶ νὰ ἀπορρίψει αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ δυνατότητα ὑπαρξῆς τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν,⁶¹ εἶναι τελείως τεχνητὴ, ἀφοῦ ἀποτελεῖ μόνον ἓνα «λογικὸ συμπέρασμα» ἀπὸ τὴ δική του ψευδῆ διδασκαλία περὶ «ὑπνου» τῆς ψυχῆς, καὶ δὲν ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ κείμενα τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῆς ἀσκητικῆς γραμματείας. Ἡ πραγματικότης τῆς «δοκιμασίας» ἀπὸ τοὺς δαίμονες εἶναι μία καὶ μοναδική, καὶ τὰ τελῶνια ἀποτελοῦν μόνον τὴν τελικὴ φάση αὐτῆς τῆς δοκιμασίας ἢ ὁποῖα μερικὲς φορὲς ξεκινᾷ στό τέλος αὐτῆς τῆς ζωῆς, καὶ ἄλλες μόνο μετὰ τὸ θάνατο.

Ἀμέτρητες ἄλλες ἀναφορὲς στὰ τελῶνια συναντοῦμε σέ ὅλη τὴν Ὁρθόδοξη ἀσκητικὴ γραμματεία, στοὺς Βίους Ἁγίων, καὶ στὰ κείμενα τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν· τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἔχουν μεταφραστεῖ στὰ Ἀγγλικά. Ὁ ἐπικριτῆς, ὅταν ὄντως λαμβάνει ὑπόψη του αὐτὲς τίς ἀναφορὲς, σπεύδει νὰ τίς ἐρμηνεύσει, ὄχι σύμφωνα μὲ τὸ πλαίσιο στό ὁποῖο ἐμφανίζονται, ἀλλὰ μᾶλλον σύμφωνα μὲ τὰ δικά του «λογικὰ συμπεράσματα» σχετικὰ μὲ τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ. Γιά παράδειγμα, παραθέτει ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Εὐχὴ τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου (ἀπὸ τὸ Μεσονυκτικόν), «καὶ μὴ ἰδέτω ἡ ψυχὴ μου τὴν ζοφεράν καὶ σκοτεινὴν ὄψιν τῶν πονηρῶν δαιμόνων· ἀλλὰ παραλαβέτωσαν αὐτὴν Ἁγγελοὶ σου φαιδροὶ

61. *The Tlingit Herald*, 6:12, σελ. 24.

καὶ φωτεινοί»,⁶² ὁ ἐπικριτὴς θεωρεῖ αὐτὴ τὴ φράση ὡς ἀποδειξη ὅτι ἡ ψυχὴ δὲ βλέπει καὶ δέν μπορεῖ νὰ δεῖ δαίμονες μετὰ τὸ θάνατο, ἀναγκαῖο στοιχεῖο γιὰ τὴ θεωρία του περὶ «ὑπνου» τῆς ψυχῆς. Ὅμως εἶναι σαφῶς φανερό σέ ὅποιονδήποτε ἀμερόληπτο ἀναγνώστη ὅτι σημαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο: ὅτι δηλαδή ὁ ἅγιος προσεύχεται νὰ μὴ δεῖ δαίμονες ἀκριβῶς ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ συνάντηση εἶναι ἀναπόφευκτη κατὰ τὴν πορεία τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο! Αὐτὸ γίνεται ἀκόμα πιὸ φανερό ἀπὸ τὸ συνολικὸ πλαίσιο τῆς Προσευχῆς τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου, ἀφοῦ σύμφωνα μέ τίς ἀμέσως προηγούμενες φράσεις: «...ὅτι τετάραται ἡ ψυχὴ μου καὶ κατώδυνός ἐστιν ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀθλίου μου καὶ ρυπαροῦ σώματος τούτου· μήποτε ἡ πονηρὰ τοῦ ἀντικειμένου βουλή συναντήση καὶ παρεμποδίσῃ αὐτήν, διὰ τὰς ἐν ἀγνοίᾳ καὶ γνώσει ἐν τῷ βίῳ τούτῳ γενομένας μοι ἁμαρτίας». Εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς δοκιμασίας ἀπὸ τοὺς δαίμονες μετὰ τὸ θάνατο (εἴτε ἀποδίδεται εἴτε ὄχι μέ τὸν ὄρο «τελώνια») ἦταν γνωστὴ στὸν ἁγ. Εὐστράτιο καὶ ἀποτελεῖ τὸ ὑπόβαθρο καὶ τὸ πλαίσιο τῆς εὐχῆς του· καὶ γι' αὐτὸν τὸ λόγο ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος χρησιμοποιεῖ τὴ συγκεκριμένη προσευχή γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ διδασκαλία περὶ τελωνίων ἦταν πολὺ γνωστὴ στὴν Ἐκκλησία ἀκόμα καὶ σέ μία τόσο πρόωμη περίοδο, ὅπως ἦταν οἱ ἀρχές τοῦ 4ου αἰώνα.⁶³

Σέ ἄλλο σημεῖο, ὁ ἐπικριτὴς παραθέτει τὴν ἀπάντηση τοῦ

62. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 23.

Ἡ προσευχὴ τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου παρατίθεται στό *Προσευχητάριον Κεχαριτωμένης*, ἔκδοσις Ἰεροῦ Ἡσυχαστηρίου Κεχαριτωμένης Θεοτόκου Τροιζήνης, 1998, σελ. 47-48.

63. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμος III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη, 1886, σελ. 140-141.

ἀγ. Βαρσανούφιου Γάζας πρὸς ἓνα μοναχὸ πού τοῦ εἶχε ζητήσῃ νά τόν συνοδεύσῃ «μέσα ἀπό τόν ἀέρα καί στήν κατεύθυνση τοῦ δρόμου πού δέ γνωρίζω», ὡσάν ἡ ἀπάντησή του νά ἀποτελεῖ ἀπόρριψη τῆς ἰδέας τῶν τελωνίων. Γίνεται ὅμως καί πάλι φανερό ὅτι τό πλαίσιο τόσο τῆς ἐρώτησης ὅσο καί τῆς ἀπάντησης εἶναι ἓνα πλαίσιο στό ὁποῖο ἡ συνάντηση μέ τά ἐναέρια τελώνια μετά τό θάνατο γίνεται δεκτή ὡς ζήτημα πορείας, καί ὁ ἀγ. Βαρσανούφιος, εὐχόμενος «νά κάνει ὁ Χριστός ἀνεμπόδιση τήν ἀνάβαση τῆς ψυχῆς σου καί νά σέ ἀξιώσει νά προσκυνήσῃς μέ παρησία τήν Ἁγία Τριάδα, ὅπως κάποιος πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπό τήν ἁμαρτία», ἐκφράζει ἀπλῶς καί μόνον ἓνα τμῆμα τῆς πρότυπης διδασκαλίας περὶ τελωνίων, ἀπό τήν ὁποία ἐμφοροῦνταν ἡ ἀσκητική παράδοση τῆς Γάζας ὅσο καί τῆς ὑπόλοιπης Ἐνατολῆς.⁶⁴ Τό περιστατικό αὐτό χρησιμοποιεῖται ἐπίσης ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο ὡς μία ἀπό τίς πολλές ἀναφορές του σέ κείμενα ἁγίων Πατέρων πρὸς ὑπεράσπιση τῆς διδασκαλίας περὶ τελωνίων.⁶⁵

Ἄλλοι ἀσκητικοί Πατέρες οἱ ὁποῖοι διδάσκουν
Ξεκάθαρα γιά τά τελώνια εἶναι οἱ ἑξῆς:

Ἄββάς Δωρόθεος Γάζας: «Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ἀναισθησίας τῆς ψυχῆς, ἀδελφέ μου, βοηθάει ἡ συνεχῆς ἀνάγνωση τῶν θείων Γραφῶν, οἱ κατασκευαστικοί λόγοι τῶν θεοφόρων Πατέρων, ἡ μνήμη τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ καί τῆς ἐξόδου τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα, τῆς συναντήσεως τῶν

64. Βαρσανουφίου καί Ἰωάννου, Ἁγ., *Καθοδήγηση στήν Πνευματική Ζωή* (Ἐρωταποκρίσεις), Μόσχα, 1855, Ἀπόκριση 145.

65. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 145.

φοβερῶν δυνάμεων, μέ τίς ὁποῖες συνεργάστηκε γιά τό κακό στήν ὀλιγοχρόνια καί ἔλεεινή αὐτή ζωή.»⁶⁶

Ἵσος Θεόγνωστος, ἕνας ἄλλος Πατέρας τῆς Φιλοκαλίας:

«Ἀνείπωτη καί ἀνέκφραστη εἶναι ἡ ἡδονή τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία μέ πληροφορία γιά τή σωτηρία της χωρίζεται ἀπό τό σῶμα... καί προχωρεῖ εἰρηνικά πρὸς τόν λαμπρό καί ἱλαρό ἄγγελο πού ἔρχεται ἀπό ψηλά. Μαζί μ' αὐτόν διασχίζει ἀνεμπόδιστα τόν ἀέρα, χωρίς νά τήν ἐνοχλήσουν καθόλου τά πονηρά πνεύματα. Ἀνεβαίνει μέ χαρά καί θάρρος καί φωνές εὐχαριστίας, μέχρις ὅτου φτάσει νά προσκυνήσει τόν Ποιητή.»⁶⁷

Εὐάγγελος τῆς Σκήτης: «Συμμαζέψε τό νοῦ σου καί ἀναλογίσου πῶς θά ἀντέξεις τήν ξαφνική ἀναχώρηση ἀπό τό σῶμα σου, ὅταν οἱ ἀπειλητικοί ἄγγελοι θά σέ γυρέψουν καί θά σέ ἀρπάξουν κάποια στιγμή πού δέν τήν περιμένεις καί δέν τή γνωρίζεις! Τί πράξεις θά ἔχεις τότε νά παρουσιάσεις γιά νά ὑπερασπιστεῖς τόν ἑαυτό σου στόν ἀέρα, ὅταν οἱ ἐχθροί σου πού κατοικοῦν ἐκεῖ ἀρχίσουν νά σέ ἐλέγχουν;»⁶⁸

Ἄγ. Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων: «Ὅταν ἡ ψυχὴ χωρίζεται ἀπό τό σῶμα καί ἀρχίζει νά ἀνέρχεται στόν οὐρανό, συναντᾶται μέ τάγματα δαιμόνων τά ὁποῖα τήν παρεμποδίζουν καί τήν ἐλέγχουν μέ πολλούς τρόπους. Τήν ἐλέγχουν γιά ψευδολογία, συκοφαντία» (καί γιά μία μακρὰ σειρά ἁμαρτημάτων

66. ἸΑδβᾶ Δωροθέου, «Σέ ἀδελφό πού τόν ρώτησε γιά τήν ἀναισθησία τῆς ψυχῆς καί γιά τήν ἐξασθένηση τῆς ἀγάπης», *Ἔργα Ἀσκητικά*, Ἰεκδ. «Ἐτοιμασία», Ἰερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Καρέα, 1993, σελ. 415.

67. Ὅσιου Θεογνώστου, «Περί πράξεως, θεωρίας καί ἱερωσύνης», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπιτικῶν*, μτφρ. Ἰαντωνίου Γαλίτη, Ἰεκδ. «Τό περιδόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Β', δ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 340.

68. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 148-149· βλ. καί Πρόλογο, γιά τήν 27 Ὀκτωβρίου.

πού εἶναι παρόμοια μέ τά εἴκοσι ἁμαρτήματα πού ἀναφέρονται στό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου). «Κατά τή διάρκεια τῆς διαδρομῆς τῆς ψυχῆς ἀπό τή γῆ στόν οὐρανό, οἱ ἅγιοι ἄγγελοι δέν μποροῦν ἀπό μόνοι τους νά τή βοηθήσουν· βοηθεῖται μόνον ἀπό τή δική της μετάνοια, τά ἀγαθά της ἔργα, καί κυρίως ἀπό τίς ἐλεημοσύνες. Ἐάν ἐξαιτίας τῆς ἀμέλειας δέ μετανοήσουμε γιά κάθε μας ἁμαρτία σέ τούτη τή ζωή, τότε χάρη στίς ἐλεημοσύνες μποροῦμε νά σωθοῦμε ἀπό τά βίαια δαιμονικά τελώνια.»⁶⁹

Ἔνας ἄλλος Πατέρας τῆς Φιλοκαλίας, ὁ ὅσιος Πέτρος Δαμασκηνός μιλά γιά: «τήν ὥρα τοῦ θανάτου, ὅταν οἱ δαίμονες θά περικυκλώσουν τήν ἄθλια ψυχή μου καί θά κρατοῦν στά χέρια τους γραμμένα τά κακά πού ἔπραξα»⁷⁰.

Στίς θεῖες ἀκολουθίες, ὅπως ἔχει ἤδη σημειωθεῖ, ὑπάρχουν πολλές προσευχές, ἀπευθυνόμενες εἰδικῶς πρός τήν Θεοτόκο, οἱ ὁποῖες ἄμεσα ἤ ἔμμεσα ἀναφέρουν τήν ἀσκητική διδασκαλία περί τελωνίων, καί μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουμε ἤδη παραθέσει στό βιβλίο αὐτό. Στά Ἔργα του ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, παραθέτοντας πολύ περισσότερες – ἀπό τήν Ὀκτώηχο, τό *Εὐχολόγιον*, ἀπό προσευχές γιά τήν ἀναχώρηση τῆς ψυχῆς, ἀπό Ἀκαθίστους ὕμνους καί κανόνες πρός τή Θεοτόκο καί διαφόρους ἁγίους – συμπεραίνει ὅτι «ἡ περί τελωνίων διδασκαλία ἐμπεριέχεται ὡς μία γενικῶς γνωστή καί ἀποδεκτή διδασκαλία σέ ὅλη τήν ἔκταση τῶν θείων ἀκολουθιῶν τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία διακηρύσσει καί ὑπενθυμίζει στά τέκνα της τή διδασκαλία αὐτή

69. Μπριαντσανινοφ, ἔ. ἀ., σελ. 143· βλ. καί Πρόλογο, γιά τή 19η Δεκεμβρίου

70. Ὁσίου Πέτρου Δαμασκηνοῦ, «Ἡ τρίτη θεωρία», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπιτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἔκδ. «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Γ', γ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 103.

προκειμένου νά ἐμφυτεύσει στήν καρδιά τους ἕναν ψυχοσωτήριο φόβο καί νά τούς προετοιμάσει γιά μία ἀσφαλῆ μετάβαση ἀπό τήν προσωρινή στήν αἰώνια ζωή».⁷¹

Ἕνα χαρακτηριστικό γιά τίς ἀναφορές του στά τελώνια τροπάριο στά Ὁρθόδοξα *Μηναῖα*, τούς δώδεκα τόμους καθημερινῶν ἀκολουθιῶν πού ἀναφέρονται στούς ἁγίους, εἶναι τό τροπάριο ἀπό τόν ὄρθρο τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου⁷² βρίσκεται στόν Κανόνα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, πού ἔχει γράψει ὁ «Ἰωάννης» – προφανῶς ὁ ἁγ. Ἰωάννης Δαμασκηνός:

Νοεράν σατραπείαν, καί τυραννικήν ἐναέριον φάλαγγα, παρελθεῖν ἀλύπως, ἐν καιρῷ τῆς ἐξόδου μου πάρεχε, ἵνα σοι τό Χαῖρε, χαρμονικῶς Δέσποινα κράζω· Χαῖρε πάντων ἐλπίς ἀκαταίσχυντε.⁷³

Δέν ἔχει, ὅμως, νόημα ἀπλῶς νά παραθέτουμε ὅλο καί περισσότερα κείμενα τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας τά ὁποῖα δείχνουν μέ πόση σαφήνεια ἐκφράζει ἡ Ἐκκλησία τή συγκεκριμένη διδασκαλία στή διάρκεια τῶν αἰώνων. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιερώνει εἴκοσι σελίδες ἀπό τόν τρίτο τόμο τῶν *Ἔργων* του στήν παράθεση τέτοιων κειμένων· ὡστόσο, γιά ὄσους δέ συμπαθοῦν αὐτή τή διδασκαλία θά εἶναι πάντοτε δυνατόν μέ κάποιον τρόπο νά τήν «μεθερμηνεύουν» ἢ νά τήν παρουσιάζουν σάν καρικατούρα. Παρόλα αὐτά, ἀκόμα καί ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτής ὑποχρεώνεται νά παραδεχθεῖ τήν ὑπαρξη τουλάχιστον μερικῶν Ὁρθόδοξων κειμένων τά ὁποῖα ὑποδηλώνουν τή δοκιμασία ἀπό τούς δαίμονες πού

71. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 149.

72. 27 Ἰανουαρίου.

73. *Μηναῖον Ἰανουαρίου*, Ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1991.

υφίσταται ή ψυχή μετά τό θάνατο, καί υπερασπίζει τήν άποψή του ότι τά τελώνια εΐναι «φανταστικά», δηλώνοντας ότι «τέτοιες όράσεις μπορούν νά άποφευχθούν έναν άγωνιζόμεστε σέ αϋτήν τή ζωή καί μετανοοϋμε γιά τίς άμαρτίες μας καί άποκοϋμε άρετές».⁷⁴ *Αϋτό άκριβώς όμως εΐναι τό νόημα τής διδασκαλίας περί τελωνίων τήν όποία άρνεΐται καί διακωμωδει!* Η διδασκαλία αϋτή μās παραχωρεΐται άκριβώς γιά νά κοπιάσουμε τώρα, νά άγωνιστοϋμε έναντίον τών έναέριων δαιμόνων σέ αϋτήν τή ζωή καί τότε ή μετά θάνατον συνάντησή μας μαζί τους θά άποτελεΐ γιά έμās νίκη καί όχι ήττα! Πόσο πολλούς άγωνιστές τής πνευματικής ζωής έχει έμπνεύσει ή διδασκαλία περί τελωνίων ώστε νά κάνουν άκριβώς αϋτό! Όμως ποιός από έμās μπορεί νά ύποστηρίξει ότι έχει ήδη νικήσει τή μάχη καί δέν έχει ανάγκη νά φοδάται τή δαιμονική μετά θάνατον δοκιμασία;

Ό γράφων θυμάται καθαρά τίς επίσημες λειτουργίες πού τελοϋνταν υπέρ αναπαύσεως τοϋ Άρχιεπισκόπου Ίωάννη Μαξίμοβιτς τό 1966, καί οί όποϊες κορυφώθηκαν τήν ήμέρα τής κηδείας του. Όλοι οί παρόντες ένιωθαν ότι παρευρίσκοταν στήν κηδεία ενός άγιου· ή λύπη τοϋ άποχωρισμοϋ υπερεκράστηκε από τήν χαρά τής άπόκτησης ενός νέου μεσάζοντα υπέρ αϋτών στους οϋρανούς. Καί όμως άρκετοί από τούς παρόντες ιεράρχες, καί ειδικά ό Έπίσκοπος Σάββας τοϋ Έντμοντον, ένέπνευσαν τήν όλόθερμη προσευχή τών παρευρισκομένων, κάνοντας μνεία των «φοδερών τελωνίων», τά όποια ήταν ύποχρεωμένος νά διέλθει άκόμα καί αϋτός ό άγιος άνθρωπος, αϋτό τό ζωντανό θαϋμα της Θεΐας Χάριτος στήν έποχή μας. Κανείς από τούς παρόντες δέ θεωρήσαμε ότι

74. *The Tlingit Herald*, 6:12, σελ. 24.

αὐτές καί μόνο οἱ προσευχές μας θά τόν ἔσωζαν ἀπό τίς «δοκιμασίες» των δαιμόνων, καί κανεῖς δέ σχημάτισε στό μυαλό του κάποια εἰκόνα ἀνταλλαγῆς «τελῶν» σέ κάποια «σπίτια» στόν οὐρανό· οἱ ἐκκλήσεις ὁμως αὐτές συνετέλεσαν στό νά διεγείρουν τήν ἐνθερμη εὐλάβεια τῶν πιστῶν, καί ἀναμφίβολα αὐτό τόν βοήθησε νά διέλθει τά τελῶνια. Ὁ ἴδιος ὁ βίος τοῦ ἁγίου αὐτοῦ ἀνθρώπου, γεμάτος ἀπό ἀγαθὰ ἔργα καί ἔλεημοσύνες, ἡ μεσολάβηση τῶν ἁγίων τούς ὁποίους τιμοῦσε κατά τή διάρκεια τοῦ ἐπίγειου βίου του, οἱ προσευχές τῶν πιστῶν πού ἀποτελοῦσαν στήν οὐσία ἓνα ἄλλο ἀποτέλεσμα τῆς ἀγάπης του πρὸς ἐκείνους, ἀναμφίβολα ὅλα αὐτά, κατά τρόπο πού ὁ Θεός γνωρίζει, καί πού δέν εἶναι ἀνάγκη νά διερευνήσουμε ἐμεῖς, τόν βοήθησαν νά ἀποκρούσει τίς ἐπιθέσεις τῶν σκοτεινῶν ἐναέριων πνευμάτων. Ὁ Ἐπίσκοπος Σάββας, σέ ταξίδι πού ἔκανε εἰδικά γιά νά παρευρεθεῖ στό μνημόσυνο πού τελέσθηκε τήν τεσσαρακοστή ἡμέρα ἀπό τήν ἀνάπαυση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη, εἶπε στους πιστούς: «⁷⁵ Ἦρθα γιά νά προσευχηθῶ μαζί σας γιά τήν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς τοῦ ἀρχιμανδρίτη Ἰωάννη αὐτήν τή σημαντική καί ἀποφασιστική τεσσαρακοστή ἡμέρα, κατά τήν ὁποία θά καθορισθεῖ ὁ τόπος πού θά κατοικήσει ἡ ψυχὴ του μέχρι τήν τελική καί φοβερή Κρίση τοῦ Θεοῦ».⁷⁵ Μέ τή δήλωση αὐτή ἐνέπνεε καί πάλι τούς πιστούς νά προσευχηθοῦν μνημονεύοντας ἄλλο ἓνα δόγμα τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Σπανίως ἀκοῦμε σήμερα παρόμοιες δηλώσεις ἀπό Ὁρθόδοξους Χριστιανούς, καί γι' αὐτό θά πρέπει ἀκόμα περισσότερο νά διαφυλάσσουμε ὡς

⁷⁵. *Blessed John, The Chronicle of the Veneration of Archbishop John Maximovitch, St. Herman of Alaska Brotherhood, 1979, σελ. 20.*

πολύτιμο θησαυρό τήν ἐπαφή πού ἀκόμα ἔχουμε μέ τέτοιους ἐκπροσώπους τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς παράδοσης.

Ἡ ἀντίθεση πρὸς τή διδασκαλία περὶ τελωνίων ἀναγνωρίζεται ἐδῶ καί πολὺν καιρὸ ἀπὸ τοὺς Ρώσους Ὁρθόδοξους Ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς ὡς ἓνα δεῖγμα ἐκκλησιαστικοῦ «ἐκσυγχρονισμοῦ». Γιά τὸ λόγο αὐτό, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιέρωσε ἓνα μεγάλο τμῆμα τοῦ τρίτου τόμου των *Ἔργων* του, στὸν ὁποῖο πραγματεύεται τὸ θέμα τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, στήν ὑπεράσπιση αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία ἤδη δεχόταν ἐπιθέσεις στή Ρωσία κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα· καί παρεμπιπτόντως, ἀντίθετα πρὸς τήν ἀβάσιμη ἄποψη τοῦ ἐπικριτῆ ὅτι ἡ ἴδια ἡ θεωρία περὶ τελωνίων εἶναι ἀποδεκτὴ μόνον ἀπὸ ὅσους τελοῦν ὑπὸ «Δυτικῆ ἐπιρροή», ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ καί Προτεσταντικὴ Δύση δέ διαθέτει καμιὰ ἀπολύτως ἀντίληψη περὶ τῶν τελωνίων, τὰ ὁποῖα ἀπαντῶνται μόνον στήν Ὁρθόδοξη ἀσκητικὴ διδασκαλία, καί ἡ ἐναντίον τους ἐπίθεση στή σημερινὴ Ἐκκλησία ξεκινᾷ ἀκριβῶς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἔντονα «δυτικὴ» νοοτροπία καί ἐλάχιστο σεβασμὸ γιὰ τήν παραδοσιακὴ Ὁρθόδοξη εὐλάβεια, ὅπως συμβαίνει στὰ σεμινάρια πού ἔχουν τὸ πνεῦμα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ.

Σχετικὰ πρόσφατα, ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Μιχαήλ Πομαζάνσκυ, ἴσως ὁ σπουδαιότερος ἐν ζωῇ θεολόγος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἔγραψε ἓνα ἄρθρο στό ὁποῖο ὑπεραμύνεται τῆς θεωρίας περὶ τελωνίων, ἐν μέρει ὡς ἀπάντηση στὸν παρόντα ἐπικριτῆ.⁷⁶ Στὸ ἄρθρο αὐτὸ ἐφιστᾷ τήν προσοχή στό

76. *Ὁρθόδοξη Ρωσία*, 1979, τεῦχος Νο 7· βλ. ἀγγλικὴ μετάφραση στό Nicodemos, Καλοκαίρι 1979.

ὅτι στή σύγχρονη μή Ὁρθόδοξη κοινωνία μας ὑπάρχουν συχνά «ζητήματα τῆς Πίστης μας» τά ὁποῖα ἐγείρονται καί ἀντιμετωπίζονται ὑπό μία ἀνορθόδοξη ἀντίληψη ἀπό ἄτομα ἄλλων δογμάτων, καί μερικές φορές ἀπό Ὁρθόδοξους Χριστιανούς οἱ ὁποῖοι δέν πορεύονται ἔχοντας μία σταθερή Ὁρθόδοξη βάση... Τά τελευταῖα χρόνια ἔχει γίνει ἰδιαιτέρως ἀντιληπτή ἡ ἐκδήλωση μίας ἐπικριτικῆς τάσης ἀπέναντι σέ μία ὁλόκληρη σειρά ἀπόψεων τῆς Ἐκκλησίας μας· αὐτές οἱ ἀπόψεις κατηγοροῦνται ὅτι εἶναι «πρωτόγονες», ἀποτελεσμα μίας «ἀφελούς» κοσμοθεωρίας ἢ εὐλάβειας, καί χαρακτηρίζονται μέ λέξεις ὅπως «μυθεύματα», «μαγεῖες» καί ἄλλα παρόμοια. Εἶναι καθῆκον μας νά ἀνταπαντήσουμε σέ αὐτές τίς ἀπόψεις.

Ἐπίσης ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἐγκλειστος δίνει ἴσως τήν πιό σοβαρή καί προσγειωμένη ἀπάντηση σέ αὐτούς πού εἶναι ἀπρόθυμοι νά ἀποδεχθοῦν τήν Ὁρθόδοξη ἀσκητική διδασκαλία: «Ἀνεξάρτητα ἀπό τό πόσο παράλογη μπορεῖ νά μοιάζει ἡ ἰδέα περί τελώνιων στούς «σοφούς» μας, εἶναι μία δοκιμασία πού ἀναπόφευκτα κι ἐκεῖνοι θά ὑποστοῦν».⁷⁷

Τά τελώνια δέν ἀποτελοῦν «ἠθικό μύθευμα» ἐπινοημένο γιά «ἀφελεῖς», ὅπως πιστεύει ὁ ἐπικριτής μας⁷⁸, δέν εἶναι οὔτε «φανταστικά», οὔτε «τρελά παραμύθια» οὔτε «μυθεύματα» ὅπως δηλώνει, ἀλλά ἀληθινή μαρτυρία τήν ὁποῖα μᾶς μεταβίβασε ἡ Ὁρθόδοξη ἀσκητική παράδοση ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων, σχετικά μέ τήν πορεία τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο.

77. Βλ. Ἡ Ψυχή Μετά τό Θάνατο, Κεφ 6, σελ. 144

78. *The Tlingit Herald*, 5:6, σελ. 26.

Συμπέρασμα

Ἡ προσπάθεια διαφύλαξης τῆς πανάρχαιης παράδοσης τῆς Ὁρθόδοξης εὐλάβειας στό σύγχρονο κόσμο ἔχει καταλήξει σέ μία ἐξαιρετικά ἄνιση μάχη. Τό Ὁρθόδοξο ποιμνιο, στό μεγαλύτερο μέρος του, ἔχει υἱοθετήσει τόσο κοσμικές ἀντιλήψεις, ὥστε ὁ Ὁρθόδοξος ἱερέας πού ἐπιθυμεῖ νά μεταβιβάσει καί νά διδάξει αὐτήν τήν παράδοση ἀντιμετωπίζει τόν πειρασμό νά ἀπελπιστεῖ ὅσον ἀφορᾷ τήν ἴδια τή δυνατότητα νά φέρει εἰς πέρας ἕνα τέτοιο ἔργο. Οἱ περισσότεροι ἱερεῖς καί ἐπίσκοποι τελικά ἀκολουθοῦν τό ποιμνιο τους καί «προσαρμόζουν» τήν παράδοση στήν κοσμικότητα τοῦ ποιμνίου· ἔτσι, ἡ παράδοση σταδιακά ἐξασθενεῖ καί σβήνει...

Στήν ἐποχή μας, τά κηρύγματα, οἱ διαλέξεις, καί τά βιβλία τῶν κληρικῶν τῶν περισσότερων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν πού ἀναφέρονται στό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς δείχνουν ὅτι ἡ παραδοσιακή Ὁρθόδοξη διδασκαλία καί εὐσέβεια ἔχει διατηρηθεῖ στό ἐλάχιστο. Ἡ ἀπλή καί μόνον ἀναφορά στόν ἄλλο κόσμο, ἐκτός τοῦ ὅτι γίνεται μέ πολύ γενικούς καί ἀφηρημένους ὄρους, ἀποτελεῖ συνήθως θέμα γιά ἀνέκδοτα σχετικά μέ τόν «ἅγιο Πέτρο» καί τίς «μαργαριταρένιες πύλες» ὅπως αὐτά πού ἐκφέρει ὁ κοσμικός Ρωμαιοκαθολικός καί Προτεσταντικός κληρός. Γιά πολλούς σύγχρονους Ὁρθόδοξους Χριστιανούς ὁ ἄλλος κόσμος εἶναι πλέον κάτι μακρυνό καί ὀμιχλῶδες, μέ τό ὅποιο οἱ ἄνθρωποι δέν ἔχουν ζωντανή ἐπαφή καί περί τοῦ ὁποίου κανεῖς δέν εἶναι σέ θέση νά πεῖ κάτι πολύ συγκεκριμένο.

Ἡ μαρτυρική Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας, πιθανῶς λόγω τόσο τῶν δεινῶν τῆς ὅσο καὶ τοῦ ἐγγενοῦς συντηρητισμοῦ τῆς, ἔχει διατηρήσει τὴν παραδοσιακὴ Ὁρθόδοξη στάση στὸ συγκεκριμένο θέμα πολὺ πιὸ ἀκέραια ἀπ' ὅ,τι ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες στὴν ἐποχὴ μας. Στόν ἐλεύθερο κόσμο, ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία τῆς Διασπορᾶς εἶναι σχεδόν ἡ μόνη πού συνεχίζει νὰ δημοσιεύει κείμενα τῆς παραδοσιακῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας σχετικά μέ τὸ θέμα τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, συνεχίζοντας τὴν παράδοση τοῦ Προλόγου καὶ ἄλλων θεοσεβῶν ἀνθολογιῶν τῆς παλαιᾶς Ρωσίας, καὶ εἶναι τυχεροὶ ὅσοι Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ ἔχουν πρόσβαση στὰ κείμενα αὐτὰ καὶ μποροῦν νὰ τὰ ἀποδέχονται μέ ἀπλότητα καὶ εὐσέβεια, ἀποφεύγοντας τὸ πνεῦμα «κριτικῆς» τὸ ὁποῖο ἀπομακρύνει τόσο πολλοὺς ἀνθρώπους, ἰδιαίτερα τούς προσήλυτους, ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ παράδοση καὶ αἴσθηση τῆς Ὁρθοδοξίας.

Σχεδόν δέ χρειάζεται νὰ ποῦμε τὸ πόσο πολὺ «ὀπισθοδρομικούς» θεωρεῖ ὁ κόσμος – ἀκόμα καὶ ὁ Ὁρθόδοξος – ὅσους δημοσιεύουν καὶ διαβάζουν τέτοιου εἴδους κείμενα. Ὁ κύριος στόχος αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἦταν νὰ καταστήσει αὐτὴν τὴν «ὀπισθοδρομικὴ» Ὁρθόδοξη γραμματεία κατανοητὴ καὶ προσιτὴ στοὺς σημερινούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς, πού μόνο νὰ ὠφεληθοῦν μποροῦν ἀπὸ τέτοια κείμενα τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀποφέρει τόσο μεγάλο πνευματικὸ ὄφελος στοὺς ἀνά τούς αἰῶνες Ὁρθόδοξους Χριστιανούς ἀναγνώστες τους.

Ὁ ἐπικριτὴς μας φιλοδοξεῖ νὰ πετύχει τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο: νὰ ἀποδείξει ὅτι αὐτὴ ἡ γραμματεία εἶναι ἀπολύτως ἀναληθής, νὰ τὴν ἀπορρίψει θεωρώντας τὰ περὶ τελωνίων ὡς «ἠθικά μυθεύματα» ἢ «τρελὰ παραμύθια» καὶ νὰ

ὑποβάλλει τὰ κείμενα τῶν θείων ἀκολουθιῶν καί τῶν Βίων Ἀγίων σέ μία ἐξονυχιστική «κριτική» ἡ ὁποία θά ἐξαλείψει κάθε τέτοιο στοιχεῖο πού ἐμπεριέχεται σέ αὐτά. Ἔνα τέτοιο παράδειγμα εἶναι ἡ περίτεχνη ἀπόπειρά του νά κηλιδώσει τό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου ἐπειδή περιέχει περιγραφές τῶν τελωνίων.⁷⁹

Ἀξίζει νά δώσουμε σέ αὐτό τό ἐγγεῖρημα τό ὄνομα πού τοῦ πρέπει: εἶναι τό ἔργο τοῦ ἴδιου δυτικοῦ ὀρθολογισμοῦ ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τόσο συχνά στό παρελθόν καί ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου τόσο πολλοί ἄνθρωποι ἔχουν ἀπολέσει τήν ἀληθινή κατανόηση καί αἴσθηση τοῦ Ὁρθόδοξου Χριστιανισμοῦ. Στή Ρωμαιο-καθολική καί Προτεσταντική Δύση, αὐτή ἡ ἐπίθεση ἔχει ἐπιτύχει πλήρως τό στόχο της, καί ἀπό ὅσους Βίους Ἀγίων ἔχουν ἀπομείνει ἔχουν πράγματι διαγραφεῖ τὰ ὑπερφυσικά στοιχεῖα καί θεωροῦνται συχνά ὡς «ἠθικά μυθεύματα». Ἐνῶ ὁ ἐπικριτής κατηγορεῖ γιά «σχολαστικισμό» ὅλους ὅσους διαφωνοῦν μέ τή διδασκαλία του, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ἴσως ὁ πιό «σχολαστικός» ἀπ' ὅλους: ἡ διδασκαλία του θεμελιώνεται ὄχι πάνω στά σαφῆ καί ἀπλά κείμενα πού μᾶς ἔχει μεταβιβάσει ἡ Ἐκκλησία ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀλλά σέ μία σειρά ἀπό δικά του «λογικά συμπεράσματα» τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν μία ριζική μεθερμηνευστική ἀναθεώρηση τοῦ προφανοῦς νοήματος τῶν βασικῶν Ὁρθόδοξων κειμένων.

Εἶναι ἀρκετά λυπηρό τό ὅτι ὁ τόνος καί ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιεῖ ὁ συγκεκριμένος ἐπικριτής ἔχουν μία ἔντονη

⁷⁹ *The Tlingit Herald*, 7:2, σελ. 14.

ὠμότητα, ὅτι δημιουργεῖ μία πολύ κακόβουλη γελοιογραφία τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας στήν ὁποία ἐπιτίθεται, καί ὅτι δείχνει μία τέτοια ἀσέβεια ἀπέναντι σέ πολλούς σεβαστούς διδασκάλους τῆς Ὁρθοδοξίας, τούς πιά ἄξιους ἀνάμεσα στούς ἐλάχιστους διδασκάλους πού ἔχουν διατηρήσει ζωντανή τήν Ὁρθόδοξη παράδοση τῆς εὐσέβειας μέχρι τήν ἐποχή μας. Διαβάστε τί δηλώνει, γιά παράδειγμα, γιά τήν ὁμιλία μέ τίτλο «Ἡ Μετά Θάνατον Ζωή» τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς,⁸⁰ ἑνός ἁγίου ἀνδρός καί σπουδαίου θεολόγου τῆς ἐποχῆς μας: Εἶναι ἕνα «τρελό παραμῦθι πού λέει ὅτι ἡ ψυχή ἀπέρχεται καί διώκεται καί βασανίζεται ἀπό δαίμονες... Σέ αὐτό τό παραμῦθι, εἶπαν στούς πιστούς ὅτι ὅταν κάποιος πεθαίνει, πρέπει γρήγορα νά ἀρχίσουν νά τελοῦνται ἀκολουθίες γιά τήν ἀνάπαυση τῆς ἀπελθούσης ψυχῆς, ὡσάν ἡ ψυχή νά χρειάζεται ἀπεγνωσμένα τίς προσευχές μας, καί ὁ θάνατος νά εἶναι κάτι τό πολύ τρομερό – προφανῶς, ὁ Θεός ἦταν ἀνίκανος νά παρακινηθεῖ ἀπό ὁμόνοιο του ὥστε νά ἐλεήσει ἢ νά βοηθήσει τήν ἀξιολύπητη ψυχή χωρίς νά χρειαστεῖ νά τοῦ τό ὑπενθυμίσουν ἢ νά τόν “ξυπνήσουν” οἱ κραυγές καί τά κλάματα τῶν θνητῶν. Αὐτό τό παραμῦθι περιεῖχε ἐπίσης μία ἐμφανῶς βλάσφημη περιγραφή τῆς ἀνάπαυσης τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου».⁸¹ Ἄν καί τό ὄνομα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη δέ θίγεται ἐδῶ, ὡστόσο ἀπό τήν περιγραφή γίνεται σαφῶς φανερό σέ ποιά ὁμιλία ἀναφέρεται ὁ ἐπι-κριτής· ἀλλά μία τέτοια γλώσσα φανερόναι μία ἀφόρητη ἀσέβεια ἀνεξάρτητα ἀπό τό σέ ποιά συγκεκριμένη μορφή τῆς Ὁρθοδοξίας ἐπιτίθεται!

80. βλ. Ἡ Ψυχή μετά τόν Θάνατο, κεφ. 10.

81. *The Tlingit Herald*, 6:2, σελ. 22.

“Όμως τό ἀληθινά τραγικό εἶναι ὅτι ὁ ἐπικριτής προσπαθεῖ παντοιοτρόπως νά στερήσει ἀπό τούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς τό ἴδιο ἐκεῖνο στοιχεῖο τό ὁποῖο, ἀκόμα καί χωρίς αὐτόν, ἤδη ἔχει ἀρχίσει νά ἐκλείπει ἀνάμεσά μας: τήν παραδοσιακή Ὁρθόδοξη εὐσέβεια ἀπέναντι στόν ἄλλο κόσμος αὐτή ἢ εὐσέβεια ἀποκαλύπτεται ὄχι μόνο στό εἶδος των σχετικῶν κειμένων τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας τά ὁποῖα μελετοῦμε, καί τά ὁποῖα ὁ ἐπικριτής ἀγωνίζεται νά κηλιδώσει, ἀλλά ἀκόμα περισσότερο στή στάση μας ἀπέναντι στούς νεκρούς καί τίς ἐνέργειές μας ὑπέρ αὐτῶν. Εἶναι φανερό ἀπό τήν παραπάνω δήλωση ὅτι ὁ ἐπικριτής, ἀντίθετα μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἰωάννη, θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἄνευ σημασίας τό νά προσευχόμαστε γιά τούς κεκοιμημένους ἀμέσως μετά τό θάνατό τους, καί μάλιστα νομίζει ὅτι ἡ ψυχή δέ χρειάζεται καί δέν μπορεῖ νά ὠφεληθεῖ ἀπό τίς «κρυαγές καί τά κλάματα» μας. Πράγματι, ὁ ἐπικριτής δηλώνει συγκεκριμένα ὅτι «τά αἰτήματά μας γιά τούς κεκοιμημένους εἶναι αἰτήματα γιά δωρεές τίς ὁποῖες ἔτσι κι ἄλλιῶς θά λάβουν»⁸² καί ὅτι δέν ἐπηρεάζουν τήν πορεία τους πρὸς τήν αἰωνιότητα, χωρίς νά ἀντιλαμβάνεται ὅτι μέ αὐτήν τή διδασκαλία του ὄχι μόνο ἀντιφάσκει πρὸς τούς ἁγίους Πατέρες ἀλλά ἀφαιρεῖ ἐπίσης τό κύριο κίνητρο τό ὁποῖο ὠθεῖ τούς ἀνθρώπους ἀκόμα καί νά προσεύχονται γιά τούς νεκρούς.

Πόσο ἄκαρδο γιά τούς νεκρούς! Πόσο σκληρό γιά τούς ζωντανούς! Τί ἄνορθόδοξη διδασκαλία! Σίγουρα αὐτοὶ πού προσεύχονται γιά τούς νεκρούς οὔτε στό ἐλάχιστο δέν ἀντι-

82. Στό ἴδιο βλ. ἀν. 7:3, σελ. 27.

λαμβάνονται τίς προσευχές τους ὡς «μαγικές ἐπωδούς»⁸³ ἢ ὡς «δωροδοκίες ἢ μαγικά μέσα μέ σκοπό νά ἔξαναγκάσουν τό Θεό νά δείξει ἔλεος»,⁸⁴ ὅπως ὁ ἐπικριτής τόσο ὠμά δηλώνει, ἀλλά προσεύχονται μέ δυνατή πίστη, ὅπως ἀκριβῶς ὅταν προσεύχονται γιά ὀτιδήποτε ἄλλο, γιά νά τούς παραχωρήσει ὁ Θεός στό ἔλεός Του αὐτά πού τοῦ ζητοῦν. Ἡ «συνεργία» τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ καί τῶν προσευχῶν μας δέν μπορεῖ νά γίνει κατανοητή μέ τή στενή, πράγματι χειρότερη ἀπό «σχολαστική», λογική τοῦ ἐπικριτῆ μας.

Ἄσοι ἔξακολουθοῦν νά ζοῦν σύμφωνα μέ τά ὅσα διδάσκουν οἱ παραδοσιακές Ὁρθόδοξες πηγές ἀποτελοῦν μία φθίνουσα μειονότητα σήμερα. Αὐτό πού χρειάζεται εἶναι περισσότερη *δοθήθεια* στήν κατανόηση αὐτῆς τῆς παραδοσιακῆς εὐσέβειας, ὅχι ὁ ὑποβιδασμός καί ἡ διακωμώδησή της οὔτε ἡ ἀσέβεια πρὸς ὅσους τή διδάσκουν.

Ἡ ἀντί-ὀρθόδοξη διδασκαλία αὐτοῦ τοῦ ἐπικριτῆ περὶ τῆς μετά θάνατον ζωῆς εἶναι ἀκόμα περισσότερο ἐπικίνδυνη ἐπειδή διεγείρει ἓνα πολύ ἀνεπαίσθητο πάθος τῆς σύγχρονης ἀνθρωπότητας. Ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ τῆς μετά θάνατον ζωῆς εἶναι ἀρκετά αὐστηρή καί ἀπαιτεῖ μία πολύ σοβαρή ἀνταπόκριση ἐκ μέρους μας, μία ἔμπλη φόδου Θεοῦ ἀνταπόκριση. Ἀλλά ἡ σύγχρονη ἀνθρωπότητα εἶναι «παραχαϊδεμένη» καί ἐγωκεντρική καί προτιμᾷ νά μὴν ἀκούει γιά τέτοιες σκληρές πραγματικότητες ὅπως ἡ Κρίση καί ἡ εὐθύνη γιά τίς ἁμαρτίες μας. Μποροῦμε νά αἰσθανόμαστε πολύ περισσότερο «ἄνετα» μέ μία ὑψηλή διδασκαλία δῆθεν ἡσυχασμοῦ, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ Θεός δέν εἶναι «στήν πραγματικότητα» τόσο σκληρός ὅσο Τόν περιγράφει ἡ

83. Στό ἴδιο βλ. ἀν. 7:3, σελ. 23.

84. Στό ἴδιο βλ. ἀν. 7:3, σελ. 26

Ἐορθόδοξη ἀσκητική παράδοση, ὅτι «στὴν πραγματικότητα» δὲ χρειάζεται νὰ φοβόμαστε τὸ θάνατο καὶ τὴν Κρίση πού τὸν ἀκολουθεῖ, ὅτι ἐάν καλλιεργούμαστε μὲ ὑψηλές πνευματικές ἰδέες ὅπως αὐτές τῆς Φιλοκαλίας – ἀπορρίπτοντας ὡς «ἀλληγορίες» ὅλα τὰ χωρία σχετικά μὲ τὰ τελώνια – θὰ εἴμαστε «ἀσφαλεῖς» ὑπὸ τῆ σκέπη ἑνός «στοργικοῦ Θεοῦ» ὁ ὁποῖος δὲ θὰ ἀπαιτεῖ νὰ λογοδοτήσουμε γιὰ ὅλες τίς ἀμαρτίες μας, ἀκόμα καὶ ὅσες ἔχουμε λησμονήσει ἢ δὲν ἀναγνωρίζουμε... Ἡ κατάληξη αὐτῶν τῶν ὑψηλῶν στοχασμῶν εἶναι μία κατάσταση ὅχι πολὺ διαφορετική ἀπὸ αὐτὴν τῶν «χαρισματικῶν» καὶ ἄλλων πού αἰσθάνονται ὅτι ἔχουν ἤδη ἐξασφαλίσει τὴ σωτηρία τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἢ ἐκείνων πού ἀσπάζονται τὴν ἀποκρυφιστική διδασκαλία σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τίποτε φοβερό δὲν ὑπάρχει στό θάνατο.

Ἡ ἀληθινή Ἐορθόδοξη διδασκαλία περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, ἀντιθέτως, πληρεῖ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἐμπνέει ὥστε νὰ ἀγωνισθεῖ γιὰ τὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ἐναντίον ὅλων τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν πού ἐμποδίζουν τὴν πορεία του. Ὅλοι οἱ Ἐορθόδοξοι Χριστιανοὶ καλοῦνται σὲ αὐτὸν τὸν ἀγώνα, καὶ εἶναι ἀπάνθρωπη ἀδικία εἰς βάρος τους νὰ ἀμβλύνουμε τὴν Ἐορθόδοξη διδασκαλία ἔτσι ὥστε νὰ αἰσθάνονται πιο «ἀνετα». Καλὸ θὰ ἦταν νὰ διαβάξει κάποιος ἐκεῖνα τὰ Ἐορθόδοξα κείμενα πού ἀνταποκρίνονται περισσότερο στό σημερινὸ πνευματικὸ του ἐπίπεδο· θὰ ἦταν ἀνεπίτρεπτο ὅμως, νὰ τοῦ πεῖ κάποιος ὅτι μπορεῖ νὰ ἀπορρίπτει ὡς «μυθεύματα» τὰ κείμενα μὲ τὰ ὁποῖα αἰσθάνεται «ἀβόλα». Οἱ συνήθειες καὶ οἱ ἀπόψεις τῶν ἀνθρώπων μπορεῖ νὰ ἀλλάζουν, ὅμως ἡ Ἐορθόδοξη παράδοση παραμένει πάντοτε ἡ ἴδια, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πόσο λίγοι ἄνθρωποι τὴν ἀκολουθοῦν. Εἶθε νὰ εἴμαστε πάντοτε τὰ πιστὰ τῆς τέκνα!

Παράρτημα στί δεύτερη ἔκδοσι

7 Δεκ., 1980

(Ἐορτή τοῦ) ἁγ. Ἀμβρόσιου Μεδιολάνων

Ἡ εὐλογία τοῦ Κυρίου νά εἶναι μαζί σας!

Σᾶς εὐχαριστῶ γιά τήν «ἀνοικτὴ ἐπιστολή» σας τῆς 3ης Νοεμβρίου καί τήν προσωπική ἐπιστολή σας τῆς 4ης Νοεμβρίου. Σᾶς βεβαιῶ ὅτι καμιὰ ἀπό τίς δύο δέν ἀπετέλεσε αἰτία δυσαρέσκειας ἐκ μέρους μου ἀλλά μόνον ἀφορμὴ γιά μία φιλικὴ συζήτηση σχετικὰ μέ τή διδασκαλία – τουλάχιστον ἑνός τμήματος αὐτῆς – καί τή σπουδαιότητα δύο μεγάλων ἱεραρχῶν καί θεολόγων τῆς Ρωσίας τοῦ 19ου αἰῶνα: τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ἐγκλείστου καί τοῦ Ἰγνατίου Μπριαντιανίνοφ.

Μέ τό σχόλιό μου στή σελίδα 3¹ τοῦ *Ἡ Ψυχὴ μετὰ τό Θάνατο* ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἦταν ἴσως ὁ «μόνος ἀντάξιος» τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ὅσον ἀφορᾷ τήν ὑπεράσπιση τῆς Ὁρθοδοξίας κατὰ τῶν σύγχρονων ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων δέν ἤθελα κατὰ κανέναν τρόπο νά ὑπονοήσω ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἦταν κατώτερος ὡς θεολόγος ἢ διδάσκαλος· εἶχα ἀπλῶς ἐπικεντρῶσει τήν προσοχή μου στόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο στό σημεῖο ἐκεῖνο, μέ ἀποτέλεσμα ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης νά μοιάζει «λιγότερο σημαντικός» ἐντός τοῦ πλαισίου ἐκείνου, κάτι πού φυσικά δέν ἰσχύει στήν πραγ-

1. Σελίδα 12 στήν ἑλληνική ἔκδοσι.

ματικότητα. Δηλώνοντας, στό ἴδιο σημείο, ὅτι τό ἔργο τῆς υπεράσπισης τῆς Ὁρθοδοξίας ἐκ μέρους τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη ἦταν λιγότερο «ἐμπεριστατωμένο» σέ σύγκριση μέ τό ἔργο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, δέν ὑπονοοῦσα, ἐπίσης, ὁποιαδήποτε κατωτερότητα τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, ἀλλά ἀπλῶς ἐξέφρασα τήν ἀποψή μου γιά τό θέμα: ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος γενικά ἔδωσε μεγαλύτερη προσοχή στίς Δυτικές ἀπόψεις καί τή λεπτομερή ἀντίκρουσή τους, ἐνῶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἐπικεντρώθηκε σχεδόν ἀποκλειστικά στήν παρουσίαση τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης καί μόνον παρεμπιπτόντως ἀσχολήθηκε μέ τίς ἐσφαλμένες δυτικές ἀντιλήψεις. Εἶχα ὑπόψη, γιά παράδειγμα, τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ἐκτενή υπεράσπιση καί ἐρμηνεία τῶν τελωνίων, τήν ὁποία παραθέτω στό Ἔκτο Κεφάλαιο τοῦ *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο*, καί τή λακωνική δήλωση τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη – τή μόνη πού γνωρίζω μέ τήν ὁποία ἐπέκρινε τό Δυτικό σκεπτικισμό ὅσον ἀφορᾷ τή συγκεκριμένη διδασκαλία – ὅτι «ἀνεξάρτητα μέ τό πόσο παράλογη μπορεῖ νά φαίνεται ἡ θεωρία περί τελωνίων στούς σοφούς μας, δέ θά τά γλιτώσουν».² Μιλώντας γιά τό περισσότερο «ἐμπεριστατωμένο» ἔργο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, ἤθελα ἀπλῶς νά πῶ ὅτι ἐκεῖνος ἐνδιαφερόταν περισσότερο ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη νά ἀντικρούσει τίς δυτικές ἀπόψεις ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ἐνῶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης φαινόταν περισσότερο διατεθειμένος νά τίς ἀπορρίψει χωρίς ἰδιαίτερη συζήτηση. Ὅμως ἴσως αὐτό δέν ἀληθεύει σέ ὅλες τίς περιπτώσεις.

2. Ὁ Ἐκατοστός Δέκατος Ὁγδοός Ψαλμός, σέ Ἐρμηνεία τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, Μόσχα 1891, ἀνατύπ. Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1976, σελ. 289.

Ἐπομένως, θεωρῶ ὅτι δέν ὑπάρχει πραγματική διαφωνία μεταξύ μας ὅσον ἀφορᾷ τό σχετικό μέγεθος αὐτῶν τῶν δύο ἱεραρχῶν. Ἀναγνωρίζω σαφῶς τό μεγαλεῖο τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη ὡς θεολόγου καί διδασκάλου, καί ὁ μόνος λόγος γιά τόν ὁποῖο ἔδωσα ἰδιαίτερη ἔμφαση στή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου στό *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο* εἶναι ὅτι ἐκεῖνος καί ὄχι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἀναφέρθηκε τόσο διεξοδικά στίς λανθασμένες δυτικές ἀντιλήψεις σχετικά μέ τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Ὑποδέχομαι μέ μεγάλη χαρά τήν ἔρευνά σας γιά τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη, τόν ὁποῖο σέβομαι καί θαυμάζω ἰδιαίτερος, καί ὁ ὁποῖος δυστυχῶς δέν τυγχάνει τῆς πρέπουσας ἐκτίμησής στήν ἐποχή μας ἐξαιτίας τῆς τάσης κάποιων ἀνθρώπων νά τόν θεωροῦν μᾶλλον ἀφελῶς ὡς «σχολαστικό» μόνον καί μόνον ἐπειδή μετέφρασε κάποια Δυτικά βιβλία ἢ ἴσως χρησιμοποίησε μερικές Δυτικές θεολογικές ἐκφράσεις.

Ὅσον ἀφορᾷ τό συγκεκριμένο σημεῖο διαφωνίας τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη μέ τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου: Ὁρθῶς ἐκφράσατε στήν προσωπική ἐπιστολή πού μοῦ ἀπευθύνετε τήν ὑπόθεση ὅτι ὅταν ἀναφέρθηκα σέ αὐτήν τή διαφωνία στή σελίδα 36³ τοῦ *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο* δέν εἶχα διαβάσει τήν ἐργασία *Ψυχή καί Ἄγγελος* τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, στήν ὁποία ἐπικρίνει τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, καθώς καί ὅτι τά σχόλια πού διετύπωσα στό σημεῖο ἐκεῖνο πράγματι βασίζονταν ἀποκλειστικά στή σύντομη ἀναφορά τοῦ Πατέρα Φλωρόφσκυ στήν ἐργασία αὐτή. Ἀφοῦ κατόπιν ἀπέκτησα καί μελέτησα τήν ἐργασία

3. Σελίδα 57 στήν ἑλληνική έκδοση.

τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, διαπίστωσα ὅτι ἐκεῖνα τὰ σχόλιά μου δέν ἦταν ἀκριβῆ. Ἀναφέρετε ὀρθά, βεβαίως, ὅτι δέν ὑπῆρχε «φιλονικία» μεταξύ τους, ἀλλὰ μόνον διαφωνία ἐκ μέρους τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, τὴν ὁποία ἐξέφρασε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου. Τό σημεῖο διαφωνίας ἐπίσης δέ διατυπώθηκε μέ ἀκρίβεια – θά ἀναφερθῶ λεπτομερῶς σέ αὐτό παρακάτω. Τό κύριο ἐρώτημα πού θέτετε, ὡστόσο, εἶναι τὸ ἐάν ἢ ὄχι πράγματι αὐτὴ ἡ διαφωνία ἦταν «δευτερεύουσα», ὅπως προσωπικά ἔχω ὑποστηρίξει· σέ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα θά ἤθελα νά ἀναφερθῶ ἐν συντομίᾳ ἀμέσως παρακάτω.

Ἴσως νά πρόκειται ἀπλῶς καὶ μόνο γιὰ σημασιολογικὸ ἐρώτημα, τὸ ὁποῖο βασίζεται στὴ διαφορετικὴ ὀπτική γωνία ὑπὸ τὴν ὁποία ἐξετάζουμε τὴ διαφωνία ἀνάμεσα στοὺς δύο αὐτοὺς θεολόγους. Οἰοσδήποτε ἀναγνώστης τοῦ *Ψυχὴ καὶ Ἄγγελος*, στίς διακόσιες – ἂν καὶ μικροῦ μεγέθους – σελίδες τοῦ ὁποίου ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἐπικρίνει τὴ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, βλέποντας πόσο ἔντονα καταφέρεται ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης κατὰ τῶν λανθασμένων, σύμφωνα μέ αὐτόν, ἀντιλήψεων τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, θά χαρακτηρίζε ἴσως τὴ διαφωνία τους «πρωτεύουσα». Ἐξετάζοντας, ὁμως, τὸ συνολικὸ πλαίσιο τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, ἐξακολουθῶ νά θεωρῶ αὐτὴ τὴ διαφωνία «δευτερεύουσα» γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

1. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, σέ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς του στό *Ψυχὴ καὶ Ἄγγελος*, καταλογίζει μόνον ἓνα καὶ μοναδικό σφάλμα – ἢ ὑποτιθέμενο σφάλμα – στὸν Ἐπίσκοπο Ἰγνατίο: τὴν ἰδέα ὅτι ἡ φύση τῆς ψυχῆς καὶ

τῶν ἀγγέλων εἶναι σωματική καί μόνον. Ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης γράφει: «Ἐάν ἡ νέα αὐτή διδασκαλία ὑποστήριζε μόνον ὅτι οἱ ἄγγελοι ἔχουν σώματα, δέ θά ὑπῆρχε ἀνάγκη διαφωνίας· ἀφοῦ σέ τέτοια περίπτωση ἡ κύρια, ἐπικρατοῦσα πλευρά στούς ἀγγέλους θά ἦταν καί πάλι τό λογικά ἐλεύθερο πνεῦμα. Ἀπό τή στιγμή, ὅμως, πού ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἄγγελος εἶναι σῶμα, αὐτό σημαίνει ὅτι ἀρνεῖται στόν ἄγγελο τήν ὑπαρξη ἔλλογης ἐλευθερίας καί συνείδησης, ἀφοῦ ἕνα σῶμα δέν μπορεῖ νά διαθέτει αὐτά τά χαρακτηριστικά».⁴ Ἐάν ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος εἶχε ὄντως ἐκφράσει μία τέτοια ἄποψη, μέ ὅλη τήν ἔμφαση καί τίς συνέπειες πού ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης τῆς ἀποδίδει, θά εἶχε διαπράξει ἀσφαλῶς ἕνα σοβαρό σφάλμα. Ἀλλά ἀκόμα καί σέ αὐτήν τήν περίπτωση, ἡ συγκεκριμένη ἄποψη δέ θά εἶχε ἐπηρεάσει ἄμεσα τήν ὑπόλοιπη διδασκαλία του περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς: ἄγγελοι καί ψυχές θά ἐνεργοῦσαν καί πάλι μέ τόν ἴδιο τρόπο καί στούς ἴδιους «τόπους» εἴτε εἶναι σώματα εἴτε ἔχουν σώματα – ἡ ἀκόμα προσλαμβάνουν σώματα, ἄποψη πρὸς τήν ὁποία κλίνει περισσότερο ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Ἐπομένως, ἡ ἀρνητική κριτική τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη διόλου δέ θίγει τό ὅλο σύστημα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, ἀλλά μόνον μία πλευρά του. Ἀλλά ἀκόμα καί στό θέμα αὐτό, τά σημεῖα συμφωνίας τους ὑπερισχύουν τῶν σημείων διαφωνίας: καί οἱ δύο συμφωνοῦν ὅτι οἱ ἄγγελοι μποροῦν νά παρουσιάζονται μέ κάποιο εἶδος σωματικῆς μορφῆς εἴτε σέ αὐτόν εἴτε στόν ἄλλο κόσμο, καί συνεπῶς τά σχετικά περιστα-

4. *Ψυχή καί Ἄγγελος*, 6' ἐκδ., Μόσχα 1902, σελ. 103.

τικά πού ἀναφέρονται στούς Βίους Ἀγίων καί σέ ἄλλες Ὁρθόδοξες πηγές πρέπει νά θεωροῦνται ἀληθινά καί ὄχι «μεταφορές» ἢ «φαντασίες», ὅπως πιστεύουν οἱ δυτικοί ἐπικριτές. Ἔτσι, στό συνολικό πλαίσιο τῆς διδασκαλίας τόσο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ὅσο καί τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, δέν μπορῶ παρά νά θεωρήσω αὐτή τή διαφωνία «δευτερεύουσα».

2. Ἀμφιβάλλω σοβαρά ἐάν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου πράγματι ταυτίζεται μέ αὐτήν πού τοῦ ἀποδίδει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης· σίγουρα, ἐν πάσῃ περιπτώσει, δέν τῆς ἔδωσε τήν ἔμφαση πού θά ἐπιθυμοῦσε νά τῆς δώσει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἢ δέν ἐξήγαγε τά συμπεράσματα ἐκεῖνα στά ὁποῖα ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης κυρίως ἀντιτάχθηκε. Ἔτσι, στό ἀνωτέρω χωρίο ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη, ὅπου δηλώνει ὅτι «ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἄγγελος εἶναι σῶμα, ἀναίρεϊ ἀναγκαστικά τήν ὑπαρξη ἔλλογης ἐλευθερίας καί συνείδησης» – εἶναι φανερό ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἀπλῶς καί μόνον ἐξάγει τό λογικό συμπέρασμα ἀπό αὐτό πού νομίζει ὅτι πιστεύει ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὅμως πουθενά δέν μπορεῖ νά ἐντοπίσει κάποιο χωρίο ἀπό τόν ἴδιο τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο στό ὁποῖο νά ἀναφέρει ὅτι πράγματι πιστεύει ὅτι οἱ ἄγγελοι στεροῦνται ἔλλογης ἐλευθερίας καί συνείδησης· ἀσφαλῶς ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δέν πίστευε κάτι τέτοιο. Μελετώντας προσωπικά τό «Λόγο περί Θανάτου» τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου δέν ἐντόπισα καμιά τέτοια ἄποψη. Δέν ἔχω μελετήσει τό «Συμπλήρωμα» πού συνέγραψε γιά τό ἔργο αὐτό, ἀλλά εἶμαι βέβαιος ὅτι καί ἐκεῖ θά ἀπουσιάζει ἡ ὅλη ἔντονη ἔκφραση καί τά συμπεράσματα τῆς διδασκαλίας γιά τά ὁποῖα τόν κατηγορεῖ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Χωρίς νά

ἐπιθυμῶ νά εἰσέλθω στίς πλήρεις λεπτομέρειες τῆς μεταξύ τους διαφωνίας – κάτι πού θά συνιστοῦσε ἀπό μόνο του μία εὐρύτερη μελέτη καί δέ θά εἶχε, νομίζω, κάποια ἰδιαίτερη ἀξία γιά τήν Ὁρθόδοξη θεολογία ἢ τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς – ὑποπτεύομαι ὅτι τό σφάλμα ἀπό τήν πλευρά τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου δέν εἶναι ὅτι ἐκφράζει τή συγκεκριμένη διδασκαλία τήν ὁποία ἐπικρίνει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, ἀλλά ἴσως ὅτι ὑπερτονίζει τή σωματική πλευρά της ἀγγελικῆς φύσης καί δραστηριότητας – ἀρκετά εὐκολο νά τό κάνει θέλοντας νά ἀντικρούσει τήν ὑπερβολική ἔμφαση πού ἀποδίδουν οἱ δυτικοί διδάσκαλοι στήν «πνευματική» πλευρά – τόσο πού μπορεῖ νά φαίνεται σέ μερικά σημεῖα ὅτι δηλώνει πώς οἱ ἄγγελοι καί οἱ ψυχές εἶναι σώματα καί ὄχι ὅτι (ὅπως προσωπικά νομίζω ὅτι πράγματι ἐννοεῖ) ἄγγελοι καί ψυχές ἔχουν (αἰθέρια) σώματα ἢ ὅτι ἡ σωματική πλευρά ἀποτελεῖ μέρος τῆς φύσης τους. Ὅπως ἔχει δηλώσει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, δέ θά εἶχε ὑπάρξει καμιά διαφωνία μεταξύ τους, ἐάν πράγματι ἦταν τέτοια ἡ διδασκαλία του, ἀφοῦ τή θεωρεῖ⁵ ὡς μία ἐπιτρεπτή ἀποψη σέ αὐτό τό σύνθετο ζήτημα τό ὁποῖο δέν ἔχει καθορισθεῖ δογματικά ἀπό τήν Ἐκκλησία.

Ἐάν ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἔσφαλε ἔστω καί ἐλαφρά ὅσον ἀφορᾷ τήν ἔμφαση τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου στό συγκεκριμένο ζήτημα, αὐτός εἶναι ἕνας λόγος παραπάνω, κατά τή γνώμη μου, γιά νά θεωρηθεῖ ἡ διαφωνία τους «δευτερεύουσα».

3. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ρωτήθηκε κάποτε συγκεκρι-

5. Στό ἴδιο, σελ. 139.

μένα εἴχε ἐντοπίσει στή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου κάποιο ἄλλο σφάλμα, πέραν τῆς ὑποτιθέμενης διδασκαλίας του γιὰ τὴν «ὕλικότητα» τῆς ψυχῆς. Ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Ὁχι. Ὑπάρχει μόνον αὐτὸ τὸ σφάλμα στή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου – ἡ ἄποψη του σχετικά μὲ τὴ φύση τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἀγγέλων, ὅτι εἶναι ὑλική... Δέν ἔχω παρατηρήσει τίποτε τὸ ἀνορθόδοξο σέ ὅλα αὐτὰ πού ἔχω διαβάσει στὰ βιβλία του. Αὐτὰ πού ἔχω διαβάσει εἶναι σωστά».⁶ Ἐπομένως, στό πλαίσιο τῆς συνολικῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας τῶν Ἐπισκόπων Θεοφάνη καὶ Ἰγνατίου, ἡ διαφωνία τους εἶναι πραγματικά «δευτερεύουσα».

Θά ἐξετάσουμε, τώρα, ἓνα τελευταῖο σημεῖο σχετικά μὲ τὰ ἐναέρια τελώνια πού συναντᾷ ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο. Στὴν ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ σας παραθέτετε μία ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη στὴν ὁποία δηλώνει ὅτι ἡ μετὰ θάνατον ζωὴ «εἶναι ἀπαγορευμένο ἔδαφος γιὰ ἐμᾶς. Τὰ ὅσα συμβαίνουν ἐκεῖ δέν μποροῦν νὰ καθορισθοῦν μὲ ἀκρίβεια... ὅσο γιὰ τὸ τί ὑπάρχει ἐκεῖ – αὐτὸ θά τὸ δοῦμε ὅταν φθάσουμε». Ἀπὸ τὴν παραπάνω δήλωση, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης δέν ἀναφέρει συχνὰ τὰ τελώνια στὰ κείμενά του, συμπεραίνετε ὅτι «ἡ διδασκαλία αὐτῆ, μὲ ὅλους τούς συμβολισμούς της, ἦταν κυρίως περιφερειακὴ στή συλλογιστικὴ του» καὶ θεωρεῖτε ὅτι σφάλω τονίζοντας ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἦταν πιστὸς ὑποστηρικτῆς τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περὶ τελωνίων. Θά ἀπαντήσω σέ αὐτὴ σας τὴν ἄποψη παραθέτοντας μία σειρά ἐπιχειρημάτων :

6. Ἐπιστολὴ τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1893, ὅπως παρατίθεται στό *Ὁρθόδοξος Μοναχός*, Μονὴ Ποτσάεφ, τεύχος Νο 17, Σεπτέμβριος 1912.

1. Μπορώ επίσης νά ανακαλέσω στή μνήμη μου μόνον αὐτές τίς δύο ἄμεσες ἀναφορές στά κείμενα τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη σχετικά μέ τή διδασκαλία περί τελωνίων, οἱ ὁποῖες, ὠστόσο, ἀρκοῦν γιά νά δείξουν ὅτι πράγματι ἀσπαζόταν τή συγκεκριμένη διδασκαλία καί ὅτι ἦταν ἀρκετά ἐπικριτικός, ἀκόμα καί περιφρονητικός μέ ὅσους τήν ἀρνοῦνταν, ἀφοῦ ὅπως εἶχε δηλώσει: «Ἀνεξάρτητα μέ τό πόσο παράλογη μπορεῖ νά φαίνεται ἡ ἰδέα τῶν τελωνίων στούς σοφούς μας, δέ θά τά γλιτώσουν».

2. Τό ἀναμφισβήτητο δεδομένο ὅτι σέ μερικές ἐπιστολές του, ὅταν ἀναφέρεται ἀκροθιγῶς στό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς, δέν κάνει μνεῖα τῶν τελωνίων, δέ θεωρῶ ὅτι ἀποδεικνύει ὅτι τό συγκεκριμένο θέμα εἶναι «περιφερειακό» στή διδασκαλία του, ἀλλά μόνον ὅτι μιᾶ σέ κάθε περίπτωση ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τοῦ ἀκροατῆ του, καί ὅτι μερικοί ἄνθρωποι δέν ἔχουν ἀνάγκη ἢ εἶναι ἀνίκανοι νά ἀκούσουν γιά τά τελώνια. Ἔχω διαπιστώσει τό ἴδιο ἀπό τήν προσωπική μου ἐμπειρία ὡς ἱερέας: Γιά ὅσους εἶναι ἔτοιμοι νά τή δεχθοῦν, ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἕνα ἰσχυρό ἔναυσμα γιά νά μετανοήσουν καί νά ζήσουν τή ζωή τους μέ φόβο Θεοῦ· ὑπάρχουν ὅμως καί ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θά τρώμαζαν τόσο πολύ ἀπό αὐτήν τή διδασκαλία, πού οὔτε κἄν θά τοὺς τήν ἀνέφερα μέχρι πού νά ἦταν καλύτερα προετοιμασμένοι νά τή δεχθοῦν. Μερικές φορές ὁ ἱερέας συναντᾷ ἐτοιμοθάνατους τόσο ἐλάχιστα προετοιμασμένους γιά τόν ἄλλο κόσμο πού θά ἦταν ἄσκοπο νά τοὺς μιλήσει ἀκόμα καί γιά τήν κόλαση, πόσο μᾶλλον γιά τά τελώνια, φοβούμενος ὅτι θά τοὺς ἀφαιρέσει κι αὐτήν ἀκόμα τήν ἐλάχιστη ἐλπίδα καί ἀντίληψη πού ἴσως ἔχουν γιά τή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν·

αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει ὅτι ἡ κόλαση δέν ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς διδασκαλίας ἑνὸς τέτοιου ἱερέα, ἢ ὅτι δὲ θά προασπιζόταν ἀποφασιστικά τὴν πραγματικὴ τῆς ὑπόστασις, ἐάν δεχόταν σχετικὴ ἐπίθεσις. Εἰδικὰ στὴν «πεφωτισμένη» ἐποχὴ μας πολλοὶ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ εἶναι τόσο ἀνώριμοι πνευματικά, ἢ ἔχουν τόσο πλανηθεῖ ἀπὸ σύγχρονες ἰδέες, πού εἶναι ἀπλῶς ἀνίκανοι νὰ ἀποδεχθοῦν τὴν ἰδέα ὅτι θά συναντήσουν δαίμονες μετὰ θάνατον. Κάθε Ὁρθόδοξος ἱερέας στὸ ποιμαντικὸ του ἔργο μὲ τέτοιους ἀνθρώπους πρέπει, φυσικά, νὰ δείχνει συγκατάβασις στὴν ἀδυναμία τους καὶ νὰ τοὺς δίνει τὴν «εὐπεπητὴ τροφή» πού χρειάζονται μέχρι νὰ γίνουν περισσότερο ἔτοιμοι νὰ δεχθοῦν τὴ δύσπεπητὴ τροφή μερικῶν Ὁρθόδοξων ἀσκητικῶν κειμένων· ὅμως ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ τελωνίων, ἢ ὁποία μᾶς μεταβιβάστηκε ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες τοῦ Χριστιανισμοῦ, παραμένει πάντοτε ἡ ἴδια καὶ δέν ἐπιδέχεται ἀπόρριψη ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πόσοι ἀνθρώποι ἀδυνατοῦν νὰ τὴν κατανοήσουν.

3. Ἐπιπλέον μάλιστα, ἡ διδασκαλία περὶ τελωνίων ὄντως παρουσιάζεται σὲ ἄλλα ἔργα τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη – στίς μεταφράσεις του, ἐάν ὄχι στὰ πρωτότυπα ἔργα του. Πολλές σχετικὲς ἀναφορὲς ὑπάρχουν στὴν πεντάτομη μετάφρασή του τῆς *Φιλοκαλίας*, ἀρκετὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες ἔχω παραθέσει στὸ *Ἡ Ψυχὴ μετὰ τὸ Θάνατο*.⁷ Στὸν *Ἀόρατο Πόλεμο*⁸ ἐπίσης, ὑπάρχει μία παρουσίασις τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας γιὰ τὴν «ἐξέτασις ἀπὸ τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου» ἀπὸ τὴν ὁποία περνᾷ ἡ ψυχὴ κάθε ἀνθρώπου ὅταν ἀποχωρίζεται

7. Σελ. 124-25, 366-68, 372 στὴν ἐλληνικὴ ἔκδοσις.

8. *Ἀόρατος πόλεμος*, Μέρος II, κεφ. 9.

ἀπό τό σῶμα· ἡ λέξι «τελώνια» δέν ἐμφανίζεται ἐκεῖ, ὅμως τό κείμενο δηλώνει καθαρά ὅτι «ἡ πιό ἀποφασιστική μάχη μᾶς περιμένει τήν ὥρα τοῦ θανάτου,» καί εἶναι φανερό ὅτι προκειται γιά τήν ἴδια πραγματικότητα μέ αὐτήν πού ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἐνδιαφερόταν τόσο πολύ νά προασπίσει, καί τήν ὁποία σέ ἄλλα σημεία ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἀποκαλεῖ μέ τό ὄνομα «τελώνια».

4. Στό *Ψυχή καί Ἄγγελος* τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη δέν ὑπάρχει οὔτε μία ἐπικριτική λέξι γιά τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περί τελωνίων. Στό «Λόγο περί Θανάτου» ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δηλώνει κατηγορηματικά ὅτι «ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας»⁹ καί στή συνέχεια αἰτιολογεῖ πολύ λεπτομερῶς αὐτή τή δήλωση. Ἀλλά καί ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, στήν κριτική του γιά τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, δηλώνει ὅτι «στό παρόν ἄρθρο ἡ νέα διδασκαλία πού παρουσιάζεται στά προαναφερθέντα ἔργα¹⁰ ἐξετάζεται πολύ διεξοδικά, χωρίς νά ὑπάρχει ἐκεῖ οὔτε μία σκέψη ἡ ὁποία δέν ἐπικρίνεται ἐνῶ θά ἔπρεπε νά ἐπικριθεῖ».¹¹ Εἶναι ἀπολύτως ξεκάθαρο, λοιπόν, ὅτι ἀφοῦ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης δέ βρῆκε ἀπολύτως τίποτε ἄξιο μομφῆς στίς ιδέες τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περί τελωνίων, συμφωνεῖ πλήρως μαζί του στό ὅτι «ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας».

5. Στό ἴδιο τό *Ψυχή καί Ἄγγελος*, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἐκθέτει τίς συνθῆκες ὑπαρξης τῆς ψυχῆς μετά τήν ἀνα-

9. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. 3, ἔκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1886, σελ. 138.

10. «Λόγος περί θανάτου» καί τό «Συμπλήρωμα» αὐτοῦ.

11. *Ψυχή καί Ἄγγελος*, σελ. 4.

χώρησέ της ἀπὸ τὸ σῶμα μέ ὄρους ταυτόσημους μέ αὐτοὺς πού χρησιμοποιεῖ ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνατίος. Εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἀπαιτούμενες συνθήκες γιὰ τὴν πραγματοποίησι τῆς συνάντησι τῆς ψυχῆς μέ τοὺς δαίμονες στὰ τελώνια, ἔτσι αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα μολοντί δὲν ἀναφέρει ἄμεσα τὰ τελώνια, μπορεῖ νὰ ἐκκληφθεῖ ὡς ἔνδειξι τῆς ταύτισι ἀπόψεων μεταξύ Θεοφάνη καὶ Ἰγνατίου ὅσον ἀφορᾷ τὴ φύσι τῆς μετὰ θάνατον πραγματικότητι, καὶ ἡ μόνη διαφορὰ τους εἶναι τὸ ἓάν ἢ ὄχι ἡ φύσι των ἀγγέλων εἶναι μόνον ὑλική (κάτι πού, ὅπως δήλωσα παραπάνω, δὲν πιστεύω ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνατίος ἔχει ὄντως διδάξει). Παραθέτουμε ἀμέσως παρακάτω τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη:

«Ἡ ψυχὴ, μετὰ τὴν ἀναχώρησέ της ἀπὸ τὸ σῶμα, εἰσέρχεται στὸν κόσμον των πνευμάτων, ὅπου τόσο ἐκείνη ὅσο καὶ τὰ πνεύματα ἔχουν τίς ἴδιες μορφές δραστηριοτήτων οἱ ὁποῖες παρατηροῦνται στὴ γῆ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων: ἔχουν ὀπτικὴ ἐπικοινωνία μεταξύ τους, μιλοῦν, ἀνταλλάσσουν ἐπιχειρήματα, ταξιδεύουν, ἐνεργοῦν. Ἡ διαφορὰ τους ἔγκειται μόνο στὸ ὅτι ἐκεῖνος ὁ κόσμος εἶναι λεπτὰ ὑλικός καὶ αἰθέριος, καὶ ἐπομένως καθετὶ στὴν ψυχὴ καὶ τὰ πνεύματα εἶναι λεπτὰ ὑλικὸ καὶ αἰθέριο. Ποιὸ εἶναι τὸ ἄμεσο συμπέρασμα ἀπὸ τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα; Ὅτι στὸν κόσμον των πνευμάτων ἡ ἐξωτερικὴ μορφή ὑπαρξι καὶ ἀμοιβαίων σχέσεων εἶναι ἴδια μέ αὐτὴ των ἀνθρώπων στὴ γῆ. Τὸ δεδομένο ὅμως αὐτὸ δὲ μαρτυρεῖ τὴν ὑλικότητι τῆς φύσι τῶν ἀγγέλων, οὔτε δηλώνει ὅτι ἡ οὐσία τους εἶναι μόνον ὑλική».¹²

6. Δέ διαφωνεῖτε μαζί μου στὴν οὐσία τοῦ θέματος, ὅτι ὁ

12. Στὸ ἴδιο, σελ. 88-89.

Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, ὅπως καί ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, πράγματι ὑποστήριξε τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τελωνίων τό μόνο σημειο διαφωνίας μας ἀφορᾷ τήν ἔμφαση τήν ὁποία τῆς ἀπέδωσαν οἱ δύο διδάσκαλοι – περισσότερη ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, λιγότερη ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Νομίζω ὅτι ὑπάρχει μία πολύ ἀπλή ἐξήγηση γι' αὐτήν τή φαινομενική διαφορά: ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἦταν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔνιωσε ὅτι ἦταν ἀναγκαῖο νά γράψει μία ὀλόκληρη πραγματεία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ὅπου τό θέμα τῶν τελωνίων, ὡς σημαντικό τμήμα τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας, καταλαμβάνει κατ' ἀνάγκη μία περίοπτη θέση· ἀπό τήν ἄλλη, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, μήν ἔχοντας γράψει μία τέτοια πραγματεία, ἀναφέρεται σέ αὐτό τό θέμα μόνον ἀκροθιγῶς. Φαντάζομαι, χωρίς νά ἔχω μελετήσει ὅλα του τά ἔργα γιά νά τό ἐπαληθεύσω, ὅτι στά ἄλλα του ἔργα ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δέν ἀναφέρει τά τελώνια συχνότερα ἀπ' ὅ,τι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Ἡ μεταξύ τους, λοιπόν, διαφορά δέν ἔγκειται σέ αὐτό πού πίστευαν οὔτε ἀκόμα καί στό πόσο ἔντονα ἐξέφραζαν αὐτό πού πίστευαν, ἀλλά σέ αὐτό πού ἀνέφερα στήν ἀρχή τῆς παρούσας ἐπιστολῆς: ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἐνδιαφερόταν περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης νά ἀντικρούσει ἐκ τοῦ σύνεγγυς τίς ὀρθολογιστικές ἀπόψεις τῆς Δύσης, ἐνῶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης μεταδίδασε τήν Ὁρθόδοξη παράδοση χωρίς νά ἐνδιαφέρεται ιδιαίτερα νά ἀντιταχθεῖ σέ συγκεκριμένες ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις πού ἐπικρατοῦν στή Δύση σχετικά μέ αὐτήν τήν παράδοση.

Λαμβάνοντας ὑπόψη τά ἀνωτέρω, πιστεύω ὅτι εἶναι δικαιολογημένη ἡ δήλωσή μου στόν πρόλογό του *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο*, ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης «δίδαξε τήν

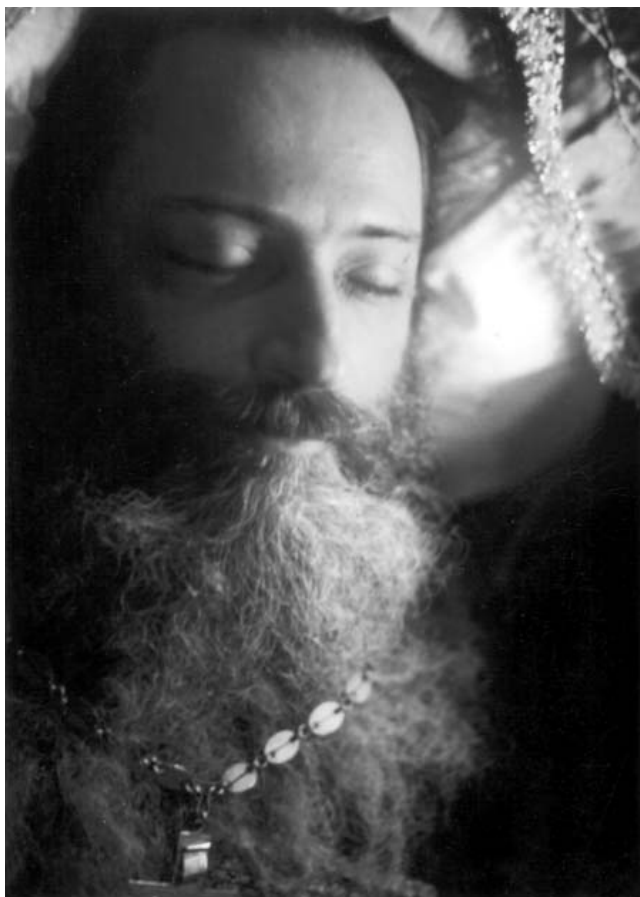
ἴδια διδασκαλία» μέ τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο: θεωρούμενη στό συνολικό πλαίσιο τῆς κοινῆς ἐκ μέρους τους ἀποδοχῆς τῆς ὅλης Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἡ διαφορά τους σέ ἓνα σημεῖο, αὐτό τῆς «ύλικότητας» τῆς φύσης τῆς ψυχῆς καί τῶν ἀγγέλων εἶναι πράγματι «δευτερεύουσα». Ἐξάλλου, πιστεύω ὅτι ἡ συγκεκριμένη διαφορά πηγάζει περισσότερο ἀπό τό ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ὑπερτόνισε τά περί «σωμάτων» τῶν ἀγγέλων μέ διάθεση δριμείας κριτικῆς πρὸς τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἀντίθετων ἀπόψεων παρά ἀπό τό ὅτι ὄντως διδάξε τή διδασκαλία πού τοῦ ἀποδίδει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Ὅσον ἀφορᾷ τά σημεῖα τῆς διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς τά ὁποῖα ἐκτέθηκαν στό *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο* (ἀφοῦ οὔτε προασπίστηκα οὔτε κἂν ἀνέφερα τήν ὑποτιθέμενη διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ὅτι ψυχές καί ἄγγελοι εἶναι μόνο σώματα), οἱ ἀπόψεις τους σχεδόν ταυτίζονται. Ἡ σύμφωνη διδασκαλία τους περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς προκαλεῖ ἀκόμα μεγαλύτερη ἐντύπωση ὅταν τή συγκρίνουμε μέ τίς ἀπόψεις τῶν ὀρθολογιστῶν ἐπικριτῶν τῆς Δύσης οἱ ὁποῖοι, ἀκόμα καί μέχρι σήμερα, ἀρνοῦνται ὄχι μόνον τήν πραγματικότητα τῶν τελωνίων ἀλλά καί τήν ὅλη μεταθανάτια πραγματικότητα τήν ὁποῖα οἱ Ἐπίσκοποι Θεοφάνης καί Ἰγνάτιος περιέγραψαν μέ σχεδόν ταυτόσημους ὅρους, τήν ἀποτελεσματικότητα τῶν προσευχῶν ὑπέρ τῶν νεκρῶν, καί οὔτω καθ' ἑξῆς. Ἐναντι τέτοιων ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων ἡ κοινή ἐπιβεβαίωση ἀπό τοὺς Ἐπισκόπους Θεοφάνη καί Ἰγνάτιο τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας ἡ ὁποῖα μᾶς ἔχει μεταβιθασθεῖ ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων εἶναι ἀληθινά ἐντυπωσιακή.

Θά μέ ἐνδιέφερε ἰδιαιτέρως μία περαιτέρω ἐνημέρωση

σχετικά μέ τήν ἔρευνά σας γιά τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη, γιά τόν ὁποῖο, ὅπως προεῖπα, τρέφω ὑψιστο σεβασμό. Σκοπεύετε νά δημοσιεύσετε κάποιο ἄρθρο ἢ βιβλίο γι' αὐτόν, ἢ κάποια μετάφραση τῶν ἔργων του; Προσωπικά, ἔχω μεταφράσει τό πρῶτο μέρος τοῦ Ἑὸδός πρὸς τή Σωτηρία, τό ὁποῖο δημοσιεύεται αὐτόν τόν καιρό σέ συνέχειες στήν ἐφημερίδα Ὁρθόδοξη Ἀμερική.

*Μέ ἐν Χριστῷ ἀγάπη,
Ἀνάξιος Ἱερομόναχος Σεραφεῖμ*

Υ.Γ. Δέ γνωρίζω πόσο «ἀνοικτή» ἦταν ἡ ἐπιστολή πού μοῦ ἀπευθύνετε ἢ ποιῶι ἦταν οἱ ἀποδέκτες τῆς. Ἀποστέλλω ἀντίγραφα τῆς ἀπάντησής μου μόνον σέ μερικούς ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονται ἰδιαίτερος γιά τό θέμα.

Ἡ ὀσιακὴ κοίμησις τοῦ π. Σεραφεῖμ

Λίγα λόγια για τόν συγγραφέα

Ὁ π. Σεραφεΐμ, κατά κόσμον Γιουτζήν Ντένις Ρόουζ, γεννήθηκε στίς 13 Αὐγούστου 1934 στό Σάν Ντιέγκο τῆς Καλιφόρνιας. Μεγάλωσε σέ μία χαρακτηριστική Ἀμερικανική Προτεσταντική οἰκογένεια καί θεωροῦνταν ἀπό γονεῖς καί φίλους ὡς μία νεαρή «ἰδιοφυΐα» προορισμένη γιά λαμπρή καριέρα στίς θετικές ἐπιστήμες. Ὡστόσο, τήν περίοδο πού εἰσήχθη στό Κολέγιο Πομόνα τῆς Νότιας Καλιφόρνιας, τέτοιες κοσμικές ἐπιδιώξεις τοῦ φαίνονταν ἀσήμαντες σέ σύγκριση μέ ἕνα νέο ἄσβεστο πάθος: νά γνωρίσει, νά κατανοήσει τήν πραγματικότητα, μέ τή βαθύτερη ἔννοια τῆς λέξης κατανόηση. Νιώθοντας ἀποξενωμένος ἀπό τήν κοινωνία πού τόν περιέβαλε, ἐπαναστάτησε κατά τῆς ἐπιφανειακῆς νοστοροπίας καί τοῦ ὕλισμοῦ της καί ἀπέρριψε τό Προτεσταντικό δόγμα ἐντός τοῦ ὁποῖου εἶχε ἀνατραφεῖ. Ἡ ἀναζήτησή του γιά τήν Ἀλήθεια τόν ὀδήγησε πρῶτα στή μελέτη τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας καί κατόπιν στή μελέτη τῆς σοφίας τῆς Ἀνατολῆς· γιά τό λόγο αὐτό ἔμαθε τήν Κινεζική γλῶσσα, τόσο τήν ἀρχαία ὅσο καί τή σύγχρονη. Ὡς πτυχιούχος τῶν Ἀσιατικῶν Γλωσσῶν, γράφτηκε στήν Ἀκαδημία Ἀσιατικῶν Σπουδῶν στό Σάν Φρανσίσκο, καί μαθήτευσε κοντά στόν Δρα Ἄλαν Οὐάτς, κοσμήτορα τῆς Ἀκαδημίας. Ἐκεῖ γνώρισε ἕναν γνήσιο ἐκπρόσωπο τῆς Κινεζικῆς παράδοσης, τό φιλόσοφο Τζί-μινγκ Σιέν. Ὁ Γιουτζήν ἐπισκέφθηκε διάφορους Ἀσιατικούς ναούς καί βοήθησε τόν Τζί-μινγκ νά μεταφράσει τό Ταό Τέ Κίνγκ ἀπό τά ἀρχαία Κινεζικά. Τό 1957

γράφτηκε στό Πανεπιστήμιο τῆς Καλιφόρνιας, στό Μπέρκλεϋ, ἀπ' ὅπου ἔλαβε τὸ Μάστερ του.

Ἡ σοφία τῶν προ-Χριστιανικῶν φιλοσόφων, παρόλο τὸ βάθος της, ἄφηνε τὸ Γιουτζήν κάπως ἀνικανοποίητο καὶ βρισκόταν σέ ἀπόγνωση μὴ γνωρίζοντας τὴν προέλευση αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος. Ἀπὸ τὸν Τζι-μινγκ, ὅπως καὶ ἀπὸ τὰ γραπτά τοῦ ἄλλου μεταφυσικοῦ φιλοσόφου Ρενέ Γκενόν, εἶχε γνωρίσει τὴν ἀξία τῆς προσχώρησης στὴν παραδοσιακὴ, ὀρθόδοξη μορφή μίας θρησκείας, ὅποιασδήποτε θρησκείας. Μὴν μπορώντας νὰ ἀνακαλύψει αὐτὸ πού ἀναζητοῦσε στίς παραδοσιακὲς ἀνατολικὲς θρησκείες πού εἶχε ἤδη γνωρίσει μέσα ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία, ἀποφάσισε μίαν μέραν νὰ δεῖ ἀπὸ κοντὰ τὴν ὀρθόδοξη, ἀνατολικὴ μορφή τῆς θρησκείας τὴν ὁποία εἶχε γνωρίσει ὡς παιδί, τοῦ Χριστιανισμοῦ. Περιγράφοντας τὴ στιγμὴ αὐτὴ, πολλὰ χρόνια ἀργότερα, ἔγραψε:

«Στὰ χρόνια τῶν σπουδῶν μου ἤμουν ἱκανοποιημένος μέ τὸ νὰ βρισκομαι «ὑπεράνω ὅλων τῶν παραδόσεων» ἀλλὰ κατὰ κάποιον τρόπο πιστός σέ αὐτές... Ὅταν ἐπισκεφθῆκα μίαν Ὁρθόδοξη ἐκκλησία, τὸ ἔκανα μόνον γιὰ νὰ σχηματίσω ἀποψη γιὰ ἄλλη μίαν «παράδοση», γνωρίζοντας ὅτι ὁ Γκενόν – ἢ κάποιος ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του – εἶχε περιγράψει τὴν Ὁρθοδοξίαν ὡς τὴν πιὸ αὐθεντικὴν ἀπὸ τίς χριστιανικὲς παραδόσεις.

»Ὡστόσο, ὅταν εἰσήλθα σέ Ὁρθόδοξη ἐκκλησία γιὰ πρώτη φορὰ – μίαν Ῥωσικὴν ἐκκλησίαν στό Σάν Φρανσίσκο – μοῦ συνέβη κάτι πού δέ μοῦ εἶχε ξανασυμβεῖ σέ κανέναν βουδιστικὸ ἢ ἄλλον ἀσιατικὸ ναό· κάτι μέσα στὴν καρδιά μου εἶπε πῶς βρισκόμουν «σπίτι» μου, ὅτι ὅλη ἡ ἀναζητήσή μου εἶχε φθάσει στό τέλος της. Δέ γνώριζα τί ἀκριβῶς σήμαινε αὐτό, ἀφοῦ ἡ λειτουργία μοῦ ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστη, καὶ γινόταν

σέ μία ξένη γλώσσα. Ἄρχισα νά παρακολουθῶ Ὁρθόδοξες λειτουργίες πιό συχνά, μαθαίνοντας λίγο-λίγο τή γλώσσα καί τό τυπικό τους, ἀλλά παραμένοντας πιστός σέ ὅλες τίς βασικές ιδέες τοῦ Γκενόν σχετικά μέ ὅλες τίς αὐθεντικές θρησκευτικές παραδόσεις.

»Μέ τήν ἔκθεσή μου, ὅμως, στήν Ὁρθοδοξία καί τούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς μία νέα ιδέα εἰσερχόταν σταδιακά στήν ἀντίληψή μου: ὅτι ἡ Ἀλήθεια δέν ἦταν ἀπλῶς μία ἀφηρημένη ιδέα, πού ὁ ἄνθρωπος ἀναζητᾷ καί γνωρίζει μέ τό νοῦ του, ἀλλά κάτι προσωπικό – ἀκόμα καί ἓνα Πρόσωπο – πού τό ἀναζητᾷ καί τό ἀγαπᾷ μέ τήν καρδιά του. Καί ἔτσι γνώρισα γιά πρώτη φορά τό Χριστό.»

Ὁ Γιουτζήν ἔγινε μέλος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τό Φεβρουάριο τοῦ 1962. Μεταλαμβάνοντας γιά πρώτη φορά τά Ἅγια Μυστήρια ἔνωσε μία οὐράνια, θεϊκή γεύση στό στόμα του ἡ ὁποία παρέμεινε γιά περισσότερο ἀπό μία ἑβδομάδα. Στό Σάν Φρανσίσκο ἔγινε μαθητής ἑνός ἀπό τούς ἀγιότερους ἄνδρες τοῦ 20οῦ αἰῶνα, τοῦ Μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἀγίου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς, ἑνός ἱεράρχη γνωστοῦ στόν κόσμον γιά τά πολλά του θαύματα, ἀσκητῆ, «διά Χριστόν σαλοῦ», πατέρα τῶν ὀρφανῶν, καί λυτρωτῆ τῶν βασανισμένων. Μέ αὐτόν τόν ὑπερκόσμιον ἄνδρα ὡς καθοδηγητή του, ὁ Γιουτζήν εἰσήλθε σέ αὐτό πού ἀργότερα ἀποκαλοῦσε ὡς τήν ἀπερίγραπτη «γεύση» ἢ «εὐωδία» τῆς Ὁρθοδοξίας. Διαπέρασε ὅλα τά ἐξωτερικά στοιχεῖα – ὅλη τήν κοσμικότητα καί τήν προσκόλληση στούς τύπους τῆς Ἐκκλησίας – γιά νά φτάσει στήν οὐσία καί τήν καρδιά τοῦ ἀνόθευτου Χριστιανισμοῦ, ἡ προέλευση τοῦ ὁποίου δέν εἶναι «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου».

Ἦχοντας ἐπιτέλους βρεῖ τήν Ἀλήθεια πού ἀναζητοῦσε, ὁ

Γιουτζήν ἀφιέρωσε τήν ὑπόλοιπη ζωή του στό νά μεταδώσει αὐτήν τήν Ἀλήθεια στους συγχρόνους του. Μαζί μέ ἕναν νεαρό Ρῶσο, τόν Γκλέμπ Ποντιμοσένσκυ, ἔδρασε μία ἱεραποστολική ἀδελφότητα ἀφιερωμένη στόν ἅγ. Γερμανό τῆς Ἀλάσκας, τόν πρῶτο Ὁρθόδοξο ἅγιο τῆς Ἀμερικῆς. Οἱ ἀδελφοί ἄνοιξαν ἕνα Ὁρθόδοξο βιβλιοπωλεῖο στό Σάν Φρανσίσκο καί ἄρχισαν νά δημοσιεύουν τό περιοδικό *The Orthodox Word*, τυπώνοντας κάθε τεύχος σέ ἕνα ἀπλό τυπογραφικό μηχανήμα.

Μετά τό θάνατο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη τό 1966, ὁ Γιουτζήν καί ὁ Γκλέμπ ἄρχισαν νά ἀναζητοῦν κάποιον τόπο στήν ἐρημιά ὅπου θά μπορούσαν νά συνεχίσουν τήν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ τους καί ταυτόχρονα νά διώσουν τή μακροβίωνη ἐμπειρία τῶν Ὁρθόδοξων ἀσκητῶν (τῶν «κατοίκων τῆς ἐρήμου»). Τό 1969 ἐγκαταστάθηκαν σέ μία ἀπομονωμένη βουνοπλαγιά, τό «Νομπλ Ρίτζ», στή Βόρεια Καλιφόρνια, μεταφέροντας ἐκεῖ ὅλον τους τόν τυπογραφικό ἔξοπλισμό. Μετά ἀπό ἕναν χρόνο δοκιμασίας στή μοναξιά καί τήν ἀγριότητα τῆς ἐρήμου, ἐκάρησαν μοναχοί, ὁ Γιουτζήν μέ τό ὄνομα τοῦ Ρώσου ἀσκητῆ ἅγ. Σεραφείμ τοῦ Σάρωφ, καί ὁ Γκλέμπ μέ τό ὄνομα τοῦ ἅγ. Γερμανοῦ τῆς Ἀλάσκας.

Μέσα στήν ἀγκαλιά τῆς φύσης πού ἔπλασε ὁ Θεός, ἡ πνευματικότητα τοῦ Πατέρα Σεραφείμ ἄρχισε νά ἀπογειώνεται. Μένοντας σέ μία μικρή καλύβα στό δάσος πού ὁ ἴδιος κατασκεύασε, θυθίστηκε στήν προσευχή καί στή μελέτη τῶν θεόπνευστων Πατερικῶν κειμένων. Μέσα ἀπό σταδιακή ἐσωτερική κάθαρση, μέσα ἀπό ἀσκητικό ἀγῶνα καί ἀόρατο πόλεμο, ἄρχισε νά ἀποκτᾷ τό νοῦ καί τήν καρδιά αὐτῶν τῶν ἀρχαίων διδασκάλων καί ὄραματιστῶν, τόν τρόπο πού σκέπτονταν καί αἰσθάνονταν ἐκεῖνοι – παρότι τόν συνέδεαν

βαθιοί δεσμοί μέ τή φύση καί τά ζῶα καί ἀπολάμβανε τήν κάθε ἡμέρα πού περνοῦσε στό Νόμπλ.

Ἄπό τό ὄρεινό του καταφύγιο, ὁ Πατέρας Σεραφεῖμ ἐξέδωσε ἕναν πολύ μεγάλο ἀριθμό διδλίων καί περιοδικῶν μέ τή βοήθεια τῶν ὁποίων ἐνέταξε τήν παραδοσιακή σοφία μέσα σέ ἕνα σύγχρονο πλαίσιο. Ἔγραψε, μετέφρασε, στοιχειοθέτησε, ἐκτύπωσε καί ἀπέστειλε σέ ὅλον τόν κόσμο τά κείμενά του, τῶν ὁποίων ἡ πλήρης ἀξία ἔμελλε νά ἐκτιμηθεῖ μόνο μετά τό θάνατό του. Πάντοτε σέ δράση, φαινόταν ἀποφασισμένος νά κάνει τήν πληρότητα τῆς Ἀλήθειας προσιτή στόν ἀποκομμένο ἀπό τίς ρίζες του, κατακερματισμένο σύγχρονο ἄνθρωπο πρῖν νά εἶναι πολύ ἀργά. Προβλέποντας ἐποχές πού θά θυμίζον ἀποκάλυψη, ἔλεγε, «Εἶναι πιά ἀργά ἀπ' ὅσο νομίζετε! Σπεῦστε, λοιπόν, νά ἐκτελέσετε τό ἔργο τοῦ Θεοῦ.»

Ὁ Πατέρας Σεραφεῖμ χειροτονήθηκε ἱερέας τό 1977. Παρά τήν ἀγάπη του γιά τή μοναξιά τῆς ἐρήμου καί τήν ἐσωστρεφή, φιλοσοφική του προδιάθεση, πέρασε τά τελευταῖα του χρόνια ἀφιερώνοντας ὅλο καί περισσότερο χρόνο στό ποιμαντικό του ἔργο. Τά πνευματικά του τέκνα τόν ἀγαποῦσαν βαθιά γιά τήν ἀνεπιτήδευτη σοφία του καί τήν ἰκανότητά του νά κατανοεῖ τόν ἀνθρώπινο πόνο. Μερικοί διαπίστωναν μέ ἐκπληξη ὅτι αὐτός ὁ ἄνθρωπος πού ἦταν τόσο ἀδιάλλακτος ὅταν ἔγραφε σχετικά μέ τίς πνευματικές πλάνες πού μποροῦν νά ὀδηγήσουν τούς ἀνθρώπους μακριά ἀπό τό σωστό δρόμο, ἦταν ταυτόχρονα τόσο συμπονετικός στόν τρόπο πού ἀντιμετώπιζε τό κάθε ξεχωριστό πρόσωπο, τό μεταπτωτικό πρόσωπο.

Μία σύντομη καί ξαφνική ἀσθένεια πῆρε τόν Πατέρα Σεραφεῖμ ἀπό αὐτόν τόν κόσμο στίς 2 Σεπτεμβρίου 1982.

Ἔῆταν μόλις σαράντα ὀκτώ ἐτῶν, στό ἀπόγειο τῶν δυνάμεων

του. Μέσα στό φέρετρο στήν ταπεινή ἐκκλησία τῆς Μονῆς, τό πρόσωπό του πῆρε μία ἔκφραση ὑπερκόσμιας γαλήνης, μαρτυρώντας ὅτι ἀναπαύθηκε ἐν εἰρήνῃ μέ τό Θεό. Ἦταν τόσο λαμπερός – κυριολεκτικά χρυσός – πού τά πνευματικά του τέκνα μέ δυσκολία ἀπομακρύνονταν ἀπό τό φέρετρό του. Τό μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, στό ὁποῖο εἶχε ἐντρυφήσει κατά τό μεγαλύτερο μέρος τῆς πνευματικῆς του διαδρομῆς, δέν ἀποτελοῦσε πλέον μυστήριο γι' αὐτόν. Μετά τό θάνατό του, σημειώθηκαν διάφορα περιστατικά θαυματουργικῆς παρέμβασης τοῦ Πατέρα Σεραφεῖμ ἀπό τόν ἄλλο κόσμο, σέ προβλήματα πού ἀντιμετώπιζαν τά πνευματικά του τέκνα.

Στά χρόνια μετά τό θάνατό του, τά γραπτά τοῦ Πατέρα Σεραφεῖμ ἔχουν βρεῖ παγκόσμια ἀπήχηση. Μεταφρασμένα σέ διάφορες γλώσσες – Ρωσικά, Ἑλληνικά, Σερβικά, Ρουμανικά, Βουλγαρικά, Γεωργιανά, Γαλλικά, Λετονικά, Πολωνικά, Ἰταλικά καί Μαλαγιαλάμ (διάλεκτο τῆς Ν. Ἰνδίας) – ἔχουν ἀλλάξει ἀμέτρητες ζωές μέ τήν ἀφυπνιστική τους ἀλήθεια. Στή Ρωσία κατά τήν περίοδο πού οἱ Κομμουνιστές εἶχαν θέσει ὑπό ἀπαγόρευση ὅλα τά γραπτά ἔργα σχετικά μέ πνευματικά θέματα, τά βιβλία του *Orthodoxy and The Religion of the Future* καί *The Soul After Death* διανέμονταν κρυφά μέ τή μορφή δακτυλογραφημένων χειρογράφων, καί ἔτσι γίνονταν γνωστά σέ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους. Μετά τήν ἄρση τοῦ θρησκευτικοῦ διωγμοῦ, τά βιβλία καί τά ἄρθρα του ἔχουν δημοσιευθεῖ σέ μαζικές ποσότητες, καί σήμερα διατίθενται παντοῦ, ἀκόμα καί στό μετρό τῆς Μόσχας. Ὅταν Ἀμερικανοί Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί ἐπισκέπτονται κέντρα τῆς Ὁρθοδοξίας στή Ρωσία, ἡ πρώτη ἐρώτηση πού συνήθως τούς ἀπευθύνουν εἶναι: «Γνωρίζατε τόν Πατέρα Σεραφεῖμ Ρόουζ;»

Οί σημερινοί Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί θεωροῦν τόν Πατέρα Σεραφείμ ὡς βασικό συντελεστή τῆς ἀποκατάστασης τῶν παραδοσιακῶν πνευματικῶν ἀξιῶν τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἶναι ἓνα φῶς ἐλπίδας μέσα στό ἀδέβαιο μέλλον. Ἄς εὐχηθοῦμε ἡ ἔκδοση τοῦ *The Soul After Death* στά Ἑλληνικά νά ὀδηγήσει περισσότερους πιστούς στήν ἀγία Ὁρθόδοξη Πίστη, ἔτσι ὥστε νά προετοιμαστοῦν γιά τήν Οὐράνια Βασιλεία καί τήν αἰώνια ζωή μαζί μέ τόν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό.

*Ἱερομόναχος Δαμασκηνός
Μονή ἀγ. Γερμανοῦ τῆς Ἀλάσκας
Πλάτινα, Καλιφόρνια*

Βιβλιογραφία

ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΠΗΓΕΣ (ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ)

- Adamnan, *The Life of St. Columba*, μτφρ. Wentworth Huyshe, Λονδίνο, George Routledge and Sons, Ltd., 1939.
- Ambrose, St., «Death as a Good», *Seven Exegetical Works*, μτφρ. Michael P. McHugh, Catholic University of America Press 1972.
- «On Belief in the Resurrection», *The Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, τόμ. 10, Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich., 1969.
- Anonymous Monk of Whitby, *The Earliest Life of Gregory the Great*, μτφρ. Benram Colgrave, University of Kansas Press, Lawrence, Kansas 1968.
- Athanasius the Great, St., *Life of St. Anthony the Great*, Eastern Orthodox Books, Willits, Ca. 1976.
- Augustine, Blessed, «Care for the Dead», *Treatises on Marriage and Other Subjects*, The Fathers of the Church, τόμ. 27, Νέα Ύόρκη 1955.
- The City of God*, Modern Library ed., Νέα Ύόρκη 1955.
- «The Divination of Demons», *Treatises on Marriage...*, Νέα Ύόρκη 1955.
- Basil the Great, St., *Exegetic Homilies*, Catholic University of America Press, 1963.
- Bede, Venerable, *A History of the English Church and People*, μτφρ. Leo Sherley-Price, Penguin Books, Baltimore 1968.
- Cyril of Jerusalem, St., *Catechetical Lectures*, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, τόμ. 7, Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich. 1973.
- Chrysostom, St. John, *Homilies on St. Matthew*, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich. 1973.
- Climacus, St. John, *Ladder of Divine Ascent*, μτφρ. Archimandrite Lazarus Moore, Eastern Orthodox Books, Willits, Ca. 1977.
- Ladder of Divine Ascent*, ἀναθ. ἐκδ. Holy Transfiguration Monastery, Boston 1979.
- Damascene, St. John, *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, *The Fathers of the Church*, Νέα Ύόρκη 1958.
- Dorotheus of Gaza, St. Abba, *Discourses and Sayings*, μτφρ. Eric P. Wheeler, Cistercian Publications, Kalamazoo, Mich. 1977.
- Emerton, Ephraim, μτφρ., *The Letters of Saint Boniface*, Octagon Books (Farrar, Straus, and Giroux), Νέα Ύόρκη 1973.
- Fastre, J. A M., S.J., μτφρ., *The Acts of the Early Martyrs*, Fifth Series, Philadelphia 1878.
- Gregory the Great (the Dialogist), St., *Dialogues*, *Fathers of the Church*, Νέα Ύόρκη 1959

- Morals on the Book of Job*, Oxford, John Henry Parker, 1844.
- Gregory of Nyssa, St., «On the Soul and the Resurrection», *The Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, τόμ. 5, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich., 1972.
- John Maximovitch, Archbishop, «Life after Death», *The Orthodox Word*; 1971, no. 4. *Lenten Triodion*, The, tr. Mother Mary and Archimandrite Kallistos Ware, Faber and Faber, Λονδίνο 1977.
- Little Russian Philokalia*, τόμ. 1: St. Seraphim of Sarov, 3rd ed., St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca., 1991.
- Lives of Saints:
- Sts. Cyprian and Justina, *The Orthodox Word*, 1976, no. 5.
- St. Salvius of Albi, *The Orthodox Word*, 1977, no. 5.
- Sts. Timothy and Maura, *Orthodox Life*, Μάϊος-Ἰούνιος, 1978.
- Macarius the Great, St., Fifty Spiritual Homilies*, μτφρ. AJ. Mason, Eastern Orthodox Books, Willits, Ca., 1974.
- Octoechos*, Sunday, μτφρ. Mother Mary, Bussy-en-Othe, France.
- Orthodox Life* (κείμενα σχετικὰ μὲ τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ). 1978, no. 1.
- The Philokalia*, μτφρ. Palmer-Sherrard- Ware, Faber and Faber, Λονδίνο 1979.
- Rose, Fr. Seraphim, and Abbot Herman, *Blessed John the Wonder-worker*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1987.
- The Sayings of the Desert Fathers*, μτφρ. Benedicta Ward, Λονδίνο, A.R. Mowbray ... Co., 1975.
- Savva, Bishop of Edmonton, *Blessed John: The Chronicle of the Veneration of Archbishop John Maximovitch*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1979.
- Sederholdm, Fr. Clement, *Elder Leonid of Optina*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1990.
- The Spiritual Instructions of St. Seraphim of Sarov*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1978.
- Symeon, St., the New Theologian, The Sin of Adam*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca., 1979.
- Uekskuell, K, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος- Αὐγουστος, 1976.
- Znosko, Vladimir, *Hieroschemamonk Feofil (Theophilus of Kiev)*, μτφρ. Lev Puhalo and Vassily Novakshonoff, Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ἰόρκη 1970.

ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΠΗΓΕΣ
(ΣΤΑ ΡΩΣΙΚΑ ΚΑΙ ΣΛΑΒΟΝΙΚΑ)

- Ἰθνασάα Λογκάτσεβα, Βίος μίας Μοναχῆς, στό *Ψυχωφελῆς Ἀνάγνωση*, Ἰούνιος, 1902.
- Βαρσανουφίου καί Ἰωάννου, Ἄγ., *Καθοδήγηση στήν Πνευματική Ζωή* (Ἐρωταποκρίσεις), Μόσχα 1855.
- Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Ἄγ., *Ἔργα*, ἐκδ. Σοῖκιν, Ἄγια Πετρούπολη 1911.
- Βίοι Ἁγίων (κατά τόν ἅγ. Δημήτριο τοῦ Ροστώφ), Μόσχα, Συνοδικό Τυπογραφεῖο, 1902.
- Ἄγ. Ἀνδρέας ὁ διά Χριστόν Σαλόσ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως (2 Ὀκτωβρίου).
- Ἄγ. Βασίλειος ὁ Νέος (26 Μαρτίου)
- Ἄγ. Κυπριανός καί Ἰουστίνη (2 Ὀκτωβρίου)
- Ἄγ. Μάρκος Θράκης (5 Ἀπριλίου)
- Ἄγ. Νήφων Κωνσταντίας (23 Δεκεμβρίου)
- Ἄγ. Πατρίκιος Προύσης (19 Μαΐου)
- Ἄγ. Περπέτουα (1 Φεβρουαρίου)
- Ἄγ. Πρόκλος (20 Νοεμβρίου)
- Ἄγ. Τιμόθεος καί Μαύρα (3 Μαΐου).
- Στρατιώτης Ταξιότης (28 Μαρτίου).
- Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἄγ., *Ἔργα*, ἐκδ. Σοικίν, Ἄγια Πετρούπολη 1911.
- Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου (τοῦ Διαλόγου), Ἄγ., *Ὀμιλίες στά Ἐθαγγέλια*, μτφρ. ἱερομ. Clement Sederholm, Ἄγια Πετρούπολη 1860.
- Εὐχολόγιον, Συνοδικό Τυπογραφεῖο, 1902 (ἀνατύπ. Holy Trinity Monastery, Jordanville., Νέα Ἰόρκη 1961), Μέρος I.
- Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἄγ., *Ἔργα*, τόμ. 3, Μόσχα 1882.
- Θεοφάνους τοῦ Ἐγκλείστου, Ἐπισκόπου, *Ἐπόμνημα στήν Β' Πρός Κορινθίους Ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Μόσχα 1894.
- Ὁ Ἐκατοστός Δέκατος Ὀγδοός Ψαλμός (Ἐρμηνεία), Μόσχα 1891 (ἀνατύπ. Holy Trinity Monastery, Jordanville, N. Ἰόρκη, 1976).
- «Ἐπιστολή πρός μία Ἐτοιμοθάνατη», *Ψυχωφελῆς Ἀνάγνωση*, Αὐγουστος, 1894.
- Κασσιανῶ, Ἄγ. Ἰωάννου, *Διαλέξεις*, μτφρ. Ἐπισκόπου Πέτρου, Μόσχα 1902.
- Μακαρίου, Ἀρχιεπισκόπου Μόσχας, Ὁρθόδοξη Δογματική Θεολογία, τόμ. 2, Ἄγια Πετρούπολη 1883.
- Μάρκου Ἐφέσου, ἅγ., Πρώτη καί Δεύτερη Ὀμιλία γιά τό Καθατήριο

- Πῦρ, μτφρ. στά ἀγγλικά ἀπό τή ρωσική μετάφραση τοῦ Ἄρχιμ. Ἀμβροσίου Πογοδίν, στό *St. Mark of Ephesus and the Union of Florence, Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ὑόρκη* 1963.
- Μπριαντσιανίνωφ, Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, Ὑεργα, τόμ. 3, ἐκδ. Τουζώφ, Ἅγία Πετρούπολη 1883.
- π. Ντοῦνγκο Ντιμίτρι, *Κυριακάτικες Ὁμιλίες γιά τήν Ἀνάσταση*, St. Job Brotherhood, Montreal 1977.
- Ὁκτώηχος (Σλαβονική), Βιέννη 1855.
- Σέντερχόλμ, ἱερομ. Κλεμάν, *Πρεσβύτερος Λεωνίδας τῆς Ὀπτινα*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca., 1976.
- Τριώδιον (Σλαβονικό) Βιέννη 1855.
- Φλορόφσκυ, Αἰδεσιμ. Γεωργίου, *Σταθμοί τῆς Ρωσικῆς Θεολογίας*, Παρίσι 1937.
- Χρυσοστόμου, Ἅγ. Ἰωάννου, Ὑεργα, τόμ. 10:1, Ἅγία Πετρούπολη 1904.

ΒΙΒΛΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ
«ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΙΕΣ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ»,
ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ
ΑΠΟΚΡΥΦΙΣΜΟ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΣΜΟ

- Apuleius, *The Golden Ass*, μτφρ. Robert Graves, Farrar, Straus and Young, Νέα Ὑόρκη 1951.
- Barrett, Sir William, *Death-Bed Visions*, Methuen, Λονδίνο 1926.
- Blackmore, Simon A, S.J., *Spiritism: Facts and Frauds*, Benziger Brothers, Νέα Ὑόρκη 1924.
- Budge, E. A. Wallis, μτφρ., *The (Egyptian) Book Of the Dead*; Bell Publishing Co., Νέα Ὑόρκη 1960.
- Crookall, Robert, *Out-of-the-Body Experiences*, The Citadel Press, Secaucus, N.J. 1970.
- Eliade, M., *Shamanism*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1961.
- Evans- Wentz, WY., μτφρ., *The Tibetan Book Of the Dead*, Oxford University Press, Oxford 1960.
- Fiore, Charles and Landsburg, Alan, *Death Encounters*, Bantam Books, Νέα Ὑόρκη 1979.
- Ford, Arthur, *The Life Beyond Death*, G. P. Putnam's Sons, Νέα Ὑόρκη 1971.
- Fortune, Dion, *Through the Gates of Death*; Samuel Weiser Inc., Νέα Ὑόρκη 1977.
- Green, Celia, *Out-of-the-Body Experiences*, Ballentine Books, Νέα Ὑόρκη 1975.
- Greenhouse, Herbert B., *The Astral Journey*, Avon Books, Νέα Ὑόρκη 1976.
- Grof, Stanislav and Halifax, Joan, *The Human Encounter with Death*, E. P.

- Dutton, Νέα Ύορκη 1977.
- Hill, J. Arthur, *Spiritualism, Its History, Phenomena, and Doctrine*, George H. Doran Co., Νέα Ύορκη 1919. .
- Holzer, Hans, *Beyond This Life*, Pinnacle Books, Los Angeles 1977.
- Hynek, J. Allen and Vallee, Jacques, *The Edge of Reality*, Henry Regnery Co., Chicago, 1975.
- Jung, C. G., *The Interpretation of Nature and the Psyche*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1955.
- Kubler-Ross, Elizabeth, «Death Does not Exist», *The Co-Evolution Quarterly*, Καλοκαίρι, 1977.
- On Death and Dying*, Macmillan Publishing Co., Νέα Ύορκη 1969.
- ᾽Αρθρα γιά τήν:
- Kemf, Elizabeth, στο *East-West Journal*, Μάρτιος, 1978.
- Kronisch, Lennie, στο *Yoga Journal*, Σεπτέμβριος-᾽Οκτώβριος, 1976.
- Laughingbird, Gaea, στο *Berkeley Monthly*, Ἰούνιος, 1978.
- Pearre, James, στο *San Francisco Sunday Examiner and Chronicle*, 14 Νοεμβ. 1976.
- San Diego Union*, 2 Σεπτ. 1979.
- Loehr, Franklin, *Diary after Death*, Pillar Books, Νέα Ύορκη 1976.
- Matson, Archie, *Afterlife: Reports from the Threshold of Death*, Harper and Row, Νέα Ύορκη 1977.
- Monroe, Robert A., *Journeys Out of the Body*, Anchor Books (Double-day), Garden City, Νέα Ύορκη 1977.
- Moody, Raymond A, Jr., *Life after Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975.
Reflections on Life after Life, A Bantam-Mockingbird Book, 1917.
- Muldoon, Sylvan and Carrington, Hereward, *The Phenomena of Astral Projection*, Samuel Weiser, Νέα Ύορκη 1972.
- Osis, Karl, and Haroldsson, Erlendur, *At the Hour Of Death*, Avon Books, Νέα Ύορκη 1977.
- Powell, A. E., *The Astral Body*, Theosophical Publishing House, Wheaton, Ill., 1972.
- Psychics, ἀπό τούς ἐκδότες τοῦ *Psychic Magazine*, Harper and Row, Νέα Ύορκη 1972.
- Sherman, Harold, *You Live after Death*, Fawcett Books, Νέα Ύορκη 1972.
- Smith, Susy, *Life is Forever*, G. P. Putnam's Sons, Νέα Ύορκη 1974.
- Out-of Body Experiences*, Dell Publishing Co., Νέα Ύορκη 1969.
- Spraggett, Allen, *The Case for Immortality*, New American Library, Νέα Ύορκη 1974.
- Swedenborg, Emanuel, *Heaven and Hell*, μτφρ. George F. Dole, Swedenborg Foundation, Inc., Νέα Ύορκη 1976.
- Trobridge, George, Swedenborg: *Life and Teaching*, Swedenborg Foundation,

- Νέα Υόρκη 1978.
 Van Dusen, Wilson, *The Presence Of Other Worlds*, Harper and Row, Νέα Ἰόρκη 1973.
 Walker, Benjamin, *Beyond the Body: The Human Double and the Astral Plane*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1974.
 Weiss, Jess E., *The Vestibule*, Pocket Books, Νέα Ἰόρκη 1977.
 Wheeler, David R, *Journey to the Other Side*, Ace Books, Νέα Ἰόρκη 1977.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ
 ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ – ΚΥΡΙΩΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΕΣ
 ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΕΣ

- Baker, H. A. *Visions Beyond the Veil*, Whitaker House, Monroeville, Pa. 1973.
 Brooke, Tal, *The Other Side of Death*, Tyndale House, Wheaton, Ill. 1979.
 Eby, Richard E., *Caught Up into Paradise*, ιδιωτική έκτύπωση, 3^η, 1978.
 Ernest, Victor H., *I Talked with Spirits*, Tyndale House, Wheaton, Ill. 1975.
 Faust, Floyd, *Life Death Life*, The Upper Room, Nashville, Tenn., 1977.
 Ford, Marvin, *On the Other Side*, Logos International, Plainfield, N.J. 1978. .
 Graham, Billy, *Angels, God's Secret Messengers*, Doubleday, Νέα Ἰόρκη 1975.
 Lewis, C. S., *Miracles*, The Macmillan Co., Νέα Υόρκη 1967.
 Levitt, Zola, and Weldon, John, *Is There Life after Death?* Harvest House Publishers, Irvine, Ca. 1977.
 Lindsay, Hal, *Life after Death*, Christ for the Nations, Dallas, Texas 1977.
 Malz, Betty, *My Glimpse of Eternity*, Chosen Books, Waco, Texas 1977.
 Myers, John, ed., *Voices from the Edge of Eternity*, Spire Books, Old Tappan, N.J. 1973.
 Peale, Norman Vincent, *The Power of Positive Thinking*, Prentice- Hall, Inc., Νέα Υόρκη 1953.
 Rawlings, Maurice, *Beyond Death's Door*, Thomas Nelson, Inc., Nash ville 1978.
 Ritchie, George C., Jr., *Return from Tomorrow*, Chosen Books, Waco, Texas 1978.
 Sandberg, Anne, *Seeing the Invisible: What Happens after You Die?* Logos International, Plainfield, N.J. 1977.
 Swihart, Phillip J., *The Edge of Death*, Inter- Varsity Press, Downers Grove, Ill. 1978.
 Winter, David, *Hereafter: What Happens after Death?* Harold Shaw Publishers, Wheaton, Ill. 1977.
 Wilkerson, Ralph, *Beyond and Back*, Melodyland Publishers, Anaheim, Ca. 1977.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Εισαγωγικό Σχόλιο	9
Πρόλογος	11
Κεφάλαιο Ένα:	
Τό σύγχρονο φαινόμενο τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν	19
Ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία	27
Ἡ συνάντηση μέ ἄλλους	33
Ἡ «φωτεινή ὑπαρξη»	45
Κεφάλαιο Δύο:	
Ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ ἀγγέλων	49
Κεφάλαιο Τρία:	
Ἐμφανίσεις ἀγγέλων καί δαιμόνων κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου	65
Κεφάλαιο Τέσσερα:	
Ἡ σύγχρονη ἐμπειρία τῆς ὄρασης τοῦ «Παραδείσου»	81
Κεφάλαιο Πέντε:	
Ὁ ἐναέριος κόσμος τῶν πνευμάτων	93
Ἡ ἀρχική φύση τοῦ ἀνθρώπου	94
Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου	95
Ἐπαφή μέ τά πεπρωκότα πνεύματα	97
Τό ἀνοιγμα τῶν αἰσθήσεων	101
Ὁ κίνδυνος τῆς ἐπαφῆς μέ τά πνεύματα	105
Μερικῆς πρακτικῆς συμβουλῆς	106
Συμπέρασμα	109
Κεφάλαιο Ἑξι:	
Τά ἐναέρια τελώνια	113
Πῶς νά κατανοήσουμε τά τελώνια	116
Πατερικῆς μαρτυριῆς γιά τά τελώνια	121
Τά τελώνια στοῦς δίους Ἁγίων	129

Μία σύγχρονη ἐμπειρία τῶν τελωνίων	134
Ἡ ἐμπειρία τῶν τελωνίων πρὶν ἀπό τό θάνατο	137
Ἡ μερική κρίση	140
Τελώνια: Λυδία Λίθος τῆς αὐθεντικῆς μεταθανάτιας ἐμπειρίας	141
Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη τοῦ Ἱερωμένου περὶ τελωνίων	144

Κεφάλαιο Ἑπτά:

«Ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες στήν ἀποκρυφιστική βιβλιογραφία	147
Ἡ Θιβητιανή Βίβλος τῶν νεκρῶν	149
Τά Ἱερά τοῦ Ἑμάνιουελ Σθέντεμποργκ	152
Τό «ἀστρικό πεδίο» τῆς θεοσοφίας	158
«Ἀστρική προβολή»	161
«Ἀστρικά ταξίδια»	170
Συμπεράσματα σχετικά μέ τόν «ἐξωσωματικό» κόσμο	184
Λίγα σχόλια γιά τή Μετενσάρκωση	194

Κεφάλαιο Ὀκτώ:

Ἱερές Χριστιανικές ἐμπειρίες Παραδείσου	
Ποῦ «θρίσκονται» ὁ Παράδεισος καί ἡ Κόλαση	207
Χριστιανικές ἐμπειρίες Παραδείσου	215
Χαρακτηριστικά τῆς ἀληθινῆς ἐμπειρίας Παραδείσου	227
Λίγα λόγια γιά τίς ὁράσεις τῆς κόλασης	232

Κεφάλαιο Ἐννέα:

Τό νόημα τῶν σύγχρονων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν	
Τί «ἀποδεικνύουν» οἱ σύγχρονες μεταθανάτιες ἐμπειρίες;	241
Ἡ σύνδεση μέ τόν ἀποκρυφισμό	245
Ἡ ἀποκρυφιστική διδασκαλία τῶν σύγχρονων ἐρευνητῶν	252
Τό «μήνυμα» τῶν σύγχρονων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν	257
Ἡ Χριστιανική στάση ἀέναντι στό θάνατο	263

Κεφάλαιο Δέκα:

Σύνοψη τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περὶ τῆς πορείας τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο	275
Ἡ μετά θάνατον ζωὴ ὑπό Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς	276
Ἡ ἐναρξὴ τῆς πνευματικῆς ὁρασης	280
Συναντήσεις μέ πνεύματα	281
Οἱ πρῶτες δύο ἡμέρες μετά τό θάνατο	283
Τά τελώνια	286
Οἱ σαράντα ἡμέρες	290

Ἡ κατάσταση τῶν ψυχῶν μέχρι τήν τελική κρίση	291
Προσευχές γιά τούς νεκρούς	294
Τί μπορούμε νά κάνουμε γιά τούς νεκρούς	297
Ἡ Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν	300

Παράρτημα I:

Ἡ Ὁρθόδοξη Διδασκαλία τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἐφέσου περί τῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο	303
Πρώτη Ὁμιλία: «Τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Ἐφέσου κυρ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀντίρρησης τῶν λατινικῶν κεφαλαίων, ἄπερ αὐτοί προέτεινον, περί τοῦ Περκατορίου Πυρός»	307
Μετάφραση πρώτης ὁμιλίας	319
Δεύτερη Ὁμιλία: «Τοῦ σοφωτάτου καί λογιωτάτου κυρ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀπολογία πρός Λατίνους δευτέρα ἐν ἧ ἐκτίθησι καί τῆς τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίας τήν ἀληθῆ δόξαν»	331
Μετάφραση δευτέρας ὁμιλίας	333

Παράρτημα II:

Μερικῆς πρόσφατες Ὁρθόδοξες μαρτυρίες σχετικά μέ τό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς	337
Τό Μυστήριον τοῦ θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς <i>τοῦ π. Ἀμβροσίου Φοντριέ</i>	337
Τό μεγάλο στοίχημα ἀνάμεσα σέ πιστούς καί ἀπίστους <i>τοῦ Φώτη Κόντογλον</i>	339
Περιστατικά ἐμφάνισης «νεκρῶν» στή σύγχρονη Μόσχα <i>τοῦ π. Ντιμίτρι Ντοῦντζο</i>	345

Παράρτημα III:

Ἀπάντηση σέ ἕναν ἐπικριτή	351
Οἱ «ἀντιφάσεις» τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας στό θέμα τῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο	355
Ἐπάγχει πράγματι ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία ἢ ὁ «ἄλλος κόσμος» ὅπου κατοικοῦν οἱ ψυχές;	361
Κοιμᾶται ἡ ψυχὴ μετά τό θάνατο;	366
Εἶναι «φανταστικά» τά τελώνια;	372
Συμπέρασμα	393
Παράρτημα στή Δεύτερη Ἔκδοση	401
Λίγα λόγια γιά τόν συγγραφέα	417
Βιβλιογραφία	425